
Գ
Ա

ԱՆ–ԺԱՄԱՆԱԿԸ
ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՄԷՋ

«ԵՍ ՅԱՂԹԵՑԻ ԱԾԽԱՐՀԻ...»
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Կրօնական, Աստուածաբանական եւ Հայագիտական

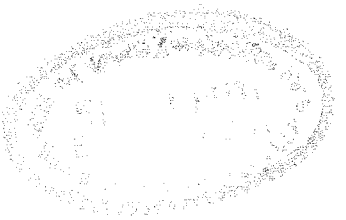
ԵՐԿԵՐ

(Հայերէն Շարք, Ժ. Հատոր)

Խմբագիր՝
Վազգէն Ղուկասեան

6679

Հրատարակութիւն՝
Հայկ եւ Էլզա Տիտիզեան Ֆոնտի
Լոնտոն – Նիւ Եորք

Գարեգին Ա.
Աստուածաբանական եւ Հայագիտական
Մատենաշարը Ստեղծուած է
ի յիշատակ
Երջանկայիշատակ Տ.Տ. Գարեգին Ա.
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին
Տէր Եւ Տիկ. Հայկ եւ Էլզա Տիտիզեանի կողմէ

ԱՆ–ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՄԷՋ

«ԵՍ ՅԱՂԹԵՑԻ ԱՇԽԱՐՀԻ...» ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Գարեգին Ա. Աստուածաբանական եւ
Հայագիտական Մատենաշար Թիւ 15
Լոնտոն – Նիւ Եորք

Copyright © 2014 by
Karekin I Theological and Armenological Studies Series
All rights reserved, including the right of reproduction in whole or in part in any form.

Manufactured in China

Typesetting and page design by Annie Terterian
Karekin I Theological and Armenological Studies Series was established in memory of
His Holiness Karekin I, Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians
by the Haig and Elza Didizian Fund.

ՁօՁ

Երջանկայիշատակ Վեհափառի Եղբօր Զաւակներուն՝

Թալիճ եւ Յակոբ Սարգիսեանին

ԱՅՍ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՀԱՏՈՐՆԵՐԸ

- Karekin I In His Own Words
- Հայ Եկեղեցւոյ Աստուածաբանութիւնը Ըստ Հայ Շարականներու
- Հայ Եկեղեցական-Մշակութային Դէմքեր եւ Նիւթեր
- Building Bridges: The Ecumenical Journey of Karekin I
- Աստուածաբանութիւն
- The Council of Chalcedon and the Armenian Church
- Հատընտիր Կոնդակներ եւ Հայրապետական Պատգամներ
- Զրոյցներ Ճիովաննի Կուալթալի Հետ – Մարդուն Կեանքը՝ Հանդիպում Մը Երկինքի եւ Երկրի Միջեւ
- Karekin I: The Gift of Life
- Հող, Մարդ եւ Գիր – Հայ Մարդը Հայ Գիրքին Դիմաց… Հրաշք Տաթեւի Թափօր Լերան Լանջերուն – Խոր Վիրապ՝ «Խորհուրդ Խորին»…
- Խորհէ եւ Մտիր – Ծանիր Զքեզ
- Քաղկեդոնի Ժողովը եւ Հայոց Եկեղեցին
- Հայաստանեայց Եկեղեցին իր «Ծառայական Կերպ»ին մէջ – Անցեալը Անցած Չէ… Ուխտագնացութիւն ի Տէր Զօր – Խաչի Ճանապարհ
- Faith, Culture, Nation
- Ան-Ժամանակը Ժամանակին մէջ – «Ես Յաղթեցի Աշխարհի…» Յարութիւն եւ Հայութիւն

Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՆՇՈՒՄՆԵՐ

Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կրօնական, Աստուածաբանական եւ Հայագիտական Երկերու Մատենաշարի այս տասնհինգերորդ հատորով (Հայերէն չարք տասերորդ հատոր), լոյս կ'ընծայենք Երջանկայիշատակ Վեհափառ Հայրապետի ամանորեան խոհերու, նչմարներու եւ յատկապէս Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եւ Ս. Յարութեան տօներուն առիթով հրապարակուած Հայրապետական Պատգամներու ամբողջական չարքը։

Արդարեւ, երջանկայիշատակ Վեհափառ Հայրապետը, երբ տակաւին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս էր, ի չարս բազմաթիւ այլ հրատարակութեանց, յաջորդաբար 1989-ին եւ 1993-ին Անթիլիասի մէջ լոյս ընծայեց Ան-Ժամանակը Ժամանակին Մէջ *եւ* «Ես Յաղթեցի Աշխարհի...» Յարութիւն եւ Հայութիւն *հատորները։*

Ան-Ժամանակը Ժամանակին Մէջ *ընդհանուր վերնագրին ներքեւ գլխաւորաբար ամփոփուած էին 1978-1990 տարիներուն Անթիլիասի կաթողիկոսարանի Ցուչատետրներուն մէջ լոյս տեսած իր ամանորեան խոհերն ու նչմարները եւ 1980-1989 տարիներուն Քրիստոսի Ս. Ծննդեան Տօնին առիթով հրապարակուած իր Հայրապետական Պատգամները։* «Ես Յաղթեցի Աշխարհի...» Յարութիւն եւ Հայութիւն *հատորին մէջ գլխաւորաբար տեղ գտած էին ներածական գրութիւն մը՝ «Յարութիւնը Ս. Գրական Պատկերացումով» եւ 1979-1993 տարիներու Քրիստոսի Ս. Յարութեան տօնին առիթով մեր ժողովուրդին ուղղուած իր Հայրապետական Պատգամները։*

Ներկայ հատորի հրատարակութեան համար, լրացուցիչ 1991-1995 *տարիներու Վեհափառին ամանորեան խոհերն ու նչմարները քաղած ենք Անթիլիասի կաթողիկոսարանի Ցուչատետրէն, իսկ* 1990-1999 *տարիներուն Ս. Ծննդեան եւ* 1994-1999 *տարիներուն Ս. Յարութեան*

Հայրապետական Պատգամները Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պաշտօնաթերթ Հասկ *ամսագրէն եւ 2000 թուականին Մ. Էջմիածնի մէջ հրատարակուած Գարեգին Վեհափառի* Հայրենիքը Պատկերն է Հայութեան, *Ա. Գիրքէն։*

Վազգէն Ղուկասեան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՆ–ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՄԷՋ 15
Յառաջաբան – Ինչո՞ւ Այս Գիրքը 17
«Ժամանակ Եւ Խորհուրդ Իւր» 27
Ամանորի Խոհեր 29
Օրերուն Հետ–Օրերէն Վեր... 35
Յուշատետր... 37
Հայօրէն... 39
«Ժամանակ Չունի՞մ...» 41
«Օրը Լոյսի Անձրեւ է իմ Մէջ» 43
Ժամանակը Նուաճել 45
Ժամանակ եւ Կարգ 47
Հրաւէր Յանձնառութեան 49
Կեանքը Ապրիլ Ի Հաղորդութեան Ընդ Աստուծոյ
Եւ Ընդ Հայութեան 51
«Դուն Քեզ Օգնէ, Աստուած Քեզի Պիտի Օգնէ...» 53
Ժամանակին Հետ՝ Դէմ Յանդիման 57
Զարգացում 59
Տէրը Ըլլալ Ժամանակին 63
Լուսաւոր Հորիզոններու Դիմաց 65
Ժամանակը՝ Կեանքին Պաստառը 67
Ժամանակը «Փրկել»... 69
Ժամանակ Յիշելոյ... 71
Ան–Ժամանակին Խորհուրդը 73
Քրիստոսի Ծնունդը 75
Աստուածայայտնութեան Իմաստը Երէկ եւ Այսօր 81
Հայոց Եկեղեցին՝ Բեթղեհէմն Հայուն 87
Պարզութեան Մեծութիւնը 93
Կեանքը Կեանքին Մէջ, Եւ՝ Կեանքէն Վեր 99
Հաւատարիմ Մեր Անունին 107
Ս. Ծնունդ՝ Սրբազան Ինքնաճանաչում 113
Քրիստոսի Մարդեղութիւնը Մեր Կեանքին Մէջ 119
Ս. Ծնունդը՝ Հաղորդութեան Հրաւէր 125
«Երանի՛ Խաղաղարարաց» 131
Ճշմարտութեան Որոնումը 137

Յորդանանի Ջուրերը Հայութեան Անդաստանին Մէջ 143
Քրիստոսով Բացուիլ Առ Աստուած 151
Անցաւորին Մէջ Անանցը 157
Յիսուսի Ծնունդը՝ Յանձնառութեան Գագաթնակէտ 163
Ս. Ծնունդը՝ Բնակութիւն Ի Տան Աստուծոյ 171
«Անծանօթ» Աստուծոյ Յայտնութիւնը 177
Բեթղեհէմի Աստղին Լոյսը 185
«Աստուած Ընդ Մեզ» Եւ Մենք Ընդ Աստուծոյ 191
Բեթղեհէմ Աղբիւր Հոգեւոր Հացի 197
Մէր-Քրիստոս, Մէր-Մարդկութիւն, Մէր Հայութիւն 203
«ԵՍ ՅԱՂԹԵՑԻ ԱՇԽԱՐՀԻ...» ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ 209
Յառաջաբան 211
Քրիստոսի Յարութիւնը Ս. Գրական Պատկերացումով 217
Յարութեան Անյաղթելի Ոյժը 247
Յարութիւնը՝ Խաչումը Խաչին 253
Յարութեան Տօնը՝ Հայուն Տօնը 259
Յարութիւնը՝ Աղբիւր Կեանքի եւ Վերանորոգման 267
Թափուր Գերեզման, Լեցուն Կեանք 273
Յաւիտենական եւ Տիեզերական Ժամանակակիցը 279
Ժամադրութիւն Յարուցեալ Յիսուսի Հետ 285
Հաւատքը՝ Սիրտը Յարութեան 293
Յարութեան Ճառագայթումը Գործնական Կեանքի Մէջ 299
Քալենք Եմմաուսի Ճամբէն... 305
«Մահ, Ո՞ւր Է Յաղթութիւն Քո» 313
Ս. Յարութիւնը՝ Առիթ Վերակենդանութեան 319
«Կեցցես...» («Պիտի Ապրիս»...) 325
Յարութիւնը՝ Լոյս Հոգեւոր Դարձի 331
Յարութեան Ձայնը՝ Յաւերժազանգ 337
Յարութիւնը՝ Յարացոյց Կեանքի Արժեւորման 345
Յարութեան Շունչը Մեր Երկրում 351
Յարութիւն Ի Վերայ Երկրի եւ Յերկինս 355
Յարութիւնը՝ Կեանքի Ուղեցոյց 361
Ճշմարտութեան Յաղթանակը Կեղծիքին Վրայ 367
Յարութեան Իմաստը Այսօրուան Մեր Կեանքին Մէջ 373
Յաւելուած 379
Քրիստոսի Յարութեան Մասին – Եղիշէ 381
Տաղ Վասն Յարութեան – Ս. Գրիգոր Նարեկացի 387
Բան Հաւատոյ (Հատուած) – Ս. Ներսէս Շնորհալի 391
Եմմաուսի Ճամբորդները – Եղիշէ Պտրք. Դուրեան 399
Յարութեան Շունչն Է Ահա – Վահան Թէքէեան 403

ԱՆ-ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՄԷՋ

ԱՆ-ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՄԷՋ
(ԻՆՉՈ՞Ւ ԱՅՍ ԳԻՐՔԸ)

Մարդու կեանքը երկու մակարդակներ ունի.

- *Երկիրը՝ իր ոտքին ներքեւ,*
- *Երկինքը՝ իր գլխուն վերեւ։*

Մարդու կեանքը երկու տարրերու միախառնուրդն է.

- *Ժամանակը, որ «կ'անցնի» եւ որուն մէջէն ինք՝ մարդը՝ կ'իրագործուի աստիճանական ընթացքով մը։*
- *Ցաւերժութիւնը, որուն ճաշակը կ'առնէ չանցնող ապրումներու եւ արժէքներու վայելքով եւ որուն լուծեանը կը ձգտի իր կեանքի հարազատագոյն մղումով։*

Ամէն անգամ որ մարդը «նոր տարի», «ամանոր», «տարեգլուխ», «տարեսկիզբ» կ'ըսէ, կը տարուի մտածելու ժամանակի՛ն մասին։ Կը զգայ, որ խորհուրդ մըն է, զոր չի կրնար ընդգրկել, առեղծուած մըն է, զոր չի կրնար քակել մտքի ոյժով. բայց, կեանքի փորձով կը զգայ, որ անո՛վ կ'ապրի, «այսօր», «երէկ», «վաղը» ըսելով, «առաւօտ», «կէսօր», «երեկոյ», «գիշեր», հոլովելով, «վայրկեան», «ժամ», «օր», «շաբաթ», «ամիս», «տարի», «տարեդարձ», «տարելից», «ամեակ», «դար» ծաւքելով իր չրթունքներուն վրայ, առօրեայ հացին հետ։

Գիտուններուն, իմաստուններուն, իմաստասէրներուն կը հարցնէ. պատասխաններ կը ստանայ. բայց լիովին չի գոհանար։ Ամէն ոք բան մը կ'ըսէ ժամանակի էութեան եւ բնութեան մասին, առանց կարենալ սահմանելու զայն։ Բոլորն ալ սակայն, անխտիր, երկնային եւ երկրային գոյութիւններուն չարժումներուն, կատարուած դէպքերուն առնչաբար կ'ըմբռնեն եւ կը նկարագրեն զայն։ Ոմանք անցեալ,

ներկայ ու ապագայ եռաչարքին մէջէն երկրորդը կը վերցնեն, զայն նկատելով ակնթարթային անցք մը առաջինին եւ երրորդին միջեւ, երրորդէն պոկուած եւ նուաճուած պահ մը անմիջապէս առաջինին չղթայուող եթերային նօսրութեամբ թել մը: Ներկային ծնունդը ու մահը միաժամ են:

«Երկու ժամանակներ» ու տեսաբաններ ժամանակի յղացքին կու տան այնպիսի ընդհանրական տարողութիւն եւ արժէք, որոնցմով զայն կ'ըմբռնեն որպէս չորրորդ տարածքը գոյութեան՝ երկայնութեան, լայնութեան եւ խորութեան երեք տարածքներու որակէն:

Աստուածաչնչական հեղինակը կը յայտարարէ.-

«Մարդոյ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի այնպէս ծաղկէ: Շնչէ ի նմա հողմ, եւ ոչ է եւ ոչ եւս երեւի տեղի նորա», եւ անմիջապէս կ'աւելցնէ, «բայց ողորմութիւն Տեառն յաւիտեանս յաւիտենից ի վերայ երկիւղածաց իւրոց, եւ արդարութիւն նորա յորդւոց մինչեւ յորդիս» (ՍԱՂՄՈՍ ՃԲ. 15-17):

Ուրիշ մը, Նոր Կտակարանեան ժամանակներէն, Հինին Իմաստութեան Գրականութենէն ներշնչուած եւ Քրիստոսով առաւել եւս պայծառացած մտքով կը յայտարարէ.-

«Տիրոջ համար մէկ օրը հազար տարուան պէս է, եւ հազար տարին՝ մէկ օրուան պէս» (Բ. ՊԵՏ. Գ. 8):

Իսկ Յայտնութեան կատարեալ մարմնացումը՝ Քրիստոս ինք կը պատգամէ.-

«Երկինքն ու երկիրը պիտի անցնին եւ իմ խօսքերս երբեք պիտի չանցնին» (ՄԱՏԹ. ԻԴ.35):

Ի՞նչ կը նշանակեն այս հակադրութիւնները անցնելու եւ չանցնելու: Ի՞նչ բանն է որ կ'անցնի, վերջ կը գտնէ, եւ ի՞նչ՝ որ չանցնիր, յաւիտենական է, սերունդէ սերունդ կը փոխանցուի եւ յաւերժօրէն կ'ապրի:

Յայտնապէս, կեանքի երկեակ տարածքներու առկայութիւնն է որ կը ստեղծէ մարդու կեանքին առեղծուածային թինճուկը: Բաներ կան, պատահարներ, զգացումներ, ապրումներ, որոնք կ'անցնին, որովհետեւ «խոտ»ի չափ, «խոտ»ի նման «կեանք» ունին: Բաներ ալ կան, դէպքեր, եղելութիւններ, զգացումներ, ապրումներ, գաղափարներ, ճշմարտութիւններ, արժէքներ, որոնք օրերու թաւալքին եւ տարածութեան պարունակի պայմաններու պարագայականութեան սահմանները կ'անդրանցնին: Տեսակ մը երկու տոմարներ կան մարդու կենսագրքին մէջ.-

- Տոմար «բանից անցելոց», որոնք՝ հազիւ գրուած՝ կը ջնջուին, կարծես երբեք գրուած չըլլային, եւ կամ ժայռին վրայ ինկած ցօրենա-

հատիկի կեանքը միայն ունին չուտով անհետանալու դատապարտուած:

- Տոմար «բանից մնացելոց», որոնք այնպէս կը գրուին, որ թէ՛ մելանը չի ժժգունիր եւ թէ՛ գիրին ձեւը չ'եղծանիր:

Առաջինը Գիրքն է Մահուան:

Երկրորդը՝ Գիրքն Յաւիտենութեան:

Մինչ մեր գոյութեան մէկ երեսը կամ մակարդակը եւ կամ տարրը «մեռնող» ժամանակի մահացնող սահանքէն անվերադարձ կը կորսուի, միւսը՝ ան-ժամանակ էութեամբ, ժամանակէն վեր զօրութեամբ ժամանակին զօրութիւնը կը խափանէ:

* * *

Մարդը ի՛նչ ալ ըլլայ, ո՛ւր ալ ըլլայ, ինչպէ՛ս որ ալ ըլլայ, անխուսափելիօրէն բռնուած է այս երկուութեան (dualisme) մէջեւ: Մարդը այնքան ատեն որքան մարդ է՝ անպայման կը գտնուի այս երկուքի միջամտման հանդրուանին վրայ: Մարդուն ե՛ւ մեծութիւնը ե՛ւ ողբերգութիւնը այս անելային թռուղ իր գոյակերպին մէջ ունին իրենց աղբիւրը: Մեր մէջ Ս. Գրիգոր Նարեկացին մարդու այս ներքին տառապին ամենէն խոր մեկնաբանն է եւ զուր տեղ չէ որ իր աղօթագիրքը-մատեանը կոչուած է «Մատեան Ողբերգութեան»: Որքա՜ն խորիմաստ է որ Նարեկ Մատեանը կը բացուի մարդու երկապայման գոյութենէն բխող տագնապի զօրեղ սա բառերով.-

«Զայն հառաչանաց հեծութեան սրտի՝ ողբոց աղաղակի
Քե՛զ վերընծայեմ, տեսողդ գաղտնեաց,
Եւ մատուցեալ եղեալ ի հուր թախծութեան անձին տոչորման՝
Զպտուղ ըղձից ճենճերոյ սասանեալ մտացս
Բուրվառաւ կամացս առաքել առ քեզ»[1]:

19-րդ դարու Ֆրանսացի իմաստասէր Lamennais այլապէս պիտի արտայայտէր նոյն այս երկուութեան մէջ բռնուած մարդուն կացութիւնը. «Գիտէ՞ք թէ ինչու մարդ ամենէն շատ տառապողն է արարածներուն, որովհետեւ իր մէկ ոտքը հունաւորին մէջ ունի, միւսը՝ անհունին, որովհետեւ բաժնուած է երկու աշխարհներու միջեւ»:

---

1 Սրտիս հեծեծալից հառաչանքներուն ողբաձայն աղաղակը
Քեզի՛ կը վերընծայեմ,
Գաղտնիքները տեսնող Տէր:
Եւ այրուող հոգիիս թախծութեան կրակին վրայ
Սասանած մտքիս ճենճերող իղձերու պտուղը դնելով՝
Կամքիս բուրվառով Քեզի՛ կը վերուղղեմ:

Ո՞ւր է, սակայն, մարդոց միջեւ տարբերութիւնը այս հասարակաց գոյակերպին դիմաց։

Ամենէն էական տարբերութիւնը այն է, որ մարդ կայ որ կը յաջողի անցաւորին մէջ անանց ապրումներուն աւելի տեղ տալ իր կեանքին մէջ եւ մարդ ալ կայ որ հակառակ կենսընթացին «ախոյեան» - կամ՝ զոհ — կը դառնայ։ Մարդ կայ որ ժամանակին մէջ ան-ժամանակ արժէքներուն նժարը կը ծանրացնէ իր ապրումներով, յարաբերութիւններով եւ գործերով եւ կը դառնայ քաղաքացի յաւիտենականութեան։ Մարդ ալ կայ որ ժամանակի ակումբին անդամ կը մնայ, հաւատարիմ յաճախորդ «կանայի զուարթ ակումբներուն»։ Մարդ կայ որուն համար «կեր, արբ եւ ուրախ լեր», «հագուէ, չքուէ ու պտտէ», «չաղակրատէ, գրախօսէ ու բամբասէ» կենցաղակերպերը կեանքի բնական ուղեգիծերն են ու հաճոյքը՝ յարադէպ նպատակ։ Մարդ ալ կայ որուն համար այս բոլորը թեթեւ ամպի ծուէններ են, ստուերի նօսրութեամբ անցնող երեւոյթներ, ու մայթի վրայ կատարուող պարագայական քայլափոխութիւն, մինչ արեւն ու անձրեւը՝ կեանքի էականութիւն, պողոտան կամ մայրուղին՝ քայլագնացութեան ճանապարհ, պարտականութեան կշռոյթով նուաճելի։

Ո՛չ մէկ մարդ հրեշտակ է այնքան ատեն որ երկրի վրայ ու ժամանակին մէջ կ՛ապրի։ Բայց վա՛յ այն մարդուն որ կենդանականի ծիրէն դուրս չի բերեր իր կեանքը այս երկրի վրայ…։

Թէ ժամանակը ի՞նչ է իր էութեան մէջ՝ ինծի համար կը մնայ խորհուրդ։ Ո՛չ յաւակնութիւնը ունիմ, ո՛չ ալ կարողութիւնը բնազանցական (métaphysique) կամ էաբանական (ontologique) վերլուծումներով անոր ինչութեան քննութիւնը կատարելու։ Ջեմ ալ հանդիպած այնպիսի վերլուծումի, որ կարենայ խորհուրդին վարագոյրը բանալ աչքերուս առջեւ։

Ժամանակը, ինծի համար, այն կտակն է, որուն վրայ մարդ իր կեանքի արուեստով պատկեր մը կը դրոշմէ, եւ այդ պատկերն է որ կտաւը կը փրկէ կտաւութեան ինքնիրմով «չէզոք», անխմաստ գոյութենէն եւ բնական փճացումէն։ Կտաւը սոսկ իբրեւ կտաւ գործածողն է որ կը նոյնանայ կտաւութեան ճակատագրին հետ…։ Կտաւը իբրեւ պատառ գործածողը այլ իմն գոյութեան մը ծիրին մէջ կը մտնէ, ուր ժամանակը իշխանութենէ կը դադրի…

* * *

Սա քանի մը կցկտուր խոհերը այս գիրքին սկիզբը արձանագրած ըլլալս կը բացատրուի անով որ այն ընթերցողը որ պիտի ուզէ հատորին մէջ մտնել՝ կ՛ուզեմ որ այնտեղ չանայ փնտռել ամէն բանէ վեր,

բոլոր ըսուածներուն մէջէն եւ չըսուածներէն — թելադրականօրէն նշուած բաներէն — անդին՝ այն հիմնական առաջադրանքը որուն գաղափարովը այստեղ գիրի են անցած մտածումներ, խորհրդածութիւններ, նշումներ, երբեմն վերլուծումներ, որոնք կը ճգտին ժամանակի իշխանութեան տակ չինկող կեանքի երեւոյթները ժամանակի չրջագրծին մէջ, եւ մէջէն, ի յայտ բերել «Ծանի՛ զՔեզ» ի հրամայականին տակ։

Ժամանակին մէջ ապրիլը մեր մարդկային բնութեան բերումն է, տեսակ մը մեր բնութեան «պարտադրանքը»։ Ով որ կը ծնի, կը չնչէ, կ՛աճի՝ ժամանակի հոլովոյթին մէջ մտած կ՛ըլլայ մինչեւ որ այլեւս աճումը դադրի եւ քայքայումը վրայ հասնի մահուան վախճանովը։ Սա մեր բնութեանը մէջ «գրուած» օրէնք է, մեր «ճակտի գիր»ը, ինչպէս կ՛ըսէ ժողովրդական խօսքը։ Բոլոր դարերու — տեսէ՛ք, արդէն ժամանակի յղացքով կը խօսինք — եւ աշխարհի բոլոր անկիւններուն մէջ ապրող մարդիկ այսպէս եկեր են ու անցեր։

Բայց եղաւ մէ՛կը, որ ծնաւ Պաղեստինի մէկ աննշան, աննշմար, նոյնիսկ արհամարհեալ անկիւնի մէջ, Բէթղեհէմ գիւղաքաղաքի մսուրի մը մէջ, եւ որուն ծնունդը նոր իմաստ մը տուաւ ժամանակին եւ ան-ժամանակին փոխառնչութեան։ Իր ժամանակակիցներու եւ իր կեանքի ականատես վկաներու բնորոշումով՝ անօրինակ, աննախընթաց դէպք մը եղաւ իր ծնունդը, որուն ժամանակին համար ըսուեցաւ «ի լրումն ժամանակի»։ Ժամանակը լրացա՞ծ էր, իր աւարտի՞ն հասած էր. նոր տեսակի ժամանա՞կ մը ծագած էր։ Բայց արեւը նոյն չրջանը կ՛ընէր, երկիրը նոյն չարժումով ինք իր չուրջ կը դառնար եւ «առաւօտ»ն ու «գիշեր»ը, «օր»ը եւ «ժամ»ը նոյն տեւողութիւնը ունէին։ Ժամացոյցները չփոխուեցան։

Ուրիշ տեսակի եւ արմատական փոփոխութիւն մը տեղի ունեցաւ։ Ժամանակը ըմբռնելու եւ զայն ապրելու հասկացողութիւնը ու կերպը, ոգին եւ գաղափարը նպատակն ու արժէքը յեղաշրջուեցան։ Իրմով ան-ժամանակը, յաւիտենականը նոր լոյս զգեցաւ եւ այդ լոյսով ժամանակի յղացքը կերպարանափոխուեցաւ։ Յաւիտենականը, անանց արժէքները, հոգեկան գոյութեան տարածքները ներթափանցեցին ժամանակին մէջ, ինչպէս լոյսը մթնոլորտին մէջ, եւ գիշերը եղաւ ցերեկ։ Ան-ժամանակին «ժամացոյց»ին սլաքը սկսաւ նոր զարկերով աշխատիլ եւ ժամանակի ցուցանակին սլաքին չարժումին նոր իմաստ տալ։ Ժամանակի ցուցանակի ցոյց տուած ժամերու կշռոյթին նոր որակ մը միացաւ եւ ժամանակայինով արտայայտուող կեանքը նոր իմացումով մը պայծառացաւ։

Ան-ժամանակին սլաքը սկսաւ զարնել ոչ վայրկեաններով ու ժամերով, այլ… գաղափարներով, ապրումներով, արարքներով, որոնք ժամանակի պարունակը ճեղքեցին եւ մարդուն հայեացքին առջեւ, հոգիին մէջ ու կեանքի դիծին վրայ բացին նոր իմն տեսիլները, որոնք մարդուն խորագոյն իղձերուն, խորագոյններուն խորագոյնին՝ երջանկութեան յագուրդ ընծայեցին։

Փրկի՛չն էր ծնող մանուկը եւ փրկութի՛ւնը եղաւ Յիսուս-Քրիստոս կոչուած մանուկին բնութենական առաքելութիւնը։ Բեթղեհէմի մսուրէն առաջ, անոր՝ Փրկչին՝ երազն ու սպասումը արդէն մսուր չինած էին մարդոց հոգիներուն մէջ։ Ժամանակէն, ժամանակով ու ժամանակայինով յագեցած, խեղդուած հոգին ազատագրութեան պէտքն ունէր։ Ազատարարը եղաւ ինքը՝ ծնեալ Փրկիչը, որ մարդուն բերաւ անոր գոյութեան իմաստին լոյսը։ Երկինքին վրայ, իր ծննդեան պահուն, պայծառօրէն յայտնուած Աստղը լոյսին փարոսն էր, որ մարդկութեան աչքերը իր վրայ հրաւիրեց, եւ աչքերէն ներթափանցող լոյսի շողերը մարդոց հոգիներուն ազատ չունչ տուին։

Ան-ժամանակին «ժամացոյց»ը սկսաւ զարնել.-

Փառք ի բարձունս Աստուծոյ,
Խաղաղութիւն յերկիր
Հաճութիւն ի մարդիկ։
Եւ ապա անոնց էոյթով եւ կշռոյթով՝

Սէր, հաւատք, յոյս, եղբայրութիւն, ողորմութիւն, աղօթասիրութիւն, բարութիւն, բարեխօսութիւն, բարեգործութիւն, անյիշաչարութիւն, ներողամտութիւն, թողութիւն, միութիւն, խոնարհութիւն, հաւատարութիւն, արդարութիւն, պարտականութիւն, իրաւունք, ժուժկալութիւն, համբերութիւն, ճշմարտութիւն։

Ահաւասիկ Ան-ժամանակին 24 «ժամ»երը, որոնք, սակայն, ի տարբերութիւն ժամանակի ժամերէն, չունին ո՛չ ցերեկ եւ ո՛չ գիշեր, ո՛չ անցեալ, ո՛չ ներկայ եւ ո՛չ ապագայ։ Յաւիտենացոյց, մշտնջենաշարք եւ յաւերժագնաց զօրութեամբ կը հնչեն տիւ եւ գիշեր, երէկ եւ այսօր ու պիտի հնչեն վաղը մարդուն կեանքին իսկական «ժամանակ»ը ցոյց տալու, անանց ժամանակի գծուած պարունակին մէջ, որուն սկիզբը ծնունդ է եւ վախճանը մահ։

Ահա magna carta-*ն, կեանքի հրովարտակը, որ աստուածապիր որպէս «օրէնք» ընդելուզուած է մարդուն գոյութեանը մէջ, յայտի աշխարհի եւ ի յաւիտենականս։*

Ահա խորագոյն իմաստը այն դաւանութեան, որով կը հռչակուի անստուեր ճշմարտութիւնը թէ «Յիսուս Քրիստոս՝ երէկ եւ այսօր, նոյն եւ յաւիտեան»։

Ահա նաեւ հարազատագոյն նշանակութիւնը այն իրողութեան, որ մարդ էակը իր էութեան, գոյութեան եւ բաղկացութեան «անցանելի» տարածքէն անդին՝ մասնակից կը դառնայ այդ ան-այսօր, ան –երէկ եւ ան-վաղ գոյութեան երբ կարենայ ներթափանցուիլ յաւիտենութեան ակնաղբիւր Աստուծմէն Քրիստոսով արեւուող լոյսէն։ Ո՞րքա՛ն թելադրական եւ չանկուցիչ են այդ յաւիտենականութեան իր մէջ թափանցումէն լուսաւորուած միտիք փիլիսոփայ-աստուածաբան Գերմանացի Meister Johann Eckhart-*ի խօսքերը ժամանակին եւ յաւիտենութեան միջեւ բռնուած մարդ էակին մասին.*

«Թէ՛ ես մարդ մըն եմ՝
Այդ կը բաժնեմ ուրիշ մարդոց հետ.
Թէ՛ կը տեսնեմ եւ կը լսեմ,
Թէ՛ կ՚ուտեմ եւ կը խմեմ՝
Այդ նոյնն է ինչ որ կ՚ընեն բոլոր կենդանիները
Բայց
Թէ՛ ես ե՛ս եմ՝
Այդ իմս է միայն.
կը պատկանի ինծի
Եւ այլ ոչ ոքի,
Ոչ մէկ այլ մարդու,
Ոչ ալ հրեշտակի մը,
Ոչ ալ Աստուծոյ,
Բացի այն չափով
Որքանով ես միացած եմ Անոր հետ»։

* * *

Ամէն «Նոր Տարի» եւ անոր անմիջապէս յաջորդող Ս. Ծննդեան տօնին, գոր մեր հայրերը համբուրելի իմաստութեամբ մը եւ աննման ու անբաղդատելի իրաւութեամբ մը կը կոչեն «Տօն Աստուածայայտնութեան», մարդիկ կը տարուին — կամ կը բերուին — մտածելու, լսելու եւ կարդալու, երբեմն ալ խօսակցելու, ժամանակի եւ Քրիստոսի ծննդեան իմաստին եւ իրենց կեանքին մէջ անոնց ներկայութեան, ունեցած դերին եւ ազդեցութեան մասին։

Ես ալ մէկն եմ մահկանացուներէն, որոնք կեանքի, ժամանակի եւ ան-ժամանակի մասին կը փորձեն խորհիլ եւ՝ խորհելով՝ իրենց կեանքը այդ երկու բեւեռներուն միջեւ զետեղել կարելի ներդաշնակութեամբ մը։

Ակռէ աւելին, սակայն, որպէս սպասաւոր ժողովրդեան՝ պարտք զգացած եմ, եւ կը զգամ, երբեմն երբեմն խորհածներս խօսքի թեւերուն յանձնել եւ գիրի կաղապարին մէջ դրոշմել։ Եւ այս պարտքը կատարեր եմ անցնող չուրջ քառասուն տարիներու ընթացքին, յորմէհետէ եկեղեցւոյ եւ ազգի սպասաւորութեան պարտքին եւ պատիւին արժանացեր եմ երկնային օրհնութեամբ եւ եկեղեցւոյ ու ազգի պատասխանատուութեամբ։

Հոգեւորական ծառայութեանց գրեթէ չորս տասնամեակներուն, անկախաբար անհատական-հասարակական-անձնական խորհրդածութեան բնական պարտքէն, սիրով կատարեր եմ նաեւ հանրային-հասարակական պարտք՝ մտածումներս բաշխելու մեր ժողովուրդին, սարկաւագութեանս շրջանի նախախորհէս, աբեղակայական ու վարդապետական օրերուս սկզբնաքայլ պարտաւորութիւններէս մինչեւ Առաջնորդական եւ Կաթողիկոսական վերատեսչական պատասխանատուութիւններս։ Գրեթէ ամէն «Նոր Տարի» եւ Ս. Ծննդեան տօնին, այսպէս կամ այնպէս, խօսքս պատարագի նչխարին պէս բաժներ եմ իմ ժողովուրդին հետ։

Վերջերս, խորհեցայ այդ խօսքերէն փունջ մը հատորով մը կապոց ընել եւ այս տարուան 1990-ին, 20-րդ դարու վերջին տասնամեակի բացումին, զետեղել մեր ժողովուրդի միտքի եւ հոգիի սեղանին որպէս 1990-ի կաղանդչէք եւ Ս. Ծննդեան տօնի նուէր։

Տարբեր-տարբեր ժամանակներու մէջ խօսած կամ գրուած պատառիկներ են ասոնք, ձեւով ու խորքով անհաւասար իրարու, բայց միշտ նիւթով առնչակից եւ համանման։

Առաջին բաժինով, Յրիմեան Հայրիկի մէկ գործէն փոխ առնուած «Ժամանակ եւ Յորհուրդ իւր» խորագրին տակ, խոհերու եւ խորհրդածութիւններու պատառիկներ ի մի են բերուած, աբեղայութեան իմ առաջին տարուան ընթացքին գրի առնուած ու գլխաւորապէս ինծի տարեկից երիտասարդներուն ուղղուած փորձով մը, «Ամանորի Խոհեր», սկսող։ Անոր կը հետեւին կաթողիկոսարանի կողմէ 1978-էն, մեր կաթողիկոսացումի առաջին ամանորէն, սկսեալ լոյս տեսած Ցուշատետրերու սկիզբը զետեղուած հակիրճ նօթեր եւ նչխարներ, ժամանակի եւ անոր մարդկային ու հայկական կեանքին հետ առնչուած մտածումներու որպէս խտացումներ։

Երկրորդ բաժինը, «Ան-ժամանակին Յորհուրդը» մակագրութեան ներքեւ, ի մի կը խմբէ տասնըմէկ գրութիւններ, որոնց առաջինը իմ սարկաւագութեանս շրջանին գրի առնուած քարոզ մըն է «Քրիստոսի Ծնունդը» վերնագրին տակ եւ երկրորդը վարդապետութեանս շրջանին գրուած վերլուծական յօդուած մը «Աստուածայայտնութեան խորհուրդը՝ երէկ եւ այսօր» գլխագրութեամբ։ Մնացեալ ինը մեր կաթողիկոսութեան շրջանին, մեր ժողովուրդին ուղղուած պատգամներ են Ս. Ծննդեան Տօնին առիթով։ Իւրաքանչիւրին մէջ ջանացած ենք սեւեռումի տակ բերել ան-ժամանակ ճշմարտութիւններ, քրիստոնէական եւ հայկական մեր հոգեւոր ու ազգային ժառանգութենէն մեզի հրիտակուած կեանքի յաւիտենական սկզբունքներու եւ արժէքներու ու անոնց կենսաւորման մասին։

Այս բոլորը հատորով մը մեր ժողովուրդին ընծայելու նպատակը մէկ է եւ շատ պարզ — առիթ ընծայել միտքերուն խորհելու։ Այս հատորը տեսակ մը խոփ մըն է խրուած Աւետարանի եւ հայութեան անդաստանին մէջ։ Որպէս մշակ բանաւոր՝ ուզած ենք ցանել հունտեր յաւիտենական ճշմարտութեան, զանոնք քաղելով Քրիստոսի ուսուցման եւ հայութեան փորձառութեան չտեմարանէն։

Ծայրէ ի ծայր մտածուած եւ ծրագրուած հատոր մը չէ սա։ կարելի չէ — եւ ճիշդ ալ չէ — որ միանուագ կարդացուի ան։ Ան-ժամանակի «ժամացոյց»էն ժամանակի ժամացոյցին պահերուն մէջ զանգող իմացական-հոգեկան, խորհրդածական-վերլուծական «պահ»եր են, որոնք իբրեւ այդ պէտք է կարդացուին։ Ժամանակային ժամացոյցը պահ մը կեցնել եւ ներանձնական «ժամանակ»ի, Ան-ժամանակի զանգումներուն անհատական ազատ հակազդեցութեամբ ունկնդիր եւ խօսակից դառնալ։

Հայրապետական մեր պարտաւորութեան գիրի՛ լեզուով կատարման աշխատանք մըն է, իմացական հաղորդութեան արարք մը, որուն իմաստն ու արժէքը կախում չունին միայն տուողէն, մատուակողէն, մատուցողէն, այլ նաեւ ընդառաջողէն, ընդունողէն եւ հակազդողէն։

Հեղինակին միակ բաժինը՝ հրաւիրողի եւ մատուցողի բաժինն է, որուն գլխաւորագոյն պարտքը եւ նախանձախնդրութիւնը «Ծանի՛ր Զքեզ»ի նչանաբանին վերակենդանացումն է մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ, մանաւանդ հայութեան համար վճռական, նոյնիսկ ճակատագրական նչանակութիւն ունեցող այս օրերուն, թէ՛ Մայր Հայրենիքի եւ թէ՛ Սփիւռքի մէջ։

Գարեգին Բ. Կաթողիկոս

«ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՒՒՐ»

ԱՄԱՆՈՐԻ ԽՈՀԵՐ

Երիտասարդներուն

Ցնծութեան օր է, խրախճանքի հանդէս։

Երդ ու պար է, խինդ ու ծիծաղ այս երեկոն։

Զգլխանքի, գինովութեան ու խնդութեան պահն է այսօր, այս երեկոն։

Այսքա՞ն սակայն։ Ասկէ անդի՞ն, աւելի՞ն…

Խռովքի, խոր մտածման, անդրադարձման պահն է նաեւ այս երեկոն։

Բայց չատ քիչեր, բացառիկներ զայն կ'ըմբռնեն ու զայն կ'ապրին իբրեւ առիթ այդ մտածման, ներհայեցման, ներշնչումի։

Ու մինչ մարդեր, չատ չատերը, այս երեկոն կ'ապրին միայն իր առաջին արարին մէջ, արբեցած՝ սեղաններու առջեւ՝ անոր բերած անհուն ու զգլխիչ խնդութենէն, անդին, սակայն, մէկն անոնցմէ՝ըստ բնութեան, բայց մէկն՝ օտար անոնց, ըստ որակին իր հոգիին, կ'ապրի արդէն երկրորդ արարն այս երեկոյի մեծ տեսիլին։ Մտքին մէջէն կ'անցնին թեւեր մտածումի խառն ու արձակ ընթացքով, կ'անցնին տեսիլներ, մերթ հրճուանք, մերթ տառապանք ցայտեցնելով հոգիին մէջն այդ մտածողին.-

Ծնունդ եւ մահ։

Սկիզբ ու վերջ։

Գիծ մը այս երկու ծայրերը իրար չաղկապող՝

ԿԵԱՆՔ։

Այդ գիծին վրայէն կը քալէ մէկն անդարձ, մեկնելով սկզբնակէտէն երթալու համար վերջակէտին։ Ինքն է այդ մէկը։ Եւ այսօր հասած հանգրուանի մը՝ իր նայուածքը կը տանի եռեւ՝ դիտելու կտրած

ճամբու դիծին վրայ թողած իր հետքերը։ Հաճելի է դիտումի այս արարքը, եւ ինքը՝ գոհ ու երջանիկ։ Գիծին սկիզբը՝ մչուշի մէջ՝ հազիւ կը նշմարուի։ Իր նայուածքը սակայն չի կրնար թափանցել մչուշին մէջէն ու յատակ պատկերացումը տալ դիծի այդ սկզբնական ծայրին վրայ թողուած հետքերուն։ Բայց կը յաջողի նշմարել զանոնք. ու ինք կը զգայ ներքին գոհունակութեան մը այցը իր հոգիին, որ հրճուանքի քաղցր զգացումով կը յորդի պահ մը։

- *Մանկութիւնն է որ կը դպի իր նայուածքին։*

Կը մօտեցնէ այժմ իր նայուածքը։ Գիծը յատակ է այլեւս. հետքերը՝ որոշապէս տեսանելի ու գննելի։ Կը դիտէ երկա՛ր։ Կը տեսնէ ճերմակ ու սեւ, կապոյտ ու կարմիր գոյներ իր հետքերուն վրայ, նշան՝ անցեալ կեանքի պայծառութեան ու խաւարի, խաղաղութեան ու խռովութեան պահերուն։ Տեղ-տեղ նուաճում, արագ յառաջդիմութիւն, սակայն երբեմն կայունութիւն, տեղքայլ. եւ — ու այս առեն կը տառապին իր աչքերը — երբեմն յետդարձ, ընկրկում, նահանջ։ Տեսարանի այլազանութեան գուգահեռ՝ կը գունաւորուին նաեւ իր ապրումները, ներքին հոգեկան վիճակները։ Կը հրճուի երբեմն իր հոգին ի տես յատակ ու առողջ, լեցուն գոյներու։ Վիշտէն կը նուաճուի ու կը տառապի՝ մութ կէտերու ու աղօտ, տգեղ գոյներու նշմարումին եւ կը ստիպուի փակել իր աչքերը՝ արգիլելու համար տեսողութիւնը իր հայեացքին ու տառապանքը իր հոգիին։

-Պատանութեան ու երիտասարդութեան օրերու խօլ վագքին, անսանձ գնացքին թողած հետքերն են անոնք, առատ ու այլազան, արդիւնք՝ տարիքին, բայց մանաւանդ իրեն յատուկ եղող կայտառ, մշտաշարժ ու անհաւասարակշիռ բնութեան մը, գերծ՝ մտքի, բանականութեան հակակշռէն, սանձէն։

* * *

Առաջին անգամն է որ ան, նստած այսպէս իր սեղանին առջեւ, փակուած իր անձին մէջ, առանձնացած աշխարհէն, միշտ իր մօտիկ ապագան դիտող նայուածքը կը նետէ յանկարծ աւելի եռեւ եւ կ'ուղղէ հեռո՛ւն։

Ինչո՞ւ արդեօք։

Չի գիտեր յատակօրէն։ Բայց կը զգայ իր մէջ դեռ խորապէս անորոշ, բայց որոշապէս կատարուող փոփոխութիւն մը, անցք մը սովորականէն անսովորին, հինէն նորին։ Կը համոզուի, որ այս երեկոն իր օրերու գծին վրայ արտասովոր, աննախընթաց, բայց խիստ կարեւոր հանգրուան մըն է, որուն վրայ պէտք է սեւեռել անհրաժեշտ ուշադրութիւն ու ձեռք բերել անոր տուրքն ու բարիքը։

Ու կը մտածէ…։

Բանականութեան, քննական դիտողութեան եւ հայեցողութեան շրջան մը կը սկսի իրեն համար։ Դիտելու, քննելու, ըմբռնելու եւ ըստ այնմ գործելու ձգտում մը իր գոյութիւնը կը յայտնէ իրեն մէջ։ Փրկարար եւ արդիւնաւէտ փոփոխութիւն, արդարեւ, իր կեանքին համար։

Եւ ամենէն առաջ քննական այդ հայեցողութիւնը կը կիրարկէ իր անձին վրայ։ Իր նայուածքը այս անգամ կը թափանցէ իր անձէն ներս…։

Ի՞նչ է ինք։ Ի՞նչ ունի ինք գեղեցիկ կամ տգեղ, ազնիւ կամ վատ, վսեմ կամ ստորին։ Եւ կը տեսնէ նախ՝ որ ինքն իր ներկայ զանազան կարողութիւններով, նկարագրի գիծերով հանդերձ իր անցեալով է այն, ինչ որ կը դիտէ իր մէջ։

Թաւալած են ու թաղուած՝ երկար տարիներ, բազում օրեր։ Ոչի՞նչ սակայն անոնցմէ։ Անկարելի է այդ։ Ունի անչուշտ, բաներ իր մէջ հաւաքական, ինչպէս ամէն էակ որ մարդ է, բանաւոր արարած, ընկերայնութեան բնածին էութեամբ։ Օրերն անցած են «անդարձ» իրեւ ժամանակ, որուն խակութիւնն է արդէն անցնիլը։ Բայց չեն ջնջուած իրեւ հոգեկան վիճակներու կարելի միջոց եւ ընդունարան։ Ժամանակին մէջ ինք ապրած է, եւ այդ ապրումը յաճախ եղած է սնանելէն տարբեր եւ վեր, եւ արձանագրուած ըլլալով իր հոգիին մէջ, չէ անհետացած, որովհետեւ իր հոգին, յիշողութիւնը ժամանակի թաւալումէն չեն նուաճուած ու երբեք պիտի չանհետին ու պիտի չմթագուին ժամանակին հետ, ժամանակէն վեր եւ ժամանակէն անձեռնմխելի ըլլալով իրենց բնութեամբը։

Կը զգայ ուրեմն օրերու անցքին վրայ տեւողութիւն մը, որ իր մէջ կը յայտնուի իրեն.- Յաւերժութիւնն է ան, որ երբեք պիտի չջնջուի իր ամբողջ կեանքի ընթացքին, եւ, աւելին՝ կեանքի վերջաւորութեան պիտի պահէ իր գոյութիւնը. եւ դեռ՝ այդ վերջակէտն իսկ անդրանցնելով՝ պիտի շարունակէ գոյ մնալ աւելի բիւրեղ, զուտ ոգեկան վիճակի մէջ։

Ու հաւատալով այս իրողութեան — առանց արտաքին փաստեր փնտռելու ի ստուգումն իր փորձառապէս զգացածին -, աւելի եւս կը խորացնէ իր նայուածքը իր հոգիին մէջ։ Յստակ եւ որոշ կերպով կը տեսնէ այժմ իր հոգեկան աշխարհի տարողութիւնը։ Իրականութիւնը տխուր զգացում մը կ'արթնցնէ իր էութեան մէջ…

Աղքատ է իր հոգին իրրեւ անցեալ, ապրած ու մեռած օրերէն իրեն մնացած իրրեւ անկորնչելի գանձ։ Ոչ միայն աղքատ. աւելին՝ մանաւանդ այդ գանձին պարունակութիւնը, լեցունութիւնը չի հասնիր որակի բարձր աստիճանի մը, այլ կը մնայ սովորականի, առօրեայի,

հասարակացի սահմաններուն մէջ։ Ուրիշ անկիւնէ մը, սակայն, իր նայուածքը կը յայտնաբերէ իր մէջ կարողութիւններու, գործօն ոյժերու երես մը, կարողութիւններ՝ որոնց իմացումը ունի որոշապէս, եւ հաւատք՝ անոնց զօրութեան վրայ. կարողութիւններ՝ որոնք թէեւ այժմ չեն ներկայանար իրենց ամբողջական զօրութեան ու տարողութեան մէջ, բայց հետզհետէ կիրարկումի ընթացքին մէջ պիտի աճին, զօրանան ու ընդլայնին։

Ահաւասիկ ինք՝ իր ունեցածովն ու եղածովը, իր անցեալովն ու ներկայովը։

* * *

Այս անգամ իր նայուածքը վեր կ'առնէ եւ կ'ուղղէ դէպի առաջ։ կեանքի գիծը կը շարունակուի, որուն վերջին հանգրուանը սակայն անորոշութեան մէջ կը մնայ անգայտ ու անյայտ։ Ո՞ւր է ան արդեօք. մօ՞տ թէ հեռու։ Չի գիտեր ու ... չի կրնար գիտնալ։ Անձկութեան գգացում մը կը ճնշէ իր հոգիին վրայ։ Մտահոգիչ հարց. ներքին նոր անձկութեան մը առիթ։

Կը մտածէ՛ սակայն...

Ինչո՞ւ միտքը տառապեցնել այդ հարցով ու սրտին տալ արագ տրոփներ։ Ո՞վ մարդերէն կարողացեր է գիտնալ իր կեանքի վերջին օրը։ Ոմանք իրենց սպասածէն առաջ հասած են հոն։ Ուրիշներ իրենց նախատեսած հանգրուանը անդրանցած են։ Բայց եղած են անոնցմէ՝ որոնք սովորական պարզ ապրումի բաղդատաբար ստորին մակարդակէն կրցած են բարձրանալ ազնուական — բառին սեղմ իմաստովը — մարդկային լեցուն ապրումի աստիճանին։ Ձաղողած են չինել անցեալ մը, թողուլ հետքեր իրենց քալած ժամանակի գծին վրայ, որոնք անկորնչելի մնացած են ու անաղարտ եւ պիտի չթաղուին երբեք ժամանակի փլուզումին, չքացման աւերակներուն տակ։ Եւ այս բոլորը՝ մոռացութեան տալով իրենց գնացքին վերջին հանգրուանը ժամանակի այս աշխարհին մէջ եւ ատով՝ զերծ մնալով իրենց գնացքին թափը կասեցնող, իրենց ուժերը ջլատող, սանձահարող հոգեկան տագնապներէ։

Անօգուտ է այդ հարցով մտազբաղիլ, եւ մանաւանդ՝ վնասակար։ Վերջ տալ ուրեմն ու անցնիլ չարժումի, թափ տալ մտքերուն ու քալել յառաջ, քալել արագ իր չուրջը քալող աշխարհին հետ, երթալու համար զուգընթաց. տեղքայլ կամ նահանջ՝ մահը իր հոգիին։ Միշտ աչքերը հեռուն, բարձրին սեւեռած՝ քալել, վստահ քայլերով, անսայթաք, ապահով իր ոյժերուն, զսպանակուած իր կամքի աննահանջ զօրութեամբ։

Քայլերը պիտի չըլլան այլեւս իր կեանքին, իր գնացքին առաջնորդը, այլ՝ իր մտքին լոյսը, «Աչխարհի Լոյս»էն իր հոգիին մէջ ծորած լոյսի չողը, պիտի դառնայ իր երկնագիծ աստղը։ Եւ իր ոտքերը երբեք պիտի չյոգնին, եւ իր սիրտը երբեք պիտի չզգայ զօրութեան մը բաբախումներուն նուազումը իր մէջ։

* * *

Նոր կեանքի մը սկիզբն է այսօր, աւելի գիտակից, իմաստալից ու նպատակաւոր ապրումի մը առաջին պահը։ Եւ ինք գիտէ, որ այդ նոր կեանքի ուղղութեան մէջ քալելով միշտ, աննահանջ ոգիով, յաղթանակի յոյսով եւ հաւատքի զօրութեամբ, պիտի հասնի «Աչխարհի Լոյս»ով լուսազարդուած «առաւել կեանք»ին, խոստացուած, բայց իրեն նոր յայտնուած, իր կողմէ նոր գտնուած երանական կեանքին՝ երկնից արքայութեան, որ երկիր է փոխադրուած...։

Գարեգին Աբեղայ Սարգիսեան

1978-ը Լիբանանահայութեան կեանքին մէջ եղաւ տառապալից ու խռովայոյզ տարի մը յատկապէս իր երկրորդ կէսին մէջ։ Մահեր, կոտրուատներ, քանդումներ, սրտաբեկումներ, մտատանջութիւններ ալեկոծեցին մեր կեանքը։ Վէրքեր չատ ստացանք. վիշտեր չատ կրեցինք։ Բայց, փա՛ռք Աստուծոյ եւ պատի՛ւ մեր ժողովուրդի դարերով դարբնուած տոկունութեան՝ առողջ պահեցինք մեր կեանքը, ամուր՝ մեր կառոյցը, համազգային միութեան, սիրոյ եւ եղբայրութեան չաղախով։

Ի խորոց սրտի կ'աղօթենք որ 1979-ը նոր չունչ բերէ Լիբանանին, որպէսզի խաղաղութեան բարիքներով վերստին կանաչնայ եւ պտղաբերի Լիբանանեան օրհնեալ հայրենիքը։ Թող մեր հաւատացեալ ժողովուրդի կեանքի անդաստանին մէջ նոր ակօսներ բացուին եւ նոր ապրումներ ու իրագործումներ ընձիւղին, որպէսզի մշտադալար մնայ Խորենացիական բառերով գծուած հայոց «փոքր ածու»ն երկրի տարածքին վրայ եւ երկինքի կապոյտին ներքեւ ու Մայրիներու յաւերժադալար կանանչին մէջ։

1979

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ...

Մեր աչքերուն առջեւ ահա կը բացուի հորիզոնը 1980 *Նահանջ տարուան* 366 *օրերուն։*

Պիտի նայինք այս յուշատետրին ամէն օր։ Մեր նայուածքը պիտի դառնայ այնքան սովորական որ մեքենական ձեւով պիտի թերթատենք զայն առանց անոր մասին մտածելու։

Առաջին այս վայրկեանին, երբ կը բանանք զայն եւ մեր անունն ու հասցէն կը գրենք անոր սկզբնաթերթին վրայ, եկէք մտածենք անոր մասին.-

Յուշատե՛տր...

Երկու բառեր քով քովի՝ Յուշ եւ Տետր։

Յուշարար մը՝ նախ։ Ամէն օր մեզի պիտի յիշեցնէ թէ տարուան ու ամսուան ո՞ր օր-հանգրուանին ենք հասեր։ Երբեմն պիտի յիշեցնէ թէ եկեղեցականօրէն կամ ազգայնականօրէն ի՞նչ յիշատակելի դէպքեր ու դէմքեր կան, որոնց մասին կ'արժէ խորհրդածել, կարդալ, լսել, հաղորդուիլ անոնց բոլոր այն բաներուն հետ, որոնք մնացին արեւու չողին տաքութեան եւ քաղցրութեան դէմ երբ օրերն իրենց բոլոր օրերուն պէս մայրամուտի մէջ թաղուեցան...։

Անհրաժեշտ է ան։

Աւելին՝ օգտակար։

Բայց՝ ո՛չ բաւարար։

Յուշատետրը ունի երկրորդ կարեւոր խմաստ մը եւ դեր մը։ Ան մեզ պիտի հրաւիրէ արձանագրելու այնտեղ բան մը մեզմէ։ Ոչ միայն անցեալէն յուշեր կը բերէ մեզի, այլ խայծ մը կը դառնայ այնտեղ դրոշմելու բան մը որպէս մեզմէ օր առ օր մատուցուող ընծայ Աստու-

ծոյն, մեր եկեղեցիին եւ մեր ազգին: Երբ առտու բանանք զայն՝ անցեալէն կը խօսի ան մեզի: Երբ երեկոյեան բանանք զայն՝ հարց պէտք է տալ թէ ի՞նչ դրինք մեզմէ մեր ազգի յուշամատեանին մէջ:

Մեր բոլորէն ամէն օր մեծ բաներ չ'ակնկալեր ան: Բայց ամէն օր բան մը կ'ակնկալէ — հաւատքի ամրապնդում, զգացումի բխւրեղացում, գաղափարի բարձրացում, գաղափարականի պրկում, նուիրումի մղում, գործօն մասնակցութիւն: Ամէն օր իրագործուող փոքրը՝ մե՛ծ կը դառնայ երբ տարեփակին հաշուի նստինք այս յուշատետրին հետ…:

Հաղորդուեցէ՛ք մեր ժողովուրդի հոգեմտաւոր հարստութեան հետ, առէ՛ք անկէ այն ինչ որ մեր հայրերը կու տան ձեզի, եւ՝ տուէ՛ք անոր ինչ որ ձեզմէ կ'երթայ եւ եկեղեցիին ու ազգին կը մնայ…:

1980

ՀԱՅՕՐԷՆ…

1980-ական տասնամեակի առաջին տարին իր կամարը կապեց մեր կեանքի վրայ: Ինը տարիներ դեռ մեր առջեւ հորիզոն կը բանան, հանգրուան առ հանգրուան կամարակապելու համար 20-րդ դարու սա վերջընթեր տասնամեակը մեր կեանքի պատմութեան վրայ:

Մարդ չի գիտեր թէ ի՞նչ գոյներ, ի՞նչ դիծեր պիտի գան ձեւ տալու համար 1981-ի անգոյն եւ անգիծ ժամանակին:

Մարդ չի գիտեր թէ ի՞նչ դէպքեր, երեւոյթներ պիտի ծնին լեցնելու համար պարունակն այն կեանքին որ 1981-ի օրերով պիտի ալիքանայ սա ծով աշխարհին վրայ:

Մարդ չի գիտեր թէ ի՞նչ գաղտնի ոյժեր, ի՞նչ խորհրդալից խաղերով նոր կացութիւններու առջեւ պիտի դնեն զինք, որոնց ակնկալութիւնն իսկ այնքան հեռու է իր հասողութենէն, ինչպէս լեռներն՝ հովիտներէն:

Բայց մենք մէկ բան գիտենք — ու չենք կրնար չգիտնալ եթէ ճչմարտօրէն հայ մարդ ենք -. ի՞նչ ալ ըլլան խորհրդալից խաղերը ծովուն, ի՞նչ ալ ըլլան գոյներն ու գիծերը աշխարհէն մեր կեանքին բերւած, ի՞նչ ալ ըլլան դէպքերն ու դրուագները այժմ աննախատեսելի՝ մենք ամուր կառչած պիտի մնանք մեր հայակերտ ու հայակերպ, հայաղէկ ու հայուղի նաւուն, մեր սեփական ազգային կերպարի դիծերուն ու գոյներուն: Մենք պիտի խաղանք խաղը մե՛ր ազգին, խաղերուն մէջ խճող ու ժխոր այս դարուն, մեծ ու փոքր ազգերուն, մութ ու մռայլ ոյժերուն:

Կառչած յոյսին, մղուած հաւատքէն եւ չարժելով ՍԷՐ ամենուժէն՝ ահա այս հոգեկան կեցուածքով եւ ազգային ըմբռնումով բանա՛նք սա յուշատետրը ամէն օր եւ այդ ամէն օրուան մէջ ապրինք

պահեր քրիստոնէաշունչ եւ հայրենապաշտ՝ յուշերովը մեր անցեալին, արուեստովը մեր ներկային եւ տեսիլքովը մեր ապագային։

1981

«ԺԱՄԱՆԱԿ ՉՈՒՆԻ՛Մ...»

«Ժամանակ չունի՛մ...»

Յաճախակիօրէն կրկնուած սա յանկերգը՝ խօսելու սովորութենականացած ձեւ մըն է այլեւս, որ յաճախ կը գործածուի ոչ այնքան իր իրական իմաստին մէջ, որքան որպէս պատրուակ՝ պատասխանատուութենէ, պարտաւորութենէ, յանձնառութենէ խուսափումի, կամ, թերացումի պարագային՝ ինքնարդարացումի։

Ժամանակի ըստ էութեան անչափելի ընթացքին մէջ, մարդիկ կեանքի դասաւորութեան եւ արդիւնաւորութեան յատուկ գործնական նկատումներով բաժանումներ են կատարած։ Որքան արուեստական՝ նոյնքան եւ կենսական են այդ բաժանումները — տարի, ամիս, շաբաթ, օր, ժամ, վայրկեան, եւլն.։

Ցուշատետրը այն միջոցներէն մէկն է որ ժամանակի այդ դասաւորումը առաւել եւս կ'իմաստաւորէ հոգեւոր, ազգային, մշակութային արժէքներու, դէմքերու, դէպքերու յուշարարութեամբ։

Այդ իմաստաւորեալ դասաւորումին համաձայն իր կեանքն ապրիլ գիտցող մարդը ալ չի տարուիր ըսելու «ժամանակ չունիմ»։ Եթէ գիտնայ իր ժամանակը դասաւորել եւ ըստ այնմ իր ընելիքները ճշդորոշել եւ ուղղել՝ ժամանակը իւր իշխանութեան ենթարկած կ'ըլլայ։ Ան կը յաջողի ժամանակը վերածել այնպիսի միջոցի մը, որով անցաւորը նուաճող արժէքներով կը լեցնէ իր կեանքը։ Այնատեն ժամանակը իր կողմէ ունեցուած կ'ըլլայ եւ ոչ թէ ինք՝ մարդը, «սահող անցնող» ժամանակէն տիրապետուած եւ անոր հետ նոյնացած։ Ժամանակը վատ-

նողն է որ «ժամանակ չունի»։ եւ պէտք չէ մոռնալ որ ժամանակը վատնողը ի վերջոյ ինք կը վատնուի ժամանակէն...։

Մեր եկեղեցւոյ սուրբ հայրերէն եւ մեծ խորհողներէն Գրիգոր Տաթեւացիի բառերով կը փակենք սա բացման խօսքը.-

«Ոչինչ աւելի պատուական է քան ժամանակը... ատոր համար կեանքի ժամանակը պէտք է բարիքով լեցնել, որովհետեւ անցնող ժամանակը ոչ ոք կրնայ վերստին ստանալ»։

Հետեւաբար, օգտագործեցէք այս Ցուչատետրը ժամանակի բարի գործերով լեցնելու համար ձեր կեանքը իր անհատական, ընտանեկան, ընկերային եւ ազգային-եկեղեցական երեսներուն վրայ, հաւասարապէս։

1982-ի սեմին ձեր բոլորին կը մաղթենք վերանորոգ կենսունակութիւն, ոյժ եւ կորով որպէսզի այլեւս երբեք չըսէք՝

«Ժամանակ չունիմ...»

1982

«ՕՐԸ ԼՈՑՍԻ ԱՆՁՐԵԻ Է ԻՄ ՄԷՋ»

Իր կեանքի օրերը հայութեան կեանքին զարաւոր կշռոյթովը եւ գրականութեան հրայրքովը ապրած մեծ գրագէտին՝ Յակոբ Օշականի այս խորախորհուրդ մտածումով կը բանանք այս տարուան Ցուչատետրը։

Օրե՛ր...

Մեր կեանքի ժամանակային տեւողութեան վրայ գծուած հանգրուաններ։ 365 անգամ պիտի նայինք այս տետրին. ի՞նչ պիտի բացուի մեր տեսողութեան դիմաց ամէն անգամ որ մեր աչքերը սեւեռուին մէկ հանգրուանին վրայ։

24 ժամե՞ր...

Բայց անոնք մերը չեն եւ հազիւ հանդիպած մեզի՝ կը փախչին մեզմէ ու կը դառնան անվերադարձ ատուեր ժամանակ կոչուած անհունութեան մէջ անյայտանալով։

24 ժամերու մէջ՝ բանե՞ր...

Բայց՝ ի՞նչ բաներ։

-Ապրումներ, մտածումներ, արարքներ, ինքնաբերման եւ ինքնակերտման գործեր, անանձնական եւ անդրանձնական սպասաւորութիւններ՝ ուրիշին վայելքին եւ բարիքին համար։

Եւ այն ատեն օրը «լոյսի անձրեւ» կը դառնայ իւրաքանչիւրիս կեանքին մէջ, եւ ոչ թէ փախչող ատուեր՝ որ կայ ու չկայ...։

Ժամանակ եւ մարդ։

Ինչպէ՞ս կ'ըմբռնենք այս յարաբերութիւնը։

Իմաստութեամբ առլցուն սա խօսքը թող ըլլայ ցուցանիչը ճչմարտութեան՝ այս յարաբերութեան մարդին մէջ.-

«Ժամանակը յամրընթաց է անոնց համար, որոնք կը սպասեն.
Շատ արագ է անոնց համար,որոնք կը վախնան.
Խիստ երկար է անոնց համար, որոնք կը տառապին.
Խիստ կարճ է անոնց համար, որոնք կը զուարճանան.
Բայց՝ անոնց համար որոնք ԿԸ ՍԻՐԵՆ՝ ժամանակը յաւերժութիւն է»:

Ո՞ւր եմ ես այս դասակարգումին մէջ:

Թող ամէն ոք այս յուշատետրին մէջէն ինք իրեն ուղղէ այս հարցումը:

Իմ միակ ըսելիքս այն է որ օր պիտի ըլլայ ձեր կեանքին մէջ, երբ պիտի սպասէք, օր՝ երբ պիտի վախնաք, օր՝ երբ պիտի տառապիք, օր՝ երբ պիտի զուարճանաք: Բայց ամէն օրուան մէջ պահ մը պիտի ըլլայ ձեր կեանքին մէջ երբ պիտի սիրէք, եւ այդ սիրովը պիտի նուաճէք սպասումի անձկութիւնը, վախի տագնապը, տառապանքի փուշը եւ զուարճութեան պղպջակային խաբուսիկութիւնը, որպէսզի անոր մէջէն օրերը «լոյսի անձրեւ» դառնան ձեր անհատական կեանքին մէջ եւ դուք լոյս անձրեւէք ձեր ազգի կեանքին մէջ:

Որովհետեւ բոլոր գործերը, որոնք մնալու իրաւունք ունին, երջանկութեան բարիք կը ցանեն իրենց չուրջ, սիրոյ «անձրեւ»էն կ'առնեն իրենց «կեանք»ը...

1983

ԺԱՄԱՆԱԿԸ ՆՈՒԱՃԵԼ

Ահա դարձեալ ժամանակի գաղափարին դիմաց կը գտնուինք:

Ամէն մէկ պահը մեր կեանքին՝ ժամանակին մէջ կ'ապրինք: Ժամանակի մէջէն չարունակաբար կը գոյատեւուինք: Ժամանակի ալիքներուն վրայ կը նաւարկենք: Բայց քիչ անգամ ժամանակին գաղափարը մեզ կը բռնէ իր գնացքին մէջ եւ իր ինքնութեան, իմաստին, արժէքին կշիռը կը դնէ մեր միտքերուն դիմաց եւ ձեռքերուն մէջ:

«Նոր Տարի»ն այդ սակաւ առիթներէն մէկն է:

«Տարի մը անցաւ». «հին տարին գնաց», «նոր տարին եկաւ»: Այս եւ նման արտայայտութիւնները որքան ալ ըստ ինքեան խաբուսիկ ըլլան՝ գիտակցութեան վաւերական պահ են սակայն մարդ էակի կեանքին մէջ: Անշուշտ, ժամանակին համար «տարի» չկայ: Ոչ ալ «տարի»ին «հին»ը կամ «նոր»ը: Բայց մարդ երբ իր պատկերը կը դիտէ ժամանակի հայելիին մէջ՝ կը զգայ հինն ու նորը ի՛ր մէջ, միտքը կը սեւեռի ի՛ր կեանքին վրայ. կը փնտռէ ինքզինք եւ ինքզինքին մէջ այն ինչ որ ողջունելի է որպէս երջանկացուցիչ ապրում եւ ափսոսալի՝ որպէս ինքնավատնում, ինքն-ստուերացում, խղճերու դիմաց՝ իրագործումներու նահանջ, կարիքներու դիմաց՝ գոհացումներու պակասութիւն, երազներուն դիմաց՝ յուսախաբութիւն:

Ըսուած է.-

«Զորս բաներ կան, որոնք չեն վերադառնար՝

- Ըսուած խօսքը,
- Արձակուած նետը,
- Անցած կեանքը,
- Զանց առնուած պատեհութիւնը»:

Այս օրացոյցին երբ նայիս՝ մտածէ պահ մը, որ «ըսածդ խօսքերը» այնպէս ըլլան, որ քեզի վերադառնան ուրիշին պատճառուած երջան-

կուլթեան խնդուլթեամբը. «արձակուած նետը», ձեռքէդ դուրս եկած գործը, մնայ որպէս անանց բարիք քու եւ նմանիդ կեանքին մէջ. «անցուցած օրդ» տարրանայ քու մէջ, ապրումներու եւ արարքներու հետքերովը անջինջ, եւ վերջապէս՝ զանց չընես այն պատեհուլթիւնները, զորս ժամանակը քեզի կ'ընձեռէ ներկայով, որպէսզի չունենաս զղջումի խայթը սրտիդ մէջ, այլ ճեռք բերես գոհուլթեան, լիուլթեան եւ ճառագայթումի ապրումը կեանքիդ եւ կեանքերուն մէջ հարազատներուդ եւ հարազատներուն հարազատին՝ Հայ Եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգին եւ անոնց ծնուցիչ ու բարեխնամող Աստուծոյ։

1984

ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ԿԱՐԳ

Տիեզերքի սկզբնաստեղծ եւ անյեղլի օրէնքներէն մէկն է կարգը։

Կարգը, դասաւորումը, յարակցումը առարկաներու եւ արարքներու՝ ամենէն կենսական օրէնքներէն մէկն է ստեղծագործուլթեան եւ մարդկային կեանքին։ Հանեցէք կարգը տիեզերքի նիւթեղէն աշխարհէն. քաոսը կ'ունենաք ձեր առջեւ։ Վանեցէք կարգն ու օրէնքը մարդկային կեանքէն. կոյր եւ նոյնիսկ քանդիչ ընթացքի մը կը վերածուի մարդուն հաւաքական ապրումը այս երկրագունդին վրայ։

Կարգը իր որոշադրիչ եւ բարերար տեղն ու դերը ունի ժամանակ կոչուած այն տուեալ իրողուլթեան մէջ, որ մարդո՛վ կը ստանայ իր իմաստը, գոյնը եւ որակը։ Մարդուն արժանիքին կազմիչ հիմնական տուեալներէն մէկն ալ իր վերաբերումն է իրեն տրուած ժամանակին հետ։

Ժամանակին հետ մարդու վերաբերումին ամենէն արդիւնալից եղանակներէն մէկը — եւ հիմնականը — դասաւորեալ ճեւով զայն օգտագործելն է։ Մարդկուլթեան կողմէ ժամանակի վրայ հանգրուանած ժամերը պէտք է դասաւորել աշխատանքի, հանգիստի, եւ ժամանցի բաժանումներով, ասոնցմէ առաջինին տալով առաջնահերթուլթեան դիրք։

Մարդը կենդանիէն զատորոշող գլխաւորագոյն յատկանիշներէն մէկը իմաստաւոր եւ ծրագրեալ աշխատանքն է լծակը՝ մարդու զարգացման, գրաւականը՝ մարդու երջանկուլթեան։

Զարգացեալ ժողովուրդներու առօրեայ կեանքի բարքերուն եւ սովորուլթիւններուն մէջ ժամերու յարգանքը կարեւորագոյն առաքինուլթիւններէն մէկն է։ Մինչեւ Արեւելքի մէջ առհասարակ ժամանակը ծրագրեալ ճեւով արժեւորելու դիտակցուլթիւնը չատ նօսր է։ Եւրոպական եւ ընդհանրապէս Արեւմտեան կենցաղի եւ մշակոյթի բարա-

ցուցիչ տարրերէն մէկը ժամանակը լեցնելն է աշխատանքի ժամանակացուցային կարգաւորեալ ըմբռնումով եւ օգտագործումով։

Եկէք բացուող այս տարուան մէջ վերամտածենք մեր վերաբերումին մասին՝ հանդէպ ժամանակին։ Ժամանակի եւ կարդի գաղափարները ներդաշնակել գիտնա՛նք։ Որովհետեւ կը հաւատամ, այդ ներդաշնակութիւնը աւելի լեցուն բովանդակութիւն պիտի բերէ մեր կեանքին եւ քիչ մ՛աւելի երջանկութիւն՝ մեզի...։

1985

ՀՐԱՒԷՐ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԵԱՆ (ԵՕԹԱՆԱՍՈՒՆԱՄԵԱԿԷՆ ԵՏՔ)

1985-ը անցաւ։

Հայ ժողովուրդի զաւակներու կեանքերուն մէջ ան թողուց կենսալի հետքը հայ մարդու նո՛ր զգացումներուն, նո՛ր ըմբռնումներուն, նո՛ր տրամադրութիւններուն, նո՛ր մեկնաբանութիւններուն եւ նո՛ր հեռանկարներուն՝ յարաբերաբար մեծ Եղեռնին՝ Հայկական Ցեղասպանութեան, Եօթանասունամեակի համազգային եւ աչխարհատարած ոգեկոչումի այնքան առատ ջրտուքէն ետք։

Ահա կը բացուի 1986-ը։

Ի՞նչ ձեւով եւ ի՞նչ չափով 1985-ին վառուած գոյները պիտի արտացոլան 1986 թիւով կնքուած 365 օրերուն վրայ։ Խմորելու զօրութեամբ ոյժ եւ նկարագիր ունեցող տարի մը եղաւ անցնող տարին։ Ներկայ տարուան մէջ մեր կեանքը խմորուած պիտի մնա՞յ անոր ներգործութեան ոյժովը։

Կը հաւատամ, որ անպայման 1986-ը, եւ նոյնիսկ անոր յաջորդող տարիները, պիտի կրեն դրոշմը 1985-ին։ Ես այդ կնիքը կը տեսնեմ գէթ երեք գիծերով կերպաւոր.

ա. Զոհողութեան կամքին պրկումը.

Ամենէն դժուար բայց ամենէն պատուաբեր ու ճչմարտօրէն աստուածային եւ վաւերականօրէն մարդկային առաքինութիւն մը՝ Ձիսուսի խաչով նուիրագործուած, սուրբերու նահատակութեամբ ճչմարտուած, հերոսներու արեամբ գունաւորուած։ Պիտի կրնա՞նք մեր ապրումներուն եւ արարքներուն մէջ քիչ մ՛աւելի համայնութիւն եւ քիչ մը նուազ անճնակեդրոնութիւն եւ անհատապաշտութիւն դնել։ Եթէ հաւատարիմ ենք Քրիստոսի եւ մեր նահատակներուն՝ անպայմա՛ն։

Անով մեր եկեղեցին ու ազգը պիտի չահին եւ մեր անհատին սահմանուած ժամանակը եկեղեցիին ու ազգին յաւերժութեամբը պիտի փոխարինուի։

բ. Ցանճնառութեան հոգիին փթթումը։

Ամէն մէկ հայ, ո՛ւր ալ ըլլայ, ի՛նչ ալ ըլլայ՝ հարկ է որ ազգի համայնական կեանքին մասնակցի, պատասխանատուութիւն ստանձնելու քաջութիւնը ունենայ ։ Անտարբերութիւնը, անհետաքրքրութիւնը մեզ կ՚ընդարմացնէ, կ՚օտարացնէ մեր ինքնութենէն, կը զրկէ համայնական գոյութեան բարիքէն։ Մասնակցութի՛ւն է որ մեր անհատները կը չաղախէ ընդհանուրին, ամբողջին հետ։ Ատով «չհասած» կ՚ըլլանք ժամանակը, որովհետեւ ընդհանրական կեանքը աւելի բարձր է, գեղեցիկ եւ տեւական՝ քան անհատականը, որքան ալ յաջող ու բեղմնալից ըլլայ այս վերջինը։

գ. Արժէքներու գնահատման բիւրեղացումը։

Նիւթապաշտական արժէքներով ու կենցաղակերպով յատկանշուած այս դարուն, արժէքներու խաթարման կամ գունաթափման վտանգը կ՚ապրինք ամենուրէք։ Մեր նահատակներու սուրբ արիւնը թող լուայ այս տարի մեր աչքերը, որպէսզի կարենանք յատակօրէն տեսնել թէ ո՞րն է իսկական մարդկային եւ ազգային արժէքը եւ ո՞րն է այս օրերուն գրաւիչ չպար հագած եւ ըստ էութեան խաբուսիկ արժէքը։ Ալ կարծես մեր ժողովուրդի կարգ մը խաւերը չափի ու չափանիշի «չափը անցուցած են» - գործածելու համար ժողովրդական ասութիւնը։ Ինչպէ՞ս հաշտուիլ այն տեսարաններուն հետ ուր վաղանցուկը, քմահաճութիւնը իրենց տիրապետութեան տակ ընկճած են ու խեղդած՝ ճշմարիտը, մնայունը, երջանկութիւնը, մէկ խօսքով՝ հոգեկան անկորնչելի արժէքները։

Եօթանասունամեակէն ետք, ե՛տ-դարձ դէպի վաւերական արժէքները, որոնք մեր պատմութիւնը կերտեցին եւ մեր յաւերժութեան ուղիները հարթեցին։

Ա՛յս պէտք է ըլլայ նշանաբանը 1986-ին, որպէս Եօթանասունամեակէն ճառագայթող լոյսի չող եւ ուղեցոյց մեր կեանքին...։

1986

ԿԵԱՆՔԸ ԱՊՐԻԼ Ի ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԸՆԴ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

Աստուծոյ կամքով, 1987 տարին հոգեւոր եւ ազգային հասկացողութեամբ ապրուած մեր կեանքին մէջ որպէս բարձրակէտ պիտի ունենայ յառաջիկայ Յունիսի 7-ին, Հոգեգալստեան Տօնին ներչնչող խորհուրդին մէջ կատարուելիք ՄԻՒՌՈՆՕՐՀՆԷՔԻ արարողութիւնը։

Տարուան այս առաջին իսկ օրէն կը փափաքիմ, կը սպասեմ եւ կը յորդորեմ, որ այս տարին ըլլայ այնպիսի ժամանակաշրջան մը, որուն ընթացքին բոլորս, անխտիր, մեր կեանքը կարենանք ապրիլ առաւել եւս սերտացող հաղորդութեամբ ընդ Աստուծոյ եւ հաւատարիմ ու հարազատ անձնացումովը հայութեան ամենէն ընտիր եւ չեչտօրէն բնաւորիչ ապրումներուն։

Ս. Միւռոնը խորհրդանիշն է աստուածայինին ներկայութեան մեր մէջ, Ս. Հոգւոյն ներգործութեամբը։ Սուրբ է Միւռոնը եւ՝ սրբարար։ Հայ մանուկը անո՛վ կը կնքուի, հայ եկեղեցւոյ պաշտօնեան — քահանայ, եպիսկոպոս թէ կաթողիկոս — անո՛վ կ՚օծուի եւ անոր դրոշմով հրաժեշտ կ՚առնէ այս աշխարհէն։ Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիները իրենց նիւթեղէն չինուածքին վրայ կը կրեն անոր սուրբ իւղին պայծառափայլ չողը։ Ս. Միւռոնը Աստուծոյ չնորհին ճառագայթումն է մեր հաւատացեալներու կեանքին մէջ։ Ծիածան՝ ընդմէջ երկնի եւ երկրի, Աստուծոյ եւ հայ մարդուն։

Հայ ժողովուրդի աւանդութեան մէջ, Ս. Միւռոնը եղած է եւ կը մնայ նաեւ քրիստոնէատիպ հայութեան արտայայտիչ ամենէն հարազատ եւ ինքնադրոշմ սրբութիւնը։ Միւռոնով օծուիլը ոչ միայն Ս. Հոգւով ներթափանցուիլ կը նշանակէ, այլ նաեւ՝ հայութեամբ ինքնանանալ։

* * *

Ներկայ ժամանակներուն, մարդկութեան կեանքը այնքան սկսած է աչխարհով տաքնալ, նիւթային տարրերով խեղդուիլ, երկրաւոր երեւոյթներով նուաճուիլ, որ աստուածայինին հանդէպ ալ սկսած է ցրտանալ, հոգեղէնին հանդէպ՝ ընդարմանալ, երկնայինէն հեռանալ…: Եւ, չմոռնաք, հայութեան կեանքն ալ անոր մէջ բնականօրէն սկսած է առնել գոյնը այդ օտարացման…:

Բայց հասած է ժամանակը որ սլաքը ետ դառնայ եւ մարդուն ու հայուն մէջ ստեղծուի այն եզական ներդաչնակութիւնը, որով մարդը ճչմարտօրէն մարդ կը դառնայ եւ հայը վաւերականօրէն հայ կը մնայ: Ծարաւը այս առողջարար հաւասարակչռութեան՝ արդէն իսկ կը զգացուի ամէն տեղ: Նչանները այս համադրութեան վերականգնումին կը տեսնուին աչխարհի չորս ծագերուն:

Այս հրամայականին տակ, եկէք 1987-ի օրերը այնպէս ապրինք, որ աստուածայինին ներգործութիւնը մեր մէջ օրէ օր աւելի լայն ու խոր տարածք գտնէ, եւ մենք կարենանք գտնել իսկական ճամբան երջանկութեան: Եւ անպայման կը գտնե՛նք այդ ճամբան, նոյնիսկ տագնապին ու տառապանքին մէջ, եթէ զիտնանք թարմացնել Ս. Միւռոնը մեր ճակատներուն վրայ եւ զգալ ու զգացնել անոր սրբարար չարժումը մեր հոգիներուն եւ կեանքի անդաստաններուն մէջ:

Կը հրաւիրեմ ձեզ Ս. Միւռոնօրհնութեան այս տարւոյն, թելադրելով որ նորոգէք ձեր կեանքը Աստուծոյ եւ հայութեան ապրումները տարածելով ձեր առօրեայ կենցաղին մէջ եւ, միանալով ինծի, աղօթէք Նարեկացիի սրբացնող բառերով·

«Օրհնէ՛ մեզ, Տէ՛ր,
Այս սուրբ իւղով·
……
Տո՛ւր քաւութիւն,
Պարգեւէ՛ բժշկութիւն,
Առատաձեռնէ՛ երջանկութիւն
Երկնատեղաց լոյսի պէս…»:

1987

«ԴՈՒՆ ՔԵԶԻ ՕԳՆԷ, ԱՍՏՈՒԱԾ ՔԵԶԻ ՊԻՏԻ ՕԳՆԷ…»

Այս տարուան խօսքս կը բանամ իմաստութեամբ թրծուն բառերովը Ջարեհ Ա. Անմահանուն Կաթողիկոսին, որուն կեանքի ժամանակը այնքան վաղաժամ ձեւով վերջ գտաւ ասկէ քսանըհինգ տարիներ առաջ, Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ: Համակ սէր ու բարութիւն, ողջախոհութիւն եւ արիութիւն եղող վեհափառը, Ամանորեայ իր մէկ պատգամին մէջ կ'ըսէր. «Ամէն մարդ նոր տարուան կը նայի իր հոգեկան ձգտումներուն, տենչանքներուն դիրքէն մեկնելով»:

Այս տարուան սեմին, ամէն մարդ իր հոգեկան ձգտումներն ու տենչանքները վերաւեսութեան ենթարկելու բնական պարտաւորութեան ըերումով՝ հարկ է որ յատակեցնէ ժամանակն ու կեանքը դիտելու իրեն յատուկ մեկնակէտը: Տարբեր-տարբեր երկիրներու մէջ, այլազան կացութիւններու եւ պայմաններու տակ ապրող հայեր այլատեսակ մեկնակէտեր կ'ունենան, ինչպէս միչտ ունեցած են: Այստեղ, Լիբանանի մէջ ապրող հայեր, ունենալով հանդերձ իրենց անհատականն, մասնակի մեկնակէտերը, ունին հասարակաց, ընդհանուր մեկնակէտ մը, որ արտաքին դժխեմ պայմաններէ թելադրուած ներքին հոգեվիճակի մը վրայ կը հանդուցուի: Անստուգութեան, անորոշութեան, անձկութեան, անապահովութեան, անհաստատունութեան տարրերով սնած եւ անոնց մտալկիչ ազդեցութեան տակ առաջացած մեկնակէտն է այդ:

Անցնող տարուան ընթացքին, քաղաքական խուովեալ կացութեան վրայ բարդացած եւ օրէ օր բարդացող տնտեսական, ընկերային ծանրակչիռ տակնուվրայութիւնը առօրեայ կեանքի թանձրական տուեալներու չրջագծին մէջ, տագնապահար անձերու, ընտանիքներու, կազ-

մակերպութիւններու եւ հաստատութիւններու վերածած է մեզ բոլորս, առաւել կամ նուազ աստիճանով, այս կամ այն ձեւով։

Ինչպէ՞ս մօտենալ ժամանակին եւ կեանքին այսպիսի մեկնակէտէ դիտելով եւ տեսնելով զմեզ եւ մեր նմանները։

Երկու հիմնական մօտեցումներու ընտրանքի մը առջեւ կը գտնուինք.-

ա) Ողբալ կացութիւնը, տրտնջալ տիրող պայմաններու մասին, չարունակ խօսիլ եւ անդադար խօսակցիլ անոնց մասին եւ սպասել անոնց փարատումը եւ զայն ակնկալել ուրիշներէ, պետական կառոյցներէն կամ ազգային պատասխանատու շրջանակներէն։

բ) Ջանալ իրողապաշտօրէն դիմակալել ստեղծուած տագնապալի վիճակները եւ զանոնք դարմանելու, չէզոքացնելու եւ նուազեցնելու առաջադրութեամբ՝ անձնապէս եւ հաւաքաբար լծուիլ գործնական աշխատանքի, ճշմարիտ մարդու, իրաւ հայու յատուկ կեցուածքով։

Կարեւորը, Ջարեհ Վեհափառի հայեցողութեամբ, յատակեցնելն է մեր «հոգեկան ճգտումներն ու տենչանքները»։ Այդ ճգտումն ու տենչանքը չեն կրնար ըլլալ ընկճուելու, յուսահատելու եւ քայքայուելու տրամադրութիւնները, որոնք տագնապին կու տան մահացուցիչ զօրութիւն։ Կարելի չէ եղէգ ըլլալ երբ կրակ է մեր չորս դին…։ Հարկ է մնալ մշտականաչ եւ հաստաբուն կաղնի…։ Ամերիկեան ժողովրդական իմաստութեան առածը կ'ըսէ. «When you cannot solve a problem you have to learn how to live with it» («Երբ չես կրնար հարց մը լուծել, հարկ է որ սորվիս ապրիլ անոր յարաբերաբար»)։

Այս օրերուն, մեր ձեռքը չէ թնճուկացեալ տագնապը լուծելու կարողութիւնը։ Հարկ է իմաստուն, արթուն, չրջահայեաց եւ քաջ ըլլալ անոր հետ վերաբերելու համար, գտնելով այնպիսի ձեւեր, որոնք կրնան նուազեցնել ու բթացնել անոր սրութիւնը։ Ամէն ժամանակէ աւելի այսօր պէտք է ըլլալ դրապաշտ եւ գործնապաշտ։ Այժ տալ, թափ տալ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻՆ։ Աշխատա՛նքն է որ կը մեղմէ ցաւը, թէ՛ հոգեբանական եւ թէ՛ գործնական գետիններու վրայ։

Կը յիշեմ, մեր հայրերն ու մայրերը երբ այստեղ եկան հայրենի մեր աշխարհէն, ցեղասպանութեան մորակէն հալածուած, մահուան մռայլ տեսիլքը իրենց աչքերուն մէջ, չմուրացին, ձեռք չերկարեցին. ձեռք գործածեցին, միտք աշխատացուցին եւ իրենց կեանքը չահեցան իրենց «հալալ» վաստակով։ Մենք ուրիշ ճամբայ չունինք։ Գօտիները կապել, պարզութիւնը ընտրել, ժուժկալութիւնը որդեգրել, չռայլութիւնը վանել, աւելորդապաշտութիւնը հալածել եւ, փոխարէնն, եւ ի հարկին, գետին մաքրել, լուացք ընել, պարտէզ մշակել, գործաւոր դառնալ, եւ բարձրին ճգտելով՝ արդիական գիտութեանց եւ թեքնիքի

բոլոր միջոցները օգտագործել մե՛ր ձեռքերով, մե՛ր քրտինքով մեր կեանքը չահելու համար։

Եկէք այս տարի ժամանակը եւ կեանքը դիտելու մեր մեկնակէտը ընենք դարերու փորձով ճշմարտուած սա խորհրդաւոր նշանաբանը.

«ԴՈՒՆ ՔԵԶԻ ՕԳՆԷ,
ԱՍՏՈՒԱԾ ՔԵԶԻ ՊԻՏԻ ՕԳՆԷ»։

1988

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ՝ ԴԷՄ ՅԱՆԴԻՄԱՆ

Ամէն օր կ՚ապրինք ժամանակին մէջ։ Բայց չատ քիչ օրեր կ՚ըլլանք ժամանակին հետ։ Այսօր, Նոր Տարուան առաջին օրը եւ այս Յուշատետրի առաջին էջով, կ՚ուզեմ որ ըլլանք ժամանակին հետ, նստինք զրոյցի մենք մեզի հետ եւ խօսակցինք ժամանակին մասին։

Ջուրի նման կու գայ ու կ՚երթայ ան։ Օրը կը չոգիանայ, ցերեկը գիշերուան մէջ կը մեռնի եւ առաւօտը գիշերուան գերեզմանէն յարութիւն կ՚առնէ։ Ջուրը դէպի երկինք կը չոգիանայ, ամպերուն մէջ կը մեռնի, եւ անձրեւին հետ կը վերածնի ու կը վերադառնայ, դառնալու համար գետ ու գետակ, առու եւ առուակ, աղբիւր եւ հոսանք, լիճ ու ծովակ, ծով ու ովկիանոս…։

Ժամանակի հոսանքին մէջ մե՛նք ենք, մարդ էակներս, որ մեր գիտակցութեան ոյժով կը զգանք հոսանքին հոսանութիւնը…։ Մա՛րդն է, նաեւ, որ հոսանութեան եւ անցաւորութեան մէջ կը բռնէ մնայնութիւն մը, ինքզինքէն, իր անանցաւորութեան էատարրերէն բան մը կը դրոշմէ ժամանակին վրայ եւ կը փրկէ ժամանակը մահուան ճանկերէն ու կը յանձնէ պատմութեան՝ մարդկութեան կենդանի յիշողութեան։

* * *

Անցաւ 1988-ը։

Անցա՞ւ։

Մնաց Ղարաբաղը…, 1988*-ը ժամանակի հոսանքէն վեր բռնող այն չարժումը որ մեր հաւաքական «Ես»ին ինքնիրագործման չքեղ արտայայտութիւնը եղաւ Լեռնային Ղարաբաղէն ծայր տուած, Հայաստան աշխարհի բոլոր արահետներէն քալող, արտասահմանի չորս ծագե-*

րուն վրայ տարածուող եւ հայութեան ամէն մէկ գաւակին սիրտն ու միտքը, կամքն ու հոգին միաբռնող եւ ջրդեղող ու պայծառացնող։

Ժամանակը դէպքի պէտք է վերածել, ինչպէս մարդը՝ դէմքի…։

Այն ատեն միայն ժամանակը կրնանք իր հարազատ եւ ճշմարիտ իմաստին մէջ ապրիլ։ Այլապէս, ժամանակը մեզ իր հոսանուտին մէջ կը տանի, ինչպէս բոյսն ու մարմինը խոտի եւ փոշիի կը վերածուին…։

* * *

Ահա կը բացուի 1989-ը։

Պիտի անցնի՞։

Պատասխանը մե՛նք պիտի տանք այն 365 օրերու հոսանքին մէջէն, որով բռնուած պիտի ըլլանք։ Պիտի կրնա՞նք բռնել ժամանակը թէ միայն պիտի բռնուինք ժամանակէն։

Պիտի ապրինք ժամանակին մէջ։

Սա մեր ճակատագիրն է։

Պիտի կարենա՞նք ապրիլ ժամանակէն վեր։

Այդ մեր կոչումն է։

Եկէք, պատուով, մարդու եւ հայո՛ւ պէս, դուրս գանք մեր այս գոյութենական պարտաւորութեան մէջէն, թէ՛ անհատական եւ թէ՛ հաւաքական, թէ՛ մարդկային եւ թէ՛ ազգային մակարդակներու վրայ, հաւասարապէս։

1989

ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

Աշխարհի պատմութեան քրիստոնէական շրջանի երկրորդ հազարամեակի վերջին տասնամեակն է, որ կը բացուի մեր առջեւ այս տարիով՝ 1990-ով։

Ներկայ ժամանակներուն, մանաւանդ Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմէն ասդին, մարդկային լեզուի մէջ ամենէն շատ գործածուած բառերէն մէկն է զարգացում-ը (development)։ *Աշխարհը սրընթաց կը յառաջդիմէ։ Հսկայական նուաճումներ կը կատարուին գիտական աշխարհին մէջ. հնարագիտութիւնը* (technology) *անընախընթաց արագութեամբ եւ աննկարագրելի այլազանութեամբ, անհաչուելի ճիւղաւորումներով, գլխու պտոյտ պատճառող գիւտերով եւ իրագործումներով մարդկային կեանքին մէջ կը ստեղծէ նորանոր, անսպասելի դիւրութիւններ, կենցաղի եւ գործի աներեւակայելի գործնական հնարաւորութիւններ։*

Ու մարդիկ կ՚ըսեն. «աշխարհը կը զարգանայ». «զարգացման դար է այս դարը»։ Ծնողներ նախանձախնդրաբար կը յայտարարեն. «մեր զաւակները բարձր ուսում պէտք է ստանան, համալսարանական կրթութեան տէր պէտք է ըլլան, որպէսզի կարենան քայլ պահել աշխարհի հետ եւ ապրուստի լաւ պայմաններ ճեռք բերել»։

Զարգացո՛ւմ…

Բայց ա՞յս է ամբողջ պատմութիւնը զարգացում կոչուած բանին։ Այս մէկ երեսն է եւ սակայն ո՛չ էականը, կարեւոր երեսը։ Զարգացումը պէտք է փնտռել ոչ այնքան նիւթական առաւելութիւններու, արտա-

քին երեւոյթներու շրջագծին մէջ, որքան մարդու կեանքի որակային տարածքին մէջ։

Ընդհանրապէս, սովորական, ժողովրդային, մակերեսային հայեցողութեան մէջ զարգացած ըլլալու հանգամանքը կ՚առնչուի կամ կը նոյնացուի այս արտ-անձնական տուեալներուն եւ երեւոյթներուն հետ։ Արեւմտեան կոչուած աշխարհը առհասարակ նկատուած է այս իմաստով զարգացման աղբիւրը։ Մանաւանդ Միջին Արեւելքի եւ կամ «Երրորդ Աշխարհ» անունին տակ ճանչցուած ցամաքամասերու (Մայրագոյն Արեւելք, Ափրիկէ, Հարաւային Ամերիկա) ժողովուրդներ Արեւմուտքին կը նային որպէս մտատիպարի։

Սա անմիջականօրէն տեսանելի կողմն է, առաջին հերթին աչքին հանդիպող երեսը զարգացում երեւոյթին։ Բուն զարգացումը, սակայն, մարդու անձին ներքին աշխարհին՝ հոգեկան, իմացական, բարոյական տարածքներուն մէջ ունի իր տեղը։ Եթէ մարդ երկրագունդի սահմաններէն անդին՝ անջրպետ, լուսին կամ այլ մոլորակներ երթալու հնարաւորութիւններ ստեղծէ, կամ նամակ մը այստեղ գրելով եւ նոյն վայրկեանին զայն Ամերիկա հասցնել եւ կարդալ տալով եւ կամ առտու Նիւ Եորք արթննալով, կէսօրին Լոնտոն ճաշելով եւ երեկոեան Ուաշինկթըն ընթրելով կը խորհի որ զարգացած է, այդ՝ զարգացման խաբկանքն է միայն, եթէ այդ անձը իր հոգեկան ապրումներուն, ընտանեկան ներքին յարաբերութիւններուն կամ արտաքին ընկերային փոխ-յարաբերութիւններուն մէջ չունի հարկ եղած մարդկային այն վերաբերումի եղանակները եւ հոգեկան առաքինութիւնները, որոնցմէ կախում ունի մեծաւ մասամբ իր երջանկութիւնը։

Այստեղ, Միջին Արեւելքի եւ կամ Լիբանանի մէջ, մենք 1990-ի սեմին կարիքը ունինք հաւաքաբար մտածելու զարգացում-ի այս իրական, խոր, ճշմարիտ եւ օգտաբեր ըմբռնումին եւ մեր կեանքին մէջ անոր կիրարկումին մասին։

Այս մարզին մէջ, ամենէն անմիջական եւ ազդու եղանակը՝ քաղաքացիական դաստիարակութիւնն է, այս բառին լայն իմաստով։ Ընտանիքի, դպրոցի եւ ընկերութեան մէջ դաստիարակութեան ամենէն արժէքաւոր բաժինը մարդու կրթութիւնն է, մարդու կեանքին մէջ աւելի հրամայական կարեւորութեամբ դեր խաղացող քան ուսումը, գիտութեան ամբարումը։

Լիբանանի տագնապին ամենէն սուր կողմը, ամենէն աղիտաբեր երեսը ես կը նկատեմ քաղաքացիական, հասարակական կեանքի մէջ անհատներու ցուցաբերած ժխտական երեւոյթները։ Ո՞ր մէկը թուեմ. պարտականութեան գիտակցութեան նուազո՞ւմը, ժուժկալ ապրելու իմաստութեան անգայտացո՞ւմը, անապահովութեան վիճակին չարա-

չահո՞ւմը, վախի զգացումին չափազանցեալ չեչտո՞ւմը, եսապաշտական եւ անհատակեդրոն մօտեցումով ուրիշին հանդէպ անտարբեր գտնուելու դառն իրողութի՞ւնը, ժամանակի տնտեսումի ու կարգի յարգումի թուլացո՞ւմը, զեղծումներու, անարդար շահագործումներու աճո՞ւմը, հանրային առողջապահութեան հանդէպ ցաւալի անհոգութի՞ւնը, աւելորդ, անհիմն խօսակցութիւններու, դատարկաբանութեան երեւոյթին զօրեղացո՞ւմը, էական եւ ոչ կարեւոր արժէքներու իրարու հետ չփոթո՞ւմը, առաջիններուն տեղատուութեամբը եւ երկրորդներուն մակնթացութեամբը յատկանշուած։

Իմ ջերմ մաղթանքն է, ազօթքը եւ յորդորը՝ որ բոլոր պատասխանատու անձերը, ծնողք, ուսուցիչ, եկեղեցական, քաղաքական, համայնքային, կազմակերպական ղեկավար եւ սպասաւոր, բոլո՛ր անձերը, ի՛նչ մակարդակի եւ ի՛նչ շրջանակի մէջ ալ որ ըլլան, հասարակաց եւ սոփոդողական հիմնական պարտականութիւն նկատեն հետեւեալ առաքելութիւնը — կազմաւորել նոր սերունդը մարդկային զարգացման առողջ ըմբռնումով, կրթութեան ուժեղացումով, նկարագրի դարբնումով եւ պատասխանատուութեան զգացումի մշակումով։

Հաւատացէ՛ք, չատ բան կը փրկուի մեր կեանքին մէջ, այլապէս քանդիչ այս տագնապի օրերուն։

Զարգացում՝

Մարդկային կրթութեամբ։

1990

ՏԷՐԸ ԸԼԼԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ

Անցնող տարի, (1990-ին), ժամացոյցի սլաքը նոյն կանոնական հերթականութեամբ քալեց, ինչպէս քալեր էր նախորդ տարիներուն եւ վստահաբար պիտի քալէ գալիք տարիներուն։

Բայց Լիբանանի մէջ ապրող ժողովուրդին հոգեկան, մարդկային ապրումներու «ներքին ժամանակային» սլաքը բնականոն զարկերու կչռոյթը չունեցաւ։ Ժամացոյցի զարկերուն սահմանեալ տեւողութեան զուգահաւասար չարժումներու գնացքը զուգահեռ արձագանգ չգտաւ մեր ժողովուրդի սրտերու տրոփիւններու ընթացքին մէջ։ Մարմնեղէն վատառոջ սիրտի մը զարկերուն նման՝ անկանոն, անհաւասար, վերիվայր գնացքով վիճակ մըն էր Լիբանանեան կեանքի վիճակը։ Ռումբերու զարկերը, վախի, սարսափի ընդոստ ցնցումները, անապահովութեան զգացումը, զրկուածութեան դառնութիւնը, անտեսական տագնապին մտալկումները եւ դեռ առընչակից այլակաւոն հարուածներ ալեկոծեցին այդ կեանքը եւ խախտեցին անոր բնականոն գոյակերպը եւ յառաջընթացքը։

Այս բոլորին մէջ ժամանակը մնաց անփոփոխ, անայլայլ։ ոչ ոք կրցաւ սլաքը ետ տանիլ կամ յառաջ մղել, կապել եւ արձակել։ Նոյն երկրագունդը նոյն գնացքով չարժեցաւ արեւուն չուրջը։ Նոյն ցերեկներն ու գիշերները իրարու հետեւեցան անհեղլի յաջորդականութեամբ։

1991-ի սեմին, կ'ուզեմ որ պահ մը անդրադառնանք այն պարզ եւ տարրական ճշմարտութեան, թէ՝ ժամանակը մեզի ընծայուած անփոփոխելի տուրք մըն է, որուն գործածութեան տնտեսն ենք մենք։

Աչխարհի իմաստուններէն մէկը ըսեր է։ «ժամանակը կեանքիդ դրամն է, մի՛կ դրամն է զոր ունիս եւ կրնաս որոշել զայն ինչպէս

գործածել։ Ուշադի՛ր եղիր եւ թոյլ մի՛ տար, որ ուրիշներ քու տեղդ եւ քու հաշուոյդ զայն գործածեն»։

Բնականօրէն կեանքի արտաքին պայմանները իրենց դերը կը խաղան զայն գործածելու մեր եղանակներուն մէջ։ Անցնող տարին զէնքի մարդիկ իրենց զէնքերու անհնազ գործածութեամբ յաճախ ճշդորոշեցին մեր գործածութեան եղանակը, հակառակ մեր կամքին։ Պարտադրեցին որ ապաստարաններու մէջ «սպանենք» ժամանակը։ Խափանեցին մեր ըղձանքներու, պարտաւորութիւններու, ձգտումներու, նպատակներու կատարման ինքնակամ ընթացքը։ Ոչինչ կրնայինք ընել այդպիսի ահաւոր եւ մահուան սպառնալիքը իրենց ձեռքերուն մէջ ունեցող ոյժերուն դիմաց։

Այդուհանդերձ սակայն, ակնյայտ իրողութիւն է որ նոյնիսկ բնականոն կեանքի պայմաններու տակ մարդկային էակը յաճախ թոյլ կու տայ որ իր ժամանակը ուրիշներով գրաւուած եւ տիրապետուած ըլլայ…։

Ամէն մարդու չնորհուած թանկագին այդ տուրքը — ժամանակը— հարկ է որ մարդ ի՛նք գիտնայ գործածել ի՛ր որոշումով եւ զայն վերածել բարիքի իրեն եւ իր շրջապատին համար։

Տէր եղիր ժամանակին, ինչպէս կ՚ուզես տէր ըլլալ դրամին։

Տէր եղիր տիրաբար եւ ոչ կրաւորաբար։

Տէր եղիր ստեղծագործականօրէն։

Մի՛ վատներ զայն անիմաստնաբար։

Արժեցուր զայն քեզի, ընտանիքիդ, Աստուծոյդ, եկեղեցիդ եւ ազգիդ համար։

1991

ԼՈՒՍԱՒՈՐ ՀՈՐԻԶՈՆՆԵՐՈՒ ԴԻՄԱՑ

Անցնող տարին, 1991-ը, բախտաւոր եւ լուսալից տարի մը եղաւ հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ, մանաւանդ Մայր Հայաստանի հողին վրայ։ Դարերու երազն էր որ մարմին զգեցաւ։ Հայ ժողովուրդի հոգիին մէջ անմար մնացած ազատութեան յոյսին եւ կամքին իրականութեան վերածուիլը Հայաստանի Անկախութեան հռչակումով, համաժողովրդական միահամուռ հանրաքուէով, ժողովրդավարական սկզբունքներու վրայ, Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահի խաղաղ ընտրութեամբ, դարձակէտ մըն է ողջ հայոց պատմութեան մէջ, որ մեր բոլորի սրտերը արդար ցնծութեամբ լեցնելէ զատ, մեր աչքերը կ՚ուղղէ դէպի նոր եւ լուսաւոր հորիզոններ որպէս ազատ ու անկախ Ազգ եւ Պետութիւն մեր ապագայի լինելութեան ճամբուն վրայ։

Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին մէջ Միւռոնօրհնէքի արարողութիւնը եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին անձնական մասնակցութիւնը որպէս պատմականօրէն աննախընթաց դէպք՝ առաւել եւս սերտացուց եւ նուիրագործեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջեւ ստեղծուած եղբայրական լծակցութեան ոգին եւ ամրացուց անով բացուած ներդաշնակ գործակցութեան ուղին։

Լիբանանի մէջ պատերազմական գործողութեանց դադարումը եւ դէպի բնական կեանքի պայմաններու երթը, նոր յոյսերով եւ յանձնառութիւններու ստանձնումով, վերանորոգութեան ոյժ մը ներշնչեց մեր ժողովուրդի զաւակներուն։

* * *

Այս բոլորը, եւ դեռ յարակից այլ դրական եւ քաջալերական երեւոյթներ, մեզ բոլորս կը դնեն հիմնական պարտականութեանց առջեւ բացուող նոր տարուան՝ 1992-ի եւ դալիք տարիներուն.-

ա.- Ընդունիլ որ պատմութիւնը երբեք կայական չէ. յարափոփոխ եւ յաճախ աննախատեսելի դէպքերու հոլովոյթ է: Զբացարձակացնել ոեւէ գաղափարաբանութիւն կամ վարչակարգ ինք իրեն համար. այլ՝ ամէն ինչ դնել ի սպաս յաւիտենական հայրենիքին եւ յաւերժական հայ ժողովուրդին:

բ.- Փոփոխութիւններ դիմագրաւելու իմաստութիւնն ու քաջութիւնը ունեցող ժողովուրդներն են որ տեւականութեան երաշխիք ձեռք կը բերեն: Պահել ոգին անարատ եւ անխախտ, բայց գիտնալ աշխարհի նորաստեղծ գործելակերպերէն եւ գործիքային միջոցներէն լաւագոյնս օգտուիլ:

գ.- Կապուած մնալ հոգեւոր անանց եւ կենսատու սկզբունքներուն: Առանց քրիստոնէական մեր հաւատքին եւ անոր գործնական արտայայտութեան մեր կեանքին մէջ՝ չատ բան կը կորսնցնենք մեր ազգի տոկունութեան չաղախէն:

Այդ մտածումով ահա այս տարի առաջին անգամ ըլլալով մեր Ցուչատեղի ամէն մէկ օրուան համար ընտրուած են Աստուածաշնչական համարներ մեր ժողովուրդի զաւակներուն ամենօրեայ կեանքին մէջ Աստուծոյ գիտակցութիւնը, քրիստոսի հաւատքին ներգործութիւնը, մեր հայրերու աւանդին ներկայութիւնը առողջ պահելու եւ ազդու ընծայելու գաղափարով եւ ցանկութեամբ:

Օրերը արժեցույէք, որպէսզի օրերը երբ մեռնին արեւու ճառագայթներուն հետ, կեանքը քրիստոնէաբար եւ հայօրէն արե՛ւ մնայ ձե՛ր կեանքերուն մէջ...:

1992

ԺԱՄԱՆԱԿԸ՝ ԿԵԱՆՔԻՆ ՊԱՏՃԱՌԸ

Նոր տարուան մը հեռանկարը ահա անգամ մը եւս կը բացուի մեր կեանքի յառաջագնաց ճամբուն վրայ, 1993 թուանիշով: Բնականօրէն, ժամանակին բերելիքը անստոյգ է ոեւէ մարդու համար: Բայց եթէ ստուգութիւնը, ապահովութեան զգացումը մարդու կեանքին մէջ էական տեղ գրաւող ապրումներ են՝ զանոնք հարկ է փնտռել մեր ներաշխարհի՛ն մէջ, առաւել քան՝ արտաշխարհին մէջ: Ներքին ինքնատեսութեան, ինքնըմբռնումի, ինքնավստահութեան եւ ինքնիրագործումի հետ է առնչուած այդ զգացումը: Ի՞նչ կը բերեն ժամանակները՝ ո՛չ ոք գիտէ, կամ կրնայ ստուգապէս գիտնալ: Բայց ինչ ալ որ բերեն՝ մարդ կրնայ ճչդորոշել ի՛ր կեցուածքը անոնց հանդէպ, որովհետեւ ի՛նք է որ իր անձին կարողութիւնն ու առաքինութիւնը եւ զանոնք զարգացնելու կարելիութիւնը ունի իր ձեռքին մէջ:

Աշխարհի, յատկապէս Միջին Արեւելքի եւ Արեւելեան Եւրոպայի կացութիւնները յղի են աննախատեսելի եւ անակնկալ դէպքերու հաւանականութեամբ: Լիբանանի օրերը հետզհետէ քիչ մ'աւելի յոյսի լոյս կը զգենուն...: Մեր մայր հայրենիքի՝ Հայաստանի օրերը դեռ դորշ են, մշուշապատ, թնճուկային...: Այս վերջին ամիսներուն մանաւանդ, հացի եւ առհասարակ սննդեղէնի եւ ելեկտրական ոյժի պակասը աննախընթաց համեմատութիւններու է հասած: Մասնաւորապէս այս ձմեռնային շրջանը գրկողութեանց եւ նեղութեանց անտանելիօրէն ծանր շրջան մը պիտի ըլլայ մեր հայրենաբնակ ժողովուրդի զաւակներուն համար:

Այս բոլորին, եւ դեռ անոնց յարակից կամ անոնցմէ տարբեր հարցեր բնականօրէն մեր կեանքի առօրեայ մտահոգութիւններու առարկայ պիտի դառնան յառաջիկայ տարուոյն ընթացքին: Մեր կեանքի օրերը չեն կրնար անցնիլ առանց անոնց հանդէպ մեր որդեգրելիք կեցուածքին, գաղափարին եւ վերաբերումին:

Ո՛վ հայորդի,

Իմ յոյսն է, փափաքն ու յորդորը, որ երբ ամէն օր այս յուշատետրի էջերուն նայիս՝ այնտեղ տեսնես ոչ սոսկ դուն զքեզ, ոչ միայն քու սեփական անձին արտացոլեալ պատկերը, այլ՝ Աստուծոյ պատկերին ճառագայթները, եկեղեցիդ, ազգդ ու հայրենիքդ, որոնցմով ես ինչ որ ես: Թող այնպիսի տարի մը ըլլայ 1993-ը, որուն ամէն մէկ օրուան 24 ժամերը հնչեն հաւատք, յոյս, սէր, խաղաղութիւն, բարութիւն, ազնուութիւն, միութիւն, միաբանութիւն, համերաշխութիւն, իրարհասկացողութիւն, փոխադարձ հանդուրժողութիւն, գործակցութիւն, ժուժկալութիւն, խնայողութիւն, պայքար չռայլութեան եւ զեխութեան դէմ, կանոնաւորեալ կեանք, տենդագին գործ, առողջութիւն՝ անհատական, ընտանեկան եւ հանրային մակարդակներու վրայ, յառաջդիմութիւն՝ հոգեւոր, բարոյական, տնտեսական, ընկերային, դպրոցական, մշակութային մարզերու մէջ, բնականոնացում Լիբանանի կեանքին, տոկունութիւն եւ բարեփոխում Հայաստանի մեր ժողովուրդին, պատերազմի դադարում եւ արդար իրաւունքներու ճանաչում Արցախի մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն, բարօրութիւն Հայոց ազգին եւ պայծառութիւն Հայց. եկեղեցւոյ:

Եւ որպէսզի 24 ժամերը այս 24 բարիքներու լեզուով հնչեն՝ եկէք մաքրե՛նք մեր անձերուն հոգեկան-իմացական-բարոյական-ազգային ժամացոյցները, որպէսզի անոնց սլաքները կարգաւորեալ կշռոյթով շարժին եւ ժամերը այս բարիքները ցանեն մեր բոլորի կեանքին մէջ:

Կը փակեմ իմ խօսքը, եւ՝ բանալու համար ձեր միտքերը հետագայ էջերուն վրայ, կը յիշեցնեմ ձեզի աշխարհի իմաստուններէն մէկուն սա խօսքը, որ ինքնին ժամանակի ճիշդ հասկացողութեան բանալին է.

«Ժամանակը հոգի՛ն կեանքն է: Եթէ այս չէ՝ պատմէ ինձ թէ ի՞նչ է…»:

1993

ԺԱՄԱՆԱԿԸ «ՓՐԿԵԼ»...

Որքան ալ խորհինք, խօսինք, կարդանք եւ գրենք ժամանակին մասին՝ երբեք պիտի չկարենանք հասկնալ անոր բնութիւնը կամ ինչութիւնը: Բազմաթիւ իմաստասէրներ, դարեր շարունակ, զայն ունեցած են որպէս խորհրդածութեան եւ իմացական քննարկման առարկայ. բայց ժամանակին ներքին էութեան թափանցումը վեր է մնացած բոլորին հասողութենէն: Խրիմեան Հայրիկ արդարօրէն ժամանակի մասին իր խորհրդածութիւնները բնորոշած է մակագրութեամբ մը որ յաւիտենօրէն ճշմարիտ է

- «Ժամանակ եւ խորհուրդք իւր»:

Խորհո՛ւրդ է ժամանակին յղացքը. բայց իրականութիւն է ժամանակը՝ ինք. այլապէս, անկարելի եւ անբացատրելի է մարդու կեանքի իրագործումը աշխարհի վրայ: Ժամանակը մեզի տրուած է, մեր գոյութեան մաս կը կազմէ: Ի՞նչ որ մեր բաժինն է՝ այդ մեր տալիքն է ժամանակի մէջէն ժամանակէն վեր մնացող արժէքներու իրագործումով:

Ժամանակը տեսակ մը այն կտաւն է կամ պաստառը, որուն վրայ ամէն մարդ կը ձեւէ իր կեանքը իր ապրումներով եւ արարքներով: Աստուած զայն տուած է մեզի. տուած է նաեւ անոր վրայ հիւսք կազմելու կամ նկար գծագրելու կարողութիւնը: Մեզի թողած է հիւսքին կամ նկարին տեսակը ճշդելու պարտականութիւնը:

Ժամանակի սահող ընթացքին մեր կողմէ «անցեալ» կոչուածը «անցած» է որպէս ժամանակ. բայց կրնայ «չանցնիլ» եթէ ժամանակ-պաստառին վրայ դրոշմած ըլլանք այնպիսի պատկեր մը կամ հիւսք մը, որ անանց եւ անկորսնցելի արժէք եւ յաւիտենական կեանք ունի:

Ասով կը բացատրուի պատմութիւն ըսուածը: Որովհետեւ պատմութիւնը ժամանակի ժանգէն կը փրկէ եւ մեր գիտակցութեան մէջ

յաւերժօրէն կը սեւեռէ արժէքներ, ապրումներ, գործեր, որոնք ապրող մարդիկ իրագործած են, եւ իրենց ապրելէ դադարումէն ետք կ'ապրին եւ կ'ապրեցնեն զանոնք։

Այդ անանցանելի «ապրումը» ուզեցինք որ դրոշմուի կիլիկեան կաթողիկոսութեան կեդրոնին՝ Անթիլիասի մէջ, կառուցումովը նոր ԹԱՆԳԱՐԱՆի մը։ Կիլիկեան թագաւորութեան վերջին թագաւորին՝ Լեւոն Ե. Լուսինեանի մահուան 600-ամեակին առիթով ձեռնարկեցինք այս պատուաբեր գործին, որպէսզի հայ մշակոյթի արժէքները, անցեալի ժառանգութիւնները ներգործեն մեր ներկային մէջ։ Ժամանակը անցած է անոնց վրայէն. բայց անոնք ժամանակէն չեն սպառած։ Կը մնան կենդանի եւ խօսուն՝ եթէ մենք սիրտ ունինք զգալու եւ ականջ՝ անոնց անբարբառ ձայնին ունկնդրելու։

Վստահ ենք որ յառաջիկայ տարուան ընթացքին այս լոյսի նոր օճախը մեր ժողովուրդի «անցած» ժամանակը պիտի վերածէ նոր ու անանց կեանքի մեր կեանքերուն մէջ։

Շնորհներով լեցուն ըլլայ ձեր կեանքը 1994-ին։

1994

ԺԱՄԱՆԱԿ ՅԻԾԵԼՈՑ...

Աստուածաշունչի «Ժողովող» գիրքի իմաստութեամբ թաթաւուն հեղինակը աքանչելի պատկերացումով, ճշգրիտ իրատեսութեամբ ու համապարփակ պարագրումով կը խորհրդածէ ժամանակի եւ մարդու կեանքի փոխ յարաբերութեան մասին։

Ան կ'ըսէ.

«Ամենուն համար է ժամանակը
Եւ ժամ կայ ամէն բանի համար այս երկինքի ներքեւ։
Ժամանակ ծնանելոյ,
Եւ ժամանակ մեռանելոյ.
Ժամանակ տնկելոյ,
Եւ ժամանակ խլելոյ զտնկեալն.
Ժամանակ սպանանելոյ,
Եւ ժամանակ բժշկելոյ.
Ժամանակ քակելոյ,
Եւ ժամանակ չինելոյ.
Ժամանակ լալոյ,
Եւ ժամանակ ծիծաղելոյ.

Ճիշդ է — եւ փառք տանք Աստուծոյ — որ մեր «քաջ որդւոց սուրբ արիւնով» փրկուած մեր հայրենական հողերու մէկ կարեւոր մասին վրայ ցեղասպանութենէն անմիջապէս ետք մեր անկախութիւնը հռչակեցինք 1918-ին, Սարտարապատեան գոյամարտով։ Ճիշդ է, որ հազիւ երկու տարի անցած՝ այդ անկախութիւնը կորսնցուցինք։ Բայց եօթանասուն տարիներու բռնական վարչակարգի մը տակ տառապելէ ետք, — դարձեալ փառք տանք Աստուծոյ —, ասկէ երեք տարիներ առաջ,

վերստին մեր անկախութիւնը հռչակեցինք, այս անգամ Արցախեան պայքարի ազատատենչ ոգիով։

80-ամեակի այս տարուան ամէն մէկ օրը Ապրիլ 24 է ամէն մէկ հայուն համար...։

Ցուշատետրիս ամէն մէկ էջին վրայ այս տարի անգիր տառերով «գրուած» են անունները մեր նահատակներուն։ Անոնց հետ ի հաղորդութեան պիտի ապրինք ողջ այս տարին։

ԺԱՄԱՆԱԿ ՑԻՇԵԼՈՑ...

Բայց ի՞նչ կը նշանակէ յիշել։

Սոսկ անցեալը վերամտաբերե՞լ, ծանօթութիւնը ձեւով մը վերանորոգե՞լ, պարտք մը կատարած ըլլալու մխիթարութեան զգացումովը գոհանա՞լ։

«Ժամանակ յիշելոյ»ն ուրիշ անուն մըն ալ ունի՝

-ԺԱՄԱՆԱԿ ՆՈՐՈԳԵԼՈՑ։

Անճնապէս վերանորոգուելու, վերաբխրեղանալու առիթն է այս տարին։ Նահատակութեան, այսինքն՝ զոհողութեան կամաւոր յանձնառութեան ոգին է որ պէտք է շարժէ մեր միտքերը, սիրտերը եւ ձեռքերը։ Խոյս տանք իրարու անյարիր, իրերամերժ եւ կամ պառակտումի առիթ ընծայող վերաբերումներէ եւ աւելորդապաշտ ու անոտի մսխումներէ։ Հայ դատի գաղափարը, մեր իրաւունքներու վերահաստատումի պայքարը թող ըլլան լուսարձակները մեր այս տարուան, 1995-ի մեր ընելիքները ճշդող գերագոյն հրամայականը։

1995

ԱՆ- ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

«Ծնաւ նոր արքայ ի Բեթղեհէմ քաղաքի»
ՇԱՐԱԿԱՆ

Այսօր Հայաստանեայց Եկեղեցին կը տօնախմբէ յիշատակը Քրիստոսի հրաշափառ Ծննդեան, որ քրիստոնէական ամենէն չքեղ տօներէն մէկն է։

Քրիստոսի ծնունդը՝ ըստ երեւոյթին պարզ ու աննշան դէպք մը՝ պիտի հանդիսանար սակայն ամենէն մեծ հանգրուանը կամ դարձակէտը մարդկային պատմութեան մէջ։ Անո՛վ կը սկսէր նոր ու դերազանց մէկ շրջանը պատմութեան. ա՛ն կը սկզբնաւորէր նոր քաղաքակրթութիւն մը, նոր իշխանութեան մը ներքեւ, «ՆՈՐ ԱՐՔԱՅ»-ին մականին տակ, արքայ մը՝ որ կու գար տարբեր առաքելութեամբ քան ինչ որ կը սպասէին մարդիկ։

Ի՞նչ էր արդարեւ նշանակութիւնը «Նոր Արքայ»ի գալուստին։ Ինչո՞ւ կը ծնէր Յիսուս, եւ մանաւանդ ինչո՞ւ կը ծնէր այն ժամանակին մէջ, որ Իրմով պիտի որակուէր «առաջին դար»։

Այս հարցումներուն, որոնք բնականաբար պիտի զբաղեցնեն միտքերը բոլոր քրիստոնեաներուն, կարենալ պատասխանելու համար անհրաժեշտ է որ յետահայեաց ակնարկով մը քննենք նախ Քրիստոսի ծննդեան ժամանակաշրջանը, կարենալ լաւ ըմբռնելու համար Անոր գալուստին իմաստը, կարեւորութիւնն ու արժէքը։

Առաքելական բացատրութեամբ՝ այդ ժամանակը բնորոշուած է իբրեւ «ԼՐՈՒՄՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ» (Տե՛ս Գաղ., Դ.4)։ Այս խօսքին մէջ է խտացած ընդհանուր նկարագիրը Քրիստոսի ծննդեան ժամանակաշրջանին, որուն մէկ վերլուծումը մեծ լոյս պիտի սփռէ Անոր ծնունդին իմաստը հասկնալու մեր ճիգին վրայ։

* * *

Քրիստոսի ծնունդէն առաջ աշխարհ ճանչցած էր, մասնաւորաբար Արեւելքի մէջ, բազմաթիւ կրօնքներ, տարբեր նկարագիրներով եւ տարբեր վարդապետութիւններով նուիրապետական ծէսերով, եւ դրութիւններով բարոյական հասկացողութիւններով։

Հրէական կրօնը՝ Մովսիսականութիւնը՝ մարդուն կու տար օրէնք միայն. դլխաւորաբար տեսակ մը օրէնսդրական իշխանութիւն էր կարծէք Հրէական կրօնքը Քիստոսի ժամանակներուն։ Նուազած էր անոր մէջ կենսատու հիմքը մարգարէներու քարոզութեանց ու չեչտուած էր փարիսեցիական անկենդան օրինապաշտութիւնը։ Քահանայական, ծիսական, արարողական երեսներն ալ ինկած էին այդ օրինապաշտութեան ազդեցութեան ներքեւ եւ դարձած էին ձեւապաշտական, սոսկ աւանդապահական։

Հեթանոսական կրօնը, միւս կողմէ, իր բազմաթիւ ճիւղաւորումներով, կը յաւակնէր մարդիկը փրկութեան առաջնորդել մարդկային կամ կենդանական զոհերու արիւնով, ինչ որ մահ կը նշանակէր անշուշտ եւ ոչ կեանք։ Հռոմայեցիք, իրենց կայսերական հզօր ու բարձր պատուանդանին վրայ կեցած, մարդը Աստուած կը հռչակէին կայսեր աստուածացումով, մարդուն փրկութիւնը տեսնելով կարծէք կայսեր աշխարհիկ զօրութեան մէջ։

Բայց այս բոլորը անբաւարար էին մարդուն հոգիին անունդը մատակարարելու, անոր գերագոյն ձգտումը՝ փրկութիւնը իրագործելու։

Մարդիկ իմացական ճամբաներով եւս փորձած էին զԱստուած գտնել յառաջ բերելով բազմազան եւ երբեմն իրարու հակասական իմաստասիրական վարդապետութիւններ։ Ճշմարտութեան որոնումին նուիրուած մարդիկ չէին պակսեր, որոնք կը յաջողէին երբեմն աղուոր տեսութիւններ, գեղեցիկ դրութիւններ կառուցանել Աստուծոյ՝ Գերագոյն Ճշմարտութեան մասին։ Բայց դարձեալ անգոհացուցիչ՝ մարդոց հոգիին համար։ Ճշմարտութիւնը քարոզողներ չատ էին ու քարոզները՝ երբեմն հրապուրիչ, բայց խորապէս անըմբռնելի, որովհետեւ խօսք էին, մտքի տեսաբանութիւն, «ձայն բարբառոյ յանապատի»։

Ուրիշ մակարդակի վրայ, մարդոց կ'առաջարկուէին բարոյական սկզբունքներ բարոյախօսական դպրոցներէ — Եպիկուրեանք, Ստոյիկեանք, եւայլն — գործնական կեանքի ուղղութեան համար. բայց անոնք եւս հեղ մը փորձուած՝ կը յայտնաբերէին իրենց անկարողութիւնը դէպի Գերագոյն Առաքինութիւն առաջնորդելու մարդը։

Ահաւասիկ չատ ընդհանուր, ուրուագծային պատկերացումով աշխարհի ընդհանուր վիճակը կրօնական, իմացական ու բարոյական գետիններու վրայ։

Այլեւս հասած էր ժամանակը, որ ճշմարտութիւնը ի՛նք յայտնուէր մարդոց, բայց ոչ թէ վերացական ձեւով մը իբրեւ իմացական տեսութեան մը առարկայ, այլ կենդանի, չօշափելի կերպով մը, թանձրացած մարդկային կերպարանքին մէջ, իբրեւ առարկայ ապրումի, փոխանակ մտածումի կամ հայեցողութեան։ Այլեւս հասած էր ժամանակը որ ճշմարիտ, իրաւ Աստուածը ինքզինք յայտնէր մարդոց, զանոնք ազատելու համար այս անկեալ վիճակէն եւ առաջնորդելու Իրեն, «յերկրէ յերկինս» բարձրացնելու։

Ահաւասիկ ինչ որ կը կազմէր նպատակը Մարդեղութեան։ Արդարեւ, այդ մանուկ Քիստոսն էր որ օր մը պիտի արտասանէր յաղթական չեչտով մը. «Ես եմ Ճանապարհ, Ճշմարտութիւն եւ Կեանք» իր անձո՛վ պիտի տար ճշմարտութիւնը, փոխանակ զայն բանաձեւելու յղացական եղանակով, «ի տեսութիւն» («en theoria») յունարէն բացատրութեամբ։

* * *

Այսպիսի կացութեան մը համար, ուր մարդուն միտքը ալեկոծ էր ու հոգին՝ խռով, Քրիստոս կու գար իբրեւ բալասան։ Կը բերէր ՀԱՂԱՒԻԹԻՒՆԸ, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ մարդոց միտքին յատակումն ու հոգիին հանդարտումը՝ առաջին եւ կենսական իղձը մարդուն։ Երեւակայեցէք պահ մը ալեկոծ ծովը իր ամբոխի ալիքներով ու իր դաժան տեսքով, որ յանկարծ մեղմ հովի մը երեւումին կը հանդարտի եւ կը զգենու խաղաղ ու ժպտուն դիմագիծ մը։ Այս պատկերով ձեր միտքին աւելի յատակ կը դառնայ Քրիստոսի ծնունդին կատարած դերը մարդկային պատմութեան մէջ։ Ան կը բերէր բարի լուրը, թէ սկսած է նոր թագաւորութիւնը, եկած է «Նոր Արքան», որուն պէտք է հետեւիլ, իրագործելու համար մարդկային ամենէն հզօր ձգտումը՝ փրկութեան տենչը։

Ցատկանշական ու նկատողութեան արժանի իրողութիւններէն մէկն է Ծննդեան պատմութեան մէջ, Քրիստոսի գալստեան եղանակը։ Հակառակ իր յառաջ բերելիք մեծ յեղաշրջումին, ինք եկաւ անձայն, անշուք ու անփառունակ ձեւով։ Փողեր չհնչեցին Իր գալուստին, մարդիկ չխռովեցան իր ծնունդով, այլ հնչեցին հրեշտակային մեղմ մեղեդիները խաղաղութեան՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։ Հրեշտակներուն ձայնակցեցան հովիւները միայն, բարի ու հաւատաւոր մարդիկ, տալով աւետիսը աշխարհին — խորհրդանշելով կարծէք Քրիստոսի առաքեալները, նոյն-

քան համեստ մարդիկ, որոնք Քրիստոսի մահէն ետք պիտի հնչեցնէին այդ աւետիսը ի լուր համայն աշխարհի։

Եւ ինչո՞ւ ասիկա.- որովհետեւ «Նոր Արքան» էր Քրիստոս, տարբեր այն ատենուան արքաներէն։ Հոգիի՛ թագաւորն էր Ան, մարմինի թագաւորներուն դիմաց, ու կը բերէր խաղաղութիւնը, ազատութիւնը հոգիին, ընդէմ գերութեան եւ ճնշուածութեան, խռովութեան եւ անարդարութեան։

Ո՞վ հասկցաւ սակայն իմաստը այդ ծնունդին։ Մսուրէն քանի մը քայլ անդին՝ հրեաներ անտեղեակ մնացին, բայց հեռաւոր աշխարհներէ մոգեր լսեցին Անոր ծնունդը եւ փութացին տեսնելու զԱյն — ուրիշ իմաստով մը՝ խորհրդանշելով կարծէք հեթանոս աշխարհի պատրաստակամութիւնը լոյսին, ճշմարտութեան ընդունման։ Եսայի մարգարէական յայտնատեսութեամբ մը գուշակած էր ծնունդը Փրկիչին, բայց հրեաներ տարբեր ձեւով մեկնեցին այդ գուշակութիւնը ու տարբեր ակնկալութիւններով սպասեցին Մեսիայի գալուստը։ Անշուշտ իրենց երեւակայած հզօր եւ ահարկու իշխանը, որ պիտի գար զիրենք զօրացնել քաղաքականապէս եւ ազատագրել օտարի՝ Հռոմի լուծէն, չէին կրնար տեսնել մանուկ Յիսուսին մէջ, որ կու գար անաղմուկ, խաղաղ, ազգային նկատումներէ վեր՝ աւելի բարձր նպատակի մը՝ համայն մարդկութեան փրկութեան համար։ Ու ճիշդ այդ պատճառաւ անոնք Յիսուսը նկատեցին մարգարէ մը միայն, բայց ոչ ՔՐԻՍՏՈՍԸ՝ խոստացեալ ու գուշակեալ Մեսիան, Աստուծոյ «Օծեալը», «Որդին», «Աստուածային Առաքեալը»։

* * *

Այո՛, Քրիստոսի ժամանակակից մարդիկ չհասկցան իմաստը Անոր ծնունդին, չկրցան Անոր մէջ տեսնել մարդկութեան փրկութեան յոյսը։ Բայց մենք, որ կը գտնուինք դարերու փորձառութեան մը վրայ, մենք, որ տեսած ենք այդ ծնունդով յայտնուած յոյսին իրականացումը պատմութեան մէջ, մենք պէտք է յստակ կերպով ըմբռնենք խոր նշանակութիւնը այդ ծնունդին։ Մենք պէտք է ըլլանք այն պարզուկ, բարի հովիւները, որոնք աստուածային յայտնութեան ընդառաջեցին յօժարակամ, առանց երկմտութեան, հաւատացին, առանց քննարկութեան, այն աւետիսին, որ կ'երգուէր հրեշտակներու երկնային ձայնով ու ձայնակցեցան անոնց իրենց մարդկային, գեղջկական չեչտով։

Քրիստոսի ծնունդը սակայն լոկ պատմական եղելութիւն մը պէտք չէ նկատուի մեր կողմէ, անցեալին յանձնուած եւ այսօր յիշատակութեան միայն արժանի եւ կամ խրախճանքի իբր առիթ։ Ոչինչ կ'արժեն տօնախմբութեանց չքեղութիւնը, խրախճանութեանց պերճութիւնը եթէ երբեք անտարբեր ու անհաղորդ կը մնանք Ծնունդի ներքին, եղափոխիչ իմաստին, եթէ երբեք ան չի տար մեր հոգիի կեանքին համար ոեւէ նոր նկարագիր, ընթացք, ձգտում ու թափ։ Մեր հոգիները եւս պէտք ունին խաղաղութեան։ Մեղքերու մէջ յաճախ կը տարուբերին անոնք, բայց մենք ունինք փրկութեան յոյսը, աւելին՝ անոր փորձառութիւնը։ Ամէն օր թերեւս կ'արտասանենք ՔՐԻՍՏՈՍԻ անունը «Փրկիչ» բառով։ Բայց այսօր մանաւանդ պէտք է ապրինք զԱյն մեր մէջ իբրեւ ՓՐԿԻՉ։

Նորոգուինք հոգիով, ընդունելով «Նոր Արքան» մեր հոգիներէն ներս։ Ան որ ծնած էր Բեթղեհէմի մսուրին մէջ՝ թո՛ղ ծնի այսօր մեր մէջ, եթէ երբեք կը բացակայի մեզմէ տակաւին, ու թո՛ղ թագաւորէ հոն իբրեւ «Նոր Արքայ»։ Այն ատեն մենք կրնանք հոգիով ու անկեղծութեամբ ձայնակցիլ չարականագիրին ու երգել.

«ԾՆԱՒ ՆՈՐ ԱՐՔԱՅ Ի ԲԵԹՂԵՀԷՄ ՔԱՂԱՔԻ»։

ՆՇԱՆ ՍԱՐԿԱՒԱԳ
(«ՀԱՍԿ»,
1952 Յունուար, էջ 7-9)

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՑՏՆՈՒԹԵԱՆ ԻՄԱՍՏԸ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

«Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի...
.....
Անբաւելիս երկնի եւ երկրի
Ի խաճապարոյս պատեցաւ»
ՇԱՐԱԿԱՆ ԾՆՆԴԵԱՆ

Մարդկային միտքի զօրութիւնը աշխարհի մէջ ոչ մէկ ատեն այնքան տիրականօրէն զգացուած է եւ այնքան դրականօրէն եւ չքեղօրէն դլխապտոյտ պատճառող տարածքներով եւ տարողութեամբ եւ չքեղօրէն, իրագործուած որքան 20-րդ դարուն։

«Ոյժի դար», հսկայական, անզսպելի ուժգնութեան հասած, այն ժամանակը, որուն մէջ կ'ապրինք ներկայիս։ Իր զօրութեան ստեղծագործ ընթացքին հետ զուգահեռ՝ քանդումներու, ահաւոր փլուզումներու կարելիութիւնները, մտապատկերը մղձաւանջի, մահաստուեր սարսափի թեւերով մարդկութեան վրայ տարածող այս դարը առեղծուածային դարն է մարդկային պատմութեան։ Օր մը ճերմակի վրայ սեւ գիրերով կրնայ գրուիլ.

- «Մարդ մը... տեղ մը...՝ կոճակ մը շարժեց... ու... բիւր մարդիկ... ուրիշ տեղ մը... հողին հետ եղբայրացան...»

- «Հարաւային անապատին կամ հիւսիսային սառնամանիքի անկիւնի մը մէջ... թնդիւն մը... ալիք առաւ ու... հսկայական կառոյցներ քաղաքներու... փոշիին հետ եղբայրացան...»

Մարդկային միտքի ոյժը իր զօրութեան այս ահագնագոյն վիճակին մէջ կարծէք ինքն իր դէմ՝ չրջող ընթացք մ'ունի, ա՛լ մարդուն հակակշռէն դուրս գալու ձգտումով։

Բարիքները ոյժին՝ ամէն կողմ ծաղկած են ու օրէ օր կը ծաղկին մարդու կեանքի պարտէզին մէջ։

Չարիքներու սեւ պատկերը, սակայն, բարիքներու այդ վայելքին կը խառնէ դառնաճաշակ համ մը ու կ'արգիլէ անոնց ամբողջական ըմբոշխնումը ի սէր կեանքին եւ ստեղծագործութեան։

«Պատերազմ եւ խաղաղութիւն»ը ա՛լ վէպ չէ արդի մարդուն համար։ Աւօրեայ իր հացին հետ խառնուած խնդիր, իր ամենօրեայ ապրումներուն՝ ուրախութեանց եւ տրտմութեանց հետ ընդելուզուած տագնապ, ճգտում, յուսախաբութիւն եւ սպասում…

Ահա՛ արդի մարդը ու իր ժամանակը…

* * *

Այս մտապատկեր-տեսարանին մէջ կը լուսագծուի միւս մարդը։ Ինքն իսկ՝ տագնապ մը ամբողջ։ Մէկ ոտքն՝ Արեւելք եւ միւսն՝ Արեւմուտք։ Իր գոյութեամբ՝ կիսուած երկու վիճակներու մէջ — Հայրենիք եւ Սփիւռք։ Խոցոտուած սիրտով մարդ մը։ Ահաւորագոյն հարուածի մը ցնցումէն դեռ նոր սթափող եւ իր ճամբան որոնող մարդ մը։ Ցաւախ՝ չուարուն։ Տակաւին տարտամ՝ իր մօտիկ անցեալի տառապանքն իսկ ըմբռնելու իր ճիգին մէջ։ Շինարար՝ անտարակոյս։ Ստեղծագործ՝ ինչպէս միշտ, «օրէնք»ին իսկ բերումովը իր պատմութեան։ Բայց տակաւին գոց աչքերով՝ կեանքի կարգաւոր՝ ու ներդաշնակ ընթացքի ճչմարտութեան հանդէպ, եւ օտար, անհաղորդ՝ անոր փորձառութեան բարիքին։ Կեանքը կարգի մէջ ըմբռնելու եւ ապրելու, ու գործը ներդաշնակութեան մէջ բազմապատիկ արդիւնաւորելու իր դարաւոր տկարութիւնը տրտմագոյն գիծն է իր այսօրուան պատկերին եւս։ Սպասումներով ծանրաբեռն հոգի մը, իտէալներու հորիզոնը իր աչքերուն հեռադիտակ ըրած։ Կամքով յորդ սիրտ մը՝ ուժգնօրէն բաբախող։ Բայց իր չուրջն այնքան փոթորիկ ու յորձանք, այնքան անձրեւ ու հեղեղ, որ ա՛լ իր պարտէզին ցանկապատը դադրեր է մաղ ըլլալէ ու դարձեր պատռտած պատ՝ ահաւոր բացուածքներով։ Աչքերու լոյսն այնքան է աղօտած, որ ա՛լ տեղ-տեղ սահմանագիծերը դժուար կը նշմարուին…։

Ահա եւ Հայ մարդն ու իր ժամանակը…

* * *

Եւ կար այն միւս ժամանակը, երբ ուրիշ տառապանքներու ցաւին մէջ ապրող մարդը յանկարծ լսեց երկինքէն ձայն մը՝ քաղցր ցօղի մը պէս իր հոգիին վրայ հանգչող ու հանգչեցնող.

«Եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն…»։

Գիշերուան խոր լռութեան մէջ լսուած հրեշտակային ձայնը պաղեստինի դաշտերէն ու պաղեստինցի հովիւներու եւ ձկնորսներու բերաններէն ալիք առ ալիք տարածուեցաւ աշխարհի թեւերուն վրայ ու բացառիկ յանկերգի մը յանկուցիչ գրաւչութեամբ խառնուեցաւ բոլոր երկիրներու եւ բոլոր դարերու մարդոց յոյզերուն եւ յոյսերուն, զանոնք լուսաւորելով եւ կենսաւորելով պատգամի մը զօրութեամբ, որ «Խորհուրդ է, մե՛ծ եւ սքանչելի»։

Ու այդ ձայնը ի՛նչ սրտայոյզ շեշտերով եւ ի՛նչ յարաչնչութեամբ մեղմ հովի նման միշտ անցաւ հայ աշխարհի սարերէն ու հովիտներէն, պալատներէն ու խրճիթներէն, իշխաններու չքեղ սեղաններէն ու շինականներու հաց ու պանրոտ երդիքներէն, անցաւ բալասանի թեթեւութեամբ հայ հողմակոծ հոգիներէն ու բազմավէրք մարմիններէն ու հասաւ մեզի հեղ մը եւս այսօր, հազար ինը հարիւր եւ վաթսուներկու անընդմէջ կրկնումներէ ետք, մեր երդիքներուն ուրախութեան ալիք մը բերելու եւ խառնելու մեր այսօրուան կեանքին, խունկի նման, որ կը խառնուի մեր պաշտումին…։

«Խորհուրդ մե՛ծ եւ սքանչելի…»։

* * *

Խորհուրդը խորհուրդ չէր ըլլար, եթէ միտքը զայն կարենար նուաճել։ Միտքին ճիգը, որքան ալ ուժեղ եւ թափանցող, խորհուրդին առջեւ կը մնայ անզօր։ Ու կը մերժեն զայն ոմանք — անոնք, որոնք միտքին, բանականութեան հորիզոնէն անդին տեսիլք չունին։ Կ'երկըրպագեն անոր ուրիշներ — անոնք, որոնք ըմբռնելու ուրիշ եղանակ մ'ունին, տարբեր աչքեր՝ հոգիի խորքէն բացուած՝ հաւատքի բիբերով։ Բոլորին հոգիներէն կ'անցնի խորհուրդը, ոմանց մէջ խռովքի ալիքներ ակօսելով եւ ուրիշներուն մէջ բերկրանքի բաբախումներ կայլակելով։ Պատմութեան մէջ միշտ եղած է ու միշտ պիտի մնայ Հերովդէս մը, քահանայապետներու եւ դպիրներու չքախումբերով խեղդուած. բայց անոր դիմաց միշտ եղած են ու միշտ պիտի ըլլան հովիւներ եւ մոգեր՝ բայց երկինքներու տեսիլքով լեցուած եւ աստղերու լեզուով առաջնորդուած…։

Խորհուրդը իր ներքին իմաստին մէջ հաղորդական կը դառնայ այսօր եւս, երբ քակուի անոր առաջին հանգոյցը մեր հոգիներուն մէջ՝ հրեշտակին իսկ բառերով.

«Աւետարանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ… զի ծնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ»։

Բայց ո՞վ է այս Փրկիչը։

- Խանձարուրքի մէջ պատուած մանուկ մը՝ մարդկային կեանքի խեղճագոյն պայմաններուն տակ, մսուրին անկիւնը ծուարած: Ու այս մանուկին հետ առնչուած ի՛նչ հսկայ բառեր — աչխա՛րհ, մարդկութի՛ւն, փրկութի՛ւն: Պարզ միտքին համար դժուար է տեսնել — ինչպէս եղաւ առաջին հերթին — խանձարուրքի մէջ թաքնուած Փրկիչը: Ոյժի ու գիտութեան մարդուն համար գայթակղութիւն է- ինչպէս եղաւ իր ժամանակին — Յիսուսի մէջ տեսնել ու ճանչնալ կեանքը իմաստաւորող ճշմարտութեան մարմնացումը: Աստուածային վկայութիւնը երկինքէն իջնող ու կեանքի փորձը երկրէն յառաջացող՝ հետզհետէ բացին մարդուն միտքին առջեւ եւ դարերու տեւողութեան վրայ «Յիսուս Խորհուրդ»ին, արդիական բառով մը՝ փարատոքսին նշանակութիւնը:

Բեթղեհէմի մէջ ծնող մանուկը մարդացումն էր Աստուծոյ: Երկնքի ու երկրի մէջ անպարփակելի եղող ոյժը — այլ խօսքով՝ զանոնք իրենց գոյութեան ու կարգին մէջ ստեղծողը — յանկարծ խանձարուրքի մը մէջ կ'ամփոփուի մսուրի մը համեստագոյն անկիւնը...

«Անբաւելին երկնի եւ երկրի
Ի խանձարուրս պատեցաւ»:

Ո՛չ մէկ միտք կրնայ թափանցել խորհուրդին Աստուծոյ այս մարդ-եղութեան: Բայց բոլոր միտքերը կրնան արեւու պայծառ լոյսին պէս տեսնել, թէ ինչպէս այս անկարելին կարելի եղաւ միայն ու միայն Սէր անուն ոյժովը: «Զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաչխարհ, մինչեւ զՈրդին իւր Միածին ետ... զի փրկեսցի աչխարհ նովա»: Սէր-Աստուած սիրոյ Իր բնութեան մղումով խոնարհեցաւ դէպի մարդը, եղա՛ւ մարդ, ապրեցաւ մարդկօրէն՝ մարդը իր հարազատ բնութեան մէջ վերականգնելու եւ անոր կոչումին ուղիղ գացող ճամբան բանալու համար անոր ոտքերուն առջեւ. ուրիշ խօսքով՝ աստուածապատկեր մարդը «աստուածակերպ» կեանքին մէջ ապրեցնելու համար ինք՝ որպէս Աստուած ապրեցաւ «մարդակերպ» կեանքը:

Քրիստոսի մարդեղութիւնը, այսինքն՝ Իր որպէս Աստուած՝ մարդկային կեանքի մէջ գոյութենապէս յայտնուիլը , աստուածայայտնութիւնը, հանդիպումն է Աստուծոյ եւ մարդուն, ամենէն իրական իմաստովը բառին: Իր կեանքը աչխարհին վրայ՝ միախառնումն է աստուածայինին ու մարդկայինին: Համբոյրը երկինքին ու երկրին: Երկինքին էջքը երկրի վրայ ու երկրին երկնայնացումը հոգեկան կեանքի ուժեղ թափանցումովը անոր մէջ, ինչպէս արեգակի չողին թափանցումը խոր մթութեան մէջ, գիշերին ցերեկի փոխակերպումով:

Քրիստոսի մարդեղութիւնը ճշմարտութեան թանձրացումն է, իրականացումը կեանքին մէջ: Շատ իմաստուն մարդիկ չատ դեղեցիկ

բաներ ըսած էին ճշմարտութեան մասին: Բայց Քրիստոս, Աստուծոյ Որդին, միայն չխօսեցաւ ճշմարտութեան մասին, այլ՝ եղա՛ւ ճշմարտութիւնը: «Այս է ճշմարտութիւնը» չըսաւ, թուղթի վրայ արձանագրելով զայն կամ օդի ալիքներուն յանձնելով իր խօսքը, այլ՝ «Ե՛ս եմ ճշմարտութիւնը» ըսաւ իր կեանքի դրուագներուն մէջ կենդանի պատկերը տալով ճշմարտութեան, իր անձին մէջէն: Քրիստոսեան իր կրօնը էապէս տեսական նկարագիր չունի, այլ՝ գոյութենական (existential):

Քրիստոսի մարդեղութիւնը, տակաւին, միացումն է հոգիին եւ նիւթին: Ստեղծագործութեան խանգարուած վիճակին մէջ կարգ ու ներդաշնակութիւն ստեղծող ոյժը: Մարդոց մէջ հոգիներու «հաճութիւն»ը այն ներդաշնակ վիճակն է, որ նախ մարդիկը իրենք իրենց մէջ երջանիկ կ'ընէ, հաչտ՝ իրենց խիղճերուն եւ անոնց վերեւ հայող Աչքը-Աստուծոյն հետ, եւ որմէ հոսող ջուրը կեանքի մէջ խաղաղութեան ստեղծագործ «կենդանի ջուրն» է մարդու ապրումներն ու արարքները ծաղկուն ու պտղալից ընծայող:

Քրիստոսի մարդեղութիւնը, ի վերջոյ, յաղթանակն է Աստուծոյ՝ մարդուն ԵՍ-էին վրայ: Ինչքա՛ն չարիքներ իրենց արմատ ունին այդ գաճաճ ես-ը, որ կը խեղդէ կեանքը, կը սանձէ թռիչքը, կը դոցէ սիրտը, կը փակէ հորիզոնը ու կը սպաննէ անհատը, ընկերութենէն առաջ: Աստուած ինքզինք տուաւ մարդուն՝ ըսելու համար այս վերջինին. «Դուն մանրիկ մըն ես ամբողջէն. ինքզինքդ ամբողջին հետ չփոթելը՝ մեծագոյն մեղքն է կեանքիդ. եկած եմ քեզ այդ մեղքէն փրկելու եւ քեզ քու նմանիդ հետ եղբայրացնելու. եւ ահա իմ խոնարհումը աստուածային փառքէն եւ մարդ-եղութիւնը ոչ միայն փաստն են իմ սիրոյս, այլ նաեւ՝ ճամբան քու կեանքիդ»

* * *

Եւ այսպէս երբ մտածումի օդակները կը քակուին «Յիսուս-Խորհուրդ»էն՝ Աստուածայայտնութեան տօնի այս առիթով, երբ այդ խորհուրդին մէջէն Աստուած հեղ մը եւս կը բախէ դռները մեր հայկական երդիքներուն, Հայաստանէն մինչեւ Սփիւռքի չորս անկիւնները՝ Ամերիկա ու Եւրոպա եւ Արեւելք ու այլուր, ահա կը հրաւիրուին այսօր հայ ժողովուրդի զաւակները իրենց կեանքը դիտելու եւ ապրելու այս խորհուրդի լոյս-իմաստներովը:

Ո՛հ, ինչքա՛ն խոր է կարիքը մեր հայ կեանքին մէջ նիւթէն անդին՝ հոգիի՛ն արժէքները տեսնելու, անոնցմով կրակ առնելու ու կրակով անմահութեան երթալու:

- Նիւթին տիրապետութեան դէմ ըմբոստացման, ընդվզումի հրաւէր է Հայկական Ծնունդը այսօր։

Ո՛հ, ինչքա՛ն կը տառապի հայ մարդը սփիւռքեան իր կեանքին մէջ ներդաշնակութեան, կարգի պակասէն։ Որքա՛ն կարօտով կը նայի ան «հաճութեան»։

- Եղբայրութեան, միութեան եւ մեր կրօնաազգային հաստատութեան շուրջ սեղմ խմբումի հրաւէր է Հայկական Ծնունդը այսօր։

Ո՛հ, ինչքա՛ն վէրք կայ հայ կեանքին մէջ բացուած գաճուճ ես-երու պաշտամունքէն։ Կապը մանիկին ու ամբողջովին մինչեւ այնքան է թուլցած, որ կոտորակումի, մասնահատումի ահաւոր փորձութեան մէջ ենք ինկած անյուսօրէն։

- Մէկ ՀԱՅ ԵՍ-ին շուրջ բոլորուելու, անով տաք ապրելու, անով լեցուն ապրելու, անով խոնարհօրէն բայց յաղթականօրէն ապրելու հրաւէր է Հայկական Ծնունդը։

Ո՛հ, ինչքա՛ն երկինքն հեռացեր է երկրէն մեր հայկական հորիզոնին վրայ։ Բայց մեր պատմութեան մէջ հայ լեռները ինչքա՛ն մօտ էին Աստուծոյ, Արարատի խրոխտ ու աստուածամերձ գագաթի թագաւորութեամբ...։

- Մեր Եկեղեցիին հետ չաղախուելու, անոր չունչով հարազատ ապրում եւ վերացման սլացք առնելու հրաւէր է Հայկական Ծնունդը այսօր։

Ջանգակներու ղօղանջներու մէջէն այս ձայները ահա կը հասնին բոլոր հայ մարդերուն։ Թող քակուին բոլոր կապանքները բոլոր սիրտերուն ու այս բառերուն մէջ թող հայ մարդիկ գտնեն իրենց եղբայրութեան, իրենց զօրութեան, իրենց միութեան, իրենց անմահութեան գաղտնիքը։

Աստուածայայտնութիւնը այս է — եւ ուրիշ կերպ չի կրնար ըլլալ — երէկ եւ այսօր։

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ ԲԵԹՂԵՀԷՄՆ ՀԱՅՈՒՆ

«Ահաւասիկ աւետարանեմ ձեզ ուրախութիւն
Մեծ, որ եղիցի ամենայն ժողովրդեանն:
Զի ծնաւ ձեզ այսօր Փրկիչ որ է Օծեալ
Տէր, ի քաղաքի Դաւթի»
(ՂՈՒԿ. Բ. 10-11)

Սիրելի եւ հաւատացեալ զաւակունք

Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ,

Երկինքէն դէպի երկիր խօսուած այս սուրբ բառերով կ'ողջունենք ձեզ Քրիստոսի Աստուածայայտնութեան տօնի այս բերկրալից օրերուն, երբ բոլորիդ սիրտերն ու միտքերը գրաւուած են հոգեկան խնդութեան զգացումներով եւ վերանորոգութեան գաղափարով ու կամքով։

Մարդահնար բառեր չեն այս բառերը։ Առաջին անգամ անոնք արտասանուեցան հրեշտակներէն եւ հոսեցան բարի հովիւներու պարզ հոգիներուն մէջ։ Արդարեւ, անսովոր գիշեր մը եղաւ պատմութեան այն գիշերը երբ Հրէաստանի աննշան գիւղերէն Բեթղեհէմի մօտակայ դաշտերուն մէջ, պարզկայ երկինքին տակ, բարեսիրտ հովիւներ սովորական պահակութիւն կ'ընէին իրենց ոչխարներու հօտին։ Յանկարծ, անսովոր տեսարան մը պարզուեցաւ իրենց աչքերուն, անսովոր պայծառութիւն մը ծագեցաւ երկնակամարին վրայ, ուրկէ անսովոր բայց քաղցրահունչ ձայն մը հրեշտակային բիւրեղութեամբ դպաւ հովիւներու ականջներուն։

Այդ բոլոր անսովոր երեւոյթները յայտնուեցան, որովհետեւ անսովոր, աննախընթաց, անիմանալի դէպք մըն էր պատահած.-

«Անբաւելին երկնի եւ երկրի՝ ի խանձարուրս պատեցաւ»։

(«Երկնքի եւ երկրի մէջ չպարփակուելիքը խանձարուրքի մէջ պարփակուեցաւ»)

Այդ երկնաճաշն աւետիսը բարի հովիւներու անձնական պարզ սպասումներէն շատ, շա՛տ գոյութեան սիրտը եղող հոգեւոր ու ազգային երազին, Մեսիական մեծ Սպասումին ամբողջ ժողովուրդինը։ Որովհետեւ, այդ ժողովուրդը Եգիպտոսի ծառայութենէն ու անապատի քառասնամեայ թափառումներէն ետք, թէեւ Մովսէսով գտած էր Աւետեաց Երկիրը, բայց չէր կրցած դեռ իմանալ Մեծ Աւետիսը, լսել իր Փրկչին գալստեան կենսալի եւ փրկաբեր լուրը։ Դարերն էին որ այդ վայրկեանին մէջ յանկարծ կը հանգուցուէին…։ Անհուն ժամանակներու նեղութիւններէն, Բաբելական գերութենէն, օտար ազգերու օտարացուցիչ, խեղդող ճնշումներէն երբեք չէր ժժգունած յոյսը փրկութեան, գաղափարը Մեսիային։ Պիտի գար Ան, կը հաւատար ժողովուրդը։ Ե՛րբ։ Ո՛չ ոք կրցած էր դիտնալ։ Նախազուշակութիւններ եղած էին, նախատեսական պատկերացումներ կատարուած էին։ «Դու Բեթղեհէմ, ի քէն ելցէ ինձ լինել իշխան Իսրայէլի» յայտարարեր էր Մարգարէն (Միք. ե. 2)։ «Ահա կոյս յղասցի եւ ծնցի որդի, եւ կոչեսցեն զանուն նորա Էմմանուէլ» նախազգաստիարագրեր էր Մեծ Տեսանողը՝ Եսային (Է. 14)։ Բայց ոչ ոք յստակ գաղափար ունէր թէ ե՛րբ պիտի պատահէր այդ դարձակէտը երբայեցի ժողովուրդի եւ մանաւանդ համայն մարդկութեան պատմութեան մէջ։

Բեթղեհէմի հովիւներն եղան առաջին իսկական, ականատե՛ս վկաները Մեսիական ակնկալութեան կատարումին, լոյս ու կեանք բերող գերահրաշ դէպքին, երբ լսեցին պայծառակերպուած երկինքէն շշմացող հրեշտակներու այնքան մելանոյշ եւ հոգեթով մեղեդին.-

«Փա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ
Եւ յերկիր խաղաղութիւն,
Ի մարդիկ հաճութիւն»։

Ծարաւ հոգիին համար՝ ջուր, խարխափող միտքին համար՝ լոյս, չուարած կամքին համար՝ հաւատք, մթագնած հոգիին համար՝ յոյս էին այս բառերը, որոնք Սէր-Աստուծոյ ներթափանցումն էին մարդու կեանքին եւ պատմութեան մէջ։

Բեթղեհէմէն այդ բառերը քալեցին դարերուն քայլերովը, դէպի Միջին Արեւելքի, Ծայրագոյն Արեւելքի, Եւրոպայի, Ափրիկէի, Ամերիկայի չորս ծագերը եւ խառնուեցան հազարաւոր լեզուներու մէջ, դարձան բազմահարիւր ազգերու ընտրելագոյն, հրաշակերպող բառերը, իջան բանաստեղծներուն հոգիներուն մէջ, մարմին առին տաճարներու քարերուն մէջ, ձեւ ու գոյն հագան նկարիչներու պատառնեղուն վրայ, մեղեդի դարձան երաժիշտներու յօրինումներուն մէջ, սահեցան մարդոց ընտանեկան երդիքներէն վար, մէկ խօսքով՝ տարրացան մարդոց ողջ կեանքին մէջ, աչխարհի բոլոր անկիւնները եւ իրենց վհատացուցիչ թուիչքը տուին մարդկութեան քաղաքակրթութեան գնացքին։ Ջեղաւ երկիր ու չգտնուեցաւ ազգ, որ Բեթղեհէմ չունեցաւ։

Աչխարհը Բեթղեհէմացաւ…։

* * *

Աչխարհի այդ անծայրածիր տարածութեան մէկ ժայռաչէն անկիւնին մէջ, խաղաղութեան, ի մարդիկ հաճութեան, արդարութեան, ստեղծագործութեան, հաղորդ եւ ատակ ժողովուրդ մը կ'ապրէր։ ՀԱՅ անունով ցեղն էր ան, ցեղերու ներդաչնակօրէն միագանգեալ փունջ մը, որուն համար Բեթղեհէմի երկնակամարին վրայ նուագուած հրեշտակային երգը իւրայատուկ, յանկուցիչ գրաւչութիւն մը ունէր։ ՀԱՅԱՍՏԱՆ աչխարհն այսպէս դարձաւ առաջի՛ն ազգային մսուրը Յիսուսի, Բեթղեհէմեան սկզբնատիպ մսուրէն ետք։ Մեր արմենական ժողովուրդը եղաւ ու ճանչցուեցաւ որպէս առաջի՛ն ազգը, համայն աչխարհի մէջ, Բեթղեհէմի մէջ մարմնացեալ Աստուածորդւոյն հաւատքը, գաղափարական աչխարհը, բարոյական սկզբունքները, հոգեւոր ճշմարտութիւնները, բայց մանաւանդ սիրոյ գերիչխան թագաւորութիւնը, ամենիչխան տիրապետութիւնը որպէս կեանքի ուղեգիծ ճանչցող եւ պետականօրէն գայն ազգային կրօնք հռչակող ազգը։ Հրեշտակին աւետած ուրախութիւնը թափանցեց հայ ժողովուրդի երակներուն մէջ։ Հայուն գոյութիւնն համակ՝ ներթափանցուեցաւ Սէրէն ծնած, Սիրով ծնած Աստուածորդւոյն փրկութեան աւետիսով։ Հայ ժողովուրդը այդ աւետիսը վերածեց երգի, իր սեփակա՛ն երգին եւ իր տաճարներուն եւ ընտանեկան օճախներուն մէջ երգեց.

«Խորհուրդ մե՛ծ եւ սքանչելի…»

Խորհուրդն այդ խորասոյզ՝ խորհրդագործեց կեանքը հայուն, բո՛լոր դարերուն։ Դէպի կեանք եւ ստեղծագործութիւն լարուած այդ հաւատքը մեզի սորվեցուց քարէն ու հողէն տաճար ու վանք կերտել, բերդ ու քաղաք չինել, կաչիէն՝ մագաղաթ սարքել, մագաղաթը՝ գիրով խորհրդագործել եւ գիրքի ու մանրանկարի վերածել, թշնամիին դէմ՝ արիանալ, ու «մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է» նշանաբանով՝ Աւարայրէն մինչեւ Սարտարապատ սխրալի դրուագներ արձանագրել, քանդողին՝ չինելով պատասխանել, սուրով նուաճողը՝ հոգեկան մեծութեամբ եւ կեանքի յաւերժութեամբ նուաճել, եւ այսպէս տոկալ՝ միշտ յուսալով, յուսալ՝ ստեղծագործելով, մինչ ուրիշներ կ'անհետանան… նուաճելով։

Քրիստոնէական հաւատքը այսպէս հոգեկան արիւթեան աղբիւր է եւ ոչ թէ խուսափումի ճանապարհ, համակերպութեան կրաւորական, անողնայար կեցուածք, պատասխանատուութենէ փախուստ, ինչպէս երբեմն մակերեսային մօտեցումով կը պատկերացուի ան։ Այդ հասկացողութեամբ էր որ մեր հայրերը ըսին.

Ցայսմ հաւատոց՝ զմեզ ո՛չ ոք կարէ խախտել»։

Եւ արդարեւ չկրցան խախտել։ Քանի՛ ազգեր, քանի՛ անգամներ, քանի՛ ձեւերով փորձեցին, բայց ձախողեցան։ Հարուածեցին՝ բայց չկրցան խորտակել։ Բեթղեհէմի մսուրէն մեր առած անունդը՝ Քրիստոսի հաւատքը՝ անպարտելի ոյժի վերածուեցաւ մեր մէջ։ Տոկացինք քրտինքով, տոկացինք վէրքով, տոկացինք արիւնով, եւ յաղթեցինք Բեթղեհէմեան Հաւատքով, Ցոյսով եւ Սէրով, երբեակ այս ոյժերով՝ հոմանիշ Յիսուս անուան։

* * *

Այսօր ահա կ՛ապրինք, համախումբ ներկայութեամբ, Մայր Հայաստանի հողին վրայ եւ, աշխարհացրիւ վիճակով, երկրագունդի չորս ծագերուն վրայ։ Այդ կենսատու Բեթղեհէմեան անունդը անցեալի պատմութիւն չէ։ Այսօր մենք այդ հաւատքին, հրեշտակաւանդ փրկութեան աւետիսին կարիքն ունինք մեր կեանքին մէջ ամէն տեղ եւ ամէն օր։ Քրիստոնէական հաւատքը մեր սուրբ եկեղեցիով հայ կեանքին մէջ մարմին առած, պէտք է շարունակէ աղբերանալ «յորդահոս բխմամբ» եւ առաւտապէս ուռուցէ մեր կեանքի անդաստանները։ Նայինք պատմութեան, իմաստութեան այդ յատակացոյց հայելիին.- Դարերու ընթացքին շատ բան կորսնցուցինք մեր կեանքին մէջ. բայց անկորուստ եւ աննուաղ պահեցինք այդ աղբիւրին բխումը։ Շատ բան եկաւ ու գնաց մեր պատմական կեանքին մէջ։ Այսօր ալ տեսակ-տեսակ նոր հովեր, տազնապներ կու գան ու կը խուովեն մեր կեանքը։ Ամէն գնով եւ ամէն բանէ վեր՝ պէտք է ամուր եւ տաք պահել մեր քրիստոնէական հաւատքին տունը, հայոց դարաւոր, խորարմատ եւ յաւերժանունդ եկեղեցին, մեր Բեթղեհէմեան մսուրը։ Պատմութեան այդ իմաստութեան երդիչ բանաստեղծի սա ոսկեղէն բառերը թող հեղ մը եւս այսօր կեա՛նք առնեն ձեր դիտակցութեան, կեանքին եւ գործին մէջ.

«Եկեղեցին Հայկական ծննդավայրն է հոգւոյս
.....
Եկեղեցին Հայկական բարձրը բերդն է հաւատքին
Իմ պապերուս
.....

Եկեղեցին Հայկական Հայ Հոգիին եւ Մարմնոյն
Զրահանդերձն է փայլուն՝ մինչ իր խաչերն են դաշոյն
Եւ զանգակներն են բոմբիւն, եւ երգն է մի՛ չտ
Ցաղթութիւն...»։
.....

* * *

Ա՛յս է, Սիրելիք, ձեր սուրբ եկեղեցին։

Այսպէ՛ս ալ պիտի շարունակէ մնալ Աստուծոյ զօրութեամբ եւ ձեզմո՛վ, ձեր հարազատի կեցուածքով եւ սիրոյ ու զոհաբերութեան ոգիով եւ գործօն մասնակցութեամբ։ Նոր օրերու աշխարհայնացած կեանքին մէջ, մի՛ տարուիք աջէն ու ձախէն փչող հովերէն, որոնք հազար ու մի ակունքներէ պղտոր ջուր կը լեցնեն մեր հայ կեանքի աւազանին մէջ։ Մի՛ տարուիք օրուան հետ ծնող եւ օրուան հետ մեռնող հակակրօնական եւ ապազգայնացուցիչ, հաճոյապաշտ եւ հոգեքանդ մտայնութիւններէ։ Նայեցէ՛ք ձեր շուրջ. աշխարհի չորս ծագերուն վրայ կրօնական հաւատքի, հոգեկան արժէքներու վերազարթօնք մը կայ։ Մարդ էակը կրնայ միայն ազնուանալ Քրիստոսի հաւատքի այլակերպող ներգործութեամբը։ Հայը կրնայ միայն հարստանալ հոգեկանօրէն եւ ազգայնօրէն իր սրբութիւն սրբոց եկեղեցիով։ Մի՛ տարուիք աշխարհի խաբուսիկ հրապոյրներէն եւ մոլորեցուցիչ չարժումներէն։ Ծովի ալիքներուն պէս անոնք կը բարձրանան, յաճախ կը փրփրին եւ ապա փրփուրի պէս կ՛անհետին։ Կառչած մնանք մեր հաւատքի նաւուն։ Կայմը՝ Հաւատքը պինդ բռնենք, Ցոյսը որպէս առագաստ պարզենք, Սէրը որպէս ղեկ շարժենք եւ այսպէս քալենք յառաջ, կողք կողքի, սիրտ սրտի որպէս մէկ ազգ, մէկ եկեղեցի։

Մենք դեռ երկար ճամբայ ունինք երթալիք հասնելու համար մեր երազներու լուսաւորումին, մեր արդար իրաւունքներու տիրացումին, մեր ազգային իտէալներու իրականացումին։ Զինուեցէ՛ք, այդ հաւատքով, չարժեցէ՛ք, միշտ յոյսով, գործեցէ՛ք միշտ սիրով։ Մօտեցէ՛ք, ձեր հարազատ, հայկական Բեթղեհէմեան մսուրին, Հայոց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիին, հաղորդուեցէ՛ք, մանկացեալ Փրկչի կենսանորոգ աւետիսով, որովհետեւ՝

«Այսօր արեւն արդարութեան, աւետի՛ս,
Երեւեցաւ ի մէջ մարդկան, աւետի՛ս»։

Խոնարհեցէ՛ք, այդ Փրկչին եւ կը բարձրանաք Անով, կը լեցուիք անմահութեան ոյժով։

Սիրոյ ողջո՛յն Հայց. Եկեղեցւոյ բոլոր Նուիրապետական Աթոռներու Գահակալներուն՝ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին,

Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքներուն, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլոր թեմերու Սրբազան Առաջնորդներուն, հոգեւորական դասուն, Թեմակալ Ազգային Իշխանութեանց եւ համայն հաւատացեալ մեր ժողովրդեան: Մեր սրտեռանդ աղօթքն է որ հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներն անխտիր Ս. Ծննդեան այս տօնին, վերածնի՛ն հայկեան արիւնով կենսաւորուած, Քրիստոսի հաւատքով թրծուած եւ ազգային նախանձախնդրութեամբ ամրացած միութեան եւ եղբայրութեան, սիրոյ եւ համերաշխութեան, ազգային ամբողջականութեան եւ անբաժանելիութեան անխախտելի ոգիին, սկզբունքներուն եւ հասկացողութեան մէջ, որպէսզի 1980-ը եւ գալիք բոլոր տարիները ըլլան համահայկական ոգիով, նկարագրով եւ տարողութեամբ կեանքի եւ գործի տարիներ:

Սրտովին կ՚աղօթենք նաեւ, որ Լիբանանեան հայրենիքը վերագտնէ իր խաղաղութիւնն ու եղբայրական միասնութեան եւ ներդաշնակ կեանքի ուղեգիծը, որպէսզի կեանքը այս օրհնեալ հայրենիքին մէջ վերստին մտնէ ստեղծագործ եւ երջանկաբեր հունի մէջ, ի վայելումն համայն ժողովրդեան:

Եկէ՛ք, ծունկի եւ միասին աղօթենք.-

Ո՛վ Տէր, երկնքի բոլոր աստղերուն փոխարէն մեզի ղրկէ մէ՛կ աստղ՝ Բեթղեհէմի պայծառափայլ Աստղը որ իր լոյսը ցանէ այս երկրի վրայ «վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի» եւ «վասն չինութեան եւ բարեկարգութեան»:

Շնո՛րհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ, ընդ ամենեսեանդ. ամէն:

1981

ՊԱՐԶՈՒԹԵԱՆ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ

«Եւ ծնաւ զորդին իւր անդրանիկ,
Եւ պատեաց ի խանճարուրս
Եւ եդ զնա ի մսուր,
Զի ոչ գոյր նոցա տեղի յիջեւանին»
(ՂՈՒԿ. Բ. 7)

Մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի ծննդեան դրուագի այնքան նկարագեղ աւետարանական պատումին մէջ ամենէն յատկանշական եւ դրաւիչ գիծերէն մէկն է պարզութեան, աղքատութեան, համեստութեան այն երեւոյթը, որ ծննդեան պատմութեան կու տայ բացառապէս խորհրդալի եւ վեհիմաստ նշանակութիւն մը եւ նկարագիր մը:

Պարզահոգի եւ բիւրեղասիրտ կոյսէ մը ծնաւ Քրիստոս:

Պարզամտութեան եւ համեստութեան քօղին տակ, արտաքին անշքութեան մէջ մեծցած, արտաքնապէս անզարդ ու անփայլ անձ մըն էր աստուածամայրը՝ Մարիամ:

Պարզ արհեստի տէր անձ մը, հիւսն, աստղաձագործ մը եղաւ իր հայրը՝ Յովսէփ, բնատուր առաքինութեանց չնորհներով օժտուած անձ մը՝ առանց իշխանական ծագումի, դիրքի եւ զօրութեան:

*Պարզութեան բոլոր տուեալներով յատկանշուած մթնոլորտի մը մէջ ծնաւ այն աննչան մանուկը որ երբ իր կեանքին վերջակէտին պիտի հասնէր մահացուցիչ խաչին վրայ՝ իր թշնամիները **ԹԱԳԱՒՈՐ** բառով պիտի կնքէին անոր անունը: Իջեւան մը, արեւելեան պանդոկի մը ամենէն համեստ սենեակ մ՚անգամ չգտնուեցաւ, ուր ծնէր ա՛ն՝ որմէ պիտի վերածնէին ազգեր եւ ժողովուրդներ դարերու ընթացքին: **«ՉԻ ՈՉ ԳՈՅՑ ՆՈՑԱ ՏԵՂԻ ՅԻՋԵԻԱՆԻՆ»:** Ան-բան եւ ան-աստուն էակներու մսուր մը հազիւ գտնուեցաւ, որ անոր մօր ընծայեց տա-*

քուկ բոյն մը այս երկրաւոր կեանքին կոչելու համար կեանքի պարգեւատուն, ա՛ն՝ որմէ կեա՛նք առած էր կեանքը՝ ինք։

Պարզ մարդիկ, խաչնարած հովիւներ, մարդկային ընկերութեան «յետին» չարքերուն դասուած անձեր եղան առաջին վկաներն ու յարդանք ընծայողները նորածին մանկան։

Պարզութեան , աղքատութեան, անսեթեւեթ եւ անպաճոյճ պայմաններով չրջանակուած ծննդեան այս տեսարանին մէջէն Աստուած իւ՛նչ խորհուրդ կը բանայ մեր աչքերուն դիմաց։ Ի՞նչ է իմաստը Յիսուսի ծնունդը չրջապատող պարզութեան այս երեւոյթին։

* * *

Աստուած իր բնութեանը մէջ ըմբռնուած է ՊԱՐԶՈՒԹԵԱՆ տարրագելիով։ Ամէն ինչ որ իրմէ կը ճառագայթէ, սիրոյ ճաճանչումով, պա՛րզ է եւ պարզութեանը մէջ՝ գեղեցի՛կ։ Սէրը, իսկական, վաւերական սէրը պարզ է, այսինքն՝ ճառագայթում բարութեան, ծառայութեան՝ անստուեր, անխառն, անսակարկ։ Ճշմարտութիւնը, աստուածաբուխ իր բնութեանը մէջ, պարզ է. երբ հանդիպիս անոր՝ ամէն ինչ ջինջ է, խաղաղ ու բերկրալի՝ հոգիիդ մէջ։ Գեղեցկութիւնը՝ պարզութե՛ան եւ՝ այլազանութեան չրջագիծէն ներս՝ ներդաշնակութե՛ան մէջ ունի իր աղբիւրը։

Մարդ էակն է որ յաճախ այդ պարզութիւնը կը մթագնէ զոհ երթալով այնպիսի ճաշակներու եւ ձգտումներու, որոնք իր բնութենէն եւ կոչումէն չեն բխիր, արուեստական են, կեղծ, խարուսիկ, բայց յաճախ ու արտաքնապէս՝ դրաւիչ։ Մա՛րդն է որ յաճախ անհրաժեշտով չի գոհանար եւ կ՛երթայ աւելորդին, վայելուչ ու պարզահիւս գեղեցկութեամբ չի յագենար, կամ կը ձանձրանայ, եւ կ՛երթայ տարօրինակին, յաճախ այլանդակութեան՝ որ հովի եւ փրփուրի կեանք ունի։ Մարդուն համար յաճախ բնական հաճելին կարծես բաւարար չի նկատուիր. կը մղուի երթալ անճառնիին հասնող նորաձեւութեանց՝ որոնք արեւին պէս ամէն օր կը ծագին ու կը մարին այս աշխարհի երկու ծայրամասերուն վրայ՝ արեւելք ու արեւմուտք անուններով բնորոշուած։

Պատմութիւնը վկայ է այն ճշմարտութեան, որ մարդ որքան հեռանայ բնութենէն, բնականէն, պարզէն ու պարզութենէն՝ այնքան աւելի կը նահանջէ իր երջանկութեան ճամբուն վրայ։ Հացի կարօտութիւնը երբ վերածուի որկրամոլութեան, հացի արդար սեղանը երբ վերածուի պերճանքի, ցուցադրութեան, բնակարանի տաք ու քաղցր օճախի կարիքը երբ վերածուի շռայլութեան ցուցահանդէսի եւ մրցադաշտի, երբ մարդիկ իրենց բնական կոչումին մէջ խառնեն այդ կոչու-

մին անյարիր, անհաղորդ տարրեր, երբ եկեղեցականը իր հոգեւոր կոչումին մէջ տիրական չափով եւ տիրապետող ազդեցութեամբ տեղ տայ աշխարհայնականին, երբ ուսուցիչը իր կրթական առաքելութիւնը նիւթական առաւելութիւններու յարաճուն կերպով ծանր կշռող նժարին դիմաց ուզէ հաւասարեցնել, երբ բժիշկը իր դարմանական առաքելութիւնը նիւթապաշտական չափանիշերով արժեւորէ, երբ արհեստաւորը իր արհեստին բնական բերումն եղող աշխատանքին մէջ չաղախէ կեղծն ու խարդախը, երբ արուեստագէտը գրչին, ձայնին ու վրձինին տաղանդէն հոսող եւ մարդիկը հոգեպայծ թռիչքներու առաջնորդող իրագործումները ցոյցին ու ժողովրդականութեան փառասիրութեան զոհ դարձնէ, երբ պաշտօնեան իր գործին ժամանակն ու որակը այլ, գործին անհաղորդ, նկատումներու ներգործութեան ենթարկէ, երբ գործատէրը իր գործարարներուն քրտինքին համապատասխան վարձատրութիւնը ցլանայ, երբ զինուորը հայրենիքին եւ ժողովուրդին պաշտպանութեան համար իրեն տրուած զէնքը անոր նպատակէն դուրս, իր սեփական չահերուն ծառայեցնէ եւ իր ընդունած կարգին մէջ անպարկեշտ գտնուի, երբ այսպէս անհատ մարդիկ եւ հաւաքականութիւններ, հաստատութիւններ, կազմակերպութիւններ իրենց պարզ, յստակ, հարազատ բնութենէն եւ առաքելութենէն չեղին՝ աշխարհի կարգը կը խախտի, խաղաղութեան տեղ պատերազմը կը տիրէ, երջանկութեան փոխարէն՝ ցաւն ու վիշտը, տառապանքն ու անճկութիւնը կ՛իշխեն եւ ապրող մարդուն կեանքը տեսակ մը գերեզմանային վիճակի կը վերածեն։

Ահա այս ճշմարտութիւնն էր որ Քրիստոս իր անճին մարդեղութեամբը մարդուն փոխանցեց, իր իսկ կեանքի օրինակին մէջէն։ Քրիստոս ծնաւ որպէսզի մարդ վերագտնէ իր աստուածաստեղծ եւ աստուածանման բնութիւնը եւ աստուածապարգեւ իր առաքելութիւնը, որպէսզի՝ մարդուն մէջ վերստին ծնցնէ զԱստուած եւ աստուածայինը դարձնէ մարդկայինին տիպարն ու ուղեցոյցը, որպէսզի՝ խաղաղութիւնը տիրէ մարդկութեան մէջ մարդու հարազատ, բնական, պարզ էութեան վերականգնումով եւ կեանքին մէջ դրական, գործնական չօշափելի արտայայտութեամբ, որպէսզի՝ «լռեցին պատերազմունք» եւ թագաւորէ սէրը, աղբիւրը կեանքի գեղեցկութեան եւ մարդու երջանկութեան։

* * *

Ո՛վ հայ ժողովուրդ, Ս. Ծննդեան այս տօնին, անգամ մը եւս անդրադառնանք այն ճշմարտութեան, որ պարզութեան, բնականութեան եւ անոնցմէ ճառագայթող բարոյական սկզբունքներուն՝ պարկեշտութեան, ուղղամտութեան, բարեգործութեան, փոխադարձ յարգանքի եւ սոնք բոլորը գոպանակող Սի՛րոյն մէջ կը կայանայ մարդ

անհատին եւ ազգերուն բարօրութիւնն ու մեծութիւնը: Բարոյական առողջ սկզբունքներէ հեռացած ազգ մը՝ ո՛չ հոդով կը փրկուի եւ ո՛չ ալ բանակով: Բարոյական անկումը նախադուռն է մարդոց եւ ազգերու կործանման, պատճառը՝ խռովութեան ու պատերազմի, քանդումի եւ աւերածութեան:

«Եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Ահաւասի՛կ բանալի-բառերը մարդեղութեան պատգամին, Ս. Ծննդեան ոսնին: Երբ մարդոց մէջ տիրէ հոգեկան պարզութենէն եւ բնականութենէն ճառագայթող հաճութիւնը, այսինքն՝ սէ՛րը, համեստաչխատութիւնը, փոխադարձ յարգանքն ու համագործակցութիւնը, մէկ խօսքով՝ երբ մարդուն մէջ վերակենդանանայ եւ վերապտղաբերի աստուածային հոգին եւ աստուածատիպ պատկերը, այն ատեն է որ իսկական եւ տեւական խաղաղութիւնը տեղ կը գտնէ մարդկային կեանքին մէջ:

Դա՛րձ դէպի պարզութիւն եւ բնականութիւն: Խուսափի՛ր արուեստական կենցաղակերպերէ, որոնք աւելորդ տարրերով կը բեռնաւորեն քեզ եւ կը խճողեն կեանքդ: Մերժի՛ր բնականութեան սահմաններէն անդին անցնող եւ կեանքիդ պարզութիւնն ու խաղաղութիւնը խանգարող չռայլութիւնները եւ երջանկութիւնդ խափանող հաճոյապաշտութիւնները: Աչխարհը մեզ կը փորձէ եւ փորձանքի կը մատնէ երբ տեղի տանք անոր: Աստուած աղքատ ծնաւ իր մարմնեղէն զոյատեւութեան մէջ, որպէսզի հարստացնէ մարդը հոգեկա՛ն հարստութեամբ: Մենք մեր նիւթեղէն հարստութեամբը չաղքատացնենք զԱստուած մեր կեանքին մէջ այնպիսի ապրելակերպով, որ դառնայ այլամերժ ու վատահաղորդ՝ սիրոյն ու բարիքին եւ ըլլայ դիւրընկալ հաճոյքին, չահին ու չռայլին, սնամէջ արժէքներու, որոնք կրնան չատ դիւրաւ մեզ առաջնորդել դէպի հոգեկան եւ ազգային անանկութեան: Հեռո՛ւ մնացէք քու աստուածային պատկերն ու հայկական կնիքդ աղաւաղել փորձող ու գառան մորթ հագնող գայլերէն. մի՛ դառնար սիրամարգ. եղիր սիրոյ մարդ՝ մարդասէր եւ աչխարհաչէն:

Դա՛րձ դէպի քու քրիստոսատիպ ինքնութիւնդ եւ հայադրոշմ նկարագիրդ: Մտածէ՛ որպէս եկեղեցիի եւ ազգի զաւակ եւ ոչ որպէս սոսկ անհատ: Տե՛ս թէ ի՛նչ կարիքներու առջեւ կը գտնուի քու եկեղեցիդ, դպրոցդ, մչակոյթդ, ազգդ ամբողջ: Կ՛ուզե՞ս վերածնիլ իբրեւ ազգ. կ՛ուզե՞ս հասնիլ երազներուդ, համազգային տենչերուդ, ազգային իրաւունքներուդ. քալէ՛ Բեթղեհէմեան ճամբով եւ ոչ թէ «կանայի գուարթ ակումբ»ներուն մօտ սպառէ ժամանակդ: Հաւատա՛, կը սպառուիս ժամանակէն եթէ քալես սոսկ ժամանակի մէջէն առանց կարենալ վեր բարձրանալու ժամանակէն: Լա՛ւ գիտցիր, սակայն, որ

Բեթղեհէմի ճամբան՝ հեչտ, ծաղկալից ու փափկազնաց ճամբայ չէ. ան կ՛անցնի խաչի ուղիով, զոհողութե՛ան հովիտներէն, բայց, նաեւ ու մանաւանդ, լա՛ւ գիտցիր, որ կը հասնի յարութեան:

Արթնցի՛ր, Հա՛յ ժողովուրդ. Քրիստոսի Բեթղեհէմեան լոյսին մէջ լո՛ւա աչքերդ, եւ անպայման կը հասնիս դագաթին արփաւէտ կեանքիդ երջանկութեան եւ ազգիդ յաղթանակին: Ապրէ՛ պարզութեան ոճով, քալէ՛ արտանձնական զոհողութեան չաւիղով, վե՛ր մնացիր հողայնութեան այնքան յանկուցիչ փորձութիւններէն, հեռո՛ւ կեցիր աչխարհայնպաչտութեան գետնաքարչ եւ հաճոյածիւ հրապոյրներէն, ընթացի՛ր ժուժկալ, տնտեսագէտ, արթուն, հակակչիռ եւ ընտրել գիտցող կամքով եւ ճաչակով, եւ՝ կը հասնի՛ս խաղաղութեան: Հոգիիդ մէջ տո՛ւն տուր պարզութեան վարդապետին: Աչխարհի մէջ ան իջեւան չկրցաւ գտնել իր ծննդեան պահուն, բայց այսօր հարիւրաւոր ազգերու ազգային օճախներուն մէջ տեղ ունի ան, տիրակա՛ն տեղ, գեղեցկայարմա՛ր տեղ: Այդ ազգերուն մէջ, մի՛ մոռնար, ո՛վ հայորդի, որ առաջին ազգը եղաւ քու ազգդ, Հայոց ազգը. քու երկիրդ, Հայաստանը եղաւ առաջին ազգային մսուրը Ցիսուսի, Բեթղեհէմէն եաք: Թող այսօր հոգիդ մսուր մնա՛յ անոր համար, հայրերուդ քրիստոսաչունչ ջերմութեամբը տաք:

* * *

Ահա այս մտածումներով կ՛ողջունենք ձեզ բոլորդ հաւատացեալ եղբայրք ի Քրիստոս եւ հարազատ որդիք մեր, ի սիրեւս աչխարհի: Առաջին հերթին, եղբայրական քաղցր պարտք կը զգանք մեր ամենաջերմ մաղթանքները յայտնելու մեր սիրեցեալ եղբօր՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսին հայցելով մարդացեալն Փրկչէն, որ իրեն չնորհէ երջանկալից երկար կեանք եւ բազմաբեղուն սպասաւորութիւն: Մեր եղբայրական սիրոյ ողջոյնը երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք մեր եղբայրներուն՝ մաղթելով իրենց քաջառողջ կեանք եւ արդիւնաչատ ծառայութիւններ ընդ երկա՛յն աւուրս: Մեր հայրական սիրոյ ողջոյնները՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի բոլոր թեմակալ Առաջնորդներուն, հոգեւորական դասուն եւ թեմական ազգային իշխանութեանց ու համայն հաւատացեալ մեր ժողովրդեան: Կ՛աղօթենք առ մանկացեալն Աստուած հայցելով որ մեր ժողովուրդի զաւակները պահէ ու պահպանէ ընդ հովանաւ մարդասիրութեան իւրոյ:

Սիրելի՛ք, եթէ կ՛ուզէք որ Աստուած մօտ ըլլայ ձեզի, դուք հետն ըլլաք Աստուծոյ, «մտո՛ւք առ Տէր», մօտեցէ՛ք Անոր ինչպէս հովիւները մօտեցան, տեսան, ճանչցան եւ ընդունեցին զինք: Պարզացուցէ՛ք

ձեր հոգիները, որովհետեւ Աստուած պարզ, մաքուր, սուրբ հոգիները մէջ կը ծնի: Բացուեցէ՛ք իրեն: Եթէ Բեթղեհէմի մէջ «ոչ դոյր նոցա տեղի յիջեւանին» թող այսօր ձեր հոգիները տեղ ըլլան Իր բնակութեան եւ Ինք թագաւորէ ձեր մէջ յաւիտեանս յաւիտենից:

1982

ԿԵԱՆՔԸ՝ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ, ԵԻ՝ ԿԵԱՆՔԷՆ ՎԵՐ

«Ող յաղագս մեր մարդկան, եւ վասն մերոյ
Փրկութեան իջեալ ի յերկինս՝ մարմնացաւ,
Մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամայ
Սրբոյ կուսէն Հոգւովն Սրբով»
(ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ)

Ամէն կիրակի բոլոր հայ եկեղեցիներու սրբազան բեմերէն հանդիսաւորապէս կ՛արտասանուին այս բառերը, «Հաւատամք»ի պահուն, երբ ողջ եկեղեցին — հաւատացեալներու համայնութեան — դաւանանքը կը յայտարարուի, մասնակցութեամբը բոլոր հաւատացեալներուն: Քիչ անգամ, սակայն, գիտակցական անդրադարձումի առարկայ կը դառնան անոնք: Այսօր, Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, կ՛ուզենք որ այդ բառերը լեցուին մեր գիտակցութեան մէջ եւ առիթ տան մեզի անդրադառնալու, թէ ինչո՞ւ Քրիստոս «յերկնից իջեալ՝ մարմնացաւ, մարդացաւ...»:

Եկեղեցւոյ ներշնչեալ հայրապետները, Աւետարանին հետեւողութեամբ, տուած են պատասխանը այդ հարցումին - «յաղագս մեր՝ մարդկան, եւ վասն մերոյ փրկութեան»: Աստուած մարմնացաւ, Աստուած մարդացաւ, մարդուն հանդէպ իր ակնաղբիւրային եւ անջնջելի սէրէն մղուած, որպէսզի մա՛րդ դառնալով, մարդո՛ւն պէս ապրելով՝ մարդը վերանորոգէ եւ վերակենդանացնէ իր իսկատիպ բնութեան եւ հարազատ կոչումին մէջ: Երբ Բեթղեհէմի սրբացեալ մսուրին մէջ Քրիստոս ծնաւ, Աստուած հրեշտակի ձայնին մէջէն պատգամեց, իր խօսքն ուղղելով զարմանքէն յափշտակուած ու ապշահար հովիւներուն եւ,

անոնց մէջէն, ողջ մարդկութեան. «ահաւասիկ աւետարանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ որ եղիցի ամենայն ժողովրդեանն. զի՝ ծնաւ ձեզ այսօր ՓՐԿԻՉ» (ՂՈՒԿ. Բ. 10)։ Մարդու փրկութիւնն էր, հետեւաբար, նպատակակէտը, Աստուծոյ մարդկային մարմնառութեան առաքելութեան վախճանական հայեցակէտը։

Աստուածաչունչ մատեանը, քրիստոսաբանդ Աւետարանը եւ քրիստոսաքարոզ մեր Ս. Հայրերը դարերու մէջէն մեզի խօսած են եւ կը խօսին ըսելու համար որ մարդ էակը տիեզերքի ստեղծագործութեան պա՛կն է։ Այսինքն՝ այն էակը, որուն յարաբերաբար իմաստ կ՛առնէ ստեղծագործութիւնը իր բոլոր կողմերով եւ տարրերով։ Աստուած մարդ էակին մէջ դրաւ իր չունչը, անոր վրայ կնքեց իր պատկերը։ Մարդու աստուածանմանութիւնը, սակայն, կայական, սոսկ տիպային գոյակերպ մը չէր։ Աստուած մարդուն տուաւ նաեւ ազատութիւնը, «անճնիշխանութիւնը», ինչպէս կ՛ըսէ մեր սրբազան մատենագիրներէն պայծառամիտ Եզնիկ Կողբացին։ Մարդը աստուածային իր պատկերը կեանքին մէջ թարգմանելու ազատ կարողութիւնը ունեցաւ եւ ոչ թէ նախասահմանուած, որոշադրեալ, բնազդական մեքենայականութեամբ զայն արտայայտելու ճակատագիրը։

Ազատութիւնը մարդուն յատուկ եւ բնորոշիչ գերազանց կարողութիւններէն մէկն է։ Ազատութեամբ մարդ կրնայ իր աստուածանմանութիւնը գիտակցօրէն ապրիլ մնալով հաղորդ ընդ Աստուծոյ եւ կամ կրնայ եղծել այդ նմանութիւնը հեռանալով Աստուծմէ։ Եւ այս վերջինը եղաւ մարդուն անկումի ընթացքը։ Մարդ իր ազատութիւնը բացարձակութեան տանելով, զայն իր աղբիւրէն՝ Աստուծմէ կտրելով, զայն իր անձին մէջ եւ իր անձին համար աստուածացնելով՝ ինկաւ իր բարձրութենէն եւ մտաւ անկումի, կորստեան, իր բնութեան աղարտումի եւ իր կոչման խաթարումի ընթացքին մէջ։

Բայց Աստուծոյ սէրը, Քրիստոսի մարդեղութեան մէջ կատարեալ պէս արտայայտուած, իջաւ երկինքէն եւ երաշտացած մարդուն մէջ վերստին ցանեց աստուածութեան ցօղը եւ վերանորոգեց մարդուն կեանքը, զայն դարձեալ դնելով ի հաղորդութեան Աստուծոյ հետ եւ առաջնորդելով դէպի երջանկութիւն։ Ահա՛ փրկութիւն բառին իմաստը։ Բեթղեհէմի մէջ ծնած Աստուածորդին եղաւ Փրկիչը մարդուն, զայն մեղքի ճամբաներէն դուրս բերելու եւ սիրոյ, խաղաղութեան, հաճութեան, եղբայրութեան եւ ստեղծագործութեան ուղիներուն մէջ դնելու իր աստուածամարդկային առաքելութեամբը։

Բեթղեհէմի մէջ ծնած մանուկը երբ աճեցաւ եւ սկսաւ իր մարդկերպ կեանքովը, խօսքովը եւ գործովը մարդուն առջեւ բանալ փրկութեան ճանապարհը, միշտ յիշեցուց մարդուն իր աստուածային ծա-

գումը, իր աստուածատիպ պատկերը, իրեն յատուկ հոգեկան բարձրութեան հանդամանքը։ Խօսեցաւ սինակոկներուն մէջ, քարոզեց Տաճարին գաւիթներուն մէջ, խառնուեցաւ ժողովուրդին՝ դիւղերուն եւ քաղաքներուն մէջ, ուսոյց բլուրներուն եւ ծովափներուն վրայ, պատգամեց իր առաքեալներուն մտերմութեան մէջ, մտաւ տուներէն ներս, մօտեցաւ հիւանդներուն, մտերմացաւ աղքատներուն հետ, ճաշեց մաքսաւորներուն եւ մեղաւորներուն հետ, կոյրերուն աչքերը բացաւ, կաղերուն քայլ տուաւ, խուլերուն ձայն պարգեւեց, համրերուն խօսք չնորհեց, մեռելներուն անգամ կեանք վերընծայեց։ Ահա այս եւ ասոնց նման կեանքի վիճակներու եւ արարքներու մէջէն իր սէ՛րը հոսեցուց մարդուն համար եւ՝ ի խնդիր մարդուն փրկութեան։

Իր բոլոր խօսքերուն եւ արարքներուն մէջէն ոսկի թելի պէս անցնող մայր գիծը եղաւ մարդուն կեա՛նք տալ, իսկապա՛ն կեանք, իմաստաւո՛ր կեանք, երջանկութեան բարիքով օծուն կեանք։ Բնականօրէն մարդիկ կ՛ապրէին. բայց կեանքը սոսկ ապրիլ մը չէ, այլ՝ ապրելու կենսաբանական վիճակէն անդին՝ երջանկօրէն ապրելու եւ երջանկութիւն տարածելու վիճակ մը, որ բնախօսական կեանքին կու տայ իր հարազատ, ճչմարիտ իմաստն ու տարողութիւնը։ Ոտն ալ կ՛ապրի, անբան կենդանին ալ կ՛ապրի։ Բայց մարդը կ՛ապրի անոնցմէ աւելի եւ տիրապետութեամբը իր գոյակերպին մէջ, երջանկութեան ձգտումովը իր ողջ էութեանը մէջ։

Ահա ա՛յս է իմաստը այն խօսքին, զոր Յիսուս պատգամեց ցոյց տալու համար նպատակը իր մարմնեղինացման. «Ես եկայ որպէսզի կեանք ունենան, եւ՝ առաւել կեանք ունենան» (ՅՈՎՀ. Ժ. 10)։ Բնականօրէն, Յիսուս գիտէր որ մարդիկ կեանք ունէին, կ՛ապրէին. բայց ո՛չ այնպէս ինչպէս պարտ էին ապրիլ, այսինքն՝ ո՛չ համապատասխան այն պատկերին, չունչին, կոչումին որ Աստուած տուած էր մարդուն ի բնութենէ, ի սկզբանէ։ Յիսուս մարդկային կեանքի բուն որակն էր որ կը բերէր մարդու արդէն իսկ ունեցած կեանքին, այսինքն՝ աստուածանմանութենէն ներշնչուած եւ առաջնորդուած կեանքը, ի հաղորդութեան ընդ Աստուծոյ։

* * *

Սիրելի՛ք,

Որպէս Հայ ժողովուրդի զաւակներ, մենք մասնաւոր պատճառ ունինք անդրադառնալու այս իմաստով հասկցուած կեանքին եւ արժեւորելու անոր դերը մեր կեանքին մէջ։ Ազգ մըն ենք աշխարհի վրայ, որ հաւատաց այս կեանքին եւ իր ողջ գոյութեան ընթացքին, դարե՛ր շարունակ, այս կեանքով յաղթեց մահուան, մինչ մահը ինք բնական

վերջն է երկրածիր եւ երկրավերջ կեանքին։ Մեր Հայոց աշխարհը Բեթղեհէմեան ծնունդի խորհուրդովը մնաց կենսալի, ինչպէս լոյսը՝ ընութեան մէջ։ Հողածին, երկրաքարշ ու հողաչափ ոյժեր չատ կեանք խլեցին մեր աշխարհէն եւ մեր երկրէն, բայց երբե՛ք չյաջողեցան կեանքը հողին հետ խառնել, որովհետեւ այդ կեանքը մեր հայրերուն կողմէ ապրուեցաւ ներզօր ուժովը աստուածատիպ եւ աստուածաշունչ կեանքին։

Ինչ որ մեր թշնամին չկրցաւ ընել բռնի ոյժովը, այսօր կրնան զայն ընել աշխարհացրիւ մեր գոյութեան մէջ այնպիսի ոյժեր, որոնք առանց սուրի եւ եաթաղանի, առանց արիւնի եւ աւերի, կը սպառնան մարել այդ կեանքի բոցը մեր հոգիներու կանթեղներուն մէջ։ Արտասահմանի չորս հովերուն բացուած բոց մըն է մեր հոգին։ Հովեր կը փչեն աշխարհի չորս ծագերէն։ Ջեն կրնար, սակայն, զայն մարել, եթէ անոր կեանք տուող իւղը՝ մեր քրիստոնէական հաւատքը, մեր ազգային արժանապատուութեան գիտակցութիւնը, մեր լեզուին կենդանադործ եւ ինքնաչեչտ առկայութիւնը, մեր մշակոյթին արժէքներու ճաշակն ու հաղորդութիւնը չցամքին մեր մէջ։

Մենք երէկ ապրեցանք, եւ՝ ապրեցանք քրիստոնէաբա՛ր եւ հայօրէ՛ն, քրիստոնէական հաւատքն ու ազգային ինքնութիւնը իրար հետ չաղախելով անքակտելի միազանգումով։ Մենք այսօր կ՛ապրինք պայքարելով, մաքառելով, տագնապելով։ Բայց մենք չապրեցանք երէկին համար, պատմութեան հաշուոյն։ Ո՛չ ալ կ՛ապրինք այսօրուան համար, պարզապէս մեր ինքնութիւնը արտայայտելու համար աշխարհի ազդերու չարքին։ Մենք կ՛ապրինք վաղուա՛ն համար, ըլլալիքի՛ մը տեսիլքով։

Մի՛ մոռնար, ո՛վ հայորդի, որ վաղուան ըլլալիքիդ կամքը այսօրուան կեանքիդ ոյժ, գոյն եւ իմաստ տուող ներշնչման աղբիւրն է։ Եթէ աչքերդ հեռացնես գալիքի տեսլակէտէն՝ ոտքերդ կը թուլնան այսօրուան եղածիդ հողին վրայ, գոյնդ կը տժգունի եւ կը դառնաս այնպիսի հաւաքականութիւն մը, որուն հանդէպ օտարներն անգամ յարգանք չեն ունենար եւ չատ-չատ քեզի կը նային որպէս աշխարհի այսօրուան պատկերին մէջ դէպի անէացում եւ անգոյացում գացող գոյնի ծուէն մը, ձեւական եւ հաճելի հետաքրքրութեան առարկայ միայն։

Մի՛ մոռնար, ո՛վ հայորդի, որ երջանկութիւնը եղածիդ հաճելիութեան ու դիւրակեցութեան մէջ չէ։ Հաշտուածութիւնը այսօրուան եղածիդ հետ՝ բերանն է անդունդին՝ բացուած ապագայիդ վրայ։ Անճնական, ընտանեկան երջանկութիւնդ ամբողջական ու վաւերական չէ այնքան ատեն որ չէ վերածուած ազգային, համայնական երջանկութեան՝ այն ժողովուրդին համար, որուն արիւնը կը հոսի երակներուդ

մէջ։ Կաթիլ մըն ես իրրեւ անհատ։ Կաթիլը կաթիլի կեանք ունի միայն այնքան ատեն որ գետի հոսանքին հետ չէ խառնուած եւ հայութեան ծովուն մէջ չի գտներ իր վախճանը…։

Մի՛ մոռնար, ո՛վ հայորդի, որ կեանքը թանկ է ոչ քեզ համար միայն, այլեւ ու մանաւանդ՝ Աստուծոյ եւ Ազգիդ։ Մի՛ խզուիր կեանքի աղբիւրէդ։ Արեւն ու հողը այս աշխարհին՝ քեզ կը չոգիացնեն ու տեղդ անգամ կը մնայ անյայտ։ Կեանքի աղբիւրը քեզի կեանք տուած է, որպէսզի զայն արժեցնե՛ս այնպիսի «արուեստեան գործք»ով որ դառնան «արժանի գրոց յիշատակի», որովհետեւ այդ «գիր կենդանի»ն ինք կը դառնայ հոսանք կեանքի՝ գալիք սերունդներուն նոր մղում տալով։

Մի՛ մոռնար, ո՛վ հայորդի, որ իրաւունքներ ունիս Աստուծմէ տրուած եւ հայրերուդ արեամբը չահուած։ Անիրաւուած ազգ մըն ես այսօր։ Թող արժանապատուեմիւնդ վերարծննայ, վերազօրանայ եւ դառնայ հաւաքական կամք, գործնական զոհողութիւն, ծրագրուած աշխատանք՝ լարուած դէպի հորիզոնները ապագայիդ։ Հայրերդ հայկական դատ կոչեցին իրաւունքներուդ ճեռք բերման եւ անոնց արժեւորման համազգային ճիգը։ Պիտի կրնա՞ս կեանքովդ զայն ապրիլ եւ հետապնդել մինչեւ արեւածագի պահը արդարութեան։ Ըսուած է. «կեանքը գեղեցիկ է»։ այո՛ բայց գեղեցկութիւնը հաճելիութեան մէջ չի կայանար։ Կեանքը, բառին լրիւ եւ խոր իմաստովը, գեղեցիկ կը դառնայ քեզի համար երբ գեղեցիկ իրագործումներու հանդիսարանի մը վերածես զայն, փրկութեան տեսիլքովը միշտ վառուած։

* * *

Ծնունդ է այսօր։

Ծնող Աստուածորդին՝ Ի՛նք՝ քեզի կեանք կու տայ, որպէսզի օրերուդ մէջ այդ կեանքը ապրիս օրերէն վեր մնացող արժէքներով եւ հունաւոր աշխարհէն ու հովի կեանք ունեցող կենցաղակերպերէ չնուաճուող ապրումներով ու չմաշող սխրագործութիւններով՝ վաղուան յաղթանակիդ կամքովը միշտ զսպանակուած։

Մտի՛ր Բեթղեհէմ, ծնրադրէ՛ կեանք-Մանուկին, կենսաբեր Փրկչին։ Առողջ եւ կենսագործ պահէ անկէ ճառագայթող քրիստոսեան հաւատդ։ Լա՛ւ իմացիր, հարազատօրէ՛ն ըմբռնէ քրիստոնէական մեր սուրբ կրօնին ծագումէն իսկ չառաւիղող մարդու արժէքին, կեանքի իմաստին, ազատութեան կամքին, խաղաղութեան եւ սիրոյ ամենազօր ոյժը, առանց որուն՝ մարդու կեանքը որքան ալ «հանգստաւէտ» ըլլայ, որքան ալ մարդը ինք «բարեկեցիկ» դառնայ, որքան ալ «յաջողի» եւ «չահի», չի կրնար ամբողջական մարդ դառնալ քրիստոս-

եան պատկերով։ Պէտք է գիտնալ կեանքը արժեւորել Աստուծոյ, մարդկութեան եւ մեր ազգին համար. այլապէս, կեանքը ապրիլ մըն է առանց արժանիքի, առանց աստուածաթափանց ներկայութեան եւ յաւերժութեան պսակին։

Հայց. Առաքելական եկեղեցին որպէս Բեթղեհէմեան մսուր եւ հայավառ օճախ՝ քեզի կը յիշեցնէ այսօր, որ Քրիստոսի ծնունդը քու մէջդ պէտք է դառնայ վերածնունդը այն կեանքի՛ն, զոր ծնող Փրկիչը բերաւ որպէս նորադործ չունչ կեանքիդ մէջ, բայց՝ ազգիդ մէջէն՝ մարդկութեան եւ Աստուծոյ համար, «որ յաղագս մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ ի յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ», որպէսզի մենք աստուածայինով վերակերտուինք եւ դառնանք աստուածատիպ մարդ՝ հայադրոշմ կնիքով։

* * *

Ահա այսպիսի մտածումներով եւ ապրումներով կ՚ողջունենք մեր սիրեցեալ ժողովուրդը, այն խոր համոզումով, որ Ս. Ծննդեան օրը իսկապէս պիտի դառնայ բոլորիս համար հոգենորոգութեան օր Բեթղեհէմի աստղին լոյսով լուսաւորելու համար մեր գալիք բոլոր օրերը։

Ս. Ծննդեան այս առաւօտուն, սիրոյ եւ միասնութեան զգացումներով՝ Մեր սրտալից ողջոյնները կ՚ուղղենք Մեր հոգեւոր եղբօր՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետին ի Ս. Էջմիածին, եւ ի խորոց սրտի կ՚աղօթենք որ մանկացեալն Աստուածորդին իր չնորհներու առատ հեղումով զօրացնէ զինք եւ կենսագործ սպասաւորութեամբ ծաղկեցնէ Մայր Աթոռը ի Մայր Հայաստան, եւ իր բոլոր թեմերը Հայրենիքի եւ արտասահմանի մէջ։

Եղբայրական սիրոյ Մեր ողջոյնները կ՚ուղղենք նաեւ Հայց. Եկեղեցւոյ զոյգ Պատրիարքական Աթոռներու Գահակալներուն՝ ի սուրբ Երուսաղէմ եւ ի Կոստանդնուպոլիս, հայցելով մարդացեալ Փրկչէն որ զօրացնէ զիրենք, իրենց Միաբանական Ուխտն ու հոգեւորական դասը, համայն հաւատացեալ ժողովրդեամբ։

Հայրական Մեր սիրոյ ողջոյնները կ՚առաքենք մեր բոլոր Թեմակալ Առաջնորդներուն, Թեմական Ազգային Իշխանութեանց, եկեղեցականաց դասուն, բոլոր համայնքային կազմակերպութեանց եւ հաստատութիւններուն եւ ի բոլոր սրտէ կ՚աղօթենք որ Բեթղեհէմի մէջ ծնած Փրկիչը իրենց մէջ զօրացնէ հոգեւոր եւ ազգային առաքելութեան կամքը, որպէսզի նորանոր ծառայութիւններով կարենան արժեւորել իրենց կեանքը ի սէր եւ ի պայծառութիւն իրենց ազգի եւ եկեղեցւոյ կեանքին, ի խնդիր անոր բարգաւաճման եւ պաղաբերման՝ ի փառս Աստուծոյ։

Թող խաղաղութեան չունչը ծաւալի խռովութեան ալիքներով մըրկահար այս ծով աշխարհին վրայ, որպէսզի լռեն պատերազմները, նուաճին տառապանքները եւ կեանքը դառնայ խաղաղագնաց յարաճուն ընթացք մը ստեղծագործութեան ի վայելումն ժողովրդեան ի ծագս աշխարհի եւ ի ներքոյ արեգականն արդարութեան։

1983

ՀԱԻԱՏԱՐԻՄ ՄԵՐ ԱՆՈՒՆԻՆ

«Ո՞ւր է որ ծնաւ արքայն»
(ՄԱՏԹ. Բ. 2)

Քրիստոսի ծննդեան դէպքը զարմանահրաշ իր նշաններով մարդոց հետաքրքրութիւնն էր չարժած։ Մասնաւորաբար աստղին լուսափայլ երեւումը եւ չարժումը երկնակամարին վրայ բացառիկ, աննախընթաց դէպքի մը զգացումը ներշնչած էր բոլոր անոնց, որոնք որոնումի մէջ էին կամ վախի մատնուած էին եւ կամ պարզունակ հոգիներով աստուածայինին ներկայութեան քաղցրութեան փափաքն ու ճաշակն ունէին։

Աչխարհի իմաստունները, իմացական որոնումի ախոյեանները, ճշմարտութեան հետախոյզները խորհրդանշող մոգերը, անկեղծ եւ անշահախնդիր մօտեցումով, հարց կու տային. «ո՞ւր է որ ծնաւ արքայն»։

Դիրքի եւ աստիճանի, իշխանութեան եւ փառքի ճնշումին տակ ճշմարտութիւնը խեղդելու վատ գործընթացը մարմնաւորող Հերովդէս արքան, իր շուրջն հաւաքելով Հրէից իմաստունները, քահանայապետներն ու դպիրները, խռոված հոգիով, կասկածէն զսպանակուած զայրոյթով եւ չարակամ չհադրդռութեամբ հարց կու տար անոնց. «ո՞ւր ծնանիցի Քրիստոսն...»։

Կեանքին պարզ ու ջինջ աչքերով նայելու, բարութեան զգացումը որպէս կեանքի բնական բխում ապրելու եւ հաւատքի տեսութեամբ ու բարեպաշտական հայեցողութեամբ աչխարհն ըմբռնելու մօտեցումը արտայայտող հովիւները, Բեթղեհէմի դաշտերուն մէջ, իրենց հօտերուն պահակութիւն ըրած ատեն, ի տես լուսապայծառ աստղին եւ ի

լուր հրեշտակաճայն աւետիսին, ականջով լսուածը աչքով տեսնելու բարի, ինքնաբուխ փափաքով, փոխադարձաբար յորդորական բառերով, իրարու կ'ըսէին. «եկէք երթանք մինչեւ Բեթղեհէմ եւ տեսնենք թէ ի՞նչ է այս բանը որ կատարուեցաւ եւ զոր Տէրը մեզի ցոյց տուաւ» (ՂՈՒԿ. Բ. 15):

* * *

Այսօր, քսան հարիւր տարիներ ետք, մենք ինչպէ՞ս կը մօտենանք այդ անիմանալի բայց իրական դէպքին եւ դէմքին, որոնց կապուած ենք քրիստոնեայ անունով, զոր մեր հայ անունին հետ չաղախուած ենք ինչպէս դոյնը՝ մորթին հետ…:

Քսան դարեր չարունակ մեր հայրերը այդ դէպքը ապրեցան ու միշտ վերապրեցան մեր

Հայաստան աշխարհին կամ բոլոր այն աշխարհներուն մէջ, ուր Հայաստանի ներկայութիւնը զգացին իրենց հոգիներուն մէջ: Բեթղեհէմի մէջ ծնած Յիսուսը Հայաստանի մէջ վերածնաւ միշտ, երբ հայ հոգին մաուր դարձաւ, ու մնա՛ց, Անոր համար: Հայոց աշխարհի հողն ու քարը, դաշտն ու բլուրը, հովիտն ու կղզին Անոր կնիքը իրենց վրայ կրեցին պատուով, հաւատարմութեամբ եւ ստեղծարար ուժականութեամբ: Աւերակներն անգամ չկրցան խորտակել այդ կնիքը: Եղանք քրիստոնեայ, ապրեցանք քրիստոնէապար, տառապեցանք ու նահատակուեցանք որպէս քրիստոնեայ եւ կը մնանք քրիստոնէատիպ:

Այսօր, աշխարհագնաց մերօրեայ սա ճամբաներուն վրայ, որոնք այնքան փշոտ ու ժայռոտ են դարձեր, որպէս ժառանգորդներն այդ անունին եւ կնիքին՝ մենք նուիրական պարտաւորութիւնն ունինք մաքուր ու ճառագայթուն պահելու այդ սրբազան հրիտակները: Մեր զօրութեան աղբիւրը՝ Բեթղեհէմէն ճառագայթող Անձին ներշնչողական, որոշադրիչ ազդուութեամբ ներգործող ոյժին մէջ կը կայանայ:

Դարը, որուն մէջ կ'ապրինք այսօր, այնքան խճողուն աշխարհ մը բացած է մեր առջեւ, ուր գոյներն ու գիծերը մարդկային կեանքին՝ չատ բան են կորանցուցած իրենց հարազատ ինքնուրոյնէն, իրաւութենէն եւ վաւերականութենէն : Ցիշենք, սակայն, որ իր Արարիչէն հեռացած, իր աստուածատիպ պատկերին անհաւատարիմ եղած մարդը Քրիստոսի մարդեղութեամբը վերադարձաւ Աստուծոյ, վերզգեցաւ իր աստուածադրոշմ բնութենական տիպը: Մարդը յաճախ փորձութեան կը մատնուի այդ տիպին աղարտումին մշտական սպառնական վտանգովը: Եղած են ժամանակներ, երբ ներքին ազդակներ եւ արտաքին ազդեցութիւններ մարդուն վրայ այնպէս են ներգործած, որ մարդը

վերտին չեղած է Բեթղեհէմի աստուածագիծ ճամբային եւ հեռացած՝ իր իսկ քրիստոսատիպ ինքնութենէն:

Եւ այսօր ալ, ու մանաւանդ այսօր, ներկայ ժամանակներուն, երբ նիւթական պայմաններու առատութեան եւ կեանքի բարդաւած դրութեանց ստեղծումին եւ անոնցմէ յառաջացող մակերեսայնական վաղանցուկ հաճոյքներու առատացումին հետեւանքով, մարդը աւելի դիւրին եւ արագ կերպով սայթաքումներու երթալու հնարաւորութեանց մէջ կը գտնուի, Քրիստոսի ծննդեան խորհուրդը առաւել եւս այժմէականութիւն եւ կենսականութիւն կը ստանայ: Որովհետեւ, Աստուածորդւոյն ծննդեան ոտնը հրաւէր մըն է իջնելու մեր հոգիմտաւորներուն մէջ եւ բարի հովիւներուն մօտեցման ուղիովը տեսնելու թէ ինչպէ՞ս այնտեղ կը ցոլայ Բեթղեհէմի հրաշագան դրուագը…:

Մենք կարիքն ունինք Բեթղեհէմի մսուրին մէջ ծնած արքային վերածնունդին եւ վերատիրութեան՝ մե՛ր հոգիներուն մէջ: Աչխարհի արեւներէն եւ անձրեւներէն, աստուերներէն եւ փոչիներէն պատճառած դունաթափումը պէտք է որ հակաշրջուի եւ վերադառնայ իր վառ սկզբնատիպ ինքնութեան պայծառութեան: Այդ ինքնութիւնը Քրիստոսով նո՛ր չող ու նո՛ր երանգ պէտք է որ զգենու եւ առաւել ճառագայթարձակ լուսափայլութեամբ ջերմութիւն եւ երջանկութիւն ցանէ մեր կեանքերուն եւ գործերուն մէջ:

* * *

Մարդկային կեանքի մէջ ամենէն ահաւոր վիճակը կ'առաջանայ երբ մարդ օտարանայ ինք իրեն, երբ իր իսկ անձին մէջ մեռնի կամ դունատի, աստուերանայ այն անձը, որ Աստուծոյ ձեռագործն է իր մէջ: Եւ կը պատահի որ մարդը մարդուն մէջ կ'անմարդանայ…: Ահա թէ ուրկէ՛ ծնունդ կ'առնէ չարիքը, սկիզբ կ'առնէ տառապանքը եւ ծայր կու տան պատերազմները, բազմապիսի դժբախտութիւններու եւ փլուզումներու դուռ բանալով: Խաղաղութիւնը մարդկային կեանքին մէջ կ'անդայատանայ, երբ մարդը՝ ինք իզէ խաղաղութեան իր դաչինքը Աստուծոյ հետ, երբ սիրոյ եւ հաճութեան, եղբայրութեան եւ բարութեան իր աստուածաստեղծ կերպարը այլափոխուի եւ իր ինքնութեան հանդէպ հաւատարմութիւնը խախտի:

Ողբերգութիւն է մարդուն համար երբ իր անունն ու կեանքը ներդաչնակ միութիւն մը չստեղծեն իր մէջ եւ իր շուրջ: Ցաճախ վկայ կը դառնանք այն ահաւոր կացութեան, երբ մարդու մէջ անունն ու կոչումը չեն արտացոլար իր կեանքին եւ գործին մէջ: Քրիստոնեայ կոչիլ եւ քրիստոնէաբար չապրիլ՝ հակասական ապրումներու գոյավիճակ մըն է, վատառողջ եւ ժխտագործ: Հայ անուն կրել եւ հայօրէն

չզգալ, հայավայել կերպով չապրիլ ու հայագործօրէն չաշխատիլ՝ էապէս անըմբռնելի, անարդարանալի եւ վնասաբեր վիճակ մըն է թէ՛ անձին եւ թէ՛ հայութեան համար…։

Եւ դեռ, բնականօրէն, կարելի է երկարել չարքը այսպիսի իրողութիւններու, որոնց ականատես ենք մեր իսկ անձերուն եւ մեր շրջապատին մէջ, հաւասարապէս։ Բայց էականը մատնանշումը չէ, այլ դարմանումը՝ ո՛չ նկարագրութիւնը, այլ՝ վերականգնումը, ո՛չ վերլուծումը, այլ՝ վերաբերեցումը։ Քրիստոնեայ ենք. լսո՛ւնք զայն, անուն էն անդին՝ անոր բովանդակութեան, ներքին էութեան ամբողջ տարողութեամբը «ի խորութեան եւ ի լայնութեան եւ ի բարձրութեան»։ Հայ ենք. լսո՛ւնք զայն, բառէն ու տարազէն վեր, արիւնէն ու ժառանգութենէն անդին՝ անոր ինչութեան, անցեալ, ներկայ ու ապագայ գոյութեան բոլոր տարրերուն միախառնումովը մեր անձին եւ կեանքին։

* * *

Առաջին քրիստոնեայ ազգն լսելու պատիւն ունինք։ Եւ երբեք չենք թերանար, ոեւէ առիթով, զայն հպարտօրէն յայտարարելու, ինքնագովութեան զգացումով հուչակելու ի լուր ողջ աշխարհին եւ բոլոր ժամանակներուն։ Եղած լսելը գեղեցիկ է, հպարտառիթ՝ բնականաբար։ Շարունակե՛լ լսելը, սակայն, պարտաւորութիւն է, աւելի բարձր պատիւ եւ աւելի մեծ բարիք։

Քրիստոսի համար մեր ողջ Հայաստան աշխարհը Բեթղեհէմի մսուրին պէս բանալէ եղաք, զայն պահեցի՛նք Բեթղեհէմեան մսուր։ Վկայ՝ ողջ երկիրը մեր, ե՛ւ յայսկոյս եւ յայնկոյս Արարատի, մինչեւ անգամ աւերակներուն մէջ, որոնք տակ են դեռ մեր մարմնին վրայ, որքան ալ որ ժամանակը փոչի ցանէ եւ սպի կապէ անոնց վրայ եւ չար ձեռքեր անէացման «սխրագործութիւններ» փորձեն անոնց անհետացման, մոռացման կամ նսեմացման համար։ Եղան ժամանակներ, երբ Բեթղեհէմեան մսուրը թափօր Լերան պայծառ կերպարանք հագաւ, մեր հազարումի վանքերով, երկնահամբոյր կաթողիկէներով, հոգեհամբոյր ճեռագիրներով եւ Աւարայրանման ու արիաչունչ ու սրբազան դիւցազնական արարքներով։ Եղան ուրիշ ժամանակներ, երբ Բեթղեհէմեան մսուրը Գեթսեմանի ու Գողգոթա անուններ առաւ, անձկութեան, տառապանքի, խաչելութեան մռայլ եւ արիւնոտ փչեպըսակ «դրասանգ»ներով։ Բայց, այդ բոլորին մէջէն, Բեթղեհէմեան մսուրը մնաց միշտ տա՛ք մսուր մեր հոգիներուն մէջ օճախուած։

* * *

Այսօր, յատկապէս աշխարհագրական ցրուածութեան ու մանաւանդ հոգեպէս ու ազգայնօրէն ափիւռքացող, նօսրացումի խարտոցէն կերուող մեր գոյավիճակին մէջ, որքա՜ն, որքա՜ն կարիքն ունինք Բեթղեհէմեան մսուրէն եւ մանկացեալ Աստուծմէն ջերմութիւն եւ լոյս առանալու, չնորհ եւ ոյժ քաղելու, հաւատք եւ տոկունութիւն առնելու, յոյս եւ սէր ըմպելու, որպէսզի քրիստոնէական կրօնի ճշմարտութեանց, բարոյական սկզբունքներու կենսաւորիչ զօրութեամբը արիացած՝ կարենանք դիմանալ, գործօն եւ ստեղծարար արտայայտութիւն տալով մարդացեալ Փրկիչի բերած աւետիսին եւ հետեւելով Անոր գծած կեանքի ուղիին, որ եղաւ մեր Հայրերունը, գծուեցաւ «արեամբն Ցխտւսի», ջինչ մնաց արեամբն Հայկազնեան ցեղի նահատակներուն եւ կենդանի ու մեծագործ վկայութեամբը մեր քրիստոսազգեաց մեծութիւններուն։

Եկէ՛ք ուրեմն, հաւատացեալ հայորդիք, մերժենք հետեւիլ դիւրագնաց այն ճամբաներուն, զորս աշխարհը այնքան հեշտ կերպով կը բանայ եւ գրաւիչ կերպով կը սփռէ մեր ոտքերուն առջեւ։ Եկէ՛ք, Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, մտածենք միասնաբար եւ որոշենք, միահամուռ կեցուածքով, գտնել, պահե՛լ եւ գնայո՛ւն ընծայել մեր հարազատ ճամբան, որ կը սկսի Բեթղեհէմէն, կ՚անցնի Արարատով, հասնելու համար… Արարատին, թէ՛ ի հոգեւորս եւ թէ՛ ի նիւթաւորս։ Ջրսեենք այլեւս, «Ո՞ւր ծնաւ արքայն»։ Մեր հոգիները բանալով եւ նայելով դէպի երկինք ու դէպի երկիր՝ ըսենք. «այստե՛ղ է արքան եւ ա՛յս է արքայավայել ճամբան»։

Ս. Ծննդեան այս առաւօտուն, թող քրիստոնէութիւնը վերստին առաւօտուի մեր գիտակցութեան եւ կեանքին մէջ եւ քրիստոնեայ անունը աւելի պայծառութիւն զգենու քրիստոնէական մեր կեանքով՝ քրիստոսադրոշմ ու հայատիպ, աստուածահաճոյ եւ հայատեսիլ։

* * *

Այս խորհրդածութիւններով եւ այսպիսի նախանձախնդրութեամբ քաղցր է Մեզ համար, Ս. Ծննդեան աւետաբեր տօնիլ այս օրերուն, Մեր եղբայրական սիրոյ խօսքը ուղղել Մեր հոգեւոր եղբօր՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Հայրապետին, մաղթելով իրեն բազում տարիներ առաւել եւս տաք ու չէն տեսնելու եւ պահելու Բեթղեհէմեան մսուրը Հայաստան աշխարհի եւ իր սէրն ու հոգեւոր խնամքը վայելող Հայ ժողովուրդի զաւակներու հոգիներուն մէջ, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։ «Էջմիածին» երբ ըսենք, աւելցնենք միանգամայն՝ «իջցէ Էջմիածին» ի հոգիս մեր եւ բնակեսցի ի սիրտս մեր։

Սիրոյ Մեր խօսքը Հայց. Եկեղեցւոյ Պատրիարքական գոյդ Ամուրներու՝ Ս. Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Սրբազան Գահակալներուն, աղօթելով առ մանկացեալն Փրկիչ, որ զիրենք զօրացնէ եւ ճառագայթուն պահէ Բեթղեհէմի աստղը իրենց Միաբանութեան, հոգեւորականութեան եւ ժողովուրդի կեանքին մէջ։

Հայրական սիրոյ Մեր սրտագին խօսքը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլո՛ր Թեմերուն, Առաջնորդ Հայրերուն, քահանայական դասուց, ազգային-եկեղեցական իշխանութեան մարմիններուն, կրօնական, կրթական, բարեսիրական, երիտասարդական, մշակութային, ընկերային, ազգային կազմակերպութիւններուն եւ հաստատութիւններուն, հայ մամուլին եւ առհասարակ համայն հաւատացեալ ժողովրդեան։

Ի խորոց սրտի կ՚աղօթենք հայցելով որ մարդացեալն Աստուածորդին Բեթղեհէմեան իր աստուածայայտնութիւնը վերածէ հոգեւոր վերարթնութեան, ազգային վերականգնումի, բարոյական բիւրեղացումի, որպէսզի քրիստոնէութիւնը, Բեթղեհէմէն ճառագայթած լոյսը, դառնայ ամենօրեայ լոյս՝ մեր միտքերուն, կամքերուն եւ սիրտերուն մէջ, եւ այնտեղէն տարածուի մեր կեանքի դաշտերուն մէջ, գործնական պաղաբերումով, ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան, ի պայծառացումն հայոց Բեթղեհէմին՝ Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ եւ ի չինութիւն, ի զօրացումն եւ ի բարգաւաճումն Բեթղեհէմի հայաստանեան հովիւներուն՝ հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն. Ամէն։

1984

Ս. ԾՆՈՒՆԴ՝ ՍՐԲԱԶԱՆ ԻՆՔՆԱՆՈՒԻՐՈՒՄ

«Եւ իբրեւ մտին ի տունն, տեսին զմանուկն
Հանդերձ Մարեմամ մաւրն իւրով, եւ անկեալ
Երկիրպագանէին նմա. եւ բացեալ զգանձս
Իւրեանց՝ մատուցին նմա պատարագս՝ ոսկի
Եւ կնդրուկ եւ զմուռս»
(ՍԱՏԹ. Բ., 11)

Դեկտեմբերի այս վերջին օրերուն եւ բացուող տարւոյն՝ 1985-ի Յունուարի առաջին չաբթուն, Ամանորի եւ Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնախմբութիւնները բնականօրէն պիտի լեցնեն մեր կեանքը ցնծութեան եւ ոգեւորութեան ալիքներով։ Այս օրերուն, չատերուն միտքերը տիրապետուած են գլխաւորապէս նուէր-ի գաղափարով։ Ամանորն ու Ս. Ծնունդը այնպիսի առիթներ են, որ մեզ կը մղեն նուէրներ փոխանակելու իրարու հետ եւ այդպիսով մեր փոխադարձ սէրը՝ որպէս աստուածային սիրոյ ցոլացում՝ արտայայտելու մեր անմիջական շրջապատին մէջ։

Այս տարուան Մեր պատգամին մէջ կ՚ուզենք մեր սիրեցեալ եւ հաւատացեալ ժողովուրդին պարզել նուէր –ի քրիստոնէական հարազատ հասկացողութիւնը, որովհետեւ այնքան ընդհացիկ, աչխարհիկ եւ սովորական մեքենականացեալ վիճակ մը զգեցած է նուէր ընելու արարքը, որ կորսնցուցած է իր բուն, սկզբնատիպ իմաստն ու արժէքը։

Մեր Տէրը եւ Փրկիչը՝ Քիստոս Քրիստոս իր մարդեղութեան արարքով ինքզինք նուէր ըրաւ մարդկութեան։ Ի՛նք եղաւ նուէրներուն

նուէրը, Գերագոյն Նուէրը, որովհետեւ, որպէս Աստուածորդի, ինքզինք ընծայեց մարդկութեան, մարդկային մեր բնութիւնը իւրացնելով: Ինչո՞ւ յանձն առաւ իր աստուածային անճառելի փառքէն ու անհուն մեծութենէն խոնարհիլ եւ մարդանալ: Միայն մէկ պատճառով, սոսկ մէկ նպատակով, որ Յովհաննու Աւետարանի բառերով այսպէս է բանաձեւուած. «Աստուած այնչափ սիրեց աշխարհը որ մինչեւ իսկ իր միածին որդին տուաւ, որպէսզի ան որ հաւատայ անոր՝ չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանքը» (Գ. 16):

Քրիստոնէական հասկացողութեամբ՝ Աստուած Ա՛ն է որ կը սիրէ եւ կը խնամէ: Ան աշխարհն ու մարդը ստեղծելէն ետք՝ չի դադրիր իր սէրը եւ հայրախնամ հոգածութիւնը յայտնելէ անոնց նկատմամբ: Ան շարունակաբար գուրգուրաց մարդուն վրայ, իր սէրը արտայայտեց պատգամաբերներով՝ մարգարէներով եւ եզակի, աննախընթաց ու գերազանց ձեւով մը, - իր Որդին ընծայելով որպէս փրկիչ մարդկութեան: Քրիստոնէական մեր հաւատքին իւրայատուկ գիծերէն մէկը այն է, որ ո՛չ թէ միայն մարդն է որ կը փնտռէ զԱստուած, այլեւ, ու մանաւանդ, Աստուա՛ծ է որ կ՛որոնէ եւ կը խնամէ իր արարածները, սիրոյ այն ոյժովը որ Աստուծոյ բնութիւնն իսկ է:

Մարդեղութիւնը խորհուրդ մըն է: Թէ ինչպէս Աստուած մարդ կը դառնայ, սա մեր սուրբ եկեղեցւոյ չարականին բառերով «խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի» է: Մեզի՝ սահմանաւոր մարդերուս համար՝ Մարդեղութեան խորհուրդին իմաստը կը հասկցուի միայն Աստուծոյ բնութեան ըմբռնումովը, որովհետեւ Աստուծոյ բնութիւնը Սէր է եւ նպատակը՝ սիրոյ ճառագայթում, առանց որուն՝ սէրը սէր չէ: Ինչպէս եկեղեցական Հայրերը յաճախակիօրէն կը յիշեցնեն մեզի, Աստուած նման է արեւու, եւ սէրը՝ ճառագայթի: Կարելի՞ է պատկերացնել արեւը առանց ճառագայթումի…:

* * *

Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կը ներկայացուին երեք մոգերը, իմաստուն ճանչցուած եւ հռչակուած այն անձերը, որոնք աստուածային նշանին՝ Բեթղեհէմի վրայ չողացող պայծառ աստղին հետեւելով եկան ողջունելու աշխարհի Փրկիչը, մարդկութեան կողմէ այնքան անձկութեամբ սպասուած Մեսիան: Նորածին մանուկ-փրկիչը տեսնելով՝ անոնք իրենց ուրախութիւնը յայտնեցին երկու իրար չաղկապուած, իրերայաջորդ արարքներով: Աւետարանի բառերով անոնք

ա. «Խոնարհելով Անոր՝ երկրպագութիւն կ՛ընէին», այսինքն՝ պաշտամունք կ՛ընծայէին Անոր.

բ. «Իրենց գանձարկղները բանալով՝ նուէրներ մատուցին Անոր»:

Աստուծոյ սիրոյն հանդէպ մարդու գերագանցօրէն հարազատ եւ վաւերական վերաբերումը չի կրնար ուրիշ բան ըլլալ բայց միայն խոնարհական ընդառաջում եւ պաշտամունք: Բայց պարզ ընդառաջումը կամ սոսկ կրաւոր իմաստով պաշտամունքը բաւարար չեն: Աստուծոյ սէրը, իր անձը որպէս նուէր տալու արարքը, նուէրն ստացող անձը կը մղէ նուէրով պատասխանելու Աստուծոյ, որովհետեւ սէրը ծնունդ կու տայ սիրոյ, սէրը կրնայ պատասխանուիլ միայն սէրով: «Ոսկի, կնդրուկ եւ զմուռս», թանկարժէք եւ անուշաբոյր այս առարկաները, կը խորհրդանշեն մեր ունեցածներուն ազնուագոյնը: Եթէ մոգերը, աշխարհի իմաստուններ, միայն այս նուէրները ընծայած ըլլային, իրենց գանձարկղէն զանոնք հանելով, իրենց արարքը Աստուծոյ ընծային արժանի պատասխանը եղած պիտի չըլլար: Ինչ որ տուին՝ զայն տուին իրենց սէրէն մղուած, որովհետեւ «խոնարհեցան եւ երկրպագեցին» Տուողին: Իրենց ընծաները որքան ալ ընտիր եւ ազնիւ նկատուէին, արժանավայել, պատուական եւ ազնուական պիտի չըլլային երբեք եթէ հանուած ըլլային սոսկ նուիրողներու գանձարկղներէն եւ ոչ թէ անոնց սիրտերէն: Եթէ իրենց նուէրները ընծայելէն առաջ իրենց սէրը չարտայայտէին ծունկի գալով եւ պաշտելով՝ իրենց նուէրները այնպէս մեծ եւ վաւերական եղած պիտի չըլլային որքան ալ անոնց նիւթական արժէքը մեծ ըլլար:

Մեր եկեղեցւոյ ամենէն խորհրդապաշտ եւ հոգեխօս բանաստեղծը՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացի կ՛ըսէ. «ոչ ի տուրսն հայիմ, այլ՛ի տուողն»: Նուէրին ոգի՛ն է որ նուէրը իսկական նուէր կ՛ընէ, անոր տալով գոյն ու որակ, իմաստ եւ արժէք: Նուէր մը, որուն մէջ անձնանուիրում չկայ՝ նուէր չէ. նուէր մը որուն մէջ չեն փաթթուած սէր, հոգածութիւն եւ զոհողութիւն՝ նուէրի արտաքին ցոյց մըն է եւ ոչ թէ քրիստոսատիպ նուէր մը, այսինքն՝ Ս. Ծննդեան տօնի ոգին ունեցող ընծայ մը:

* * *

Ամանորն ու Ս. Ծննդեան տօնը այն չրջանն են մեր կեանքին մէջ, երբ Աստուծոյ ներկայութիւնը ամենէն աւելի կը զգանք մեր միջավայրին մէջ: Մարդոց սրտերը կը կակուղնան, կ՛ազնուանան. մարդիկ կը դառնան սիրազեղ, բարեացակամ, կարեկից: «Ցերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» բառերէն հոսող քաղցրութիւնը կը տարածուի մեր կեանքերուն մէջ ինչպէս թարմ ու զով օդը կը լեցուի մեր կուրծքերուն մէջ: Քրիստոնեայ գրող մը կ՛ըսէ. «Երկիրը ոչ մէկ ատեն այնքան երկինքին կը նմանի որքան Ս. Ծննդեան տօնի օրերուն»: Հայոց բանաստեղծը աւելի չեշտ ու խոր բառերով կը սեւեռէ կաղանդի երեկոյին պահը անոր մթնոլորտը նկարագրելով մարդոց իրարու հետ յարաբերելու ծիրին մէջ, հետեւեալ բառերով. «Մէկզմէկու նայուածքին

մէջ՝ իւրաքանչիւրն իր դրախտը կը տեսնէ…։» (Միամանթիօ)։ Արդարեւ, սէրը կ'ողողէ մեր կեանքը այս օրերուն։

Մենք կը հաւատանք, որ աստուածայայտնութեան եւ բարութեան զգայնութեամբը լեցուն այս չրջանին, Քրիստոս յատուկ կոչ մը կ'ուղղէ բոլորիս։ Կոչ մը, հրաւէր մը ընդառաջելու եւ պատասխանելու իր ըրածին — ինքնանուիրումին — այնպիսի նուէրներով, որոնց մէջ դրած ըլլանք մենք զմեզ եւ ոչ թէ միայն այն ինչ որ ունինք կամ ձեռք կը բերենք դուրսէն։ Մի՛ մոռնանք, որ Ս. Մաթէոսի Աւետարանին մէջ նուէր բառին համապատասխան բառը մեր ոսկեղնիկ գրաբար լեզուով «պատարագ» բառն է, զոր կը գործածենք Ս. Հաղորդութեան խորհուրդին համար, որուն մէջ Քրիստոս իր մարմինն ու արիւնը կ'ընծայէ մեզի։ Պատարագ կը նշանակէ ընծայ, որ արմատն է ընծայում բառին։

Ընծայո՛ւմ, ինքնանուիրո՛ւմ…

Քրիստոնէական յանձնառու կեցուածքին համար կա՞յ ասկէ աւելի ուժեղ եւ պերճախօս արտայայտութիւն։ Կ'ապրինք աշխարհի մը մէջ, ուր նիւթականացած մէնթալիթէ մը կը տիրէ եւ ուր նիւթապաշտութեամբ սնած բառեր ինչպէս դրամ, դրամատուն, շահ, շահարկում, տոկոս, դրամանիշ, բաժնեթուղթ, ճարտարարուեստ, վաճառք, գնում, գործառնութիւն — եւ դեռ ի՛նչ այլ, յարակից բառեր — խճողած են մեր կեանքը հեղձուցիչ դառնալու աստիճան։

Շեչտօրէն աչխարհայնացած եւ յարաճուն ընթացքով աչխարհայնացող այս դարու կենցաղակերպին մէջ որքա՛ն յանկուցիչ հնչողական չեշտ մը ունի ինքնընծայում կամ ինքնանուիրում բառը մեր ականջներուն, եւ որքա՛ն թարմ ու քաղցր դրաւչութիւն՝ մեր սիրտերուն, միտքերուն եւ կամքերուն համար։ Առանց անհատական անձն ու անմիջական ընտանիքի չրջանակը անդրանցնող եւ դէպի առօրեայէն վեր արժէքներու ճգտող այսպիսի ինքնանուիրումի՝ մեր գոյակերպին կը պակսի չեշտօրէն մարդկային կամ մարդկայնական այն նկարագիրը, որ Աստուածոյ ինքնընծայական արարքին, Աստուածորդւոյն Մարդեղութեան կնիքն է մեր գոյակերպին վրայ, որովհետեւ, չմոռնանք, Աստուածոյ սիրոյն ծնունդն ենք, կը մնանք այդ Սիրոյն առարկայ եւ կոչուած ենք խոստովանելու Քրիստոսի հաւատքը եւ հետեւելու Անոր կեանքի ուահվիրայական գնացքին։

Ինքնանուիրումը թէ՛ կ'առաջացնէ նախանձախնդրութիւն, հոգածութիւն եւ ծառայութիւն եւ թէ միանգամայն կը սնուցուի եւ կը հարստանայ ու կը զօրանայ ասոնցմով։ Այն նուէրները, զորս մենք կ'ընենք — ժամանակ, տաղանդ, ձիրքեր, ոյժ, դրամ, նիւթական հարըստութիւններ — այսպիսով չաղախուած կ'ըլլան մեր ինքնութեան

հետ եւ մաս կազմած չեն ըլլար սոսկ մեր ունեցուածքներուն։ Այդպիսի պարագայի՛ն, մենք անձնապէս կը հրճուինք, որովհետեւ անձնապէս մասնակից դարձած կ'ըլլանք Աստուծոյ մեր տուածին, տուած ըլլալով մեր եղբայրներուն եւ նմանակիցներուն, մարդերուն, մեր՝ հայերուս պարագայի՛ն՝ մեր ազգին, մեր եկեղեցիին, մեր դպրոցին, մեր մչակոյթին, մէկ խօսքով, մեր անհատական գոյութենէն վեր՝ մեր հասարակաց համայնութեան եւ ընդհանրական ու անանց արժէքներուն։

* * *

Բացուող տարին, 1985-ը, կը նչէ մեր Ապրիլեան Նահատակներու Եօթանասունամեակը։ Այն անձերուն՝ որոնք իրենց կեանքերը նուիրեցին որպէս գին իրենց քրիստոնէական հաւատքին, որ այնքան խոր գոյութենական ընդելուզմամբ չաղախուած էր ամբողջ ոգին եւ գիտակցութիւնը իրենց ազգային արժանապատուութեան։ Թերեւս ձեզմէ ոմանք տարուին մտածելու, որ Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան տօնական, ցնծալից օրերը չարմար ժամանակը չեն վերյիչելու համար դառն ու տխուր դէպքեր։ Իրաւունք ունիք։ Բայց եկէք հարց տանք մենք մեզի՝ նահատակութիւնը՝ միայն տխրալի՞ց երեւոյթ է։

Բնականօրէն, մէկուկէս միլիոն հայերու, մեզմէ չատերուս հայրերուն ու մայրերուն, եղբայրներուն եւ քոյրերուն մահը ողբերգական եղեռնային նկարագիր եւ տարողութիւն ունի, բայց, չմոռնանք, որ անոնց նահատակութեան մէջ կայ տարրը փառքին, որովհետեւ անոնք այնքան սիրեցին իրենց քրիստոնէական հաւատքը, իրենց ազգը, լեզուն եւ մչակոյթը, որ իրենց անհատական կեանքերը նուիրեցին փրկելու համար կեանքը իրենց Եկեղեցիին եւ Ազգին։ Անոնք իսկապէս իրենց երկնանուէր Վարդապետին օրինակովը, ընծայեցին նուէրներուն մեծագոյնը՝ իրենք զիրենք՝ որպէսզի ուրացած ու մատնած չըլլան իրենց Տէրը՝ Յիսուս Քրիստոս, եւ կորսնցուցած չըլլան իրենց մարդկային արժանապատուութեան գիտակցութիւնը, որ դրոչմուած է Աստուծոյ պատկերով։

Գերագոյն ինքնանուիրո՛ւմ, անձնազոհական ընծայ…

Մենք, աչխարհի չորս կողմերը տարտղնուած նոր սերունդի զաւակներս, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս արտասահմանի, պէտք ունինք վերանորոգելու եւ ամրապնդելու մեր ինքնական անձերուն մէջ ինքնանուիրումի ոգին։ Մեր Եկեղեցին եւ Ազգը կարիքն ունին մեր նուէրներուն։ Եթէ առատաձեռն ենք — ինչպէս փաստօրէն ենք — Ամանորի եւ Ս. Ծննդեան այս օրերուն մեր սեփական ընտանիքներու անդամներուն հանդէպ, ըլլանք հաւասարապէս առատաձեռն մեր հասարակաց մայր ընտանիքին՝ մեր Ս. Եկեղեցիին եւ պաշտելի Ազգին

հանդէպ։ Թող մեզմէ իւրաքանչիւրը 1985-ի սեմին կամ առաջին քայլի հանգրուանին առնէ հետեւեալ ընդհանրական որոշումը.- Յաջորդ տարի, ես իմ անձնաչեշտ նուէրը պիտի ընծայեմ իմ Եկեղեցիս եւ Ազգիս, որպէսզի նահատակներու սրբազան կտակն ու նուիրական ժառանգութիւնը մնան կենդանի եւ ներգործեն իմ կեանքիս մէջ, որպէսզի Բեթղեհէմի մէջ ծնած Քրիստոսի հաւատքը, Աւետարանի հոգին եւ իմ Հայ Ազգին արժանապատուութեան եւ իրաւունքներու գիտակցութիւնը դառնան իմ կեանքիս ստեղծարար եւ առաջնորդող ոյժերը…։

* * *

Ահա ինքնանուիրումի այս հրաւէրով կ'ողջունենք ձեզ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան թեմերու սիրելի հաւատացեալներ, եւ Անթիլիասի Մայր Տաճարին՝ հայ ժողովուրդի վերածննդեան այս սփիւռքեան մասուրին մէջ ծունկի եկած կ'աղօթենք ինքզինք որպէս Փրկիչ-Սէր մարդկութեան նուիրած առ մարդացեալն Աստուած, որ մեր հոգեւորականներու դասը, ազգային ժողովականութիւնը, բոլոր համայնքային կազմակերպութիւններն ու միութիւնները, հաստատութիւնները, կրթական օճախներն ու մշակութային կեդրոնները վերանորոգուին, վերածաղկին, մշտապէս եւ յառաջագնաց պտղաբերութեամբ արդիւնաւորուին Աստուծոյ փառքին եւ մեր ազգի բարիքին համար։

Սրտանց կ'աղօթենք, որ Հայց. Եկեղեցին իր ամբողջութեանը մէջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնով, պատրիարքական զոյգ Աթոռներով, բոլոր Առաջնորդութիւններով եւ հոգեւոր, ազգային, կրթական, մշակութային, բարեսիրական, երիտասարդական ապաստարկութեան հաստատութիւններով եւ գործօնութիւններով, իր հիմնադրին՝ Յիսուս Քրիստոսի եւ իր լուսատու ջահերուն՝ հայոց ինքնանուէր հայրապետներու, սուրբերու եւ նահատակներու հոգիով վերակենսաւորուի, որպէսզի առատապէս կենսագործէ ի փառս Աստուծոյ, ի չինութիւն եւ ի բարգաւաճումն ազգին մերոյ հայկազնեան եւ ի բարիս համայն մարդկութեան։

1985

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐԴԵՂՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

«Անբաւելիճ երկնի եւ երկրի
Ի խաճմարուրս պատեցաւ»
(ՇԱՐԱԿԱՆ)

Կեանքը ահա այսպէս կը թաւալի ժամանակի անիւով։ 1985-ը կը դառնայ 1986։ Օրերը կը սահին։ Մարդոց կեանքի տարիները կը գումարուին։ Ոչինչ կայ արտասովոր այս ընթացքին եւ երեւոյթին մէջ, որ աստուածադիր օրէնքի նման մաս կը կազմէ աստուածաճեռն ստեղծագործութեան տիեզերական կարգին։

Այս բոլորին մէջ, միակ գոյութիւնը եւ ոյժը որ մեքենական այս գոյագնացքին մէջ իւրայատուկ եւ փոփոխութեան ազատ կարողականութեամբ օժտուած տարր մըն է, մա՛րդն է, Աստուծոյ արարչութեան ծնունդ այն էակը, որուն տրուած է այդ գոյընթացքը մտածելու եւ արժեւորելու ազատութիւնը։ Բուն հարցն այն է, որ մարդը ի բնութեան եւ ի կարողութեան այդ ոյժը ունենալով՝ կ'արժեցնէ՞ զայն, թէ՝ ինք ալ կը վերածուի այդ գոյագնացքի սովորական ընթացքին հետ չաղախուած մասնիկի մը որ կ'իրանայ առանց գիտնալու թէ ինչպէ՞ս եւ ինչո՞ւ կ'իրանայ։

Նոր Տարին առիթ մըն է այս հարցը դնելու եւ անոր հրամայականին տակ զրոյցի նստելու մենք մեզի հետ։ Աւելի ոչինչ կրնանք ըսել այդ մասին, որովհետեւ ամէն մէկ անհատ ի՛նք պէտք է ըսէ այն ինչ որ կը զգայ ինք իր մասին, իր կեանքի, իր գործի, իր ընտանիքի, իր եկեղեցիին եւ իր ազգին մասին։ Մեր ըսելիքը պարզապէս հրաւէր մըն է որ իւրաքանչիւր հաւատացեալ ինք լուռ եւ անտարբեր չմնայ ինք իրեն հետ ունենալիք այդ զրոյցին հանդէպ եւ անկեղծօրէն, ինքնաճա-

նաչ սրտբացուրեամբ եւ քաջուրեամբ ինք իրեն ըսէ այն ինչ որ իր ներքին ձայնը կինք կը մղէ ըսելու։

Մենք պարտք կը զգանք ջինջ ու պայծառ կերպով բանալու մեր եկեղեցւոյ հաւատացեալներու աչքերուն դիմաց այն հայելին, որ մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի մարդեղուրեան խորհուրդէն բացուած հայելին է աշխարհին մէջ Բեթղեհէմեան աստղին չողափայլ լոյսովը։ Ուստի, կը հրաւիրենք ձեզ որ քաջուրիւնը ունենաք դուք ձեզ տեսնելու եւ ճանչնալու Քրիստոսի մարդեղացեալ պատկերին մէջ.-

Այդ պատկերը բանաստեղծական հոյակապ, եզակի գծագրուրեամբ մը տրուած է մեր Ս. Եկեղեցւոյ ներշնչեալ շարականագիր վարդապետին սա բառերուն մէջ.

«Անբաւելին երկնի եւ երկրի
Ի խանձարուրս պատեցաւ»

Դիտեցէք այդ պատկերը։ Ի՞նչ կը տեսնէք։ Ան որ երկրի վրայ եւ երկնքի մէջ անբովանդակելի էր, ուրիշ խօսքով՝ կ'անդրադնցնէր երկիրն ու երկինքը, յանկարծ յանձն առաւ այնպէս եւ այնքան փոքրանալ որ օրօրոցի խանձարուրքի մէջ կրցաւ փաթթուիլ ու պարփակուիլ, բովանդակուիլ։ Հակադրուրեան պատկերի ի՛նչ անգերազանցելի գիւտ։ Ինչպէ՞ս բացատրել այս խորհուրդը։ Ինչպէ՞ս երկիրն ու երկինքը ստեղծող անհունական զօրութեան տէր Արարիչ Աստուածը յանկարծ այսպէս անհունօրէն փոքր տարողուրեան մը մէջ կ'ամփոփուի։

Մարդկային մեր միտքին համար դժուար է ինչպէսը բացատրել։ Ի վերջոյ, խորհուրդը խորհուրդ է «մեծ եւ սքանչելի», այսինքն հիացման առարկայ, սքանչացման առիթ աւելի քան բանական հասկացողութեան համար պարագրելի եւ նուաճելի։ Աւետարանը, սակայն, կու տայ մեզի բանալին այս անբացատրելի արարքին «ինչո՞ւ»ն հասկնալու համար։

-Մարդը, Աստուծոյ ձեռակերտին պսակը, եղաւ ու մնաց միշտ Աստուծոյ սիրոյն եւ հոգածուրեան առարկայ։ Իր պատկերին համաձայն զայն ստեղծելէ ետք, Աստուած զայն խնամե՛ց։ Անոր տուաւ բացարիկ ոյժ մը, տարբեր եւ վեր՝ արարչուրեան միւս տարրերուն եւ էակներուն տրուած գոյութեան եւ կեանքի բարիքներէն։ Ազատ կամքի, ընտրութեան կարողութեան ոյժն էր այդ։ Աստուած մարդը սիրեց նոյնիսկ եւ մանաւանդ երբ այս վերջինը մոռցաւ իր սէրը հանդէպ Իրեն եւ մանաւանդ՝ արարածի իր դիրքը հանդէպ իր Արարիչի դիրքին։ Աստուած չարունակեց սիրել մարդը նոյնիսկ երբ այս վերջինը այնքան ամբարտաւանեցաւ, որ անտեսեց ու արհամարհեց իր Արարչին սահմանած կանոնը իր բարիքին եւ երջանկուրեան համար։

Այդ սիրոյ գերագոյն արտայայտուրիւնը եղաւ իր Միածին Որդւոյն առաքումը յաշխարհ եւ մարդ-եղուրիւնը ի տիպ մարդոյ, Բեթղեհէմեան ծնունդով, որով յայտնուեցաւ որպէս Աստուած՝ սիրոյ եւ բարութեան անսպառելի աղբիւրը։ Այնքան մեծիմաստ արարք եղաւ Աստուծոյ մարմնացումը որ ան նկատուեցաւ մարդուն համար «երկրորդ արարչուրիւն»։

Ահա այսպէս Աստուած մարդանալով, մարդաբար, կատարեալ մարդու մարմնով մարդուն այցելեց եւ անոր հետ ու անոր պէս ապրեցաւ անոր համար վերստին բանալով կեանքի իմաստիպ, աստուածագիծ ճամբան «յանգիտուրենէ ի գիտուրիւն, յապականուրենէ յանապականուրիւն», ատելուրենէ դէպի սէր, պատերազմէն դէպի խաղաղուրիւն, խռովուրենէն դէպի հաճուրիւն եւ հաշտուրիւն, չարուրենէն դէպի բարութիւն, տառապանքէն դէպի երջանկուրիւն։ Աւետարանն է այդ ճամբու անմար, ամենալոյս եւ լուսատարած փարոսը։ Քրիստոսի կեանքին եւ արարքներուն լուսագիր այդ պատմուրիւնը սահմանադրուրիւնն է մարդու կեանքի երջանկուրեան։

Մեր հայրերը այդպէս ըմբռնեցին զայն եւ յայտարարեցին.

«Հայր մեր զսուրբ Աւետարանն դիտեմք, եւ
Մայր՝ զԱռաքելական Եկեղեցի կաթուղիկէ
(ընդհանրական)»։

Այո՛. այնպէս ինչպէս հայր մը իր որդիներուն համար հոգածու սիրով ցոյց կու տայ կեանքի ճամբան, այնպէս ինչպէս մայր մը զոհողական ոգիով իր զաւակներուն սնունդը կու տայ կաթով եւ դաստիարակչական արուեստով, այնպէս եւ Աւետարանը եկեղեցիին մատուռակումով, եկեղեցական սպասաւորուրեան առաջնորդուրեամբ ոյժ եւ ուղի կ'ընձեռէ հաւատացեալներու աշխարհագնաց կեանքին համար յաւիտենականուրեան չունչը խառնելով երկրային պայմաններու մէջէն անցնող այդ կեանքին։

Մեր հայրերու այդ ուղին բաց է մեր ոտքերուն առջեւ։ Հայելիին պէս մաքուր է այդ Աւետարանը, որ մարդեղացեալ Փրկչին պատկերը կը դիմագծէ մեր հայեացքին դիմաց, որպէս մտատիպար մեր իսկ սեփական կեանքին։ Նոր Տարուան այս օրերուն, երբ կը հրաւիրուինք նայելու մեր ներաշխարհին մէջ ու փնտռելու մեր իսկ ինքնուրիւնը աշխարհով կաղապարուող մեր անձերուն մէջ, եկէ՛ք նայինք մարդացեալ Աստուծոյ պատկերին եւ անոր օրինակելիուրեան ոյժին մէջ տեսնենք, ըմբռնենք եւ բիւրեղացնենք մեր մարդու եւ հայու կերպարը։

* * *

Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնին հոգիացնող եւ ազնուացնող այս օրերուն, երբ մարդոց սրտերը կը քաղցրանան եւ կը ջերմանան Բեթղեհէմի Մանուկին գաղափարովն ու ներգործող ազդեցութեամբը, մենք բնականօրէն կը տարուինք մեր ինքնուիթիւնը մտածելու ի տիպ եւ յօրինակ մեր երկնային բայց մարդացեալ Վարդապետին՝ Աստուածորդւոյն՝ Յիսուսի Քրիստոսի։

Եթէ կ՚ուզենք ճշմարտօրէն մարդ ըլլալ եւ հայ՝ միանգամայն, հարկ է որ մեր մէջ վերածնցնենք, հարազատացնենք սիրոյ ապրումը, գերիշխան, տիրապետողական աստիճանով։ Քրիստոս մարդացաւ սիրոյ ներգործութեամբը։ Մենք եւս կրնանք քրիստոնէանալ եւ հայանալ նոյն սիրոյ տիրողական ներկայութեամբը մեր կեանքին եւ գործին մէջ։ Եթէ Աստուած փոքրութիւն կամ նուազութիւն չնկատեց պարզանալը, այսինքն՝ իր աստուածային անմերձենալիութենէն խոնարհիլն ու նոյնանալը իր արարածին՝ մարդ էակին հետ, եթէ մեր հայրերը իրենց հայութիւնը արժեւորեցին եւ անմահացուցին մարդացեալ Փրկչին հետեւողութեամբը, ինչպէ՞ս կրնանք մենք այլ ճամբայ փնտռել քան աւետարանագիծ ու հայագնաց ճամբան։

Ի. Դարը գիտական, ճարտարարուեստական, տնտեսական իր յառաջդիմութեամբը մարդուն տուաւ յանձնապաստանութեան չեչտըւած ինքնըմբռնում մը։ Մարդը ոչ միայն սկսաւ զԱստուած անտեսել, այլ նաեւ ջանաց ինքզինք աստուածացնել ինքզինք նկատելով ամենակարող։ Բայց այս դարու սա վերջին տասնամեակներուն կարելի չէ չանդրադառնալ այն ակնբախ երեւոյթին, որ հակառակ բոլոր գիտական նուաճումներուն՝ մարդը չկրցաւ ստեղծել խաղաղութեան եւ երջանկութեան պայմանները։ Պատերազմները չարունակեցին եւ կը չարունակեն. մարդու տառապանքները չմեղմացան, չարիքները չնուաճուեցան։ Ներկայիս նոր արթնութիւն մը կայ մարդկութեան մէջ, որով յստակ կը դառնայ, որ խաղաղութիւնը եւ երջանկութիւնը կուգան Աստուծմէ եւ կը հասնին մարդուն եթէ մարդ գիտնայ բացուիլ Աստուծոյ եւ իր կեանքը վերածել աւետարանատիպ կենսընթացի մը Բեթղեհէմէն մինչեւ Յարութիւն։ Քրիստոսով Աստուած մերձեցաւ մարդուն, թափանցեց մարդու կեանքին մէջ։ Քրիստոսով մարդն ալ ինք պէտք է գիտնայ եւ սորվի վերստին մերձենալ առ Աստուած եւ իր կեանքը ապրիլ մարդեղացեալ Փրկչի հաղորդութեան մէջ։ Եթէ «անբաւելին երկնի եւ երկրի ի խանճարուրս պատեցաւ», հապա մենք որքա՛ն կարիքն ու պարտաւորութիւնը ունինք մեր ինքնաբաւութեան, ինքնագոհութեան, ինքնամեծութեան, ինքնակարողութեան ըմբռնումներէն պարպուելու եւ խոնարհութեան ու պարզութեան զգացումներով բացուելու Աստուծոյ, ինչպէս երկրի հողը կը սպասէ երկինքէն իջնող անձրեւին եւ երկինքէն ճառագայթող արեւին…։

Մասնաւորաբար այս տարի, 1986-ին, Հայկական Եղեռնի եօթանասունամեակին անմիջապէս յաջորդող սա օրերուն, մենք՝ հայերս. Համայնական ու հրամայական պարտաւորութեան տակն ենք Ս. Ծննդեան տօնը ողջունելու եւ դիմաւորելու վերածնութեան պատրաստակամ հոգիով եւ Տիրոջ ու Փրկչին մարդեղութեան, դէպի մարդ խոնարհութեան ընդառաջող տրամադրութեամբ։ Խաղաղութիւնը պէտք է գտալ մեր ներաշխարհին, մեր ապրումներուն մէջ, հաճութիւնն ու եղբայրութիւնը՝ մեր յարաբերութիւններուն մէջ։ Մարդկութիւնը կարիքն ունի , այդ խաղաղութեան։ Բայց որքան ալ որ դադրին կամ նուազին պատերազմներն ու արտաքին խռովութիւնները, մարդոց կեանքերուն մէջ խաղաղութիւնը անպայման իջած չըլլար, եթէ սիրոյ, եղբայրութեան, յարգանքի եւ միութեան, խոնարհութեան եւ նուիրումի ու զոհողութեան զգացումները Քրիստոսի մարդեղութեան չունչովը չներթափանցեն մեր անձերուն եւ յարաբերութիւններուն մէջ։

* * *

Այսպիսի մտածումներով, սպասումներով եւ սրտազգած յորդորներով կ՚ողջունենք մեր սիրեցեալ եւ հաւատացեալ ժողովուրդի գաւակները Նոր Տարուան եւ Ս. Ծննդեան տօնական այս ցնծալից օրերուն։ Մեր ամենաջերմ աղօթքն է որ Ս. Ծննդեան, Քրիստոսի սիրոյ եւ խոնարհութեան խորհուրդը գործնապէ՛ս ներգործէ մեր ազգային կեանքին մէջ ի սփիւռս աշխարհի, Մայր Հայաստանէն մինչեւ արտասահմանի չորս ծագերը։ Թող ան ոսկի կամար կապէ Ս. Էջմիածնէն Անթիլիաս ու տարածուի մինչեւ Երուսաղէմ ու Պոլիս, ծաւալի մեր սուրբ եւ մէկ եկեղեցւոյ բոլոր թեմերուն մէջ, անխտիր, որպէսզի հայութեան միութիւնը առաւել եւս ամրանայ եւ ծաղկի։ Եւ այդ միութիւնը կրնայ ամրանալ եւ ծաղկիլ միայն եւ միայն սիրոյ կենարար եւ ստեղծարար ոյժովը։

Թող այդ սիրոյ եւ միութեան ոգին դառնայ վերանորոգիչ ոյժ մեր թանկագին ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն, բոլոր ազգային, մշակութային, կրթական, բարեսիրական, երիտասարդական կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն, հաստատութիւններուն եւ մամլոյ սպասարկութիւններուն համար, որպէսզի ամէն մէկ հայ անհատ եւ հայ ընտանիք վայելէ անոր բարիքները եւ զանոնք պտղաբեր դարձնէ ողջ Հայութեան կեանքին մէջ մարդկութեան եւ Աստուծոյ սպասաւորութեան մեր համայնական առաքելութեան անշեղ սկզբունքովը եւ մեր եկեղեցւոյ ու ազգի պայծառութեան տեսիլքովը։

1986

Ս. ԾՆՈՒՆԴԸ՝ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՒԷՐ

«Այս են աւետիք զոր լուաք առ ի նմանէ
եւ պատմեմք ձեզ, զի Աստուած լոյս է, եւ
խաւար ի նմա չիք եւ ոչ մի: Եթէ
ասիցեմք եթէ հաղորդութիւն ունիմք ընդ նմա
եւ ի խաւարի շրջիցիմք, ստեմք եւ ոչ առ-
նեմք զճշմարտութիւնն: Իսկ եթէ ընդ լոյս
գնայցեմք, որպէս նա ի լոյս է,
հաղորդութիւն ունիմք ընդ միմեանս,
եւ արիւնն Յիսուսի Որդւոյ նորա
սրբէ զմեզ յամենայն մեղաց»
(Ա. ՅՈՎՀ. Ա. 5-7)

Յովհաննէս աւետարանիչ-առաքեալը Քրիստոսի մարդեղութեան խորհուրդի ամենէն հոգեզրաւ եւ խորագրեցիկ մեկնաբանն է: Ինչպէս իր Աւետարանի առաջին գլուխին, նաեւ իր Առաջին Թուղթին սկիզբը, որպէս մեկնակէտ Քրիստոսի անձին ճիշդ հասկացողութեան՝ ան կը չեշտէ յաւիտենածնունդ Աստուածորդւոյն յայտնութիւնը մարմնեղէն իրական գոյառութեամբ եւ ոչ թէ զայն կը պատկերացնէ տեսական կամ հայեցողական ըմբռնողութեամբ կամ մտայղացումով.

«Ան որ սկիզբէն իսկ կար, որուն մասին լսած էինք, որուն ականատես իսկ եղանք, զոր մեր աչքերով դիտեցինք, մեր ձեռքերով չօշափեցինք՝ կեանքի խօսքն էր: ...Աւետիս մը բերաւ ան մեզի եւ այդ աւետիսն է որ կը հռչակենք ձեզի, թէ՝

«Աստուած լոյս է, եւ երբեք խաւար չկայ անոր մէջ»:

«Արդ, եթէ ըսենք թէ մենք անոր հետ հաղորդութեան մէջ ենք եւ սակայն խաւարի մէջ կը շրջագայինք, սուտ խօսած կ'ըլլանք եւ ճշմարտութիւնը գործադրած չենք ըլլար։ Իսկ եթէ լոյսին հետ քալենք, ինչպէս ինք լոյսին մէջ է, իրարու հետ հաղորդակից դարձած կ'ըլլանք եւ Իր Որդւոյն՝ Յիսուսի արիւնը մեզ սրբած կ'ըլլայ մեր բոլոր մեղքերէն»։

Առաքեալին այս պատկերացումը մեզի կը բերէ չատ խորահայեաց, միանգամայն պարզ եւ հարազատ ըմբռնումը Աստուծոյ մարդեղութեան խորհուրդին։ Քրիստոսի ծնունդը լոյսին հեղումն է երկրի վրայ ու մարդոց կեանքերուն մէջ, ինչպէս եղաւ Բեթղեհէմի աստղին երեւումը երկնքի վրայ եւ ճառագայթումը հովիւներու աչքերուն մէջ եւ ուղեցոյցը մոգերու քայլերուն՝ դէպի մանկացեալ Աստուծոյ մսուրը։ Քրիստոս ծնաւ ո՛չ թէ զարմանահրաշ դէպք մը հանդիսադրելու եւ մարդոց հիացական պաշտամունքը ընդունելու, այլ աւետի՛ս մը բերելու, մարդոց համար բարի լուր մը ընծայելու, մարդկային կեանքին մէջ բանալու այն ճանապարհը, որ կը տանի դէպի խաղաղութիւն, երջանկութիւն, հաճութիւն եւ ստեղծագործականութիւն։ Ծնաւ՝ ո՛չ մարգարէի մը նման խօսքով կամ սոսկ քարոզութեամբ հռչակելու համար այդ աւետիսը։ Ի՛նք եղաւ խօսքը եւ կեանքը։ Ի՛նք ծնաւ, իր մարմնով եւ կեանքով ըլլալու համար բուն իսկ աւետիսը։ Թէ ինչպէ՞ս Աստուած մարդ եղաւ, «վէր է քան զմիտս եւ զխորհուրդս»։ Բայց թէ ինչո՞ւ Աստուած մարդ եղաւ, պարզ է՝ Առաքեալին պատկերացումով յստակացուած.- Մարմնացաւ, լոյսը ճառագայթեց, կեանքը բացուեցաւ որպէսզի մենք

Հաղորդակից ըլլանք Աստուծոյ հետ, եւ՝

Աստուծմո՛վ հաղորդակից դառնանք իրարու հետ։

Ս. Ծննդեան խմաստը, հետեւաբար, երկու առնչակից երեսներ ունի.

Յարաբերութիւն ընդ Աստուծոյ, եւ

Յարաբերութիւն ընդ մարդկան։

Ս. Ծննդեան ոտնով մենք բոլորս հրաւիրուած ենք հեղ մը եւս գիտակցելու եւ անդրադառնալու աստուածաստեղծ մեր էութեան եւ գոյութեան, որուն մէջ լոյսը մաս կը կազմէ մեր բնութեան։ Առանց լոյսի՝ մարդը կը դադրի մարդ ըլլալէ։ Առանց կեանքի ճշմարիտ հասկացողութեան եւ հարազատ ու հաւատարիմ ապրումին՝ մարդը ուրիշ արարեալ էակներէ եւ գոյութիւններէ տարբեր եւ վեր էակ մը չի կրնար ըլլալ։ Երբ Լոյս-Աստուածը բացակայի մեր մէջէն՝ խաւարին մառնուած կոյր գոյութեան մը կը վերածուի մեր կեանքը։ Բեթղեհէմի աստղը երկինքի մէջ՝ խորհրդանիշն է աստուածաճառագայթ լոյսին,

որ «ի ներքս ի մեզ է», մեր հոգիի երկինքին վրայ բացուած եւ անկէ՝ մեր մտածումներուն, զգացումներուն եւ արարքներուն առջեւ փարատացած։Այսօր, Աստուածայայտնութեան լուսաճաճանչ ոտնին, մեր աչքերը թող վերստին բացուին եւ բռնե՛ն այդ երկնային աննիւթական բայց մարմնացեալ Լոյսը, որ առհասարակ կեանքի սովորական օրերուն կը ստուերանայ, մարդուն կողմէ անկէ հեռացումին, մեղանչումին եւ սայթաքումին հետեւանքով։

Այսօր, սակայն, մենք հրաւիրուած ենք այդ Լոյսով եւ այդ Լոյսին մէջէն մեր նայուածքները տարածելու մեր շրջապատին, եւ սեւեռելու մեր նմաններուն վրայ, որպէսզի Աստուծոյ հետ մեր վերհաղորդութիւնը կարենանք թարգմանել մեր կեանքերուն մէջէն իրերահաղորդութեամբ մեր նմաններուն կեանքերուն մէջ։ Չենք կրնար Լոյսին հետ հաղորդ ըլլալ առանց այդ հաղորդութիւնը արտայայտելու մեր նմաններուն հետ, խաղաղութեան, հաճութեան, եղբայրութեան, միութեան, գործակցութեան քրիստոսաբեր ու աւետաբեր սկզբունքներուն կիրարկութեամբը, իրացումովը, գործնականացումովը մեր հասարակական կեանքի անդաստանին մէջ։ Աստուած-մարդ, այսպէս կոչուած, «ուղղահայեաց» բնական յարաբերութիւնը իր չանգուածը ունի մարդ առ մարդ, այսպէս կոչուած, «հորիզոնական» յարաբերութեան բիւրեղացումին մէջ։ Ով որ կը խորհի եւ կը հաւատայ որ կը քալէ Աստուծոյ լոյսին մէջ, բայց կ'ատէ իր եղբայրը ու կ'արհամարհէ իր նմանը, պարզապէս ինքզինք կը խաբէ եւ կամ յայտնապէս սուտ կը խօսի։ Աստուած-մարդ յարաբերութիւնը ընկերային տարածք մը ունի իր սահմանումին իսկ մէջ։

* * *

Հաւատացեա՛լ հայորդիք,

Եկէ՛ք, սրտբաց եւ անկեղծագոյն մօտեցումով՝ հարց տանք մենք մեզի, Լոյսի խորանին առջեւ, որ ինքնին Բեթղեհէմի մսուրն է մեր հոգիներուն մէջ.-

Ինչպէ՞ս կը հաղորդակցինք իրարու հանդէպ մեր այս օրերու կեանքին մէջ։ Քրիստոսի մարդեղութեան մէջէն յայտնուած լոյսը ներկա՞յ է մեր կեանքին մէջ։ Այդ լոյսին ճառագայթներն են սէր, եղբայրութիւն, միութիւն, համերաշխութիւն, գործակցութիւն, կարեկցութիւն, բարեգործութիւն, ներդաշնակ ստեղծագործութիւն եւ «մասունք սոցին»։

Մեր ժողովուրդի զաւակներէն չատերը, չատ մը երկիրներու, յատկապէս Միջին Արեւելքի մէջ, բազմատեսակ եւ բազմակնճիռ դժուարութիւններու, նեղութիւններու, անձկութիւններու եւ տառապանքներու մէջէն կ'անցնին։ Քաղաքական, տնտեսական, ընկերային,

կենցաղային, ապահովական, կրթական-դպրոցական, առողջապահական-բժշկական եւ այլ տեսակի որքա՛ն սուր ցաւեր եւ դառն տագնապներ կը խռովեն կեանքը բիւրաւոր մեր հայորդիներուն: Մնողք կայ, որ մտալկուած է իր զաւկին անունդ հայթայթելու եւ դպրոցական կրթութիւնը ապահովելու ամենօրեայ խռովեցուցիչ հարցերովը: Հիւանդներ կան, որոնք կը քաշուին բժիշկին անգամ ներկայանալու կամ հիւանդանոց մտնելու, դարմանումի, դեղօրայքի եւ խնամքի յատուկ ու անհրաժեշտ նիւթական միջոցներէն զուրկ ըլլալնուն համար: Մերեր, այրիներ, ծնողական հոգածութենէ զրկուած կարիքաւոր մանուկներ, ուսման կարօտ պատանիներ եւ երիտասարդներ Լոյսի բարիքներուն կարօտն ունին իրենց ամենօրեայ կեանքին մէջ: «Հաղորդակի՞ց» ենք անոնց: Եթէ Աստուծոյ լոյսը ունինք մեր աչքերուն մէջ, եթէ մեր հայրերուն չունչին ելեւէջը կը զգանք մեր կուրծքերուն տակ, եթէ մեր ապագայի պայծառութեան նախանձախնդրութիւնը ունինք մեր կամքերուն մէջ՝ եկէ՛ք, Ս. Ծննդեան այս տօնին, նորոգենք մեր հաղորդութիւնը «ընդ միմեանս», իրարու հետ, մանաւանդ մեր կարիքաւոր նմաններուն հետ:

Քաջառեղեակ ըլլալով մեր ժողովուրդի բիւր կարիքներուն եւ տագնապահար կացութիւններուն՝ կոչ կ՛ուղղենք ձեր բոլորին — ո՛ւր ալ ըլլաք, ո՛ր երկրի մէջ ալ որ ապրիք, ի՛նչ ընկերային դիրքերու վրայ ալ որ գտնուիք — ձեր նայուածքները Աստուծոյ ուղղելէ ետք ուղղեցէք ձեր նմաններուն վրայ, ուր ալ որ գտնուին անոնք, ձեր ապրած երկրին ու համայնքին թէ օտար երկրի եւ հեռաւոր համայնքներու մէջ: Մեր սրտի բոլոր թելերը հիւսքի վերածելով եւ այս գործին հոսքին անցնելով՝ կը յորդորենք ձեզ՝ հեռո՛ւ մնալ անիմաստ կենցաղակերպերէ, հրաժարիլ չդայլութիւններէ, նուազեցնել ճոխութիւնները, կրճատել սնոտի նպատակներու համար կատարուած ծախսերը, եւ, փոխարէնն, խորհիլ անոնց մասին, որոնք տառապանք ունին. օգնել անոնց, որոնք կարիք ունին. լոյս տալ անոնց, որոնք ուսման լոյսէն զրկուելու մտավախութիւնն ունին, մէկ խօսքով՝ իրարմով զիրար զօրացնել:

Արտաքին աշխարհի պայմաններէն յառաջացած սուր տագնապներէ այնքան տառապող մեր ժողովուրդը պէտք ունի ներքին միութեան եւ ամրութեան: Անմիջական եւ ստիպողական հրամայականն է այս մեր օրերու հայութեան համար: Ո՛չ ոք թող փորձուի արտաքին կացութիւններէ եւ մեր թշնամիներէն մեզի պատճառուած ցաւերուն վրայ ներքին ցաւ աւելցնել եւ աշխարհի փոթորկեալ ծովերու մէջ տարուբերուող մեր ժողովուրդին նաւուն գնացքը նոր խռովքներով աղեկոծել:

Ո՛վ Հայկեայ որդիք եւ Լուսաւորչի զաւակունք ու Մեսրոպի ժառանգորդք, եկէ՛ք ձեռք ձեռքի տանք, Առաքեալին բառերով՝ ճշմարտապէս «հաղորդակից ըլլանք իրարու», որպէսզի մեր համայնական հաղորդութեամբը, ծնեալ Աստուածորդւոյն հաղորդութիւնը ներդրծէ մեր մէջ խաղաղութեան եւ հաճութեան բարիքները ցանելով եւ ծաղկեցնելով հայոց «փոքր ածու»ին մէջ: Եկէ՛ք 1987-ը հռչակենք, եւ կեանքով արժեցնենք, որպէս ներքին խաղաղութեան, փոխադարձ եղբայրութեան, աստուածապարգեւ հաճութեան, օրհնաբեր միութեան տարի մը, կարենալ յառաջ տանելու համար մեր նաւը «ի վերայ ալեաց ծովուն աչխարհիս այսորիկ», ուր պատերազմները, տագնապները, անձկութիւնները այնպիսի մըրկայոյզ վիճակ մըն են ստեղծած մարդկութեան եւ մեր ազգին համար:

Մեր յոյսը եւ լոյսը քաղենք Լոյս-Աստուծմէ, որ այսօր իր Միածին Որդւոյն մարդեղութեամբը անգամ մը եւս, եւ յորդառատ հեղումով, կը բացուի մեր կեանքերուն մէջ: Իրարու ձեռքերը սեղմենք ըսելով.

Ծնաւ մեզ այսօր Փրկիչ:

Հետեւաբար, թող վերածնի մեր մէջ հոգին խաղաղութեան, սիրտը եղբայրութեան, կամքը միութեան եւ ամէն բանէ վեր ու ամէն բանի մէջ բարութեան եւ երջանկութեան աղբիւրը՝ Սէրը, զոր իբրեւ անուն ընտրեց Աստուած Իրեն համար, Լոյսին հետ միասին: Այս եղանակով միայն մեր ազգի փրկութեան ծառայած կ՛ըլլանք:

* * *

Ահա այսպիսի խոհերով եւ զգացումներով, երբեմն յուզումնալի պահերով, բայց միշտ Լոյսին կարօտ եւ անոր տենչացող հոգեկան ապրումներով կ՛ողջունենք մեր սիրեցեալ ժողովուրդը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլոր թեմերուն մէջ եւ Մեր մտածումներու, փափաքներու եւ յորդորներու այս հաղորդութեամբը կը յիշեցնենք իրենց Պօղոս Առաքեալի սքանչելի եւ մեծիմաստ բառերը.- «Թէեւ երբեմն խաւար էիք, բայց այժմ լոյս էք Տիրոջմով. որպէս լոյսի որդիներ՝ քալեցէ՛ք ձեր կեանքերուն մէջ: Որովհետեւ Լոյսի պտուղը ամբողջութեամբ բարիք է, արդարութիւն է եւ ճշմարտութիւն» (ԵՓԵՍ. Ե. 8-9): Շարունակեցէ՛ք ձեր քրիստոնեայի եւ հայու առաքելութիւնը այս աշխարհի մէջ «հաղորդութեամբ ընդ Աստուծոյ», եւ «հաղորդութեամբ ընդ միմեանս» եւ ձեր բարի պտուղները թող ըլլան հաճելի Լոյս-Աստուծոյ եւ օգտաւէտ հայ ժողովուրդի ամբողջութեանը, ի սփիւռս աշխարհի:

Կ՛աղօթենք որ եղբայրութեան եւ միութեան քրիստոսատուր եւ հայավայել սկզբունքը միախառնուի հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներու կեանքերուն մէջ որպէս ուխտի նուիրականութեամբ օծուած լուսաշաղախ ամրութիւն եւ գրաւական ոյժ՝ ներդաշնակ ու միասնա-

կան ստեղծագործականութեան։ Թող այդ եղբայրութիւնը եւ միութիւնը ըլլան այնպէս հզօր եւ խորարմատ որ ոչ մէկ հողմ, աչխարհի որ ծագերէն ալ որ փչէ, կարենայ խախտել անոր ներգործութիւնը մեր կեանքին մէջ։

Թող Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական գոյզ Աթոռներով միասին անաղարտ պահեն Քրիստոսադրոշմ եւ Լուսաւորչակնիք այդ միութիւնը, որ լոյսի եւ յոյսի կենսատու աղբիւր է մեր ժողովուրդին համար։ Թող ծաղկին եւ բարգաւաճին մեր բոլոր Նուիրապետական Աթոռներն ու Առաջնորդութիւնները, համայնքային կազմակերպութիւններն ու միութիւնները, հաստատութիւններն ու կեդրոնները նոյն միասնութեան Լուսաչէն սկզբունքով եւ իրենց սպասը միասնաբար բերեն վասն փառացն Աստուծոյ, ի ծառայութիւն մարդկութեան, վասն չինութեան ազգիս Հայոց եւ յաղագս պայծառութեան եկեղեցւոյս Հայաստանեայց։

1987

«ԵՐԱՆԻ՛ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐԱՑ»

«Զի որ կամիցի զկեանս սիրել եւ
տեսանել աւուրս բարութեան...
խնդրեսցէ զխաղաղութիւն
եւ եր թիցէ զհետ նորա»։
(Ա. ՊԵՏՐ. Գ. 10-11)

Տեառն մերոյ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի սուրբ ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան հրաշազան դրուագին ոգեկոչումը բնականօրէն մեր սիրտերը կը լեցնէ հոգեկան բերկրութեան եւ յուսալից իղձերու եւ սպասումներու քաղցր ապրումներով։ Ահա 1988-ի այս առաջին օրերուն, հեղ մը եւս մեր աչքերուն մէջ կը բացուի Բեթղեհէմի աստղին լոյսը։

Ի՞նչ տեսարան կը պարզուի մեր աչքերուն՝ այդ լոյսին մէջէն։

-Հրեշտակներու բազմութիւն մը երկնի անդիծ ու անպարագիծ կամարներուն վրայ, որոնք երկրի արօտավայրերու մէջ չրջող հովիւներուն կ՚աւետեն Բարի Լուրը, սպասուած, երազուած այցելութիւնը Փրկչին։ Հրեշտակներու երաժշտախառն ձայնը օրհնութիւն կը ցանէ մարդոց կեանքերուն մէջ. «Փա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։

Քանի՛ դարեր այս երկնահամ մեղեդին արձագանգեց մարդոց մարմնեղէն չրթներուն վրայ...։ Խաղաղութեան տենչը քանի՛ անգամ, երբեմն աղաչական մեղմութեամբ, երբեմն աղեխարչ պոռթկումով, մերթ յանկուցիչ դրաւչութեամբ, մերթ ցնցիչ ուժգնութեամբ արտաբերուեցաւ մարդոց եւ ազգերու հոգիներէն։ Քանի՛ քանի՛ անգամ ան

ժայթքեց հայոց սրտերէն, ուրկէ իբրեւ արիւն կարկաչեց, այնքան յաճախ ցամաքումի հասած գոյութեան երակներուն որպէս վերջին ճիչ.

«Տո՛ւր աչխարհիս խաղաղութիւն»։

* * *

Այս տարի, կը փափաքիմ մարդու, եւ մանաւանդ հայու, հոգիին հետ գոյութենական խորութեամբ նոյնացած խաղաղութեան ձգտումը խորհրդածական սեւեռումի տակ բերել եւ մեր ժողովուրդի զաւակներուն հետ մտածումներս բաժնել։ Որպէս մեկնակէտ՝ այս անգամ կ'ընտրեմ Պետրոս Առաքեալի Ա. Թուղթին այն բառերը, որոնք գրեթէ տառացիօրէն վերարտադրութիւնն են Սաղմոսերգու եւ մարգարէաչունչ Դաւիթ արքայի խօսքերուն.

«Ան որ կ'ուզէ կեանքը սիրել եւ բարի օրեր տեսնել… թող փնտռէ խաղաղութիւնը եւ թող հետապնդէ զայն»։

Ճիշդ է, որ խաղաղութիւնը երկինքէն կու գայ, Աստուծոյ տուրքն է մարդուն։ «Զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ» (ՅՈՎՀ. ԺԴ. 27) պատգամեց խաղաղութեան աւետիսով ծնած Փրկիչը։ Բայց նոյն Փրկիչը իւնք այլ տեղ եւ կեանքի այլ չրջագծի մէջ հռչակեց այն սկզբունքը, թէ «խնդրեցէ՛ք, եւ տացի ձեզ· հայցեցէ՛ք, եւ գտջիք· բախեցէ՛ք, եւ բացցի ձեզ» (ՄԱՏԹ. է. 7)։ Պարզ խօսքով՝ , երկինքէն խաղաղութիւնը կու գայ երբ մենք զայն փնտռել գիտնանք եւ, գտնելէն ետք, անոր եռեւէն անչեղ հաւատարմութեամբ ու հետեւողութեամբ երթալ սորվինք։ Որքան որ Աստուծոյ տուրքն է ան, նոյնքան եւ մարդկային ճիգին պատկումը։ Ձեռք կը բերուի որոշ գինով մը։ Չի գար անոնց, որոնք միայն կը նստին եւ կը սպասեն։ Անհոգութեան եւ անտարբերութեան վիճակի մը պատասխանը եւ գոհացումը չէ ան. ոչ ալ անճիգ կենցաղի մը պտուղը։

Ս. Գրոց բանիբուն վերծանող եւ կաթողիկեայց Թուղթերուն անզուգական մեկնիչ Սարգիս Շնորհալի Վարդապետ (ԺԲ. դար) խորհայեաց վերլուծմամբ սա հատուածը կ'ընէ Ս. Պետրոսի Ա. Թուղթի այս հատուածի մասին. «Պատահական եւ դիւրին գործ չէ գտնել այս խաղաղութիւնը. մեծ աչխատանք, բազում քրտինք եւ յարատեւ աղօթք կը պահանջէ ան»։

Տարրական ճչմարտութիւն է, որ խաղաղութիւնը մարդոց կեանքի՛ն մէջ կը գոյատրուի եւ կ'արտայայտուի։ Ո՛չ տեսաբանական ճչմարտութիւն է ան, ո՛չ զուտ ըղձանք եւ ո՛չ ալ եթերային երազ։ Մարդոց եւ ազգերու միջեւ գոյութիւն առնող կեանքի, յարաբերութեան որակ մը, որ մարդոց գիտակցական եւ կամական ճիգով կ'իրագործուի մարդկային իրականութեան մէջ, կ'իւրացուի մարդոց կողմէ եւ

ներդաչնակութեան մթնոլորտ մը կը ստեղծէ կեանքի արուեստին մէջ, առանց որուն՝ կարելի չէ երեւակայել երջանկութեան գեղեցկութիւնը։

Ընթացիկ, սովորական, ժողովրդային հասկացողութեան մէջ՝ խաղաղութիւնը առհասարակ կ'ըմբռնուի որպէս պատերազմի բացակայութիւն, խռովութեան վիճակի դադարում։ Բայց սա ժխտական կամ միայն կայական եւ մասնակի ու մակերեսային ըմբռնողութիւն է, որ ամբողջութեամբ չի բարացուցեր խաղաղութեան աստուածաչնչական եւ քրիստոնէական իմաստը։ Հին Կտակարանէն ժառանգուած խաղաղութեան գաղափարը կը մասնանչէ ու կը նկարագրէ այնպիսի կեանքի վիճակ մը, դրական եւ գործօն, զոր մարդը կը յաջողի իրագործել իր գոյութեան եւ բաղկացութեան բոլոր տարրերու ներդաչնակ, առողջ եւ ամբողջ, ու կենդանի, ուժական պահպանումովը գործնական կեանքի անդաստանին մէջ։

Խաղաղութիւն կը նչանակէ գոյութեան այն վիճակը եւ կերպը, որուն մէջ մարդիկ եւ ազգեր իրենց բոլոր մասերով եւ տարրերով ամբողջ են, ո՛չ թերի, ո՛չ վնասուած, ո՛չ աւրուած։ Պարզ խօսքով՝ երբ ողջ են, այսինքն՝ լման եւ առողջ։ Խաղաղութիւնը դատարկութիւն չէ, բանի մը չըլլալը չէ, այլ բանի մը ըլլալն է, մարդուն լրիւ, հարազատ, վաւերական մարդ ըլլալու գոյավիճակն է։ Չէզոք, անգոյն բան մը չէ ան, այլ ուժական հասկացողութեամբ ըլլալու եւ գործելու լինելութեան եղանակը, որուն մէջ կարելի է գտնել բուն աղբիւրը մարդու երջանկութեան։

* * *

Նայինք Յիսուսի անձին եւ կեանքին։ Խաղաղութիւնը ինչպէ՞ս բերաւ եւ տուաւ մեզի։ — Մարդը ճչմարտօրէն մարդացնելով, այսինքն՝ զայն իր ամբողջական կերպարին մէջ վերստեղծելով, վերակենդանացնելով, զայն իր կեանքի հարազատ ուղղութեան մէջ դնելով, իր վիրաւորեալ բնութեանը մէջ առողջացնելով։ Յիսուս տքնեցաւ, տառապեցաւ, խաչուեցաւ այդ խաղաղութեան սիրոյն, այսինքն՝ մարդոց ընծայելու համար խաղաղութեան եւ, անոր մէջ ու անոր չնորհիւ, երջանկութեան հասնելու արուեստը։

Շատ հետաքրքրական եւ մեծապէս թելադրական բառ մը կայ Աւետարանի «Երանի՛»ներու ոսկեչարքին մէջ. «Երանի՛ խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեսցին» (ՄԱՏԹ. Ե. 9)։ Քրիստոս «երանի» կու տայ ո՛չ թէ միայն խաղասէրներուն, խաղաղատենչ մարդերուն, այլ մանաւանդ խաղաղութիւն ընողներուն, խաղաղութիւն տարածողներուն։ Անոնց՝ որոնք խռովութիւնը կը փարատեն, տագնապը կը նուաճեն դրական այնպիսի արարքներով, որոնք հակառակութեան, ընդդիմութեան, խռովարար վարուելակերպերու առաջքը

կ՛առնեն եւ կամ անոնց յառաջ բերած հետեւանքները կը չէզոքացնեն ու կը չքացնեն։ Հետեւաբար, «Խաղաղութեան Իշխան»ին իսկ հայեցողութեամբ՝ մարդիկ կոչուած են իրենց ոյժերը ի սպաս դնելու խաղաղական գոյավիճակի ստեղծման եւ պահպանման։

Եւ ասիկա՝ ոչ միայն պատերազմի պարագային, այլ նաեւ ոչ-պատերազմական կացութեանց մէջ, ուր կեանքի խոռվիչ բազմաթիւ այլ ազդակներ աղէտ կը գործեն բարոյական զեղծումներու, չարաշահութիւններու պատճառով եւ որոնք այնքան կը խռովեն այլապէս, արտաքնապէս, խաղաղ նկատուած մեր կեանքը։

* * *

Սիրելի՛ք

Ներկայ աշխարհին մէջ, սփիւռքեան մեր պայմաններուն տակ, հայութեան կեանքը տարբեր-տարբեր գոյավիճակներու հանդիսարան մըն է։ Տեղեր կան, ինչպէս այստեղ, Լիբանան, ուր արտաքին պատերազմը, խռովութիւնը կամ նեղութիւնները ճնշող համեմատութիւններու հասած են։ Տեղեր կան, ուր թէեւ արտաքին պատերազմ, քաղաքական տակնուվրայութիւն, ապահովութեան խախտում չկան, բայց կան ներքին հոգեկան տագնապներ, փոխ-յարաբերական դժուարութիւններ։ Կարելի չէ երբեք ըսել որ բառին Աստուածաշնչական վաւերական ըմբռնումով՝ խաղաղութիւն կը տիրէ աշխարհի եւ հայութեան կեանքին մէջ։

Ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր մօտեցումը այս տխուր իրողութեան դիմաց։ Խաղաղութիւն երազել, խաղաղութիւն ցանկալ, խաղաղութիւն երանել, անցեալի խաղաղ օրերը վերյիշել բնական են, բայց ո՛չ երբեք զոհացուցիչ կամ բաւարար։ Պէտք է քրիստոնէական յստակ եւ առողջ վերաբերում որդեգրել խաղաղութեան հարցին նկատմամբ։ Հարկ է նետուիլ կեանքի դաշտ եւ մարդկային մեր ոյժերու զերադոյն աստիճանի գործնական լարումով՝ նուիրուիլ խաղաղութեան ձեռք բերումին, նոյնիսկ երբ պատերազմ է մեր չորս դին։ Երբ դուրսը փոթորիկ կայ՝ ջանանք ներսը խաղաղ պահել եւ այնպէս խնամել, որ նուազագոյն չափով միայն ազդուի դուրսի խռովութեան ալիքէն։ Ես կը հաւատամ, որ կան շատ պարագաներ, որոնց մէջ եւ որոնցմով — համեմատականօրէն խօսելով —, կարելի է խաղաղ մնալ պատերազմի փոթորիկին մէջ եւ կամ ընդհակառակը՝ փոթորկիկ խաղաղութեան անալիք ծովուն մէջ…։ Պատերազմական խռովեալ կացութեանց մէջ խաղաղութիւն ձեռք բերելու համար բազում մարդկային միջոցներ կան, որոնք քրիստոսատիպ ծագում եւ նկարագիր ունին։ Դիտեցէ՛ք անոնցմէ ոմանք եւ խորհեցէ՛ք, խորհրդածեցէ՛ք, խոկացէ՛ք անոնց մասին։

Ահաւասիկ խաղաղարարութեան արուեստին ոճը իր էական մեթոտներուն մէջ.-

-Լծուիլ աշխատանքի, պայքարիլ անգործութեան դէմ, չհիրաւորուիլ մեղկութեան աւերիչ ժանգէն։

-Զոհանալ էականով, բաւարարուիլ անհրաժեշտով, վանել աւելորդը, մերժել անիմաստ չդայլութիւնը։

-Ընտանիքներու մէջ ներամփոփ կեանքով նուիրուիլ զաւակներու խնամքին եւ կրթութեան, խորացնել հոգեւոր, բարոյական, մշակութային, ազգային առողջարար արժէքներու գիտակցութիւնն ու վայելքը մեր կեանքին մէջ։

-Նուիրուիլ մեզմէ աւելի չատ տառապողներու, խռովեալ հոգիներու, կարօտացեալ անձերու վերականգնումի սրբազան գործին, որ մարմնացեալ Փրկչին մարդեղութեան բուն իմաստը եւ առաքելութիւնը կը վերբերէ մեր կեանքին մէջ։

-Ի մի բան՝ ըլլալ խաղաղարարներ, խաղաղութեան Մեծ Գործիչին գործակիցներ, հայութեան կեանքի բոլոր անդաստաններուն մէջ ի սփիւռս աշխարհի։

* * *

Ո՛վ Հայկայ որդիք եւ Լուսաւորչի զաւակունք, քանի՛ անգամ Հայոց Ս. Եկեղեցւոյ խորանէն հոգիներու խաղաղութեան համար պատարագուած Ցխուսի ձայնը Ցխուսագիտեաց պատարագիչ հայ քահանաներու շրթունքէն արձագանգեր է.

«Խաղաղութի՛ւն ամենեցուն…»

Կ՛արձագանգէ մեր կեանքերուն մէջ այսօր։ Բայց ի՞նչ պիտի արժէ արձագանգը եթէ չբռնուի ան մեր հոգիներէն եւ չթանձրանայ մեր անհատական կեանքերուն մէջ։ Հարկ է որ երկնաճաչն հրեշտակներէն արձակուած մեղեդին ցօղուի երկրի վրայ եւ պաղանայ մեր ապրումներուն մէջ։

1988-ի մուտքի այս յուսածնունդ եւ աւետաբեր օրերուն, եկէ՛ք խաղաղութեան ձայնը վերածենք համանուագ այն կչռոյթին, որով յառաջանայ մեր համայնական կեանքը բացուող Նոր Տարուան եւ գալիք բոլոր տարիներուն մէջ։ Այն ոյժը, որով այդ ձայնը կեանքի՛ կը հրաւակերպուի՝ սէ՛րն է, ստեղծարար այն կենսաւիշը, որով կը ծնին միութիւնը, եղբայրութիւնը, հաճութիւնը, համերաշխութիւնը, գործակցութիւնը, այսինքն՝ խաղաղութեան պայմանները եւ լինելութեան հարազատագոյն եղանակները։

Անձրեւ է մեր չորս դին. ըլլանք արե՛ւ մեր ապրումներուն եւ փոխ-յարաբերութիւններուն մէջ։ Տագնապ է մեր չուրջ. ըլլանք ներքին անդորրութիւն, դաշնութիւն եւ քաղցրութիւն։ Փնտռենք խաղա-

զուլթիւնը, եւ երբ գտնենք զայն Քրիստոսի մէջ եւ Քրիստոսով, մեր հայրերուն մէջ եւ մեր հայրերով, մեր ապագայի տեսիլքին մէջ եւ տեսիլքով, այնպէս կառչինք անոր, այնպէս հաւատարմութեամբ յարատեւենք անոր մէջ ու զօրանանք անով, որ ո՛չ մէկ արտաքին ոյժ կարենայ խոտորեցնել մեզ ներքին խաղաղութեան, փոխադարձ հաճութեան այդ միասնաքայլ գնացքէն։

Եկէ՛ք այս անստուեր զգացումներու եւ խորհրդածութիւններու, այս անխառն տրամադրութեան եւ նախանձախնդրութեան մէջ եւ խաղաղութեան հոգենորոգ եւ խորախորհուրդ ներգործութեան դիմաց՝ սրտաց հոգիով մեր սրբազնասուրբ պատարագին բառերը հեղ մը եւս փոխադրենք եւ ծաղկեցնենք մեր հոգիներուն մէջ եւ միաբերան ձայնակցինք պատարագիչին, ըսելով.-

«Խաղաղութեամբ քով Քրիստոս Փրկիչ մեր, որ ի վեր է քան զամենայն միտս եւ զբանս, ամրացո՛ զմեզ եւ աներկիւղ պահեա՛ յամենայն չարէ»։

1988

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄԸ

« - Ջի՞նչ խնդրէք.
-Րաբբի, ո՞ւր ես օթեվանը քո.
- Եկայք եւ տեսէք» (ՅՈՎՀ. Ա. 39)

Մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի ծննդեան տօնը Աստուծոյ ինքնայայտնութեան խորհուրդին վերածագումն է մեր սիրտերուն, միտքերուն եւ կեանքերուն մէջ։ Միանգամայն եւ մեր վերընդառաջումի պարտաւորութեան գեղեցիկ պահը։ Աստուած, Քրիստոսի մարդեղութեամբ, անձնաւորապէս յայտնուեցաւ մարդուն։ Մարդն ալ, իր կարգին, չարունակական որոնումի մէջ ըլլալով իր Փրկչին, Մեսիային, Ճշմարտութեան Հարոգիչին, Երջանկութեան Աղբիւրին՝ ընդառաջ գնաց անոր յայտնումին, իր հոգիին մէջ զգալով խաղաղութեան, հաճութեան, սիրոյ, եղբայրութեան այնքան սպասուած եւ ցանկալի չունչը։

Աւետավայրերուն մէջ իրենց խաչինքին հոգածութեամբը համակզրաւուած հովիւները չտապ ընթացան հրեշտակներու մեղեդիին ուղղութեամբ որոնելու ծնած մանուկ-Փրկիչը (ՂՈՒԿ. Բ. 15)։ Արեւելքի երկիրներէն արքայական հանգամանքի տէր եղող մոգերը երկար ճանապարհորդութիւն ըրին Բեթղեհէմի մսուրը փնտռելու եւ գտնելու համար (ՄԱՏԹ Բ. 1)։ Քրիստոսի Ս. Ծննդեան տօնը, հետեւաբար, երկինքէն էջքը չէ սոսկ երկրի վրայ, այլեւ երկրին ելքը դէպի երկինք, մարդուն ճիգը դէպի ճշմարտութիւն, դէպի Աստուած։

Յիսուսի տնօրինական առաքելութեան առաջին իսկ հանգրուանին, Յովհաննէս Մկրտիչին հետեւող աշակերտներէն երկուքը, քալլերուած՝ անապատի իրենց մարգարէի յորդորներէն, թողին զինքը եւ գացին Յիսուսի մօտ։ Երբ Յիսուս տեսաւ անոնց այդ որոնող յառաջացումը իր մօտ, դարձաւ եւ ըսաւ անոնց.

- Ի՞նչ կը փնտռէք։
- Բաբքի,- պատասխանեցին,- ո՞ւր կը բնակիս։
- Եկէք եւ տեսէք,- ըսաւ Յիսուս։

Գացին, տեսան, մնացին, ալ չվերադարձան։ Եղան անոր աշակերտները, ապրեցան անոր կեանքի եւ խօսքի «դպրոց»ին մէջ, հետեւեցան անոր մինչեւ խաչելութիւն եւ յարութիւն, ու ապա դարձան անոր առաքեալները, յետ յարութեան եւ համբարձման։

* * *

Այս առաւօտ, նոյն հարցումը նոյն թարմութեամբ եւ այժմէականութեամբ կ'ուղղուի ամէն մէկ հայ քրիստոնեայի։

- Ի՞նչ կը փնտռէք։

Ու մենք կը տարուինք, մեր կարգին, հարցումին հարցումով պատասխանելու։

- Վարդապետ, ո՞ւր է քու բնակութիւնդ, ո՞ւր կրնանք գտնել քեզ եւ քու մէջդ գտնել մեր սրտերուն խորագոյն ըղձանքին պատասխանը — խաղաղութիւնը, հաճութիւնը, սէրը եւ եղբայրութիւնը։

Մնեայ Փրկիչը, կը հաւատամ եւ կը զգամ, Ս. Մննդեան այս ծիսական այնքան գրաւիչ եւ ներշնչող արարողութիւններուն եւ տօնական հանդիսութիւններուն մէջէն, կ'ըսէ մեզի։-

- Նայէ՛ քու Հայաստան աշխարհին։

Տե՛ս, ես հո՛ն եմ, Վաղարշապատի իմ իջման սեղանին վրայ, իմ հաւատարիմ սուրբին՝ Գրիգոր Լուսաւորչի լուսահեղեղ տեսիլքներուվը մարմնաւորուած։

- Նայուածքդ տարածէ՛ ողջ Հայաստանի տարածքին վրայ։

Ես հո՛ն եմ, Օշականի մէջ, իմ արժանի առաքեալին եւ իմ Աւետարանին հայերէնախօսութեան սկզբնածին վարդապետին Մեսրոպա-բոյը ու յաւերժաբարբառ շիրմին վրայ, Հռիփսիմէի հաստատչէն տաճարի հաստահեղոյս ու գեղեցկահիւս վէմքարերուն մէջ, Գեղարդայ վանքի խաչաքանդակ ժայռերուն մէջ, Սեւանայ կղզին ինձմով գմբէթաւորող կաթողիկէներուն զագաթին, Հաղբատի ու Սանահինի ամրակուռ կամարներուն ներքեւ, Յովհաննավանքի եւ Սաղմոսավանքի սրբատաշ քարերուն մէջ, Տաթեւի վանքի լեռնաշէն ու անմերձենալի բարձունքներուն։

- Հայեացքիդ կարկինը լա՛յն բաց եւ քու հայրենի աշխարհիդ մէջ բռնութեամբ սահմանագծուած փշաթելերէն անդին՝ դէպի Արեւմուտք նայէ։

Ես հո՛ն եմ, Տարօնական աշխարհի Աչտիշատի, Մշոյ Սուլթան Սուրբ Կարապետի, Վանայ լիճի սրտին նստած Աղթամար կղզիի Ս.Խաչով կնքուած Տաճարի պատերուն, Նարեկայ վանքի աղօթասոյզ խուցերուն, Անիի բազմաշէն եւ արուեստաբոյր եկեղեցիներու մաուսնքացեալ բայց ոչ լռեալ, այլ յաւիտենախօս աւերակներուն մէջ։

- Տեսողութեանդ սլաքը առաւել եւս երկարէ՛ արեւմտեան կողմը քու Հայաստան աշխարհին։

Տե՛ս, ես հո՛ն եմ, Հռոմկլայի հոյակերտ պարիսպներէն ու ղրչագրածին աշխատանոցներէն ու Սեաւ լերան կարմիր վանքի ու Դրազարկի սրբագրական մատեաններու հոգիաչունչ դպրանոցներէն մինչեւ արքայակերտ Սիս ու Տարսոն։

- Աչքիդ ճառագայթը թող սփռուի ու մօտենայ մինչեւ իմ քաղաքը՝ Երուսաղէմ ու կայսերական չուքով ծաղկած Պոլիս եւ հասնի մինչեւ չարխափան Արմաշ։

Ես հոն եմ ու կը խօսիմ քեզի այն բոլոր նոր առաքեալներուվս, որոնք նոր իմն «զարդարեցին զիմաստ անեղին»։

* * *

Քրիստոսի մեր մէջ բնակութեան այս յորդառատ վկայութիւններուն դիմաց, մենք կրնանք տարուիլ եւ հարց տալ Իրեն։

- Վարդապե՛տ, այդ բոլորը ճիշդ են։ բայց անցեա՛լ կը բուրեն, պատմութի՛ւն են դարձած։ մենք հարց կու տանք։ ո՞ւր է քու բնակարանդ այսօ՛ր, մեր ապրած ժամանակին ու աշխարհին մէջ։

Մնեայ Փրկիչը, կը հաւատամ ու կը զգամ, մեզի պիտի պատասխանէ։

- Նայէ՛ դարձեալ քու երկիրդ՝ հայութեամբ օծուն, ծաղկուն, եռուն, յորդուն եւ յարաճուն այսօրուան Հայաստանիդ։

Ես հո՛ն եմ, ինչպէս երէկ նաեւ այսօր ու պիտի ըլլամ յաւիտեան։ Հո՛ն եմ, ի Հայաստան, իմ իջմանս անունով կնքուած, դարերով անսասան պահուած եւ այսօրուան պայծառացեալ պատկերով, նորոգեալ կեանքով նոր չունչ առած եւ քու Սրբութիւն Սրբոց դաւանած, Մայր Աթոռ ճանչցած ու ամենայն հայոց սրտերուն մէջ Բեթղեհէմացած հոգեւոր կեդրոնին մէջ, ուր ահա իմ խօսքը կը քարոզուի, իմ Աւետարանը նոր լեզուով կը հրատարակուի, երիտասարդ հոգիներ իմ առաքեալներու չաւիղով կ'ընթանան հոգեկրթական ու մարդաշէրտ ճեմարանին մէջէն անցնելով։

- Նայէ՛ քու քաղաքամայր Երեւանին։

Ես հո՛ն եմ, վերածնած ու իմ քարոզածս հաւատքին մէջ կենսանորոգուող ժողովուրդի ծաղկող կեանքի յորձանքին մէջ, Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագիրներէն իմ Լոյսը աշխարհի լոյսին բացող լուսալոյս լուսարարներուն հաւատարծարծ աշխատանքին մէջ, իմ

հուչակածս ազատութեան համար Սարտարապատի մարտիրոսներու ոգիին կենդանութիւնը ղօղանջող Ցուշարձան-Վկայարանին մէջ, իմ հաւատքին եւ այդ հաւատքը քու լեզուով արտայայտող գիրին ու այդ հաւատքն ու գիրը ինքնօրէն եւ արժանաւորապէս ապրելու կամքին վկայախօս Ապրիլեան նահատակներու կտակը միշտ զանգող Մխիթեռնակաբերդի կոթողին մէջ։

- Նոր իմն բռնութեամբ մը քեզ հայրենի հողէդ բաժնող սահմանէն անդին նայէ՛։

Ես հո՛ն եմ, Ղարաբաղի ժողովուրդի հոգիին մէջ, Գանձասարի եւ հարիւրաւոր այլ «անլռելի զանգակատուն»ներու ղօղանջներուն մէջ, որոնց ձայնը այնպէս ուժգին հնչեց անցնող տարի ողջ աշխարհի եւ համայն հայութեան կեանքին մէջ։

- Նայուածքդ լայնատփիւռ լուսարձակի վերածէ՛ եւ դիտէ՛ ողջ աշխարհը, որուն մէջ երկիր առ երկիր պիտի հանդիպիս քու ժողովուրդիդ զաւակներուն, Սփիւռք կոչուած անծայրածիր տարածութեանց գրեթէ բոլոր անղաստաններուն մէջ։

- Ես հո՛ն եմ, ամէն տեղ, անոնց մէջ եւ անոնց հետ.-

- Մայրիներու երկիր կոչուած եւ ինձմէ մէկ անգամ այցելուած Լիբանանին մէջ, ուր հայկական ցեղասպանութենէն ետք, ահա չուրջ վաթսուն տարիներէ ի վեր նոր ընձիւղ արձակած է Կիլիկեան աշխարհին մէջ դարերով ինծի հաւատարիմ մնացած Տունը Սսոյ, այժմ ինք՝ աւերակ, բայց Անթիլիասով չքեղօրէն վերածնած ու վերածնութեան աղբիւր դարձած իր դպրանոցով եւ բազմաճիւղ սպասաւորութիւններով։

- Աչքիդ լուսարձակին սլաքները ուղղէ Սփիւռքի չորս անկիւնները, Լիբանանէն ու Սուրիայէն, Պարսկաստանէն ու Միջին Արեւելքի այլ երկիրներէն մինչեւ Եւրոպայի երկիրները, Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկաները, եւ դեռ ծայրագոյն այլ անկիւնները իմ ստեղծած եւ երկիր կոչածդ մոլորակին։

Ես հո՛ն եմ,

- Նորակառոյց եկեղեցիներուդ մէջ, ուր իմ անունը կը փառաբանուի եւ ուր հոգին ապրեցնող եւ չէնցնող սնունդ կը ստանան Հայկի սերունդներն ու Լուսաւորչի զաւակները։

- Նորաշէն դպրոցական յարկերուդ տակ, ուր մարդկային եւ հայկական ուսմանց հետ միասին քու ազգի զաւակները իմ հաւատքէն ու հուչակածս կեանքի սկզբունքներէն, հոգեւոր ու բարոյական արժէքներէն կը լիցքաւորուին, աշխարհի մէջ հետզհետէ աճող չարիքները քաջութեամբ դիմագրաւելու եւ չքացնելու ու, անոնց փոխարէն, երջանկութիւն ցանելու իրենց ու իրենց շրջապատի կեանքին մէջ։

- Նայուածքդ թող իմէնէ կեանքի աւելի խոր ու երբեմն անտեսուած վայրեր։

Ես հո՛ն եմ,

- Աղքատներուն, որբերուն, դժբախտացեալ ծերերուն, հիւանդներուն, գրկեալներուն, կարօտեալներուն, հոգիով բեկանուածներուն, եւ քոյոր տեսակի անիրաւուած եւ չարիքներէ հարուածեալ անձերուն մէջ։ Ամէն անգամ որ անոնցմէ մէկուն կամ միւսին բարիք մը կ՚ընծայես, արցունք մը կը սրբես, սիրտ մը կ՚երջանկացնես, գիս հո՛ն կը գտնես ու «երանի՛»իս արժանի կը դառնաս։ Ամէն անգամ որ քու սեփական եսէդ ու անհատական պարունակէդ դուրս կ՚ելլես եւ ուրիշին քեզմէ բաժին կը հանես, մարդկութեան, եկեղեցիդ եւ ազգիդ ծառայութիւն մը կը մատուցես, ես հո՛ն եմ, եւ իմ օրհնութիւնս քուկդ է։

* * *

Ահա, սիրելիք, ճշմարիտ հասկացողութիւնը Քրիստոսի մարդեղութեան, որ ինքնին Իր սիրոյ ընծայումն է մարդկութեան, իր ինքնատուչութիւնը մարդկութեան փրկութեան, երջանկութեան, խաղաղութեան եւ ստեղծագործականութեան։ Աստուած Քրիստոսի մէջ մարմնացաւ, այսինքն՝ սէրը կեանքի վերածուեցաւ, եղբայրութիւնը լոյս հագաւ, միութիւնը չունչ առաւ, համերաշխութիւնը ճամբայ դուրս։

Մենք անոր ներկայութիւնը տեսանք ու զգացինք մեր ողջ պատմութեան մէջ անցնող չուրջ երկու հազար տարիներու ընթացքին։ Կը տեսնենք եւ կը զգանք զայն այսօր, ներկայ կեանքի մեր զարկերուն, կշռոյթին եւ արտայայտութեան այլազան եղանակներուն մէջէն։ Ձեր նայուածքին տարողութիւնը մեր ազգային կեանքի պարունակէն դուրս տարածեցէք եւ սփռեցէք համայն աշխարհին վրայ — տեսէ՛ք, թէ մեր երկրագունդի չորս ծագերուն վրայ եւ մարդկութեան բոլոր ժողովուրդներուն մէջ, առանց գոյնի խտրութեան, ներկա՛յ է Ան։ Շատ տեղերու մէջ՝ անոր ներկայութիւնը դարձած է առաւել եւս գրաւիչ, կենդանարար եւ ազդու։ Մարդիկ 20-րդ դարու վերջալուսային այս տարիներուն դարձած են աւելի սերտօրէն հաղորդական անոր ներկայութեան բարերար ազդեցութեան։

Շատ մը տեղերու եւ ազգերու մէջ, տնտեսական, գիտական, ճարտարարուեստական նուաճումներն ու զարգացումները չբերին այն հոգեկան գոհացումի բարիքները, որոնք մարդկային երջանկութեան աղբիւրն են։ Միւս կողմէ, ուրիշ տեղերու մէջ, պատերազմները, խռովութիւնները, աղքատութիւնն ու ճնշուածութիւնը առաւել եւս ծանր կշռեցին, եւ կը շարունակեն կշռել մարդերու եւ ազգերու կեանքին մէջ։

Քրիստոս հո՛ն է, մարդոց մէջ է. բայց մարդիկ կարիքն ու պարտաւորութիւնը ունին իր մէջ ըլլալու եւ իր ներկայութեան ազդուութիւնը աճեցնելու իրենց կեանքին մէջ։

«Ես ձեզի հետ եմ միշտ, մինչեւ վախճանը աշխարհիս» (ՄԱՏԹ. ԻԸ. 20) կ'ըսէ Յիսուս։ Իմ մտուրս Բեթղեհէմէն ձեր մէջ եմ փոխադրած։ Բայց դուք հովիւներուն եւ մոգերուն եւ Յովհաննէս Մկրտչի աշակերտներուն պէս պիտ կ'որոնէ՞ք, հարց կու տա՞ք ինծի. «ո՞ւր են օթեվանք քո»։ Հեռուները մի՛ երթաք, ճամբայ կորելու պէտք չունիք։ Իջէք ձեր հոգիներուն օթեվանները. հոն պիտի գտնէք պիտ եթէ ձեր էջքը կատարէք իմ աւետարանի էջերուն մէջէն, իմ կեանքի դրուագներուն ուղիներով, աղօթքի եւ գործի, ծառայութեան եւ նուիրումի քայլերով։

Ս. Ծննդեան այս տօնական օրերուն, ո՛վ հաւատացեալ հայորդիք, եկէ՛ք մտնենք ճամբուն մէջ որոնումին Անոր՝ որ ըսաւ. «Ես եմ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք» (ՅՈՎՀ. ԺԴ. 6)։ Որպէս քրիստոնեայ՝ իր անունը կը կրենք մեր վրայ, որպէս հայ՝ իր կնիքն ունինք մեր ճակատներուն, մեր հայրերուն կաղապարովը դրոշմուած մեր մորթին վրայ։ Եկէք անունը վերածենք կեանքի, կնիքը՝ կենսագրութեան։ Ներկայ ժամանակներուն, երբ ողջ աշխարհի մէջ կրօնական վերազարթօնքի լայնատարած եւ հակայաքայլ շարժում մը կ'ակօսէ մարդոց կեանքի անդաստանները, եկէք ակօսենք հայութեան մեր «փոքր ածու»ն Քրիստոսի հոգեմշակութային ներգործութեամբը եւ մեր հայրերու վարուցանքի արուեստով։ Թող Քրիստոսատունկ հունտերն Աւետարանին՝ իյնան մեր հողերուն մէջ եւ դառնան հունձք ու հաց մեր եւ մեր զաւակներու կեանքի սեղաններուն վրայ։

Մի՛ մոռնաք, որ այդ հունտերը անուն ունին, գոյն ունին եւ կեանք ունին։ Կը կոչուին սէր, միութիւն, եղբայրութիւն, հաճութիւն, համերաշխութիւն, խաղաղութիւն, արդարութիւն, սրբութիւն, պարտականութիւն, ծառայութիւն, բարեգործութիւն, եւ՝ անոնց համադումարը՝ երջանկութիւն, արքայութիւն եւ երանութիւն, պատիւ ու փառք։

Եկէք այսօր հարց տանք անգամ մը եւս.

- Ո՛վ ծնեալ Փրկիչ, «ո՞ւր են օթեվանք քո»։

- «Եկայք եւ տեսէք» պատասխանին հետեւելով՝ ունենանք քաջութիւնը երթալու, փնտռելու եւ անպայման գտնելու անոր բնակարանը, ուր մարմին է առած յաւիտենական ճշմարտութիւնը՝ մեր երջանկութեան աղբիւրը։

1989

ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՋՈՒՐԵՐԸ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՆԴԱՍՏԱՆԻՆ ՄԷՋ

«Այսօր յանցանք մարդկան
ջրովն Յորդանանու ջնջին»։
(ԱՂՕԹՔ ՋՐՕՐՀՆԵԱՑ)

Ամէն տարի, Քրիստոսի ծննդեան տօնին, բնական բերումով, մեր զգացումներն ու մտածումները կը սեւեռենք Բեթղեհէմի մսուրին մէջէն խորհրդախօս դէպքին վրայ, որ անկիւնադարձային ազդեցութեամբ յեղաշրջեց մարդկութեան պատմութեան ընթացքը։ Ամէն տարի բնականօրէն կը խօսինք Աստուածոյ մարդեղութեան, Յիսուսի ծնունդին, Բեթղեհէմի աստղին, հրեշտակային մեղեդիին, բարի հովիւներուն, ընծայաբեր մոգերուն եւ անոնց մէջէն արտայայտուած ճշմարտութիւններուն եւ կեանքի բարոյական հասկացողութիւններուն, խաղաղութեան, հաճութեան, եղբայրութեան գերագանցօրէն կենսական սկզբունքներուն մասին։ Այս տարի կ'ուզէի մեր եկեղեցւոյ հաւատացեալներու միտքը ուղղել դէպի Քրիստոսի Մկրտութեան դէպքն ու անոր խորհուրդը։

Արդարեւ, ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցւոյ հնադարեան աւանդութիւնը, որ պահուած է մինչեւ այսօր միայն Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ կեանքին մէջ, Քրիստոսի ծնունդը կ'առնչէ Անոր մկրտութեան դէպքին հետ եւ տօնն ամբողջ կը բնորոշէ ոչ որպէս սոսկ ծննդեան Տօն, այլ՝ Տօն Աստուածայայտնութեան։ Ինչ որ Յունուարի 6-ին եկեղեցին կը պանծացնէր՝ սոսկ Բեթղեհէմի մէջ Քրիստոսի ծննդեան դրուագը չէր, այլ բոլոր այն դրուագները, որոնք Յիսուսի կեանքին հետ առնչուած էին մինչեւ Անոր մկրտութիւնը Յորդանան գետին մէջ։ Այդ բոլոր դէպքերուն մէջէն եկեղեցին կը փառաբանէր

Աստուծոյ յայտնութիւնը մարդուն, այսինքն՝ մարդկային կատարեալ պատկերով Աստուծոյ ինքնամատուցումը մարդկութեան, որպէս ճշմարտութեան եւ երջանկութեան կեանքի ճանապարհ։

Մինչ զանազան պատճառներով ուրիշ եկեղեցիներ դարերու ընթացքին Քրիստոսի ծննդեան դէպքը անջատեցին մկրտութեան դրուագէն, Հայց. Եկեղեցին մնաց միակ քրիստոնէական եկեղեցին, որ կենդանի պահեց հարազատ, սկզբնատիպ աւանդութիւնը։ Այդ պատճառով է որ, Ս. Ծննդեան դրուագի նչման հետ միասին, Հայց. բոլոր եկեղեցիներուն մէջ հանդիսաւորապէս կը կատարուի Ջրօրհնէքի արարողութիւնը, որ վերակենդանացումն է Յորդանան գետին մէջ Քրիստոսի մկրտութեան դէպքին.

Այս տարի, իմ խօսքի բնաբանը ընտրեցի Ջրօրհնէքի արարողութեան ընթացքին կարդացուող աղօթքէն, որ Ս. Բարսեղ Հայրապետին կը վերագրուի։ Մեծահամբաւ աստուածաբան Հայրապետին պատկերացումով՝ այսօր մարդոց յանցանքները կը լուացուին եւ կը ջնջուին Յորդանանի ջուրով։ Ան՝ որ այսօրուան խորհուրդը իր հոգիին մէջ կը զգայ, ան՝ որ այսօր ներանձնական ապրումով ի հաղորդութեան կու գայ ծնեալ Փրկչին, ան՝ որ մասնակից կը դառնայ Քիստոսի մկրտութեան եւ Անոր հետ միասին կը մտնէ Յորդանան գետի հոսանքին մէջ՝ անոր հոգեկան աշխարհը կը մաքրուի, ներքին մարդը կը բիւրեղանայ, անձը կը սրբուի, մեղքերը կը ջնջուին։

* * *

Ի՛նչ թելադրական պատկեր՝ հոգիին աչքերը առողջ պահած մարդուն համար…։

Աւետարաններու պատումէն գիտենք, որ անապատին մէջէն հոսող Յորդանան գետին ափերուն չրջագայող եւ անապատը լեցնող բազմութիւններուն հոգիները Աստուծոյ խօսքով ջրղեղող «Անապատի Հրեղէն Մարգարէ»ին՝ Յովհաննէս Մկրտիչին վերապահուած էին չնորհն ու պատիւը Աստուծոյ Որդիին՝ «Գառն Աստուծոյ»ի մկրտութիւնը կատարելու։ Աստուծոյ անունով քարոզող Յովհաննէս՝ չէր համարձակեր մկրտել իր Տէրը, Ան՝ որ իր իսկ ստեղծիչն էր։ Ինքզինք արժանի չէր համարեր նոյնիսկ Անոր կօշիկին կապերը կապելու եւ քակելու։ Բայց խոնարհեցաւ Անոր կամքին առջեւ։

Յիսուս պէ՞տք ունէր ապաշխարութեան համար սահմանուած մկրտութիւնը ընդունելու, Ինք՝ որ անմեղն էր եւ մեղաւորներուն մեղքերը քակողը։ Յիսուս պէ՞տք ունէր նոյնիսկ ծնելու, Ինք՝ որ աղբիւրն էր բոլոր ծնունդներու կեանքին։ Բայց ուզեց խոնարհիլ առ մարդն. եւ այնքան խոնարհեցաւ, որ նոյնացաւ անոր հետ, յարդեց իր

ժողովուրդին կեանքի բոլոր կրօնական ու ազգային աւանդութիւնները եւ բաժնեց մարդուն կեանքին բոլոր արտայայտութիւնները, բացի մեղքէն։

Աւետարանները կը վկայեն թէ Յիսուսի մկրտութիւնը եղաւ Անոր աստուածայայտնութեան ամենէն յստակ, ուղղակի եւ ամբողջական արտայայտութիւնը, երբ երկինքը բացուեցաւ եւ Ս. Հոգին ազաւնակերպ երեւցաւ իր վրայ ու երկնային ձայն մը հնչեց ի լուր ժողովրդեան՝ պատգամելու համար անոր. «Դո՛ւ ես որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ» (ՄԱՏԹ. Գ. 17, հմմտ. ՄԱՐԿ. Ա. 11, ՂՈՒԿ. Գ. 22)։

Աստուծոյ հաճութիւնը, հաւանութիւնը, վկայութիւնը ջինջ յստակութեամբ հռչակեցին Յիսուսի աստուածութիւնը, որուն մարդեղացումը տեղի ունեցած էր Բեթղեհէմի մսուրին մէջ, մարդկութեան մէջ հաճութիւնը, համերաշխութիւնը, եղբայրութիւնը, միութիւնը վերստեղծելու համար, որովհետեւ անո՛նք էին Աստուծոյ պատկերին ճառագայթները, որոնցմէ պիտի բացուէր խաղաղութեան լոյսը երկրի վրայ։

* * *

Այսօր, Քրիստոսի ծննդեան եւ մկրտութեան դէպքերու վերակոչումով, աստուածային մարդեղութեան տնօրինական ոյժը վերստին կը բացուի մեր հոգիներուն եւ կեանքերուն մէջ։

Այսօր, Բեթղեհէմի երկինքէն հոսող հրեշտակային մեղեդին վերստին կը հնչէ մեր ականջներուն քաղցրօրէն նուագելով խաղաղութեան եւ հաճութեան ձայնանիչներուն վրայ։

Այսօր, բարի հովիւներուն հետեւումը Բեթղեհէմեան աստղի ճառագայթներուն՝ վերստին ճամբայ կը բանայ մեր ոտքերուն առջեւ։

Այսօր, բարեխնդիր եւ ճշմարտախոյզ մոգերուն հետագնաց ճամբորդութիւնը աշխարհի ուղիները նոր սլաքումով կը վերուղղէ դէպի եղբայրութիւն եւ միութիւն։

Այսօր, ոսկի, կնդրուկ եւ զմուռս գերագնիւ ընծաները նոր գրգիռներու կը վերածուին, մեր հոգիներէն դուրս բերելու եւ առ մարդիկ բաշխելու մեր ընտրեալագոյն զգացումներն ու արարքները։

Այսօր, Յորդանանի ջուրերը վերանորոգ զովութեամբ եւ մաքրողական ներգործութեամբ կը հոսին մեր կեանքերուն մէջ։

Այսօր, «ձայնն հայրական յերկինից իջեալ հաճոյական» վերստին կը հնչէ մեր լսողութեան, աշխարհի ժխորացեալ ձայներուն մէջէն պայծառօրէն լուսերգելու համար՝ «Դո՛ւ ես որդի իմ սիրելի, ընդ որ հաճեցայ»։

«Այսօր»ը ուրիշ օր է տարուան երեք հարիւր վաթսունհինգ օրերուն մէջ։ «Այսօր»ը խմոր է, որով կը խմորուին մեր կեանքի բոլոր

օրերը։ Որովհետեւ, այսօր «արեւն արդարութեան» վերստին կը ծագի մեր կեանքի երկնակամարին վրայ իր լոյսը ցօղելով մեր կեանքի անդաստաններուն մէջ։

* * *

Մեր արդի պատմութեան մէջ, թերեւս ոչ մէկ տարի Աստուածայայտնութեան տօնը այնքան քաղցր է եղած որքան այս տարի, որովհետեւ ոչ մէկ տարի, վերջին եօթանասնամեակին, այնքան խոովալից տարի մը եղած է որքան այս տարին, թէ՛ ի Մայր Հայաստան, թէ՛ ի Լիբանան եւ թէ՛ ի սփիւռս աշխարհի։ 1988-ի Ս. Ծննդեան տօնին հետեւող Փետրուար ամիսէն սկսեալ, Հայութեան կեանքը եղաւ տառապալից ընթացք մը, ուր խաղաղութիւն եւ արդարութիւն, հաճութիւն եւ միութիւն, եղբայրութիւն եւ համերաշխութիւն բառերը թարմ ու վառ իմաստ զգեցան։ Ղարաբաղեան չարժումը, Լենինականի շրջանի երկրաշարժի աղէտը, Լիբանանի յարախառն կացութիւնը, Հայաստանի եւ Արցախի շրջափակումը նեղութեան եւ տառապանքի ալիքներ փոթորկեցին մեր կեանքին մէջ ամենուրեք։

Խռովութեան եւ անճկութեան պահերու այդ չարայար եւ անընդմէջ յաջորդականութեան հիւսքին վրայ, սակայն, սեւ թելին առնչուեցաւ սպիտակ թելը, դիչերուան մէջ բացուեցան առաւօտներ, երբ վերարթնութեան չարժումէն ծնան նո՛ր ապրումներ, յայտնագործուեցան նո՛ր երեւոյթներ, որոնց մէջէն սէրն ու միութիւնը, միասնութիւնն ու համագործակցութիւնը, համագգային տարողութեամբ մեր ազգի վերաթարմացումն ու առոյգացումը վերստին կեանք առին մեր համահայկական կեանքի անդաստաններուն մէջ, յարեւելս եւ յարեւմուտս, ի հիւսիս եւ ի հարաւ։ Կրօնական եւ ազգային իրերահաղորդ եւ իրերայարացուցիչ մեր կեանքի երեսներուն վրայ Քրիստոսի Ծննդեան խորհուրդը խորհրդագործեց անխմանալի եւ անտարազելի ազդուութեամբ մը։ Հայաստանի եւ Արցախի մայր հողին վրայ Յիսուսի Ծննդեան նոր Բեթղեհէմներ վերաբացուեցան, Սփիւռքի ողջ տարածքին վրայ Բեթղեհէմի Աստղին լուսափայլումը «ի մարդիկ հաճութիւն» նոր արեւներ բացաւ, ցաւը՝ դարմանի, տառապանքը՝ պրկումի, աւերուածը՝ հոգեկերտումի կերպարանափոխելով։ Մէկ խօսքով՝ Ծորդանանի ջուրերը դարձան մկրտութեան նոր աւազան մեր ժողովուրդին համար։

Խորհուրդ մե՛ծ եւ սքանչելի…

Սէր-Աստուածոյ մարդեղութենէն ճառագայթող սէրը վերստին կամար կապեց երկինքի վրայ եւ հայութեան կեանքին վերեւ։ Սիրտերուն մէջ իջաւ ան, ինչպէս Յիսուս մսուրին մէջ, եւ սուգուեցաւ ու մաքրեց աչխարհէն բիծ կաշած մեր արիւնը։ Ծորդանանի ջուրերը

վերստին յորդեցան հայութեան կեանքի անդաստանը ոռոգելու համար։

«Փա՛ռք լուսափայլ Ծննդեան քո Տէր»

* * *

Այսօր, եկէք անդրադառնանք, որ բոլոր քրիստոնէական եկեղեցիներու հաւատացեալներու կեանքին մէջ Մկրտութեան խորհուրդը ամենէն էականներէն եւ ընդհանրականներէն մէկն է։ Մկրտութիւնը մարդ էակին վերածնունդն է։ Մարմնէն ծնուածը՝ Քրիստոսի հաւատքին եւ չնորհին մէջ կը վերածնի, Աստուծոյ հոգիով կը ներթափանցուի, «զի ծնեալն ի մարմնոյ՝ մարմին է, եւ ծնեալն ի Հոգւոյ՝ հոգի է» (Յովհ. Գ. 6)։ Քրիստոսի աստուածայայտնութեան տօնին, մեր հոգեւոր զգացումներն ու մտածումները սեւեռելով Անոր ի Յորդանան մկրտութեան խորհուրդին վրայ, հարկ է որ մղուինք դէպի մե՛ր Յորդանանը՝ մեր Ս. Եկեղեցին, եւ Աւետարանի աղբիւրէն հոսող ու մե՛ր սրբազան հայրերու հետքերով առուակուող «Կենդանի Ջուրը» փոխադրենք մե՛ր ազգի կեանքի բոլո՛ր անդաստաններուն մէջ։

Ահա կը մերձենայ վախճանը Քրիստոսով դրոչմուած երկու հազարամեակներու մարդկային պատմութեան։ Երկհազարամեակի վերջին տասնամեակի սեմէն ներս կը մտնենք այս տարիով։ Մօտաւորապէս նոյն տարիքն ունի նաեւ մեր եկեղեցին իր առաքելական սկզբնաւորութեամբ։ Իբրեւ ազգ եւ պետութիւն՝ հայ ժողովուրդի մկրտութեան հազարեօթհարիւրամեակի գաղափարը մեր գիտակցութեան դուռը կը բախէ։ Այս տարի եւ յաջորդող տասը տարիներուն, այդ չքեղիմաստ դէպքին՝ քրիստոնէութեան պետական կրօնք ճանաչման 1700-ամեակին մեր կեանքին մէջ վերարժեւորման գաղափարը պիտի դառնայ համայն Հայց. եկեղեցւոյ եւ հայ ժողովուրդի մտածման եւ գործունէութեան սեւեռակէտը, միասնութեան, ամբողջականութեան եւ վերածննդեան ու վերակենսաւորման գաղափարականներով զսպանակուած։ Հարկ է որ հեղ մը եւս Տրդատ թագաւորին հետ միասին Արածանի գետին մէջ մտնելու պատրաստուինք…։

Նախնական եկեղեցւոյ յատուկ աւանդութեան խորհրդաստ հաստատողութեամբ՝ յառաջիկայ տասնամեակը պէտք է դառնայ հայ ժողովուրդի համար քրիստոնէական եւ ազգային երախայրութեան (catechumenat) շրջան մը։ Ինչպէս մկրտուող անձինք, քրիստոնէական պատմութեան առաջին դարերուն, կ՛ապրէին պատրաստութեան, հոգեկան եւ իմացական լուսաւորման եւ բիւրեղացման շրջան մը, մենք եւս պարտաւոր ենք 1990-էն 2000 դարագլուխը երկարող շրջանը վե-

բածելու ազգային վերանորոգութեան հոսանքի մը արժանաւորապէս կարենալ ծօնելու համար մեր ազգի մկրտութեան 1700-ամեակը։

* * *

Սիրելի՛ք,

Ազգ մը առողջ, ստեղծագործ կ՚ըլլայ իր կեանքին մէջ եւ յաղթական՝ աշխարհի մէջ հապէս եւ առաւելապէս իր հոգեւոր եւ բարոյական արժանիքներով։ Ասոնք ա՛յն են ազգի մը համար՝ ինչ որ են միտքն ու սիրտը մարմնի մը համար։ Անցեալի իրագործումներուն առթած հպարտութիւնը, տնտեսական պայմաններու եւ նիւթական միջոցներու զարգացումը, սոսկ քաղաքական եւ զինուորական ոյժի զօրացումը բաւարար չեն ազգ մը տոկուն եւ յառաջընթաց պահելու համար։ «Ոգի առաւել է քան զկերակուր եւ մարմին՝ քան զհանդերձ» (ՂՈՒԿ. ԺԲ. 23) Քրիստոսի ճշմարտութիւնը յաւիտենական արժէք ունի եւ վաւերական է այսօր այնքան որքան էր երէկ եւ որքան պիտի ըլլայ նաեւ վաղը։

Հայ ժողովուրդի իբրեւ ազգ մկրտութեան քահանայապետը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ հրաշալի մտածութեամբ այս ճշմարտութիւնը կը բանայ մեր հայեցողութեան դիմաց սա բառերու հայելիին մէջ. «Որպէս Որդին Աստուծոյ եղեւ որդի մարդոյ եւ զգեցաւ զմեր բնութիւնս եւ կատարեաց զարդարութիւնս ամենայն ե՛ւ հոգւոյ ե՛ւ մարմնոյ, այսպէս եւ մեք զգեցցուք զուղղութիւն եւ կատարեսցուք զամենայն արդարութիւնս ի Քրիստոս, զի որդիք Աստուծոյ լիցուք»։ Արդար եւ ուղիղ վարքով ազգն է միայն որ կրնայ յաղթել չարին եւ չարիքներուն, տառապանքին եւ նեղութիւններուն, փորձութեան եւ փորձանքներուն եւ քալել յաղթանակի ճամբով։

Քրիստոսի Աստուածայայտնութեան այս տարուան տօնին, եկէք մեր հայեացքները խտացնենք եւ կեդրոնացնենք ներքին բարեկարգութեան՝ հոգեկան, բարոյական, իմացական, ազգային մաքրազարդութիւն, բիւրեղացումի եւ զօրացումի հարկաւորութեան վրայ։ Ունինք մեղքեր, յանցանքներ, թերացումներ, տկարութիւններ, սայթաքումներ։ «զո՞րն ասեմ կամ զո՞րն խոստովանեմ, զի անթիւ են յանցանք իմ, անասելի են անօրէնութիւնք իմ, աննկերելի են ցաւք իմ եւ անբժշկելի են վէրք իմ»։ Մարդ ենք եւ մարդկային են այս բոլորը։ Բայց ճշմարիտ մարդ եւ վաւերական ազգ կը դառնանք երբ ճանչնանք զանոնք, ընդունինք զանոնք, ընդվզինք անոնց դէմ եւ նուաճենք զանոնք։ Առողջութեան եւ մեծութեան միակ ճամբան այս է։

Քրիստոսի ծննդեան եւ մկրտութեան այս տօնին, երբ կ՚անդրադառնանք թէ ինչպէս Քրիստոս՝ Անմեղը «յառաջեաց աստուածութեամբն ի ջուրն... եմուտ ի գետն» եւ իր այդ մուտքովը «սրբէ զջուրս, լուսաւորէ զմարդիկ եւ երկնայինս առնէ», երբ կը գիտակցինք, թէ՝ «Այսօր սնոտի ունայնութեան կուռք խափանին եւ ի բաց բառնին», թէ՝ «Այսօր յանցանք մարդկան՝ ջրովն Յորդանանու ջնջին», եկէք քաջութեամբ իջնենք ի գետն Յորդանանու եւ մաքրենք մեր սրտերն ու միտքերը, պայծառապէս լուսաւորենք մեր կեանքի ճամբաները եւ քալենք Քրիստոսի եւ մեր հայրերու հետքերով ի կեանս անվախճանս։

* * *

Այս հոգեկան բացուածութեամբ՝ սրտի պարտք կը զգանք ողջունել Մեր սիրեցեալ Եղբայրը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս՝ Վազգէն Ա. վեհափառ Հայրապետը, մեր Ս. Եկեղեցւոյ մկրտութեան աւազանին առաջին քահանայապետը, աղօթելով առ Մկրտեալն Յիսուս որ մկրտարարութեան չնորհով զօրացնէ զինք, որպէսզի վերստին ծննդեան իր սպասաւորութիւնը վերածէ բազմաչնորհութեան բաշխումի առատ աղբիւրի մը՝ ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։

Մեր եղբայրական սիրոյ զգացումները՝ Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ երկու Պատրիարքական Աթոռներու՝ Ս. Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Գահակալներուն, հայցելով Աստուծմէ որ իրենց սպասաւորութիւնը վերածուի վերանորոգութեան հոսանքի մը իրենց յանձնուած հոգեւորականութեան եւ ժողովուրդի կեանքին մէջ։

Մեր հայրական սիրոյ ջերմ ողջոյնները կ՚ուղղեմ Ս. Աթոռի բոլոր թեմերու Առաջնորդներուն, հոգեւորականներուն, թեմական ազգային ժողովականութեանց, համայնքային կազմակերպութեանց, միութիւններուն, հաստատութիւններուն եւ համայն հաւատացեալ հայ ժողովուրդին, աղերսելով առ Աստուած, որ Յորդանանի մաքրողական ջուրին ոյժը դառնայ իրենց կեանքին եւ գործունէութեան մէջ հրաշագործ կատարումներու եւ բարիքներու առատ եւ մշտահոս հոսանք՝ ի նորոգումն հաւատացելոց կեանքին եւ ի զօրացումն ազգիս հայոց ի հաւատն Քրիստոսի եւ սէր հայութեան. ամէն։

1990

ՔՐԻՍՏՈՍՈՎ
ԲԱՑՈՒԻԼ ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ

«Դու մարդ ես, եւ զանձն քո
Աստուած առնես»:
(ՅՈՎՀ. Ժ. 33)

Քրիստոսի երկրագնաց կեանքին մէջ յաճախակի են այն դէպքերը, որոնց ընթացքին Ան դէմ յանդիման կու գայ իր վարդապետութեան ընդդիմացող, զինք բամբասող, ամբաստանող եւ հալածող անձերու եւ խմբակցութիւններու։

Տօնական օր մըն էր։ Երուսաղէմը եռուզեռի մէջ կը գտնուէր։ Նաւակատեաց տօնն էր, յիշատակը հեթանոսներու կողմէ պղծուած Սողոմոնի տաճարին Յուդա Մակաբէի կողմէ մաքրագործման եւ վերաօրհնութեան սրբազնագործ եւ հերոսական արարքին։ Ձմեռ էր։ Ժողովուրդը խռնուած էր Տաճարին գաւիթին Սողոմոն արքայի անունով կնքուած սրահին մէջ, ուր Յիսուս կը չրջագայէր ուխտաւոր իր ազգակիցներուն չարքերուն մէջ։ Յանկարծ ոմանք, ծայրայեղ հրէապաշտներ, իր չուրջը համախմբուեցան եւ երկար ժամանակէ ի վեր իրենց մէջ թանձրացած կասկածը ուզեցին փարատել ուղղակի Յիսուսին դառնալով եւ ըսելով.-

«- Մինչեւ ե՞րբ պիտի չարչարես մեր միտքը. եթէ դուն ես Քրիստոսը, (Օծեալը), համարձակ ըսէ մեզի»։

Յիսուս պատասխանեց.

«- Ըսի ձեզի. բայց դուք չէք հաւատար։ Այն գործերը զոր ես կը կատարեմ Իմ Հօր անունով՝ արդէն կը վկայեն իմ մասին։ Բայց դուք չէք հաւատար, որովհետեւ իմ հարազատ ոչխարներէն չէք… ես եւ իմ Հայրը մէկ ենք»։

Ընդիմադիրները սրդոդած՝ քարեր վերցուցին եւ ուզեցին քարկոծել զԱյն այս անլուր եւ ընդվզեցուցիչ յայտարարութեան համար: Յիսուս դարձաւ եւ ըսաւ անոնց.

-«Բազում բարի գործեր իմ Հօր անունով կատարեցի ձեր առջեւ. անոնցմէ ո՞ր մէկուն համար զիս կ՛ուզէք քարկոծել»:

Անհանդուրժող հրեաներ պատասխանեցին.

-Բարի գործին համար չէ որ քեզ կը քարկոծենք, այլ այդ հայհոյութեան համար. որովհետեւ դուն մարդ ես եւ քու անձդ Աստուած կը հռչակես:

* * *

Եւ իսկապէս Քրիստոսի ոգւոյն եւ մտածումներու աչխարհին անհաղորդ մարդիկ միշտ չեն կրցած յաղողիլ իրենց միտքերուն մէջ գետեղել այն գաղափարը թէ Յիսուսի անձին մէջ Աստուած կ՛ապրէր, թէ՝ Յիսուս կատարելապէս մարդ ըլլալով, մարդու պէս ապրելով, մարդու կեանքին յատուկ երեւոյթները իր կեանքին մէջ հարազատօրէն իւրացնող անձը՝ կրնայ ըլլալ Աստուած՝ Ինքը: Եւ ոչ միայն Քրիստոսի հակառակող մարդիկ, այլ նոյնիսկ Քրիստոսի հետեւող մարդիկ յաճախ իրենց մտածումներու ներքին աչխարհին մէջ չեն կրցած –եւ չեն կրնար– զետեղել Աստուած- մարդ զոյախառնման այս խորհուրդը: Ոչ միայն քարկոծողներ, այլ նաեւ «ովսաննայ» գոչող համակիրներ իմացական դժուարութիւն ունեցած են – եւ ունին – Քրիստոսի անձին հարազատ, վաւերական եւ ամբողջական ըմբռնումը ներդաչնակելու իրենց խորհողութեան մէջ: Կը տեսնէին զԱյն, կը լսէին Անոր ձայնին, կը հետեւէին Անոր քայլերուն եւ արարքներուն: Պարզ մարդ էր· իրենց նման կ՛ուտէր, կը յուզուէր, կ՛ուրախանար, հարսնիքի կ՛երթար, բարեկամի տուն կ՛այցելէր, սգաւորին հետ կը տխրէր, երբեմն կը բարկանար, կը հանդիմանէր, յաճախ կը ժպտէր ու կը գուրգուրար, մանուկներուն եւ լքուածներուն հանդէպ դթառատ կարեկցութիւն եւ հոգածութիւն ցոյց կու տար: Եւ ասոնց հետ, սակայն, գերբնական, չտեսնուած արարքներ ալ կը կատարէր – անբուժելի հիւանդները կը բժշկէր, հացն ու ձուկը կը բազմացնէր, ջուրը գինիի կը վերածէր, ծովուն վրայէն կը քալէր, մեռելներն անգամ կ՛ողջնցնէր: Մարդէն ու մարդկային կեանքի բնական կարգէն վեր անձ էր եւ գործեր կը կատարէր: Իր խօսքին հմայքը ամենազօր էր, Իր քարոզին գրաւչութիւնը՝ ամենակալ:

* * *

Աստուածայայտնութեան տօնին այս օրը անգամ մը եւս կը բերուինք դէմ հանդիման գալու մեծահրաչ խորհուրդին դիմաց: Այսօր կը վերակոչենք իր մարդ-եղութիւնը, ինքնին հրաչապատում դրուագ,

զոր հրեշտակներ կը պանծացնեն երկնային մեղեդիով – «Փա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ…», երկնքի աստղը լուսացոյց մատնանչումով կը պայծառացնէ, հովիւներ ու մոգեր աստղագնաց ճանապարհով կ՛որոնեն Բեթղեհէմի մսուրին մէջ, ուր ծնաւ սուրբ կոյս Մարիամէն դերահրաչ ծննդեամբ:

Քրիստոսի ծնունդը մեր միտքերուն մէջ կը վերածնցնէ այն գաղափարը, որ «Աստուած ընդ մեզ է», Քրիստոսով մեր մէջ ներկա՛յ է, Քրիստոսի խօսքով ու գործով մեր կեանքին մէջ կը ներգործէ: Ա՛հ, որքա՛ն կարիքն ունինք այդ գաղափարին կենսաւորումին եւ ազդուութեան մեր ապրումներուն մէջ: Մանաւանդ այս դարուն, ներկայ ժամանակներուն, ուր աչխարհի մէջ մարդոց կատարած գիտական եւ ճարտարագիտական նուաճումներուն հետեւանքով յառաջ եկած է մարդուն մէջ ինքնաբաւութեան եւ ամենազօրութեան զգացումին տիրակալութիւնը: Բայց երբ աւելի խոր հայեացքով դիտենք աչխարհն ու մարդկութիւնը, չենք կրնար չտեսնել մարդկային ընկերութեան մէջ մարդու անզօրութեան հիմնական երեւոյթը, մանաւանդ կեանքի հոգեւոր, բարոյական, յարաբերական երեսներուն մէջ, որոնցմով առաւելապէս ձեռք կը բերուի մարդուն եւ մարդկութեան խաղաղութեան եւ երջանկութեան կարիքին գոհացումը: Ասով կը բացատրուի կրօնական կեանքի վերազարթօնքի չարժումը համայն աչխարհի վրայ: Աստուծոյ ներկայութեան բարիքը մարդոց համար կեանքի հացին պէս ու հացին չափ այժմէականութիւն զգեցաւ ողջ մարդկութեան համար:

* * *

Անցնող տարին, 1990-ը, չատ ծանր տարի մը եղաւ հայութեան կեանքին մէջ թէ՛ ի Մայր Հայաստան եւ թէ՛ ի չորս ծագս աչխարհի: Մեր մայր հայրենիքին մէջ յառաջ եկած յեղաչրջական փոփոխութիւնները, անարդար եւ անմարդկային չրջափակումով մեր հայրենաբնակ ժողովուրդին կրած տնտեսական, ընկերային, կենցաղական նեղութիւններն ու զրկողութիւնները, Լենինականի երկրաչարժի աղէտի դեռ յամեցող տառապանքներն ու անոնց դարմանումի ի խնդիր ի գործ դրուած դերմարդկային ասպիճանի հասնող եւ համահայկական տարողութիւն զգեցած չանքերը, Ղարաբաղի մեր հայրենակիցներուն չարունակական տուայտանքը· Այստեղ՝ Լիբանանի մէջ չուրջ տարիէ մը ի վեր ահաւոր չափերով սաստկացած տագնապն ու ժողովուրդին անձկութիւնը եւ առհասարակ Միջին Արեւելքի մէջ տիրող խառնակ, անստոյգ եւ հոգեմաչ կացութիւնները բնականօրէն խոցեցին ողջ հայութեան այնքան յոլով անգամ արիւնած սիրտը:

Բայց այս բոլորին դիմաց կարելի չէ աչքերը փակել լուսաւոր այն երեւոյթներուն եւ երեսներուն վրայ, որոնք ոչ միայն սպեղանի եղան — եւ ե՛ն — մեր վէրքերուն, այլ յոյսի նոր հորիզոններով եւ լոյսի նոր հեռանկարներով զարկ տուին — եւ կու տան — մեր յառաջագնաց ճանապարհորդութեան դէպի աւելի պայծառ ապագայ: Մայր հայրենիքի նորահռչակեալ ինքնիշխան պետութեան ամրացումը, ժողովրդական ազատութեան պայմաններու բարելաւումը, ազգային ինքնութեան եւ արժանապատուութեան զգացումին անսասուր եւ անարգել աճումը, արտասահմանի հայութեան վերարժեւորումը, հայրենիք-սփիւռք յարաբերութեանց արագընթաց զարգացումը, ազգային ամբողջականութեան գաղափարին օրէ օր արմատացումը, Հայց. եկեղեցւոյ վերազարթօնքը, Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսական Մայր Աթոռի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջեւ եղբայրական գործակցութեան ընթացքին յառաջացումը, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեանց գահակալներու վախճանումէն ետք Պատրիարքական զոյգ Աթոռներուն նոր գահակալներով օժտումը, եւ առհասարակ հայ ժողովուրդին մէջ միութեան եւ միասնականութեան գոյութենական, արմատական ձգտումին պայծառակերպ վերընձիւղումը, ազգային քաղաքական հասունացման խոստմնալից եւ յուսալից պատկերը, եւ դեռ այլ յարակից դրական իրադարձութիւններ եւ երեւոյթներ մեր բոլորին հայեացքին դիմաց չնորհաւորելի, ուրախացուցիչ եւ ոգեւորիչ իրականութիւններ են, որոնց համար հարկ է որ այսօր ծունկի գանք առաջի մարդացեալ Փրկչին եւ յայտնենք մեր հաւատարիմ մեր այս կեցուածքէն:

* * *

Արարքներն ու գործերը վկայութիւն են մարդու եւ անոր ոգիին մասին: Ցիտուս կ՚ըսէր. «Թէեւ ինձ ոչ հաւատայք, սակայն գործոցն հաւատացէք»: Աստուածային ներգործութիւնը մարդկային կեանքին մէջ՝ խորհրդալի է եւ անքննելի: Թէ Աստուած ո՞վ է՝ մեզ համար պիտի մնայ միշտ «ի վեր քան զմիտս եւ զբանս», թէ Քրիստոսի անձին մէջ ինչպէ՞ս Աստուած եւ մարդ իրար են միացած, եւ թէ մարդացեալն Աստուած ինչպէս կը գործէ՝ մեզի համար պիտի մնայ միշտ «խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի»: Բայց մեզ համար ըմբռնելի եւ հասկնալի են գործերն ու արարքները: Ով որ մեր պատմութիւնը հարազատօրէն եւ ճշմարտօրէն հասկնալու լուրջ ճիգ ի գործ դնէ՝ չի կրնար չտեսնել աստուածային ոյժին ներգործութիւնը մեր ազգի դարաւոր կեանքի փորձառութեան մէջ: Քրիստոսի կրօնքին բարիքները այնքան պերճախօս են մեր ժողովուրդի դարաշրջնէ վերապրումին մէջ որ խուլ պէտք է ըլլալ չկարենալ իմանալու համար ճշմարտաձայն վկայութիւնը

քրիստոնէական հաւատքի ուժականութեան եւ ստեղծագործականութեան չքեղ իրականութեան: Հակառակ բոլոր տեսակի ալեկոծումներուն եւ աւերածութիւններուն՝ մենք յաջողեր ենք կենդանի եւ ստեղծարար պահել հայութեան կեանքը չուրջ երկու հազար տարիներ:

Երբ 20-րդ դարու վերջին տասնամեակի այս առաջին տարին կը բացուի մեր առջեւ, մեր բոլորի հասարակաց պարտքը կը նկատենք այսօր, Քրիստոսի Ս. Մննդեան տօնին, մտնել մեր հոգեղէն մսուրին մէջ, բեթղեհէմացնել զայն, այնտեղ ընդունիլ զԱստուած եւ զգալ Անոր սէրը իր Միածին Որդւոյն մարդ դառնալու գերագոյն եւ միանգամայն խոնարհագոյն արարքին: Ժամանակն է որ մեր աչքերէն թօթափենք Եգնիկ մատենագրին բառերով «զպղտորութիւն, զաղտն եւ զբիծն» եւ պարզութեամբ նայինք ծնեալ Փրկչին եւ տեսնենք մարդուն մէջ զԱստուա՛ծ եւ՝ Աստուծոյ մէջ մա՛րդը: Ջրլանք ծայրայեղ այն հրեաներուն նման, որոնք չկրցան Քրիստոսի մէջ մարդէն անդին տեսնել զԱստուած եւ հետեւիլ Անոր:

Սիրելի՛ք, այսօրը սիրոյ ճառագայթումի օրն է, եղբայրութեան եւ հաճութեան ցօղումի եւ սփռումին օրը մեր կեանքին մէջ: Եկէ՛ք, պարզանանք, իրարու հանդէպ սիրոյ եւ վստահութեան զգացումը խառնենք մեր արիւնին եւ անունին: Մեր ազգին համար վճռականօրէն եւ եզակիօրէն որոշադրիչ այս շրջանին բարձրագոյն աստիճանի գուրգուրանքով եւ օրինակելի նախանձախնդրութեամբ պահպանենք, ծաղկեցնենք եւ զարգացնենք միութեան, ներդաշնակութեան, համերաշխութեան եւ ամբողջականութեան ապրումը, որոնք ըստ էութեան Քրիստոսի մարդեղութեան ճառագայթներն են մարդկային կեանքին մէջ:

* * *

Այս մտածումներով եւ տրամադրութիւններով Մեր առաջին խօսքը կ՚ուղղենք Մեր սիրեցեալ եղբօր՝ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսին՝ Վազգէն Ա. Հայրապետին եւ մսուրացեալ Մեր սրտէն աղօթք կ՚ընծայենք խունկի, կնդրուկի եւ զմուռսի նուիրականութեամբ առ մարդացեալն Աստուած խնդրելով որ Իր չնորհաց ներգործութեամբ երկար կեանք չնորհէ անոր եւ Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին Միաբանութեան եւ բոլոր թեմերուն, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, վերաչնչեալ կենսընթաց եւ պտղալից սպասաւորութիւն առ Աստուած եւ առ ազգն Հայոց:

Մեր եղբայրական սիրոյ ողջոյնները Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեանց գահակալներուն, մաղթելով որ իրենց գահակալութեան այս առաջին տարին դառնայ սկիզբ արդիւնալից, աստուածահաճոյ եւ ազգաչէն գործունէութեան:

Մեր հայրական սիրոյ ողջոյնը կ՚իլիկեան Ս. Աթոռի Միաբանութեան, Ազգ. Ընդհ. ժողովոյ անդամներուն, Ազգ. կեդր. Վարչութեան, բոլոր թեմերու Առաջնորդ հայրերուն, հոգեւորական դասերուն, ազգային ժողովականութեան, համայնքային կազմակերպութեանց եւ միութեանց եւ բոլոր ազգային, կրթական, մշակութային, բարեսիրական, ընկերային հաստատութեանց եւ համայն հաւատացեալ ժողովուրդին աղօթելով առ փրկիչն մեր որ խաղաղութեան, բարգաւաճութեան նորանոր նուաճումներ չնորհէ բոլորին, ի վայելումն համայն ժողովրդեան, ի պայծառութիւն Հայց. Ս. Եկեղեցւոյն եւ ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեան։

1991

ԱՆՑԱԽՈՐԻՆ ՄԷՋ ԱՆԱՆՑԸ

«Երկինք եւ երկիր անցցեն
Եւ բանք իմ ո՛չ անցանիցեն»
(ՂՈՒԿ. ԻԱ. 33)

Քրիստոսի Մեռնդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնին առիթով կը հրաւիրեմ մեր եկեղեցւոյ հաւատացեալները իրենց միտքն ու ուշքը պահ մը սեւեռելու յաւիտենական, անմաշելի ճշմարտութեան մը վրայ, որ մեր երկնաւոր Վարդապետին աստուածախօս բառերով հռչակուեցաւ եւ որ իր մէջ ունի մեր կեանքը բարենորոգելու ամենազօր ոյժը։

Այդ ճշմարտութիւնը հռչակուեցաւ Իր մարդեղական կեանքի եւ քարոզութեան այնպիսի պահու մը, երբ Ան կ՚ուզէր Իրեն հետեւողներուն ներշնչել այն հաւատքը որ յաւիտենական կեանքի ապահովութեան զգացումը կը բերէր (եւ կը բերէ) մարդոց, յատկապէս թէ՛ Իր խօսքը ժամանակի եւ տարածութեան սահմանաւորումներէն չէր կաշկանդուած եւ չէր կրնար կաշկանդուիլ։

«Երկինքն ու երկիրը պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս պիտի չանցնին»։

Ս. Գրոց մեկնաբանները առհասարակ այս բառերը կը մեկնաբանեն որպէս Քրիստոսի երկրորդ գալստեան գաղափարին առնչուած ակնարկութիւն։ Բայց այս առաւօտ զանոնք դուրս բերելով մասնաւորութեան այդ ծիրէն եւ դիտելով իրենց ընդհանրական իմաստի եւ արժէքի տարողութեան մէջ, կ՚ուզէի զանոնք վերստին բերել մեր ժողովուրդի գիտակցութեան մէջ, կարգ մը մտածումներով, որոնք մեր այս օրերու կեանքին մէջ կրնան լուսաբանիչ դեր կատարել եւ աւելի

պայծառ ձեւով ու երջանկաբեր չունչով մեր օրերը ապրելու առաջնորդել։

Ա.

Կեանքը փոփոխութեանց ընթացք մըն է։ Հակառակ անոր որ ըսուած է թէ «արեւին տակ ոչինչ կայ նոր», բայց մեր ապրած կեանքին մէջ չարունակաբար նոր դէպքերու եւ երեւոյթներու մէջէն կ'անցնինք։ Յաճախ անակնկալ, անսպասելի եղելութեանց դիմաց կը գտնուինք թէ՛ անհատական-ընտանեկան, թէ՛ հաւաքական-ազգային ու միջազգային գետիններու վրայ։ Մասնաւորաբար մեր ապրած ներկայ ժամանակներուն մէջ, աշխարհն ամբողջ յարաչարժ եւ յարափոփոխ կեանքի թատր մըն է դարձած։ Փոփոխութեանց յեղակարծ, երբեմն արմատական, ցնցիչ, անկիւնադարձային նկարագիրը եւ ընթացքը գլխու պտոյտ պատճառող երեւոյթներով եւ արագութեամբ ոչ թէ անհատներն ու ազգերը, այլ եւ ամբողջ մարդկութիւնը կը դնէ հարցականներու առջեւ։ Ոչինչ կարծէք այլեւս նախատեսելի է։ Պատմութիւնը կ'առաջնայ մարդու կողմէ չերեւակայուած կամ չմտածուած ու չապատուած չարժումներով եւ ելեւէջներով։

Արտաքին փոփոխութիւնները, մարդկային ընկերութեան, ազգերու գոյակեցութեան, գիտական եւ ճարտարարուեստական զարգացումներու չրջագծէն զատ, եւ աւելի խոր, մարդոց մէջ կ'արձագանգեն, հոգեւոր, բարոյական, կենցաղային այլեւայլ արդիւնքներով, որոնք յաճախ արմատական յեղաշրջումներ յառաջ կը բերեն կրօնական, ընտանեկան, ընկերային, քաղաքական, մշակութային մարզերուն մէջ։ Եւ՝ երբեմն ա՛յն աստիճան՝ որ դարերու փորձով եւ աւանդութեամբ հաստատուն նկատուած եւ նուիրականութիւն ստացած ըմբռնումներ կը կորսնցնեն իրենց արժէքն ու ազդեցութիւնը եւ կը նկատուին «հինցած» մտայնութեան օրէ օր ժժգունող երեւոյթներ արդի դարուն եւ մարդուն համար այլեւս անընդունելի եւ անկիրարկելի։ Ահա այսպիսի կեանքի յորձագնաց ընթացքին մէջ մարդիկ կը տարուին հարց տալու.- ի՞նչ է մնայունը եւ ի՞նչ է գնայունը մարդկային կեանքին մէջ։ Մտքերու չփոթ մը կ'առաջնայ, տեսակ մը մշուշապատ հոգեկան եւ իմացական մթնոլորտ մը կը ստեղծուի, որուն մէջ նոր իմն մարդկային քաոսի վիճակի մը կը մատնուի մարդը։

Բ.

Ահա այստեղ է ուր Քրիստոսի խօսքը կը զգենու փրկարար իմաստ.-

«Երկինքն ու երկիրը պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս պիտի չանցնին»։

Աստուածորդին իր մարդեղութեամբ աշխարհին բերաւ կեանքի նոր հասկացողութիւն մը, յատկապէս թէ՛ մարդու կեանքին իմաստը, բարիքը, երջանկութիւնը արտաքին, յարափոփոխ աշխարհին մէջ չունին իրենց տեղը, այլ՝ մարդու ներքի՛ն հոգեկան կենսոլորտին մէջ։ Ինքն էր որ չեչտ կերպով ըսաւ. «Արքայութիւնն երկնից ի ներքս ի ձեզ է»։ Հոգեկան արժէքներու, աստուածաշնչեալ ճշմարտութիւններու, քրիստոսադիր սկզբունքներու, մարդկային հարազատ ապրումներու իրացումին մէջ պէտք է փնտռել կեանքի երջանկութեան աղբիւրը։

Քրիստոս Բեթղեհէմի մէջ իր ծնունդով եւ երկրի վրայ իր ապրած կեանքով ու մարդոց իր քարոզած բարոյական սկզբունքներով մարդկութեան առջեւ բացաւ այն կեանքի ճանապարհը, որ մարդիկը կը տանի դէպի ներքին խաղաղութեան, ապահովութեան եւ երջանկութեան։ Շատ բան կը փոխուի կեանքին մէջ, չատ բան կու գայ ու կ'երթայ, երբեմն ամէն ինչ արտաքին աշխարհէն կը կորսուի։ Ինչ որ կը մնայ, ինչ որ կը տոկայ՝ Աստուծոյ խօսքն է, ճշմարտութիւնը, ինքը՝ Քրիստոս։ Հազար ու մէկ գաղափարաբանութիւններ ծնան, փոխուեցան եւ գացին։ Հազար ու մէկ կայսրութիւններ, թագաւորութիւններ եւ իշխանութիւններ կործանեցան։ Հազար ու մէկ վարչակարգեր կանգնեցան եւ խորտակուեցան։ Բայց Քրիստոսի խօսքերը մնացին կենդանի, ներգործօն եւ առողջարար ու դարձան դեղ ու դարման ցաւերուն, յոյսի աղբիւր՝ կործանումներուն դիմաց, անմար փարոս՝ փոթորկեալ ծովերու եւ նաւաբեկութեան մատնուած նաւերու դիմաց, ժայռանման ամրութիւն՝ խորտակուող աւազներուն մէջ։ Իր Աւետարանին խօսքերը երբե՛ք ժժգունութիւն չտեսան։ Այո, Իր խօսքերը ծաղրուեցան երբեմն. Իր դիմագիծը ձաղկուեցաւ տեղ-տեղ. Իր անունը ուրացուեցաւ ոմանց կողմէ. Իր հետեւորդները հալածուեցան այլոց կողմէ։ Բայց Իր խօսքերը մնացին մշտահունչ, յաւերժաբարբառ։ Ջմռունանք, սակայն որ այդ խօսքերուն խօսքը եղաւ ինքը՝ բանն Աստուծոյ որ «Մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ»։ Ի՛նքն է Իր խօսքը որ ոչ սկիզբ ունի եւ ոչ վերջ, որովհետեւ յաւիտենական է, յաւիտենութենէ կու գայ եւ յաւիտեանին կ'երթայ, «զի Յիսուս Քրիստոս՝ երէկ եւ այսօր, նոյն եւ յաւիտեան»։

Գ.

Հայ ժողովուրդի կեանքն այսօր փոթորկոտ է։ Քրիստոսի առաջին ազգային մսուրին՝ Հայաստան աշխարհին մէջ անպարագրելիօրէն արագ, յարաչարժ եւ խորհրդաւոր փոփոխութիւններ յառաջ եկան։ Մեր երկիրը դարձաւ անկախ, մեր ժողովուրդը՝ ազատ եւ ինքնիշխան։ Տագնապներէ անցաւ, ցնցումներ կրեց եւ՝ կը կրէ այսօր ալ։ Փոփոխութեանց յորձանքը դեռ ամբողջականօրէն ապահով հունի մէջ չէ մտած։ Արցախին ամբողջ դեռ կ'եռայ։ Անոր ու Հայաստանի չուրջ նոր

«երկաթէ վարագոյրներ» կը փորձուին բարձրացուիլ անմարդկային ըլլալու աստիճան չրջափակումի խօլ ջանքերով։ Անկախ Հայաստանի Հանրապետութիւնը ինքնապահովման, ինքնազօրացման, վճռական նախաքայլերու մէջ է այժմ։

Այս բոլորին դիմաց, հարկ է որ մնայուն, տոկուն եւ անխախտելի կեանքի սկզբունքներու կառչած մնայ մեր ժողովուրդը։ Այդ սկզբունքները Քրիստոսի մարդեղութենէն ճառագայթած հոգեւոր ոյժերն են որ դարերով մեր երկիրն ու ժողովուրդը սնուցած են արիութեան, դիմացկունութեան առաքինութեամբ։ Առաքելական քարոզութեան ժամանակներէն ասդին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչով հռչակուած, Սահակ Մեսրոպով հայացած, Քաջն Վարդանով արիւնացած քրիստոնէական հաւատքը մեր ամրութեան կռուանն է։ Քրիստոսի Աւետարանը ճանչցեր ենք իբրեւ «հայր» եւ եկեղեցին իբրեւ «մայր», ոսկեդարեան սերունդի նշանաբանով։

Այսօր, երբ փոթորիկ է դեռ մեր չորս դին, երբ ներքին նեղութիւնները դեռ լայն տեղ ունին մեր կեանքին մէջ, ըլլա՛յ Մայր Հայրենիքի, ըլլա՛յ Արցախի, ըլլա՛յ նաեւ սփիւռքի մէջ, Քրիստոսի Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան այս յուսալից տօնական օրերուն բնական պարտքն է բոլորիս Քրիստոսի խօսքերը՝ որ Իր անձով, կեանքով, եւ Աւետարանով մարմնաւորուած եւ կենսաւորուած՝ կենսաւորենք մեր կեանքի անդաստանին մէջ։ Խաղաղութեան իշխանին բերած խաղաղութիւնը ապրինք մեր ներքին, հոգեկան աշխարհին մէջ, որպէսզի ըլլանք հոգեպէս անդորր, հաչտ եւ հաճոյ իրարու հետ («Ցերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»)։

Ղուկասու Աւետարանի նոյն այն հատուածին մէջ ուրկէ քաղեցինք մեր այսօրուան բնաբանը («Երկինք եւ երկիր անցցեն եւ բանք իմ ոչ անցանիցեն») ըսուած է նաեւ. «Զգոյշ լերուք անձանց, գուցէ ծանրանայցեն սիրտք ձեր չուայտութեամբ եւ արբեցութեամբ եւ հոգովք աշխարհականօք…։ Արթուն կացէք այսուհետեւ, յամենայն ժամ աղօթս արարէք…» (ԻԱ. 34, 36)։ Այո՛, ժամն է զգաստութեան, աչալրջութեան, հոգեւոր եւ ազգային բիւրեղացման, որպէսզի փոփոխուող երեւոյթներու դիմաց՝ չփոխենք անփոխելին եւ անփոփոխելին, Աստուծոյ խօսքը, քրիստոնէական ճշմարտութիւնը, մեր հայրերու Լուսաւորչեան հաւատքը։ Բոլորուինք մեր եկեղեցիին, մեր հարազատ, քրիստոսահիմն եւ հայակերտ հոգեւոր տան չուրջ, օտար ու վարձկան հովիւներու ձայներուն հրապոյրները խափանենք, մեր ականջները լեցնելով մեր հայրաշունչ քրիստոնէական ճշմարտութեան խօսքերուն եւ անոնց աղբիւրը՝ Քրիստոսի անձին, կեանքին եւ Աւետարանին քաղցրահունչ ձայներով։

Դ.

Եղբայրական սիրոյ ու հաճութեան, միութեան եւ միասնականութեան, խաղաղատենչ ու արդարախոյզ նախանձախնդրութեան այսպիսի մթնոլորտին մէջ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Ս. Աթոռի այս կեդրոնէն՝ Անթիլիասի Մայր Տաճարէն ողջոյնի յարգալից եւ սիրազեղ Մեր խօսքը կ'ուղղենք Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսին, աղօթելով առ Աստուած որ իր կեանքը ընէ երկար ու երջանկալից, բեղմնաւոր սպասաւորութեան առատ բարիքներովը յարաճուն, որպէսզի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը Մայր Աթոռ՝ Ս. Էջմիածնի մէջ եւ իր բոլոր թեմերով, դառնայ լուսաճաճանչ ճառագայթում ողջ հայութեան կեանքին մէջ ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։

Սիրոյ եւ աղօթքի ապրումներով կ'ողջունենք մեր հայրենիքի անկախ Հանրապետութիւնը, իր վսեմաշուք նախագահով եւ պետական բոլոր կառոյցներով ու սպասաւորներով, հայցելով Աստուծմէ անսահման իմաստութիւն, ոյժ եւ կորով ի կատար ածելու համար մեր ժողովուրդի իղձերն ու ցանկութիւնները ի բարօրութիւն Հայաստան աշխարհի եւ ողջ հայութեան։

Եղբայրական սիրոյ Մեր ողջոյնները Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռներու Գահակալներուն, հոգեւորական դասերուն եւ հաւատացեալ ժողովուրդին, որպէսզի լիագոյն նուիրաբերութեամբ եւ ներդաշնակ միասնութեամբ արդիւնաւորեն իրենց Աթոռներու առաքելութիւնը Հայց. եկեղեցւոյ ծոցին մէջ։

Մեր հայրական սիրոյ ամենաջերմ ողջոյնները կ'ուղղենք մեր կաթողիկոսական Ս. Աթոռի բոլոր թեմակալ Առաջնորդներուն, ազգային եկեղեցական իշխանութեան ներկայացուցիչներուն, բոլոր մակարդակներու եւ աստիճաններու վրայ, մեր բոլոր թեմերու ազգային-եկեղեցական, կրթական-մշակութային, ընկերային-բարեսիրական հաստատութիւններու եւ կազմակերպութիւններու սպասաւորներուն։ Կ'աղօթենք առ մարդասէր Աստուած որ Իր խօսքին զօրութեամբը արթուցնէ բոլորը, անխտիր, որպէսզի դարաւոր այս Աթոռի հոգեւոր, կրօնական, ազգային, կրթական եւ մշակութային ու ընկերային սպասաւորութիւնը դառնայ առաւել եւս տարածուն եւ բարեբեր յարաճուն ընթացք մը ծառայութիւններու, իրագործումներու եւ բարիքներու մեր համայն ժողովուրդի վերակենդանութեան եւ նորահրաշ վերածաղկման այս պատմական ժամանակներուն մէջ, Աստուծոյ փառքին, մեր հայրենիքի ու ժողովուրդի բարգաւաճման եւ Հայց. եկեղեցւոյ նորազօրաց արգասաւորման համար. ամէն։

1992

ՅԻՍՈՒՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ՝ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԵԱՆ ԳԱԳԱԹՆԱԿԷՏ

«Եւ բանն մարմին եղեւ,
Եւ բնակեաց ի մեզ,
Եւ տեսաք զփառս նորա...»

Ս. Ծննդեան տօնի այս առաւօտուն երբ երկիրը վերստին է այցելած երկինքէն, երբ երկինքն ու երկիրը իրարմէ բաժնող գաղափարը պահ մը հեռացած է մեզմէ, երբ հրեշտակներ եւ մարդիկ միասին կ'երգեն ցնծալից, եկէք հանդարտ մտածմամբ, ներհայեաց հոգեւոյսումով ջանանք մտերմանալ խորհուրդի քօղէն դուրս եկող եւ մեզի բացուող այն հրաշալի դէպքին զոր Աւետարանիչներուն ամենէն խորահայեացը՝ Յովհաննէս, սեղմ ու թելադրականութեամբ այնքան կուռ եւ հարուստ բառերով կը նկարագրէ ըսելով

«Բանն մարմին եղեւ...»։

Բանը՝ որ «ի սկզբանէ էր», Բանը՝ որ Աստուծոյ մօտ էր, Բանը՝ որ Աստուա՛ծ էր, յանկարծ մարմին եղաւ, հազիւ նչմարելի ամպին պէս՝ որ թանձրանալով անձրեւի կը փոխակերպուի, լոյսին պէս՝ որ արեւէն կը չողարձակուի եւ կ'իջնէ ու կը ցնցուղուի նիւթեղէնին մէջ, կը բնակի մարդոց մէջ, կ'ըլլայ մարդոց պէս։ Անոր փառքը ալ չէ սոսկ երկնային անմերձենալի ու սոսկ երեւակայելի եւ իմանալիօրէն զգալի երեւոյթ, այլ՝ մեր աչքերուն դիմաց տեսանելի ու մեր ձեռքերուն համար չօշափելի մարմնեղէն իրականութիւն, մեր մարդկային կեանքին մէջ տարրացած էութիւն։

«Բանն մարմին եղեւ...»։

Բանը՝ Աստուած ինք. որովհետեւ Ի՛նքն է Իր Խօսքը. Ինքը Խօսք է, չնորհաց հեղուսմ. ո՛չ սոսկ գաղափարը, մարդկային միտքին համար հայեցողութեան օրինաչափութիւն, լոկ իմաստասիրականօրէն ըմբռնուած սկզբունք: Յովհաննէս Աւետարանիչ այս երեք բառերուն մէջ խտացուցած է ողջ քրիստոնէութեան ոգին եւ նկարագիրը: Աստուած այլեւս չէ այն որ մարդիկը ստեղծած էին իրենց կերպարին կաղապարովը: Ոչ ալ այն որ փիլիսոփաները գաղափարած էին՝ տիեզերքն ու կեանքը կարենալ բացատրելու համար որպէս նախատուեալ եւ նախադրեալ տեսական անհրաժեշտութիւն: Աստուած ան է որ մարմի՛ն եղաւ, մարդացա՛ւ:

Քրիստոսի ծնունդը Բեթղեհէմի մսուրին մէջ յեղաշրջեց մարդկութեան կրօնական հայեցողութիւնը եւ տիեզերքի ու կեանքի աշխարհայեցողութիւնը: Աստուծոյ ըմբռնումը այլեւս չէր կրնար պատկերացուիլ մարդակերպային հոգեբանութեամբ եւ կամ արտայայտիլ առասպելներու, զուտ բարոյագիտական ուսուցումներու, դիցաբանական խորհրդալից մտայղացումներու եւ պաշտամունքային ձեւակերպութիւններու կաղապարային տարազներով: Մարմնացեալ Քրիստոսով Աստուած մարդկային կեանքի չաղուածքին եւ ընթացքին մէջ մտաւ ուղղակի՛ ներգործութեամբ, անձնացեալ թանձրականութեամբ, գոյութենական իրաւութեամբ:

Աստուած յայտնութեան նախաբեթղեհէմեան շրջանին, Հին Կտակարանի էջերուն մէջէն, իր ներկայութիւնը բազմիցս ու բազմաձեւ եղանակներով արտայայտած էր: Եղած էր չունչ, եղած էր ձայն, եղած էր երեւում: «Խօսած» էր նահապետներու, մարգարէներու, թագաւորներու, քահանաներու, սաղմոսերգուներու, առակագիրներու, իմաստագէտներու միջոցաւ: Բայց Քրիստոսի մարդեղութեամբ՝

«Բանն մարմին եղեւ...»:

Բեթղեհէմով Աստուած երկինքը կապեց երկրին եւ մարդ էակը բարձրացուց Իրեն. մարդը դարձուց աստուածակերպ, վերականգնելով անոր սկզբնատիպ եւ աստուածանման պատկերը, մարդու բնութիւնը իւրացնելով, մարդկային գոյութեան մէջ չաղախելով Իր աստուածային գոյութիւնը, աշխարհին եւ մարդուն բերելով որակային առանձնայատկութիւն մը՝ յաւիտենականին կնիքը դրոշմելով անոնց վրայ:

* * *

Քրիստոնէութեան բուն էութիւնը այս արարքին մէջ կը կայանայ, որով ճշմարտութիւնը, սէրը, գաղափարը դադրեցան տեսական, յղացային, հայեցողական ըլլալէ, դարձան մարմնացեալ, անձնաւորեալ եւ կենսաւորեալ՝ մարդացեալ Յիսուսի անձին մէջէն:

«Եղե՛ւ...»

Աստուածաշունչի առաջին գլուխին մէջ յանկերգային յաճախութեամբ գործածուած ամենէն յանկուցիչ բառն է սա.

«Եւ ասաց Աստուած, եղիցի՛ լոյս.

Եւ եղեւ լոյս:

.....

Եւ եղեւ երեկոյ

Եւ եղեւ վաղորդայն,

Օր մի:

.....

Եւ եհաս Աստուած զամենայն զոր արար,

Եւ ահա բարի են յոյժ.

Եւ եղեւ երեկոյ

Եւ եղեւ վաղորդայն,

Օր վեցերորդ»:

Եւ այժմ, այսինքն՝ «ի լրումն ժամանակի»,

«Բանն մարմին եղեւ»:

Այլեւս Աստուած չըսաւ: Եղա՛ւ: Եւ Իր ըլլալը Իր Խօսքը եղաւ, Քրիստոսի մարդեղութեան մէջէն: Այլեւս Իր ինքնութեան մարդկային կերպ տուաւ, թանձրական, տեսանելի, չօչափելի արտայայտութիւն: Միջնորմ կամ միջնորդ վերացաւ:

Ի՛նչ դրուիչ զօրութիւն մը կայ Յիսուսի սա խօսքերուն մէջ, զորս ուղղեց իր հետ միասին ապրող, գինք ամէն օր լսող առաքեալներէն Փիլիպպոսին, երբ սա պարզ միտքով կը տարուէր հարցում ուղղել Յիսուսին ըսելով.

- Յոյց մեզ զՀայր, եւ այդ արդէն բաւական է մեզ համար:

Յիսուս պատասխանեց.

- Փիլիպպէ, այսքան ժամանակ է որ ձեզ հետ կ՛ապրիմ եւ չկրցա՞ր ճանչնալ զիս: Ան որ զիս տեսաւ՝ իմ Հայրը տեսած եղաւ: Դուն ինչպէ՞ս կ՛ըսես թէ՝ «ցոյց տուր մեզի Հայրը». չե՞ս հաւատար որ ես Հօր մէջ եմ եւ Հայրը՝ իմ մէջս: Այն խօսքերը զորս կը խօսիմ ձեզի հետ ոչ թէ իմ անձէս կը խօսիմ, այլ Հայրը որ իմ մէջս կը բնակի՝ ա՛ն է որ կը կատարէ իմ գործերը: Կը հաւատա՞ք ինծի թէ՝ ես Հօր մէջ եմ եւ Հայրը իմ մէջս, եթէ չէք հաւատար՝ գոնէ իմ կատարած գործերուս համար հաւատացէք (Յովհ. ԺԴ. 8-11):

Այո՛, ճշմարտութիւն ըսուածը, քրիստոնէական հարազատ հասկացողութեամբ, կեա՛նք է եւ՝ գո՛րծ, Քրիստոսի մարդեղութեան եւ անօրինական կեանքին իսկ վկայութեամբ:

Ասոր համար է որ Ղուկաս Աւետարանիչ իր Աւետարանի երկրորդ տողին իսկ մէջ կը հաստատէ որ առաքեալները ոչ թէ սոսկ ունկնդիր եւ հանդիսատես, այլ «ականատեսք եւ սպասաւորք եղեն Բանին» (Ա. 2)։ Առաքեալները չլսեցին խօսքը Յիսուսի այնպէս ինչպէս մարգարէները եւ Հին Կտակարանի ներչնչեալ միւս դէմքերը, այլ՝ տեսա՛ն Բանը, ծառայեցին Անոր, որովհետեւ Ան իր մարմնացումով եղաւ իր խօսքը։ Աստուած ու մարդ միացան Բանին մէջ եւ Բանը եղաւ ճշմարտութիւնը, ապրեցաւ ճշմարտութիւնը, ի գործ դրաւ ճշմարտութիւնը։ Ասոր համար է որ Յովհաննէս Առաքեալ կ'ըսէ «առնել զճշմարտութիւն» (Գ. 21), այսինքն՝ կատարել ճշմարտութիւնը, ո՛չ սոսկ զայն մտքով հասկնալ, խօսքով արտայայտել, դիրքով դրոշմել, այլ՝ կեանքով եւ գործով ապրիլ։

* * *

«Եւ Բանն մարմին եղեւ…»։

Քրիստոս իր մարդեղութեամբ մարդկային մեր մարմնեղէնն գոյութեան արժէքը բարձրացուց։ Մանօթ իրողութիւն է, որ մարմինը, Քրիստոսի մարդեղութեան ժամանակաշրջանին, ստորադասեալ արժէքներու կարգին կը պատկանէր։ Հոգի՛ն էր չեչտուածը, մի՛տքն էր կարեւորը։ Նոյնիսկ Յունական մտածողութեամբ տիրապետուած ժողովրդային շրջանակներուն մէջ մարմինը կ'արհամարհուէր եւ կը ներկայացուէր որպէս չարիքներու աղբիւրը։ Ասոր համար էր որ առաջին դարուն ոմանք չհաւատացին Քրիստոսի մարդեղութեան, այն համոզումով՝ որ Աստուած չէր կրնար մարմին զգենուլ, լոյսը խաւարին հետ չէր կրնար հաշտուիլ, բարին չարին հետ չէր կրնար եղբայրանալ։ Ահաւասիկ յառաջ եկան Գնոստիկեան երեւութապաշտական բազում հոսանքները, որոնցմէ շատեր Յիսուսի ուսուցումները ընդունելով հանդերձ՝ կը մերժէին անոր մարմնացումը։ Երկրի վրայ անոր մարմնեղէն ներկայութիւնը «առ աչօք» երեւոյթ կը նկատէին, տեսակ մը խաբկանք, ո՛չ չօշափելի, թանձրական իրականութիւն։ Ասոր համար չէին կրնար ընդունիլ թէ Յիսուս կրնար խաչուիլ, եւ ուստի կ'արհամարհէին խաչը։

Բայց ճշմարտօրէն հասկցուած քրիստոնէական մեր հաւատքին համաձայն, Քրիստոսի մարդեղութիւնը՝ ինք՝ նիւթեղէն, ֆիզիքական գոյութեան տուաւ անոր աստուածաստեղծ նկարագրին համապատասխան՝ էական կարեւորութիւն, որովհետեւ մարմինն ալ Աստուծոյ ձեռագործն է եւ մարդկային մեր կեանքը, որ այս երկրի վրայ մարմնով կ'արտայայտուի, ունի իր բարձր արժէքը։ Յիսուս մարմին դառնալով՝ մարմինը հոգիացուց եւ իր բուն աստուածաղրոշմ իմաստին վերադարձուց։

* * *

Սիրելի՛ք,

Քրիստոսի մարդեղութիւնը այսօր մեր մէջ կը վերակենդանացնէ այն համոզումը որ ճշմարտութիւնը, որ ըստ նոյն Աւետարանիչի՝ Յովհաննէսի վկայութեան՝ «մեզ կը փրկէ» (Ը. 31-32), այսինքն՝ մեր երջանկութեան աղբիւրն է, գաղափար չէ ուղեղին մէջ կազմաւորուող, զգացում չէ սիրտէն արտաբխող, հայեցողութիւն չէ հոգիով կերպաւորուող, այլ՝ կեա՛նք, ապրում, գործ, անձնաւորեալ, անձով մարմնացող ու արտայայտուող իրականութիւն։ Ասոր համար էր որ Քրիստոս՝ մարդացեալ Փրկիչը՝ ըսաւ. «Ես ԵՄ ճշմարտութիւնը», ոչ թէ ա՛յս է, կամ այսպէ՛ս է ճշմարտութիւնը։ Ճշմարտութիւնը աստուածատիպ մարդէն կը ճառագայթէ կեանքի՛ բխումով եւ գործերու իրացումով։ Յիսուս մարմնով աշխարհի մէջ մտաւ ոչ թէ սոսկ քարոզելու, խօսելու, փիլիսոփայելու առաքելութեամբ, այլ՝ ըլլալո՛ւ եւ՝ ըլլալո՛վ ցոյց տալու ճշմարտութիւնը որպէս կեանքի ուղի բոլոր մարդոց համար, առանց խտրութեան ցեղի, գոյնի, սեռի, դիրքի։ Իրմէ առաջ չատեր եկեր էին եւ փիլիսոփայական, իմացաբանական բարձր ճախրանքներով գաղափարներ ցաներ աշխարհի մէջ։ Իրմէ ետք ալ եկան, եւ դեռ կու գան ու պիտի գան չատեր, եւ նոյնիսկ գաղափարներ, գաղափարաբանութիւններ, տեսութիւններ պիտի տարածեն։ Բայց ինք եկաւ եզակի ու անկրկնելի ինքնայայտնութեան մը զօրութեամբ։ Եղա՛ւ, ապրեցա՛ւ, գործե՛ց։ Գիրք մը չտուաւ մարդկութեան, ինքզի՛նք տուաւ։ Խօսքեր չարտաբերեց, ի՛նք եղաւ խօսքը։

«Բանն մարմին եղեւ…»։

Այս դարուն, ինչպէս — կը հաւատամ — բոլոր դարերուն, մարդիկ կեանքի՛ պէտք ունին։ ո՛չ գաղափարի, ո՛չ իմանալի տեսաբանութեանց։ Որքա՜ն չդայլութիւն կը տեսնեմ չորս դիս։ Շդայլութիւն խօսքի, առատաբանութիւն, յաճախ «չոգմոգութիւն», «դատարկաբանութիւն», «զրախօսութիւն», որովհետեւ խօսքի սահմանին մէջ կը մնան եւ չեն մարմնանար մարդու, քարոզողին, տարածողին եւ քարոզուողներուն եւ ընդունողներուն կեանքերուն եւ գործերուն մէջ։

* * *

Ամենէն իմաստալի եւ կենսական հարցումը Ս. Ծննդեան տօնի այս առաւօտուն մեզի համար չեչտակի նշանակութիւն ունի.-

ԻՆՉՈ՞Ւ «Բանն մարմին եղեւ…»։

Մարմին եղաւ, որովհետեւ սէրը զինք մղեց, քանի սէրն է Աստուծոյ բնութիւնը, սէրն է Աստուծոյ անունը, ինչպէս Ներսէս Շնորհալի բանաստեղծ հայրապետը կ'երգէ «Սէր անուն Յիսուս»: Սէրն է ակունքը Քրիստոսի մարդեղութեան. «զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, մինչեւ զիւր միածին ետու... զի փրկեսցի աշխարհ նովաւ» (ՅՈՎՀ. Գ. 16-17): Մարդ էակին հանդէպ Աստուծոյ սէրը եղաւ իր առ մարդ մարդօրէն ինքնընծայման ինքնաբուխ ոյժը: Եւ ա՛յս է որ հայոց չարականագիր վարդապետը կը բացայայտէ մեզ համար ամենէն պարզ բառով մը· «զի վասն մեր մարմնացաւ»: «Վասն մեր», մեր փրկութեան, մեր երջանկութեան սիրոյն ինք մեզի պէս եղաւ որպէսզի մենք ըլլանք մենք զմեզ, մեր աստուածատիպ բնութեան վերականգնումով:

Քրիստոնէական մեր հաւատքը մեզ երբեք թոյլ չի տար մոռնալու, ու Աւետարանը արեւու լոյսին պէս պայծառօրէն մեզ կը զգացնէ իր ամէն մէկ խօսքին մէջէն, որ «Բանն մարմին եղեւ» եւ՝ «վասն մեր մարմնացաւ»: Այդ յիշեցումի կողքին, կը բացատրէ թէ «մարմին եղեւ» որպէսզի մենք ալ մարմին տանք այդ հաւատքին: Աւետարանիչին այդ երեք բառերը ոչ թէ միայն հաստատում մըն են, նկարագրական տարողութեամբ վկայութիւն մը, այլ՝ խորագոյն ներզօրութեամբ օժտուած հրաւէր մը, որպէսզի մենք ալ առաջնորդունք մեր կեանքը ապրելու քրիստոսատիպ ոգիով եւ ոճով, այսինքն՝ սիրոյ զօրութեամբ մեր հաւատքին տանք գործնական արտայայտութիւն:

* * *

Եկէք, Ս. Ծննդեան տօնի այս առաւօտը հոգեմտաւոր առաւօտի մը վերածենք, ներքին գիտակցական հայեցողութեամբ հոգեւոր լուսաւորութեան մը ներգործութեանը բացուինք, անդրադառնալով որ մեր ալ կեանքը պէտք է դառնայ հանդիսարան հաւատքի, սիրոյ եւ նուիրումի, այլապէս՝ քրիստոնեայ բառը մեր վրայ կը մնայ անուն, հագուստին պէս, առանց դառնալու հոգի եւ կեանք, գոյութեան էատարրին պէս:

Բոլորդ ալ քալ գիտէք որ ներկայ ժամանակներուն մէջ ողջ հայութիւնը կ'անցնի վճռականօրէն բախտորոշ շրջանի մը մէջէն: Մայր հայրենիք եւ սփիւռք սկսած են հետզհետէ դառնալ միազանգուած հայութիւն: Այն անջատումը որ անցնող եօթը տասնամեակներուն, արտաքին պատճառներով, պարտադրուած էր մեզի՝ այժմ չքացած է: Միութիւնը սոսկ ցանկութիւն եւ զգացում, բաղձանք եւ սպասում չէ այլեւս· այլ՝ օրէ օր զօրացող իրականութիւն:

Չենք կրնար չտեսնել որ ծանր տառապանքի եւ նեղութեան օրերու մէջէն կ'անցնի Մայր Հայաստանի հայ ժողովուրդը: Առաւել եւս ծանր եւ մարդկայնօրէն անտանելի եւ անկարելի պայմաններու տակ իր կեանքը կ'ապրի, աւելի ճիշդ՝ իր գոյապայքարը կը տանի, Արցախի հերոսական ժողովուրդը: Մխիթարական երեւոյթ է հաստատել որ սփիւռքի հայութիւնն ալ, առանց խորութեան, իր հոգիին մէջ կ'ապրի իր սեփական նեղութեանց չարքին նաեւ իր Հայաստանաբնակ եւ Արցախապաշտպան եղբայրներուն եւ քոյրերուն տագնապը: Ցիսուս «վասն մեր մարմնացաւ»· մենք ալ «վասն եղբարց մերոց» կոչուած ենք մեր սիրոյն արտայայտութիւն տալ մարմնեղինական քրիստոսեան օրինակով, գործնական աջակցութեան արդիւնքներով:

Ս. Ծննդեան այս տարուան տօնը թող իւրաքանչիւրիս համար վերածուի հոգեկան կերպարանափոխութեան, ներքին վերածննդեան ոյժի մը: Ըլլա՛նք: Ըլլա՛նք սէր, ըլլա՛նք հաւատք, ո՛չ մենք մեզի համար, այլ՝ փոխադարձաբար իւրաքանչիւրս իւրաքանչիւրին համար, մէկզմէկու համար, որպէսզի առաւել եւս ջրդեղուի մեր միութիւնը եւ անոր մէջ գտնենք մեր զօրութիւնն ու փրկութիւնը:

* * *

Ահա այս խոհերով, իղձերով եւ տրամադրութիւններով՝ կանգնած Ս. Ծննդեան տօնին դիմաց, սրտի պարտք կը զգանք Մեր եղբայրական սէրը հեղ մը եւս, եւ՝ նորոգեալ զօրութեամբ, յայտնել Մեր սիրեցեալ եղբօր՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ի Ս. Էջմիածին: Մեր աղօթքն է առ մարմնացեալ Փրկիչ, որ իրեն չնորհէ երկար կեանք՝ առողջութեամբ տոգորուած, որպէսզի քրիստոնէական հաւատքի մարմնաւորումը Հայաստանի մէջ՝ դարերու իր աւանդութեան վրայ աւելցնէ պայծառութեան նոր չող մը, ազատ ու անկախ Հայաստանի մայր հողին վրայ:

Մեր եղբայրական սիրոյ ողջոյնները նաեւ՝ Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռներու Գահակալներուն: Թող մարդացեալն Աստուած զօրացնէ զիրենք ըլլալով միշտ իրենց կողքին իրենց առաքելութեան բարւոք եւ ատոք պտղաբերման համար:

Հայրական սիրոյ Մեր ամենաջերմ ողջոյնները կ'ուղղենք կիլիկեան Ս. Աթոռի բոլոր թեմերու հոգեւոր Առաջնորդներուն, եկեղեցական սպասաւորներուն, թեմական Ազգ. Իշխանութեան մարմիններուն՝ բոլոր աստիճաններուն վրայ, համայնքային կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն, հաստատութիւններուն եւ համայն հաւատացեալ ժողովուրդի զաւակներուն: Բեթղեհէմի մսուրին մէջ անգամ մը եւս ծունկի գալով եւ Մեր սիրտը բանալով առ Աստուած՝

կը հայցենք «մարմին եղեալ» Յիսուսէն, որ 1993-ը իրենց կեանքին եւ գործունէութեան մէջ վերածէ Բեթղեհէմի աստղի լոյսէն ներթափանցուած եւ պայծառացած տարիի մը, որուն մէջ իրենց նուիրումին բարիքները դառնան հոգեւոր եւ ազգային վայելքի, զօրութեան եւ վերածննդեան առատ աղբիւր իրենց համայնքներու զաւակներուն երջանկութեան համար։

«Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ
Զեզի, մեզի մեծ աւետիս»։

1993

ՍՈՒԲ ԾՆՈՒՆԴԸ՝ ԲՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԱՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

«Զի՞ խնդրէիք զիս.
Ո՞չ գիտէիք եթէ ի տան Հօր իմոյ
Պարտ է ինձ լինել»
(ՂՈՒԿ. Բ. 49)

Մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի աստուածայայտնութեան տօնը Հայց. Եկեղեցւոյ հնաւանդ եւ հարազատ աւանդութեան համաձայն տօն մը ըլլալէ աւելի տօնաշարք մըն է, աւելի ճիշդ՝ տօնակարգ մը, որուն մէջ կը ներառուին իր կեանքի բոլոր վկայադրեալ դէպքերը Բեթղեհէմի մսուրին մէջ իր ծննդեան այնքան յանկուցիչ դրուագէն մինչեւ իր հասունացեալ, երեսնամեայ, տարիքին, մկրտութիւնը Յորդանան գետին մէջ, որ այնքան թելադրական ձեւով խորհրդանշուած է Ջրօրհնէքի արարողութեան մէջ։

Այս տարի այդ դրուագներէն մէկը կ'ուզեմ խորհրդածութեան նիւթ դարձնել մեր սիրելի ժողովուրդի զաւակներուն հոգեւոր չինութեան համար.-

Տաներկու տարեկան հասակին էր հասած Յիսուս։ Իր ծնողքին՝ Յովսէփի եւ Մարիամի հետ միասին առաջին անգամ ըլլալով Իր երրայեցի ազգի նուիրական աւանդութեան համաձայն՝ Պասեքի տօնին առթիւ ուխտի էր գացած Իր սննդավայր Նազարէթ գիւղէն իր ազգի սրբավայր Երուսաղէմ քաղաքը։

Կրօնա-ազգային պարտքը կատարած՝ երբ Նազարէթ կը վերադառնային, ճամբու ընթացքին յանկարծ ծնողքը անդրադարձան որ Յիսուս իրենց հետ չէր. ամէն կողմ փնտռեցին եւ չկրցան գինք գտնել

ուխտաւոր ուղեկիցներու բազմութեան մէջ։ Շփոթած ու մտահոգ՝ ճամբէն վերադարձան Երուսաղէմ այնտեղ գինք գտնելու յոյսով։ Եւ ահա գտան գինք Եբրայեցի ժողովուրդի ամենէն նուիրական հոգեւոր կեդրոնին՝ Տաճարին մէջ, ուր օրէնքի ու կրօնքի մեկնաբան վարդապետներու հետ նստած կը զրուցէր, կը լսէր ու հարցումներ կ'ուղղէր, որով կը զարմացնէր փորձառու գիտնականները, որոնք կը հիանային իր խմաստութեան վրայ, ինչ որ անսովոր երեւոյթ էր տասներկու տարեկան անձի մը պարագային։

Մայրը ցնծալից հոգիով եւ տեսակ մը անոյշ յանդիմանութեան չեչտով կը դառնայ եւ կ'ըսէ իրեն.

- Տղա՛ս, ի՞նչ ըրիր մեզի, ահա հայրդ եւ ես անձկութեան մատնուած՝ քեզ կը փնտռէինք։

- Ինչո՞ւ գիս կը փնտռէիք, ըսաւ Յիսուս, չէի՞ք գիտեր թէ պարտաւոր էի Հօրս տան մէջ ըլլալ։

Հօրս տան մէջ ըլլալ…

Ի հաղորդութեան երկնաւոր Հօր, հարազատ բնակակցութեամբ Անոր հետ, որ գինք էր ղրկած աշխարհ վասն փրկութեան մարդկան։ Քրիստոսի մարդեղութիւնը այն կամուրջն է, որ իրար կը զօդէ Արարիչ եւ արարած, Աստուած եւ մարդ։ Կրօնքին էութիւնն իսկ է այդ կապը։ Աստուծոյ սիրոյն ծնունդն են աշխարհ ու մարդ։ Եւ մարդու գոյութեան իմաստին հիմնարմատն է Աստուած։ Ահա այս ճշմարտութիւնն է որ անգամ մը եւս կը վերընձիւղի ու կը կանաչնայ մեր գիտակցութեան եւ առօրեայ կեանքին մէջ ամէն անգամ որ կը գտնուինք դէմ յանդիման Քրիստոսի ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան տօնին, ամէն անգամ երբ ի հաղորդութեան կու գանք Քրիստոսի եւ Անոր անձին, խօսքին ու գործին ընդմէջէն, Ս. Հոգւոյ ներգործութեամբ՝ Հօր Աստուծոյ հետ։

Պարտ է ինձ լինել ի տան Հօր իմոյ…

Բառերը յստակ են եւ չեչտ երանգ մը ունին՝

Պա՛րտ է ինձ.

Ոչ թէ սոսկ փափաք կամ ցանկութիւն, տրամադրուածութիւն եւ նախասիրութիւն, այլ՝ պարտք, պարտաւորութիւն, պարտականութիւն, տեսակ մը բնութենական հարկաւորութիւն, հարազատութեան ինքնաբուխ արտայայտութիւն։ Աստուծոյ հետ ըլլալը մարդու բնութեան իսկ մաս կը կազմէ։ Միայն կամաւորական տրամադրութեան կամ մասնաւոր, ներքին, պարագայական հակումի մը երեւոյթ չէ, այլ՝ մարդու գոյութեան բաղկացուցիչ տարրերուն հետ է շաղախուած. Մարդը մարդ է Աստուծմով եւ Աստուծոյ համար. ո՛չ թէ սոսկ ինք իրմով եւ ինք իրեն համար, ինքնաստեղծ, ինքնաբաւ եւ ինքնա-

վախճան։ 12-րդ դարու Ս. Գրոց մեկնիչ վարդապետներէն Սեաւ Լերան կարմիր վանքին «Շնորհալի»ներու դպրոցին դէմքերէն Իգնատիոս Շնորհալի խոր դիտարկութեամբ մը կ'ըսէ «Ան (Քիսուս) Որդին էր մշտնջենաւոր Աստուծոյ որուն անունով էր չինուած այդ տունը. եւ որդիներուն յատուկ է, («սեպհական» է) հօր տան մէջ բնակիլ»։

Ներկայ ժամանակներուն, գիտութեան, ճարտարարուեստի եւ ճարտարաշինութեան անսանձ տիրապետութեան այս շրջանին, երբ մարդ էակը իր կատարած գիւտերով եւ հնարքներով հանգստաւէտ, արագավազ կեանքի ու յառաջընթաց դիւրակեցութեան ու ժամանցի պայմաններ է ստեղծած, տարապայման աստիճանի աղքատութեան է մատնուած հոգեկան, բարոյական, մշակութային կեանքի տարածքներուն մէջ։ Հիմնական պատճառներէն մէկը այն է որ Աստուծմէ եւ աստուածային յաւիտենական ու կենսատու սկզբունքներէն է հեռացած եւ ինքնաբաւութեան, ինքնամբարտաւանութեան փորձութեան է մատնուած, եւ յաճախ այս վերջինին ենթարկուած։

Բնականօրէն, մեր հայ ժողովուրդն ալ աշխարհի այս նոր մտայնութիւններէն եւ կենցաղակերպերէն անմասն չէ մնացած։ Կը դիտեմ իմ շուրջը, կը տեսնեմ մեր ժողովուրդը…։ Ա՛հ, որքա՜ն մակերեսայնապաշտութիւն, ի՛նչ աստիճանի օտարացում ու հեռացում Աստուծմէ եւ այն բոլոր առաքինութիւններէն որոնք Աստուծոյ հետ հաղորդութենէն ճառագայթած էին հայութեան կեանքին մէջ, մասնաւորաբար մեր պատմութիւնը կերտող դարաշրջաններուն մէջ եւ անձնաւորութիւններուն մօտ։ Խախտած են արժէչափերը, խաթարուած են ճաշակները, գունաթափած է հաւատքը, նօսրացած է գաղափարականութիւնը, փոչոտած է գաղափարապաշտութիւնը, գետնաքարշ վիճակի են մատնուած արժէքները։

Պարտ է ինձ լինել ի տան Հօր իմոյ…

Բայց մենք ո՞ւր ենք. Աստուծո՞յ տան մէջ թէ մարդահնար ու հողեղէն ժամանակային գոյութեանց յատուկ բնակարավայրերու մէջ։

Եկէ՛ք, Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, ինքնագննական հայեացքով այս հարցումը ուղղենք մենք մեզի անհատապէս եւ հաւաքաբար։ Ինձմէ ինծի ուղղուած այս հարցումին առաջին անմիջական պատասխանը իմ հոգեխառնութենէս, դիտութենէս եւ մտածողութենէս թելադրուող, պարզ է եւ աներկբայօրէն յստակ.-

Մեզի՝ հայերուս համար Քիսուսի «Հօր տուն»ը մեր եկեղեցի՛ն է, որուն մարմնաւորած եւ քարոզած ճշմարտութիւնները կը ստեղծեն այդ տան շնչելի մթնոլորտը եւ կը մատակարարեն հարկ եղած հոգեկան եւ բարոյական սնունդը այդ տան բնակիչներուն։ Այդ տան մէ՞ջ կ'ապրինք, անո՞վ կը շնչենք, անով կը սնանի՞նք։ Այդ «տուն»ը քարե-

րով եւ պատերով սահմանագծուող, խունկով ու մոմով, աւանդական արարողութեանց ձեւապաշտութեան տուեալներով յատկանշուած չէնքը չէ, ուր երբեմն կ'այցելենք։ Այդ «տուն»ը մեր կեանքին մէջ ապրող ոգի է, հաւատք, բարոյական հասկացողութիւն, կեանքի ըմբռնողութիւն, ապրելու ոճ, հարազատ՝ մեր դարաշրջնէ հոգիին եւ ազգային ինքնութեան։ Այդ «տուն»ը Աստուածաշունչի խօսքով բարբառող, հաւատքի կենդանութեամբը վառ, աստուածային սրբութեան վկայ, մեր հայրերու ժառանգին ոսկեփայլովը խօսուն այն օճախն է, որուն լոյսին ու ջերմութեան ճառագայթումը մեր կեանքին առողջութիւնն ու յաւերժութիւնը կ'ապահովեն մեզ համար։

Մեզի՝ հայերուս համար Յիսուսի «Հօր տուն»ը է նաեւ Հայկեան հայրենիքը եւ Մեսրոպեան գիրը եւ անոնցմով կեանք ստացած եւ կեանք տուող գրականութիւնն ու մշակոյթը, որոնց մէջ Աստուած միշտ ներկայ է։ Ինքը՝ Յիսուս Միածին Որդին որ իջաւ ի Հայաստան (Էջ-Միածին) եւ օրհնեց հողն Հայոց ու նշանեց հիմքը Հայց. Եկեղեցիին։ Այո՛, Աստուած ներկայ է մեր հայրենիքին մէջ, քարին վրայ, հողին մէջ, սարալանջերուն, ձորամէջերուն, գետափերուն, բլուրներուն, կղզիներուն, քաղաքներուն եւ դիւղերուն մէջ, որոնց խաչաճառագայթ տեսարանները գեղեցկութիւնն են մեր հայրենի աչխարհին։ Այո՛ Աստուած ներկայ է մեր ժողովուրդի հոգիի ամենէն հարազատ, անխաթար մնացած արտայայտութիւններուն մէջ, որոնք որպէս կենդանի աւանդութիւն կը ներգործեն մեր ժողովուրդի առօրեայ կեանքին մէջ, յաճախ, լուռ ու անբարբառ եղանակով, բարքերով եւ սովորութիւններով, որոնք այնքան խոր տեղ են գտած պարզ մարդերու պարզակեաց ապրումներուն մէջ։ Այո՛, Աստուած ներկայ է մեր ճակատներուն աստուածային կնիքովը սրբագրոշմ Միւռոնին որ պատիւն է հայուն եւ միանգամայն՝ գրաւականը անոր աստուածատիպ ինքնութեան։

Այսօր այդ Հայրենիքը տառապալից երկունքի մէջէն կ'անցնի։ Գոյութեան, ինքնօրէն ու ազատ գոյութեան, ինքնավար ու անկախ գոյութեան սիրոյն մեր եղբայրներն ու քոյրերը, ըլլա՛յ Հայաստանի մէջ եւ ըլլա՛յ անկէ անբաժան Արցախի մէջ, յանճն առած են զրկանքներով եւ նեղութիւններով լեցուն կեանք մը։ Աստուած սիրած է մեր աչխարհը։ Աստուած հեղ մը եւս բացայայտեց այդ սէրը եւ Իր սիրոյն զօրութեամբը եւ մեր հաւատարմութեան գինովը մենք վերստին ունեցանք մեր անկախութիւնը։ Կը հաւատամ, որ Աստուած մեր հայրենիքին հետ պիտի ըլլայ։ Նոյնպէս եւ կը հաւատամ որ Աստուած մեզմո՛վ, մեր կապուածութեան մէջէն կ'ուզէ ըլլալ մեր հայրենիքին հետ։

Հայաստանի մեր եղբայրներն ու քոյրերը, որոնք զԱստուած պաշտելու իրենց ազատութիւնն են վերագտած, կարիքն ունին Յիսուսի «Հօր տան» մէջ ապրելու, իրենց կեանքը մաքրելով օտար բռնական լուծէն իրենց պարտադրուած ազդեցութիւններէն, որոնք անյարիր են աստուածային ճչմարտութեան եւ աստուածաղրոշմ մարդկային ու ազգային մեր կեանքին։ Մենք, սփիւռքի մէջ, ուր վայելած ենք ազատութիւնը զԱստուած պաշտելու, մեր վրայ կը կրենք հետքերը օտար կենցաղակերպերէ արտահոսող բարքերուն եւ սովորութիւններուն, որոնք նոյնքան անհաչտ են Աստուծոյ եւ այդ տունին կերպարով եւ ոճով չինուած մեր հայութեան բնակարանի մթնոլորտին։

Կարիքն ունինք ինքնագտումի, ինքնաբխուրեղացումի։ Աստուծոյ մե՛ր տան մէջ կը խօսին մե՛ր «վարդապետ»ները, ինչպէս կը խօսէին երբայեցիներու Տաճարին «վարդապետ»ները եւ որոնց ունկնդիր կը դառնար մանուկ Յիսուսը։ Ի՞նչ է մեր վերաբերումը մեր «տան» հանդէպ. ունկնդի՞ր ենք այնտեղ մշտահնչող ձայներուն մեր հարազատ, «եռամեծ», «տիեզերալոյս», «բանիբուն» վարդապետներուն, Աստուծոյ իմաստութիւնը մեզի թարգմանող եւ մեր պատմութեան անժանգելի ոսկին ստեղծող հայրապետաց եւ վարդապետաց, սրբոց եւ մարտիրոսաց։

Պարտ է ինձ լինել ի տան Հօր իմոյ…

Եթէ Աստուածորդի Յիսուսին համար Իր Հօր տան մէջ ըլլալը հրամայական պարտաւորութիւն էր, հապա որքա՛ն առաւել անհրաժեչտութեամբ այդ է, եւ պէտք է դառնայ, մե՛ր պարտաւորութիւնը…։

Սիրելի՛ք,

Քրիստոս իր ծննդեամբ ուզեց մեզ վերստին առաջնորդել դէպի Իր Հօր տունը եւ տալ մեզի բնակութեան ու քաղաքացիութեան պարտք եւ իրաւունք։ Բայց մենք մարդ ենք եւ մեղանչական, միշտ ենթակայ հեռացումի փորձութեան։ Իր Ծննդեան տօնով ահա ամէն տարի Ան կու գայ մեզ մեր հեռացեալ վիճակէն վերադարձնելու իր «Հօր տուն»ը եւ վերստին մոցնելու այնտեղ որպէս հարազատ բնակիչ, որպէս տնուոր, բնակակիչ Տիրոջ՝ Աստուծոյ։ Մեր փրկութեան միակ ճամբան է այդ, մեր ամրութեան խարիսխը, մեր յաղթանակին գրաւականը։ Զօրութեան աղբիւրէն հեռանալը տկարութեան զառիթափին կը տանի մեզ։ Դա՛րձ դէպի տուն, հարազատ տուն, դէպի Աստուած, դէպի հայրենիք, դէպի հայութիւն։ Դեգերումը կեանքի այլ բաւիղներուն մէջ՝ մեր ինքնութեան կորստեան ճամբան է։ Հաւաքե՛նք մեր ոյժերը, պայծառացնե՛նք մեր միտքերը, մաքրե՛նք մեր սիրտերը, պրկե՛նք մեր կամքերը եւ անդամ մը եւս դիտակցինք այս կենարար ճչմարտութեան։ Գիտակցելէն անդին անցնինք, սակայն. Ուղղե՛նք մեր միտքերը դէպի Աստուծոյ տունը, ուր կայ լոյսը մեր կեանքին,

իմաստը մեր գոյութեան, աղբիւրը մեր զօրութեան, գաղտնիքը մեր յաւերժութեան: Մարմնացեալ Աստուծոյ՝ Քրիստոսի քարոզած ճշմարտութիւնները վերածենք ճրագի մեր ոտքերուն առջեւ:

Եկէ՛ք, Ս. Ծննդեան տօնի այս առաւօտուն անձնապէս եւ հաւաքաբար միաբերան ձայնակցինք Սաղմոսերգուին եւ ողջ հոգիով «յամենայն սրտէ եւ յամենայն մտաց եւ յամենայն զօրութենէ» ըսենք. «Ի տուն Տեառն երթիցուք մեք»: Որովհետեւ «մէկ բան խնդրեցի Աստուծմէ եւ նոյն աղաչանքը կը մատուցեմ իրեն. այն է՝ որ չնորհէ ինծի որ իմ ամբողջ կեանքիս ընթացքին բնակիմ Տիրոջ տան մէջ» (ՍԱՂՄՈՍ ԻԶ. 4)

Եւ այն տեղն կը գտաք թէ՛ որքա՜ն քաղցր է եւ որքան առողջաբար՝ մեր ազգին համար, մանաւանդ նեղութեան այս ծանր օրերուն, գտալ Աստուծոյ ներկայութիւնը, որ զօրութիւն է ամենազօր եւ յոյս՝ ամենակեցուցիչ եւ կեանք՝ անվախճան:

Թող մանուկ Յիսուսի Հօր Տան մէջ ըլլալու, Հօր Տան համար ապրելու եւ գործելու սուրբ կոչակը դառնայ մեր կեանքի ուղին 1994 տարւոյն եւ գալիք բոլոր տարիներուն համար:

1994

«ԱՆԾԱՆՕԹ» ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Նա ոչ Հեռի է յիւրաքանչիւր ումեքէ ի մէնջ»
(ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԺԷ. 27)

Քրիստոնէութիւնը տարածող ամենէն եռանդուն եւ բազմարդիւն Առաքեալը՝ Ս. Պօղոս, իր քարոզչական այնքան լայնատարած չրջադայութեանց ընթացքին, չատ հետաքրքրական եւ նշանակալից հանդիպում մը ունեցաւ գիտութեան եւ արուեստի բարձրագոյն կեդրոն ճանչցուած հռչակաւոր Աթէնքի մէջ: «Գործք Առաքելոց»ի հեղինակը ընդարձակ ձեւով կը նկարագրէ Պօղոս Առաքեալի եւ իր օգնականներու քարոզչական առաքելութիւնը Ցունաստանի մէջ, սկսեալ Թեսաղոնիկէ (այժմեան Սելանիկ) քաղաքէն: Ցունաստանը չէր նմաներ ուրիշ երկիրներու: Այստեղ կրօնական կեանքն ու հայեցողութիւնը, փիլիսոփայական, բարոյագիտական, իրաւաբանական եւ գիտական ուսումները բարձր մակարդակներու հասած էին: Եւ Ցունաստանի հոգեւոր ու իմացական սիրտը Աթէ՛նքն էր: Այստեղ բազմաստուածութեան երեւոյթը ծայրագոյն աստիճանի էր հասած: Ինչպէս կը հաստատեն պատմաբանները «Աթէնքը բազում աստուածներու քաղաքն էր» թէ՝ «Աթէնքի մէջ այնքան աստուածներու արձաններ կային որ աւելի դիւրին էր այնտեղ աստուծոյ մը հանդիպիլ քան մարդու մը»: Աթէնքը նաեւ քաղաքն էր իմաստասէրներու, որոնք հրապարակներու վրայ փիլիսոփայական հարցերու մասին այնպէս կը խօսէին ինչպէս այսօրւան մարդիկը մեծ վաճառատուներու մէջ ապրանք կը գնեն:

Աթէնքի մէջ, սակայն, կար բլուր մը, որ Արէս Աստուծոյ անունով էր կնքուած՝ Արիսպագոս, ուր մտաւորական մեծ դէմքեր՝ իմաստասիրաբար խորհող անձինք խմբակ մը կազմած էին, տեսակ մը փիլիսո-

փաներու չրջանակ կամ ակումբ, ուր բարձր մակարդակի վրայ հաւաքական զրոյցներ կ'ըլլային կրօնական, բարոյական, իրաւագիտական կարեւոր եւ այժմէական հարցերու չուրջ եւ ուր նոյնիսկ դատավարութիւններ տեղի կ'ունենային մարդասպանական ոճիրներու համար:

Ահա այստեղ էր եկած (չատ հաւանաբար՝ հրաւիրուած) Պօղոս Առաքեալ Աթէնք գտնուած չրջանին: Եպիկուրեան եւ Ստոյիկեան փիլիսոփայական դպրոցներու պատկանող մտաւորական եւ իմաստախոյզ մարդիկ կը դառնան եւ կ'ըսեն իրեն.

- Կրնա՞նք իմանալ թէ ի՛նչ է այդ նոր ուսուցումը որ քու կողմէդ կը քարոզուի: Օտար եւ անսովոր գաղափարներ կը հասնին մեր ականջներուն. կ'ուզենք գիտնալ թէ ի՞նչ է քու բերած վարդապետութիւնը:

Պօղոս՝ Արիսպագոսի կեդրոնը կանգնելով՝ կը պատասխանէ.

- Ո՛վ Աթենացիներ, կը տեսնեմ որ առհասարակ կրօնասէր մարդիկ էք: Որովհետեւ երբ չրջեցայ եւ տեսայ ձեր պաշտամունքի կեդրոնները, բագին մը գտայ, որուն վրայ արձանագրուած էր. «Անծանօթ Աստուծոյ». Ահա ինչ որ դուք իբրեւ անծանօթ կը դաւանիք ու առանց ճանչնալու կը պաշտէք՝ ես այդ Անծանօթին է որ ձեզի կը քարոզեմ:

Ապա իր խօսքին մէջ կը բացատրէ թէ ճշմարիտ Աստուածը այն չէ զոր մարդիկը իրենք են ստեղծած, այլ այն որ ի՛նք մարդիկն է ստեղծած: Ո՛չ ձեռակերտ բագիններու մէջ, ո՛չ արձաններու մէջ եւ ոչ ալ նիւթեղէն ոեւէ այլ գոյութեան տարրերու մէջ կը պարփակուի ան: Ողջ տիեզերքը անոր ձեռակերտն է. Ան տէրն է երկրին եւ երկինքին եւ չի բնակիր «ձեռագործ տաճար»ներու մէջ: «Ան հեռու չէ մեզմէ իւրաքանչիւրէս»: Մարդոց կողմէ չի պաշտուիր այնպէս որ կարօտ է այդ պաշտամունքին: Ինք է որ կեանք կու տայ եւ ազգերը կ'ապրեցնէ երկրի վրայ. մենք ենք՝ մարդիկս՝ որ զայն կը փնտռենք եւ անով կ'ապրինք ու կը չարժինք: Ան է որ ոչ միայն ծնաւ եւ ծառայեց, այլ եւ յարութիւն առաւ եւ մեզի յաւիտենական կեանք պարգեւեց, եւ դատաւորն է բոլորին:

Այս բոլորը իմանալով Աթենացի իմաստասէրներէն ոմանք, յատկապէս լսելով յարութեան մասին՝ սկսան ծաղրել Պօղոսը: Իսկ ոմանք ալ քմծիծաղով ըսին. «Ուրիշ անգամ կը լսենք քեզ այդպիսի բաներու մասին...»: Իսկ ոմանք ալ բռնուեցան անոր քարոզութենէն եւ հաւատացին:

* * *

Այո՛, Աստուած անծանօթ է: Աւելի ճիշդ՝ Անծանօթն է եւ՝ Անծանօթութիւն, ըստ իր էութեան: Անտեսանելի է Աստուած, անիմանալի,

անքննելի, անհասանելի, անճառելի, անպարագրելի: Տեսնել, իմանալ, քննել, ըմբռնել, խօսիլ, պարագրել՝ մարդկային մարմնի եւ միտքի հաղորդութեան մէջ ինկող արարքներ են: Աստուած գերիվեր է այս բոլորէն, «ի վեր է քան զմիտս եւ զբանս»: Յովհաննէս Աւետարանիչ, որ ապրեցաւ Աստուածորդւոյն հետ, եւ՝ այնքան սերտ մտերմութեամբ, վճռական ձեւով կը յայտարարէ. «զԱստուած ո՛չ ոք ետես երբեք», ու կ'աւելցնէ. «բայց միածինն Որդի որ է ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց» (ՅՈՎՀ. Ա. 18):

Ոչ ոք կրնայ տեսնել զԱստուած, ինչպէս ո՛չ ոք կրնայ տեսնել բուն արեւը: Բայց ամէն ոք կրնայ տեսնել Աստուծոյ նշանները, ինչպէս ամէն ոք կը վայելէ արեւու ճառագայթներուն լոյսն ու ջերմութիւնը: Եւ այդ նշաններուն գերագոյնը, ամբողջականը, ամենազօրը Յիսուս Ի՛նքն է, Բեթղեհէմի մէջ Իր ծնունդով, երկրի վրայ ապրած Իր կեանքով ու գործով մինչեւ Իր յարութիւնն ու երկինք համբարձումը. տակաւին՝ համբարձումէն ալ ետք այս աչխարհի վրայ թողած Իր «խորհրդական մարմին»ով որ բուն, էական եւ ապրող ու գործող եկեղեցին է: «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայրն իմ» պատգամեց Յիսուս, ծնեալ եւ մարդացեալ Փրկիչը (ՏԵ՛Ս ՅՈՎՀ. ԺԴ. 9-12): Ան որ Յիսուսին կը նայի, զԱյն կ'ընդունի, Անոր կը հաւատայ, Անով կ'ապրի, Անոր նման կը գործէ՝ ա՛ն է որ «տեսած» կ'ըլլայ զԱստուած:

* * *

Այս ճշմարտութեան պայծառ չողարձակումին չքեղագոյն տօնն է այսօր: Այսօր դարձեալ կը գտնուինք Աստուծոյ Որդւոյն ծննդեան, յաչխարհ երեւման, մարդկային բնութեան իւրացման հրաչատեսիլ դէպքին առջեւ: Մեր գիտակցութեան մէջ վերստին կը կենդանանայ դիմապատկերը Անոր որ «Անիմանալի Աստուծոյ պատկեր»ն (Բ. ԿՈՐՆԹ. Դ. 4, ԿՈՂ. Ա. 15) ըլլալով՝ զգեցաւ պատկերը մարդուն, որպէսզի մարդը կարենայ իր իսկ մէջ վերստեղծել «զնմանութիւն պատկերին Աստուծոյ»: Ան որ Աստուծոյ պատկերն ունէր որպէս իւրական բնութիւն, ըստ էութեան, առաւ մարդկային «ծառայական կերպ»ը, ըստ տնօրինութեան, վասն առաքելութեան: Քրիստոսի ծնունդը վերամիախառնումն է աստուածային պատկերին եւ մեր մարմնեղէն գոյութեան ու երկրաւոր կեանքին: Տեսակ մը վերստեղծումը մարդուն, այս վերջնոյն վերականգնումը իր սկզբնատիպ եւ աստուածադրոշմ պատկերին մէջ, ինչպէս կը բնորոշուի հայրաբանական աստուածաբանական գրականութեան մէջ որպէս «Նոր Արարչութիւն», որ կը սկսի «Նոր Ադամ»ով՝ Յիսուս Քրիստոսով, եւ չարունակաբար կ'իրա-

գործուի «նոր արարած»ներով, ըստ Առաքելական թուղթերու եզրա-բանութեան։

Քրիստոսի մարդեղութիւնը նոր նշանակութիւն մը տուաւ մարդու գոյութեան եւ կոչումին, նոր ճանապարհ մը բացաւ անոր կեանքին, նոր տարածք մը աւելցուց անոր առաքելութեան։ Քրիստոսի ծնունդով Աստուած մարդուն վերստին երեւցաւ ամենաթանձրական եւ ամենազօրաւոր ինքնայայտնութեամբ եւ ըսաւ անոր.- ես ընդ քեզ եմ. ես քու մէջդ եմ. մի՛ մոռնար դուն գքեզ որպէս իմ ձեռքիս արարչագործութիւն, մի՛ հեռանար ինձմէ, մի՛ օտարանար ինծի, մի՛ դաւաճաններ քու մէջ դրած իմ հոգիի կերպարին։

Ահա ատոր համար է որ Պօղոս Առաքեալ Արիսպագոսի բլրան վրայ, մարդկային իմաստութեան եւ գիտութեան բարձրագոյն օճախ նկատուած Աթէնքի մէջ, զինք ունկնդրող իմաստասէրներուն եւ բարոյագէտներուն ըսաւ. «Ան («Անծանօթ Աստուած»ը) հեռու չէ մեզմէ իւրաքանչիւրէս»։

* * *

Այսօր օրն է ներհայեցողութեան. մեր աչքերը սեւեռենք մեր անձերուն ներքին տարածքներուն վրայ։ Հո՛ն է Աստուած եթէ մենք հարազատ ենք մենք մեզի, եթէ Իր պատկերը չէ մթագնած կամ չէ խաթարուած մեր մէջ։ Հո՛ն է Աստուած Քրիստոսով, «որ լոյն է ի լուսոյ» եթէ մեր հոգետեսութեան աչքերը պահուած են առողջ եւ մաքուր։ Հո՛ն է Աստուած եկեղեցիո՛վ, որովհետեւ Քրիստոս մեր մէջ կը վերածնի ամէն անգամ որ սուրբ պատարագ մատուցուի եւ երգուի

Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ,
Որն էննն Աստուած՝ աստ բազմեցաւ,
Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ,
Սէրն յընդհանուրս սփռեցաւ
Եկեղեցիս մի անձն եղեւ։

Եւ հո՛ն ուր սէր, մխիթարութիւն եւ խաղաղութիւն կը տիրեն՝ հոն կը բնակի Աստուած, հո՛ն միշտ կ՚ըլլայ նոր իմն Բեթղեհէմ, տուն Աստուծոյ, ճանապարհ Քիստոսի, արքայութիւն երկնից։

Հեռու չէ Աստուած մեզմէ իւրաքանչիւրէս, հեռու չէ այնքան եւ այնպէս որքան մենք մօտ ենք Իրեն, որքան հարազատօրէն ու տիրականօրէն կը զգանք Իր ներկայութիւնը մեր մէջ, որքան մեր կեանքը կ՚ընենք հանդիսարան մը Քրիստոսի Աւետարանի ճշմարտութեան։

Սիրելի՛ք,

կ՚ապրինք ժամանակներու մէջ, ուր մարդու ստեղծագործութեան, հնարագիտութեան եւ ճարտարարուեստութեան նուաճումներն ու իրագործումները այնքան առատ են եւ արագ, այնքան բազմալից եւ

տիրական, որ Աստուծոյ ներկայութեան զգացումին ու գաղափարին տեղը կը սահմանափակեն մարդկային ընկերութեան առօրեայ կեանքին մէջ։ Սրընթաց, հեւիհեւ եւ խճողուն կեանքի մը պատկերը կը պարզէ արդի աշխարհին մէջ մարդուն ապրելակերպը։

Եւ սակայն, միաժամանակ, նիւթական յագեցումի այս կենսընթացին մէջ, աճող ուժգնութեամբ եւ սրտմտող անհրաժեշտութեամբ կը զգացուի կարիքը Աստուծոյ ներկայութեան։ «Մարդը մարդ է մարդով» ըսած ենք ուրիշ տեղ. Բայց մարդը մարդ չէ մարդով եթէ մարդուն մէջ պակսի էականօրէն մարդկայինը, այսինքն՝ աստուածայինին տարրն ու տարածքը իր ինքնըմբռնումին եւ ինքնիրագործումին մէջ։

Քրիստոսի ծննդեան եւ յայտնութեան ուղին դեղեցկագոյն եւ իմաստնագոյն առիթն է վերյայտնաբերելու մեր մէջ Աստուծոյ ներկայութիւնը եւ աստուածայինին ներգործութիւնը։ Մենք է որ կարիքն ունինք վերստին ծնելու, վերստին մկրտուելու Աստուծոյ ի մեզ առկայութեան եւ կենսագործութեան աւազանին մէջ։ Մեր մարդկային գոյութեան կոչումն իսկ է «կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյ իւրոյ» (ՀՌՈՄ. Ը. 29)։

* * *

Զգո՛յշ, ժողովուրդ Հայոց, զգաստ, խոհեմ կեցուածք որդեգրէ՛ այսօրուան աշխարհի աշխարհայնապաշտական փորձութեանց դիմաց, որոնք կը սպառնան մարդը խեղդել մարդուն մէջ, աստուածայինը հեռացնել մարդկայինի տարածքներէն։ Ջիտուսաքայլ ընթանանք, ինչպէս մեր հայրերը ընթացան, եւ ոչ թէ ան-Ջիտուս կամ մանաւանդ՝ հակա-Ջիտուս կեանքի բաւիղներուն մէջ դեգերինք, ինչպէս աշխարհային մտայնութիւններն ու բարքերը մեզ կը քաշեն կը տանին։

Մանաւանդ այս տարի, 1995-ին, երբ կոչուած ենք համազգայնօրէն, միասնական ոգիով ու նախանձախնդիր մօտեցումով վերստին ապրեցնելու մեր Ապրիլեան Եղեռնի նահատակներու ոգին, անոնց նահատակութեան 80-ամեակին առիթով։ Անոնք՝ նահատակները նոյնիսկ իրենց մահուամբ մեր մէջ վերստին ծնցուցին ապրելու կամքը Աստուծոյ հաւատարմութեան եւ մեր աստուածատիպ հոգիին անմահութեան բերած իրենց կենդանարար եւ անմոռանալի վկայութեամբ։ Ապրիլեան Եղեռնի յիշատակը, հայութեան դէմ գործուած ցեղասպանութեան վերակոչումը՝ մահուան խորհուրդը չէ որ կը հանդիսադրէ մեր հայեցողութեան դիմաց, այլ վերածննդեան չքեղ երեւոյթը եւ առաւել պայծառ ապագային տեսիլքը։

Այդ պայծառութիւնը նոր չող է զգեցած մեր հայրենիքի ազատութեան եւ անկախութեան հաւասիկ եռամեայ սխրալի իրագործումո-

վը, որ յոյսի եւ լոյսի լուսաճիր փարոս մըն է մեր բոլորին համար եւ միանգամայն մագնիսական ոյժով տոգորուած սեւեռակէտ՝ բոլորիս համար ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, ի չորս ծագս երկրի։

* * *

Ահա թէ ի՛նչ զգացումներով եւ ի՛նչ խոհերով այս տարի կ՚ողջունենք մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի աստուածայայտնութեան տօնը եւ կը չնորհաւորենք մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները, որոնք Մեր հոգեւոր խնամքին են յանձնուած։

Ամէն տարի, անցնող տասնեւութ տարիներու Մեր կաթողիկոսական ծառայութեան շրջանին, Մենք Մեր սիրոյ ողջոյնը կ՚առաքէինք Անթիլիասի Մայրավանքի այս վեհավայրէն Մեր սիրեցեալ եղբօր՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս՝ Տ.Տ. Վազգէն Ա. Հայրապետին։ Այժմ ան երկնային իր խաղաղութեան մէջ կը հանգչի։ Նոյն սիրոյ ողջոյնը կ՚առաքենք ի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, կաթողիկոսական Տեղապահ՝ Ամէն. Տ. Թորգոմ Պօրք. Մանուկեանին, Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան եւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդին, հայցելով մարդացեալն Փրկչէն, որ միշտ ծաղկուն պահէ մեր բոլորի հոգեւոր մայրատունը իր առաքելութեան եւ գործունէութեան բոլոր ճիւղերով եւ երեսներով եւ նոր հայրապետով մը առաւել եւս պայծառացնէ Մայր Աթոռը։

Մեր եղբայրական սիրոյ ողջոյնները մեր Ս. Եկեղեցւոյ Պատրիարքական գոյգ Աթոռներուն՝ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Պատրիարքութեան, անոր Աթոռակալին եւ զինուորեալ եւ ուխտապահ Միաբանութեան, Կ. Պոլսոյ Աթոռի Գահակալ՝ Ամէն. Տ. Գարեգին Պօրք. Գազանճեանին եւ Կ. Պոլսոյ Աթոռի ժողովրդանուէր հոգեւորական դասուն, աշխարհական ազգայնոց եւ համայն ժողովականաց, որպէսզի միշտ չէն ու կենսունակ մնայ Կ. Պոլսոյ պատմական Աթոռը։

Հայրական Մեր սիրոյ եւ Հայրապետական հոգածութեան Մեր զգացումները կը յայտնենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, անոր ժրաջան Միաբանութեան, Ազգային Ընդհանուր Ժողովոյ եւ Կեդրոնական Վարչութեան նախանձախնդիր անդամներուն, մեր Ս. Աթոռի բոլոր թեմերու Առաջնորդ Հայրերուն, հոգեւորականաց, թեմական ժողովներու անդամներուն, բոլոր համայնքային կազմակերպութեանց, Միութեանց եւ Հաստատութեանց սպասաւորներուն եւ հաւատացեալ համայն մեր ժողովրդեան։ Կ՚աղօթենք առ մարմնացեալն Աստուած, որ Բեթղեհէմեան իր լոյսը տարածէ եւ խորացնէ բոլորի կեանքերուն եւ գործերուն մէջ, սիրոյ միասնականութեան, եղբայրութեան եւ համերաշխ ու աստուածահաճոյ գործունէութեան առատաբեր բարիքներով։

Թող Աստուած, որ «ոչ հեռի է յիւրաքանչիւր ումեքէ ի մէնջ», անասոան պահէ եւ յառաջադնաց կեանքով ամրացնէ մեր հայրենի Պետութիւնն ի Հայաստան եւ ծաղկեցնէ հայ ժողովուրդի կեանքը ի համայն աշխարհ։

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալք չնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալ ի մէնջ. Ամէն։

1995

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ԱՍՏՂԻՆ ԼՈՑԸ՝ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՊՐԻՍՄԱԿԷՆ

«Տեսաք զաստղն նորա յարեւելս
եւ եկաք երկիր պագանել նմա»:
(ՄԱՏԹ. Բ 2)

Որպէս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւորական սպասաւոր՝ անցնող քառասունչորս տարիներու ընթացքին, ամէն տարի, մեր Տիրոջ եւ Փրկչին՝ Յիսուսի Քրիստոսի Ծննդեան տօնին առթիւ անընդմէջ չարունակութեամբ խօսք եմ արտասանած կամ գիրով եմ արտայայտուած Քրիստոսի աստուածայայտնութեան հրաշապատում եւ այնքան հոգեգրաւ դրուագի իմաստին եւ մեր կեանքի մէջ անոր ներգործութեան մասին։

Այս տարի, 1996-ին, տարբեր երանգ ունին իմ խօսքին տուն տուող ներքին եւ արտաքին ազդակները։ Ս. Ծննդեան տօնին այժմ այս խօսքը կ'ուղղեմ ձեզի մեր ազգի «Հայկեան եւ Լուսաւորչեան Բեթղեհէմ»-էն, բոլորիս հաւատքին ծննդավայր Ս. Եկեղեցւոյ հայաշունչ մայրամասուրէն՝ Ս. Էջմիածնէն, ուր իջաւ Ինքը՝ Յիսուս, Ս. Գրիգորի լուսահեղեղ տեսիլքով, եւ ոսկի ուռնակով բաղխեց «զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն» սառերկրեայ սանդարամետին, եւ զայն փոխակերպեց նորատունկ եւ դրախտաբոյր այգիի, Աւետարանի ոռոգմամբ եւ հոգեւոր պտղաբերութեամբ եկեղեցիի՛, այսինքն՝ Աստուծոյ եւ մարդուն հանդիպման սրբազործ հոգեվայրի։

Որպէս կաթողիկոս Ամենայն Հայոց՝ Ս. Ծննդեան տօնին առթիւ երբ այս առաջին խօսքս հոգեւոր սիրոյ եւ հայրախնամ հոգածութեան զգացումներով կ'ուղղեմ ձեզի՝ հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուդ, անխտիր, ի Մայր Հայաստան եւ ի ծագս աշխարհի, իմ խոհերուս իբ-

րեւ մեկնակէտ կ'ընտրեմ Մատթէոսի Աւետարանէն քաղուած սա բառերը.

«Տեսանք անոր աստղը արեւելքին մէջ

Եւ եկանք երկրպագելու անոր» (ՄԱՏԹ. Բ 2)

Ըստ աւետարանական պատումին՝ արեւելքէն եկող երեք մոգերու կողմէ արտասանուած խօսքն է, որ Քրիստոսի Աստուածայայտնութեան այս տօնին բոլոր քրիստոնեաներու չրթունքներուն վրայ կը վերարտասանուի եւ ականջներուն մէջ կը վերարձագանգէ։

«Տեսնե՛լ աստղը»

Կը նշանակէ նախ աչքերը բաց ու վճիտ ունենալ։ Տեսնուածին լոյսը չի բաւեր տեսնելու համար։ Հարկ է աչքին հանդիպումը լոյսին՝ որպէսզի լոյսը ըլլայ լոյս մեզի՛ համար։ Ս. Ծննդեան տօնը, հետեւաբար, սքանչելի առիթ մըն է, որպէսզի սրբենք մեր աչքերը, մաքրենք մեր սրտերը, պայծառացնենք մեր միտքերը, բիւրեղացնենք մեր հոգիները՝ զգայուն եւ ընկալուչ դառնալու համար «Աշխարհի Լոյսին»՝ երկինքէն յաւերժօրէն ճառագայթող եւ մեր կեանքերուն մէջ լոյս ու երջանկութիւն ցանող «Անոր աստղին»։

Աստուածայայտնութեան տօն է այսօր։ Այո՛, Աստուած վերստին կը յայտնուի, կը բացուի մեզի, իր մարդեղութեան մարդասէր արարքին մէջէն։ Բայց ի՞նչ կ'արժէ իր բացուիլը, եթէ մենք չբացուինք իրեն։ Իրեն բացուելու համար՝ հարկ է ներքին հոգեկան մղումով ձգտիլ իրեն, զգալ գինքը մեր մէջ, դառնալ հաղորդ իր սիրոյն մեր ինքնութեան մէջ իր պատկերին վերականգնացումովը։ Իր յայտնութիւնը պէտք է դառնայ մեզ համար ինքնութեան հարազատութեան, աստուածանմանութեան վերայայտնումը մեր դիտակցութեան եւ կեանքին ու գործին մէջ։

«Երկիր պագանել նմա...»

Կը նշանակէ խոնարհիլ Իր առջեւ, հրաժարիլ մեր ինքնաբաւութեան, ինքնապաշտութեան փորձութենէն, ձերբազատուիլ մեղքի կապանքներէն, մէկ խօսքով՝ ըստ Պօղոս Առաքեալի՝ մերկանալ մեր իսկ մէջ հնացեալ մարդէն (ԵՓԵՍ. Դ. 22)։ Առանց այս նախապայմանին՝ կարելի չէ ընդառաջել Անոր, զԱյն ճանչնալ որպէս Արարիչ եւ Խնամող եւ տեղ տալ Անոր խօսքին եւ սիրոյն մեր կեանքի տարածքներուն մէջ։

Երկիր պագանելը խորհրդանշական այն արարքն է, որ խոնարհութեան մէջ կը մեծացնէ մարդ էակը։ Երբեք պէտք չէ մոռնալ, որ առաջին սայթաքումը մարդուն՝ ինքնամեծութեան, ամբարտաւանութեան փորձութենէն եկաւ, եւ՝ մի՛շտ կու գայ։ Կարելի չէ չանդրադառնալ, որ իբրեւ մարդ էակ՝ մեր մէջ ունինք չարին հակուելու, չեղումի ենթարկուելու, խոտորելու կարողականութիւնը, մեր ազատ կամք ունենալու յատկութիւնը միշտ ի բարին չգործածելու փորձութիւնը։ Ըսուած է, որ սայթաքիլը, մեղանչելը մարդկային է, բայց անմարդկային է սայթաքումին մէջ մնալը, մեղքին գերի դառնալը։ Աւելի մարդկային է սայթաքումէն վերականգնիլը, մեղքին յաղթելը եւ ոչ թէ անոր զոհ դառնալը։

Աստուածայայտնութեան տօնը սքանչելի առիթ մըն է, որ Քրիստոնէական Եկեղեցին կ'ընծայէ իր հաւատացեալներուն մանկանալու, պարզանալու, խոնարհելու խոնարհուող Աստուծոյ մարդեղութեան դրուագին վերապրումովը մեր կեանքին մէջ։

* * *

Սիրելի՛ք,

Արեւելքի մոգերը բացին իրենց միտքի եւ հոգիի աչքերը եւ տեսան երկնային աստղը, քալեցին անոր լոյսին ուղղութեամբը, գտան լոյսին սկզբնաղբիւրը՝ Յիսուսը Բեթղեհէմի մսուրին մէջ, եւ մերկանալով իրենց արքայավայել մեծափառութեան հանգամանքներէն, մեծութիւնն ու քաջութիւնը ունեցան երկրպագելու Անոր։

Մենք՝ որպէս հայ քրիստոնեաներ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ զաւակներ, հրաւիրուած ենք երթալու դէպի Բեթղեհէմի մսուրը։ Այդ մսուրը վերստեղծուած է մեր հոգիներուն մէջ այն օրէն ասդին, երբ մեր ազգն ու պետութիւնը 301 թուականին քրիստոնէութիւնը ընդունեց որպէս մեր ազգին սեփական կրօնը։ Մեր Հայաստան աշխարհը վաղարշապատ անունով ճանչցուած վայրին մէջ դարձաւ Հայոց Բեթղեհէմը՝ ԷՋՄԻԱԾԻՆ անունով։ Այստեղ էր, ուր մեր Հաւատոյ Հայրը իր լուսահեղեղ տեսիլքին մէջ տեսա՛ զՔրիստոս, որ իջաւ ի Հայաստան, որ այսպէս, այդ իջումովն իսկ, կերպարանափոխուեցաւ եւ դարձաւ Բեթղեհէմը հայ ժողովուրդի հաւատքին։ Ս. Էջմիածնով ամէն մէկ հայու հոգին դարձաւ մսուր ծննդեան Քրիստոսի ի Հայաստան աշխարհի եւ վասն համայնութեանն ազգիս հայոց։

Նայի՛ հոգիիդ մէջ, ո՛վ հայ մարդ, ո՛ւր ալ գտնուիս, ի՛նչ երկինքի տակ ալ ապրիս, ի՛նչ ընկերային, մշակութային պայմաններով ալ յատկանշուած ըլլայ երկրաւոր կեանքդ։

Նայի՛ հոգիիդ մէջ. այնտե՛ղ է Ս. Էջմիածինը, զոր կը ճանչնաս որպէս աւազան մկրտութեան հայկեան ազգիդ եւ զոր կը դաւանիս որպէս Մայր Աթոռ։

Նայի՛ հոգիիդ մէջ. այնտեղ պիտի գտնես Բեթղեհէմի աստղը, որ կը ճառագայթէ, հայոց դարաւոր աւանդութիւնը իր հոգիին մէջ վերապրած բանաստեղծին մտատեսութեամբ՝ Արագածի գագաթէն ան-

պարան կախուած Լուսաւորչի կանթեղէն, Արարատէն անոր վրայ հսկող Աստուծոյ նայուածքին ներքեւ։

Նայէ՛ հոգիիդ մէջ. այնտեղ աչքիդ պիտի հանդիպին քրիստոնէական հաւատքի, Ս. Աւետարանի ճշմարտութիւնները Բեթղեհէմի մսուրին մէջ ծնած Քիստոսով մարմնացած եւ Հայաստանի հազարաւոր եկեղեցիներու անբարբառ եւ յաճախ աւերակումներէն վիրաւոր քարերէն ղօղանջող՝ անճայն ու անբարբառ։

Այսօր քրիստոնէաթաթաւ Հայաստանը վերագտած է իր քրիստոսադրօշմ պատկերը։ Այդ պատկերը կարիքն ունի վերապայծառանալու, իր վրայէն մոռացութեան եւ բռնութեան փոշին թօթափելով։ Այդ վերածննդեան պատկերը քեզմո՛վ նոր լոյս եւ բիւրեղութիւն պէտք է զգենու քու կենդանի՛ հաւատքով, ըլլաս Հայաստանի մէջ չնչող հայրենաբնակ մարդ, ըլլաս արտասահմանի մէջ ապրող հայաչունչ մարդ։

Տե՛ս. Երկիրդ չէ այն, ինչ որ էր դեռ երէկ։ Քու ժողովուրդի սեփական կամքին զօրութեամբն է, որ կ՚ընթանայ Մայր Հայաստանիդ կեանքին կշռոյթը վերանկախացեալ հայրենիքիդ նոր Հանրապետութեան ղեկավարութեամբը։ Ազատութեան չունչը վերստին կը տարածուի եւ կը վերատարրանայ Հայրենիքիդ չորս կողմերը եւ ժողովուրդիդ կեանքի չաղուածքին մէջ։ Ազգային-կրօնական աւանդոյթները կը վերզգենուն իրենց հարազատութեան իսկատիպ արժանայատկով նկարագիրը։ Ճիշդ է, որ տնտեսական, ընկերային, կենցաղային պայմանները հեռու են գոհացուցիչ ըլլալէ, մանաւանդ երբ անոնք դիտուին յարաբերաբար խաղաղ եւ բնականոն կեանքի պայմաններ վայելած եւ վայելող երկիրներու եւ ժողովուրդներու կեանքին։ Հայաստանի հիւսիսային-արեւմտեան չրջանի (Լենինականի, Սպիտակի, Ստեփանաւանի, Վանաձորի եւ երկրաշարժէն հարուածուած այլ վայրերու մէջ), «Աղէտի Գօտի» կոչուած տարածաշրջանի վերականգնումի կարիքն ու պարտքը ծանր կը կշռեն մեր բոլորի մտահոգութիւններու եւ պարտականութիւններու նժարին մէջ։ Արցախի մեր ժողովուրդի ապահովութեան, զօրացման, զարգացման հրամայականը կը մնայ իր ուժգնութեանը եւ անմիջականութեանը մէջ։ Տակաւին բազմաթիւ այլ նեղութիւններ՝ մեր հայրենիքին պարտադրուած չրջապատումի որպէս հետեւանք՝ լուրջ պատասխանատուութիւններու առջեւ կը դնեն մեզ բոլորս անխտիր, ուր ալ ըլլանք։

Այս բոլորին դիմաց՝ Ս. Ծննդեան տօնը մեզ՝ հայերուս համար ունի իւրայատուկ նշանակութիւն։ Հոգեւոր եւ ազգային վերածննդեան հրաւէր է ան՝ որ մեզ կը մղէ հրաժարելու չռայլ եւ հաճոյապաշտ կեանքի փորձութիւններէն եւ դառնալու աւելի գիտակից, զգայուն եւ նախանձախնդիր՝ մեր եկեղեցական, ազգային, կրթական, մշակութա-

յին, բարեսիրական, հայրենասիրական պարտաւորութիւններուն, ընդհանրական, համազգային չափանիշներով, ըլլա՛յ Մայր Հայրենիքին, ըլլա՛յ արտասահմանի մեր գաղութներուն մէջ։

Ս. Ծննդեան տօնին պատգամը պարզ է.- Քիստոս՝ Մարմնացեալ Փրկիչը, ինքզինքը դատարկացուց իր աստուածային փառքէն, խոնարհեցուց իր անձը եւ զգեցաւ «զկերպարան ծառայի, ի նմանութիւն մարդկան» (*Տե՛ս Փիլիպ. Բ. 6-9*)։ Ինչպէս մոգերը Լոյսը տեսան մանկացեալ Քիստոսի անձին մէջ եւ երկրպագեցին անոր, իրենց ազնուագոյն ընծաները՝ ոսկի, կնդրուկ եւ զմուռս մատուցին Անոր, մենք ալ գիտնանք այսօր խոնարհիլ մեր անձնական, անհատական փառասիրութիւններէն, գեր-բաւութեան հետ առնչուած առաւելութիւններէն, եւ մեր ընտրելագոյն ընծաները մատուցենք Աստուծոյ, մեր եկեղեցիին, մեր հայրենիքին եւ մեր ժողովուրդին։

Քրիստոս իր մարդեղութեան արարքով ողջ մարդկութիւնը իր մէջ բարձրացուց եւ միացուց։ Իր Ծննդեան տօնը նաեւ հրաւէր մըն է, որ իր Բեթղեհէմեան մսուրին մէջ մենք միանանք իրարու եւ մեր «Հայկեան Բեթղեհէմի» մսուրին մէջէն վերագտնենք մեր ազգային միութիւնը՝ հոգեւոր հաղորդութեամբը Լուսաւորչեան հաւատքով հայացած քրիստոնէական հաւատքին, յոյսին եւ սիրոյն մէջ։

Ահա այս զգացումներով եւ խոհերով կ՚ողջունենք ձեզ բոլորդ, սիրեցեալ զաւակունք Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ։ Ս. Էջմիածնի մսուրին մէջ ներամփոփուած՝ կ՚աղօթենք, որ առ մեզ խոնարհեալ եւ ընդ մեզ եղող Աստուածորդին բարձրացնէ եւ աչխուժացնէ ձեզ գիտակցութեան պատասխանատուութեան եւ յանձնառութեան գերագոյն եւ երջանկաբեր առաքինութիւններով, ի զօրացումն Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, իր բոլոր Նուիրապետական Աթոռներով, թեմերով եւ ազգային կազմակերպական կեանքի բոլոր տեսակի եկեղեցանուէր եւ հայրենաչէն կառոյցներով եւ ստեղծագործական վկայութիւններով։

Թող մարդացեալ Փրկիչը Իր Հայաստան մսուրը՝ մեր հայրենիքն ու պետութիւնը, պահէ անվտանգ, ամբողջ եւ անխռով՝ ի կամս ողորմութեան իւրոյ եւ չնորհօքն անճառելի մարդեղութեանն իւրոյ. Ամէն։

1996

«ԱՍՏՈՒԱԾ ԸՆԴ ՄԵԶ»
ԵՒ
ՄԵՆՔ՝ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

«Ահա կոյս յղասցի եւ ծնցի որդի,
Եւ կոչեսցեն զանուն նորա Էմմանուէլ,
Որ թարգմանի ՝ընդ մեզ Աստուած՛»
(ՄԱՏԹ. Ա. 23)

Նոր Տարի մըն ալ ահա կը բացուի մեր կենսընթացութեան դարագնաց ճամբուն վրայ։ 1997 թուանիշով ան պիտի արձանագրուի եւ ճանչցուի թէ՛ մեր անհատական կենսագրութեան եւ թէ մեր ազգի եւ մարդկութեան տարեգրութեան մշտաբաց էջերուն վրայ։ Այս օրերուն յատուկ ուշակեդրոնութեամբ կ՛անդրադառնանք որ 1996 տարիներ են անցած այն օրէն ասդին, երբ երկինքը իջաւ ու միացաւ երկրին հետ, երբ երկրի անշուք մէկ կէտին վրայ, Բեթղեհէմի մէջ, Աստուած Ի՛նք խոնարհեցաւ ու մարդացաւ Իր Որդւոյն՝ Բանին Աստուծոյ մարմնառութեամբը եւ մեր մարդկային բնութեան հետ նոյնացումովը, ի սէր այս վերջնոյն աստուածատիպ նկարագրին վերաբիւրեղացման եւ աստուածադրոշմ պատկերին վերականգնումին։

Ս. Ծննդեան տօնն է որ քրիստոնեաներուս համար կ՛իմաստաւորէ եւ կ՛արժեւորէ այսպէս կոչուած «Նոր Տարին» եւ ժամանակի ու նիւթեղէն տարածութեան թելերով հիւսուող մեր կեանքը այս աշխարհի վրայ։ Որովհետեւ բացուող ամէն Նոր Տարուայ առաջին մեծ տօնն է ան, որ իր խորհուրդովը կը լիցքաւորէ մէկ նոր հանգրուանը մեր կեանքին, գալիք 365 օրերը դրոշմելով Աստուծոյ մեզ հետ ըլլալու գաղափարովը։

Քրիստոնէութիւնը Քրիստոսի անձո՛վ է կեանքի կոչուած եւ այդ անձին ներկայութիւնը ունի իր մէջ որպէս իր բուն էութիւնը կազմող զօրութիւն։ Գաղափարաբանութիւն չէ քրիստոնէութիւնը. ոչ ալ սոսկ բարոյական ուսուցումներու համակարգ մը. եւ ոչ ալ իշխանութեան մը միրապետութիւնը։ Անձի մը ճառագայթումն է ան։ Ատոր համար «արեգակ»ի է նմանցուած Քիսուս։ Արեգակը արեգակ է, որովհետեւ կը ճառագայթէ եւ երբեք չի դադրիր ճառագայթելէ եւ չպատիր ճառագայթելով։ Քրիստոս կ՛ապրի եւ չի դադրիր երբեք կեանք ճառագայթելէ։ Ոչ խաչը կրցաւ զԱյն գամուած անչարժութեան դատապարտել եւ ոչ ալ հողը կրցաւ զԱյն պարփակել։ Աստուած էր, եղաւ մարդ։ Աստուած է, եւ չի դադրիր մարմին ըլլալէ՝ նիւթեղէնն մարմինը փոխարինելով «խորհրդական մարմնով», այսինքն՝ եկեղեցիով։ Ատոր համար է որ եկեղեցին մեր ծննդավայրն է, Իր մայրին հետ մեր հաղորդութիւնը։

Այս օրերուն քրիստոնէական եկեղեցիները աշխարհի անծայրածիր տարածքին վրայ կը պանծացնեն իրենց հիմնադրին եւ սկզբնատիպին՝ Քրիստոսի ծննդեան դրուագը իրենց հաւատացեալներուն ըսելու համար թէ Քրիստոսի անունը էմմանուէլ է, թէ՝ «Աստուած իրենց հետ է»։ Մեր մէջ Աստուծոյ ներգոյութիւնն ու ներգործութիւնը մեր հարազատ ինքնութեան կնիքն է եւ միանգամայն մեր կեանքին հոգեկան զօրութեան աղբիւրը։ Ան որ կը կտրուի այդ աղբիւրէն՝ չուտով կը ցամքի իր ուժականութեան մէջ։ Պատմութիւնը կը վկայէ որ մարդիկ յաճախ երբ հեռացած են Աստուծմէ՝ տկարացած են եւ նաեւ այլասերած՝ իրենց հարազատ մարդկային ինքնութեանը մէջ։ Մարդիկ այսօր գիտական եւ ճարտարարուեստական ու ճարտարագիտական այնպիսի հսկայական նուաճումներ են կատարած, որ գիրենք կրնան մղել — ինչպէս երբեմն մղած են եւ այսօր ալ կը մղեն — իրենց ոյժերը այնպէս բացարձակութեան ըմբռնումին տանելու որ կարծես իրենք ըլլան արարիչը երկրի եւ երկնի, մեծատիեզերքին (macrcosmos) եւ մանրատիեզերքին (micrcosmos) եւ նաեւ տէ՛րը մարդկութեան լինելութեան։

Քրիստոսի ծննդեան տօնը հակադեղն է այդ փորձութեան, եւ դարմանը մեղքին հիւանդութեան։ Անով Աստուած մեզի կ՛ըսէ.— ո՛ւր որ ալ ըլլաս, ի՛նչ որ ալ ըլլաս՝ Ես քեզի հետ եմ, քու մէջդ եմ, քեզ համար մարդ եղայ, որպէսզի դուն ճշմարիտ մարդ դառնաս, Իմ քու վրայ ներդրած դրոշմը անաղարտ պահես, քու հոգիիդ մէջ Իմ Հոգիին ճառագայթը չչիջուցանես։

* * *

Սիրելի՛ք,

Մօտէն հետեւելով ներկայ աշխարհի մէջ յառաջ եկած մտածողութեանց եւ կեանքի յեղաշրջական փոփոխութիւններուն՝ Մենք յատակ կերպով կը տեսնենք հոգեւոր վերարթնութեան նշանները մարդկութեան կեանքին մէջ։ «Դէպի Աստուած», «դէպի աստուածայինը» չարժումը իրական չարժում է մանաւանդ երիտասարդ սերունդին մէջ, որ նիւթական աշխարհի բարիքներովը ինքզինք յագեցած կը զտնէ եւ հոգեւոր ապրումի ծարաւն ու տենչը կը զգայ։

Մեր հայ ժողովուրդն ալ ընդհանուր մարդկութեան կեանքի չրջագիծին մէջ իր կեանքն ապրելով, եւ մանաւանդ մեր ժողովուրդի քրիստոնէական պատմութեան եւ մշակոյթին ժառանգորդն ըլլալով՝ աւելի կարիքն ունի հոգեւոր վերազարթօնքին։ Այլեւս չտարուինք միչտ ըսելու եւ կրկնելու որ 70 տարիներ մենք Հայաստանի մէջ մնայինք զուրկ քրիստոնէական դաստիարակութենէն։ 70 տարիներն ի՞նչ կ՛արժեն 1700 տարիներու այնքան լիացած քրիստոնէական կեանքի արժէքներուն պատմական փորձառութեան հարստութեան դիմաց...։ 70 տարիներու սովը չի կրնար 1700 տարիներու առատութիւնը ջնջել, մոռցնել տալ կամ ստուերի տակ դնել...։ Եթէ ճշմարտօրէն հաղորդակից եւ հաւատարիմ ենք մեր պատմութեանը՝ պէտք ունինք այսօր այդ քրիստոնէական ինքնութիւնը վերաբուրեղացնելու, վերարժեւորելու եւ վերազօրացնելու։

Աստուած մեզի հետ եղաւ դարե՛ր դարե՛ր չարունակ, թէ՛ տառապանքի եւ թէ՛ յաղթանակի, թէ՛ խաղաղութեան եւ թէ՛ խռովութեան վիճակներու մէջ։

Աստուած մեզի հետ եղաւ մեր հաւատքին պերճախօս վկայութիւնն եղող մեր փառաւոր տաճարներուն մէջէն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքովը ներթափանցուած եւ լուսեղինացած։

Աստուած մեզի հետ եղաւ մեր Հայ Գիրին մէջէն, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի տեսիլքովը ձեւ ստացած եւ մեր ճակտին դրոշմուած։

Աստուած մեզի հետ եղաւ Աւարայրի դաշտին վրայ, Ս. Վարդանի կողքին կանգնած Ս. Ղեւոնդի հրաշունչ աղօթքներովը։

Աստուած մեզի հետ եղաւ մեր մագաղաթներուն եւ տպագիր մատեաններուն մէջէն, մեր գրիչներուն եւ գծողներուն տառերով, գիծերով եւ գոյներով։

Աստուած մեզի հետ եղաւ մեր խաչքարերուն մէջէն, մահուան դառնութեան դիմաց անմահութեան չունչը ապրեցնելով մեր մէջ։

Աստուած մեզի հետ եղաւ մեր սուրբերուն եւ նահատակներուն մէջէն, մաքրագունչ կեանքի եւ արեան գնով արտայայտուած հաւատքի հաւատարմութեան ըմբռնումը կենդանի պահելով մեր ողջ գոյութեանը մէջ։

ԲԵԹՂԵՀԷՄ՝
ԱՂԲԻՒՐ ՀՈԳԵՒՈՐ ՀԱՅԻ

«Եւ դու Բեթղեհէմ երկիր Յուդայ,
... ի քէն ելցէ ինձ իշխան,
որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ զԻսրայէլ»:
«Դու, ով Բեթղեհէմ՝ Յուդայի երկիր,
... քեզմէ պիտի գայ իշխան մը
որ պիտի հովուէ իմ ժողովուրդը՝ Իսրայէլը»:
(ՄԱՏԹ.Բ. 6)

Եւ մենք այսօր, Քրիստոսի Ս. Ծննդեան տօնի օրը, անգամ մը եւս կ՚ողջունենք այդ Իշխանը, Իր Ծննդեան 1998-րդ տարեդարձին։

Իշխա՛ն...

Ի՞նչ են այդ իշխանութեան սկզբունքային օրէնքները.-

Այդ օրէնքները ամփոփուած են երկու բառերու մէջ, որոնք արտասանուեցան Իշխանին ծնունդը աւետող երկնային պատգամաբերներու՝ հրեշտակներու կողմէ Անոր Ծննդեան պահուն.-

«Ցերկիր ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ, եւ
Ի մարդիկ ՀԱՃՈՒԹԻՒՆ»։

Երկու պատգամներ, երկու օրհնաբեր բարիքներ, որոնք մարդկութեան ընծայուեցան Անոր կողմէ, որ յաւիտենապէս փառաւորուած է - «փա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ» - եւ որ ահա Իր փառքը կ՚արտայայտէ նոյնանալով մեր մարդկային բնութեան հետ եւ յանձն առնելով իր մարդեղութեամբը խոնարհիլ դէպի մարդը՝ զայն բարձրացնելու համար անոր սկզբնատիպ իր աստուածադրոշմ բնութեան եւ աստուածապարգեւ կոչումին (ՓԻԼԻՊ. Բ. 7)։

Այդ իշխանը կու գար Բեթղեհէմէն, որ իբրեւ բառ կը նշանակէ «Տուն հացի»։

Աչխարհը կարօտ էր ոչ թէ նիւթական հացին, որ կու գայ հողէն, այլ այն հացին, որ կու գայ ի վերուստ, երկրի եւ երկնի Արարչէն։ Նիւթեղէն հացը հողին տուրքն է, ձեռք բերուած մարդկանց տքնութեամբ։ Այն հացը, որ այդ իշխանը բերաւ Բեթղեհէմէն, երկինքէն եւ որ միշտ կ'ընծայուի բոլոր ժամանակներու սերունդներուն, ունի ընդրկուն անուններ — սէր, հաւատք, յոյս, խաղաղութիւն, հաճութիւն, եղբայրութիւն, միասնութիւն, հաղորդութիւն եւ միութիւն։

Մեզ՝ մարդկային էակներուս համար սա է հիմնական հարցումը — կրնա՞նք ըմբռնել ճշմարտօրէն մարդկային կեանք առանց այս հացին, այսպիսի բազմերանգ տարրերով թխուած։ Բնականօրէն, մեր ամենօրեայ հացը, նիւթական հացը, էականօրէն կարեւոր է եւ անխուսափելիօրէն անհրաժեշտ մեր գոյութեանը համար։ Նոյն իշխանը՝ ինք էր, որ Բեթղեհէմէն («Հացի Տուն»-էն) գալով՝ մինչ կ'ուսուցանէր իր առաքեալներուն աղօթելու արուեստը, անոնց պատգամեց եւ թելադրեց ըսել. «Զհաց մեր հանապազորդ՝ տուր մեզ այսօր» (ՄԱՏԹ. Զ. 11)։

Բայց նոյն իշխանը չէ՞ր, որ իր եռամեայ տնօրինական — վարդապետական իշխանութեան օրով յստակօրէն եւ չեչտակիօրէն ըսաւ. «Ե՛ս եմ կեանքի հացը» (ՅՈՎՀ. Զ. 35)։ Նոյն իշխանը չէ՞ր, որ դարձեալ պատգամեց, թէ մենք չենք կրնար ապրիլ միայն նիւթական հացով (ՄԱՏԹ. Դ. 4)։

Երբ կը փորձենք կարդալ «ժամանակի նշանները», չենք կրնար նուազագոյն կասկածն անգամ ունենալ, որ այդ հոգեղէն հացի կարօտը աւելի չեչտակի կերպով ի յայտ կու գայ ներկայ ժամանակներուն՝ մանաւանդ երիտասարդ սերունդին մէջ։ Եւ այդ անօթութիւնը այնքան խոր է եւ անմիջական, որ չատ մարդիկ զոհացման համար կ'որոնեն այնպիսի աղբիւրներ զորս հաստատեալ աւանդական եկեղեցիներու պարունակին մէջ չեն գտներ։

Այսօր Ս. Ծննդեան օր է։ Բեթղեհէմ բառը յաճախօրէն ներկայ է մեր միտքերուն եւ շրթներուն վրայ, մանաւանդ մատղաշ սերունդի զաւակներու՝ երեխաներու համար։ Մեր աղօթքն ու յոյսն է, որ մինչ կը մօտենանք 2000-րդ տարեդարձին, այդ բառը չատ լրջօրէն գրաւէ մեր հայեցողութեան եւ ուշադրութեան կեդրոնը։ Չենք կրնար զայն թողուլ այն աւանդական մօտքի պատկերացումին մէջ, ինչպէս սովոր ենք ընել մեր եկեղեցիներուն, սեփական ընտանեկան յարկերուն եւ այնքան ընդունելութիւն, հասարակաց տարածում գտած մեր վաճառատուներուն եւ հրապարակային վայրերուն մէջ։

Հետեւաբար, եկէք նայինք Բեթղեհէմին այն իմաստով, ինչ որ բառը ինք կը թելադրէ - «Տուն հացի»։ Եկէք միասին գործենք, ձեռք ձեռքի, իրար հետ բաժնելու համար այդ հացը այսպէս ըսած խմորուած եւ եփուած մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի մարդեղութեամբը եւ առաքելութեամբը, որ աւանդուած եւ վստահուած է իր եկեղեցիին։ Այդ հացը աւելի առատ եւ համեղ ու օգտաչատ պիտի ըլլայ, երբ դիտնանք մանաւանդ զայն բաժնել անոնց հետ, որոնք աւելի անմիջական եւ ստիպողական կարիքն ունին անոր։ Մեր պարտքը յստակօրէն գծուած է մեզի համար, այսինքն՝ մեր մարդկային գերագոյն ճիգը ի գործ դնել այդ հացը թարմօրէն մատուցելու համար ժողովուրդին։ Բնականօրէն ան միշտ, յաւերժօրէն, թարմ է եւ համեղաճաշակ իր էութեանը մէջ այնպէս, ինչպէս ան տրուած է մեզի որպէս «խմոր» Յիսուսի անձին եւ գործին մէջէն։ Բայց մենք յաճախ ենթակայ ենք փորձութեանը զայն ներկայացնելու այնպիսի ձեւով, որ պատմական եւ աւանդական տարրերով է պատկերացուած եւ պայմանաւորուած, ինչ որ կը նուազեցնէ անոր թարմութիւնը։ Մենք կոչուած ենք նախ անձնապէս թարմանալու մեր ընկալման եւ ծառայութեանը մէջ անոր։

* * *

Ահաւասիկ այս երրորդ տարին է, որ Մենք անձնապէս մեր Տիրոջ Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան տօնը կը կատարենք Ս. Էջմիածնի մէջ, ուր 1700 տարիներ առաջ Քրիստոնէութիւնը պետականօրէն հռչակուեցաւ մեր հայ ազգի կրօնը։ Որոշ իմաստով, ինչպէս սովոր ենք երբեմն ըսել, Ս. Էջմիածինը «Հայկական Բեթղեհէմ» է, ուր մեր ազգը ծնաւ որպէս քրիստոնեայ ազգ։ Վերջին այս երեք տարիներու ընթացքին Մենք անձամբ վկայ եղանք հոգեւոր կարօտութեանը մեր ժողովուրդին, որ ստիպողական կարիքն ունի իր քրիստոնէական հաւատքը զօրացնելու իր նոր կեանքին, կեանքին ազատ ու անկախ Հանրապետութեան այս շրջանին։

Մենք բոլորս ենթակայ ենք փորձութեանը նիւթական հացի տիրապետութեան։ Յաճախ զուտ աչխարհային եւ աչխարհայնապաչտ, մարմնապաչտ ու հաճոյապաչտ ձգտումները եւ չարժումները արդիական, նոյնիսկ ըստ ոմանց, յետ-արդիական կամ գեր-արդիական կեանքի, խոր ազդեցութիւն կը գործեն եւ լայն ու տիրական տեղ կը գրաւեն մեր այսօրուան կեանքին մէջ։ Մեր Հայաստանի, մեր ժողովուրդի ներկայի կեանքին մէջ դրսեւորուող հոգեւոր վերարթնութեան այս շրջանին մենք պարտաւոր ենք գտնել միջոցը՝ ներդաչնակելու նիւթական հացը հոգեւոր հացին հետ։ Եթէ այսօր թերանանք այդ խիստ էական պարտաւորութեան մէջ, ապագային աւելի դժուար կը դառնայ մեր գործը։ Պարտաւոր ենք գործել ուժգնաբար, չարժիլ

արագաբար: Մեր Հայց. Եկեղեցին տեսակ մը հացթուխ է հոգեւոր այդ հացին՝ մեր հայրերու դարաւոր աւանդութեան փորձով եւ ոճով օժտուած: Այսօր Բեթղեհէմին հացին թարմացման առաքելութիւնն է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի առաջնահերթ պարտաւորութիւնը:

Ս. Ծննդեան տօնին այս առաւօտ կուզ կ'ուղղենք մեր ժողովուրդին Հայաստանի, Արցախի եւ աշխարհատարած Սփիւռքի մէջ, վերանորոգելո՛ւ իրենց ճաշակը այդ հոգեւոր հացին համար, որ մեզի կը հրամցնուի Սուրբ Գրական Բեթղեհէմէն, ինչպէս նաեւ մեր այսպէս կոչուած ազգային Բեթղեհէմէն, մեր Ս. Եկեղեցւոյ Մայր Աթոռէն՝ Ս. Էջմիածնէն: Եկէք չփախցնենք այս սքանչելի առիթը, որպէսզի թարմացնենք մեր ճաշակը հոգեւոր այն հացին հանդէպ, որ կ'ընծայուի մեզի մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի Ծննդեան խորհուրդին մէջէն եւ որ հարազատութիւն, վաւերականութիւն պիտի պարգեւէ մեր քրիստոնէական կեանքին եւ երջանկութիւն ցանէ մեր ժողովուրդին մէջ, որ այնքան անգամներ զրկուած է եղած այդ երջանկութենէն մեր պատմութեան դառն փորձութիւններու եւ տառապանքներու պատճառաւ:

Այսօր կը գտնուինք անյետաձգելի հրամայականներու առջեւ թէ՛ Մայր Հայրենիքի եւ թէ՛ Արցախի մէջ: Բոլորդ ալ գիտէք, որ ամենադժուարին պայմաններու տակ կ'ապրինք: , ժամանակն է, որ խօսելէ աւելի՝ գործե՛նք, եւ՝ գործե՛նք ձեռք ձեռքի, սիրտ սրտի, միասնական ներդաշնակեալ ջանքերով: Պատմութիւնը խօսքով եւ գրիչով չէ որ կը գրուի, այլ գործի մէջանով, քրտինքով, ինքնազոհողութեամբ, դրական մասնակցութեամբ, նուիրումով: Գիտնանք զանազանել էականը երկրորդականէն, ընդհանրականը՝ մասնաւորէն, յաւիտենականը՝ ժամանակաւորէն:

Կուզ կ'ուղղենք նաեւ ուրիշ քրիստոնէական քոյր Եկեղեցիներու, Եկեղեցիի միութեան վերականգնման (էկումենական շարժումին) նուիրուած կազմակերպութիւններու իմ եղբայրներուն եւ քոյրերուն, որպէսզի եղբայրակցութեան գործնական եղանակներով զօրացնեն մեր ձեռքերը այն ծառայութեան համար, որով այդ հոգեւոր հացը մենք կը ջանանք բաժնել Հայ ժողովուրդին, մանաւանդ Հայաստանի մէջ: Այդ ժողովուրդին գիտակցութեանը մէջ թէեւ այդ հացին համը երբեք չէ կորսուած, բայց ան կարիքն ունի վերանորոգուելու, վերաթարմանալու եւ առատանալու անոր այսօրուան տուեալ կեանքի դժուարին պայմաններուն մէջ:

Իմ խորագոյն իղձն է, ինչպէս կը հաւատամ, իղձն է քրիստոնէական Եկեղեցիներու իմ բոլոր եղբայրներուն եւ քոյրերուն՝ տեսնել, որ մինչ կը մօտենանք մեր Տիրոջ 2000-րդ տարեդարձին, մենք առաւել զօրացուցած ըլլանք մեր մէջ մեր միասնութիւնը դէպի քրիստոնէա-

կան միութիւն մեր որոնումի ճանապարհին վրայ. միութիւն՝ որ տրուեցաւ Մեզի Բեթղեհէմի՝ «Հացի Տուն»-ին մէջ՝ ահաւասիկ երկու հազար տարիներ առաջ:

Սրտանց կ'աղօթենք, որ այս տարուան Ս. Ծննդեան տօնը ողջ մարդկութեան համար թարմացնէ այն հացը, որ մենք միասին կը բաժնենք Բեթղեհէմի մէջ ծնած մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջէն:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալք չնորհօք Սուրբ Հոգւոյն, եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ. ամէն:

1998

ՍԷՐ-ՔՐԻՍՏՈՍ
ՍԷՐ-ՄԱՐԴԿՈՒԹԻՒՆ
ՍԷՐ-ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

«Որ կերպարան Հօր եւ արարչակից Քանդ.
վասն փրկութեան ազգի մարդկան այսօր ի կուսէ
զկերպարանս ծառայի զգեցար մարդասիրապէս.
Քո ամենակեցոյց գալըստեամբդ ողորմեա մեզ
Աստուած »:
«Քրիստո՛ս, Դուն որ Հօր Աստուծոյ պատ-
կերն ես եւ մասնակից (Անոր) արարչութեան,
մարդու հանդէպ Քու սէրէն մղուած եւ ողջ
մարդկութեան փրկութեան համար այսօր Ս. Կոյ-
սէն ծառայի կերպարանք զգեցար, Քու
ամենակեցոյց գալուստովդ ողորմէ՛ մեզի»:

Աղօթաբոյր այս բառերը քաղուած են Քրիստոսի ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան նուիրուած արքախօս չարականներէն, որոնց մէջ սքանչելի պատկերացումով կը բացայայտուի, թէ ինչպէս Կատարեալը, Անմեղը, Ամենազօրը, Արարիչը Աստուած ինք յանկարծ մարդու կերպարանք կը ստանայ, Տէրը ծառայ կը դառնայ ի սէր եւ ի փրկութիւն մարդկութեան։

Քրիստոսի Մարդեղութեան խորհուրդը ո՛չ բանական խորհողութեամբ կը հասկցուի եւ ո՛չ ալ գիտական գննութեամբ կը բացատրըւի։ Ինչպէ՞ս անտեսանելի եւ անհասանելի Աստուած մարդու սահմանաւոր բնութիւնը կ՚իրացնէ եւ Իր անմերձենալի բարձունքէն կը խոնարհի մինչեւ Բեթղեհէմի խեղճ, աննշան մսուրը։

Շարականագիր վարդապետը մեզի կու տայ այս հարցումին պատասխանը, բնականօրէն զայն քաղելով Աւետարանէն, ուր ըսուած է. «Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը՝ որ Իր միածին որդին տուաւ, որպէսզի ան որ կը հաւատայ Անոր՝ չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանք։ Որովհետեւ Աստուած Իր Որդին ղրկեց աշխարհ ո՛չ թէ աշխարհը դատաստանի ենթարկելու, այլ որպէսզի Անով աշխարհը փրկուի» (ՅՈՎՀ. Գ. 16-17)։

«Մարդասիրապէս» կ'ըսէ շարականագիրը, այս բառին մէջ խտացնելով այն գաղափարը, որ մարդ էակի հանդէպ Աստուծոյ սէրն էր, որ պատճառ եղաւ Աստուծոյ Որդւոյն մարդեղութեան։ Հոգեւոր ապրումներու եւ բանաստեղծական պատկերացումներու դանճարան եղող Շարականոցին ուրիշ մէկ էջին վրայ կը կարդանք ու կ'երգենք.

«Սէրն ի Սիրոյ զՍէրդ առաքեաց»

(«Որդին Աստուած, Հայր Աստուծմէ

Հոգի Աստուածդ ղրկեց»)։

Երրորդութեան երեք անձերու միասնական բնութիւնն է Սէրը. «Ձի Աստուած Սէր է»։

Ահա գաղտնի բանալին Քրիստոսի մարդեղութեան խորհուրդին։ Պարզ ու վճիտ։ Ուրիշ խօսք աւելորդ է եւ անհարկի։ Որովհետեւ տիեզերքի ստեղծագործութեան ոյժը Սէ՛րն է։ Մարդու կեանքի երջանկութեան աղբիւրը Սէ՛րն է։ Սէրը՝ որ կեանքով ու գործով կ'արտայայտւի, ծառայութեամբ ու բարիքով կը մարմնանայ եւ, ի հարկին, խաչով կը կնքուի։

Քրիստոսի կեանքը երկրի վրայ եղաւ այս Սիրոյն ճառագայթող արեւանման տիպարը, որ Իր առաքեալներուն եւ Իր հիմնած Եկեղեցւոյ սրբակենցաղ սպասաւորներուն միջոցաւ Եկեղեցին կենդանի պահեց բոլոր տեսակի փորձութեանց եւ հակամարտութեանց դիմաց, ինչպէս անոր հիմնադիրը եւ գլուխը՝ Քրիստոս Ինք ըսած էր. «Դուրս դժոխոց զնա մի՛ յաղթահարեսցեն» (ՄԱՏԹ. ԺԶ. 18)։

Հայութեան երկհազարամեայ կեանքին մէջ այդ Սէր-Աստուածորդին՝ մարդացեալ, ապրեցաւ մեր ժողովուրդին հետ Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն, սկսեալ Թադէոս եւ Բարթողիմէոս Իր առաքեալներէն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն մինչեւ մեր օրերը։ Շուրջ քսան դարերու մեր ողջ պատմութիւնը անհասկնալի կը դառնայ առանց այդ Եկեղեցւոյ ներգործութեան պատկերացումին։ Բայց անցեալի ժառանգութիւնը անցեալի մէջ պարփակուած արժէք չէ։ Այդ ժառանգութիւնը կը ճառագայթէ այսօր մեր հայ ժողովուրդի նոր կեանքի պայմաններուն տակ։

* * *

Ահա դարձեալ անդամ մը եւս, ուրիշ քրիստոնեայ ազգերու նման, մեր ազգն ալ դէմ-յանդիման կը գտնուի Քրիստոսի ծննդեան եւ աստուածայայտնութեան տօնին, որ իմ համեստ բացատրութեամբ՝ Սիրոյ փառատօնն է գերագոյն եւ անգերազանցելի աստիճանով։ Աստուծոյ սիրոյն ներթափանցումն է մեր անձերուն եւ կեանքերուն մէջ։ Այսօր մեր ժողովուրդը տօնական մթնոլորտի մէջ կ'ապրի, ոչ թէ այլեւս աշխարհայնացած բարքերու եւ սովորութիւններու, ուտելիքի, հագնելիքի եւ նուէրներ տալու ու առնելու ժողովրդական աւանդութիւններով, այլեւ, ու մանաւանդ Աստուածորդին Քրիստոսի (Օծեալին, Մարգացեալ Փրկչին) վերածող Սիրոյն զօրութեան ներթափանցումով իր ազգային կեանքին մէջ։ Ս. Ծնունդի այս տօնին սիրտերը կը ճմլուին եւ կը կակուղնան, ինչպէս կ'ըսէ Ս. Ներսէս Շնորհալին՝

«Սէր անուն Քիստոս,

Սիրով քով ճմլեա՛

Զսիրտ իմ քարեղէն»։

Եկեղեցին իր աղօթքներով, ծիսական արարողութիւններով, քարոզութիւններով սիրոյ հնճանն է այսօր, ուր սէր-գինին կը պատրաստուի մեր կեանքը երջանկութեամբ լեցնելու համար։

Բոլոր քրիստոնեայ ազգերուն նման մենք եւս կ'անդրադառնանք, որ Եկեղեցւոյ հիմնադիրին՝ Քրիստոսի ծննդեան 1999-րդ տարեդարձն է որ կը տօնենք։ Յաջորդ տարի 2000-րդ տարեդարձն է։ Քրիստոնեայ եկեղեցիներ եւ ազգեր կը պատրաստուին ամէն տեղ բացառիկ չուքով նշելու Եկեղեցւոյ չարունակուող եւ զարգացող պատմութեան այս նշանակալից հանգրուանը։ Բնականօրէն մեր Եկեղեցին ալ պիտի բերէ իր բաժինը ընդհանուր քրիստոնէական տօնախմբութեան։ Տօնախմբութիւն՝ որ փառքի զգացումէն աւելի պարտքի՛ զգացումն է՝ որ պիտի մշակէ եւ զօրացնէ ողջ քրիստոնեայ աշխարհին համար։

Մենք՝ հայ ժողովուրդի զաւակներս, բացի 2000-ամեակէն, կը պատրաստուինք արժանայաւայել կերպով նշելու մեր Եկեղեցւոյ պաշտօնական հիմնադրութեան կամ քրիստոնէութեան որպէս ազգային կրօն պետականօրէն ճանաչման 1700-ամեակը։

Սիրելի՛ք,

Ամէն տեղ, եւ ամէն յարմար առիթով, ու հպարտութեամբ, մենք կը յայտարարենք ամբողջ աշխարհին որ պետականօրէն ճանչցուած առաջին քրիստոնեայ ազգն ենք։ Ինչպէ՞ս պիտի արժեցնենք այդ «առաջնութիւնը»։ Հռետորական խօսքերո՞վ, ինքնագովական փառասիրութեա՞մբ։ Ո՛չ։ Անցեալի պանծացումը չի՛ նշանակեր անցեալը կուռքի վերածել եւ անոր խունկ ծխել։ Եթէ չարունակէք անցեալի փառաբանանքը այն աստիճան, որ անով լեցուինք, յոփանանք եւ սի-

ըամարգի փետուրներ կապենք, մենք անցեալին դաւաճանած կ'ըլլաք։ Մի՛ մոռնաք, անցեալը անցած չէ…։ Ան կը ներգործէ մեր մէջ որպէս ներշնչման աղբիւր նոր արարումներու, նոր ստեղծագործութիւններու համար։ Կեանքը կը շարունակուի։ Եւ մենք այսօր, 20-րդ դարու այս աւարտին, չալակաւորներն ենք այդ կեանքին։ Օղակ մըն ենք այն չղթային վրայ, որ մեր կեանքի գնացքն է՝ դարերու վրայ տարածուած եւ դէպի անսահմանելի ապագայ նկրտող։

Ի՞նչ պէտք է ընենք։

Նորոգեալ կեանքով ազգ ենք։ Ահա ունեցանք մեր սեփական ազատ ու անկախ պետութիւնը։ Ազատութեան այս պայմաններուն տակ կարող ենք մեր ազատ կամքով որոշել, թէ ինչ պէտք է ընենք։ Այլեւս ուրիշը դուրսէն պիտի չթելադրէ կամ պիտի չպարտադրէ մեր ընելիքը։ Լուրջ, ճակատագրական փորձաքարի եւ մարտահրաւէրի դիմաց կը գտնուինք։

Ես չեմ տեսներ ուրիշ ճամբայ, բայց միայն այն, որ 2000-ամեակի եւ 1700-ամեակի տարիները կը տանին դէպի ազգային բարեկարգութիւն, բարեկորոգում, ինքնազօրացում եւ յառաջադնաց զարգացում՝ ի ծառայութիւն Աստուծոյ եւ մարդկութեան։ Անհրաժեշտ կը գտնեմ, որ այս երեք տարիները՝ 1999-ը, 2000-ը եւ 2001-ը, մեր ազգի զաւակները համար դառնան ինքնաքննութեան, ինքնատեսութեան, ինքնասրբագրման եւ ինքնաբուրեղացման տարիներ։ Դառնան իսկական բարեկորոգման, պիտի ըսէի՝ պայծառակերպութե՛ան տարիներ։

1700-ամեակի տօնակատարութեան համար թէ՛ Եկեղեցւոյ եւ թէ՛ հայրենի պետութեան կողմէ ծրագրուած եւ արդէն իսկ իրագործուող գործունէութիւններու դադաթնացումը պիտի ըլլայ կառուցումը եւ օծումը մեր հայրենիքի քաղաքամայր Երեւանի մէջ նոր եկեղեցիի մը, Մայր Եկեղեցիի մը, մեր հաւատոյ Հօր՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անունով, որ պիտի ըլլայ մեր ժողովուրդի քրիստոնէական հաւատքին կեանդանութեան շքեղ փաստը եւ այդ հաւատքի առաւել եւս մշակման եւ հզօրացման օճախը՝ ի սպաս մեր ժողովուրդի հոգեւոր կարիքներուն։ Արդէն իսկ կը նորոգուին մեր հայրերու հաւատքին պերճախօս վկայութիւնը եղող հին եկեղեցիները, որոնք ընդհանրապէս արուեստի կոթողներ են՝ այնքա՛ն սիրելի բոլորիս համար։ Բայց անցեալի կառոյցներու վերանորոգումը բաւարար չէ մեր ժողովուրդի նոր կեանքի պայմաններուն համար։ Երեւակայեցէք որ Երեւան մայրաքաղաքին մէջ, ուր մէկ միլիոնէ աւելի հայեր կ'ապրին, չունինք մէկ հատ եկեղեցի՝ որ կարենայ 150 անձէ աւելի հաւատացեալներու բազմութիւնն ընդունիլ։ Եթէ պիտի արժեւորենք 1700-ամեակը ապագայի յառաջդիմութեան հայեցակէտով, եւ ոչ թէ անցեալին պաշտամունք ընծայելու

հոգեբանութեամբ, այն ատեն եկէք կառուցենք նոր Մայր եկեղեցի՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տեսիլքին համաձայն.

«Եկայք չինեսցուք սուրբ պխորանն լուսոյ,
Քանզի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս
ի Հայաստան աշխարհի»։

Եւ որպէսզի կարենանք մեր ազգի անունին ու վարկին համապատասխան արժանապատուութեամբ տօնել Քրիստոսի ծննդեան 2000-ամեակը եւ հայ ազգի քրիստոնէական ծննդեան 1700-ամեակը, եկէք հետեւինք Մարդացեալ Փրկչի՝ Յիսուս Քրիստոսի բացած եւ գծած ճանապարհին, որ Սիրոյ ճանապարհն է։ Եթէ Սէրը՝ Ինքը Աստուած, մարմնացաւ Քրիստոսով եւ ծառայեց ու խաչուեցաւ մարդկութեան փրկութեան համար, եթէ մենք քրիստոնեայ ազգ ենք բառին իրաւ եւ ամբողջական իմաստով, եւ ոչ թէ սոսկ պատմական տուեալներով եւ ձեւական, անուանական եղանակով, եթէ հաւատարիմ ենք մեր ազգի 1700-ամեայ պատմութեան ոգիին եւ ուղիին, մեր հայրերու սուրբ աւանդութեան, եթէ նայիլ դիտենք դէպի հայոց ապագան, ուրիշ ճանապարհ չկայ մեզի համար, բայց միայն Սիրոյ ճանապարհը, Քրիստոսի ճանապարհը, որուն մէջէն եթէ քալենք, իրարմով զօրացած կ'ըլլանք եւ զօրացուցած կ'ըլլանք մեր ազգը իր նոր հանրապետութեամբ եւ ամբողջ ժողովուրդով ի Հայաստան, Արցախ եւ սփիւռս աշխարհի։ Մէկ կողմ չպրտենք նեղմիտ, մասնակի, կողմնակցական, խմբակցային նկատումները եւ չահերը եւ Սիրոյ կապով մեր սիրտերը եւ ձեռքերը իրար միացուցած՝ քալենք ճչմարտօրէն որպէս մէկ ազգ եւ մէկ եկեղեցի, ամբողջական եւ միասնական։

* * *

Հայոց Ազգային Բեմդեհէմէն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն, Ս. Ծննդեան տօնին առիթով կ'ողջունենք հայ ժողովուրդը, մեր հայրենի պետութեան վսեմաշուք Նախագահը, Ազգային Ժողովի եւ Կառավարութեան անդամները, մեր արիաչունչ բանակը եւ հանրային ծառայութեան նուիրուած կրթական, գիտական, արուեստի եւ բարեգործական հաստատութիւնները ու կազմակերպութիւնները՝ մաղթելով, որ վերստին պետականացած մեր ազգը ապրի Սիրոյ զօրութեամբը եւ յառաջդիմութեան տեսլականով։

Կ'ողջունենք մեր Եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռները՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքական Աթոռները՝ իրենց Գահակալներով, Միաբանութիւններով, հոգեւորական եւ աշխարհական սպասաւորներու դասով։ Կ'ողջու-

Նենք մեր բոլոր թեմերը՝ իրենց Առաջնորդներով եւ հաւատացեալ ժողովուրդով ի չորս ծագս աշխարհի։

Թող Սէր – Աստուածը իր մարդեղութեամբ այսօր դառնայ Սէր – Մարդկութիւն եւ Սէր – Հայութիւն. ամէն։

1999

«ԵՍ ՅԱՂԹԵՑԻ ԱՇԽԱՐՀԻ...»
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Երկու տարիներ առաջ հատոր մը հրատարակած էի «Ան-ժամանակը ժամանակին մէջ» խորագրով, որուն մէջ ի մի բերուած էին գլխաւորաբար այն քարոզները, յոդուածային գրուելիւնները եւ հայրապետական պատգամները, որոնց նիւթն էր Աստուածայայտնութիւնը՝ Որդւոյն Աստուծոյ մարդեղութիւնը կամ ծնունդը։ Քրիստոսի տնօրինութեան կեանքի սկիզբն էր ան՝ ի Բեթղեհէմ ծննդեան հրաշապատում դրուագը, որուն այլազան հանգամանքները եւ մարդկային մեր կեանքին ու հայութեան պատմութեան ու գոյութեան հետ առնչուած խմաստները ջանացեր էի մտածման սեւեռումի տակ դնել։ Նպատակս էր եղած հակիրճ կերպով վերլուծել զայն մեր ժողովուրդի հոգեւոր եւ իմացական հասկացողութեան եւ ազգային կեանքին մէջ անոր ունեցած եւ ունենալիք ներգործութեան հայեցողութեամբ, մղուած հոգեւորականի ու հայրապետի յատուկ նախանձախնդրութեան եւ հոգածութեան առաքելութեան պարտաւորութենէն։

Ներկայ հատորին մէջ, նոյն նպատակին մտածումովը եւ նախանձախնդրութեան զգացումովը առաջնորդուած՝ մեր ժողովուրդի գիտակցութեան առջեւ, կը ջանամ սեւեռեալ խտացումով բանալ խորհուրդը Քրիստոսի մարդեղութեան կեանքի զագաթն ու պսակումը կազմող Ցարութեան հրաշապատում դրուագին, Զատկի տօնին առիթով մեր արտասանած եւ գրի առած հայրապետական պատգամները համախմբելով այս հատորին մէջ «ԵՍ ՅԱՂԹԵՑԻ ԱՇԽԱՐՀԻ» քրիստոսաբարբառ խօսքերը առնելով որպէս ընդհանուր վերնագիր, «Ցարութիւն եւ Հայութիւն» փոխ-յարաբերութիւնը նշող ենթախորագրով։

Եթէ Քրիստոսի ծնունդը սկիզբն էր իր տնօրինական կեանքին, որով Բանն Աստուած, որ «էր ի սկզբանէ», ժամանակի եւ տարածութեան թելերով հիւսուած մարդկային կեանքին մէջ մուտք գործեց

մարմնառուխեամբ, Անոր յարուխիւնը վախճանն է այդ մարդեղային կեանքին թէ՛ բառին վերջ իմաստովը եւ թէ՛ իմաստային աստուածաբանական նշանակուխեամբը, զայն ըմբռնելով որպէս գերագոյն հանդուցակէտը մարդու կեանքին։

Այս ձեւով՝ Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի երկու հիմնաբեւեռները մատուցած կ'ըլլամ, հոգեւոր, իմացական եւ ազգային հայեցողուխեան, մեր ժողովուրդը հրաւիրելով խորհրդածուխեան եւ անդրադարձումի, միանգամայն հաւատալով որ այդ անդրադարձումը հոգեկան եւ ազգային գօրացման առիթ մը եւ միջոց պիտի դառնայ մեր ժողովուրդի գաւակներուն համար, գէթ անոնց՝ որոնք ընթերցման սէրն ունին եւ ներքին մղումն ու ճաշակը՝ «բանաւոր անդաստան»ի մշակուխեան։ Որովհետեւ, կը հաւատամ որ Ս. Գրիգոր Նարեկացիի բառերով աքանչելիօրէն ջատագովուած (ԲԱՆ. ԼԴ. Բ.) այդ մշակուխիւնը մեր կեանքի եզական վայելքի եւ ճշմարիտ արժեւորման եղանակն է որ վստահաբար մեծագոյն բարիք է եւ իսկական գերագոյն երջանկուխիւն՝ բոլոր անոնց համար, որոնք սէրն ու ձգտումը ունին այդ հոգեմտաւոր կեանքին եւ գործօնուխեան։ Երանի՛ այդ սէրն ու ձգտումը աճին մեր մէջ, որպէսզի որակային իր բովանդակուխեամբ եւ նշանակուխեամբ չէննայ, ազնուանայ, զօրանայ ու բարձրանայ մեր կեանքը, չմնայ սովորական ապրուստի-կապուստի բաւիղներուն մէջ սեղմուած, խեղդուած, եւ հոգեկան ու իմացական սնանկուխեան մատնուած, ինչ որ ոգիի սովին բնական արդիւնքներն են, այսինքն՝ չարիքները։

Բնականօրէն, այս հատորին մէջ ներառնուած գրուխիւնները, այլազան վերնագիրներու տակ դրուած, ունին իրենց սահմանաւորումները։ Տօնական օրուան առիթով խօսուելու եւ պատգամի ձեւին տակ գրի առնուելու պարագաներով պայմանաւորուած, ժամանակի եւ հաղորդուխեան չափուած ժամանակին մէջ զետեղուած ըլլալով՝ անոնք չէին կրնար ըլլալ մասնագիտական առումով, վերլուծական մեթոտով մշակուած խօսքեր կամ գրուխիւններ։ Հասկնալի է նաեւ որ մեր ժողովուրդի այսօրուան կեանքին յատուկ եւ կամ անոր հետ առընչուխիւն ունեցող կացուխիւններու եւ երեւոյխներու չրջագծին մէջ են կեանքին կոչուած եւ ո՛չ թէ զուտ գիտական պրպտումի կամ մտաւորական լայն վերլուծումի բնորոշ օրինաչափուխիւններով, առաջադրանքներով եւ մտահոգուխիւններով պատրաստուած։ Ինչպէս յատակօրէն պիտի տեսնեն ընթերցողները, Քրիստոսի յարուխիւնը՝ որպէս մեղքի եւ մահուան վրայ տարուած անզուգական եւ աննախընթաց յաղթանակ՝ այստեղ դիտուած է եւ ներկայացուած ոչ այնքան որպէս պատմական դէպք կամ երեւոյթ, եւ ոչ ալ այնքան աստուածաբանականօրէն բացատրելի իրողուխիւն, որքան որպէս

ներշնչման աղբիւր՝ թէ՛ ընդհանուր մարդկուխեան եւ թէ՛ հայուխեան կեանքին մէջ, թէ՛ անցեալին եւ թէ՛ ներկային։

Անհրաժեշտ չէ երբեք որ իրարու յաջորդող այս տասնեհինգ գրուխիւնները չարաչար կերպով կամ միանգամայն կարդացուին։ Տարուէ տարի խօսուած եւ գրի առնուած ըլլալով, ըստ էուխեան նոյն խորհուրդին չուրջ խորհրդածուխիւններ ըլլալով եւ նաեւ ժողովուրդին յորդորական ոճով ուղղուած ըլլալով՝ հակնալիօրէն անոնց մէջ կան կրկնուխիւններ, նոյն հարցերու չուրջ նմանօրինակ մատնանշումներ եւ համառօտ վերլուծումներ։

Նոյնքան բնական է որ Ս. Յարուխեան տօնը յաճախ տոմարական հաշուով Ապրիլ 24-ին մօտիկ թուականի մը գուգադիպած ըլլալով՝ այս գրուխեանց մէջ չարունակական ձեւով անդրադարձումներ կան հայ ժողովուրդին դէմ գործուած ցեղասպանուխենէն ետք հայուխեան վերյառնումի սխրալի երեւոյխին, որ խոր հայեցողուխեամբ դիտուած՝ ապահովաբար յարուխեան խորհուրդին ներգործուխիւնն է հայուխեան կեանքին մէջ։ Ինչպէս այս հատորին ենթախորագիրը («Յարուխիւն եւ Հայուխիւն») կը թելադրէ, հայուխեան պատմական կեանքն է գլխաւորաբար չրջագիծներէն մէկը, որուն կարգ մը տարեաչներուն եւ դրուագներուն մէջ ներկայացուած է յարուխեան խորհուրդը։

Նկատելի հասարակաց գիծերէն մէկը բոլոր ներառեալ գրուխեանց չղթային մէջ՝ արդի կեանքին արդիագոյն երեւոյխներու, մակերեսային եւ մարմնապաշտ կենցաղակերպի արտայայտուխիւններու նշումն է եւ զանոնք բարեփոխելու համար յարուխեան խորհուրդին՝ մեղքի ու մահուան վրայ հոգիի յաղթանակին եւ հոգեւոր կեանքի ու հոգեկան արժէքներու գերակչռուխեան ներգործուխեան չեչտումը։ Այո՛, 20-րդ դարու ներկայ ժամանակներուն այն կարգ մը հակացողուխիւնները, մնայուն արժէք ունեցող ճշմարիտ երջանկուխեան աղբիւր եղող գաղափարներու, սկզբունքներու եւ վերաբերումի թուլացումը այնպիսի կենցաղակերպ են յառաջ բերած որ մարդ էակը, անհատապէս թէ համայնապէս, կարիքն ունի իր հայեացքը վերուղղելու դէպի այն տարածքները հոգեւոր կեանքի եւ բարոյական վերաբերումներու, որոնց մէջ առկայ է գաղտնի ոյժը մարդկային կեանքի հարազատ նկարագրի պահպանման, երկնքի արքայուխեան քաղաքացիուխեան, մէկ խօսքով՝ մարդկուխեան ճշմարիտ երջանկուխեան։ Եւ այդ ոյժին յաղթանակին գրաւականը Քրիստոսի յարուխեան իրողուխեան եւ գօրուխեան մէջն է, որուն վկայուխիւնը ունինք մարդկային պատմուխեան եւ հայ ժողովուրդի կեանքի պատմական փորձառուխեան բազում դրուագներուն եւ ստեղծագործական սխրագործուխիւններուն ու տարուած յաղթանակներուն մէջ։

Նկատի առած այս հատորը կազմող գրուածքներն ու տարողութիւնը, դրդապատճառն ու նպատակը, առիթ չէ եղած անոնց մէջ ներկայացնել Քրիստոսի յարութեան դէպքին եւ անոր անմիջապէս հետեւող դրուագներէն յարութեան այդ դէպքին վրայ լոյս սփռող պարագաներու այնքան յատկանշական եւ թելադրական հանդամանքները, այնպէս ինչպէս անոնք պատկերացուած են Աւետարաններուն եւ Առաքելական Թուղթերուն մէջ: Հետեւաբար, անհրաժեշտ եւ օգտակար համարեցինք որպէս մուտքի առաջնորդող գրուածք մը՝ այդ հոգեմտաւոր թմբիրէն դուրս կը բերէ մարդը, որ կը սկսի վերագտնել իր հոգեղէն գոյութեան տարածքը, մարմնեղէնին մէջ, ո՛չ անջատաբար անկէ: Դէպի իր ներքին եւ հարազատ ինքնութեան վերադարձի պահն է այդ, որ երբ սնուցուի առողջ տարրերովը Աւետարանի ճշմարտութեանց եւ անոնցմէ չառաւելուած ու ճառագայթող արժէքներուն, կը դառնայ իրական երջանկութեան աղբիւր, փրկութեան ճամբայ, որ կ՛անցնի «երկնից արքայութեան» անծայրածիր եւ անվախճան, անհուն եւ անմահական ոլորտներուն մէջէն:

Հոգեւոր կեանքի հանդէպ, հոգեւոր ճշմարտութեանց առջեւ, հոգեղէն իրականութեանց դիմաց որոշ չափով եւ իմաստով ստերջացեալ վիճակ մը կը տիրէ մեր ժողովուրդի զաւակներէն չատերուն մէջ — ինչպէս այլ ազգերու պարագային — արդիական կեանքի մեքենականացեալ եւ օրէ օր առաւել եւս մեքենականացող ընթացքին բերումով:

Բայց ես կը հաւատամ որ ժամն է դարձի: Աշխարհի եղափոխութեանց եւ արիւնոտ կամ անարիւն յեղափոխութեանց մէջէն անցնող մարդկութեան կեանքը ներկայիս յստակ նշաններ ցոյց կու տայ հոգեւոր վերարթնութեան: Գիտնանք բռնել պահը: Ջուչանանք: Մանաւանդ մենք՝ հայերս, որ կը հաւատանք եւ կը հպարտանանք որ առաջին քրիստոնեայ ազգն ենք եղած եւ պետական ճանաչումով քրիստոնէութիւնը ազգային կրօնքի ենք վերածած: Ահա քանի մը տարիներ ետք, 21-րդ դարու առաջին տարին (2001 թուականին), ազգովին պիտի նշենք եւ պանծացնենք հայ ժողովուրդի կողմէ քրիստոնէական պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակը: Հարկ է մտածել այդ մասին եւ արժեցնե՛լ զայն...:

Ափսո՛ս մեզի, եթէ այդ պատիւը ժժգունի մեր մէջ...: Եւ որպէսզի չժժգունի՝ ես բնական եւ կենսական կը գտնեմ որ քրիստոնէական հաւատքը, մեր հայրերու կեանք-ու-արիւն կտակով մեզի փոխանցուած, արծարծ, կենսախայտ եւ գործօն պահենք մեր կեանքին մէջ այսօր, թէ՛ Մայր Հայաստան եւ թէ՛ յարատեւահման: Եթէ հոգեկան-բարոյական ոյժը, գիտակցական եւ յանձնառուական քաջութեամբ արտայայտուած՝ չքանայ մեր մէջ, հաւատացէք, մեր ազգային գոյութե-

ղումիւնները, կարենալ տեսնելու մեր ներքին աշխարհին պատկանող եւ էական եղող երեսներն ու կարիքները: Ի վերջոյ, կարելի չէ մոռնալ որ մեր հինգ զգայարանքներէն եւ տրամաբանական կարողութիւններէն զատ եւ խոր՝ «վեցերորդ» զգայարանք մը կայ մեր մէջ, հոգիի զգայարանքը որ ստուերի ու փոշիի, փուչի ու տատասկի գոհ պէտք չէ երթայ:

Փաստուած իրողութիւն է որ չատ յաճախ ցնցիչ դէպք մը մեր կեանքին մէջ, յանկարծական ինքնանդրադարձում մը՝ այդ հոգեմբտաւոր թմբիրէն դուրս կը բերէ մարդը, որ կը սկսի վերագտնել իր հոգեղէն գոյութեան տարածքը, մարմնեղէնին մէջ, ո՛չ անջատաբար անկէ: Դէպի իր ներքին եւ հարազատ ինքնութեան վերադարձի պահն է այդ, որ երբ սնուցուի առողջ տարրերովը Աւետարանի ճշմարտութեանց եւ անոնցմէ չառաւելուած ու ճառագայթող արժէքներուն, կը դառնայ իրական երջանկութեան աղբիւր, փրկութեան ճամբայ, որ կ՛անցնի «երկնից արքայութեան» անծայրածիր եւ անվախճան, անհուն եւ անմահական ոլորտներուն մէջէն:

Հոգեւոր կեանքի հանդէպ, հոգեւոր ճշմարտութեանց առջեւ, հոգեղէն իրականութեանց դիմաց որոշ չափով եւ իմաստով ստերջացեալ վիճակ մը կը տիրէ մեր ժողովուրդի զաւակներէն չատերուն մէջ — ինչպէս այլ ազգերու պարագային — արդիական կեանքի մեքենականացեալ եւ օրէ օր առաւել եւս մեքենականացող ընթացքին բերումով:

Բայց ես կը հաւատամ որ ժամն է դարձի: Աշխարհի եղափոխութեանց եւ արիւնոտ կամ անարիւն յեղափոխութեանց մէջէն անցնող մարդկութեան կեանքը ներկայիս յստակ նշաններ ցոյց կու տայ հոգեւոր վերարթնութեան: Գիտնանք բռնել պահը: Ջուչանանք: Մանաւանդ մենք՝ հայերս, որ կը հաւատանք եւ կը հպարտանանք որ առաջին քրիստոնեայ ազգն ենք եղած եւ պետական ճանաչումով քրիստոնէութիւնը ազգային կրօնքի ենք վերածած: Ահա քանի մը տարիներ ետք, 21-րդ դարու առաջին տարին (2001 թուականին), ազգովին պիտի նշենք եւ պանծացնենք հայ ժողովուրդի կողմէ քրիստոնէական պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակը: Հարկ է մտածել այդ մասին եւ արժեցնե՛լ զայն...:

Ափսո՛ս մեզի, եթէ այդ պատիւը ժժգունի մեր մէջ...: Եւ որպէսզի չժժգունի՝ ես բնական եւ կենսական կը գտնեմ որ քրիստոնէական հաւատքը, մեր հայրերու կեանք-ու-արիւն կտակով մեզի փոխանցուած, արծարծ, կենսախայտ եւ գործօն պահենք մեր կեանքին մէջ այսօր, թէ՛ Մայր Հայաստան եւ թէ՛ յարատեւահման: Եթէ հոգեկան-բարոյական ոյժը, գիտակցական եւ յանձնառուական քաջութեամբ արտայայտուած՝ չքանայ մեր մէջ, հաւատացէք, մեր ազգային գոյութե-

նէն, մահուան դիմաց յաղթանակ տանելու մեր դարաւոր կենսափիլիսոփայութենէն եւ կենսազնացութենէն նահանջած կ'ըլլանք։ Մահուան վրայ տարած Քրիստոսի յաղթանակին ոյժը թող վերամանէ մեր հոգիներուն մէջ։

Շատ բան կու տանք կայսրին։ Եւ՝ կու տանք ամէ՛ն օր։ Ջմռռնանք տալ Աստուծոյն այն ինչ որ Աստուծոյն կը պատկանի եւ որուն գերագոյն բարիքը մեզի՝ իր Միածին Որդւոյն Յարութիւնն է, Յոյսերուն Յոյսը, Ոյժերուն Ոյժը, Գերագոյն Սէրը, որ խաչի ճամբով կը քալէ հասնելու համար Յարութեան եւ յարուցեալ կեանքի վայելքին։

Այս հատորը ընդունեցէք որպէս հրաւիրագիր հոգեւոր խնջոյքին, ուր հիւրընկալը՝ Յարուցեալն Յիսուս՝ իր յարութենէն իսկ առաջ, ինքնազոհագործութեան նախապահուն արտասանած խօսքով ձեզի կ'ըսէ. «քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի...»։

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ
Ս. ԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՈՎ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԹՆՈԼՈՐՏԸ

Երբ մէկը ուշադիր հայեացքով կարդայ բոլոր հատուածները չորս Աւետարաններու այն մասերուն, որոնց մէջ կը նկարագրուին Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի վերջին չաբթուան դէպքերը, բնականօրէն կը տարուի մտածելու որ այն օրէն երբ Յիսուս վերջին անգամ ըլլալով մուտք գործեց Երուսաղէմ մինչեւ իր խաչելութեան եւ թաղման պահը, Երուսաղէմի եւ շրջակայքի ամբողջ ժողովուրդը իր հետաքրքրութեան եւ հանրային զբաղման որպէս սեւեռակէտ ունեցաւ անոր անձը եւ անոր պատահած եղելութիւնները։ Մատթէոս աւետարանիչ խիտ բայց պերճախօս բնութագրումով մը կու տայ ստեղծուած ժողովրդական ոգեւորութեան պատկերը ըսելով. «Երբ ան (Յիսուս) Երուսաղէմ մտաւ, ամբողջ քաղաքը դղրդեցաւ հարց տալով. "ո՞վ է այս անձը"։ Ժողովուրդէն չատեր կ'ըսէին. "Սա է Յիսուս մարգարէն, Գալիլիոյ Նազարէթի քաղաքէն"» (ՄԱՏԹ. ԻԱ. 10-11)։

Հրեայ ժողովուրդի համայնական կեանքի ամենէն եռուն մէկ շրջանին, կրօնական ամենէն նշանակալից նկատուած տօներէն մէկուն՝ Պասեքի տօնին հետ էր առնչուած Յիսուսի այդ այցելութիւնը։ Պասեքը կը վերակենդանացնէր եւ կը պայծառացնէր ժողովուրդի կեանքին մէջ Երբայեցիներուն անցքը կամ ազատագրումը Եգիպտոսի գերութեան վիճակէն դէպի Աւետեաց երկիրը։ Շատերը ուխտի կու գային Երուսաղէմ, եւ տաճարը կը դառնար կրօնական կեանքի բարձրակէտը։

Այդ շաբթուան ամբողջ տեւողութեան պատահեցան ցնցիչ դէպքեր, Յիսուսի կեանքին եւ առաքելութեան հետ կապուած.-

● *Յիսուս մտաւ հրէից կրօնական կեանքի յոգնախուռն բազմութեամբ յաճախուած եւ ամենէն կեդրոնական կրօնա-ազգային օճախը՝ Տաճարը. այնտեղ վաճառականութիւն եւ լումայափոխութիւն ընողներուն սեղանները կործանեց եւ Տաճարը շահագործողները վտարեց ու ըրուեց, յիշեցնելով անոնց որ Աստուծոյ տունը աղօթքի տուն է եւ անոր սրբութիւնն ու նուիրականութիւնը պէտք չէ որ չարաշահուին։*

● *Յիսուս իր համարձակագոյն խօսքերը այտե՛ղ եւ իր կեանքի վերջին չաբաթի ա՛յս օրերուն արտասանեց խստիւ դատապարտելով այն անձերը եւ խմբակցութիւնները, որոնք Աստուծոյ անունը կը շահագործէին, օրէնքի եւ աւանդութեան պատրուակին տակ, իրենց անհատական կամ խմբակցային, նեղ իմաստով՝ կրօնա-ազգային շահերը անվտանգ պահելու նեղմիտ նախանձախնդրութեամբ։*

● *Օրուան հրէական իշխանութիւնը ներկայացնող դասակարգի մարդիկ, Քահանայապետ, Դպիր, Փարիսեցի, Սադուկեցի անուններուն տակ ճանչցուած եւ համախմբուած, տեսակ-տեսակ հարցուփորձերու ենթարկեցին զինք եւ յանցապարտութեան պարագաներ որոնելով, դայթակղութեան պատրուակներ հնարելով ծրագիրներ մշակեցին եւ դաւեր լարեցին այլեւս իրենց հեղինակութեան համար վտանգաւոր դարձած այս նոր վարդապետը ի սպառ չքացնելու համար իրենց ազգի կեանքէն եւ վերջ տալու անոր քարոզութեանց։*

● *Իրեն դէմ եղած ամբաստանութիւնները, զրպարտութիւնները, չարախօսութիւնները խորհրդակցութեան եւ խօսքի սահմանէն անդին տանելով՝ նոյն իշխանութիւնները գործի լծուեցան եւ Յիսուսի առաքեալներէն Իսկարիովտացի Յուդան, առաքեալներու խումբին գանձապահը, կաշառելով՝ մատնութեան առաջնորդեցին, որպէսզի օրինական պատճառ (պատրուակ) ունենային զայն ձերբակալելու, ինչ որ պատահեցաւ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ, եւ դատավարութեան յանձնելու թէ՛ հրէական եւ թէ՛ հռոմէական իշխանութեանց առջեւ։*

● *Յիսուս հրապարակաւ դատուեցաւ, ժողովրդային ամբոխային պահանջքով մահապարտ հռչակուեցաւ, ձաղկուեցաւ, անարգուեցաւ, փշէ պսակով, ապտակով, մտրակով ու այլ բռնական միջոցներով չարչարուեցաւ եւ ի վերջոյ խաչելութեամբ տաժանագոյն եւ արհամարհալից մահուան դատապարտուեցաւ Երուսաղէմի փողոցներուն մէջէն ատելութեան, լուտանքի եւ ծաղրանքի տարափին տակ պտըցցուելով ու խաչափայտը ուսին՝ մինչեւ Գողգոթա բարձրացաւ եւ խաչին վրայ գամուեցաւ։*

● *Ի վերջոյ, լքուած բոլորէն, նոյնիսկ իր անմիջական աշակերտներէն՝ մահուան դանդաղ բայց կսկծեցնող մաշումով ան իր հոգին աւանդեց խաչին վրայ, իջեցուեցաւ խաչէն եւ Յովսէփ Արեմաթացի բարի անձի մը ազնիւ թոյլատուութեամբ, եւ նոյնիսկ գործակցութեամբ, անոր պարտէզին մէջ թաղուեցաւ։ Ինչպէս երբ եկեր էր աչխարհ՝ տուն չէր գտեր ծնելու համար եւ անասուններու յատուկ մսուրի մը մէջ իր աչքերը բացեր էր լոյսին, այնպէս եւ իր երկրաբնակ կեանքի վերջին պահուն սեփական գերեզման ալ չէր ունեցեր եւ իր աշակերտներէն ոմանց, իր մօր եւ բարեպաշտ մի քանի կիներու խնամքով պատանքուեր էր եւ գերեզման զետեղուեր օտարի մը սեփական հողին մէջ։*

Սովորական դէպքեր չէին ասոնք։ Իրենց ժողովրդայոյզ եւ յեղափոխիչ նշանակութիւն ունեցող նկարագրին եւ ուժգնութեան ընթացքին եւ տարողութեան բերումով տարերային տենդ մը ստեղծեր էին, տեսակ մը suspense*-ի մէջ պահեր էին ամբողջ ժողովուրդը հեւքոտ, խռովալից ալեկոծումներ յառաջ բերելով Երուսաղէմի մէջ, որ սիրտն իսկ էր ողջ հրէութեան այդ օրերու կեանքին։*

* * *

Այժմ, քաղաքը սկսեր էր հանդարտիլ։ Ժողովրդական յուզման ալիքները սկսեր էին իջնել. ամէն մարդ իր տունն ու տեղը քաշուեր էր, բայց տակաւին, ինչպէս երեւակայելի է մարդկային հոգեբանական տուեալներու լոյսին տակ, յուզումն ու հետաքրքրութիւնը կը յամենային ընտանեկան յարկերուն տակ եւ ժողովուրդի ընթացիկ խօսակցութեանց մէջ։

Հրեայ ժողովուրդին կրօնա-ազգային կեանքի ղեկավարները, սակայն, դեռ մտահոգ էին։ Յիսուս իր կեանքի ընթացքին զարմանալի բաներ էր խօսած եւ զարմանահրաշ արարքներ էր կատարած։ Դեռ նոր, իր հոգին աւանդելու պահուն, մարդկային փորձառութեան անհաչտ եւ աննախընթաց նշաններ էին յառաջ եկած.- Արեւը խաւարեր էր, Տաճարին վարագոյրը վերէն վար յանկարծ երկուքի ճեղքուեր, երկիրը շարժեր էր, քարերը պատուեր էին. գերեզմաններ՝ բացուեր եւ շատ ննջեցեալ սուրբերու մարմիններ՝ յարութիւն առեր. (Տե՛ս ՄԱՏԹ. ԻԷ. 50-53, ՄԱՐԿ. ԺԵ. 38, ՂՈՒԿ. ԻԳ. 44-46)։ Նոյնիսկ խաչելութեան արարքին հսկող հռոմէացի հարիւրապետն ու իր լեգէոնական զինուորները ափ ի բերան մնացեր էին եւ անմիջապէս բացագանչեր էին, հաւանաբար յանցանքի եւ զղջումի բնական ու ծանր զգացումէ մը ներքնապէս թելադրուած.-

«իսկապէս այս մարդը Աստուծոյ որդի էր»։

Հետեւաբար, իշխանաւորները՝ Յիսուսի խաչելութեան եւ մահուան վերին պատասխանատուները, կացութեան վրայ աչալուրջ հսկողները, չէին կրնար անմիջապէս հանդարտ մնալ: Իրենք որ չատ մօտէն հետեւեր էին Յիսուսի խօսքերուն եւ գործերուն, բնականօրէն կը յիշէին որ Յիսուս յաճախ, իր քարոզութեանց ընթացքին, կանխագուշակեր եւ հրապարակաւ յայտներ էր իր չարչարանքի, խաչումի եւ մահացումի պարագաներն ու անոնց հետեւելիք յարութիւնը (*Տե՛ս ՄԱՏԹ. ԺԶ. 21, Ի. 18-19, ՄԱՐԿ. Ը. 31. Թ. 30-31, Ժ. 33, ՂՈՒԿ. Թ. 22, ԺԸ. 31-34, ԻԴ. 6-7*): Չէին կրնար անչուշտ մոռնալ որ դեռ նոր, Երուսաղէմ չհկած, Գալիլիոյ մէջ քարոզած ատեն, ան յստակ ըսեր էր եւ բազմաթուղակ յայտարարեր՝ որ «*Մարդու Որդին մարդոց ձեռքէն պիտի մատնուի. պիտի սպանեն զայն. եւ ան երեք օրէն յարութիւն պիտի առնէ*» (*ՄԱՏԹ. ԺԷ. 22*): Ուստի, անմիջապէս գործի լծուեցան:

Յաջորդ օրը, այսինքն Ուրբաթէն ետք, քահանայապետերն ու փարիսեցիները հաւաքուեցան Պիղատոս Հռոմայեցի կառավարիչին մօտ եւ ըսին.

«- *Տէ՛ր, յիշեցինք որ այդ մոլորեցուցիչը (Յիսուս), երբ ողջ էր, կ՚ըսէր թէ երեք օրեր ետք յարութիւն պիտի առնեմ: Ուստի, հրամայէ որ զգուշական միջոցներ ձեռք առնուին մինչեւ երեք օր. թերեւս անոր աշակերտները գիշեր ատեն գան եւ գողնան զայն (անոր մարմինը) եւ ժողովուրդին մէջ տարածեն այն լուրը թէ՝ մեռելներէն յարութիւն առաւ. եւ այս վերջին մոլորութիւնը կը դառնայ աւելի վատ քան առաջինը:*

«*Պիղատոս կ՚ըսէ անոնց.*

«*-Ահա՛ ձեզի զինուորներ. գացէք հսկողութիւնը ապահովեցէք այնպէս ինչպէս յարմար կը դատէք:*

«*Անոնք ալ գացին զինուորներուն հետ միասին, գերեզմանին հսկողութիւնը ապահովեցին եւ քարին վրայ ալ կնիք դրին*» (*ՄԱՏԹ. ԻԷ. 62-66*):

Ահա թէ ինչպէս կնքուեցաւ չարթուան մը կեանքը: Ապահովութեան միջոցները ձեռք առնուեցան: Բայց կը խորհիմ որ խռովքն ու անձկութիւնը գիշերուան թանձրութեան պէս մնացին բոլոր Երուսաղէմցիներու հոգիներուն մէջ: Յիսուսի էջը փակուած էր այլեւս թէ՛ իրեն հետեւողներուն եւ թէ՛ զինք հալածողներուն համար: Պաշտանքի աստիճանով սիրուած վարդապետը զինք սիրողներուն համար քաղցր յիշատակ էր դարձեր, դեռ այնքան կենդանի ու բաբախուն, եւ զինք ատողներուն համար խռովարար անձի մը պատկերն էր թողեր ու անհետ անցեր...:

Յիսուսի յարութեան դէպքը յանկարծ եկաւ յեղաշրջելու կապարային ծանրութեամբ ճնշող այդ մթնոլորտը...:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԱՌՆՉՈՒԱԾ ԴԷՊՔԵՐ ԵՒ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

Յիսուսի յարութեան դէպքը՝ որպէս պատմական իրողութիւն եւ որպէս յաւիտենական կեանքի գաղափարն ու իրողութիւնը բարացուցող ճշմարտութիւն՝ որքան հրաշալի ներգործութիւն ստեղծեց մարդկութեան կեանքին մէջ, նոյնքան ալ կասկածի, ժխտումի եւ անհաւատալիութեան հասնող մեկնաբանութիւններու նիւթ մատակարարեց դարեր շարունակ, թէ՛ քրիստոնեայ եւ թէ՛ ոչ-քրիստոնեայ շրջանակներուն մէջ, պատմական, գիտական, իմաստասիրական եւ աստուածաբանական դեհիններու վրայ հաւասարապէս: Հազարաւոր գիրքեր են գրուած, ծով մելան է հոսած յարութեան դէպքին շուրջ: Եւ այսօր ալ կը գրուին ու, կը հաւատամ, դեռ եւս, եւ մի՛ չտ, պիտի գրուին:

Այստեղ, ո՛չ ժամանակը, ո՛չ պարագաները եւ ո՛չ ալ մեր կարողութիւնն ու հմտութիւնը թոյլ կու տան լայն ու մանրազնին հայեացքի տակ դնելու յարութեան դէպքը իր բոլոր մանրամասնութիւններով: Բնականօրէն, կարելի է ի մի համախմբել հիմնական այն բացատրութիւնները, կարծիքները եւ մեկնաբանութիւնները, որոնք տրուած են կամ արտայայտուած՝ այս հարցով զբաղած գիտնականներու՝ Ս. Գրոց մեկնաբաններու, աստուածաբաններու, պատմագէտներու կողմէ: Անհրաժեշտ չենք նկատեր նման փորձ մը կատարել ոչ միայն անոր համար որ չատ ընդարձակ դաշտի մը մէջ մտած կ՚ըլլանք եւ պարզ ընթերցողներուն ուշադրութիւնը անհարկի կերպով տարածած, եւ նոյնիսկ խճողած կ՚ըլլանք, այլ նաեւ անոր համար որ կարելի չէ բոլոր ուսումնասիրութեանց մէջէն հասարակաց եւ բոլորէն ընդունելի եզրակացութեան մը յանգիլ: Հետեւաբար, կը գոհանանք, Ս. Յարութեան դէպքը Աւետարաններու եւ Առաքելական Թուղթերու մէջ իր տեղ գտած պատկերացումին մէջ ներկայացնել կարելի յստակութեամբ եւ պարզութեամբ: Ըսինք «կարելի յստակութեամբ եւ պարզութեամբ», որովհետեւ թէ՛ Աւետարանիչները եւ թէ՛ Պօղոս Առաքեալ՝ որպէս առաջին վկաները յարութեան դէպքին եւ անոր անմիջական արձագանգին քրիստոնեայ առաջին սերունդի կեանքին մէջ՝ կը ցուցաբերեն լուրջ տարբերութիւններ, զոր նոյնիսկ կարգ մը գիտնականներ կը գտնեն այնքան տարանջատ եւ հակասական որ անկարելի կը նկատեն անոնց հաշտեցումը եւ ներդաշնակ միութեան մը մէջ ներառումը:

Իսկապէս, երբ մէկը յաջորդաբար կարդայ չորս Աւետարանիչներու նկարագրականները, այնքան տարբերութիւններ կը տեսնէ որ,

առաջին ակնարկին, անկարելի կ՚ըլլայ զանոնք տրամաբանական կարգաւորութեամբ իրարու ագուցել եւ պատահածներուն ամբողջական պատկերը վերակազմել: Այդ այլազանութիւնը կու գայ անկէ որ բոլորն ալ կը հիմնուին վկայութիւններու վրայ յարութեան դէպքին անմիջապէս յաջորդող դրուագներու մասին, որոնք գլխաւորապէս Յիսուսի անճամբ եւ մարմնով երեւումներն են (apparitions), առաջին եւ ականատես վկաներուն կողմէ յիշողութեամբ մեզի փոխանցուած:

Շեշտեալ տարբերութիւններով եւ իրարու անյարիր եղանակներով տրուած այս աւետարանական նկարագրութիւնները անտարակոյս — թէեւ անուղղակիօրէն — համոզիչ փա՛ստ մըն են յարութեան դէպքին իրողական ճշմարտութեան եւ պատմական վաւերական արժէքին մասին: Ուրիշ խօսքով՝ եթէ չինծու պատմութիւն մը ըլլար յարութեան դէպքը, առաքեալներուն կողմէ ծրագրուած եւ յերիւրուած, այսքան այլազանութիւններու տեղի տուած պիտի չըլլար:

Կրօնագիտական, աստուածաբանական եւ եկեղեցագիտական մեր գրականութեան ամենէն հմուտ եւ բանիբուն դէմքերէն Մաղաքիա Պարք. Օրմանեան աքանչելի աշխատանք մը տարած է իր կոթողական գործերէն «Համապատում»ին մէջ իրար շարայարելով չորս Աւետարանիչներուն պատումները եւ Յիսուսի յարութեան դէպքին հետ առընչուած յետ-յարութեան դրուագները ժամանակագրական կարգաւորումի մէջ դնելով եւ ըստ այնմ մեկնաբանելով:

Այդ բոլորով հանդերձ, կարելի չէ չընդունիլ որ շատ երեսներ եւ երեւոյթներ, այնպէս ինչպէս վերարտադրուած են Աւետարանիչներու կողմէ, կը մնան հարցական վիճակի մէջ: Եւ այդպէս ալ չէր կրնար ըլլալ, որովհետեւ յարութեան դէպքը մարդկային կեանքի բնական կարգին չի պատկանիր: Յարութեան վերաբերեալ դէպքերու մեկնաբանութեան անցնելէ առաջ Օրմանեան ինք կ՚ըսէ.

> «Հարկաւ ոչ եւս բնական դիպուածներու բնական ընթացքներ եւ կերպեր պիտի պատմենք, այլ գերբնական գործերու գերբնական ձեւերը պիտի բացատրենք, եւ սքանչելիքէ սքանչելիք պիտի անցնինք շարունակաբար: Ամենէն գլխաւոր կէտ մըն է, զոր պէտք է միտուրներնուս մէջ հաստատենք, թէ՛ յարուցեալ եւ փառաւորեալ մարմիններ, նիւթական մարմիններու յատուկ պայմաններու եւ պահանջներու եւ պէտքերու ենթարկուած չեն, ինչպէս ուղղափառ վարդապետութիւնը կ՚ընդունի, ոչ միայն յարուցեալ Յիսուսի մարմնոյն, այլեւ բոլոր մարդիկներու համար, երբ որ անոնց ալ կատարածի ատեն յարուցեալ եւ փառաւորեալ մարմիններ ստանան»:

Այստեղ մեր ճիգը պիտի ըլլայ յարութեան դէպքին հետ սերտօրէն առընչուած հիմնական իրողութիւններն ու էական դրուագները

միայն նկատի ունենալ, խուսափելով բանասիրական եւ մեկնողական մանրուքներէն, որոնք ըստ էութեան բան մը չեն աւելցներ ո՛չ յարութեան պատմական դէպքի լուսաբանման եւ ոչ ալ անոր իմաստին հասկացողութեան: Պիտի նչենք այն ճշմարտութիւնները, որոնք մեր քրիստոնէական կեանքին հետ աղերս ունին:

* * *

1. Յիսուսի յարութիւնը ո՛չ ոք տեսաւ: Ո՛չ իր առաքեալները, ո՛չ գերեզմանին վրայ պահակութիւն ընող զինուորները, ո՛չ ալ թաղուած ետք անոր գերեզմանին առաջին այցելող բարեպաշտ կիները տեսան թէ ինչպէ՞ս եւ ե՞րբ Յիսուս դուրս եկաւ փակեալ եւ կնքեալ գերեզմանէն եւ այսպէս յարութիւն առաւ մեռեալ իր վիճակէն:

Առաջին անգամ տեսնուածը եղաւ գերեզմանը՝ թափուր, ծանր դամբանաքարը տեղէն չարժած: Առաջին այցելուները՝ իւղաբեր եւ խնկաբեր կանայք, գլխաւորութեամբ Մարիամ Մագդաղինացիի, երբ շաբաթ օրուան յաջորդող միաշաբաթին, շաբթուան առաջին օրը, արեւու ծագման պահուն («ընդ արեւագալն»), հրէական կրօնա-ազգային աւանդութեան հետեւելով, խունկ եւ իւղ ի ձեռին, գերեզմանի հասան, ի մեծ զարմացումն տեսան որ գերեզմանին դրան վրայ գետեղուած մեծ քարը իր տեղէն «թաւալած» էր: Աւետարանիչներէն միայն Մատթէոսն է որ կը յիշէ թէ՝ յանկարծակի եւ ուժգին շարժ մը տեղի ունեցաւ, որովհետեւ Աստուծոյ հրեշտակը երկինքէն իջնելով մօտեցաւ գերեզմանին եւ թաւալեց անոր մուտքին դրուած քարը եւ նստաւ անոր վրայ (Իէ. 2): Մնացեալ երեք Աւետարանիչներն ալ կը վկայեն թէ վէմը իր տեղէն թաւալած գտնուեցաւ երբ իւղաբեր կիներ գերեզմանի ժամանեցին. «եւ գտին զվէմն թաւալեցուցեալ ի գերեզմանէ անտի» (Տե՛ս ՄԱՐԿ. ԺԶ. 4, ՂՈՒԿ. ԻԴ. 2, ՅՈՎՀ. Ի. 1):

Կարեւորն այն է որ Աստուծոյ զօրութեամբ եղած էր ինչ որ եղած էր եւ ոչ թէ մարդու հնարքով կամ կարողութեամբ: Աստուածային ոյժին ներգործութիւնը եթէ դուրս բերենք յարութեան դրուագին պարունակէն՝ անբացատրելի կը մնայ ան, եւ՝ անիմաստ:

2. Այս տեսակէտէն՝ ուրիշ աչքառու երեւոյթ մըն է հրեշտակներու ներկայութիւնը յարութեան դէպքին առընչութեամբ: Ինչպէս տնօրինական կեանքի արշալոյսին՝ ծննդեան առեն հրեշտակներն էին որ աւետեցին իր փրկարար գալուստը յաշխարհ եւ ի մարդիկ, խաղաղութեան եւ հաճութեան աւետիսով, նոյնպէս հրեշտակներ էին որ ծանուցին աշխարհին Յիսուսի ելքն յաշխարհէն, մահուան վրայ տարած իր յաղթանակին՝ յարութեան ազատարար պատգամովը, Ս. Ծննդեան առիթով գործածուած բառը կրկնելով - «մի՛ երկնչիք» - որ-

պէս խրախոյս՝ աստուածային զօրութեան յայտնութեան դիմաց գտնուող մարդոց երկիւղը կարծես փարատելու համար։ (Տե՛ս ՄԱՏԹ. ԻԸ. 3-4, ՄԱՐԿ. ԺԶ. 5-7, ՂՈՒԿ. ԻԴ. 4-7, ՅՈՎՀ. Ի. 12-13)։

Ծանօթ իրողութիւն է, որ հրեշտակները այնքան յաճախակիօրէն չեն յիշուած Աւետարաններուն մէջ։ Բացառիկ նշանակութիւն ունեցող յայտնութիւններու առիթով անոնք ուղարկուած են որպէս պատգամաւորները Աստուծոյ, երկրի վրայ ու ժամանակին մէջ ապրող մարդկութեան բերելով Աստուծոյ հոգածութեան պերճախօս փաստը։ Եւ ահա այդ բացառիկներուն բացառիկ առիթն էր Յիսուսի յարութիւնը, որուն մէջ վախճանականօրէն կը հանգուցուէին Քրիստոսի բոլոր խօսածներն ու ըրածները երկրի վրայ իր տնօրինական կեանքի ընթացքին։

3. Աւետարաններու գրաւոր նկարչութեամբ տրուած յարութեան դէպքին տեսարանին վրայ ուրիշ երկու գիծեր կան, որոնք իրարու հակադիր ըլլալով հանդերձ՝ անհերքելի վկայութիւն կը բերեն Յիսուսի յարութեան ճշմարտութեան մասին։

ա) Առաջինը իր հետեւողներուն վերաբերումն է։ Առաքեալները, բարեպաշտ խնկաբեր կիները եւ Յիսուսի կեանքի անմիջական շրջապատին մէջ տեղ ունեցող առաջին համակիրները զարմանքի, ապշանքի, հիացումի, երկիւղի, կասկածի, անհաւատութեան տարրերով խառն զգացումներով եւ վերաբերումներով դիմաւորեցին դէպքը։ Քանիցս իրենց վարդապետը յայտնած էր իրենց, ինչպէս վերեւ նշեցինք, թէ ինք յարութիւն պիտի առնէր։ Բայց իրենց սրտերը դեռ եւս «թանձրացեալ» էին, տեսակ մը հոգեկան բեկումի եւ իմացական ցնցումի ազդեցութեան տակ էին եւ իրենք չէին կրնար հաւատալ այն վկայութեանց, զորս առաջին անգամ բերին իւղաբեր ու խնկաբեր կանայք։ Բայց փաստը հո՛ն էր, թափուր գերեզմանը, զոր իրենցմէ Պետրոս եւ Յովհաննէս փութալով գացին եւ աչքերով տեսան։

Մարկոսի Աւետարանին վերջին գլուխին մէջ միայն երեք անգամ յիշուած է թէ առաքեալներ չհաւատացին իրենց բերուած լուրին։ Նախ Մարիամ Մագդաղինացիի կողմէ տրուած աւետիսին առիթով Աւետարանիչը կ'ըսէ առաքեալներուն մասին. «Անոնք երբ լսեցին թէ ողջ է եւ երեւցաւ անոր (Մարիամին). չհաւատացին» (ԺՋ. 11)։ Ապա երբ Յիսուս «այլ կերպարանքով երեւցաւ անոնց որոնք դաշտին մէջ կը քալէին եւ երբ անոնք եկան եւ պատմեցին ուրիշներուն՝ անոնց ալ չհաւատացին (ԺՋ. 12)։ «Յետոյ մինչ տասնեմեկը նստած էին եւ Յիսուս երեւցաւ անոնց եւ դատապարտեց անոնց անհաւատութիւնն ու խստասրտութիւնը, եւ թէ ինք մեռելներէն յարութիւն առած՝ երեւցաւ անոնց, անոր ալ (Յիսուսի) չհաւատացին» (ԺՋ. 14)։

Ղուկաս Աւետարանիչ, իր կարգին, դարձեալ չեշտակիօրէն կ'անդրադառնայ առաքեալներու այս վերապահ եւ թերահաւատ վերաբերումին։ Այսպէս, երբ Մարիամ Մագդաղինացի եւ իրեն ընկերացող միւս բարեպաշտ կիները եկան եւ առաքեալներուն պատմեցին այն ինչ որ տեսան, այսինքն՝ թափուր գերեզմանը, եւ այն ինչ որ լսեր էին երկու հրեշտակներէն, այսինքն՝ թէ «չէ աստ, այլ յարեաւ», անոնց այս խօսքերը առաքեալներու կողմէ նկատուեցան «չաղփաղփութիւն» (այսինքն՝ դատարկախօսութիւն, չաղակրատութիւն, այօրուան բառով՝ «լսէ լսաւ») եւ չհաւատացին նոցա» (իդ. 8-11)։

Յովհաննու Աւետարանին մէջ կը կարդանք թէ ինչպէս Թովմաս Առաքեալը ինք չհաւատաց նոյնիսկ իր առաքելակից եղբայրներուն, երբ անոնք անձամբ տեսած էին իրենց վարդապետը յարուցեալ եւ կը խօսէին անոր իրենց Տիրոջ իսկական ողջութեան մասին։ Այն աստիճան չէր հաւատացած, որ Յիսուս իր յարութենէն ութ օր ետք երբ վերստին այցելեց իր առաքեալներուն, որոնց մէջ էր այս անգամ նաեւ Թովմաս, ըսաւ անոր. «բեր քու մատներդ եւ այստեղ դիր եւ տե՛ս իմ ձեռքերը, բե՛ր քու ձեռքդ եւ մխե՛ իմ կողիս, եւ մի՛ ըլլար անհաւատ, այլ՝ հաւատացեալ»։ Այն ատեն էր միայն որ Թովմաս սրտէն ու միտքէն, իր ողջ էութենէն բխած զգացումով ըսաւ. «Տէր իմ եւ Աստուած իմ» (ի. 24-29)։ Հաւատաց եւ խոստովանեցաւ։

Այո՛, դէպքը ինքնին անհաւատալի էր, բայց եւ՝ իրականութիւն։ Այնպիսի իրականութիւն՝ որ անոնց եւ բոլոր հաւատացողներուն անձերն ու կեանքերը յեղաշրջեց «ի խորութեան, ի լայնութեան եւ ի բարձրութեան»։ Նոր իմն անձեր եւ նոր տեսակի կեանք դարձան անոնք որոնք ընդունեցին զՔրիստոս որպէս յարուցեալ Տէրը, որ իր յարութեամբը կեանք կը շնորհէր բոլոր ապրողներուն, կեանք՝ որուն դիմաց մահը այլեւս կը կորսնցնէր իր ոյժը։

Բոլոր անոնք որոնք կը խորհէին որ առաքեալներու կողմէ հնարուած պատմութիւն մըն է Յիսուսի յարութիւնը, հարկ է որ անդրադառնան որ անհիմն ենթադրութիւն մը կամ վերագրում մըն է այդ։ Նախ անոր համար որ առաքեալները իրենք եղան առաջին չհաւատացողները, երկրորդ, եւ մանաւանդ, եթէ իրենց եւ առաջին վկաներուն կողմէ յերիւրուած պատմութիւն մըն էր, ինչպէ՞ս բացատրել անոնց հաւատքը, անկեղծ եւ բուռն հաւատքը այդ յարութեան վրայ, այն ատեն՝ որ անոնց անձերն ու կեանքերը կերպարանափոխուեցան էականօրէն եւ ամբողջապէս, եւ անոնք իրենք զիրենք իսկ ընծայեցին այդ հաւատքին քարոզութեան ի խնդիր։ Մեռնի՞լ, նահատակուի՞լ առանց հաւատալու... կեղծիքի մը սիրոյն...։ Ֆրանսացի իմաստասէր գրող Փասքալ, ոչ այնքան ալ դիւրահաւատ մը ինք, կ'ըսէ իր «խոկումներ»ուն մէջ. «ես չեմ հաւատար բայց միայն այն պատմութիւններուն,

որոնց վկաները պատրաստ են մեռնելու անոնց համար»: Կարելի՞ է նման կեցուածք եւ վերաբերմունք հաշտեցնել կեղծիք յերիւրող անձերու...: Յարութիւնը իրողութիւն էր. առաքեալները այդ իրողութեան հաւատացին եւ անոր զօրութիւնը իրենց անձերուն մէջ զգացին եւ կեանքով եւ նահատակութեամբ զայն արտայայտեցին:

բ) Երկրորդ վերաբերումը յարութեան դէպքին հանդէպ՝ եղաւ Յիսուսի հակառակորդներուն, զայն չարչարողներուն եւ գերեզմանել փորձողներուն կեցուածքը: Բարեպաշտ կիներուն հետ միասին Յիսուսի յարութեան դէպքին առաջին վկաները եղան նաեւ հռոմէացի այն զինուորները, որոնք պահակ կարգուած էին գերեզմանին հսկելու համար, ինչպէս վերեւ նշեցինք: Ինչպէս Մարիամ Մագդաղինացի եւ այլ իւղաբեր կիներ՝ հրեշտակներէն հրամայուած՝ գացին եւ Քրիստոսի առաքեալներուն պատմեցին իրենց տեսածն ու նաեւ չտեսածը, այնպէս ալ զինուորները գացին եւ գիրենք նշանակած հրեայ պատասխանատու իշխանութեանց ներկայացուցիչներուն զեկուցեցին եղածին մասին:

Այսպէս, Մատթէոս Աւետարանիչ յատուկ հատուածով մը հանդամանօրէն կը խօսի այդ հետաքրքրաշարժ դէպքի մասին (Տե՛ս ԻԸ. 11-15): Հռոմէացի զօրականները, իրենք ալ ցնցուած աննախընթաց եւ անիմանալի պատահածէն՝ գացին Երուսաղէմ քաղաք եւ քահանայապետներուն պատմեցին ինչ որ տեղի ունեցած էր: Անոնք՝ քահանայապետները, հրէից աւագանին, Մերակոյտի անդամներուն հետ միասին ժողով գումարեցին եւ յետ խորհրդակցութեան որոշեցին եւ մեծ գումար տուին զինուորներուն, պարզապէս կաշառեցին զանոնք, եւ ըսին.

- Տարածեցէք այն լուրը թէ անոր աշակերտները գիշեր ատեն եկան եւ զայն գողցան, մինչ մենք քունի մէջ էինք: Եթէ այդ մասին լուրը հասնի դատաւորին՝ դուք անհոգ եղէք, մենք զայն կը գոհացնենք:

Անոնք ալ դրամը առնելով ըրին այնպէս ինչպէս թելադրուեցան: Եւ ահա լուրը տարածուեցաւ հրեաներու մէջ մինչեւ այսօր:

Յայտնապէս Յիսուսի յարութեան իրողութիւնը իրողութիւն էր անոնց համար որոնք այդ իրողութիւնը հերքելու ոչ մէկ կարելիութիւն ունէին: Ատոր համար դիմեցին զրպարտութեան, դիտաւորեալ կերպով ստութեան հնարումին եւ իրողութիւնը ծածկելուն, անոր նշանակութիւնն ու ազդեցութիւնը խափանելու եւ չքացնելու համար՝ մարդկային չարամիտ բայց գործնապէս եւ ժողովրդականօրէն ընդունելի, հաւանականութեամբ ընդունելի դէպքի մը՝ գողութեան՝ վերագրեցին: Միթէ կարելի՞ է երեւակայել որ առաքեալները գողնային

մարմինը, այնինքն փաստօրէն չհաւատային յարութեան իրողութեան եւ ապա... իրենց ամբողջ կեանքը ընծայէին յարութեան հաւատքին զօրութեամբը միայն հասկնալի, բացատրելի եւ կարելի առաքելութեան. այնինքն քրիստոնէութեան տարածումին, որուն մէջ ոչ մէկ չահ ու դիրք կրնային ապահովել, բայց միայն մահը ընդունիլ որպէս գին իրենց հաւատքին եւ այդ հաւատքէն զսպանակուած քարոզչութեան:

Առհասարակ մարդկային կեանքի յատուկ երեւոյթներէն մէկն է այս: Այնինքն՝ երբ կարելի չըլլայ գաղափարի մը, հաւատքի մը իւրացումը ձեռք բերել, եւ երբ այդ գաղափարին եւ հաւատքին ճանաչումը խոտոր համեմատի արմատացած, ընդարմացած գաղափարներուն դիրքերուն եւ չահերուն հետ, անոր հանդէպ վերաբերումի միակ եղանակը կը դառնայ զայն քանդելը, անոր հետեւողները եւ զայն տարածողները հալածելով եւ մահուան դատապարտելով:

4. Յիսուսի յարութեան դէպքին հետեւող դրուագներուն մէջ ամենէն կարեւորները յարուցեալ Յիսուսի երեւումներն (apparitions) էին բազմաթիւ անձերու եւ բազում առիթներով:

Զորս Աւետարանիչներն ալ, այլազան, իրարմէ տարբեր եւ երբեմն իրարու լրացուցիչ եղանակներով կը պատկերացնեն այդ երեւումները, որոնց մէջ կը տեսնեն անհերքելի փաստը Յիսուսի յարութեան: Թէ ինչպէ՞ս Յիսուս յարութիւն առաւ՝ Աւետարանիչները ոչինչ կ'ըսեն այդ մասին, ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք: Բայց թէ յարութեան դէպքէն ետք ան իր յարուցեալ պատկերով երեւցաւ, տեսնուեցաւ առաքեալներուն եւ այլոց՝ այս մասին բազում վկայութիւններ կը բերեն մեզի Աւետարանիչները:

Աւելին, երբ մանրազնին հայեացքով կը կարդանք ամբողջ Նոր Կտակարանեան գրականութիւնը, Գործք Առաքելոց-ով եւ Առաքելական Թուղթերով միասին, անկարելի կը դառնայ չտեսնել որ Յիսուսի յարուցեալ ըլլալու իրողութիւնը եւ անոր վրայ կազմուած լիակենդան եւ ամենագործ հաւատքը մթնոլորտին մէջ տարածուած օդին նման իրականութիւն են, յարուցեալ Փրկչի կենդանարար ներկայութեամբը թաթաւուն: Կը հաւատամ, որ ո՛չ Աւետարանները պիտի գրուէին այնպէս ինչպէս գրուեցան որպէս կենդանի վկայութիւն, եւ ո՛չ ալ Գործք Առաքելոց-ն ու Առաքելական Թուղթերը՝ եթէ անոնց հեղինակներուն եւ անոնցմով նկարագրուած դէմքերուն եւ դէպքերուն մէջ գոյութենական իրաւութեան եւ զօրութեան ոյժ, տարողութիւն եւ տարածք չունենար յետ մահուան եւ թաղման՝ Յիսուսի մեռելներէն յարութիւն առած ըլլալու եւ չատերուն երեւցած ըլլալու վճռադրոշմ իրողութիւնը:

Ժամանակագրականօրէն, չորս Աւետարանիչներէն առաջ, Պօղոս Առաքեալը ի՛նք է որ, կը բերէ մեզի Քրիստոսի յարուցեալ ըլլալու վկայութիւնները զանոնք քաղելով ուղղակի ականատեսներէ եւ քրիստոնեայ առաջին սերունդի կեանքի ողջ հիւսուածքէն: Ինչպէս քիչ անդին մէկէ աւելի անգամներով պիտի անդրադառնանք, Պօղոս Առաքեալի առ Կորնթացիս գրած առաջին թուղթին մէջ (ԺԵ. Գլուխ) ունինք ամենէն վառ պատկերացումը Քրիստոսի յարութեան եւ անոր ստեղծած հոգեկան, գաղափարական եւ գործնայինն-առաքելական զօրութեան:

* * *

Հետեւելով նոյն մեթոտին, առանց մտնելու մեկնաբանական, բնագրային, վերլուծական, բնագրաքննական մանրամասնութիւններու մէջ, այստեղ կ'ուզենք նշել միայն հիմնական պարագաները երեւումներու մասին յետ յարութենական օրերու այդ եզական դրուագներուն:

Ս. Գրոց մեկնաբանները մինչեւ ինը-տասը տարբեր տարբեր երեւումներ նկարագրուած կամ նշուած կը գտնեն Աւետարանիչներուն եւ առհասարակ Նոր Կտակարանի գրականութեան մէջ, բոլորն ալ տրուած հեղինակներուն յիշողութեամբ վերարտադրուած վկայաբերութիւններով: Եւ տակաւին, հարկ է անպայման ի մտի ունենալ այն որ այդ երեւումներու մասին ամենէն լայնածիր պարագրումով եւ վերլուծումով գրող Աւետարանիչը, յարուցեալ Փրկիչը անձամբ տեսած Յովհաննէս, «սիրելի աշակերտը» («զոր սիրէրն Յիսուս») երեւումներու մասին գրած առեն կ'ըսէ հետեւեալ խօսքը, որ այնքան յայտնաբերիչ է այդ երեւումներու յաճախակիութեան եւ իրաւութեան մասին: Այսպէս, պատմելէ ետք Թովմաս Առաքեալի յարուցեալ Փրկիչը առանց անձամբ տեսնելու յարութեան չհաւատալու, եւ ապա, անձամբ զայն տեսնելէ ետք հաւատալու այնքան յատկանշական դրուագը, Յովհաննէս Աւետարանիչ կ'ըսէ. «Յիսուս ուրիշ բազմաթիւ հրաշքներ գործեց («նշանները ցոյց տուաւ») իր աշակերտներուն առջեւ որոնք գրուած չեն այս գիրքիս մէջ: Այստեղ այնչափ գրուեցաւ որ հաւատաք թէ Յիսուսը Քրիստո՛ն է (Օծեալը), Աստուծոյ որդի, եւ որպէսզի հաւատաք եւ անոր անունով յաւիտենական կեանքը ստանաք (ի 30-31):

Հաւանաբար, երեսման ինչ դրուագներ որ գիրով յիշուած են՝ չեն կազմեր ամբողջութիւնը բոլոր երեւումներուն: Եւ հակառակ այդ իրողութեան՝ ահաւասիկ ամփոփ մէկ ցանկը անոնց, որոնք լիովին եւ ապահով կերպով կու տան մարդկայնօրէն ըմբռնելի փաստերը յարութեան իրողութեան.-

- Երեւում՝ բարեպաշտ կանանց

Աւետարաններու մէջ երկու անգամներ եւ տարբեր եղանակներով յիշուած է այս երեւումը:

Մէկը կը վերաբերի Մարիամ Մագդաղինացիին, որուն ակնարկուած է չատ հակիրճ կերպով Մարկոսի Աւետարանին մէջ (ԺՉ. 9): Այս դրուագին լայնօրէն անդրադարձած է Յովհաննէս Աւետարանիչ եւ հրաշալի ու յուզախառն, եւ, կարելի է նոյնիսկ ըսել՝ տրամաթիք ձեւով պատմած է Մարիամի հանդիպումը յարուցեալ Յիսուսին: Յաճախակիօրէն կարդացուած եւ լայնօրէն ճանչցուած ա՛յն դրուագը, որուն մէջ Մարիամ Մագդաղինացին իրեն երեւցող Յիսուսը, առաջին ակնարկին, իր յուզումի յորդուն եւ կլանող պահուն, կը չփոթէ պարտիզպանին հետ եւ ապա ձայնէն կը ճանչնայ անոր ինքնութիւնը որպէս իր սիրելի վարդապետը (Տե՛ս եւ կարդա՛ Ի. 11-18):

Մարիամ Մագդաղինացին է որ իր ընկերակից իւղաբեր միւս կիներուն հետ առաջին իմացնողը կ'ըլլայ Յիսուսի առաքեալներուն իրենց Տիրոջ եւ Վարդապետին մեռելներէն յարութիւն առած ըլլալու իրողութիւնը, այս անգամ ոչ թէ հրեշտակներէն իմացած, այլ ուղղակի յարուցեալ Յիսուսի հանդիպումէն եւ Անոր հրահանգէն թելադրուած:

Երկրորդը՝ երեւումն է միւս իւղաբեր եւ խնկաբեր կիներուն. Դրուագ՝ որ արագօրէն նշուած է Մատթէոս Աւետարանիչին կողմէ: Այսպէս, երբ անոնք Յիսուսի գերեզմանը այցելած առեն հրեշտակէն իմացան թէ իրենց Վարդապետը «չէ աստ, քանզի յարեաւ» եւ նոյն հրեշտակի յանձնարարութեամբ միանգամայն ահի եւ ցնծութեան միախառն զգացումներով լեցուած, կ'ընթանային դէպի Երուսաղէմ քաղաք Յիսուսի աշակերտներուն փոխանցելու իրողութիւնն ու աւետիսը, ճամբուն վրայ յանկարծ անոնց կը հանդիպի ինք՝ յարուցեալ Յիսուս եւ կ'ըսէ. «ողջ էք». եւ անոնք ալ կը մօտենան եւ երկրպագելով անոր ոտքերը կը համբուրեն, («կալան զոտս նորա եւ երկիրպագին նմա») (ՄԱՏԹ. ԻՀ. 8-10):

- Երեւում՝ Եմմաւուսի ճամբուն վրայ

Յարուցեալ Յիսուսի երեւումներուն յատուկ ամենէն յանկուցիչ եւ մանրամասնօրէն նկարագրուած դրուագներէն մէկն է այն ըստ որուն՝ Յիսուս յանկարծական ձեւով հանդիպեցաւ իր քարոզութենց հետեւող բայց իր տասներկու առաքեալներու խումբին չպատկանող երկու անձերուն, որոնցմէ մէկուն անունն է Կղէովպաս: Յիսուս

անոնց հանդիպեցաւ երբ անոնք, ապրելէ ետք Յիսուսի կեանքին վերջին օրերու յուզումնախառն, ալեկոծեալ դէպքերուն դառն եւ յուսալքիչ պահերը մինչեւ խաչելութիւն եւ թաղում, իրենց սպասումներուն մէջ կոտրուած, տխրամած կը հեռանային Երուսաղէմէն եւ կը քալէին դէպի իրենց գիւղը՝ Եմմաուս։

Այս երեւումին միակ արձանագիր վկան Ղուկաս Աւետարանիչն է, որ պատմողական վարպետ կենդանութեամբ, հաղորդական գրաւչութեամբ, կը վերարտադրէ դրուագը մանրամասն նկարագրութեամբ (Տե՛ս եւ կարդա՛ ԻԴ. 13-35)։

Մինչ երկուքը, կղէովպաս եւ իր ընկերը, հանդարտ խօսակցութեամբ կը վերյիշէին Երուսաղէմի մէջ անցած դարձածը, յանկարծ իրենց միացաւ Յիսուս եւ սկսաւ քալել իրենց հետ միասին։ Անոնք նախ չճանչցան զինք։ Հարցուց անոնց.

- Ինչի՞ մասին կը խօսիք ու կը վիճիք իրարու հետ, եւ ինչո՞ւ տխուր էք։

Կղէովպաս՝ զարմացած անոր ան-գիտութեան վրայ՝ կ'ըսէ.

- Դո՞ւ կաս միայն Երուսաղէմ, որ չի գիտեր թէ ի՞նչ պատահեցաւ անոր։

- Ի՞նչ, կ'ըսէ «անծանօթ» ուղեւորը։

- Յիսուս Նազովրեցիի մասին, ան՝ որ խօսքով ու գործով հզօր մարգարէ մըն էր առաջի Աստուծոյ եւ ամբողջ ժողովուրդին համար, թէ՝ ինչպէ՞ս քահանայապետներն ու իշխանաւորները մահուան դատապարտեցին զայն եւ խաչ հանեցին։ Մենք ալ յոյսն ու ակնկալութիւնը ունէինք որ ան Երբայեցի ժողովուրդը պիտի փրկէր։ Ահա այս օրը երրորդ օրն է որ այդ դէպքը պատահեցաւ։ Տակաւին, իրեն հետեւողներէն, այսինքն մեր մէջէն, կարգ մը կիներ մեզ զարմանքի մատնեցին երբ առաւօտ կանուխ գացին անոր գերեզմանին այցելութեան։ Անոր մարմինը չգտան։ Եկան եւ ըսին թէ հրեշտակներ ալ տեսեր էին, որոնք անոր մասին յայտներ էին թէ ողջ է ան։ Մեզմէ ոմանք ալ գերեզման գացին եւ տեսան որ կիներուն պատմածը ճիշդ է։

Անծանօթ ուղեկիցը ըսաւ անոնց.

- Անմիտնե՛ր, որքա՛ն հեզգասիրտ էք, որքա՛ն դանդաղամիտ· չէ՞ք հաւատար այն բոլորին որոնք խօսուեցան մարգարէներու կողմէ։ Հարկ չէ՞ր որ նոյն Քրիստոսը չարչարուէր եւ իր փառքին մէջ մտնէր։

Եւ այսպէս սկսեալ Մովսէսէն եւ բոլոր մարգարէներէն անոնց կը բացատրէր այն ինչ որ գրուած էր բոլոր գիրքերուն մէջ անոր մասին։ Եւ երբ մօտեցան այն գիւղը ուր կ'երթային, ան ուզեց աւելի հեռու չարունակել իր ճամբորդութիւնը։ Բայց երկուքը զայն սոսկեցին ըսելով.

- Մեզ մօտ հանգչիր, որովհետեւ արդէն երեկոյ է եւ օրը իր աւարտին կը հասնի։

Ան ալ անոնց հետ գիւղ մտաւ այնտեղ հանգստանալու համար։ Երբ սեղան նստած էր անոնց հետ, առաւ հացը, օրհնեց, բեկանեց եւ անոնց տուաւ։ Անոնց աչքերը բացուեցան եւ զայն ճանչցան, բայց ան իրենց տեսութենէն անհետացաւ եղաւ։ Երկուքը դարձան եւ ըսին իրարու.

Միթէ՞ մեր սիրտերը չէին ճմլուեր երբ ան մեզի հետ կը խօսէր ճամբու ընթացքին եւ ինչպէ՛ս կը բանար գիրքերը մեզի համար, յստակօրէն պարզելով անոնց իմաստը։

Անմիջապէս ոտքի ելան եւ Երուսաղէմ գացին, ուր համախմբուած գտան տասնեմէկ առաքեալները եւ անոնց հետ եղող միւսները. ըսին թէ Տէրը ճշմարտօրէն յարութիւն է առած եւ երեւցած Սիմոն-Պետրոսին։ Պատմեցին նաեւ այն բոլորը, որոնք պատահած էին ճամբորդութեան ընթացքին եւ թէ՝ ինչպէ՛ս ան իր ինքնութիւնը ճանչցուցած էր իրենց հացի բեկանման արարքով, ինչ որ բնականօրէն յիշեցուցած էր իրենց վերջին ընթրիքը։[1]

Երեւում՝ Առաքելոց

Յետ յարութեան, Յիսուսի տեսանելի եւ չօչափելի երեւումներուն մէջ ամենէն եւ նշանակալից դրուագները այն հանդիպումներն են, զորս ինք ուզեց ունենալ իր քարոզած ճշմարտութիւնները տարածելու կոչուած իր առաքեալներուն, որոնց մէջ հոգեկան բեկումն ու յուսախաբութիւնը այնքան լայն տեղ գտած էին։ Անո՛նց՝ որոնք Յիսուսի երկրաւոր կեանքի ամբողջ ընթացքին մտերմօրէն բաժնած էին անոր կեանքի գրեթէ բոլոր երեսները, լսած էին անոր քարոզութիւններն ու ուսուցումները, վկաներն էին եղած անոր հրաշագործ զօրութեան եւ, այս բոլորին մէջէն, որպէս բազում կոչեցեալներէն սակաւ ընտրեալներ՝ մեծ յոյսեր էին ունեցած իրենց մէջ իրենց վարդապետին տիրակալութեան յաղթանակին եւ անոր հետեւելիք իշխանութեան մէջ դիրք չինելու եւ ազդեցութիւն գործելու հեռանկարներով։

Յարուցեալ Յիսուսի երեւումներուն ամենէն կարեւորները եղան այն երեք — կամ աւելի — դրուագները, որոնց ընթացքին Յիսուս տեսնուեցաւ իր Առաքեալներուն, խօսեցաւ անոնց հետ նոյն մտերմու-

1 Քիչ մ'աւելի ընդարձակ տեղ տուի երեւման այս դրուագին, որովհետեւ ան առհասարակ անտեսուած է կամ ստուերի տակ մնացած մեր ժողովուրդի յիշողութեան եւ հասկացողութեան մէջ։

թեամբ, եւ տուաւ անոնց իր վերջին հրահանգները ու ցուցմունքները յերկրէ յերկինս իր համբառնալէն առաջ։

ա) Առաջին հանդիպումը եղաւ նոյն ինքն յարութեան դէպքին օրը, երեկոյեան, երբ

Առաքեալները հաւաքուած էին վերնատան մէջ, ուր վերջին անգամ բոլորուած էին իրենց վարդապետին չուրջը պասեքի ընթրիքին առիթով, որ պատմութեան մէջ ծանօթ է «վերջին ընթրիք» անունով եւ որուն մէջ հաստատուած եղաւ պատարագի խորհուրդը։ Ղուկաս Աւետարանիչն է որ ամենալայն եւ մանրամասն ձեւով կը նկարագրէ այս հանդիպումը[1] երբ կ'ըսէ թէ Եմմաուսի երկու ճամբորդները, կղէոպաս եւ իր ընկերակիցը, յարուցեալ Յիսուսը տեսնելէ ետք, անմիջապէս փութացին Երուսաղէմ եւ այնտեղ գտան տասնեւմէկը համախմբուած եւ անոնց պատմեցին իրենց պատահածին մասին։

Ըստ Յովհաննէս Աւետարանիչին՝ «էր երեկոյ ի միաշաբաթւոջ աւուրն... էին աշակերտքն ժողովեալ»։ Դռները փակ էին «վասն ահին հրէից»։ առաքեալները եւ Յիսուսի բոլոր համակիրները կը զգուշանային եւ կը խուսափէին հրեաներու հետապնդումներէն եւ հալածանքներէն։ Յիսուսը մէկեռէն ի սպառ հեռացնելով՝ անոնք չէին բաւականացած. պէտք էր, այսպէս ըսած՝ «Յիսուսական»ներն ալ ի սպառ չէզոքացուէին։ Երբ տասնեւմէկ առաքեալները կը լսէին Եմմաուսի երկու ճամբորդներուն վկայութիւնները, ինչպէս կը գրէ Ղուկաս Աւետարանիչ, «ինքն իսկ Յիսուս եկաց ի մէջ նոցա եւ ասէ ցնոսա. խաղաղութի՛ւն ընդ ձեզ, ես եմ, մի՛ երկնչիք»։ Երկիւղէն գարնուած՝ ապշանքի զգացումով բռնուեցան աշակերտները։ կարծեցին որ ոգի մըն էր, ուրուական մը, իրենց տեսածը։ Յիսուս դարձաւ եւ ըսաւ անոնց. «ինչո՞ւ կը խռովիք. ինչո՞ւ այդպիսի խորհուրդներ (կասկածներ) կը ծագին ձեր սիրտերուն մէջ։ Նայեցէ՛ք ինծի. կը տեսնէք իմ ձեռքերս եւ ոտքերս. է՛ս եմ, նոյնն եմ, չօչափեցէք զիս եւ տեսէք. ոգին միս եւ ոսկոր չունենար, ինչպէս կը տեսնէք՝ ես ունիմ։ Եւ այսպէս խօսելով ցոյց տուաւ անոնց իր ձեռքերն ու ոտքերը»։ Ղուկաս կը շարունակէ պատմել.— Մինչ առաքեալները տակաւին հոգեկան անհուն խնդութենէն տարուած՝ չէին կրնար հաւատալ եւ ակնապիշ կը նայէին, Յիսուս զանոնք առաւել եւս ապահովցնելու համար իր մարմնեղէն իրական գոյացութեան մասին, ըսաւ անոնց. «կերակուր ունի՞ք»։ Անոնք իրեն հրամցուցին խորոված ձուկի կտոր մը եւ մեղր։ Առաւ եւ

1 Հատորիս վերջին բաժնին մէջ կը վերատպուի Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի բանաստեղծութիւնը, որ սքանչելիօրէն հարուստ պատկերացումով կը կենդանացնէ այս ներշնչող դրուագը Յիսուսի յետ-յարութեան կեանքին։

անոնց առջեւ կերաւ եւ մնացորդն ալ անոնց տուաւ եւ դարձաւ ուսուցուց.

- Ասոնք են այն խօսքերը զորս ձեզի կ'ուղղէի երբ ձեզի հետ միասին կ'ապրէի, թէ՝ հարկ է որ ի կատար ածուին այն բոլորը որոնք գրուեցան Մովսէսի Օրինաց Գիրքերուն, Մարգարէներուն եւ Սաղմոսներուն մէջ, իմ մասին։

Այն ատեն բացաւ անոնց միտքերը (Սուրբ) Գիրքերը կարենալ հասկնալու համար, եւ ըսաւ անոնց.

- Այնպէս հարկ էր որ Քրիստոս չարչարուէր եւ երկրորդ օրը մեռելներէն յարութիւն առնէր. եւ թէ՝ հարկ էր որ անոր անունով ապաշխարութիւն եւ մեղքերու թողութիւն քարոզուէր բոլոր ազգերուն, սկսեալ Երուսաղէմէն։ Դո՛ւք էք այս բոլորին վկաները։ Ահա ձեզի կը ղրկեմ իմ Հօր բարի լուրը։ Մնացէ՛ք Երուսաղէմի այս քաղաքին մէջ մինչեւ հագնիք այն զօրութիւնը որ բարձունքներէն ձեզի պիտի գայ։

Ղուկաս այստեղ Աւետարանը կը փակէ ըսելով թէ Յիսուս իր առաքեալները առաջնորդեց մինչեւ Բեթանիա եւ իր ձեռքերը բարձրացնելով՝ օրհնեց զանոնք։ Եւ պատահեցաւ որ երբ այսպէս կ'օրհնէր զանոնք, բաժնուեցաւ անոնցմէ եւ վերացաւ դէպի երկինք։ Իսկ անոնք՝ առաքեալները, երկիրպագեցին անոր եւ ապա մեծ ուրախութեամբ վերադարձան Երուսաղէմ։ Այնտեղ ամէն օր տաճար կ'երթային, կը գովաբանէին եւ օրհնութիւն կ'ընծայէին Աստուծոյ։ (Տե՛ս եւ կարդա՛ ՂՈՒԿ. ԻԴ. 36-53)։

Յովհաննէս Աւետարանիչ աւելի ամփոփ նկարագրութեամբ կը վերարտադրէ նոյն այս դրուագը անոր վերջին մասին մէջ Յիսուսի կողմէ առաքեալներուն ուղղուած խօսքերը ճոխացնելով հետեւեալ ձեւով.-

- Ողջո՛յն ընդ ձեզ. ինչպէս իմ Հայրը զիս ղրկեց, ես ալ ձեզ կը ղրկեմ։ Եւ երբ այս ըսաւ՝ չունչ փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ. «Առէ՛ք Սուրբ Հոգին, եթէ մէկու մը մեղքերուն թողութիւն տաք՝ թող թողութիւն ըլլայ անոր. եթէ մէկու մը մեղքերը կապէք՝ թող կապուած ըլլան» (ՅՈՎՀ. Ի. 21-23)։

բ) Յարուցեալ Փրկչին երկրորդ երեւումն իր առաքեալներուն, ըստ Յովհաննէս Աւետարանիչին, պատահեցաւ ուրի օրեր ետք, երբ դարձեալ անոնք դռնփակ հաւաքուեր էին նոյն տեղը։ Մինչ նախորդ հանդիպումին, խումբէն բացակայ էր Թովմաս Առաքեալը, այս մէկուն ներկայ էր ան։ Վերեւ արդէն նշեցինք այս հանդիպման պարագան որ առիթ մը եղաւ թէ՛ Թովմասին եւ թէ՛ միւս առաքեալներուն

աւելի խոր եւ թանձրական համոզումով հաւատալու Քրիստոսի մարմնով յարութեան. (Կարդա՛ ՅՈՎՀ. Ի. 24-29):

գ) Երրորդ հանդիպում մը մանրամասնօրէն նկարագրուած կը գտնենք միայն Յովհաննու Աւետարանին մէջ: Նախորդ երեւումը պատմելէ ետք, Յովհաննէս կ'ըսէ. «Յետ այսորիկ դարձեալ յայտնեաց զանձն իւր Յիսուս աշակերտացն իւրոց», այս անգամ Տիբերիոյ ծովակին եզերքը հետեւեալ պարագաներուն տակ.- Սիմոն-Պետրոս, Թովմաս՝ երկուորեակ կոչուած, Նաթանայէլ՝ Գալիլիացի, Կանայէն, եւ Զեբեդիայի որդիները (Յակոբոս եւ Յովհաննէս) եւ երկու այլ առաքեալներ (որոնց անունները չեն տրուած) միասին կը գտնուէին ծովեզերքը: Սիմոն-Պետրոս կ'ըսէ անոնց. «Երթամ ձուկ որսալու»: Անոնք ալ կ'ըսեն. «Մենք ալ քեզի հետ կու գանք»: Եւ այսպէս նաւ կը մտնեն ու կ'երթան: Ամբողջ գիշերը կ'անցնի եւ ոչինչ կ'որսան: Երբ առաւօտը կը բացուի, յանկարծ Յիսուս կ'երեւայ ծովու ափին. բայց աշակերտները չեն ճանչնար թէ Յիսուսն է ան: Կ'ըսէ անոնց. «Զաւակներս, ի՞նչ ունիք ուտելու համար»: Կը պատասխանեն. «Ոչինչ»: Կ'ըսէ անոնց. «Ուռկանը նաւուն աջ կողմը ձգեցէք եւ պիտի գտնէք»: Ուռկանը նետեցին. ալ չէին կրնար զայն քաշել ձուկերու չատութենէն: Այն աշակերտը զոր Յիսուս կը սիրէր (Յովհաննէսը՝ ինք) դարձաւ եւ ըսաւ Պետրոսին. «Տէրն է ան»: Սիմոն-Պետրոս երբ իմացաւ թէ Տէրն է, ղեկավարը (սրբելիք անձեռոցը) իր չուրջը անցուց, որովհետեւ մերկ էր եւ ինքզինքը ծով նետեց ընդառաջ երթալու Տիրոջ: Միւս աշակերտները նաւով կու գային, որովհետեւ ցամաքէն հեռու չէին, հազիւ երկու հարիւր կանգուն, եւ ձուկով լեցուն ուռկանը կը քաշէին:

Երբ ցամաք հասան՝ տեսան կրակատեղի մը կայծերով լեցուն եւ վրան ձուկ մը, եւ՝ հաց: Յիսուս ըսաւ անոնց. «Բերէք հիմա ձեր բռնած ձուկերէն»: Պետրոս ծով մտաւ եւ ցամաք հանեց ուռկանը որ լեցուն էր հարիւր յիսուն երեք մեծ ձուկերով, այնչափ լեցուն թէեւ՝ բայց ուռկանը չպատռուեցաւ: Յիսուս դարձաւ եւ ըսաւ անոնց. «Եկէ՛ք, ճաշակեցէք»: Աշակերտներէն ոչ ոք կը համարձակէր հարցնել թէ՝ դու ո՞վ ես, որովհետեւ գիտէին թէ՝ Տէրն է: Այն ատեն Յիսուս կը մօտենայ, կ'առնէ հացը եւ կու տայ անոնց, նոյնպէս եւ ձուկը:

Այսպէս խօսակցական, կենդանի մտերիմ, իրապաշտ ձեւով դրուագը նկարագրելէ ետք, Յովհաննէս Աւետարանիչ կ'եզրակացնէ, «Այսպէս այս երրորդ անգամն էր որ Յիսուս՝ մեռելներէն յարութիւն առած՝ երեւցաւ աշակերտներուն» (ԻԱ. 14):

Եւ ապա կ'անցնի պատմելու այն դրուագը, որուն մէջ, յետ միասին ճաշելուն, Յիսուս խօսքը կ'ուղղէ Պետրոսին երեք անգամ անոր ըսելով. «Սիմոն Յովնանու, սիրե՞ս զիս» եւ կը ստանայ երեք անգամ

ալ դրական պատասխան, «Այո, Տէր, եւ դու գիտես զի սիրեմ զքեզ»: Եւ ինք ալ իւրաքանչիւր դրական պատասխանին կ'արձագանգէ ըսելով. «Արածեա՛ զոչխարս իմ»:

Իր Աւետարանը կը փակէ իր իսկ մասին ըսելով թէ այս աշակերտն է (Յովհաննէս) որ վկայութիւն կը բերէ գրելով այս բոլորի մասին, հաւատալով որ ինչ որ գրած է՝ ճշմարիտ է:

Իր վերջին բառերը այնքա՛ն թելադրական են Յիսուսի կեանքի եւ գործի մասին...: Ան կ'ըսէ. «Բազում այլ բաներ եւս կատարեց Յիսուս, որոնք եթէ գրուէին մէկ առ մէկ, կը կարծեմ որ ամբողջ աշխարհը բաւական պիտի չըլլար պարփակելու այն բոլոր գիրքերը որոնք գրուած ըլլային» (ՅՈՎՀ. ԻԱ. 24-25):

դ) Եւ Յովհաննէսի կողմէ այդ չգրուած դրուագներէն մէկն է, կարծես, զոր կը գտնենք Մատթէոսի Աւետարանին վերջին մասին մէջ եւ զոր պէտք է նկատել յարուցեալ Փրկչի չորրորդ երեւումը իր առաքեալներուն:

Այսպէս, թէ՛ Մատթէոսի, թէ՛ Մարկոսի, թէ՛ Ղուկասի Աւետարաններուն մէջ կը կարդանք որ երբ իւղաբեր եւ խնկաբեր կանայք Յիսուսի գերեզմանը գացին իրենց կրօնա-ազգային բարեպաշտական պարտականութիւնը կատարելու եւ երբ գերեզմանը թափուր գտան, այնտեղ հսկող հրեշտակներ՝ յայտնելէ ետք թէ Քրիստոս յարութիւն է առած՝ պատուիրեցին անոնց երթալ Յիսուսի առաքեալներուն իմաց տալ եւ թելադրել որ անոնք Գալիլեա երթան ուր Յարուցեալ Փրկիչը՝ ինք պիտի անձամբ տեսնէր զանոնք (ՄԱՏԹ. ԻՀ. 7. ՄԱՐԿ. ԺՋ. 7. ՂՈՒԿ. ԻԴ. 6-7):

Ահա Գալիլիոյ այդ ժամադրութիւնն է որ հանգամանօրէն կը նկարագրէ Մատթէոս իր գրած Աւետարանի աւարտին, ուր կը պատմէ թէ տասնեւմէկ առաքեալները գացին Գալիլեա, լեռ մը, ուր ժամադրութիւն տուած էր անոնց Յիսուս ինք: Երբ զայն տեսան, երկրպագութիւն ըրին անոր, ոմանք ալ երկմտանքի մատնուեցան. Յիսուս մօտեցաւ անոնց, խօսեցաւ անոնց հետ եւ ըսաւ.-

- «Լրիւ իշխանութիւն տրուեցաւ ինծի երկնքի մէջ եւ երկրի վրայ: Ինչպէս Հայրը զիս ղրկեց, նոյնպէս եւ ես ձեզ կը ղրկեմ: Այսուհետեւ գացէ՛ք բոլոր հեթանոսները ինծի հետեւող դարձուցէք, զանոնք մկրտեցէք Հօր, Որդւոյն եւ Սուրբ Հոգւոյն անունով: Սորվեցուցէք անոնց գործադրել ամէն ինչ որ ձեզի պատուիրեցի, եւ յիշեցէք որ ես ձեզի հետ եմ մինչեւ աշխարհի վերջը» (ԻՀ. 18-20):

Այլ երեւումներ

Աւետարաններէն զատ, Նոր Կտակարանի, յատկապէս Պօղոս Առաքեալի կողմէ ակնարկուած կամ պարզապէս յիշատակուած այլ հանդիպումներ ալ ունեցաւ յարուցեալ Քրկիչը։

Արդարեւ, ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք, յետ յարութեան, Յիսուսի երեւումները լայն արձագանգ գտած էին քրիստոնեայ առաջին համայնքի հետեւողներուն կեանքին ու յիշողութեան մէջ, անոնց մասին յաճախակիօրէն խօսակցութիւններ տեղի կ'ունենային Յիսուսի հետեւողներու առօրեայ կեանքի չրջագծին մէջ։ Այդ բոլորին փաստացի եւ կենդանի արձագանգը կը գտնենք Պօղոս Առաքեալի Կորնթացի քրիստոնեաներուն ուղղած առաջին թուղթին մէջ։ ԺԵ. Գլուխը ամբողջութեամբ յատկացուած է Յարութեան դէպքին եւ անոր մեկնաբանութեան, որովհետեւ վէճ ծագած էր քրիստոնեաներուն միջեւ Յիսուսի յարութեան մասին։ Անոնցմէ ոմանք անհաւատալի կը գտնէին մեռելներէն յարութիւն առնելու իրողութիւնը։ Ահա այդ առիթով է որ Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ անոնց.-

«Ամէն բանէ առաջ ըսեմ որ ես ձեզի փոխանցեցի այն ինչ որ ստացայ, թէ՝ Քրիստոս, ըստ (Սուրբ) Գրոց, մեռաւ մեր մեղքերուն համար, թէ՝ ան թաղուեցաւ, եւ թէ՝ երրորդ օրը յարութիւն առաւ, ըստ (Սբ.) Գրոց. եւ թէ՝ երեւցաւ Կեփասի (Պետրոսին) եւ ապա՝ երկոտասաններուն։ Ապա միանգամայն երեւցաւ հինգ հարիւր եղբայրներու, որոնցմէ շատերը կ'ապրին մինչեւ այժմ եւ որոնցմէ ոմանք արդէն մահացան։ Ապա երեւցաւ Յակոբոսի (Առաքելոյն) եւ ապա բոլոր առաքեալներուն։ Ի վերջոյ, բոլորին մէջ որպէս անարժէք մէկու մը՝ երեւցաւ նաեւ ինծի՛։ Որովհետեւ առաքեալներուն մէկն եմ ես, որ նոյնիսկ արժանի չեմ առաքեալ կոչուելու, որովհետեւ Աստուծոյ եկեղեցին (հաւատացեալները) հալածեցի։ Այլ Աստուծոյ չնորհքին ոյժովն եմ ինչ որ եմ, եւ Անոր չնորհքը իմ մէջս՝ ոչինչով դատարկ եղաւ, այլ անոնցմով աւելի աշխատեցայ, ոչ թէ ես, այլ Աստուծոյ չնորհքը որ իմ մէջ է։ Արդ, ըլլա՛յ ես, ըլլա՛յ անոնք այսպէս քարոզեցինք. Դուք ալ այսպէս հաւատացէք»(Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 3-11)։

Պօղոս Առաքեալի համար յարուցեալ Քրկիչը անուն ու համբաւ չէր, անցեալէն յիշատակուած, այլ իրեն հետ հաղորդ անձ, որ Դամասկոսի ճամբուն վրայ — երբ ինք կ'երթար յատուկ առաքելութեամբ՝ քրիստոնեաները հալածելու — երեւցաւ իրեն եւ հարց տուաւ.

- «Սաւո՛ւղ, Սաւո՛ւղ, ինչո՞ւ զիս կը հալածես»։

- «Ո՞վ ես Տէր», հարցուց Պօղոս, որուն անունն էր Սաւղոս։

- «Ես Յիսուսն եմ զոր դուն կը հալածես», պատասխանեց ձայնը։ (Տե՛ս ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔ. Թ. 4-5)։

Պօղոսի համար՝ յարուցեալ Քրկիչը կենդանի, ապրող անձ էր, եւ այնքա՛ն կենդանի՝ որ իր սեփական անձին կերպարանափոխութեան ոյժը ղարձաւ եւ մնաց ներչնչողը իր ամբողջ կեանքին եւ գործունէութեան։ Պօղոսի համար Յիսուսի յարութիւնը իր սեփական գոյութեանը մէջ խառնուած հաւատք էր։ Առանց անոր՝ Սաւղոսը Սաւղոս պիտի մնար եւ Պօղոս Առաքեալի փոխակերպուած պիտի չըլլար...։

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ահաւասիկ ամփոփ ձեւով եւ պարզօրէն տրուած պատկերը Յիսուսի յարութեան յեղաշրջող դէպքին եւ անոր անմիջականօրէն առընչուած կարեւորագոյն դրուագներուն, այնպէս ինչպէս Աւետարաններուն մէջէն դուրս կու գային այդ պատկերին հիմնական գիծերը։

Բայց այս բոլորով՝ յարութեան դէպքը չի կրնար նկատուիլ մարդու միտքին համար լիովին գոհացուցիչ կերպով պարագրելի։ վերեւ նչուած եւ Աւետարանի բնագրին հետեւողութեամբ նկարագրուած դէպքերուն մէջ կան բազմաթիւ երեսներ, որոնք կը մնան «ի վեր քան գխիտս եւ զբանս», անմատչելի՝ մարդկային տրամախոհական մտածողութեան եւ եղրաբանական բանաձեւումին։ Այդ բոլոր երեսներուն եւ երեւոյթներուն մէջէն պատմական, բնագրային եւ այլ կարգի անորոշութեանց, տարբերութեանց եւ հակասութեանց հարցերու չարքէն անկախ, կը մնայ հիմնական հարցում մը, որ բոլոր դարերու մարդիկը ունեցած են եւ այսօր ալ, ու մանաւանդ այսօր, դիտական խորհողութեան այս յառաջացեալ ժամանակին, ունին.- ի՞նչ մարմնով յարութիւն առաւ Քրիստոս. իր նիւթեղէն մարմինը պարզապէս վերակենդանացա՞ւ։ Ջուտ հոգեւո՞ր վիճակ մըն էր իր յարուցեալ գոյակերպը։ Ինչպէ՞ս նիւթեղէն մարմինը յետ մահու, յանկարծ կ'երեւայ ու կ'անհետանայ։ Եթէ իր բաղկացութեան տարրերուն մէջ նոյն մարմինն էր՝ ապա ինչպէ՞ս «դրօքն փակելովք» վերնատուն կը մտնէր եւ առանց նիւթեղէն տարածութեան մէջէն անցնելու «կը տեղափոխուէր» մինչեւ Բեթանիա եւ Գալիլեա։ Եթէ զուտ հոգեղէն գոյակերպ էր՝ ապա ինչպէ՞ս գետնի վրայ կը քալէր, ինչպէ՞ս աչքով կը տեսնուէր, ձեռքով կը չօշափուէր, բերնով կ'ուտէր, ձայնով կը խօսէր։

Այս բոլոր եւասոնց առընչակից հարցումներուն չատ մեկնաբաններ, աստուածաբաններ, դիտնականներ, իմաստասէրներ դարերու ընթացքին չանացած են պատասխաններ գտնել։ Ոմանք «առ երեւոյթի», «խաբուսիկ», «երեւակայածին» նկատած են յարութեան պարագան։ Այնպէս ներկայացուցած են զայն որ կարծես պատրանքային ինքնախաբէական նկարագիր եւ տարողութիւն ունի բնութեան օրէն-

քով եւ տրամաբանական խորհողութեամբ անկարելի նկատուող այդ դէպքը։ Նոյնիսկ մոգական (magique) զօրութեանց եւ ճարտարութեանց յատուկ երեւոյթ նկատուած է ան այդպիսի մակերեսային եւ քմահաճ մօտեցումի վարպետ մեկնիչներու կողմէ։ Բայց Ցիսուս ինք կ՚ըսէր.- տեսէ՛ք, ես ոգի եւ ուրուական չեմ, չօշափեցէք եւ տեսէք, նոյնն եմ ինչ որ դուք կը տեսնէիք յարութենէն առաջ։

Ոմանք Ցիսուսի Առաքեալներու եւ հետեւողներու կողմէ յերիւրուած պատմութիւն են նկատած զայն տղայական, արհամարհելի, նոյնիսկ ծիծաղելի գտնելով այդպիսի դէպքի մը կարելիութիւնն անգամ։

Բայց վերեւ յայտնեցինք արդէն, որ այդ մեկնաբանութիւնը ամենէն աժան տեսակի անհիմն, մակերեսային, բռնազբօսիկ մեկնութիւն է, անընդունելի ոեւէ լուրջ մտածողի համար, զուրկ՝ ոեւէ առարկայական ու տրամաբանական տուեալներէ։

Ոմանք մղուեցան զուտ հոգե-բնախօսական մօտեցումով բացատրել դէպքը, մարդկային մարմնի կազմութեան մէջ նիւթեղէն եւ հոգեղէն տարրերու փոխ-յարաբերութեան այլազան ըմբռնումներով, նոյնիսկ տարուելով այնպիսի կամայածին մօտեցումներով, ըստ որոնց մարդու բաղկացութեան հոգեղէն տարրերը տիրապետող ըլլալով նիւթեղէն տարրերուն վրայ, բնութեան օրէնքին համաձայն՝ այս վերջիններուն մաշումի, քայքայումի եւ փճացումի պարագային (մահ) հոգեղէն գոյացութիւնը կը մնայ դերիվեր եւ ազատ՝ փճացումի այդ օրէնքէն, հետեւաբար եւ՝ անմահ։ Ու այս ձեւով Ցիսուսի յարութիւնը մեկնուեցաւ որպէս սոսկ հոգիի անմահութիւն, որուն գաղափարը այնքան չատ լայն տեղ գտած էր արդէն քրիստոնէութենէն առաջ աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող կրօններու եւ փիլիսոփայական մտածողութիւններու մէջ։

Ոմանք հոգեբանական հայեցակէտէն մեկնելով՝ յարութեան դէպքը չեն նկատեր պատմականօրէն իրական դէպք, այլ արդիւնք՝ առաքեալներու եւ առաջին վկաներու գերյուզական եւ սպասողական այն հոգեվիճակին, որուն մատնուած էին անոնք Ցիսուսի հանդէպ անչափելի, համագրաւիչ սիրոյն պատճառով։ Նոյնպէս նաեւ այն հասկացողութեամբ, որ Քրիստոսի քարոզութեանց մէջ անմահութեան եւ յարութեան գաղափարը այնքան ուժեղ ձեւով էր տրուած եւ առինքնող զօրութեամբ գերակշռութիւն յառաջ բերած առաքեալներու ըմբռնողութեան մէջ, որ անոնք այսպէս դիւրաւ տարուեցան հաւատալու յարութեան։ Պարզ խօսքով՝ առաքեալները՝ իրենք՝ այնպիսի հոգեկան վիճակի մէջ էին, այնպիսի խոր ձգտում մը դարպասեր էին իրենց հոգեխառնութեան մէջ, որ չէին կրնար ընդունիլ որ յաւիտենական կեանքի եւ մահուան վրայ յաղթանակ տանելու քարոզիչը կրնար գերեզմանուիլ։ Այս դասակարգի մեկնաբաններուն մտածողութեամբ՝ մարդու մէջ անմահութեան ձգտումը իրական է եւ խոր։ Հետեւաբար, այդ ձգտումը մարմնացեալ արտայայտութիւն մը պէտք էր գտնէր զայն ուժեղ ձեւով ունեցողներուն եւ անոր քարոզիչները դառնալու կոչուած անձերուն համար։ Ուստի, Ցիսուսի մարմնով յարութիւնը իրենց համար անհրաժեշտութիւն մըն էր թէ՛ հոգեբանական եւ թէ՛ գաղափարախօսային տեսակէտներէ։

Բայց այս տեսակէտը այնքան խորթ է Աւետարաններու մէջ դիմագծուած առաքեալներու կերպարին եւ մանաւանդ այնքան անյարիր յարութեան դէպքի պարագաներուն, որ քաղաքագիտութեան ոեւէ իրաւունք չէ ունեցած անցեալին եւ չունի այսօր։

Կարելի է դեռ երկարել չարքը գարմանազան ըլլալու չափ այլազան, յաճախ իրարու հակասական եւ Աւետարաններու տուեալներուն անհաշտ ու մերժողական, ժխտական մեկնաբանութիւններուն։ Բայց լ՞ինչ հարկ։

Ես պիտի չփորձեմ նոր մեկնաբանութիւն մը մշակել ու բանաձեւել։ Ցարութեան մասին չատ գիրքեր եւ յօդուածներ եմ կարդացեր, թէ՛ անցեալի հեղինակներէն եւ թէ՛ ներկայի մեկնաբաններէն։ Խոր համոզութեամբ, պարկեշտ մօտեցումով հասկացման անկեղծ զգացումով, վերլուծական խորազնին մեթոտով, տրամաբանական առողջ կառուցուածքով գրի առնուած հին թէ նոր բոլոր այդ մեկնաբանական էջերուն մէջ հասարակաց գիծը կամ ընդհանուր յայտարարը գտած եմ այն եզրակացուցիչ հաստատումը, որ յարութեան դէպքը բնագոյութենական կարգի, մարդկային տրամախոհական կամ բանական կարողութեան, պատմական փորձառութեան տարողութեանց սահմաններուն մէջ պարագրուող երեւոյթ չէ։ Գեր-բնական, գեր-մարդկային, գեր-պատմական տարածքներու յատուկ երեւոյթ է։

Ցարութեան դէպքը կարենալ հասկնալու համար հարկ է հաղորդ ըլլալ ա՛յն տարածքներուն, որոնք մեր մարդկային գոյութեան խորագոյն ալքերուն մէջ Աստուծոյ եւ աստուածայինին, անմահականին եւ յաւիտենականին ներգոյութիւնն են։ Ով որ իր մէջ անաղարտ կը պահէ այդ հոգեւոր հաղորդութեան աւտակութիւնը՝ կրնայ «ըմբռնել» այդ տարածքին համապատասխան զգայնութեամբ եւ հասկացողութեամբ յարութեան դէպքը որպէս աստուածայինին ներգործութիւնը մարդկայինին մէջ։

Այդ զգայնութեան եւ հասկացողութեան անունն է հաւատք։

Այս առընչութեամբ հարկ է անդրադառնալ, որ զգալու եւ իմանալու այդ կերպը կիրարկելի է ոչ միայն յարութեան դէպքին, այլ եւ Ցիսուսի ծննդեան դէպքին եւ առաքելութեան այլազան երեսներուն

հասկացման համար: Այլապէս, ինչպէ՞ս «հասկնալ», զուտ տրամաբանական խորհողութեամբ, թէ՝ անտեսանելի Աստուած յանկարծ մարմին կը դառնայ, «անբաւելին երկնի եւ երկրի ի խանձարուրս պատեցաւ», ինչ որ հայ սրբազնախօս բանաստեղծ աստուածաբանը կը կոչէ «խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի»: Այո՛, խորհուրդ մըն է Ցարուխիւնը, ինչպէս խորհուրդ մըն է Ծնունդը: Աստուածայայտնութեան երկու ծայրագոյն բեւեռները: Խորհուրդին «ինչ»ն ու «ինչպէս»ը կարելի չէ կարկինել այս երկրի վրայ մեր կեանքը ապրելու համար մեզի տրուած գործիքներով, որոնց ամենէն ուժեղն ու ազդեցիկը բանականութիւնն է: Բայց, ինչպէս չարականագիրը կ'ըսէ, խորհուրդը մեծ է, սքանչացման առարկայ, այլապէս խորհուրդ չէ: Խորհուրդին հետ հաղորդութեան միջոցը ներքին այն իմացութիւնն է, որ իմացութեան իւրայատուկ տեսակ մըն է, տարբեր՝ իմացութեան զգացական եւ տրամախոհական տեսակներէն: Ֆրանսացի իմաստասէր գրագէտ Փասքալ ըսեր է. «Սիրտը ունի իր տրամաբանելու եղանակները զորս տրամաբանութիւնը չի ճանչնար» (Le cœur a ses raisons que la raison ne connaît pas): Կը տարուիմ նոյն կարգի մտածողութեան թելին վրայ ըսելու. «Հոգին ունի իր տրամախոհելու եղանակները զորս տրամաբանութիւնը չի ճանչնար» (L'âme a ses raisons que la raison ne connaît pas):

Մարդուն համար չատ էական եղող այս հարցին մասին խորհած ատեն յաճախ ինծի կ'այցելէ այն մտածումը թէ ի՛նչ կարողութիւն է մարդուն մէջ այն որով թուղթի մը վրայ սփռուած եւ դիր կոչուած նշաններուն մէջէն մարդը հոգեկան վերացումի եւ ներքին կերպարանափոխութեան հասնող աստիճանի ապրումով բանաստեղծութիւն կը կարդայ եւ կը հաղորդուի «բան»երու հետ, որոնք զուտ տրամաբանութեան կարկինի պարփակումին մէջ չեն իյնար: Կամ մսեղէն աչքերով պաստառի մը վրայ գիծեր եւ գոյներ կը դիտէ եւ սակայն, գիծերէն եւ գոյներէն անդին՝ չարժուած, կեանք, իմաստ կը «տեսնէ»: Ի՞նչ աչքերով:

Բապինտրանաթ թակորի մասին կարդացեր եմ որ օր մը Գանգէսի ջուրերուն վրայ փոքրիկ նաւակով մը պտոյտի ելած պահուն, յանկարծ ճուկ մը ջուրին մէջէն վեր կը ցատկէ եւ կամարակապ չարժուածով մը օդին մէջէն վերստին ջուր կը մտնէ: Նաւավարը կը դառնայ եւ բանաստեղծ-փիլիսոփային կ'ըսէ. «Ի՛նչ համեղ ճուկ էր»: Բապինտրանաթ կը պատասխանէ. «Ի՛նչ գեղեցիկ ճուկ էր»: Աչքի տեսակային, որակային տարբերութիւն...:

Այսպէս, մարդուն մէջ կայ հոգեղէն անունին տակ առհասարակ ճանչցուած իմացութեան կարողական տարր մը, որ չատ յաճախ մարդկային գոյութեան եւ կեանքի այլ տարրերէ նուաճուած, երբեմն նոյնիսկ խեղդուած, վիճակի կրնայ մատնուիլ: Զգալիի, չօշափելիի, տեսանելիի եւ տրամախոհօրէն իմանալիի տարածքներէն տարբեր մակարդակի վերաբերման, հասկացողութեան էատարը մըն է այդ: Գոյութեան այդ կարգին, աստուածայինէն ճառագայթած այդ կերպին մէջ կ'իյնայ հաւատքի տեսողութիւնը:

Հաւատքի այդ ոյժն ու տեսողութիւնը սի՛րտն են Քրիստոսի Աւետարանին: Հաւատքի վրայ դրուած չեչտը Քրիստոսի քարոզութեանց եւ գործերուն մէջ՝ առանցքային նշանակութիւն ունի: «Հաւատք քո կեցուցին զքեզ»: (Հաւատքդ քեզ ապրեցուց):

Ի՛նչ ոյժ է սա. բայց՝ անո՛ր համար որ այդ ոյժին ներքին զգացողութիւնը, գիտակցութիւնը եւ անոր իր մէջ ու իր մէջէն գործելու նկատմամբ հարկ եղած պատրաստակամութիւնն ու ընդառաջումը ունի: Երբ մէկը ուշադրութեամբ կարդայ մասնաւորաբար Նոր Կտակարանը, Աւետարանները, Գործք Առաքելոցը, Առաքելական Թուղթերը՝ այնպէս կը զգայ հաւատքին ներկայութիւնն ու ներգործութիւնը ինչպէս արեւին լոյսը:[1] Ճիշդ է, որ մենք արեւին ուղղակիօրէն չենք կրնար նայիլ, արեւը իր արեւութեանը մէջ չենք կրնար տեսնել. եթէ փորձենք՝ կը կուրնանք: Բայց նաեւ ոչինչ կրնանք տեսնել առանց արեւին կամ լոյսին: «Լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս» կ'ըսէ հայ հոգեւոր բանաստեղծը: Այդպիսի ոյժ է հաւատքը եւ այդպիսի ազդուութիւն ունի ան մարդկային կեանքին մէջ եթէ մեր աչքերը բաց են եւ կամ այլագոյն եւ թանձրագոյն ակնոցներով եւ թանձրացած ամպերով չեն խափանուած:

Ըսինք, խորհուրդին «ինչ»ն ու «ինչպէս»ը չենք կրնար գիտնալ: Բայց խորհուրդին «ինչու»ն պարզ է մեզ համար: Քրիստոսի յարութեան պարագային՝ չատ յստակ է այդ «ինչու»ն, այնպէս ինչպէս մեզի տրուած է Ցարուցեալին իսկ կողմէ:

Քրիստոս մեռաւ. չէր կրնար չմեռնիլ քանի կատարեալ մարդ եղաւ առանց դադրելու կատարեալ Աստուած ըլլալէ: Քանի մեր մարդկային բնութիւնը իր ամբողջութեանը մէջ իւրացուց, բացի մեղքէն, քանի ծնաւ, աճեցաւ, քալեց, կերաւ, լացաւ, ուրախացաւ, չէր կրնար չմեռնիլ: Բայց նոյն ատեն չէր ալ կրնար մեռած մնալ եւ իյնալ մահուան իշխանութեան ներքեւ:

Քրիստոսի յարութիւնը մահուան ժխտումը չէ, այլ մահուան նուաճումը կամ «մահուամբ մահը կոխելու» («մահուամբ զմահ կոխ-

1 Միայն Նոր Կտակարանի, այսինքն՝ Աւետարաններուն եւ Գործք Առաքելոցի ու Առաքելական Թուղթերու մէջ հաւատք բառը հարիւր քսանըհինգ անգամ գործածուած է, իսկ հաւատալ բայը՝ 182: Առանց հաւատքի՝ չկայ ոչ Քրիստոս, այնպէս ինչպէս ան ինքզինք ներկայած է Աւետարաններուն մէջ, ոչ ալ եղած է եւ կրնայ ըլլալ Քրիստոնէութիւն:

եաց») եւ մեզի «կեանք» պարգեւելու («եւ յարուբեամբն իւրով մեզ զկեանս պարգեւեաց») աննախընթաց, անզուգական արարքը (acte) որով մենք կ'ունենանք կարելիութիւնը մահէն չընկճուելու, այլ՝ իր տուած կեանքովը, հոգեկան սրբութեան, աստուածային անմահական զօրութեամբն ու դրոշմովը մեր կեանքը իմաստաւորելու, արժեւորելու, հարազատօրէն իրագործելու, եւ զայն «երկնից արքայութեան» մէջ յաւերժօրէն ապրելու:

Մարդկային գոյութեան (condition humaine) *մաս կը կազմէ մահը: Ով որ կ'ըսէ, չատ յաճախ զգացական, հռետորական մղումներէ տարուած, թէ մահ չկայ, թէ՝ մահը սոսկ տեսնելու եղանակ է՝ ինքնախաբէութեան զոհ մըն է, եւ ըսածը՝ մարդկային կեանքի տուեալ իրականութեան անխմաստ ժխտում մը:*

Մահը չի ջնջուիր. Բայց մահը նաեւ չի կրնար ջնջել մեզ, եթէ մենք յարութեան հաւատքով կ'ապրինք կեանքը. այդ հաւատքին ոյժովն է որ խորտակած կ'ըլլանք անոր տիրապետութիւնը որ վախի զգացումով կը նուաճէ եւ կ'ընկճէ այն մարդը որ անմահութեան եւ յարութեան հաւատքով չ'ապրիր իր կեանքը: Առանց այդ անմահութեան եւ յարութեան խոր, գոյութենական հաւատքին, մեր էութեան մէջ չաղախուած գիտակցութեան զօրութեան՝ կեանքը անխմաստ կը դառնայ այս երկրին վրայ: Ինչո՞ւ ապրիլ. օր մը չըլլալո՞ւ համար. ի՞նչ է այդ պարագային մեր մարդկային կեանքի որակային տարբերութիւնը «նիւթական» եւ բուսական կեանքէն: Նիւթն ալ տեսակ մը «կեանք» ունի, կ'աճի, կը խամրի եւ կը չորնայ:

Սաղմոսերգուին խօսքերուն իմաստը խոր է եւ յաւերժօրէն ճշմարիտ. «Մարդոյ՝ որպէս խոտոյ են աւուրք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի՝ այնպէս ծաղկէ: Շնչէ ի նմա հողմ՝ եւ ոչ է, եւ ոչ եւս երեւի տեղի նորա» (ՍԱՂՄ. ճԲ. 15-16):

Սաղմոսերգուին այս բառերը սակայն ճիշդ հասկնանք: Մարդը չէ խոտը. Մարդուն օրերը խոտի նման են: Իրրեւ երկրաւոր եւ հողեղէն գոյութիւն՝ մարդը, «վայրի ծաղիկի պէս կը ծաղկի. հովը կը փչէ անոր վրայ. եւ ահա այլեւս չկայ եւ տեղն անգամ անյայտ կը դառնայ»: Ա՞յս է մարդը: Այո՛, եթէ իր կեանքը ուրիշ բան չէ բայց միայն տարածքային եւ ժամանակային գոյատեւման մը ընթացք: Բայց այդպէս չէ մարդը իր ճշմարտութեանը եւ լիութեանը մէջ: Իր ըլլալու կերպերէն մէկն է այդ. ո՛չ անպայման անկարեւոր, բայց ո՛չ նաեւ ամբողջական եւ ինքնին իմաստաւոր:

Քրիստոս իր յարութեամբը մարդուն բերաւ նոր գիտակցութիւն մը, անոր տուաւ գոյութեան նոր իմաստ մը, անոր մէջ վերաբացաւ անոր գոյակերպին աստուածատիպ նկարագիրն ու անմահական տա-

րածքը: Քրիստոսի յարութեամբը մարդը նոր արարած մը դարձաւ. Միշտ նոր, որովհետեւ Քրիստոսով է նորոգուած եւ որովհետեւ Քրիստոսի յարութեան եւ յաւիտենականութեան մէջ հնութիւն գոյութիւն չունի...:

Հետեւաբար, մահը չէ ջնջուած, բայց յաղթուած է: Ատոր համար է որ Առաքեալը չեզ Քրիստոսի յարութեան կը համարձակի ըսել, որ Քրիստոսի յարութեամբ մահը յաղթուեցաւ եւ ընկճուեցաւ. «ընկլաւ մահ ի յաղթութիւն». եւ կը բացագանչէ հոգեկան խորունկ եւ անկրաելի գոհունակութեամբ. «Ո՞ւր է, մահ, յաղթութիւն քո, ո՞ւր է դժոխք, խայթոց քո» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 55-56): Շատ յատկանշական է որ անմիջապէս կ'աւելցնէ ու կը հաստատէ թէ՝ «մահուան խայթոցը մեղքն է»:

Այո՛, մեր մէջ մեղքն է, Աստուծմէ հեռացումը, աստուածայինէն տարանջատումը, մեր մարդկային աստուածադրոշմ բնութեան աղարտումը, մեր գոյութեան անմահական տարածքին պղտորումը որ մահը մահ կ'ընեն, այսինքն՝ վե՛րջ, փճացում, անէացում: Այս իմաստով՝ սա երկրի վրայ մեր ապրած կեանքին մէջ իսկ մահ կայ երբ մենք «մահացած» կ'ըլլանք մեր իսկ բնութեան հարազատութեան մէջ ու կը դառնանք մարդանման էակ որ շատ հեռու է աստուածաստեղծ եւ աստուածանման մարդէն: Եւ նոյն մտածման թելով՝ մահուան մէջ անմահութիւն կայ, կեանք կայ երբ Աստուծոյ պատկերը մեր մէջ՝ չէ՛ կորնցուցած իր սկզբնատիպ դրոշմը եւ ներգործական ոյժը: Այդ իմաստով չէ՞ որ մեր Ոսկեբարու մատենագիրներէն Եղիշէն ըսած է.

«Մահ՝ ոչ իմացեալ՝ մահ է.

Մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է»:

Քրիստոս իր յարութենէն առաջ, երբ իր վերջին պատգամները կու տար իր առաքեալներուն, վերնատան մէջ վերջին ընթրիքի պահուն, ինչպէս զանոնք արձանագրուած կը գտնենք Ցովհաննու Աւետարանին մէջ, որոնք ծանօթ են նաեւ Ցիսուսի «վերջին կտակը» անունին տակ (Տե՛ս ՑՈՎՀ. ԺԳ. –ԺԷ. գլուխները), իր չարչարանքի եւ խաչելութեան դէպքերու նախօրեակին, յայտարարեց իր աշակերտներուն, անոնց խրախոյս տալու համար. «քաջալերեցարուք, զի ես յաղթեցի աշխարհի» (ԺՋ. 33):

Ո՞ր աշխարհն է այս:

Ոչ անշուշտ Աստուծոյ ստեղծած աշխարհը, որ Աստուծոյ իսկ վկայութեամբ «բարի է յոյժ», ինչպէս կը կարդանք Աստուածաշունչի առաջին իսկ էջին վրայ ստեղծագործութեան դրուագին նկարագրութեան մէջ, ուր վեց անգամ բանաստեղծական յանկերգի նման կ'ըսուի. «Եւ ետես Աստուած զի բարի է»... (Ծննն. Ա.) Այլ՝ Աստուծոյ աչ-

խարհին մէջէն մարդուն — Աստուածմէ հեռացած մարդուն — կողմէ չինուած աչխարհը, աչխարհիկ եւ աչխարհասահման աչխարհը, որուն կը պատկանի մահը։

Բայց մահը յաղթուած է այլեւս։ Մահուան ոյժը՝ կոտրուած, սարսափը՝ փարատած. Անմահութեան հաւատքը՝ թեւ առած։

* * *

Ներկայ ժամանակներուն, եղան չատ մարդիկ, նոյնիսկ քրիստոնեայ աստուածաբաններ, որոնք յայտարարեցին «Աստուած մեռած է» (God is Dead)։ Տեսակ մը լոզունգ դարձաւ այս խօսքը։ Դրօշակի վերածուեցաւ գիտականութեան եւ ճարտարաչինական յաջողութիւններու եւ նուաճումներու մէջ հպարտացած, իրենց կարողութեանց մէջ իրենք զիրենք բացարձակութեան վերնագոյն աստիճանին հասցուցած մարդոց կողմէ։ Մամուլի մէջ, մանաւանդ աչխարհիկ եւ ազդեցիկ օրաթերթերու, չաբաթաթերթերու, ամսաթերթերու եւ այլ տեսակի հրատարակութիւններու մէջ լայն արձագանգ գտաւ։ Գիրքերու վերնագիր ծառայեց։

Հարց կու տամ, սակայն, ո՞ր Աստուածը մեռաւ։

Այն Աստուածը, որ Աստուած է՝ կա՛մ Աստուած է եւ չի մեռնիր, եւ կա՛մ Աստուած չէ եւ բնականօրէն կը մեռնի։ Մարդոց չինած աստուածները չատ էին. բոլորն ալ մեռան։ Կուռքերը գերեզմաններու վերածուեցան. վկայ՝ աչխարհի դիցաբանութեանց պատմութիւնը։ Պանթէոնները այդ աստուածներուն գերեզմանոցները եղան։ Եւ սակայն նոյն պանթէոնները իրաւօրէն անմահ եւ անմահական արժէքներով ապրած ու գործած մարդերու, աստուածային հոգւոյն նուագարանները եղած անձերուն յաւիտենականութեան յուչարար վկայարանները պիտի մնան։

Այսօր ալ նոր աստուածներու պաշտամունքը թափ է առեր։ Նոր աստուածները նոր անուններ ունին, բայց հիներուն պէս պիտի մեռնին ու անցնին։ Դեռ վերջերս տեսանք ու վկայեցինք թէ քանի՛ քանի՛ գաղափարաբանութիւններ որոնք աստուածներուն տեղը ուզեցին գրաւել՝ գերեզման գացին եւ չկրցան գերեզմանէն դուրս գալ։ Այսօր կուռքերու պատուանդաններու վրայ են դրուած ճարտարաչինական (technologique), տարապայմանօրէն մեքենականացած եւ գլխու պտոյտ տուող արագութեամբ մեքենականացող կենսակերպերն ու գործելակերպերը, եւ անոնցմէ խթանուած եւ սնուցուող նիւթապաշտութիւնը, հաճոյապաշտութիւնը, «կեր», արբ եւ ուրախ լեր» նշանաբանով մակագրուած «աստուածպաշտութիւնները» բարոյական անկումի անդունդի եզրին հասած սահմաններով...։ Անարժէքութիւնը

դարձեր է արժէք, պղինձը ոսկիի տեղ է դրուեր, աստուերը՝ լոյսին կը նախընտրուի կամ փայլը լոյսին հետ կը չփոթուի...։ Եւ որքա՛ն մարդիկ ամէն օր առատ խունկ կը ծխեն այդ կուռքերուն առջեւ...։ Շուրջերնիդ նայեցէք։ Չէք կրնար չտեսնել եւ ... չափսոսալ, մանաւանդ երբ գիտէք թէ քրիստոնեայ էք, յարուցեալ Փրկիչին հետեւողները։

Աստուածը Յարուցեալ՝ յաւիտենական է, յաւիտենապէս կ՚ապրի, յաւիտենապէս կ՚ապրեցնէ։ Յաւիտենական արժէքներու սնուցիչը յարութեան հաւատքն է, դարմանը մեր բոլոր ընկերային ցաւերուն։ «Միայն հաւատա՛» կը հրահանգէ ու կը պատգամէ Յիսուս։

Ա՛յս է իմաստը, հո՛ս է պատգամը Քրիստոսի յարութեան։

Յարութեան այդ հաւատքով ներթափանցուած ու գօտեպնդուած առաքեալները, այդ հաւատքին իսկ զօրութեամբը էապէս եւ ամբողջապէս կերպարանափոխուեցան։ Յիսուսի խաչելութենէն ընկճուած եւ յուսաբեկուած, ձկնորս ու մաքսաւոր առաքեալները, իրենց ժողովուրդէն մերժուած, իրենց ազգի իշխանութիւններէն արհամարհուած եւ հալածուած, վախի ճիրաններէն բռնուած, խուսափումի, փախուստի, մեկուսացումի, ինքնածածկումի փորձութիւններէն հալածական՝ յանկարծ յարութեան դէպքէն ճառագայթած զօրութեամբը զսպանակուեցան, արիացան, վերագտան այն ինչ որ Քրիստոս վերբերած էր իրենց մէջ — իրենց բուն էութիւնը՝ աստուածաստեղծ եւ աստուածադրոշմ։ Եւ այլեւս «ո՛չ հուրը, ո՛չ սուրը, ո՛չ ջուրը եւ ոչ ալ այլ հարւածները, որքան ալ դառն ըլլային անոնք կարող դարձան զիրենք հեռացնել այդ հաւատքէն»։ Անոր մագնիսացնող ոյժէն վերաբռնուած, Քրիստոսի յարութեան իրողութենէն ներչնչուած, Ս. Հոգիի այցելութենէն նոր ոյժ ու սնունդ առած՝ անոնք արհամարհեցին ամէն տեսակի հալածանք ու չարչարանք եւ այդ բոլորին պսակը նկատուող մա՛հը։

Պատմականօրէն դիտուած, տրամաբանօրէն դատուած՝ քրիստոնէութիւնը ոչ մէկ ոյժ եւ՝ այսպէս ըսած՝ իրաւունք ունէր տարածուելու եւ աչխարհի մէջ աննախատեսելի նուաճումներ կատարելու։ Ի՞նչ ունէին առաքեալները. զէնք ու զրա՞հ, մական ու աթո՞ռ, դիտութիւն եւ հանճա՞ր։ Միա՛յն հաւատք։ Հաւատք՝ անմահութեան. Հաւատք՝ յարութեան։ Հոգեւո՛ր զէնք, գաղափարակա՛ն զէնք, բարոյական զէնք, առաքելական ոգիի վառօդովը գործածելի։ Զէնքերուն զէնքը, որուն դիմաց կը փչուրին բոլոր զէնքերը։ Այդ զէնքով է չահուած քրիստոնէութեան յաղթանակը. այդ զէնքով է միայն կարելի եւ իմաստաւոր՝ եկեղեցւոյ կեանքը երէկ եւ այսօր եւ յաւիտեան...։

Ա՛յս հաւատքն էր որ մեր հայ ժողովուրդը, առաջինը աչխարհի ազգերուն մէջ, ընդունե՛ց, քրիստոնէութիւնը ճանչնալով որպէս ազգային պետական կրօնք, կեանքի ուղի, սեփական կենսափիլիսոփա-

յուրիւն: Դարերու վրայ տարածուած իր կեանքը մինչեւ օրս յաջողեցաւ վերածել Քրիստոսի յարութեան յաղթանակին հայատիպ թարգմանութիւնը: Եւ կը հաւատամ որ պիտի շարունակէ յարութեան իւր երգը իր յառաջագնաց երթին մէջ: Կը հաւատամ որ պիտի ըլլայ այդպէս: Հայոց պատմութեան ուղին ուրիշ ուղղուածք եւ ուրիշ ելք չունի:

Յաջորդող գրութեանց մէջ այդ երգէն միայն ծուէններ են տրուած, տեսակ մը նախաճաշակ: Կարեւորն այն է, որ յարութենական կեանքի հաւատքը արծարծ մնայ մեր նոր սերունդին մէջ, ի Հայաստան աշխարհ եւ ի ծագս աշխարհի:

Վերլուծումներու եւ խորհրդածութիւններու այս հակիրճ շարքը կը փակեմ Պօղոս Առաքեալի այն սքանչելի եւ ներշնչողական բառերովը, զորս առաջին անգամ ան գիրով դրոշմեց Փիլիպպեցիներուն ուղղած իր թուղթին մէջ (Գ. 10), ասկէ աւելի քան 1900 տարիներ առաջ, եւ զորս կ'առաջարկեմ ու կը հրամցնեմ այս գիրքի ընթերցողներուն որպէս ինքնութեան անճնաթուղթ, ճակատի գիր, սիրտի արիւն, միտքի լոյս...

«Ճանաչել զնա եւ զզօրութիւն յարութեան նորա»:

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՆՅԱՂԹԵԼԻ ՈՅԺԸ

«Յարեաւ Աստուած եւ ցրուեցան
ամենայն թշնամիք նորա»

Հայոց եկեղեցւոյ ժամագիրքէն քաղուած այս բառերը կը հնչակեն յաղթանակը Անոր որ աշխարհ եկած էր որպէս Օծեալ Փրկիչ եւ աշխարհէն մեկնած՝ որպէս խաչեալ եւ թաղեալ մահապարտ մը: Այսօր հեղ մը եւս ցնծութեամբ կը լեցուին սիրտերը աշխարհի բոլոր քրիստոնեաներուն, որովհետեւ Քրիստոսի Յարութեան չունչը կը խառնուի իրենց չունչին ու մահուան երկիւղը կը վարատի իրենց գիտակցութենէն: Փոխարէնն, յաղթանակի գրաւականն ու յոյսը վերստին կը ծաղկին այնտեղ, գարնան այս կանանչին ու քաղցրաչունչ կենդանութեան պէս:

Հայաստանեայց մեր մայրենի եկեղեցւոյ զաւակները բազմամիլիոն, բազմացեղ ու բազմատարած քրիստոնեաներուն մէջ իւրայատուկ գրաւչութեամբ մը իրենք գիրենք կապուած կը զգան Յարութեան խորհուրդին, որովհետեւ աւելի զգայուն են վերակենդանութեան չունչին: Գողգոթայէն քալած եւ խաչի մահուան դառնութիւնը ճաշակած ժողովուրդի մը համար յոյսը աւելի'ն է քան սոսկ յոյսը, յարութիւնը գերիվե'ր է քան պարզ վերակենդանութիւնը:

Ահա թէ ինչո'ւ Զատիկը ամենէն կենսախայտ եւ ցնծառատ տօնն է Հայ ժողովուրդին համար, ըլլալով միանգամայն եւ ամենամեծ տօնը համայն քրիստոնէութեան համար: Յաղթանակի բերկրանքով զեղուն այս տօնին առիթով, ձեզի', ո'վ նորափեսուր զաւակունք յարուցեալ Հայոց ազգի, ձեզի' կ'ուղղենք Մեր հայկական պատգամը մեկնելով հայոց ժամագրքի բառերով արտայայտուած քրիստոնէական ճշմարտութենէն:

* * *

Յարեա՜ւ Աստուած.

Կրնա՞ք երեւակայել, մտապարփակել տարողութիւնը այս երկու բառերով հռչակուած դէպքի իմաստին: Կրնա՞ք պատկերացնել անսահման ապշանքը, աննկարագրելի զարմացումը այն տասներկու առաքեալներուն, որոնք երեք տարիներ չարունակ ապրեցան Անոր՝ Աստուածորդւոյն հետ, լսեցին Անոր խօսքերը, ունկնդիր եղան Անոր յայտնատեսական կանխագուշակումներուն եւ մարգարէական յայտարարութիւններուն, բայց ապշահար եղան երբ տեսան թափուր գերեզմանը իրենց վարդապետին եւ անհաւատալի գտան վկայութիւնները տեսնողներուն: Ամէն մէկ առքեալին մէջ Թովմաս մը կար, բայց չէր կրնար բարբառիլ, որովհետեւ զարմանալից այդ կասկածին դիմաց կար լուսապայծառ իրականութիւնը յարութեան դէպքին.- «Ջէ՛ աստ, այլ՝ յարեա՜ւ:

Յարեա՜ւ Աստուած.

Ի՛նչ մեծ ոյժ դարձաւ այս հաւատքը աշխարհին մէջ եւ աշխարհի ընկալեալ չափանիշերով տկար եղող հետեւորդներուն համար ի՛աչեալին: Մահը, որ նկատուած էր չարիքներուն չարիքը, անյաղթահարելին, անխուսափելին, ահա այսօր պարտուած է Քրիստոսի Յարութեամբը: Աստուածային հրաշագործ ոյժը անհերքելի էր այլեւս: Յաւիտենական կեանքի յոյսը դատարկ ցանկութիւն մը չէր, կամայածին, այլ՝ իրողութեան մը վրայ խարսխուած ճշմարտութիւն, հաւատքով թրծուած համոզում: Առաքեալները դարձան անվախ, խիզախ բանբերները Քրիստոսի անձին եւ ճշմարտութեան: Կերպարանափոխուած էին անոնք: Անդիմադրելի ոյժով մը՝ անմահութեան կենդանի եւ կենդանարար հաւատքով զինուած՝ անոնք կրցան մահն անգամ արհամարհել, նախ արգահատանք եւ սակայն հեռուհեռէ աճող յարգանք վայելելով աշխարհը կառավարող հուժկու դէմքերէն՝ կայսր ու կուսակալ, դահիճ ու բանակ: Յարութեան հաւատքը սեւն սպիտակի էր վերածած, տկարը՝ զօրաւորի, վատը՝ բարիի, վախկոտը՝ քաջի, ուրացողը՝ քարոզողի:

* * *

«Եւ ցրուեցան ամենայն բշնամիք նորա».

Յարութիւնը եթէ, մէկ կողմէ, յոյսի աղբիւր եղաւ լուսաբաղձ եւ ճշմարտախոյզ առաքեալներուն համար, միւս կողմէ, եղաւ այն անդիմադրելի ոյժը որով իրենք զիրենք պարտուած զգացին որոնք թշնամական վերաբերմունք ունէին Քրիստոսի հանդէպ: Երբայեցի ժողովուրդի իշխանաւորները՝ քահանայապետ, փարիսեցի, սադուկեցի, դպիր եւ առհասարակ իշխանութեան եւ հեղինակութեան տէր մարդիկ ամօթով մնացին երբ լսեցին Յիսուսի յարութեան «անհաւա-

տալի» եւ անպատեհի լուրը: Ուրեմն, ճիշդ էր Վարդապետը երբ կ'ըսէր. «Յետ երից աւուրց յառնեմ»: Այն ատեն կը ծաղրէին ու կը հալածէին զԱյն եւ որպէսզի Անոր առաջացուցած «խռովութիւնը» ժողովուրդին մէջ վերջ գտնէր, ուզեցին խաչի մահով եւ հազար ու մի ամբաստանութիւններով վերջ տալ Անոր՝ «խռովարար»ին: Հռոմէական իշխանութիւնն ալ սկսաւ լրջօրէն մտահոգուիլ: Իր լեգէոնականները մահուան զէնքով կը սպառնային եւ սպառնալիքո՛վ կը տիրապետէին: Եւ ահա, յանկարծ, աննչան, պարզուկ վարդապետ մը կու գար արհամարհելու մահը: Իրենց ձեռքէն կ'առնէր ահաւորագոյն զէնքը՝ մահուան սոսկումը: Մէկ խօսքով՝ բոլոր անոնք, որոնք անհաղորդ եւ ընդդիմադիր էին Քրիստոսի՝ պարտութեան եւ նահանջի ճամբուն մէջ մտան.

«Եւ ցրուեցան ամենայն բշնամիք նորա»:

Այդպէս քալեց նաեւ պատմութիւնը յետ Քրիստոսի յարութեան, Յարութեան առաւօտէն («Ի միաշաբաթուն վաղ քաջ ընդ առաւօտն») ասդին, շուրջ երկհազարամեայ պատմութիւնն աչխարհի չորս ծագերուն վրայ: Յարուցեալ Փրկչի յաղթանակը մահուան վրայ՝ դարձաւ յուսատու լոյսը անհատներու եւ ազգերու կեանքերուն մէջ: Եւ այսպէս մինչ հաւատաւորները սկսան բազմանալ ու բարձրանալ, թշնամիները սկսան փոքրանալ ու նօսրանալ: Հոն ուր հասաւ լուրը յարութեան՝ խաւարը փախաւ ամպի պէս...:

* * *

Եւ այսպէս եղաւ նաեւ ու մանաւանդ Հայոց աչխարհին մէջ: Հայ ժողովուրդը իր կեանքի բոլոր տեսակի վերիվայրումներու յուսալքիչ վայրկեաններուն, տառապանքի եւ աւերածութեան ամենէն դժխեմ պայմաններուն տակ, միշտ կենդանի պահեց իր հաւատքը յարութեան վրայ. յարութեան գիտակցութեամբ, յոյսով եւ հաւատքով կ'ըսդիմէ եւ անունդ տուաւ իր կեանքին: Թշնամիները բազէներու պէս հաւաքուեցան իր վրայ ամէն անգամ երբ տկար գտան զինք, կամ Գողգոթայի ճամբորդ եւ խաչի մահապարտ, ամէն անգամ երբ աչխարհի փոթորիկներու մահասարսուռ սլաքները Հայաստանի վրայ ուղղուեցան կամ Հայաստանէն անցան: Եկան հաւաքուեցան եւ ուզեցին Գողգոթան գերեզմանի վերածել եւ հայոց լեռներու ժայռերը գերեզմանաքար դնել հայոց պատմութեան վրայ: Բայց նոյն այդ թշնամիները «ցրուեցան», հեռացան, երբ տեսան յարութեան յոյսն ու կամքը, հաւատքն ու սէրը հայ ժողովուրդին:

Ակնյայտ իրողութիւն է այլեւս, թէ՝ այսօր նոյն Հայ ժողովուրդը թէ՛ իր Մայր Հայրենիքի՝ Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի տարածքին

վրայ կ'ապրի յարութեան շրջան մը: Մանաւանդ մեր վերջին Գողգոթայէն՝ Համաշխարհային Առաջին Պատերազմի ընթացքին Հայ ժողովուրդի դէմ փորձուած ցեղասպանութենէն եւ այլ բազմահարիւր հազարներու տեղահանութենէն եւ աչխարհացրիւ տարտղնումէն ետք, երբ ամէն ոք կը խորհէր որ գերեզմանի քարը անշարժելի կերպով զետեղուած էր հայոց պատմութեան վրայ, ահա դարձեալ նոր կեանք առաւ Հայկեան ցեղը եւ յարութեան չունչովը ներթափանցուած՝ սկսաւ ապրիլ նոր ու հեռզհետէ աւելի պայծառութիւն հագնող իրագործումներու շրջան մը:

Յարութեան այս շրջանին, սակայն, արթուն եւ զգոյշ ըլլանք: Այո՛. թշնամիները ցրուեցան մեր յարութեամբը, բայց... չանհետացան: Կարծէք վերստին սկսած են հաւաքուիլ եւ մեր մահը նիւթել հիւծումի, ինքնամաչումի չարիքով: Տեսանելի եւ անտեսանելի ոյժեր, դուրսէն թէ ներսէն, կրնան փուչ եւ փոչի ցանել մեր յարուցեալ կեանքին մէջ: Արտաքին թշնամիները աւելի նշմարելի են քան ներքին թշնամիները: Պէտք է հակազդել երկուքին ալ: Հակազդել՝ կեանքի եւ ստեղծագործութեան ոյժով: Հակազդել՝ սիրոյ ու միութեան զօրութեամբ: Հակազդել՝ այնպիսի արարքներով ու իրագործումներով որոնք մահէն անդին կեանք ունին եւ կեանք կու տան:

Յարուցեալ մարդն ու ազգը պէտք է ըլլան յատակատես, որովհետեւ ողողուած են լոյսովը Յարութեան: Ներկայիս, առհասարակ մեր հայ կեանքին մէջ օրէ օր աճող հանգստաւէտութեան, ճոխակեցութեան, փարթամ կենցաղակերպի, մակերեսային խանդավառութեան, ծանծաղային արժեւորումներու փորձառութիւնները սկսած են դառնալ փորձանք՝ մեր կեանքին, վտանգ՝ մեր յարութեան: Հոգեկան արժէքներու ճաշակը սկսած է խաթարուիլ եւ տեղ տալ հաճոյապաշտութեան ճաշակին: Մարդկայնական բարձր իտէալները սկսած են ժժգունիլ եւ դուռ բանալ չհագործական, անսկզբունք վերաբերումներու: Ազգային գաղափարականները սկսած են սուուր հագնիլ եւ ժժգունիլ անտարբերութեան եւ նոյնիսկ թերագնահատումի եւ տարակուսանքի դորշ եւ գորչացնող ազդեցութիւններուն ներքեւ: Չի բաւեր ըլլալ յարուցեալ. պէտք է մնալ յարուցեալ: Կարելի չէ մոռնալ որ յարութիւնը անբաժան է խաչէն: Յարութիւնը սահուն, հանդարտ, անյուզական հեշտակեցութիւն չէ: Յարութիւնը կ'ենթադրէ փորձը տառապանքին: Յարութիւնը կ'անցնի խաչի ճանապարհով, բայց կ'անդրանցնի խաչը: Տառապանքին ու մահուան վրայ տարուած յաղթանակն է ան՝ մաքուր հոգիի, ազնիւ կամքի ու նուիրեալ ջանքի ոյժերովը իրագործելի եւ աստուածային չնորհին ներգործութեամբը միայն կարելի:

Այդ տառապանքէն կարեւոր բաժին մը ինկաւ անցնող չորս տարիներուն մեր սիրեցեալ ժողովուրդի մէկ կարեւոր հատուածին՝ Լիբանանահայութեան: Ցաւը ու վիշտը ապրեցաւ ամբո՛ղջ Հայ ժողովուրդը, Մայր Հայրենիքի թէ արտասահմանի մէջ: Ազգին յարուցեալ պատկերին վրայ պահ մը ստուեր ինկաւ:

Բայց յարութեան չունչը կենդանի մնաց եւ այսօր վերականգնումի կամքի ու գործի արտայայտութեամբ նոր նուաճումներ կը կատարէ ան վերակենդանութեան եւ միասնական ու ամբողջական, համազգային ու անխտրական գործակցութեան բարիքներ ցանելով հայ կեանքի անդաստանին մէջ: Յարութեան, վերազարթօնքի, մշտանորոգ վերակենդանութեան չարժումները հասարակաց երեւոյթներն են այսօրուան հայ կեանքին, ամենուրեք: Հետեւաբար, Յարութեան տօնը նո՛ր ոգեւորութեամբ, գիտակցական առողջ մօտեցումով պէտք է տօնուի ամէն մէկ հաւատացեալ անհատի, ընտանիքի եւ համայնքի կեանքին մէջ: Ո՛չ ձեւական, անհոգի, սովորութենապաշտ եղանակով: Ո՛չ զուարճութեան, կերուխումի եւ այլ անամէջ ձեւերով: Այլ՝ նորոգեա՛լ կամքով, ինքնաբիւրեղացումի տանող ներհայեցողութեամբ եւ վճռակամ որոշումով երթալու դէպի առաւել կեանք՝ հոգեւոր, կրթական, մշակութային եւ ազգային անանց արժէքներով առլցուն:

Ահա այս նախանձախնդրութեամբ՝ կոչ կ'ուղղենք մեր համայն հաւատացեալ ժողովրդեան որ արթնացեալ հոգւով, թարմացեալ սրտով եւ լուսաւորեալ մտքով բացուի Ջատկական խորհուրդին, լեցւի անմահական կեանքի յոյսովն ու հաւատքովը եւ իր կեանքը լեցնէ յաւերժութեան հոգին իրենց մէջ կրող արժէքներով:

Ջերմօրէն կը չնորհաւորենք մեր բոլոր թեմակալ Առաջնորդներն ու թեմական Ազգային Իշխանութիւնները, հոգեւորական դասն ու աչխարհական սպասարկուները Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ Հայ Ազգին, եւ ի խորոց սրտի կ'աղօթենք որ Աստուծոյ մշտարթուն եւ կենագործ չնորհը լեցնէ մեր եկեղեցւոյ բոլոր հաւատացեալները պարգեւելով նոր կեանք՝ խաղաղութեան, միութեան, եղբայրութեան, համագործակցութեան եւ լուսապայծառ իրագործումներու բարիքներովը յորդուն:

* * *

Յարեա՛ւ Աստուած
Եւ ցրուեցան ամենայն թշնամիք նորա.

Ս. Յարութեան չողարձակ Արեգակին դիմաց՝ թող ի սպառ ցրուի՛ն, մչուշի վերածուին եւ մչուշի պէս անյայտանան բոլոր թշնամիներն ու թշնամութիւնները, ներքին եւ արտաքին, տեսանելի եւ անտեսանելի, յայտնի եւ անյայտ, եւ փոխարէն տիրեն

Ցոյսը
Հաւատքը
Սէրը
որպէս բխմունք Աստուածային Սիրոյն եւ ճառագայթում Ս. Յարութեան Խորհուրդին մեր կեանքին մէջ։
«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց.
Օրհնեա՛լ է յարութիւնն Քրիստոսի»։

1979

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԽԱՉՈՒՄԸ ԽԱՉԻՆ

«Փա՞ռք Յարութեան քո Տէր.
Ես ոչ դադարեցայց օրհնել զքեզ
Զամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»
(ԺԱՍԱԳԻՐՔ)

Ամէն կիրակի, պատարագը կանխող ժամերգութեան ընթացքին, Հայաստանեայց եկեղեցիներուն մէջ պայծառօրէն կը հնչեն այս բառերը, որոնցմով հաւատացեալը փառք կու տայ Տիրոջ յարութեան համար եւ խոստում՝ զԱյն օրհներգելու իր կեանքին բոլոր օրերուն։

Այսօր սակայն ՄԱՄՆԱՒՈՐ գրաւչութիւն մը կը գգենուն այդ բառերը։ Յարութեան գաղափարը այսօր մեր հայեցողութեան պրիսմակին տակ կ'իյնայ չեչտեալ կարեւորութեամբ, որովհետեւ Զատի՛կ է այսօր, վերակենդանութեան եւ պանծացումի օր մարդկութեան պատմութեան այն բացառիկ, աննախընթաց, անկրկնելի Պահուն, երբ մահը՝ ճանչցուած որպէս ամենայաղթ ոյժ՝ յանկարծ յաղթուեցաւ Քրիստոսի յարութեամբը ի մեռելոց։ Անըմբռնելի, գերահրաշ երեւոյթ մըն էր, որ չքեղօրէն կը պարզուէր մարդկային պատմութեան մէջ։ Դարերը նոր իմաստ գգեցան այդ Պահէն ասդին։

Առաջին լսողները այդ զարմանահրաշ դէպքին, եղան առաջին թերահաւատները, որովհետեւ չէին կրնար իրենց միտքին մէջ զետեղել այդ գերիմաստ դրուագին իրողութիւնը։ Ինչ որ մինչ այդ մարդկային միտքն ու կեանքը տուած էին մարդուն՝ այն տրամաբանական փաստացի ճշմարտութիւնն էր թէ՝ մահը վե՛րջն է կեանքին եւ թէ՝ ամենազօր ոյժը կը պատգամէր աւելի մահուա՛ն քան կեանքին, որովհետեւ

ո՛չ մէկ կեանք կամ մարդկային ոյժ կրցած էր երբեւիցէ յաղթահարել մահը։

Քրիստոնէութիւնը աշխարհի մէջ իր տեղը գրաւեց, մարդկային կեանքին վրայ իր յեղափոխիչ, որոշադրիչ դերը ունեցաւ գլխաւորապէս ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ գաղափարով եւ աւետիսով։ Առանց Քրիստոսի յարութեան՝ չէ կարելի երեւակայել քրիստոնեայ առաջին սերունդի եւ յաջորդող սերունդներուն կատարած նուաճումները՝ հակառակ իրենց դէմ յարուցուած հալածանքներուն, տիրող աւերութեան եւ արհամարհանքին թէ՛ հրէական եւ թէ հեթանոսական շրջանակներու մէջ պետական — կրօնական, պաշտօնապետական — մտաւորական բարձր խաւերէն սկսած մինչեւ Հռոմէական կրկէսներու մէջ հաց ու հաճոյք փնտռող բազմութիւնները։ Այդ իմաստով է որ քրիստոնէութեան տարածման մեծագոյն ախոյեանը՝ Ս. Պօղոս Առաքեալ կ՛ըսէ.

«Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւնն մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն ձեր»։ (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14)։

Քրիստոնէական հաւատքը անմահութեան վրայ՝ Քրիստոսի յարութեան իրողութեան վրայ խարսխուած, մարդու յաւերժութեան տենչին, յաւերժութեան նչմարային եւ երազային, երեւակայական եւ տեսլական գաղափարին նոր ոյժ ներշնչեց, նոր պայծառութիւն բերաւ, նոր թափ տուաւ ինչպէս առկայծող ճրագին մէջ իւղ կը լեցուի, խամրող բոյսին ջուր կը տրուի, մարող կեանքին արիւն կը ներարկուի...։ Արդարեւ, Քրիստոսէ առաջ կա՛ր անմահութեան գաղափարը, ձգտումը, բայց՝ տարտամ պատկերով, անհաստատ համոզումով։ Քրիստոս չխօսեցաւ անմահութեան յոյսին, յաւերժութեան գաղափարին մասին, այլ իր յարութեամբը տուաւ փաստը այդ ճշմարտութեան եւ զայն վերածեց կաղնեայ հաւատքի դեռ եղէգի պէս կասկածէն ու վախէն չարժող իր առաքեալներուն եւ — անոնց միջէն — իրեն բոլոր հետեւողներուն համար։

Հարկ չենք զգար հեղ մը եւս բացատրել, որ Քրիստոսի յարութեան աւետիսը, առաջին դարերու քրիստոնեաներուն կեանքին մէջ այնքան վառ կերպով կենդանի, ժամանակին հետ աղօտացաւ չատ ժողովուրդներու կեանքին մէջ, մանաւանդ երբ այդ ժողովուրդները հասան բարօրութեան եւ տիրակալութեան վիճակներուն եւ դիրքերուն։ Բայց կրնանք ապահովաբար ըսել որ մեր հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ յարութեան հաւատքը մնաց մի՛չտ կենդանի, խօսուն եւ գործօն ոյժ։ Մեր ժողովուրդի կեանքը չարունակական վերակենդանութեան չքեղ հանդէս մըն է մարդկային պատմութեան թատերաբեմին վրայ։ Հայ ժողովուրդի պատմական կեանքի ժառանգութիւնը յարութիւններու շղթայ մըն է դարերու օղակաւորումով մեզի հասած, մեր հայրերէն կտակուած, Քրիստոսի Յարութեան չունչով կենսաւորուած։

Քանի՛ քանի՛ թշնամիներ հայոց լեռներու քարերը գերեզմանաքարի վերածեցին մեր ժողովուրդի զաւակներուն վրայ։ Բայց մենք գերեզմանաքարերը խաչքարի՛ վերածեցինք խաչի զոհողութեան գաղափարով, յարութեան աւետիսը միշտ պայծառ պահելով մեր հայրենի աշխարհին վրայ ու ազգային գոյութեան հիւսուածքին մէջ։

Ի՞նչ կը նշանակէ, սակայն, այս ճշմարտութիւնը ընդունիլ եւ յայտարարել։ Պատմական իրողութիւն մը նչելո՞ւ համար։ Այդ չէ մեր նպատակը։ Աւելի այնքան պարզ ու ծանօթ իրողութիւն է, որ անգամ մը եւս ըսելը զայն պարզապէս — եւ երբեմն հպարտօրէն — ըսելու համար՝ մասնաւոր իմաստ եւ կարեւորութիւն չունի։ Զայն ԸՍԵԼԸ՝ մեզ կը մղէ զայն ՎԵՐԱՊՐԵԼՈՒ մեր ԱՑՍՕՐՈՒԱՆ կեանքին մէջ։

* * *

Սիրելի՛ հայորդիք,

Ահա՛ վաթսուն հինգ տարիներ անցան այն սեւ թուականէն (1915) ասդին, երբ Հայ ժողովուրդը ապրեցաւ իր ամենէն տաժանելի Golgotha-ն, երբ ըլլալու կամ չըլլալու հարցականին տակ հեղ մը եւս դրուեցաւ ան։ ԸԼԼԱ՛Լ, պատասխանեց։ ԱՊՐԻ՛Լ, գոչեց մահուան մէջէն եւ ահա այսօր ողջ աշխարհի վրայ, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, ան կ՛ապրի պայծառօրէն յարուցեալ նոր կեանքով։ Մեր նահատակները յարուցեալ կեանքի նոր աղբերացումներ եղան մեր հայութեան կեանքի անդաստանին մէջ, աղբերացումներ՝ Մեծ Խաչին եւ Մեծ Յարուցեալին, Ամենագօր Փրկչին սկզբնաբուխ ակունքէն։ Յաւիտենական կեանքի աղբիւր՝ Քրիստոս «ԿԵՆԱՑ ՀԱՑ»էն պատառ մը, «ԿԵՆԴԱՆԻ ՋՈՒՐ»էն ումպ մը, «ԱՇԽԱՐՀԻ ԼՈՅՍ»էն ճառագայթ մը տուաւ մեզի, հաւատքին մէջէն մեր յարուցեալ հայրերուն, որոնք իրենց կեանքն ընծայեցին որպէս գին իրենց ազգի փրկութեան եւ որպէս վկայութիւն Աստուծոյ սիրոյն իրենց մէջ ճառագայթումին։

Այսօր, աշխարհի այս խառնակ, մեքենականացած, մակերեսայնացած կեանքի պայմաններուն տակ, որքա՛ն կարիքն ունի մեր ժողովուրդը յարութեան չունչին վերակենդանութեան եւ վերաշրջագայութեան իր մարմնին մէջ...։ Ժամանակաւոր տագնապները, հիւծումի երկարատեւ տարիները, երբեմն բարեկեցութեան, փարթամութեան, ճոխակեացութեան, նոյնիսկ չուայլութեան պայմանները զայն կը տանին «ի փորձութիւն» մոռացման իր հայրերու հաւատքին եւ յարութեան աւետիսին։ Պէտք է արթննալ եւ ընդվզիլ այս մեղկացուցիչ եւ ջլատիչ փորձութեան դէմ։ Պէտք է պատասխանատուութեան զգացումով անդրադառնալ, որ այս ճոխակեացութիւնը եթէ մեզ տանի դէպի ինքնակեդրոնութիւն, այլամերժ անհատապաշտութիւն, եւ այլոց

նկատմամբ անտարբերութիւն, մեզի համար կը դառնայ իրական գերեզման։ Բայց երբ մեր կեանքը ներթափանցուի յարութեան չունչովը՝ ան կը չարունակուի գերեզմանէն անդին եւ կը վերածուի բարեաց աղբիւրի, երջանկութեան հրաշագործ ոյժի։

Քրիստոսի յարութիւնը պէտք է մեր մէջ վերածուի անսպառ այն հոգեկան ոյժին որ խաւարին մէջ լոյս կը ծագեցնէ, անձկութեան մէջ յոյս կը ներշնչէ, վախին ու կասկածին դիմաց հաւատքով կը զօտեպնդէ, երջանկութեան մէջ համեստութիւն կը խառնէ, անձնական չահին մէջ ուրիշին չահն ալ կը ներառնէ, մէկ խօսքով՝ ամէն բանի մէջ սիրոյ զօրութեամբ մեզ կը տոգորէ եւ անմահութեան տենչով ու տեսիլքով կը վառէ։

Ահա այսպէս կերպարանափոխուած հոգիով, եկէ՛ք, ո՛վ հաւատացեալներ, մեր խօսքը ուղղենք առ Յարուցեալ փրկիչն մեր եւ ըսենք.

«Փա՛ռք յարութեան քո Տէր.
Ես ոչ դադարեցայց օրհնել զքեզ
Զամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»։

Ապա եկէ՛ք դառնանք իրարու, սեղմենք իրարու ձեռքերը եւ սրտով ու սիրով լեցուն անկեղծ բառերով ըսենք իրարու.

«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց
Յարեաւ եւ ազգն Հայոց
Փա՛ռք յարութեան քո Տէր»։

* * *

Ս. Յարութեան հրաշափառ տօնին առիթով ի խորոց սրտի կ՛աղօթենք առ Աստուած որ Յարութեան ներզօր ոյժովը պայծառացնէ Հայց. Եկեղեցին եւ Հայ ժողովուրդը ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։ Իր Յարութեան լոյսէն թող չող մը ճառագայթէ այսօր Հայց. Եկեղեցւոյ բոլոր նուիրապետական Աթոռներուն վրայ, ի Ս. Էջմիածին, յԱնթիլիաս, յԵրուսաղէմ եւ ի Կ. Պոլիս, միութեան հոգիով եւ լծակցութեան եղբայրական սկզբունքով զօրացնելով զանոնք ի բարւոք եւ յաւուրս սպասաւորութիւն մեր պաշտելի հայ ժողովուրդին։ Յարութեան լոյս հաւատքը թող դառնայ մղիչ ոյժ Հայց. Եկեղեցւոյ բոլոր Առաջնորդութիւններուն, Թեմական Իշխանութիւններուն, ազգային կազմակերպութիւններուն եւ հաստատութիւններուն համար, որպէսզի նորոգեալ ոգեւորութեամբ եւ յարաճուն արդիւնաւորութեամբ անոնք ծառայեն Հայց. Եկեղեցիին եւ հայ ժողովուրդին։

Սրտեռանդն կ՛աղօթենք որ Յարութեան տօնը խաղաղութեան բարիքը բերէ Լիբանանեան հայրենիքին եւ անոր պետական իշխանութեան եւ լիբանանցի ժողովուրդին, անխտիր բոլորին պարգեւելով իմաստութիւն, համբերութիւն, միութեան նախանձախնդրութիւն, կարենալ եղբայրօրէն, ներդաշնակօրէն ապրելու եւ վերականգնելու այս սիրելի հայրենիքը իր բոլոր առանձնայատուկ յատկանիշներով որպէս ազատութեան եւ խաղաղ համակեցութեան օրինակելի երկիր։

Շնո՛րհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ. Ամէն։

1980

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԸ՝ ՀԱՅՈՒՆ ՏՕՆԸ

Մարդիկ իրենց տօնախմբութեանց մէջ առհասարակ անցեալի դէմքի մը, դէպքի մը ոգեկոչումը, պանծացումը կը կատարեն, անցեալի այդ դէմքին կամ դէպքին մէջ տեսնելով յաւիտենական ճշմարտութեան մը առկայութիւնն ու արտացոլացումը, այժմէական եւ այժմէական՝ ինչպէս երէկ նաեւ ա՛յսօր։

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ տօներն ալ էապէս եւ գլխաւորապէս այդ հոգեբանութեան եւ մտայնութեան կը հետեւին։ Անոնք Յիսուսի կեանքի այս կամ այն տնօրինական դրուագին, կամ Ս. Գրական դէմքերու, եկեղեցւոյ կեանքին մէջ սրբադրոշմ հետք թողած սուրբերու, եկեղեցական պատմութեան որոշադրիչ դէպքերու պանծացումն են առհասարակ։

Բայց այս սովորական երեւոյթի կողքին, տօներուն մէջ կայ նաեւ ժողովուրդներու խոր ըղձանքներուն եւ սպասումներուն արձագանգը։ Մարդիկ եւ ժողովուրդներ կապուած կը մնան այս կամ այն տօնին նաեւ իրենց կեանքին մէջ կենսական տեղ գրաւած, էական դեր կատարող եւ հիմնական կարեւորութիւն ներկայացնող ապրումներու, յատկապէս ձգտումներու, ակնկալութիւններու բերումով։

Մեր հայ ժողովուրդին համար իւրայատուկ նշանակութիւն եւ մասնաւոր գրաւչութիւն մը ունի — տօնի իմաստին անհաղորդ եղողներուն համար՝ պէ՛տք է ունենայ — Քրիստոսի Յարութեա՛ն տօնը, Զատի՛կը։ Անկախաբար այն իրողութենէն որ Ս. Յարութեան տօնը դերագոյն տօնն է քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցւոյ, անկախաբար այն ճշմարտութենէն որ Քրիստոսի յարութիւնը բարձրակէտն է Անոր տնօրինական կեանքին, լրումը, յանգումը, չքեղօրէն պսակումը

Անոր բոլոր քարոզութեանց եւ սպասաւորութեանց, ան հայութեան համար կը ներկայացնէ այլ երես մը, իմաստի ուրիշ տարածք մը որ հայ մարդու հոգիին կը խօսի առանձնապէս: Յարութիւնը հայուն համար ՅՈՅՍԻ՝ ոօնն է դերազանցապէս:

Պահ մը երեւակայեցէք Յիսուսի աշակերտներուն հոգեկան բեկուածը, ներքին խորտակումը, երբ Քրիստոսի խաչելութենէն ետք յոյսն էր որ իրենց մէջ յանկարծ խաչուեցաւ...: Ի՛նչ երազներով ու սպասումներով կապուած էին իրենց վարդապետին, որուն խօսքերէն ու արարքներէն սէրն ու հաւատքը կը ծորէին միշտ իրենց հոգիներուն մէջ եւ այնտեղ տնունդ կու տային յոյսին: Երեք տարիներ չարունակ իրենց աչքերը լայն կարկինով բացեր էին յոյսին, թագաւորութեան հռչակումին եւ հաստատումին. եւ ահա թագաւորի պէս «ովսաննա՛» ներով Երուսաղէմի մէջ դիմաւորուած եւ պանծացուած Յիսուսը, իրենց Վարդապետը, իր կրաւոր ընդառաջումով, նոյնիսկ կամաւոր յանձնառութեամբ, կը ձաղկուէր, կ'արհամարհուէր, կը դատապարտըէր ու կը խաչուէր: Ալ ի՛նչ յոյս, ի՛նչ ակնկալութիւն: Ահաւոր փլուզում մը տեղի ունեցած էր տասներկու առաքեալներու եւ անոնց հետեւող աշակերտներու սիրտերուն, կամքերուն եւ հոգիներուն մէջ: Յամքեր էր յոյսին աղբիւրը: Երազ մըն էր կարծես Յիսուս, անոյշ, աղուոր, յուսավառ ապրումներով սկսած, բայց ողբերգութեամբ, տխրաթախիծ ու սրտաբեկ յիշատակներով աւարտած երազ մը: Յիսուսի մարմինը թաղուած էր հողին տակ, ժայռանման քարով կնքուած, ահտարածիչ հռոմէական պահակ զինուորներով ու անոնց սուրերով եւ տէգերով պաշտպանուած: Թաղուած էր այլեւս երազն ալ իրենց հոգիներուն մէջ:

Հոգեկան նաւաբեկումի, յուսահատութեան եւ կամալքութեան սա Աւազ Ուրբաթեան խաւարին մէջ, ահա յանկարծ յարութեան լուրը լուսաճաճանչ արեւի պէս լուսահեղեղեց թուլցած եւ ժժգունած հոգիները առաքեալներուն, որոնք մահուան վրայ տարուած այս յաղթանակին ակնյայտ եւ աննախընթաց երեւոյթովը հոգեկերպուեցան, արիացան, որովհետեւ յարութեան լոյսը, գերեզմանին մէջէն իրենց վարդապետին յառնելը, այս անգամ վերստին բոցավառեց իրենց մէջ անմահութե՛ան յոյսը, որով «խաւարն անգիտութեան հալածեցաւ» իրենց մէջէն եւ «ծագեաց լոյս գիտութեան, յարուցեալն ի մեռելոց՝ Քրիստոս»: Այո՛, երբ Առաքեալները եւ Քրիստոսի առաջին հետեւորդները տեսան յարութեան հրաշքը՝ գօտեպնդուեցան հաւատքով, զինուեցան յոյսով եւ առաքելութեան դաշտ նետուեցան սիրոյ ամենատուր սկզբունքով ու ինքնանուիրումի անվերապահ եւ ամբողջատար մղումով: Յարութեան դէպքը եղաւ գագաթնային պսակումը Քրիստոսի կեանքին եւ բանալին քրիստոնէութեան յաղթանակին: Այլապէս, ի՞նչ

ձեւով կարելի է բացատրել քրիստոնէութեան յաղթանակը հսկայազօր կայսրերու սարսափազդու լեգէոններուն դիմաց: Ի՞նչ ունէին որպէս ոյժ այդ բուռ մը առաքեալները — բանա՞կ, գա՞հ, մակա՞ն, գիտութի՞ւն, դի՞րք, իշխանութի՞ւն. եւ ո՛չ մէկը աշխարհի այս տեսակի ոյժերէն: Մէ՛կ ոյժ ունէին, բոլոր այսպիսի ոյժերէն գերիշխան ու անյաղթելի մնացող ոյժը — հաւա՛տք անմահութեան վրայ, որ իրենց մէջ անդիմադրելի եւ աննուաճելի ու անընկճելի արիութիւն ծնցուց, որով գիտցան արհամարհել մահը, չարչարանքը, հալածանքը, արհամարհանքը՝ հռոմէական կրկէսներու մէջ այնքան «չքեղօրէն» հանդիսադրուած:

Մարդիկ առհասարակ ահուդողով կը մօտենային մահուան, զայն նկատելով չարեաց մէջ մեծագոյն չարիքը: Իր մահուամբ Յիսուս մա՛հը խորտակեց եւ իր յարութեամբը մեզի կեա՛նք չնորհեց — յոյսի՛ կեանք, սիրո՛յ կեանք, հաւատքի՛ կեանք: Իր առաքեալներն ու բոլոր անոնք որոնք իրենք գիրենք ճշմարտապէս քրիստոնեայ կը դաւանէին, Քրիստոսի յարութեան ներշնչած ոյժով այլեւս կը հաւատային թէ գերեզմանը վերջակէտ չէ մարդու կեանքին. ան կամուրջ մըն է կեանքէն կեանք տանող, եւ թէ՝ հոգին գերեզմանով չի՛ բանտուիր ու չի՛ կնքուիր, այլ գերեզմանէն անդին թեւեր կ'առնէ: Մարդկայնօրէն տկարը, ընկերայնօրէն խեղճ նկատուածը՝ աստուածայնօրէն այնպէս կերպարանափոխուեցաւ որ նո՛ր մարդ դարձաւ, որուն համար «ո՛չ սուրը եւ ո՛չ հուրը» այլեւս կրնային վախ ազդել: Այլեւս ան ներթափանցուած էր այն գիտակցութեամբը, հաւատքէն բխած հասկացողութեամբը որով կեանքն աւելի՛ էր եւ աւելի՛ կ'արժէր քան օրերով ու տարիներով չափուող գոյութիւնը մարդուն եւ թէ՝ մարմին եւ հոգի նոյնագոյակից չէին, թէ՝ մարմինին սահմաններէն անդին կ'անցնէր, ժամանակի եւ տարածութեան պայմաններէն վեր կը մնար հոգի՛ն: Այլեւս ո՞վ կրնար նուաճել գոյութենական այսպիսի ուժեղ հաւատքով լիցքաւորուած եւ ըստ այնմ ապրող ու գործող մարդը:

* * *

Սիրելի՛ք,

Յարութեան այս գաղափարն ու հաւատքը մեր հայ ժողովուրդին համար եղաւ քրիստոնէութեան բերած ամենէն մեծ բարիքն ու տոկունութեան անփոխարինելի ոյժը: Հայը կապուեցաւ քրիստոնէութեան գլխաւորապէս այս վերջնոյն իրեն բերած յոյսի անյաղթելի ոյժին պատճառաւ: Աշխարհագրականօրէն եւ քաղաքականօրէն խաչահանգոյց երկրամասի մը մէջ ապրող մեր ժողովուրդը, այնքան դարեր իրար բախող ոյժերու համար կռուախնճոր դարձած իր հայրենիքին

մէջ, տեսակ-տեսակ եւ չարան-չարան տառապանքներու, հալածանքներու, քանդումներու ենթարկուած, ի՞նչ բանի մէջ գտաւ իր դիմացկունութեան, յարատեւութեան ոյժն ու անընկճելիութեան գաղտնիքը: Ինչպէ՞ս, որպէս ազգ, կրցաւ յաղթական դուրս գալ բազում անդամ զինք նուաճող ազգերուն վրայ:

Յարութեան չո՛ւնչն էր այն ոյժը որ ներգործեց մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ ամէն անգամ երբ մահն այցելեց մեր երկիրը:

Գիտէ՛ք. մեր պատմութիւնը քանի՛ Աւագ-Ուրբաթ-եան չրջաններ ունեցաւ:

Գիտէ՛ք. մեր Հայաստան աշխարհի ձորերը քանի՛ անգամ Golgotha-եան անունը հագան:

Գիտէ՛ք. քանի՛ սերունդներ իրենց կեանքն ապրեցան Golgotha-յի տառապագին ու անձկալից ճանապարհով:

Գիտէ՛ք. քանի՛ անգամ հայոց ծառաստանները խաչի փայտ հայթայթեցին:

Գիտէ՛ք. թշնամիներ ինչքա՛ն փուշ ու տատասկ ցանեցին մեր ոտքերուն առջեւ:

Գիտէ՛ք. հայոց լեռներու ժայռերուն վրայ քանի՛ դարեր հայոց մարմինները արիւնեցան ու պատռուեցան:

Գիտէ՛ք. մեր հայրենի հողը քանի՛ հազար ու բիւր հայ մարդերու մարմինները իր մէջ հողի վերածեց չարականով ու աղօթքով, կամ՝ առանց չարականի ու աղօթքի:

Այս բոլորին մէջ ու այս բոլորին հակառակ, սակայն, հայ մարդը տոկաց, վերապրեցաւ: Ի՞նչ ոյժով. Յարութեա՛ն չունչով: Որովհետեւ երբե՛ք իր հոգիին մէջ չխորտակուեցաւ անմահութեան յոյսը՝ Յարութեան հաւատքով սնած: Մահէն անդին՝ կեանքի՛ն նայելու եւ այս աշխարհի կեանքը յաւիտենական կեանքի ըմբռնումով եւ յաւերժական անժանգոտելի եւ անխորտակելի արժէքներու գիտակցութեամբ եւ հետապնդումով ապրելու կամքը մնաց այնպէս ինչպէս Արարատը հայոց աշխարհի սրտին վրայ...: Յարութեան հաւատքը սոսկ դաւանական կեցուածք կամ տեսական ըմբռնողութիւն ու հայեցողութիւն չեղաւ հայուն համար, այլ՝ կենսափիլիսոփայութիւն, բարոյական ներգործութեամբ գոյութենապաշտական վերաբերում:

Յարութեան տեսիլքը չէ՞ր որ Վարդանանց սերունդի ամենէն քաջ զօրականներէն մէկուն բերանը դրաւ այն բառերը, որոնք իբրեւ տեսակ մը ապտակ, չառաչուն կերպով իջան մահուան բոցն իր բերնէն արտաբերող Յազկերտին վրայ...: Արդարեւ, երբ սա յաղթական դուրս եկած էր Քուշանաց դէմ տարած պատերազմէն, յոխորտաբար ինքզինք մահկանացու մարդերէն վեր կը դասէր եւ Աստուծոյ տեղ կը

դնէր, «յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն», ու ցասմնալից կ'ընդվզէր երբ Քրիստոսի անունը կը լսէր, կը զարմանար եւ կ'արգահատէր անոր վրայ մտածելով թէ ինչպէ՛ս Քրիստոս ինքզինք Աստուած հռչակելով «տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ եւ թաղեցաւ», ինքզինք չկարենալով ազատել քանի մը հրեաներու չարչարանքէն: Կը զարմանար մանաւանդ այն իրողութեան համար, որ հայ քաջ նախարարներ Անոր կը հետեւէին: Այն ատեն հայոց նախարարներէն ամենէն երիտասարդը դարձաւ եւ ըսաւ բարկացայտ եւ չանթարձակ արքային.-

- Արքա՛յ քաջ, դուն ուրկէ՞ գիտես այդ բանը:

Յազկերտ պատասխանեց.

- Ձեր մոլոր վարդապետութեան գիրքը (Աւետարանը) կարդալ տուի իմ առջեւ:

Այն ատեն նախարարն հայոց ըսաւ.

- Ո՛վ արքայ, ինչո՞ւ մինչեւ այդտեղ կարդալ տուիր. քիչ մ'աւելի յառաջացնել տայիր ընթերցումը եւ պիտի լսէիր Յարութիւնը, Անոր չառերու երեւնալը, երկինք համբարձումը, Հօր աջ կողմ բազմիլը, վերստին գալուստը եւ բոլորին հրաշակերտ յարութիւն չնորհելու խոստումը, արդար դատաստանը:

Այո՛, հայոց նախարարին արփացեալ հոգիէն բխած բառերը արձագանգն էին հայոց ժողովուրդի Յարութեան վրայ ունեցած հաւատքին եւ անխորտակելի յոյսին:

Նոյն այդ հաւատքը չէ՞ր արդեօք որ հայ վանական համեստ, բայց հոգիով հարուստ, ձեռագիր ընդօրինակող դպիրին մատները չարժեց, երբ Լենկթիմուրի գինուորները գրոհ տուեր էին իր վանքին վրայ եւ փճացուցեր հազարաւոր ձեռագիրներ, եւ այդ ահաւոր պահուն սարսափելից վայրկեանին երբ չատեր խուճապի մատնուած կը փախէին, այդ մագաղաթագոյն վարդապետը գիրը կը չարունակէր գետեղել մագաղաթին վրայ ըսելով.

«Ձեռքս կ'երթայ հող կը դառնայ
Գիրս այս ձեզ յիշատակ կը մնայ»:

Անմահութեան այս կամքը, անմահութե՛ամբ մահուան յաղթելու այս գիտակցութիւնն էր որ արե՛ւ դարձաւ մեզ համար խաւար օրերուն եւ ջո՛ւր դարձաւ երաշտ օրերուն ու կեանք տուաւ մեր հայոց «փոքր ածու»ին: Ատո՛վ ապրեցանք եւ ատո՛վ կ'ապրինք այսօր:

* * *

Այս տարի տարօրինակ Զատիկ մըն է որ կը տօնենք այստեղ Լիբանանի մէջ: Դեռ երէկ գիշեր կրակ կը տեղար Պէյրութ քաղաքին վրայ: Վստահ եմ, ձեզմէ չատերուն ականջներուն մէջ դեռ դառն ար-

ձագանգի պէս կը հնչեն ումբակոծումի թմբիւնները։ Անցնող երկու երեք շաբաթներուն ձեզմէ ոմանք Գեթսեմանի դարձած գետնայարկ ապաստաններու մէջ մնացին երբեմն ժամերով, երբեմն օրերով։ Աւագ-Ուրբաթ եղաւ ձեզմէ չատերուն համար ամբողջ Աւագ Շաբաթը։ Այո՛, ծանր օրեր ապրեցանք։ Անձկութեան եւ անդոհանքի պահերը Ցիսուսի վերջին օրերու կեանքին՝ եղան բաժինը մեր այս տարուան նախազատկական օրերու կեանքին։ Վաղուան հորիզոնը տակաւին ամպոտ է։ Ձենք գիտեր ինչ կրնայ պատահիլ։

Բայց Յարութեան այս առաւօտ, մի՛ մոռնաք, որ Յարութեան չունչը Քրիստոսէն մեր պատմութեան փոխանցուած՝ չէ՛ մարած մեր հոգիներուն մէջ։ Եթէ անկեղծ ենք մեր քրիստոնէական եւ հայկական ինքնութեան մէջ, եթէ ունկնդիր եւ հաղորդ ենք Աւետարանի եւ մեր պատմութեան ձայներուն ու հաւատարիմ՝ անոնց մէջէն բարբառող պատգամին, եկէք այսօր մեր հայրերուն կենսատու ձայնին ձայնակից դառնանք եւ ըսենք։

«Փա՛ռք յարութեան քո Տէր։
Ես ո՛չ դադարեցայց օրհնել զՔեզ
Զամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»։

Կուչ կ՛ուղղենք ձեզի, հաւատաւո՛ր հայորդիք, եթէ կ՛ուզէք շարունակել ձեր պատմութեան ոսկեգիծը, մի՛ վհատիք, մի՛ երկնչիք, որովհետեւ յարութեան չունչը ձեր յոյսին աղբի՛ւրն է եւ այնքան ատեն որ դուք այդ չունչը կենդանի կը պահէք ձեր կուրծքերուն տակ՝ յոյսը կենդանի ու վառ, կենդանարար ու ստեղծագործ պիտի մնայ ձեր կեանքերուն մէջ։

Այս օրերու մեր տառապանքը մեծ համեմատութիւններու մի՛ տանիք ձեր վերաբերումին մէջ։ Զայն դիտեցէք ձեր պատմութե՛ան չրջագիծին մէջ եւ ձեր ժողովուրդի փորձառութեան լոյսին տակ։ Շատ աւելի ծանր, ճակատագրական օրեր ենք ապրեր։ Բայց միշտ յոյսը պահեր ենք մեր սրտին խորքը եւ անով չարժեր ենք մեր կեանքի բոլոր ճանապարհներուն վրայ։

Յո՛յն է եղեր մեր լոյսը։
Յո՛յն է դարձեր մեր կեանքի ուղեցոյց սլաքը։
Յո՛յն է մնացեր մեր վերապրումի եւ յաղթանակի սնունդը։

Եւ այդ յոյսը ինք միշտ անանձ է Յարութեան հաւատքին, անմահութեան տեսիլքին կենսատու ոյժովը։

Ասոր համար եկէք այսօր միասին երգենք։

Փա՛ռք Յարութեան քո Տէր։
Այնքան ատեն որ կենդանի ենք,
Պիտի չդադրինք Քեզ օրհնելէ։

Որովհետեւ՝
Դո՛ւն եղար մեր կեանքի աղբիւրը։
Դո՛ւն ես մեր յոյսը։
Դո՛ւն պիտի միշտ ըլլաս մեր փրկութիւնը։

Յարութեան չունչը թող փչէ այսօր մեր վիրաւոր բայց դեռ առողջ հոգիներուն մէջ։

1981

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՂԲԻՒՐ ԿԵԱՆՔԻ ԵՒ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՄԱՆ

«Զարթի՛ր, ևո՛ր ժողովուրդք
ևո՛ր երգս առեալ Նորոգողի՛ն.
Ալէլուիա՛»

Դարերով այս բառերը հնչեցին Հայց. Եկեղեցւոյ կամարներուն ներքեւ եւ արձագանգեցին հայ հոգիներուն մէջ։ Կը հնչեն նաեւ այսօր։ Եւ, կը հաւատանք, պիտի հնչեն յաւիտեան։ Որովհետեւ անոնք կը բխին Քրիստոսի ակունքէն՝ հաւատքի եւ սիրոյ խօսնակ Շնորհալի հայրապետի բանաստեղծող հոգիէն։ Որպէս նոր ու հարազատ բխում տիեզերական վարդապետի տիեզերացեալ սիրտին՝ անձնաւորեալ այդ հաւատքը բացուեցաւ աշխարհին Բեթղեհէմեան ծնունդով եւ ճառագայթեց ողջ մարդկութեան վրայ Յարութեան լուսապայծառ ճաճանչումով։

Զատկի այս առաւօտը այդ հաւատքին բոցարծարծ լուսաւորումին պահն է մեր գիտակցութեանը մէջ։ Անմահութիւնը՝ պսակը այդ հաւատքին եւ յարութիւնը՝ պսակումը այդ հաւատքին կեանք տուած Աստուածորդւոյն անօրինակ կեանքին ի վերայ երկրի՝ այսօր մեզ կը հրաւիրեն նո՛ր հայեացքով ջանալու ըմբռնել յարութեան իմաստը մեր կեանքին մէջ։

Յարութիւնը որպէս մահուան վրայ տարուած յաղթանակ՝ մարդկային մեր միտքին եւ կեանքին համար անըմբռնելի եւ անպարագրելի իրականութիւն մըն է։ Ժամանակի եւ տարածութեան սահմանազծումներով չրջանակուած աշխարհին եւ կեանքի արժէչափերով պայմանաւորեալ մեր միտքին մէջ ինչպէ՞ս զետեղել այն գաղափարը թէ

մահը վերջը չէ՛ կեանքին, թէ՝ մահը ամենէն մեծ ոյժը չէ՛ մարդկային մեր գոյութեան մէջ, թէ՝ մահը չէ՛ այն ամենազօր եւ ամենայաղթ չարիքը որմէ կը սոսկան մարդիկ եւ կը ջանան ամէն գնով հեռացնել կամ ուշացնել զայն իրենց կեանքին մէջ: Միայն աստուածային ոյժով եւ քրիստոսեան հայեացքով կարելի է ըմբռնել թէ մահը ա՛նցք է ո՛չ վերջակայան, ելից ճանապարհ է եւ ո՛չ կենսահանգիստ, չարունակուող էջ մըն է եւ ո՛չ կնքիչ վերջաբան՝ կենաց դպրութեան դրքին մէջ: Առանց աստուածային գերազանց, գերմարդկային ոյժին ներգործութեան՝ մարդ էակի ճեռքերն անզօր են գերեզմանի քարը շարժելու եւ անչնչացած մարմնին հոգի վերաչնչելու:

Յարութիւնը՝ մեր կեանքի շրջագիծին մէջ դիտուած, ունի այն բացառիկ ոյժը, որով ան մեզ կը մղէ վերանորոգման, անմահութեան՝ հաւատքի, յոյսի եւ ճգտումի տեսիլքովը միայն կարելի եւ իմաստաւոր: Քրիստոս, իր յարութեամբը, մեզի՝ ապրողներուս պատգամեց մեր կեանքն այնպէս ընել որ դառնայ նախաճաշակ անմահութեան, անմահական արժէքներու յաւերժակենդան ներկայութեամբն ու ներգործութեամբը մեր ապրումներուն եւ գործերուն մէջ:

Բնութեան օրէնքներէն մէկը այն է որ մարդ իր կեանքին մէջ դէպի մահ կ՛երթայ ամէն օր քիչ մ՛աւելի հիննալով իր գոյութեանը մէջ: Ինչպէս բնութիւնը կարիքն ունի գարնան կենսաբեր չունչին, այնպէս եւ մարդը կարիքն ունի յարութեան կենսանորոգ ոյժին: Քրիստոսի յարութեան ներգործութիւնը, անմահութեան հաւատքին եւ յոյսին ազդեցութիւնը մարդուն մէջ գարնան եղանակին պէս կենսալից եւ հոգենորոգ ոյժ մըն է, առանց որուն կեանքը կեանքին մէջ անկենդանութեան կրնայ վերածուիլ եւ մարդը մահէն առաջ կրնայ մահանալ: Վերանորոգման տենչը մարդու ընդոծին ճգտումներէն մէկն է: Անմահութեան տեսիլքը բնածաղիկն է մարդու հոգիին: Անոր անտեսումն է յաճախ որ մահացուցիչ դառնութեան վիճակ մը կը ստեղծէ մարդուն մէջ որ անճկութեան, տառապանքի եւ խռովութեան պատճառ կը դառնայ:

Ահա թէ ինչո՛ւ Առաքեալը հրամայական հանդիսաւորութեամբ մը կը պատգամէ հոգւով եւ մտքով նորոգուիլ եւ «զգենուլ զնոր մարդն»: Եւ ինք կը սահմանէ այդ նոր մարդու բնութիւնը երբ կ՛աւելցնէ. «որ ըստ Աստուծոյ հաստատեալ է արդարութեամբ եւ սրբութեամբ ճշմարտութեանն» (ԵՓԵՍ. Դ. 23): Քրիստոսի յարութիւնը հիմնովին նորոգեց մարդը: Մահուան սարսափէն ընկճուած մարդը յանկարծ արիացաւ, սրբութեան զգացումովը պայծառացաւ, արդարութեան նախանձախնդրութեամբը զօրացաւ եւ այլեւս կրցաւ մահն անգամ արհամարհել: Մահուան վրայ Քիսուսի տարած յաղթանակին եւ այդ յաղթանակին մէջէն մարդուն ներշնչած անմահութեան

յոյսին ոյժովը հալածանքէն խոյս տուող առաքեալները դարձան համարձակաբարբառ վկաներ: Հրէական արհամարհանքին ու աւելութեան եւ հռոմէական կայսերական հալածանքին զոհ եղող առաջին նորադարձ քրիստոնեաները այլեւս իրենք արհամարհեցին ամենէն անագորոյն մահն անգամ հռոմէական կրկէսներուն մէջ: Մէկ խօսքով՝ նորոգուեցան, կերպափոխուեցան Քրիստոսի յարութեան զօրութեամբը:

Սիրելի՛ք,

Մեր ժողովուրդն ալ այդ ոյժին ներգործութեան մէջէն ապրեցաւ իր դարաւոր կեանքը: Խորագնին հայեացքով դիտեցէ՛ք մեր երկհազարամեայ քրիստոնէական պատմութիւնը: Զարչարածին խաչելութիւններու, ձաղկալից փշեպսակներու, ահատեսիլ քանդումներու եւ գերեզմանամերձ աւերակումներու մէջէն ի՞նչ ոյժով վերստին կեանք առաւ ան եւ նորոգեալ հոգեխառնութեամբ իր կեանքը վերստին ստեղծագործական կենսուղիին մէջ կրցաւ դնել: Ու հայոց բանաստեղծն է որ կը վկայէ.

«Յարութեան չո՛ւնչն է ահա, ջարդակոտոր ազգըդ իմ,
Հորիզոնէն ծայր տուած՝ որ կը փչէ մարմնոյդ վրայ»:

Այդ չո՛ւնչն էր, Քրիստոսէն բխած եւ մեր հայրենի աշխարհի քարերուն ու հողերուն հետ խառնուած, մարդերուն արիւնին մէջ կարմըրագունած՝ որ գարնան մահասպան չունչին պէս տարածուեցաւ միշտ հայ կեանքին վրայ, դարերու օդակները անմահութեան ոսկեթելով իրար ագուցելով եւ ժամանակի ժանգին ժանիքներէն վեր պահելով:

Եւ այսօր՝

Մի՛ մոռնար, հա՛յ ժողովուրդ, որ ժառանգո՛ղդն ես յարութեան հաւատացող եւ յարութիւնը կենսանորոգութեան ոյժի զօրութեամբը ապրող ժողովուրդի մը: Այո՛, խաչապաշտ, բայց ո՛չ խաչավախճան, այլ՝ յարութենապաշտ եւ անմահացեալ: Մի՛ մոռնար, որ ճամբորդ ես նոյն ճանապարհին վրայ: Երէկ հայրերդ էին ուղեւորները, որոնք հասան մինչեւ հոն ուր հաւատքով պրկուած իրենց ծունկերուն ոյժը կը հասնէր: Իրենց քայլերը քու հաւատապիրկ ծունկերուդ կշռոյթովը այժմ կը չարունակեն իրենց եւ իրենց հայրերուն գնացքը: Ցարաչարժ այդ ուղեւորութեան մէջ յամրագնա՞ց է ընթացքդ թէ արագասահ: Հաւատարի՞մ է քայլընթացի հայատիպ ոճին: Անչեղ կը հայի՞ նոյն հեռակէտին: Նոյն հոգեխառնութեամբ եւ նախանձախնդրութեամբ կը քալե՞ս թէ փոխուած են չարժառիթներդ եւ արժեչափերդ:

Ահաւասիկ այս առաւօտ Քիսուսի յարութեան ուրախութիւնդ կրնաս լիովին վայելել երբ ինքզինքդ կարենաս այս հարցումներուն

մէջէն վերանորոգել սրբութեան եւ արդարութեան վերատեղծումովը հոգիիդ եւ կեանքիդ մէջ, եւ «հագնելով նոր մարդը» որ յարուցեալ Փրկչի պատկերով է ղրկումուած։

Ահա թէ ինչո՛ւ այս առաւօտ յատուկ շեշտաւորումով միտքիդ եւ սիրտիդ մէջ կ՛ուզենք զարթուցիչ զանգի ղօղանջին պէս հնչեցնել քաղցր հրաւէրն քաղցրահոգի եւ մեղրաբարբառ հայրապետիդ.

«Զարթի՛ր նոր ժողովուրդ,
Նո՛ր երգս առեալ
Նորոգողի՛ն.
Ալէլուիա՛»։

Արթնցի՛ր որպէս նո՛ր ժողովուրդ, նայէ՛ ապագայիդ։ բայց ապագայի անգայտ հորիզոնին աչքերդ սեւեռելէ առաջ եւ լուսատեսիլ ու վճռահայեաց կերպով կարենալ սեւեռելու համար՝ նախ իջեցո՛ւր զանոնք հոգիիդ մէջ, մաքրէ՛ այնտեղէն կեղտն ու տիղմը, նորոգէ՛ դուն զքեզ։ Յարութիւնը քեզ համար թող ըլլայ, վերատեղծումը «նոր մարդ»ուն, ա՛յն մարդուն որ՝

-Յոյսով կը նայի ապագային եւ գիտէ զոհողութեան յանձնառութեամբ արհամարհել այս օրերու դառնութիւնները, խոչընդոտները եւ յուսալքիչ բոլոր այլ երեւոյթները.

-Հաւատքով կառչած կը մնայ իր երկնաւոր Վարդապետին՝ յարուցեալ Փրկչին եւ Անոր հայարիւն առաքեալներուն՝ մեր հայ ժողովուրդի սուրբերուն եւ սրբութիւններուն.

-Սիրով ինքզինք կ՛ընծայէ, կամաւոր ինքնատուչութեան խաչանքման արուեստով, այն ճշմարտութիւններուն, իտէալներուն եւ արժէքներուն, որոնք խաչով չեն խաչուիր եւ հողով չեն թաղուիր.

-Անմահութեան տենչով վառուած՝ կը մաքառի մահուան դէմ, մանաւանդ առանց արիւն թափող այն մահուան՝ որ կու գայ գաղտնի եւ կը տանի մեզ անճայն դէպի ան-քրիստոնէութիւն, դէպի ան-մարդութիւն, դէպի ան-հայութիւն։

«Զարթի՛ր նոր ժողովուրդ».

Եւ տե՛ս

«Յարութեան չունչն է այս, ու զայն զգաս պիտի դուն
Գերեզմանիդ իսկ խորէն...»։

Բայց, ո՛վ հայորդի, գերեզման չհասած, զգա՛ զայն կեանքիդ մէջ, նորոգեալ մարդու նո՛ր զգայնութեամբ եւ պատասխանատուութեան ու ծառայութեան անչեղ կեցուածքով եւ պատրաստակամ ընդառաջումով յարուցեալ Քրիստոսի կոչին եւ յարուցեալ ազգիդ կանչին «դէպի գագաթն արփաւէտ» Աստուծոյ փառքին եւ հայ ժողովուրդի յաղթանակին։

Ահա այս խոհերով եւ հոգեկան արամադրութիւններով Ս. Զատկեան տօնին առիթով կ՛ողջունենք մեր սիրեցեալ եղբայրը՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ.Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ի Ս. Էջմիածին, մեր եկեղեցւոյ զոյգ Պատրիարքական Աթոռներու՝ Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Գահակալները, մեր թեմերու Առաջնորդները, հոգեւորականաց դասն ու Ազգային Իշխանութիւնները եւ համայն հաւատացեալ մեր ժողովուրդը, սրտանց աղօթելով որ յարութեան չունչովը կենսաւորէ ողջ հայութեան կեանքը ի մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։

Շնո՛րհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ. Ամէն։

1982

ԹԱՓՈՒՐ ԳԵՐԵԶՄԱՆ, ԼԵՑՈՒՆ ԿԵԱՆՔ

«Ձի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս.
չէ աստ, այլ յարեաւ»
(ՂՈՒԿ. ԻԴ. 5)

Մարդկային պատմութեան ընթացքին մէջ աննախընթացօրէն յեղաշրջման զօրութեամբ ներգործող դէպք մը եղաւ այն պահը երբ Երուսաղէմի մէջ փոքրիկ խումբ մը բարեպաշտ կիներու եւ տատամսոտ աշակերտներու՝ տեսան չտեսնուելիք բան մը — գերեզմանին յանճնուածը՝ կեանքո՛վ յարուցեալ։

Ո՞վ կրնար երեւակայել որ դեռ երէկ խաչին վրայ անշնչացած, կտաւով կապանքուած, հողին յանճնուած, մարմինը, «յոյժ մեծ» քարով կնքուած եւ հռոմէական ահազդեցիկ լեգէոնականներու կողմէ պահպանուած գերեզմանէն կրնար անյայտանալ։ Գողութի՞ւն էր կատարուածը։ Բայց ո՞վ, ի՞նչ կրնար գողնալ այս խեղճ գերեզմանէն, ուր ո՛չ ոսկի կար եւ ո՛չ արծաթ, ո՛չ բեհեզ եւ ո՛չ թաւիշ։

Երկիւղածական զարմանքի մատնուած այդ առաջին վկաներուն մէջէն, սակայն, չուտով փարատեցան մարդկային տկարութեան յատուկ այդպիսի նախազգացումներն ու մտավախութիւնները, երբ յանկարծ, վաղ առաւօտուն, անոնք լսեցին երկնահունչ ու հրեշտակաբարբառ ձայնը որ կ՛ըսէր իրենց. «Ինչո՞ւ ողջը մեռելներուն մէջ կը փնտռէք. հոս չէ. յարութիւն առաւ»։ Եւ արդարեւ, չուտով ողջը՝ ի՛նք երեւցաւ եւ արեւու ճառագայթին պէս մչուչը ցրուեց անոնց ուղեղներէն եւ սիրտերէն։ Տեսան Տէրը, իրենց Վարդապետը, լսեցին Անոր պատգամը, սիրտ առին, նոր հոգի զգեցան իրենց հոգւոյն մէջ եւ աշակերտը իրենց մէջ փոխակերպուեցաւ առաքեալի… «Գնացէ՛ք այսուհետեւ աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս… եւ ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչեւ ի կատարած աշխարհի»։

* * *

Այսօր քրիստոնեայ ողջ աշխարհը գերագանց ցնծութեամբ կ'ողջունէ Քրիստոսի Յարութեան դէպքը եւ զայն կը վերապրեցնէ իր կեանքին մէջ։ Բնական է եւ արդար՝ այս ցնծութիւնը, որովհետեւ Քրիստոսի յարութիւնը եկաւ ըսելու համայն մարդկութեան, որ սխալեցան, եւ կը սխալին, բոլոր անոնք որոնք ճշմարտութեան դէմ կը պայքարին։ Հրեայ ժողովուրդի այդ օրերու ղեկավարները մոլորեցուցեր էին ժողովուրդը։ Ճշմարտութեան լոյսը անոնց աչքերէն ի սպառ հեռացնելու համար՝ ուզեր էին զայն թաղել։ Քիստոսը իրենց համար՝ յայտնաբերի՛չն էր — եւ միանգամայն յանդիմանիչը — իրենց հաւատքին չոր ձեւապաշտութեան, իրենց անարդարութեան եւ չահագործումին, որոնց զոհ գացեր էին իրենց ժողովուրդի ընտիր ընտիր զաւակները, մարգարէներն ու տեսանողները, առաջադէմներն ու առաջնորդները։ Քիստոս աստուածայայտ ճշմարտութիւնը հուչակած էր։ Ժողովուրդը սկսած էր համագրաւուիլ Անոր խօսքին առինքնող, ներզօր ազդեցութեամբը։ Պէտք էր լռեցնե՛լ այդ ձայնը, մարե՛լ վառուած այս նոր ջահը եւ խափանե՛լ լոյսը։ Լոյսին տեղ՝ խաւարը սիրեցին որովհետեւ, ինչպէս Աւետարանը կ'ըսէ. «էին գործք իւրեանց չարութեան»։

Մարդիկ գերեզմանը լեցուցին Քիստոսի մարած, ու բնութեամբ մաչելիք, մարմնով։ Բայց իրենց հոգիները մնացին թափուր, իրենց կեանքերը՝ դատարկ, որովհետեւ պարպուեցան աստուածային հոգիէն եւ անկէ ճառագայթող ճշմարտութենէն։

Քրիստոսի յարութեան հիմնական դասը այս է — ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՇՏ ՊԻՏԻ ՅԱՂԹԱՆԱԿ է։ Վա՛յ անոր որ կը մոռնայ այս աստուածահաստատ իրողութիւնը։ Ինքնախաբէութիւնը կրնայ ըլլալ հաճելի, երբեմն նոյնիսկ՝ օգտակար. բայց է անպայման վնասաբեր եւ կործանարար։

Այդ դասը մեր ժողովուրդը սորվեցաւ առաջին իսկ օրէն, Առաքեալներու տիրախօս բերաններէն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի լուսաճաճանչ շրմներէն, Մեսրոպ Մաշտոցի հոգեճառագայթ գիրերէն, չարը խոցող Վարդանի նիզակէն, հայագործ ճարտարապետական կոթողներէն, գունագեղ մագաղաթեայ ձեռագիրներէն, նրբաքանդ խաչքարերէն, աղօթամշտնջ ու յաւերժախօս վանքերէն, քրիստոսազգեստ եւ քրիստոնէատիպ հայ սուրբերէն ու մահն իրենց արեամբ նուաճող նահատակներէն ու մարտիրոսներէն։

Եւ այդ դասը ան չմոռցաւ երբեք հազարամեայ իր պատմութեան ընթացքին, մինչեւ ահաւորագոյն այն օրը երբ իր գոյութիւնը ծանր, մահացու հարցականի տակ դրուեցաւ Համաշխարհային Առաջին Պատերազմի ընթացքին հայութեան դէմ մեր դարաւոր թշնամիին կողմէ

փորձուած ցեղասպանութեան հարուածին տակ։ Գերեզման բացուեցաւ իր ոտքերուն առջեւ։ Շատ անհատներ նոյնիսկ կարեւորագոյն դէմքեր, ազգակերտ ղեկավար դէմքեր, ծառի բունէն ինկող ճիւղերու պէս ինկան այդ համայնակուլ գերեզմանին մէջ։ Բայց գերեզմանը մնաց միշտ թափուր...։ Որովհետեւ հոգին, համայնական անձնաւորութիւնը, ազգն ու եկեղեցին մերժեցին իջնել գերեզման։ Քրիստոս ինք դուրս եկած էր գերեզմանէն եւ հուչակած էր անժխտելի իրողութիւնը թէ՝ ճշմարտութիւնը, բարութիւնը, արդարութիւնը, հաւատքը, յոյսը, սէրը չեն կրնար թաղուիլ։ Եւ անոնք տարբացած էին «մեռնող»ներու կամաւոր մահուամբ անչնչացեալներու կեանքերուն մէջ։

Մենք գերեզման չեղանք։ Հակառակ անոր որ մեր ողջ երկիրը մարդիկ ուզեցին գերեզմանի վերածել, մենք մնացինք անգերեզմանելի, որովհետեւ մեր կեանքը այնքան լեցուն էր յարուցեալ Քրիստոսով, որ չէր կարելի զայն պարփակել հողի ընդերքին մէջ։ Գերեզմանը մեզի համար մնաց միշտ թափուր, որովհետեւ կեանքը մեզի համար եղաւ միշտ լեցուն։

Եւ այդ դասը այսօր ալ մենք չենք մոռցած։ Թէ՛ Մայր Հայրենիքի մէջ, թէ՛ Սփիւռքի անծայրածիր տարածքին վրայ մենք կանք որպէս վկաներ՝ յարութեան ճշմարտութեան։ Մեր մաքառումը վասն լինելութեան, մեր վերածնունդը վասն ստեղծագործութեան, մեր յուսափառ մարտնչումը վասն ապագայի պայծառութեան, չէնութեան եւ մեր արդար իրաւունքներու ձեռք բերման ու մեր աստուածատուր պարտաւորութիւններու լաւագոյնս կատարման՝ ահա՛ այս բոլորը խօսուն նշաններն են մեր հաւատքին Քրիստոսի յարութեան եւ անոր ներչնչած զօրութեան վրայ։ Գոհութի՛ւն Աստուծոյ, որ Իր չնորհին ներգործութեամբը հաղորդ ըրաւ մեզ հոգեկան անկորնչելի արժէքներուն անմահացնող գաղտնի զօրութեան, որ ինքնին կը ճառագայթէ Քրիստոսի յարութեան արեգակէն։ Հայ նոր սերունդի առո՛ղջ ընձիւղներ — կեանքով լեցուն նոր չատրուանուներ յարութեան աղբիւրէն՝ բացուած Հայ կեանքին մէջ։

Եւ այդ դասը մենք երբեք պիտի չմոռնանք։ Մենք չենք կրնար գիտնալ թէ վաղը, գալիք օրերը, ապագայ կոչուած անհուն հորիզոնը ի՞նչ կը բերեն մեզի։ Ո՞վ կրնայ գիտնալ։ Բայց ինչ որ մենք գիտենք եւ չենք կրնար երբեք մոռնալ, այն է որ յարութեան գաղափարը մեր հոգիին կեանք տուող արիւնն է, զոր պիտի պահենք միշտ առողջ ու առատահոս մեր երակներուն մէջ։

Յարութեան տօնը, սիրելի՛ք, պէտք է դառնայ մեզ համար ուխտի՛ նուիրականութեամբ օծուն օր մը, որուն ընթացքին անմահութեան եւ յաղթանակի յոյսն ու հաւատքը վերապրեցնելով մեր գիտակցու-

թեան, կամքին ու կեանքին մէջ՝ անձնաչեչտ խոստումով պրկենք մեր ոյժերը հոգեկան արժէքներու գերադասման կենսափիլիսոփայութեամբ չարունակելու մեր գոյութիւնն ու առաքելութիւնը աշխարհի մէջ։ Աշխարհը, այս օրերուն մանաւանդ, «Աւազ Ուրբաթ» է մեր չորս դին...։ Դաւեր, ուրացումներ, խաչաչարչարումներ, հոգեքանդ բարքեր, մարդակործան կենցաղ ու վարք Գեթսեմանիի են վերածեր այս աշխարհը, ուր մարդիկ, սակայն, քրիստոսեան անձկութիւնը ապրելու տեղ՝ հաճոյքին, հաճելիին են յանձնուեր կոյր ինքնամոռացութեամբ։ Պէտք է մեզմէ հեռացնել օտարացման դառն բաժակը։ Մենք պէտք չէ օտարանանք մեր աստուածատիպ մարդութեան եւ քրիստոնէատիպ հայութեան։

Այո՛, ներկայ դարու ամենէն ժխտական, պիտի տարուիմ ըսելու՝ ողբերգական, երեւոյթներէն մէկն է այս օտարացումը,այլասերումը (alienation) *մեր մարդկային հարազատ բնութեան հանդէպ։ Մարդու ինքնութեան տագնապը* (identity crisis) *բոլոր տագնապներու արմատներուն աւիշ եւ ընձիւղում պատճառող ենթահողն է։ Հոգեւոր արժէքներու, անմահական ապրումներու եւ իրագործումներու ճաշակն է որ խաթարման ծանր չրջանէ մը կ՛անցնի։ Օտար ազգերու պարագային այդ ճաշակին խաթարումը կրնայ այնքան ողբերգական չթուիլ, քանի տոկունութեան պետական եւ այլ կարգի կռուանններ ունին։ Անոնց մէջ, թէ՛ թիւով, թէ՛ գօրութեամբ մեծ նկատուածներու պարագային, խաթարումը այնքան չարաբեր չէ թերեւս, որքան փոքր նկատուած ազգերու պարագային։ Մեծ ծովերը կեղտ չեն բռներ...։ Փոքր լիճերու կեղտը ճահիճին կրնայ հասցնել լիճը...։*

Նոյնիսկ այժմ ընդհանուր աշխարհին մէջ հոգեւոր արժէքներու նօսրացումը սկսած է լուրջ մտահոգութեան առարկայ դառնալ իրենց ազգերու ներկայով ու ապագայով նախանձախնդիր անձերու եւ կազմակերպութիւններու համար։ Ի վերջոյ, ճաշակներու խաթարումն ալ ունի իր սահմանները եւ չափերը։ Վերարթնութեան, անդրադարձումի յուսադրիչ եւ զովաբեր նոր հոսանք մը ի յայտ եկած է աշխարհի մէջ. հոգեւոր վերազարթօնքի, կրօնական արժէքներու վերարժեւորման չարժում մը յատակօրէն նչմարելի է աշխարհի չորս ծագերուն։

Մենք, որպէս հայութիւն, նման չարժումի մը առաջին չարքերուն մէջ պէտք է մտնենք։ Մեր պատմութիւնը ա՛յդ կը թելադրէ, եթէ ունկնդիր ենք պատմութեան հարազատ ձայներուն։

Թող Մարդիկ մեզ փնտռեն մեռելներուն մէջ. բայց պատմութիւնը թող ըսէ, ապագան թող վկայէ.

«Ձի՛ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս.

Ջէ՛ աստ, այլ յարեա՛ւ»

Յարութեան տօնը վերանորոգումի հրաչակերպող հոսանքի մը պէտք է վերածուի մեր ողջ գիտակցութեան մէջ, որպէսզի կարենանք ազգովին ըսել, եւ՝ ըսել անկեղծօրէն.

Օրհնեա՛լ է Յարութիւն Քրիստոսի։

1983

ՅԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑԸ

«Չէ աստ...»
«Ես ընդ ձեզ եմ...»
(ՍԱՏԹ. ԻԸ.)

Շաբաթն անցեր էր։ Կեանքը Երուսաղէմի մէջ միաչաբաթի առաւօտեան արեգակին հետ իր բնական ընթացքի հունին մէջ պիտի մտնէր։ Մինչ եբրայեցի ժողովուրդի գաւակներէն չատերը իրենց գործերուն եւ զբաղումներուն պիտի երթային, բարեպաշտ կիներ, արեւածագէն առաջ, իրենց հայրենի աւանդութեան համաձայն, ուզեցին իրենց անդրանիկ պարտականութիւնը կատարել դեռ երկու օր առաջ իրենց ամենասիրելի Վարդապետին հողին յանձնուած մարմինը իւղով օծելու եւ կնդրուկով խնկելու համար։ Գացին գերեզման. հագիւ մօտեցած՝ յանկարծ տեսան ահաւոր շարժում մը. երկինքէն հրեշտակ մը փայլատակող լուսապայծառութեամբ եւ ձիւնանման սպիտակութեամբ իջաւ եւ գերեզմանի դրան հսկայածանր վէմը գլորեց։ Մինչ պահակները եւ այցելող իւղաբեր կիներ մեռեալի մը յատուկ անշարժացեալ տեսքով զարմանահար կը դիտէին, հրեշտակը ըսաւ իրենց։

-«Մի՛ վախնաք. գիտեմ որ խաչեալ Յիսուսը կը փնտռէք. այստեղ չէ, որովհետեւ յարուցիւն առաւ...»

«Այստեղ չէ...»

Գերեզմանը թափուր էր։ Ջտեսնուած պատկեր։ Անհաւատալի երեւոյթ։ Բայց իրական եղելութիւն։

* * *

Եւ մինչ իրենց խաչեալ եւ թաղեալ Վարդապետին անհետացումէն ներքին անձկութեան ու տագնապի մատնուած առաքեալները հազիւ իմացան այս հրաշալի դէպքին լուրը, յարուցեալ Տիրոջ պատուէրին համաձայն՝ փութացին գացին Գալիլիոյ բլուրը, ուր Ան երեւցաւ իրենց: Կասկածախառն զարմանքը երկիւղի եւ պաշտամունքի վերածուեցաւ առաքեալներու հոգիներուն մէջ: Եւ ահա լսեցին Անոր ձայնը այս անգամ կարծես երկնային երանգով մը փառաւորուած.

-«Ես ձեզի հետ եմ բոլոր օրերու ընթացքին մինչեւ աշխարհի աւարտը»:

«Այստեղ չէ...»

Բայց՝

«Մեզի հետ է...»

* * *

Այդ առաւօտը եղաւ առաւօ՛տ՝ ողջ մարդկութեան պատմութեան համար: Նոր գիտակցութիւն մը, նոր տեսիլք մը, նոր ուղղութիւն մը բացուեցան մարդոց կեանքին մէջ:

Մարմնեղէն աչքերուն դիմաց՝ գերեզմանը հո՛ն էր, բայց...թափուր:

Հոգեղէն ձեռքերուն տակ՝ քարը հո՛ն էր, բայց...մարմինը՝ բացակայ:

Եւ սակայն,

Հոգեղէն աչքերուն մէջ թափուր գերեզմանէն նոր լոյս մըն էր հոսած, որով յաւակնորէն ի յայտ կու գար կեանքին իմաստը, մարդուն վախճանը: Այլեւս պարզ էր եւ հասկնալի բոլոր անոնց համար որոնք հաւատքի հայեցողութեամբ կ'ըմբռնէին աշխարհն ու կեանքը. այլապէս՝ զուտ միտքով, սոսկ բանականութեամբ դիտուած անըմբռնելի էր տեսարանը թափուր գերեզմանին...:

Գերեզմանը թափուր էր: Բայց գերեզմանեալը՝ կենդանի, պայծառափայլ եւ տիրակալ: Ինք որպէս մարմին «հոն չէր». Բայց որպէս անճ, փառաւորեալ մարմնով եւ անմահաստեղծ հոգիով ներկայ էր — «ես ընդ ձեզ եմ»:

Յարուցեալ Տէրը այսպէս դարձաւ մեր ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑԸ: *Ոչ այլեւս Պաղեստինի մէջ ֆիզիքական գոյութեամբը ներկայ, այլ ողջ աշխարհի մէջ՝ որպէս ապրող ու ներշնչող, գործող եւ գործել տուող անձնաւոր էակ: Ոչ միայն ժամանակի երեսուներեք տարիներու պարունակի մը մէջ խտացած կեանք, այլ բոլոր ժամանակներու մէջէն անցնող ան-ժամանակ, յաւիտենական ներկայութիւն եւ ներգործութիւն:*

* * *

Մահը մահացնող Քրիստոսի այս մշտակենդան եւ կենսագործող պատկերն է որ մեր գիտակցութեան մէջ պէտք է անգամ մը եւս լուսափայլի եւ լուսաւորէ մեր կեանքի բոլոր օրերը: Հարկ է որ Յարուցեալ Փրկիչի տնօրինական կեանքի պսակումի այս յաղթանակի տօնին, սեղմօրէն կապենք մեր հաւատքի գօտին եւ խոր համոզումով նայինք երկրի վրայ ապրած մեր կեանքին ո՛չ որպէս ինքնիմաստ, ինքնավախճան, ինքնաբաւ գոյութիւն, այլ՝ յաւիտենականութեան ճամբուն մէջ մեր մարդկային յաւերժական գնացքին որպէս հանգրուան: Վա՛յ այն մարդուն որ կեանքի իր ըմբռնումը կը չափէ խանձարուրէն գերեզման երկարող գծաչափով: Ան ոչինչով էապէս կը տարբերի աչխարհի միւս, ոչ-բանաւոր գոյութիւններէն: Քրիստոնեայ մարդը իր կեանքը պարտի ըմբռնել եւ ապրիլ Քրիստոսի կեանքի եւ յարութեան տիպարային չափանիշովը: Քրիստոս ի՛նք է որ իմաստ, գոյն եւ տարածք կու տայ մեր կեանքին, որ կ'անդրանցնի հողն ու գերեզմանը, ժամանակն ու տարածութիւնը:

Միայն եւ միայն տրամաբանութեամբ, բանական խորհողութեան յատուկ առարկայապաշտ եւ փորձառապաշտ մօտեցումով չէ կարելի պարագրել մարդկային կեանքի վաւերական նկարագիրը եւ ամբողջական տարողութիւնը: Մարդ էակը տրամաբանութիւն ունի, տրամաբանութիւն կը գործածէ, բայց ինք աւելի վեր է տրամաբանութենէն: Ուրիշ ապրումներ, գոյութեան ուրիշ տարրեր եւ երեւոյթներ կան իր մէջ, որոնցմէ մէկն է հաւատքը, առանց որուն մարդ էակը եւ մարդկային կեանքը չատ բան կը կորսնցնեն իրենց հարազատութենէն եւ ամբողջական վաւերականութենէն:

Մարդու մէջ անմահութեան ձգտումը, յարութեան տենչը բնութենական խոր ակունքներ ունի: Առանց այդ տենչին՝ կեանքը «կեր, արբ եւ ուրախ լեր»ի սահմաններէն անդին չ'անցնիր: Հոգեւոր տարածքը, մահը նուաճելու եւ մահէն անդին ապրելու ձգտումը այնքան խոր եղած է քրիստոնէական հաւատքով լուսաւորուած մարդերու կեանքին մէջ, որ անոնք գիտցած են կենդանի կամ արեան նահատակութեամբ իրենց վախճանը իրագործել որպէս գերեզմանով չվերջակէտուող գոյութիւն եւ աստուածային անմահական կեանքի ճառագայթում:

* * *

Սիրելի՛ք,

Մեր հայրերը այս հաւատքով ապրեցան իրենց կեանքը: Ցաճախ յիշեցուցած ենք ձեզի, որ խաչ չատ տեսած մեր ժողովուրդը խաչով դրոշմեց իր կեանքը, բայց զայն խաչի մահուամբ չկնքեց: Խաչէն անդին, խաչի ճամբով, ան հաւատաց յարութեա՛ն:

Թափուր գերեզմանէն չառաւիղած յարութեան լոյսէն կեանք առին Գրիգոր Լուսաւորիչները, Մեսրոպ Մաշտոցները եւ անոնց հաւատքի եւ միտքի ծնունդ թարգմանչաց եւ վարդապետաց սերունդները։ Թարգմանչաց սերունդի չառաւիղներէն եղիչէ սա անջնջելի բառերով կը յայտնագործէր ամբողջ հաւատքն ու ճգտումը հայ ժողովուրդի այդ ընտրելագոյն, արտայայտիչ սերունդին, երբ կ'ըսէր.-

«Միայն քաջութեամբ մեռնինք, մեր անունն ու ոգին փրկենք, որպէսզի մեր մէջ կենդանի մնայ Քրիստոս, որուն համար դիւրին է իր միւս անգամ գալստեան մեր հոգեղինութիւնը նորոգել»։

Յարութեան վրայ այդ ժողովուրդին ունեցած հաւատքին ամենէն զօրեղ, պերճախօս վկայութիւնը կու տայ այդ հաւատքը քանդելու համար Պարսից Արքայից Արքային՝ Յազկերտի կողմէ ղրկուած մոգպետը, երբ կը վկայէ Հայ ժողովուրդի մասին ըսելով. «Անոնք մարդիկ են, որ թէ՛ չղթաները կ'արհամարհեն եւ թէ՛ տանջանքներէն չեն վախնար եւ թէ՛ ալ նիւթական հարստութիւններէն չեն գրաւուիր, եւ՝ ինչ որ բոլոր չարիքներէն ամենէն մեծն է՝ կեանքէն աւելի մահը կ'ընտրեն. հետեւաբար, ո՞վ է որ կրնայ անոնց ընդդիմանալ» (ԵՂԻՇԷ)։

Մահը կեանքի վերածելու այդ հաւատքով ապրեցան մեր բոլոր մեծահոգի, բազմաչարչար եւ երախտագործ հայրերը, արիացեալ նահատակները, մինչեւ վերջին եւ ահաւորագոյն աղէտին՝ Ապրիլեան Եղեռնին զոհ գացած մեր նահատակները։

Այսօր աշխարհի չորս անկիւններուն մէջ տարածուած, աշխարհագրականօրէն բաժան-բաժան եղած, ընկերայնօրէն մասնահատուած եւ հայկական մեր դիմագծութեան մէջ բազմատեսակ ազդեցութիւններու եւ սպառնալիքներու տակ ինկած որպէս սփիւռքահայութիւն՝ մենք պէտք ունինք յարութեան հաւատքի ամրապնդումին, զօրեղացումին եւ գործնապէս կենսաւորումին մեր կեանքին մէջ։

Նայեցէ՛ք մեր Մայր Հայաստանին։ Աւերներէն վերյառնած՝ պայծառօրէն կը շողայ այսօր գալիքի յուսավառ ճառագայթներ տարածելով մեր բոլորի հոգիներուն մէջ։ Յարութեան հաւատքը մեր հայրերու ստեղծագործ արարքներու պատմական հարստութեան ամենօրեայ սփռումով, հոգեւոր ապրումներու, լեզուի, հոգեկան եւ ազգային արժէքներու նորոգեալ եւ յարաճուն վերակենսաւորումով թափուր գերեզմանէն չողացող Քրիստոսի յարութեան հաւատքին ցոլքն է։

Նայեցէ՛ք Սփիւռքի հայութեան արմնացող, աչխուժացող, երիտասարդացող սա նոր պատկերին։ Անոնք, որոնք ուզեցին անապատէն ու աքսորէն եւս Սփիւռք կոչուած նոր «անապատ»ը եւ կորստեան ճամբան գերեզմանի վերածել, թող դիտեն այդ «գերեզման»ը։ Թափուր է ան։ Անկէ դուրս եկած է հայ ժողովուրդը իր Տիրոջ չառաւիղով եւ այսօր յարութեան տաղն է, «Փառք Քրիստոսի ամենազօր յարութեան», որ Նարեկացիի բառերով կ'երգէ իր ողջ կեանքի նուագարաններով։

Բայց սա բոլորը մեզի համար պէտք է դառնան նոր խթան նորանոր վկայութիւններու, յարութեան նո՛ր գործքերու։ Այլապէս, մեր մէջ կը ցամքի լոյսը...։

Թող յարութեան տօնը վերածուի ողջ հայութեան համար հաւաքական անդրադարձումի վերանորոգիչ լուսապայծառ առիթի մը, որպէսզի գիտնանք խոնարհաբար բայց արիաբար, Քրիստոսի Առաքեալներուն օրինակով հաւատալ թէ Քրիստոս «մեզի հետ է», աղբիւրն է մեր կենսայնութեան եւ ստեղծագործականութեան, վառ գոյնն է մեր ինքնութեան, քաչողական սէրն է մեր սրտին, ճչմարտացոյց փարոսը մեր միտքին, արիութեան արիւնը մեր կամքին։ Թող աչխարհի դիւրագնաց ճամբաները եւ չռայլ բայց խարուսիկ ու ժամանակաւոր լուսարձակները չչլացնեն մեր աչքերը աչխարհայնապաչտութեան փորձութեան մատնելով մեզ։ Մնանք հաւատարիմ՝ յարութեան հաւատքին, մեր հայրերուն պէս։ Հայո՛ւ պէս։ Դարերու փորձով կռանուած տոկունութեամբ, նահատակներու արեամբ կնքուած նուիրականութեամբ, ապագայի տեսիլքի անդիմադրելի քաչողականութեամբ։

Քրիստոս, որպէս մեր յաւիտենական եւ տիեզերական ժամանակակիցը, մեզի հետ է, մեզի հետ կը քալէ մեզ առաչնորդելով։ Պատրա՞ստ ենք քալելու իրեն հետ, հետեւելով իր կենսատու յաւիտենագործութեան ուղիին, որուն ուղեւորները եղան մեր հայրերը իրենց ողջ պատմութիւնը վերածելով Զատկական յաղթանակի։

«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց...»

Եւ ապրեցաւ ի մէջ հայոց։

Եւ կ'ապրի սերունդներուն մէջ նորոց։

Եւ պիտի ապրի զաւակներուն մէջ գալոց։

Մենք այսպէս կը հաւատանք եւ այդ հաւատքով կը չնորհաւորենք մեր սիրեցեալ ժողովուրդի Զատիկը.

«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց»։

1984

ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՅԱՐՈՒՑԵԱԼ ՅԻՍՈՒՍԻ ՀԵՏ...

«Սի՛ երկնչիք, երթա՛յք, ասացէ՛ք եղբարցն
իմոց զի երթիցեն ի Գալիլիա եւ անդ
տեսցեն զիս»
(ՄԱՏԹ. ԻԸ. 10)

Քրիստոսի Յարուբեան տօնը՝ որպէս բարձրակէտը քրիստոնէական կրօնքին՝ յաճախ մեր միտքն ու սիրտը, եւ ամբողջ կեանքը կը լեցնէ դերեզմանէն, մեռելներու աչխարհէն Յիսուսի յառնելուն դրուագին հրաչազան եւ հրճուափառ ներգործութեամբը, «որ ի վեր է քան զմիտս եւ զբանս»։

Մեր տրամախոհական մտածողութեան տարողութենէն, մեր մարդկային կեանքի փորձառական տուեալներու ընդգրկումէն եւ պատմութեան դէպքերու ընթացիկ գնացքէն վեր եւ անդին մնացող Յարուբեան դրուագը բնականօրէն սի՛րտն է Քրիստոսի կրօնքին։ Առանց Յարուբեան եւ անոր ներշնչած զօրութեան՝ քրիստոնէութեան առաջին սերունդը, Առաքեալներու եւ Յիսուսի երկրաւոր կեանքին ականատես վկաներու բազմութիւնը բարի, հոգեգրաւ անճնականութեամբ եւ հաղորդական զօրութեամբ օժտուած վարդապետի մը սոսկ յիշատակը պահած պիտի ըլլար։ Պատմութեան մէջ ոսկի տառերով գրուած պատմութիւն մը պիտի ըլլար Յիսուսի պատմութիւնը եւ Իր դէմքը պայծառագոյն դէմքերէն մէկը՝ մեծ մտածողներու յաւերժապատում պանթէոնին մէջ...։ Բայց ո՛չ այն Աստուածորդին, զոր կը պաշտենք, որ Իր աստուածային բարձրութենէն խոնարհեցաւ դէպի երկրաւոր արարածներս, մեզ ազատեց մեղքի եւ մահ-

ւան կապանքներէն եւ յաւիտենական կեանքի յոյսը որպէս լոյս ցանեց մեր մարդկային կեանքին մէջ։

Արդարեւ, Յիսուսի Յարութիւնը յստակօրէն, աննախընթացօրէն եւ ամենազօր համոզումի նկարագրով, հոգեշարժ ուժականութեամբ եւ անսասանելի տոկունութեամբ ծնունդ տուաւ հաւատքի մը, որուն խորհրդալի եւ անդիմադրելի ներգործութիւնը, հրաշաստեղծ իրագործումներով, Առաքեալներու փոքրիկ ու համեստ խումբը, հաւատացեալներու սակաւաթիւ եւ մարդկայնօրէն խեղճ ու տկար բազմութիւնը վերածեց յեղաշրջիչ ոյժի մը, որ կրցաւ յաղթել չարի ոյժերուն։ Անոր դիմաց՝ հսկայազօր, ամենայաղթ ու անյաղթահարելի նկատւած Հռոմէական կայսրութիւնն անգամ մնաց տկար։ Հեղ մը եւս եւ այս անգամ ամբողջական եւ գերագոյն լուսաւորութեամբ մարմնացաւ յաւիտենական ճշմարտութիւնը, թէ՝ հոգին անմահ է, եւ թէ՝ կեանքը երկրաւորով ու ժամանակաւորով սահմանելի եւ պարփակելի իրականութիւն մը թէ, այլ յաւիտենական Աստուծմէ ծնունդ առած տուրք մը մարդուն՝ Աստուծոյ յաւերժութեան վերադառնալի։

Աւետարանական վկայութեամբ՝ կնքեալ գերեզմանէն Յիսուսի դուրս ելլելու պահուն հռոմէացի լեգէոնական զինուոր պահապանները «սարսափի մատնուեցան» եւ մեռելի նման գետին ինկան։ Գերեզմանէն ելլելէն ետք, երբ Ան երեւցաւ իր անչարժացած մարմինը խնկելու եւ օծելու համար եկած բարեպաշտ, աւանդապահ, իւղաբեր կիներուն, ասոնք ալ՝ զարմանահար՝ վախով բռնուեցան, այնքան որ յարութեալ Յիսուսը երկու անգամ անոնց ըսաւ. «մի՛ վախնաք»։ Առաքեալները իրենք ալ, որ այնքան մտերմօրէն ապրած էին Անոր հետ եւ ուղղակի ու կենդանի հաղորդութեամբ ունկնդրած էին Անոր խօսքերուն, երբ ըստ Յիսուսի տուած անհաւատալի ժամադրութեան («ժամադիր եղեւ նոցա Յիսուս») Անոր հանդիպեցան Գալիլիոյ բարձունքներէն մէկուն վրայ, տարակոյսի մատնուեցան։ Բայց Յիսուս հո՛ն էր, իրե՛նց մէջ, իրե՛նց հետ եւ կը խօսէր իրենց, կը տեսնէին զԱյն Իր խոցւած կողով եւ գամուած մատներով ու ոտքերով...։

Ճշմարտութիւնը արեւու լոյսին պէս իրական էր եւ՝ պայծառ, անհերքելի։

* * *

Այսօր, աշխարհի չորս ծագերուն, բոլոր ազգերու եւ այլազան գոյներու պատկանող բազմամիլիոն քրիստոնեաներ կը տօնախմբեն քրիստոնէութեան գերագոյն տօնը, հոգեկան խնդութեան եւ ոգեւորութեան հազար ու մի եղանակներով։ Աշխարհի բոլոր եկեղեցիները «Գալիլիա»ի վերածուած են, ուր Յարուցեալ Փրկիչը ժամադրուած է իրեն հաւատացողներուն հետ։

Բայց բաւարար չէ, եւ ոչ ալ առողջարար, սոսկ ոգեկոչումը ընել մեռելներէն Յիսուսի յարութիւն առնելու աննախընթաց դրուագին։ Հարկ է տեսնե՛լ Յարուցեալ Փրկիչը։ Անհրաժեշտ է երթա՛լ ի Գալիլիա, ինքնագիտակցութեան մեր ներքին, հարազատագոյն աշխարհը եւ այնտեղ տեսնել ճիւնի պէս սպիտակօրէն պայծառափայլող Տէրը, որ ժամադրութիւն տուած է մեզի իր Առաքեալներուն մէջէն...։

Պատրա՞ստ ենք այդ ժամադրութեան։

Անշուշտ, մեր կեանքի բոլոր պահերուն, որոնց ընթացքին անձնական աղօթքի, հասարակաց պաշտամունքի, խորհրդածութեան, Աստուծոյ խօսքի ընթերցման եւ ուսումնասիրութեան, եւ յանուն Աստուծոյ՝ մեր նմաններուն բերած մեր ծառայութեանց մէջէն հաղորդութեան կու գանք Աստուծոյ հետ, խորքին մէջ ժամադրուած կ'ըլլանք մեր Տիրոջ հետ։ Բայց այսօրուան ժամադրութիւնը մասնաւոր ժամադրութիւն մըն է, եզակի հանդիպում մը, ուր մեր Տէրը կը տեսնենք յաղթանակի մականն ի ձեռին, մահուան խորտակումին լուսապրսակով երկնայնադէմք եւ ներչնչողական։ Այս ժամադրութիւնը պարզ հանդիպում մը չէ։ Այլ՝ հանդիպում մը, որուն ընթացքին, մեր Տէրը յատուկ պատգամ մը ունի մեզի, որով կը կերպարանափոխէ զմեզ թէ՛ որպէս անձ, մեր ներքին էութեան եւ անհատական կեանքին մէջ, եւ թէ՛ որպէս առաքեալ, Յիսուսի ոգիով, Յիսուսի անունով, Յիսուսի համար գործող ու ծառայող անձ, որ էականապէս երկնային պաշտօնատուութեան մը սրբազան պարտաւորութեան կոչուած էակ մըն է։

Այս յատուկ ժամադրութեան ընթացքին Յիսուս մեզի կ'ըսէ. «ինչպէս Հայրը զիս ղրկեց՝ այնպէս ալ ես ձեզ կը ղրկեմ...» (ՄԱՏԹ. ԻՀ. 18)։ Այս մէկը յանձնառութեա՛ն ժամադրութիւն մըն է։ Երբ այսօր երթանք մեր ներքին Գալիլիան եւ տեսնենք զինքը, չենք կրնար իրմէ բաժնուիլ առանց յանձն առնելու որոշ պարտաւորութիւններ իբրեւ քրիստոնեայ եւ, մեր պարագային, որպէս հա՛յ քրիստոնեայ։

Ի՞նչ են այդ պարտաւորութիւնները։

Բազմաթիւ եւ բազմաճիւղ են անոնք՝ եթէ ունինք հարկ եղած ներքին սուր զգայնութիւն եւ պատասխանատուութեան առողջ գիտակցութիւն ու լարուած տրամադրութիւն զանոնք կարենալ իւրացնելու համար։ Այստեղ կը բաւարարուինք յիշելով այն կարգ մը հիմնական յանձնառութիւնները, որոնք գէթ այս շրջանին, յատկապէս հայկական եղեռնի ԾԾթանասունամեակի առիթով, առաջնահերթութեան հանգամանք եւ ստիպողութիւն ունին.-

Ա. Ներքին պայծառացում. Յարուցեալ Յիսուսը տեսնողը, յարութեան, այսինքն՝ մահուան վրայ յաղթանակի գաղափարին հրամայա-

կանով ապրողը բնականօրէն կարիքն ունի այն հոգեկան սպիտակութեան, չդարձակումի ատակ ներքին լուսաւորութեան, որ սիրոյ հաւատքի եւ յոյսի երբեակ լուսաղբիւրներէն կ'առնէ իր լուսեղինութեան զօրութիւնը։ Առանց հոգեւոր-բարոյական պայծառութեան ներքին տրամադրուածութեան, կարելի չէ ժամադրուիլ Յարուցեալ Յիսուսի հետ եւ տեսնել Անկէ չառաւիղող յաղթանակի լոյսը ու դառնալ Անոր ճառագայթումը մեր կեանքով ու գործով։ Դէպի նիւթապաշտութիւն հակած եւ դէպի աշխարհայնամտութիւն սլաքուած մարդկային կեանքի ներկայ դրութեան մէջ մանաւանդ, Աստուծոյ հետ հաղորդութեան զգացումը մեր ապրումներուն մէջ, ներքին բիւրեղացումը հոգեւոր ապրումներու եւ բարոյական սկզբունքներու՝ կենսական, գոյութենական նախապայման են մեր յաղթականացութեան պարտաւորութեան, Քրիստոսի յաղթութեան կենսատու տիպով։

Ջմռնանք, որ յարութեան հաւատքով չեչտօրէն ապրող սկզբնական դարերու քրիստոնեայ սերունդները իրենց մաքրակենցաղ, առաքինի, բարոյապէս օրինակելի վարքագիծով եւ օրինակով միայն կրցան ազդուապէս վկայել իրենց հաւատքին մասին, իրենց չուրջ գտնուող եւ գիրենք կլանելու կամ խորտակելու ատակ եղող ընկերութեան եւ նոյնիսկ գիրենք հալածող իշխանութեանց առջեւ. այն աստիճան՝ որ քրիստոնեայ անունը հոմանիշ դարձաւ մաքրահոգի ապրելակերպի ու բարոյական բարձր տիպարի, եւ առով պատճառ դարձաւ չատերու քրիստոնեայ դարձին եւ հոգեկան կերպարանափոխութեան։

Ի՛նչ մեծ խորհուրդ կար նախնական շրջանի քրիստոնէութեան այն աւանդութեան մէջ, որուն համաձայն՝ նորադարձ քրիստոնեաներու մկրտութիւնը առհասարակ տեղի կ'ունենար երախայրութեան, այսինքն հոգեկան եւ իմացական պատրաստութեան քառասնօրեայ շրջանին, Յարութեան տօնին առիթով...

Բ. Բարոյական արիութիւն. Քրիստոսի յարութիւնը զերազդեցիկ եւ անդիմադրելի ոյժը եղաւ քրիստոնեաներու ինքնազօրացման, անվախ դիրքորոշման եւ ամէն տեսակի նեղութեան եւ հալածանքի դիմագրաւման։

Քրիստոնէական պատմութեան ամենէն փառահեղ եւ նշանակալից շրջանը եղան սկզբնական այն դարերը, երբ մարտիրոսական ոգիի սխրալի արտայայտութիւններով յարութեան չունչը վառօրէն կենդանի պահեց քրիստոնէական կեանքը, եւ՝ հակառակ անոր սպառնացող վտանգալից եւ մահազանգ հարուածներուն, մահուան ու արհամարհանքի գործիք եւ խորհրդանիշ եղող խաչը վերածեց կեանքի յաղթանակի։ Աչխարհի եւ աչխարհիկ չափանիշերով դիտուած՝ իրաւատէր,

զինուորապէս ուժեղ, ընկերայնօրէն բարձրազդեցիկ, մտաւորականօրէն զարգացեալ դասակարգին դիմաց առաջին դարերու քրիստոնեաները նկատուած էին անզօր, խեղճ եւ անոնց հաւատքը ու այդ հաւատքէն թելադրուած կեանքի ոճը՝ անհասկնալի, խղճալի, տեսակ մը ստորամարդկային։

Իրենց յաղթանակին խորագոյն գաղտնի զօրութիւնը Յարութեան հաւատքին ուժեղագոյն ներգործութիւնն էր իրենց ամենօրեայ կեանքին մէջ։ Յարութիւնը իրենց համար տեսական հաւատք, յղացական գաղափար եւ կամ սոսկ պատմական դրուագի մը զուտ քիչատակային ոգեկոչումը չէր, այլ մանաւանդ որոշադրիչ, ուղղիչ, արիացուցիչ, հրաշագործ ազդակ՝ իրենց մարդկային տկարութիւնը աստուածային զօրութեամբ փոխարինելու աստիճան։

Ասով կը բացատրուի այն անխորտակելի քաջութիւնը, զոր այդ դարերու — եւ բոլո՛ր դարերու — ընտրելագոյն քրիստոնեաները յայտնաբերեցին ի գարմացումն սուրով եւ նիզակով, գահով ու մականով, դիրքով ու դրամով իրենցմէ չատ աւելի զօրաւոր եւ առանձնաչնորհեալ նկատուող իշխողներուն եւ հալածողներուն։ Մէկ խօսքով՝ անոնց հաւատքը Քրիստոսի յարութեան վրայ, անհաւատալի թուելու աստիճան, խենդութիւն, չիմարութիւն նկատուելու չափ զարմանալի իրաւութեամբ մը եւ կենդանութեամբ մը թաթաւուն ապրում էր։

Գ. Յուսալից յառաջատեսութիւն. Քրիստոսի յարութեան տօնը դարձաւ ոչ միայն Յիսուսի կեանքին գագաթնային եւ հանգուցային նչանակութեամբ օժտուած դրուագին վերակոչումի առիթ մը, այլ նաեւ եւ յատկապէս ամենառատ աղբիւրը յոյսի սնուցման եւ ջրդեղման։

Մահը, մինչեւ Քրիստոսի յարութիւնը, ըմբռնուած էր որպէս չարիքներուն չարիքը, որովհետեւ ան կը հասկցուէր որպէս անլոյս եւ անյոյս վերջակէտը մարդկային կեանքին, որ ըստ ինքեան մարդ էակին գերագոյն բարիքն է։ Որոշ տեղեր, որոշ ազգերու եւ կրօններու մէջ, յաւիտենական կեանքի յոյսը երազանման, մշուշային, տարտամ գաղափար մըն էր։ Յիսուսի յարութեան իրողութիւնը այդ երազային ցանկութիւնը վերածեց կեանքով ապրուած եւ ապրելի ոյժի։ Յարութեան վկաները՝ Առաքեալները՝ եղան յարութեան իրականութեան տարածիչները իրենց անընկճելի հաւատքով եւ զոհողութեան, այսինքն մահուան կամաւոր յանձնառութեան, ընդառաջումի առաքինութեամբ, միշտ յոյսի աչքերով յաւիտենական կեանքին հայող իրենց նահատակային կենսաոճով։

Յաւիտենականութիւնը՝ կեանքէ խուսափումի ձգտումը, յանձնառուական կենսափիլիսոփայութեան ժխտումը չէ։ Սոսկ սրտի ցանկու-

թեան, դատարկ սպասումի հոգեվիճակի մը համապատասխանող անորոշ, հորիզոնային, վերնախաւային, վերացապաշտական հեռանկար: Յաւիտենականութիւնը Քրիստոսի յարութեան, յաւիտենականութեան՝ մեր ներկային մէջ ապրուած տարածքին ներկայութիւնը կը բերէ մեզի՝ քրիստոնեաներուս: Ան որ յարութեան կը հաւատայ՝ յոյսը իր մէջ ունի որպէս առօրեայ չնչում...: Յարութեան հաւատքէն պարպուած մարդը՝ ճակատագրապաշտ մըն է սոսկ, հաշտուած՝ կեանքի ժամանակային եւ տարածային սահմաններուն հետ, կա՛մ հաճոյապաշտ մը «կեր, արբ եւ ուրախ լեր» անձնակեդրոն հոգեբանութեամբ, եւ կամ, լաւագոյն պարագային, հողեղէն գոյութեան սահմաններուն մէջ իր հոգեկան կեանքը սահմանափակող բարի մարդ մը:

* * *

Սիրելի՛ք,

Հայ ժողովուրդը, որուն այսօրուան զաւակները ըլլալու պատիւն ունինք բոլորս անխտիր, միշտ իր կեանքը ապրեցաւ ժամադրութեամբ ընդ Քրիստոսի: Պարզ խօսքով՝ ան իր մէջ կենդանի, ներգործօն պահեց յարութեան հաւատքը: Ուրիշ անգամ ըսած ենք, բայց պարտք կը զգանք դարձեալ յիշեցնելու ձեզի, որ Հայոց աշխարհը միշտ «Գեթսեմանի» ու «Գողգոթա», «խաչ» ու «թաղման պարտէզ», «փչեպսակ» ու «պատանք» չեղաւ: Այդ բոլորն ըլլալով հանդերձ՝ ան եղաւ նաեւ «Թափօր լեռ» ու «Գալիլիա», ուր Յարուցեալ Յիսուս «ժամադիր» եղաւ մեզի...:

Մենք հաւատարմօրէն պահեցինք այդ ժամադրութիւնը, որ կեանք ներշնչեց դերեզմանուելու պայմաններուն յաճախ ենթարկուած մեր ժողովուրդի զաւակներուն, յոյս հոսեցուց մահուան վտանգէն այնքան յաճախ այցելուած մեր սիրտերուն, լոյս ցնցուղեց հայոց «մթնած երկինք»էն Լուսաւորչեան հաւատքի չողակաթիւմով...: Այդ ժամադրութիւնը պահեցինք մանաւանդ մեր պատմութեան ամենէն տխուր, յուսահատեցուցիչ, խաւարամած շրջաններուն, հեթանոսութեան խաւարը փարատելով զօրութեամբը Առաքեալներու եւ Լուսաւորչի լոյս-հաւատքին, խափանելով օտարացման արհաւրալից վտանգը Մեսրոպեան Գիրին անժանգելի պայծառութեամբը, խորտակելով Յազկերտեան սպառնալիքը Վարդանեան սուրով, եւ դեռ այսպէս դարե՛ր, դարե՛ր քալելով մինչեւ Տէր-Զօրները Սարդարապատի վերածելու աստիճան...:

Մեր ջերմ փափաքն է եւ սրտալիր յորդորը մեր ներկայի ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն, որ բանա՛ն իրենց աչքերը, սրբեն իրենց թարթիչները, մաքրեն իրենց բիբերը եւ տեսնեն Յիսուսի սպիտակափառ յարուցեալ մարմինէն ճաճանչող ու Հայոց պատմութեան էջերէն ցոլացող լոյսը: Կ'անդրադառնանք, ամէն օր կը տեսնենք, թէ ինչպէս այս-աշխարհեան լոյսերը ողողած են մեր ժողովուրդի զաւակներէն շատերուն աչքերը, զանոնք կուրցնելու, բուն, հոգեղէն, յարութենական լոյսին բացուելու անատակ դարձնելու աստիճան:

Բնականօրէն, այս աշխարհի մէջ կ'ապրինք, եւ պէտք ունինք այս-աշխարհեան լոյսերուն. բայց՝ ո՛չ, ո՛չ ի գին մեր հոգեւոր կուրացման եւ անդր-աշխարհեան, յաւերժածնունդ եւ յաւերժագնաց Լոյսին, որուն մէջ կայ գաղտնի ոյժը մեր յաղթանակին մահուան վրայ, թէ՛ որպէս անհատ եւ թէ՛ որպէս ազգ:

Յարութեան տօնը տարբեր, դերիվեր եւ անգերազանցելի նշանակութիւն ունի անոնց համար, որոնք մահուան դառնութիւնը այնքան խոր կերպով են ճաշակած, եւ անով ա՛լ յագեցած, այնպէս որ կեանքին եւ յոյսին, ազատութեան, արդարութեան եւ յաւերժութեան կարօտը, կարիքը, հաւատքը, իրաւունքն ու տեսիլքը եւ ձգտումը ունին որպէս ամենահարազատ եւ ամենախոր վաւերական ապրում:

Մեր ժողովուրդը այդ տեսիլքն ու ձգտումը առաւել եւս պիտի պայծառացնէ եւ զսպանակէ իր մէջ մանաւանդ այս տարի, երբ մեր ազգին եւ անունին վայել կերպով կ'ոգեկոչենք եւ կ'արժեւորենք Եօթանասունամեակը մեր Ապրիլեան Նահատակներուն, որոնք յարգեցին իրենց ժամադրութիւնը Քրիստոսի հետ: Անոր անմահութիւնը եղաւ իրենց ժառանգը: Անոնք գիտցան արտայայտել իրենց հաւատարմութիւնը իրենց Յարուցեալ Փրկչին եւ իրենց ազգի արժանապատուութեան նկատմամբ, իրենց կեանքը տալով որպէս անհերքելի փաստ իրենց այդ հաւատքին եւ հաւատարմութեան:

Եկէ՛ք, հետեւաբար, այս տարուան Զատիկը վերածենք այնպիսի տօնախմբութեան մը, որ դառնայ հոգիներու գարնանացման մաքուր, կանանչ եւ պտղաբեր ջրտուք մեր կեանքի անդաստանին մէջ: Անով թող ուռճանան մեր հոգիի եւ մտքի անդաստանները, Նարեկացիի բառերով՝ «կարենալ ընդունելու համար հոգեւոր սերմին արգասիքները», որպէսզի՝

Ներքին հոգեկան պայծառացումն ու բիւրեղացումը,

Բարոյական արիացումը, եւ

Յուսալից յառաջատեսութիւնը

վառ մնան, ամէն եւ տարածուին մեր ժողովուրդի բոլոր խաւերու կեանքերուն մէջ:

Որովհետեւ՝

Երբ անոնցմով ոգեպնդուած վիճակով ժամադրուինք Յարուցեալ Փրկչին հետ, կարենանք մեր հայրերուն նման Անոր հետ յարութիւն

առնել եւ դառնալ թարգմանը քրիստոնէական ճշմարտութեան, թէ՝ կեանքը կարելի չէ մահով խորտակել եւ թէ՝ հայը կ'ապրի որպէս կեանքի, ազատութեան, արդարութեան եւ յաւիտենականութեան վկայ՝ աշխարհի պատմութեան մէջ, ի ծառայութիւն ողջ մարդկութեան եւ ի փառս կենսապարգեւ Աստուծոյ. Ամէն։

1985

ՀԱԻԱՏՔԸ՝ ՍԻՐՏԸ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

«Ես իսկ եմ յարութիւն եւ կեանք. որ
հաւատայ յիս, թէպէտ եւ մեռանի, կեցցէ։
Եւ ամենայն որ կենդանի է եւ հաւատայ
յիս՝ մի մեռցի ի յաւիտեան»
(ՅՈՎՀ. ԺԱ. 25-26)

Մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի յարութիւնը կանխող զարմանահրաշ, աննախընթաց դէպքը եղած էր Բեթանիոյ մէջ Յիսուսի բարեկամներէն եւ Երուսաղէմի ժողովուրդի հաւատացեալ, բարեկրօն դէմքերէն Ղազարոսի յարութիւնը։ Չորս օրերէ ի վեր դերեզմանի մէջ դրուած Ղազարոսի վերյառնելը մահէն, Յիսուսի աստուածաշունչ եւ երկնաչեզտ խօսքին վրայ, չչմեցուցած էր ամբողջ ժողովուրդը։ Դեռ հրաշքը չպատահած, սակայն, երբ Յիսուս կը խօսակցէր Ղազարոսի քոյրերէն Մարթայի հետ, այս վերջնոյն տարակուսալից հարցումներուն կը պատասխանէր ըսելով.

«Ես իսկ եմ յարութիւնը եւ կեանքը. ան որ ինծի կը հաւատայ, թէպէտ կը մեռնի, եւ սակայն պիտի ապրի։ Եւ ան որ կ'ապրի եւ ինծի կը հաւատայ՝ յաւիտեանս պիտի չմեռնի»։

Այսօր, երբ համայն քրիստոնեայ աշխարհը, ամէն ցեղէ եւ գոյնէ ազգեր, ամէն տեղ երկրագունդի չորս ծագերուն վրայ, կը պանծացնեն Քրիստոսի յարութեան հրաշապատում եւ մարդկային միտքին համար անհասանելի դրուագը, կ'ուզենք որ մեր Ս. Եկեղեցւոյ հաւատացեալները իրենց որպէս խորհրդածութեան առանցք ունենան Քրիստոսի այս յայտնաբերիչ եւ հոգի կերտող, ոգի կառուցող եւ կեանք ներշնչող խօսքը։

* * *

Յիսուսի բերած ճշմարտութիւնը այս խօսքին մէջ պարզ է։ Գլխաւոր բառը հաւատք-ն է։ «Ան որ ինծի կը հաւատայ» պիտի չմեռնի։ Բնականօրէն Յիսուս՝ կեանքի աղբիւրը եւ տիեզերքի արարիչը՝ ինք գիտէր որ մարդ էակը անպայման պիտի ճաշակէ մահը։ Մահը մարդկային գոյութեան բնական կարգին մէջ ունի իր տեղը։ Կարելի չէ մարդ ըլլալ եւ խուսափիլ անկէ։ Բայց մահը իր զօրութիւնը ունի միայն այն չափով որքանով մարդկային գոյութեան տարրերուն նիւթեղէն եւ անցաւոր բնութիւնը եւ կառոյցը կը թոյլատրեն անոր իշխանութիւնը։ Մեր մարմնեղէն, նիւթաւոր գոյութիւնը աստուածադիր բնատիպ օրէնքով ինչպէս իր գոյաւորման, նոյնպէս եւ իր քայքայման ընթացքը ունի, որ կը տանի դէպի անէացում, այսինքն՝ վերադարձ եւ նոյնացում հողեղէն գոյութեանց։

Մարդուն մէջ, սակայն, մարդկային իր հարազատ, չեչտակի, առանձնակի էատարրը եղող հոգեղէն տարածքը, որ անտեսանելի է, իր բնութեամբը անմահութեան կարգին կը պատկանի եւ վեր կը մնայ մահուան հասողութեան ոյժէն։ Հոգեղէն այդ անչօշափելի բնութիւնը կը հասկցուի, կ'ըմբռնուի, կ'ապրուի եւ կ'իրագործուի հաւատքի՛ ոյժով։ Ինչպէս մարմնեղէն գոյութիւնը կը հասկցուի եւ կ'իրացուի նիւթեղէն տարրերէն եկող սնունդով, այնպէս ալ հոգեղէն գոյութիւնը իր իմաստը եւ կեանքը կը գտնէ հաւատքի զօրութեամբը։

Անմահութիւնը միայն հաւատքով կարելի է իմանալ։ Անկարելի է զայն փաստել գիտական, փորձառական տուեալներով։ Եւ արդէն անմահութիւնը իր էութեանը մէջ չէ կարելի ըմբռնել, պարփակել մահկանացու մեր գոյութեան չափանիշերով։ Հաւատքը մարդուն մէջ ներզօր ոյժ մըն է, որ զինք կը բանայ դէպի մարդկային գոյութեան անտեսանելի տարածքները, անսահմանելի հորիզոնները, որոնք արդէն հանդիպման կէտն են աստուածայինին հետ։

Յիսուս իր այս խօսքով կ'ըսէ. «ան որ ինծի կը հաւատայ» պիտի չմեռնի։ Որովհետեւ իր անձը՝ որպէս Աստուածորդի՝ յաւիտենականութեան ճառագայթն է տիեզերքի մէջ, անմահութեան չորդ՝ մահկանացու մեր գոյութեան հարազատութիւն եւ յերմութիւն բերող։ Եթէ թոյլ տանք մեր անձին մէջ հաւատքի զօրութեան ներգործումին՝ այն ատեն կրնանք հասկնալ թէ՛ Յիսուսի յարութիւնը եւ թէ՛ անոր յարութեամբ մեզի չնորհուած անմահութիւնը, յաւիտենական կեանքը։

* * *

Սիրելի՛ք,

Այդ հաւատքն էր այն անչաղթելի, անխորտակելի ոյժը որ ոգեկոչեց, հրաշակերպեց Քրիստոսի առաքեալները, զանոնք վերածելով անվախ, անվեհեր քարոզիչներու եւ նահատակութեան պսակը ընդունելու քաջութիւնը ունեցող սուրբ հերոսներու։ Ինքնապէս պարզ մարդիկ էին անոնք, ձկնորս, մաքսաւոր, արհեստաւոր։ Ո՛չ զէնք ունէին, ո՛չ զրահ, ո՛չ բանակ, ո՛չ գահ, ո՛չ մական, ո՛չ դիրք, ո՛չ գիտութիւն։ Իրենց ոյժը իրենց հաւատքին մէջ էր, իրենց հաւատքն իսկ էր։

Այդ ճշմարտութիւնը եղաւ նաեւ ճշմարտութիւնը մեր հայրերուն՝ մեր սրբազան հայրապետներուն, եռամեծ վարդապետներուն, անմահ նահատակներուն, անբեկանելի գրիչներուն, առաքինազարդ սուրբերուն, եկեղեցաչէն եւ ազգակերտ նախարարներուն, բարեպաշտ չինականներուն, մէկ խօսքով՝ Հայ ժողովուրդի համայնութեան. եւ այս՝ հայոց պատմութեան բոլո՛ր ժամանակներուն մէջ։ Այլապէս, անհասկնալի պիտի ըլլար այնքան յաճախ խաչուած ու խոցուած հայ ժողովուրդին եւ գողգոթացեալ հայկական աշխարհին խաչքարերուն մէջէն բացատրել հայ ժողովուրդի յաւերժութիւնը։ Յարութեան ճամբան անցաւ այդ խաչելութեան եւ խաչքարերուն մէջէն, որոնք հայութեան սիրտին մէջ դրին Յիսուսի յարութեան յոյսը որպէս կենսալի արիւն...։

Վերջին այն փորձը, որ ամենէն ճակատագրականը ըլլալու էր կոչուած հայութեան գերեզմանումի տեսակէտէն, 1915-ի Հայկական Եղեռնի ահաւորագոյն, աննախընթաց եւ աննկարագրելի հարուածն էր, որ դարձեալ ճախողեցաւ։ Յարութեան ոյժը գերեզմանեց մեր դարաւոր թշնամիին ծնունդ առած մեզ գերեզմանելու մտածումը, յանդգնութիւնն ու ծրագրեալ եւ տենդագին աշխատանքով կատարուած փորձը։ Մեր մէկուկէս միլիոն Նահատակներու կողմէ մահուան կամաւոր յանձնառումին մէջ անպայման ներկայ էր յարութեան հաւատքը, որ այլեւս իրենց հայրերէն ժառանգուած որպէս կենսանիւթ իրենց գոյութեան հետ համախառնուած ապրում էր։

Այս տարի, Հայկական Եղեռնի Եօթանասունամեակին յայորդող այս առաջին Զատիկը հարկ է որ մեր բոլորին համար դառնայ մասնաւոր առիթ մը, որպէսզի Եօթանասունամեակի ոգեկոչումէն նոր պայծառութիւն եւ վառ գոյն գան աւելնալու մեր հաւատքին վրայ եւ վերաթարմացնելու զայն մեր այսօրուա՛ն կեանքի պայմաններուն եւ վաղուան հեռանկարներուն չրջագծին մէջ։

* * *

Մանօթ իրողութիւն է, որ Ի. դարու այս վերջին տասնամեակներուն, աշխարհի կեանքը գործնապաշտ, աշխարհով սահմանափակուած մտայնութեան մը հրամայականին տակ կ'ապրի։ Մարդոց մտածումներուն եւ գործերուն մէջ հոգեւոր երեւոյթները, իմացական

երեսները, գեղարուեստական արժէքները հետզհետէ տեղի կու տան կենցաղային դիւրութիւններով, թեքնիք միջոցներով տիրապետուած մշակոյթի մը ըմբռնումին: Մարդիկ կը տարուին նուազ տեղ տալու նիւթէն վեր ու անդին եղող կեանքի տարածքներու եւ վայելքներու: Հաւատքին տեղը իրողապէս կը նուազի մարդոց միտքին, կամքին եւ գործին մէջ: Մինչ անդին, մանաւանդ վերջին երկու տասնամեակներուն, մէկ կողմէ պատերազմի վախին, ամբողջական քայքայման կամ փճացման հեռանկարներու ճնշումին տակ եւ, միւս կողմէ, գիտութեան եւ ճարտարարուեստի ստեղծած միջոցներու մարդկութեան կեանքի երջանկութեան համար անբաւարարութեան իրողութեան անդրադարձումին ներքեւ — եւ դեռ այլ պատճառներու բերումով —, կրօնական հաւատքի նոր վերազարթօնք մը նշմարելի է որպէս պատասխան հոգեւոր ծարաւի մը, որ սկսած է ստերջութիւն, տեսակ մը հոգեկան ամլութիւն յառաջ բերել ի. դարու մարդոց կեանքին մէջ:

Մեր ժողովուրդն ալ բնականօրէն ազդուած է աշխարհի զանազան չարժումներէն, բայց մանաւանդ — եւ դժբախտաբար — մակերեսային, գրաւիչ բայց անհիմ, անորակ եւ վաղանցուկ երեւոյթներէն: Ժամանակն է մեզի համար անդրադառնալու, որ յարութեան հաւատքը տեսական հասկացողութեան կամ իմացական հայեցողութեան առարկայ չէ այնքան որքան ապրումի ընթացքի մը զսպանակող ոյժը, հոգեկան կեցուածք՝ կեանքով եւ գործով միայն թարգմանելի:

Մեր խօսքը մասնաւորելով սփիւռքի հայութեան գոյավիճակին, մեր յատակ հասկացողութիւնն այն է որ հոգեկան եւ ազգային մեր ինքնութեան մաչեցուցիչ սա կացութեան մէջ, յատուկ ճիգ, լարուած ջանք պէտք է ի գործ դնել քրիստոնէական հաւատքի զօրութեամբ մեր կեանքը ջրդեղելու համար, անմահութեան տեսիլքը միշտ վառ՝ մեր աչքերուն մէջ: Քրիստոսի յարութիւնը ինչպէս անցեալին, նաեւ ներկային, շատ խոր եւ բարերար նշանակութիւն եւ դեր ունեցած է, եւ ունի, հայութեան կեանքին մէջ. որովհետեւ մահէն այնքան յաճախ այցելուած մեր պատմութեան պատկերախորքին վրայ ուրիշ ճշմարտութիւն չեմ կրնար տեսնել մեր կեանքը անմահութեան տանող քան յարութեան հաւատքը: Միւս կողմէ, քանի կը նայինք դէպի ապագայ, քանի ունինք արդարութեան տենչը եւ իրաւունքը, բնականօրէն յարութեան յոյսը մեր կենսագնացութեան ջահն է, որ ցոյց կու տայ ճամբան դէպի անմահութիւն եւ յաղթանակ:

Միշտ լսենք Աւետարանի խօսքը, թէ՝ Քրիստոս ի՛նք է յարութիւնը եւ կեանքը, թէ՝ ան որ կը հաւատայ Քրիստոսի, յաւիտեան պիտի չմեռնի: Հաւատացինք եւ փաստօրէն չմեռանք անցեալին: Հաւատանք եւ պիտի չմեռնինք նաեւ այսօր: Հաւատանք, որպէսզի վաղն ալ, եւ միշտ, յաղթենք մահուան:

Զմռսնանք, սակայն, որ յարութեան յոյսն ու հաւատքը չէ կարելի կենդանի պահել մեր մէջ այնքան ատեն որքան մեղքը, ապականութիւնը կը տիրեն մեր վրայ: Ասո՛նք են որ դէպի մահ կը տանին: Երբ կարենանք մե՛նք տիրել անոնց վրայ, ձերբազատուիլ անոնցմէ՝ այն ատեն մահուան ճամբան խափանած կ'ըլլանք եւ անմահութեան ճամբուն ուղեւորի գաւազանն ի ձեռին կը քալենք այս աշխարհի լայն ու արձակ պողոտաներէն յաղթանակի տեսիլքով, յոյսի յարացոյցով եւ հաւատքի կշռոյթով:

Ա՛յս է ճամբան յարութեան:

Ա՛յս է ճամբան հայութեան:

Ա՛յս է ճամբան յաւերժութեան:

Ուստի, ընթանանք յառաջ, վասն փառացն Աստուծոյ, վասն պայծառութեան եկեղեցւոյս Հայաստանեայց եւ վասն չինութեան, զարդացման եւ յաղթանակին ազգիս Հայոց:

1986

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄԸ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՄԷՋ

«Եւ զօրութեամբ բազմաւ տային վկայութիւն առաքեալքն զյարութեանն Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, եւ շնորհք մեծամեծք էին ի վերայ ամենեցուն նոցա»:
(ԳՈՐԾՔ. ԱՌԱՔԵԼՈՑ, Դ. 33)

Քրիստոսի յարութենէն ետք Իրեն առաջին հաւատացողներուն՝ իր անմիջական առաքեալներուն եւ հետեւողներուն մէջ մտածումի, վերաբերումի, առաքելութեան նոր գիտակցութիւն մը ծնաւ եւ ողողեց անոնց ամբողջ կեանքը։ Ողողեց, կ՚ըսենք, որովհետեւ ան որ կը կարդայ Գործք Առաքելոցի մանաւանդ առաջին գլուխները, չի կրնար այլ տպաւորութիւն ստանալ բացի այն մտապատկերացումէն, ըստ որուն, անոնք՝ առաքեալներն ու սկզբնական հետեւողները՝ էապէս եւ ամբողջապէս կերպարանափոխուած անձեր էին, նոր հոգեխառնութեամբ մը համակուած։ Կասկածն ու վախը, ան-գէտ ու ան-զօր, համեստ մարդիկ ըլլալու զգացումը անհետացեր էին անոնց մէջէն եւ, փոխարէնն, հաւատքի եւ համարձակութեան, նախանձախնդրութեան եւ յանդգնութեան, ինքնավստահ գիտութեան եւ անսանձելի քարոզախօսութեան, անհակակշռելի առաքելութեան մղումը դարձեր էր զանոնք ապրեցնող ոյժը՝ կեանքէն իսկ աւելի զօրաւոր։

Մանաւանդ, յետ յարութեան, Յիսուսի տեսանելի երեւումը անոնցմէ ոմանց եւ Մ. Հոգւոյն չնորհներուն հեղումը անոնց վրայ՝ անօրինակ ոյժով մը լեցուցած էին զանոնք իրենց չրջապատի ծանօթ մարդոց անդամ անճանաչելի դարձնելու աստիճան։ Երբ այդ նոյն ոյժով ու հրաւառ քարոզութեամբ անոնք կը խօսէին ու հրաչք կը գոր-

ծէին, զանոնք ճանչցող մարդիկ իրենց չուրջ հարց կու տային, թէ ասոնք նո՞ր մարդիկն են, այսինքն՝ «արք տգէտք եւ առանց դպրութեան» (ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔ. Դ. 13), զորս վարժ էին տեսնել Յիսուսի չուրջ համախմբուած, խաչելութենէն առաջ, որպէս իր մարդիկը՝ տկար, արհամարհելի ըլլալու աստիճան խեղճ, ձկնորս, մաքսաւոր: Ս. Հոգին անոնց խօսքին ու հրաշքին մէջէն կը յայտնագործուէր, կ'եւար անոնց մէջ: Այլեւս կ'արհամարհէին գիրենք հալածողներու դատաւորութիւնները, բանտ ու չարչարանքը, տեւելութիւնն ու մահը:

Արդարեւ, հրաշալի հոգեպատկեր մըն է սկզբնական քրիստոնեաներու այն կերպարը, զոր սքանչելիօրէն վառ ու կենդանի վրձինոմով նկարած է Գործք Առաքելոցի հեղինակը: Չէ կարելի չզգալ տարերային չարժում մը անոնց կեանքին մէջ: Անվախ ու անվրդով կը քարոզեն, տարբեր-տարբեր լեզուներ կը խօսին ու կը զարմացնեն, անբուժելի հիւանդներ կ'առողջացնեն, ուրախութեամբ բանտ կը մտնեն ու կը շղթայակապուին, բարձրաղաղակ կ'աղօթեն, համարձակ կը մկրտեն, յաճախակիօրէն կը ճամբորդեն ի ծովու եւ ի ցամաքի, տաճարին թէ պալատներուն առջեւ, հրապարակի վրայ թէ հեթանոսութեան բագիններուն առջեւ արիաբար կը վկայեն, գիրար անհունապէս կը սիրեն, իրարու անխտրաբար կ'օգնեն, ոչ ոքի չարիք կը հասցնեն, միայն խաղաղութեան եւ բարութեան չունչով կ'ապրին եւ կ'ուզեն այդ չունչը ուրիշներու չունչերուն մէջ խառնել...:

Ահա թէ ինչո՛ւ սրբագիր հեղինակը կ'ըսէ. «Առաքեալները մեծ զօրութեամբ վկայութիւն կու տային Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի յարութեան մասին, եւ մեծամեծ չնորհներ կը յայտնուէին անոնց բոլորին վրայ» (ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔ. Դ. 33):

* * *

Վկայութիւն տալ...

Կը նշանակէ կեանքով եւ գործով արտայայտել հաւատքը կամ գաղափարը: Սիրոյ անդիմադրելի ոյժը, կամքի ու յանձնառութեան ճարտարագործութեամբը վերածել կամուրջի՝ որով հաւատքն ու գաղափարը կ'անցնին առաքելութեան ափը... Հունտն ու սերմը հողին մէջէն կը բացուին լոյսին եւ լոյսը կը վերածուի կեանքի, պտուղի, գործի, արդիւնքի, բարիքի...: Քրիստոնէական հարազատ ըմբռնումով՝ ապրիլ եւ վկայել հոմանիշ են իրարու: Ըլլալ քրիստոնեայ եւ չվկայել՝ կը նշանակէ ըլլալ արեւ եւ չճառագայթել, ըլլալ ամպ եւ չանձրեւել, ըլլալ արիւն եւ սառիլ սրտին մէջ...

Հաւատալ Քրիստոսի յարութեան՝ կը նշանակէ յոյսի, ստեղծագործականութեան, անմահութեան ոյժ-գաղափարի ներգործութեամբը ապրիլ ու արժեւորել կեանքը, արարքներու եւ գործերու այնպիսի ընթացքով մը, որուն մէջէն կը ցոլայ պայծառութիւնը Քրիստոսի յարութեան, որ ինքնին գեղեցկութիւն կու տայ երկրի վրայ եւ ժամանակին մէջ ապրուած կեանքին: Այլապէս, «ի՛նչ սեւ ճակատագիր է» ապրիլ երկրի վրայ ու վերջանալ երկրի վրայ, ժամանակի ու տարածութեան երկու տախտակներովը չինուած տիեզերական դագաղին մէջ...: Յարութիւնն է կերպարիչ այն ոյժը, որ մեր հոգիին երանգն է՝ Աստուծմէ ղրոշմուած մեր մարդկային գոյութեան կերպին վրայ: Անմահութեան հաւատքն ու վստահութիւնն է որ անդրագոյն իմաստ կու տայ մեր կեանքին. այլապէս մարդկային կեանքը խոտային ու կենդանական կեանքէն տարբեր ու վեր գոյակերպ մը ըլլալէ կը դադրի: Զմոռնանք, որ Աստուած իր բոլոր արարածներուն մէջ միայն մարդուն տուաւ անմահութեան այդ չունչը, «չունչ կենդանի», անոր վրայ դրոշմելով իր յաւիտենականութեան «պատկեր»ն ու «նմանութիւն»ը:

Յարութեան այդ հաւատքը եւ անով ապրուած կեանքն է որ եղան քրիստոնէութեան յաղթանակի անպարտելի ոյժը: Առաքեալները եւ անոնց հետեւողները դարերու ընթացքին «վկայութիւն տուին իրենց Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի յարութեան», եւ այդ վկայութեան պատճառաւ անոնց վրայ «յայտնուեցան մեծամեծ չնորհներ», եւ անոնց մէջէն աղբերացան կեանքի՝ բարութեան, ստեղծագործութեան, խաղաղութեան հոսքեր ողջ մարդկութեան կեանքին մէջ «յարեւելս եւ յարեւմուտս, ի հիւսիս եւ ի հարաւ»: Առանց այդ յարութեան չունչին ներգործութեան մարդկային կեանքին մէջ՝ անհասկնալի պիտի մնան քրիստոնէական պատմութեան մեծագործութիւնները՝ ի վայելումն եւ ի զարգացումն համայն մարդկութեան, առանց խորութեան ցեղի, գոյնի կամ դասակարգի, լեզուի կամ երկրի: Եւ ճիշդ ատոր համար է որ յարուցեալ Փրկչի չնորհքէն զարծի եկած եւ այդ չնորհքով տիրապետուած իբրեւ անձ՝ Պօղոս Առաքեալ եղաւ յարաչարժ, անխոնջ, անընկճելի այն անձը, որ իր կեանքի ու վկայութեան խմաստը խտացուց սա աներկբայ խօսքին մէջ, որ դարձաւ քրիստոնէական եկեղեցւոյ կեանքին ու առաքելութեան չարժիչ գաղափարաբանութիւնը. «եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւնն մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն ձեր: Եւ գտանիցիմք սուտ վկայք Աստուծոյ» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14):

* * *

Ընդհանուր քրիստոնէական պատմութեան մէջ ճշմարտուած այս հաւատքը առաւել զօրեղ ներգործութեամբ յայտնագործուեցաւ մեր հա՛յ ժողովուրդի պատմութեան մէջ ու կը չարունակէ հրաշագործել այնտեղ նաե՛ւ այսօր: Քրիստոնեայ հայը ի՞նչ կը զգայ Զատկի տօնին

մէջէն։ Կը զգայ որ ինք ազատագրուա՛ծ է մեղքէն ու մահէն։ Մեր եկեղեցւոյ պայծառամիտ եւ հայրենանուէր մեծագոյն վարդապետներէն Գրիգոր Տաթեւացի խորհրդաստ եւ ուժգնօրէն թելադրական պատկերով մը կը բարացուցէ հայութեան վերաբերումը յարութեան հանդէպ։ Յարութեան աւետիսը հայուն համար այն է ինչ որ է ազատութիւնը անոր համար որ «գրկուած է հայրենիքէն, բանտին մէջ դրուած ըլլալով, եւ երբ իր ազատութեան գինը կը հայթայթուի՝ կ'ուրախանայ եւ երբ կը վճարուի՝ առաւել եւս կ'ուրախանայ» (ՋՄԵՌԱՆ ՀԱՅՈՐ)։ Հայութիւնը Քրիստոսի յարութե՛ամբ իր փրկութեան եւ յաղթանակի ճամբան գտաւ աննկարագրելիօրէն ահաւոր կացութիւններուն մէջ, ուր մահը իր դառն չունչովը ծխոտեր էր մեր ազգի կեանքի ողջ մթնոլորտը։

Այս տարի, քանի մը օր ետք, մենք դարձեալ ժամադրուած ենք մեր Նահատակներուն հետ։ Ապրիլեան Եղեռնի, հայութեան դէմ գործուած ցեղասպանութեան զոհ գացած մեր հայրերն ու մայրերը, որոնց հետ վերստին պիտի նստինք խօսքի եւ հաշուետուութեան, պիտի ըսեն մեզի. «մեր մահուամբ մա՛հը ընկճեցինք որովհետեւ մեր Տիրոջ Յիսուսի յարութեան վկայութիւն տուինք մեր կեանքով, գործով եւ մահով, որովհետեւ Ինք Իր մահուամբ մահը կոխեց, եւ կեանքի ու անմահութեան դուռը բացաւ։ Հետեւեցէ՛ք մեզի, ինչպէս մենք հետեւեցանք Իրեն։ Ձեր կեանքով ու գործով վկայութիւն տուէք Քրիստոսի յարութեան եւ վեր պիտի մնաք ժանգ-մահուան մեռցնող զօրութենէն»։

* * *

Գործք Առաքելոցի նոյն հատուածին մէջ կայ ուրիշ պատկեր մը, որ ամենէն պերճախօս «վկայութիւն»ներէն մէկն է արուած այն հաւաքականութեան կողմէ, որ իր կեանքը կ'ապրէր յարութեան հրամայականին ներքեւ։ Քրիստոնեայ առաջին սերունդին մասին սրբախօս հեղինակը կ'ըսէ. «Հաւատացողներու բազմութիւնը մէկ սիրտ եւ մէկ անձ էր. անոնցմէ ոչ ոք իր ինչքի մասին կ'ըսէր թէ ի՛րն է. այլ անոնց ամէն ինչը հասարակաց էր» (Դ. 32)։

Քրիստոսի Յարութեան եւ անմահութեան հաւատացող մարդիկ իրենք զիրենք չեն կրնար սահմանափակել իրենց անհատ գոյութեան նեղ պարունակին մէջ։ Առաջին դարերու քրիստոնեաներու սիրոյ, միասնութեան, փոխադարձ իրերօգնութեան ապրումներն ու գործքերը, որպէս համայնք, իբրեւ Քրիստոսով միացած ժողովուրդ իրենք զիրենք ըմբռնելու եւ ըստ այնմ ապրելու ոճը իրենց կեանքի եւ գործի իւրայատուկ ոճն էր։ Ատով անոնք կը չահէին ոչ-քրիստոնեաներու, նոյնիսկ զիրենք հալածողներու հիացումը։

Այսօր, մասնաւորաբար մեր ազգին համար, սիրոյ եւ հաւատքի, արեան եւ անունի, լեզուի եւ մշակոյթի, անցեալի ժառանգի եւ ապագայի լինելութեան անքակտելի կապերով իրարու զօդուած հայ ժողովուրդի զաւակներուն համար, սերտ միութեան, այսինքն՝ փոխադարձ իրերազօրացմամբ ապրելու եւ գործելու ճամբան մեր փրկութեան եւ յարութեան սլաքի ուղղութեամբ քալելու միակ ճամբան է։ «Ըլլալ մէկ սիրտ եւ մէկ անձ», եւ չմտածել իմ-ի, մեր-ի եւ «քու»ի, ձեր-ի մասին այնքան որքան՝ բոլորի, համայնութեան, ամբողջութեան մասին, Մայր Հայրենիքէն մինչեւ համատարած ափերը այս սփիւռքեան աշխարհին։

«Մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի յարութեան մասին վկայութիւն տալ»ու ամենէն վաւերական առաքելատիպ ոճն է սիրոյ եւ միութեան, եղբայրութեան եւ համայնութեան հրամայականով կեանքը ապրելու եղանակը։ Եկէ՛ք, հետեւաբար, այս Զատկի տօնին, երբ զիրար կ'ողջունենք «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց» աւետաբեր բառերով, զգա՛նք մեր ձեռքերուն սեղմումներուն, մեր ողջագուրումներուն եւ մեր նայուածքներուն մէջ «մէկ սիրտ եւ մէկ անձ» ըլլալու մեր խոր էութիւնն ու հարազատութիւնը եւ անոր լոյսին տակ գործնապէս արժեցնելու Քրիստոսի Յարութիւնը մեր յարուցեալ ազգի յարութենական կեանքին մէջ։

1987

ՔԱԼԵՆՔ ԵՄՄԱԻՈՒՍԻ ՃԱՄԲԷՆ

«Խաղաղութի՛ւն ընդ ձեզ, ես եմ,
մի՛ երկնչիք»
(ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆ, ԻԴ, 36)

Շաբաթ մը ամբողջ Երուսաղէմ քաղաքը անցուցած էր աննախընթացօրէն եռուն եւ եզակիօրէն տենդոտ կեանք մը։ Այն օրէն ասդին, երբ Յիսուս անունով ճանչցուած եւ Բաբբի անունով որակուած տարօրինակ վարդապետը ժողովրդական բացառիկ խանդավառութեան ալիքներով «ովսաննա»ներու գոչումներով, ձիթենիի ու արմաւենիի ոստերով եւ նոյնիսկ իր ոտքերուն առջեւ հագուստներու սփռումով մուտք գործեց սուրբ քաղաքը, ամբողջ չաբաթ մը Երուսաղէմի համայն ժողովուրդը ապրեցաւ ցնցիչ պահեր տեսնելու անոր հալածուիլը, դատուիլը, չարչարուիլը, փչեպսակով ձաղկուիլը, խաչուիլը եւ թաղուիլը։ Հրապարակները, աւեանները, փողոցները կը յորդէին ժողովուրդով, որ ամբոխային հոգեբանութեամբ նոյնիսկ մասնակցած էր քամահրանքի չարժումին «ի խաչ հան զդա» գոռալով հռոմէացի կուսակալ-կառավարիչ Պիղատոսին. հետաքրքրաշարժ գնացքով, նոյնիսկ որոշ գոհունակութեամբ, հետեւած էր անոր խաչակրական տաժանագին մագլցումին դէպի Գողգոթայի բարձունքը։ Երուսաղէմը աննկարագրելի հեւքի մէջ էր ապրած։

Փոթորկալից ալիքները յանկարծ իջան ու մեղմացան երբ Յիսուսի մարմինը խաչէն վար առնուեցաւ եւ հողին մէջ ամփոփուեցաւ ու գերեզմանը հսկայ քարով կնքուեցաւ։ Ամէն մարդ տուն վերադարձաւ։ Ոմանք, ղեկավար անձերը եւ նախանձախնդիր, ազգայնապաշտ ու կրօնայոյզ տարրերը հանգիստ քունի մէջ մտան իրենց «յաղթանակ»ին գափնեպսակը իրենց հոգիներուն վրայ դրասանգած։ Ոմանք, խաչեալին ու թաղեալին համակիրները, հաւատացողները, մտերիմները, բա-

րեկամները, ծանրագոյն հոգեխռովութեան վիճակին մատնուած էին. անոնցմէ չատերը չաբթուան տրամին ելքը ողբերգական յանգումի մը կը նկատէին եւ անոր մէջ կը տեսնէին իրենց սնուցած յոյսերուն փլուզումը։

Այսպէս չփոթած ու ճմլուած սրտերով երկու անձեր Յիսուսի համախոհներու խաւերէն, Անոր աշակերտողներու եւ հետեւողներու շրջանակներէն, սկսեր էին վերադառնալ Երուսաղէմէն բաւական հեռու գտնուող Եմմաուս գիւղը։ Ճամբու ընթացքին կը զրուցէին ու կը ջանային հասկնալ բոլոր պատահածներուն, տարօրինակ դէպքերուն իմաստը։ Ինչո՞ւ այսպէս ապարդիւն վերջ գտնէր պատմութիւնը անոր, որ ինք կոչուած էր պատմութիւն կերտելու, ըստ իրենց հայեցողութեան եւ սպասումին...։

Յանկարծ անծանօթ ճամբորդ մը իրենց միացաւ եւ հարցուց թէ ի՞նչ նիւթի մասին այսպէս հանդարտօրէն բայց տխրաբար կը զրուցէին։

- Դո՞ւ միայն կաս Յերուսաղէմ. դո՞ւն ես միակ անձը, որ օտարականի մը պէս չի դիտեր կամ չգիտցաւ թէ ինչ անցաւ-դարձաւ այս օրերուն Երուսաղէմի մէջ։

- Ի՞նչ պատահեցաւ,- անհաւատալի պարզամտութեամբ հարց տուաւ «օտարականը»։

- Նազովրեցի Յիսուսին պատահածները,- պատասխանեցին.- խօսքով ու գործքով հզօր մարգարէ մըն էր ան, թէ՛ առաջի Աստուծոյ եւ թէ՛ առաջի ժողովրդեան։ Ջիմացա՞ր թէ ինչպէս մեր ազգի քահանայապետներն ու մեծաւորները մատնեցին եւ մահուան դատապարտել տուին զայն եւ խաչ բարձրացուցին։ Մինչ, մենք կ՛ակնկալէինք որ ան պիտի ըլլար այն անձը որ պիտի փրկէր Եբրայեցի մեր ժողովուրդը։ Եւ ահա արդէն երեք օրեր անցած են իր մահէն ասդին...։ Տակաւին, մեր շրջանակէն գտնուեցան կարգ մը կիներ, որոնք զարմանք պատճառեցին մեզի, որովհետեւ այս առտու անոր գերեզմանը այցելեր էին եւ մարմինը այնտեղ չէին գտած. նոյնիսկ հրեշտակներ երեւցեր էին անոնց եւ ըսեր էին թէ ան ողջ է։ Մեզմէ, անոր առաքեալներէն, ոմանք գացին գերեզմանը եւ հաստատեցին կիներուն ըսածները, գերեզմանը թափուր էր եւ զինք չտեսան։

Յանկարծ անծանօթը դարձաւ եւ համարձակ ու հեղինակաւոր շեշտով ըսաւ անոնց.

- Ո՛վ անմիտներ եւ թուլասիրտ մարդիկ. չէ՞ք կրնար հաւատալ այն բոլորին, զոր մարգարէները խօսեցան։ Չէ՞ք յիշեր որ մարգարէները ըսած էին թէ Օծեալը՝ Քրիստոս պիտի չարչարուէր եւ ապա

մտնէր իր փառքին մէջ։ Եւ այսպէս սկսաւ մեկնաբանել մարգարէներու գիրքերը եւ բացատրել այն խօսքերը որոնք անոր կը վերաբերէին։

Եմմաուսի երկու ճամբորդները զարմանահար եղած էին։ Արդէն մօտեցեր էին այն գիւղը, ուր կ՛երթային։ «Օտարականը» ուզեց բաժնուիլ իրենցմէ պատրուակելով թէ ինք աւելի հեռու տեղ պիտի երթար։ Այնքան գրաւուած էին անոր անձով եւ խօսքով որ ստիպեցին զայն որ իրենց մօտ մնար. արդէն երեկոյ էր եւ օրը՝ տարաժամեալ։ Յանձն առաւ եւ անոնց բնակարանը մտաւ։ Երբ ընթրիքի նստան, «օտարականը» հացը առաւ, օրհնեց, բեկանեց եւ տուաւ անոնց։ Այն ատեն անոնց աչքերը բացուեցան եւ զայն ճանչցան։ Յիսո՛ւսն էր։ Բայց ան յանկարծ աներեւութացաւ իրենց տեսողութենէն...։

Եմմաուսի երկու ճամբորդները զարձան իրարու եւ ըսին. «միթէ մեր սիրտերը չէի՞ն ճմլուեր երբ ան կը խօսէր ճամբորդութեան ընթացքին եւ ինչպէ՛ս Սուրբ Գիրքը կը բանար ու կը բացատրէր մեզի։ Ի՛նքն էր, Յիսո՛ւսը՝ յարուցեալ»։

Իսկոյն վեր ելան ու Երուսաղէմ վերադարձան եւ գտան տասնեմէկ առաքեալները միատեղ հաւաքուած եւ նաեւ ուրիշներ անոնց հետ միասին, ու ձայնեցին.

- Տէրը իրապէս յարութիւն առաւ եւ երեւցաւ Սիմոնին։

Ու սկսան պատմել այն ինչ որ պատահեցաւ Եմմաուսի ճամբուն վրայ եւ ինչպէս Ան յայտնուեցաւ իրենց եւ ճանչցուեցաւ իրենց կողմէ, հացի բեկանումի արարքով։

Եւ մինչ այսպէս ոգեշնչուած կը չարունակէին պատմել, յանկարծ Յիսուս եկաւ ու կեցաւ իրենց մէջ եւ ըսաւ իրենց.

- Խաղաղութի՛ւն ձեզի, ես եմ, մի՛ երկնչիք։

* * *

«Ես եմ, մի՛ վախնաք»...

Ահա այդ դեղեցիկ օրէն ասդին, դարեր ու դարեր չարունակ, այդ ձայնը հնչեց ողջ աշխարհի մէջ, եւ կը հնչէ այսօր, մասնաւորաբար Զատկի այս առաւօտուն։ Քրիստոս՝ է՛ այսօր ինչպէս էր երէկ եւ ինչպէս պիտի ըլլայ վաղը եւ միշտ եւ յաւիտեանս։ Յարութեան դէպքը եկաւ փաստելու, որ Յիսուսի մեր մէջ ներկայութիւնը վերջ չունի եւ մահը անզօր է այդ յաւիտենական ներկայութեան դիմաց։ Ձչմարտութիւնը՝ Քրիստոսով մարմնաւորուած եւ անճնաւորուած՝ մահ չի ճանչնար։ Մարդը որպէս աստուածային անմահ բնութեան իր մէջ առկայութեամբ թրծուած անձ՝ անմահութեան կոչուած էակ է։ Մարմնեղէն իր գոյութիւնը իր գոյութեան ամբողջութիւնը չէ։ Ըլլալու երկրաւոր ու ժամանակաւոր կերպն է միայն, սոսկ մէկ մասը իր ամբող-

ջուրեանը: Մարդը կը դադրի ճշմարտօրէն մարդ ըլլալէ այն պարագային երբ ինքզինք ընդունի եւ ըմբռնէ որպէս նիւթեղէն պայմաններով սահմանաւորուած էակ: Այլեւս դժուար կը դառնայ գծել սահմանը իր եւ գոյութեան այլ արտայայտութիւններուն՝ ֆիզիքական եւ կամ գուտ կենդանական կերպերուն միջեւ: Մարդուն մէջ երբ աստուածայինը խափանուի կամ անտեսուի եւ կամ չքանայ, մարդուն իսկ մեղքին հեղձուցիչ ազդեցութեան տակ, այն ատեն մահը իրեն եկած կ'ըլլայ իր կեանքին իսկ մէջ:

Քրիստոս իր յարութեամբը մարդուն տուաւ ա՛յդ հաւատքը: Եւ հաւատքը դարձաւ անխորտակելի ոյժ խորտակելու համար մահը, այսինքն՝ այն գիտակցութիւնը որ մարդ մահով իր վերջը կը գտնէ: Այդ հաւատքը մարդուն մէջ սպաննեց կասկածն ու վախը եւ դարձաւ աղբիւր արիութեան, յոյսի եւ յաղթանակի: Առանց այդ հաւատքին, ինչպէս Պօղոս Առաքեալ մեզ կը հաւաստիացնէ, ամբողջ քրիստոնէական կրօնը կը պարպուի իր կենսունակութենէն եւ Քրիստոսի բերած կրօնին քարոզութիւնը կը դառնայ պարզապէս դատարկաբանութիւն: Մեր ուշքը մշտաբաց պահենք Առաքեալի հուչակաւոր վկայութեան. «Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւնն մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն ձեր» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14):

Այդ հաւատքը առաջին դարերուն քրիստոնէութեան քարոզութեան ամենէն զօրաւոր, ամենաշարժ լծակը հանդիսացաւ: Անվեհեր քաջութեամբ մահուան դէմ նետուեցան անոնք, իրենց հաւատքը ամբողջին պահելու եւ լայնօրէն տարածելու համար: Աշխարհն ամբողջ կը զարմանար երբ կը տեսնէր այդ հաւատքէն բռնուած անձերու դէմարդկային թուլութ այն ոյժը, որով անոնք հալածանքն ու չարչարանքը կը ստանձնէին անօրինակ պատրաստակամութեամբ եւ մահուան դիմաց կը նետուէին հոգեկան անբացատրելի հանդարտութեամբ եւ նոյնիսկ երջանկութեան զգացումով:

* * *

Երբ թերթատենք պատմութիւնը մեր սեփական Հայ ժողովուրդին, առաջին իսկ ակնարկով անոր բոլոր էջերուն վրայ անգիր դրոշմըւած կը գտնենք «ես եմ, մի՛ երկնչիք» քրիստոսախօս բառերը Ցարուցեալ Տիրոջ փառաչունչ ոգիովը ներթափանցուած: Մեր ազգային դրօշին վրայ արձանագրուած ունեցանք այդ բառերը, որովհետեւ մեր սրտերու մէջ չաղախուած էին անոնք այն օրէն ասդին երբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ձեռքերով անոնք քանդակուեցան Տրդատ արքայի թագին ու մականին վրայ: Եմմաւուսի ճամբան չարունակուեցաւ եւ անցաւ Հայաստան աշխարհէն...: Ցարուցեալ Յիսուս քալեց հայ ժողովուրդի

զաւակներու կողքին, բացաւ անոնց աչքերը Լուսաւորչի հաւատքին լոյսովը, բացաւ սուրբ գիրքերը Ս. Մեսրոպի գիր-բանաձիւով, բացաւ հայոց սրտերը եւ հաւատքը լեցուց այնտեղ կենսատու արեան նման, վառ ու բուխ:

Այսօր, 20-րդ դարու այս վերջալուսային տարիներուն, երբ հայութեան կեանքը աշխարհի փոթորիկներուն դիմաց բացուած բոց մըն է, ե՛ւ ի Մայր Հայաստան ե՛ւ յարտասահման, յարութեան հաւատքը, մահուան վրայ յաղթանակ տանելու կամքը, յոյսը եւ ձգտումը, նեղութեանց ու տառապանքին մէջէն տոկուն, անընկճելի արիութեամբ քալելու եւ յուսահատութեան փորձութեան չենթարկուելու մեր հայկազնեան ցեղի դարաւանդ ոյժը պէտք է իւղ դառնան մեր սրտերէն ճրագներուն մէջ: Այն ատեն աշխարհի փոթորիկները չեն կրնար մարել այն բոցը, որուն պայծառ վառումը նուիրականագոյն պարտականութիւնն է ամէն մէկ հայու, անհատաբար, եւ՝ բոլոր հայերուն, համայնաբար, որպէս ժառանգորդները, հետեւողները եւ չարունակողները յարութենապաշտ մեր ազգի սրբազան կոչակին եւ ուղիին:

Աշխարհի մէջ ներկայիս տիրող նիւթապաշտական կեանքի փորձութեանց դիմաց՝ հոգիի, հոգեկանի գերակշռութեան գիտակցութիւնը եւ անոր հրամայականին տակ մեր կեանքը վարելու իմաստութիւնը պէտք է դառնան մեր յարացոյցը, որովհետեւ անոնք, այդ գիտակցութիւնն ու իմաստութիւնը, Քրիստոսի յարութեան եւ մեր ժողովուրդի չարունակական վերապրումին ճառագայթումն են մեր հոգիներուն եւ կեանքերուն մէջ:

«Ես եմ, մի՛ երկնչիք» բառերը ի՞նչ կ'ըսեն մեզի այսօր: Կը հաւատա՞նք որ կեանքի ստեղծիչը եւ անմահութեան աղբիւրը՝ Քրիստոս՝ մեզի հետ է: Կը զգա՞նք արդեօք որ մենք մեր համոզումներով, զգացումներով եւ գործերով Իրեն հետ ենք եւ Ինք մեզի հետ կը քալէ աշխարհի այս յորձանուտ եւ փորձանալից կեանքի ուղիներուն վրայ, այնպէս ինչպէս քալեց Եմմաւուսի երկու ճամբորդներուն հետ:

Ապրիլ ամիսը չփակուած՝ մեր ազգի նոր յարութեան նախօրեակը պիտի ոգեկոչենք — Ապրիլ 24-ի եղեռնը, 1915-ի Ցեղասպանութենէն, մահուան դատապարտուած մեռելներէն յարութիւն առնելու մեր «ոօն»ը պիտի պանծացնենք: Պիտի ըսենք մեր ժողովուրդին եւ համայն աշխարհին, որ Ցարուցեալ Փրկիչը մեզի հետ քալեց անապատներու աւազներուն վրայէն եւ Իր յարութեան հաւատքը եւ լոյսը մեզի տուաւ որպէս մարմին եւ արիւն, որպէս սուրբ հաղորդութիւն: Անոնցմով սնած՝ մենք քալեցինք անցնող եօթանասուն տարիներու ընթացքին թէ՛ Մայր Հայաստանի եւ թէ՛ Սփիւռքի տարածքին, վերակենդանութեան, անմահութեան չունչը խառնած մեր կեանքին:

Ներկայ օրերուն, մենք կը զգանք, որ յարութեան չունչը նոր ու չքեղ ինքնաբխումով կը կենսաւորէ մեր ժողովուրդի ապրումները Ղարաբաղէն մինչեւ Երեւան եւ Մոսկուայէն մինչեւ աշխարհի չորս ծագերը։ Ի՛նչ վերակենսաւորիչ զօրութեամբ պոռթկում էր, անցնող երկու ամիսներուն՝ փետրուարի եւ Մարտի ընթացքին, յանուն արդարութեան, յանուն իրաւունքի եւ ի սէր մեր ազգային արժանապատուութեան՝ միակամ արտայայտութիւնը, մարդու եւ հայու վայել լրջութեամբ եւ օրինական ու խաղաղասիրական օրինակելի ու այնքան տպաւորիչ մեծավայելչութեամբ, անմահութեան ճգտող մեր զգացումներուն եւ ապրումներուն։

Ինքնին գեղեցիկ է այդ չունչը, որովհետեւ, կը հաւատամ, Քրիստոսի անմահութիւն բուրող չունչէն կ՚առնէ իր բխումը։ Անմահութիւն բարբառող հայութեան պատմութեան դրուագներէն կ՚առնէ ան իր զօրութիւնն ու գնացքը։ Բայց հարկ է որ մեր կողմէ իւրացումը այդ չունչին՝ ըլլայ խորունկ եւ ճշմարիտ, անկեղծ եւ վաւերական։ Այլապէս, խանդավառութեան մը փրփրայարոյց չարժումին պէս կրնայ մարիլ։

Մեր Ս. Եկեղեցին Քրիստոսի Յարութեան չնչաւորութեան աղբիւրն է հայութեան կեանքին մէջ։ Հայց. Ս. Եկեղեցիին ոտքերով Քրիստոս կը քալէ մեզի հետ ամբողջ աշխարհ դարձած Եմմաուսի մեր ճամբուն վրայ։ Որքա՜ն կենսական եւ բարերար ուղեկցութիւն է մեր ճամբորդութիւնը Քրիստոսի ընկերակցութեամբ եւ մեր Հայց. Ս. Եկեղեցւոյ քայլերով։ Աշխարհայնապաշտ դարձող այս աշխարհի մթնոլորտին մէջ աշխարհէն վեր մնալիք եւ աշխարհայինէն չնուաճելիք մեր կեանքին համար հարկ է որ յարութեան, անմահութեան, անմեռելութեան հաւատքը ամուր եւ անխախտ մնայ մեր հասկացողութեան եւ կեանքի ոճին մէջ։

Ամենայերմ փափաքով եւ հայրական քաղցրագոյն յորդորով կը խնդրեմ մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներէն, եւ կը յանձնարարեմ, որ ամուր պահեն իրենց հաւատքը Քրիստոսի Յարութեան եւ անկէ առուակուած հայութեան յարութեան, մահուան դէմ տարուած յաղթանակին վրայ։ Բազմակնճիռ հարցերով, բազմուղի ճամբաններով, բազմագոյն երանգներով, բայց յաճախ հոգեկանօրէն ժժգունող երեւոյթներով յատկանշուած 20-րդ դարու կեանքին մէջ մենք պէտք ունինք ընկերակիցի։ Չենք կրնար ապրիլ ու քալել առանձին, միս-միայնակ։ Դարը թոյլ չի տար։ Բնականօրէն պիտի ունենանք բազում ուղեկիցներ աշխարհի բազմագոյն եւ յոլովախօս եւ այլազին ժողովուրդներէն եւ ժողովուրդներու անհամար խաւերէն։ Բայց այդ բոլորին մէջ չմոռնանք ամենէն մեծ ուղեկիցը, Եմմաուսի «օտարականը», ուղեկիցէն աւելի՝ ուղեցոյց-առաջնորդը, Յարուցեալ Փրկիչը՝ Յիսուս Քրիստոս, որ մեզի միշտ կ՚ըսէ անվերջ յանկերգի քաղցրագոյն մեղեդիի մը նման.

«Ես եմ, մի՛ երկնչիք»։

Ուղեցոյց այդ «օտարական» ճամբորդին եկած է միանալու հոյլը մեր սրբազան հայրերուն, որոնք Յարուցեալ Յիսուսի թեւերուն մտած՝ կը քալեն դարերու ճամբով իրեն հետ, եւ այլեւս դարձած են լուսաւառատ Արեգակին ճաճանչները մեր կեանքի ուղեգնացութեան ընթացքին մէջ։

Եկէ՛ք հետեւաբար, չարունակենք, յառաջ տանինք մեր աշխարհագնացութիւնը փարոսային դերով ընկերակցութեամբը Յարուցեալ Փրկչին եւ անմահ մեր հայրերուն, որպէսզի աշխարհագնացութեան մեր քայլերը դառնայ յաւիտենագնացութեան ուղեւորութիւն մեր ազգի յաւերժութեան հեռանկարով զունաւորուած եւ մասնաւորուած։

Զատկի այս հրաշափառ տօնի առաւօտուն, երբ արեգակին հետ միասին եւ որպէս «Արեգակն Արդարութեան» մեր կեանքին մէջ վերստին կը ծագի Յարութեան լոյսը, բանա՛նք մեր հոգիները եւ ներթափանցուինք, զօրանանք ու արիանանք Յարուցեալ Փրկիչին սրտապնդող զօրութեամբը եւ ջանանք, մեր ճիգերու գերագոյն լարումով եւ պրկումով յառաջ տանիլ մեր կեանքի ուղեւորութիւնը որպէս նոր ներդրում հայութեան եւ մարդկութեան քաղաքակրթութեան առողջարար կենսընթացին մէջ։

«Ես եմ, մի՛ երկնչիք»։

Վախին յաղթել գիտցող մարդն ու ազգն են որ արժանի են Քրիստոսի յարութեան։ Այս հաւատքով սեղմենք իրարու ձեռքերը, նայինք իրարու աչքերուն մէջ եւ ըսենք.

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց
Զեզի մեզի մե՛ծ աւետիս...։

1988

«ՄԱՀ, Ո՞ՒՐ Է ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆ ՔՈ»

«Ընկլաւ մահ ի յաղթութիւն.
Ո՞ւր է, մահ, յաղթութիւն քո,
Ո՞ւր է, դժոխք, խայթոց քո»:
(Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 55)

Քրիստոնէութեան խորախորհուրդ մեկնաբան, Աւետարանի բանիբուն քարոզիչ, քրիստոնէական հաւատքի ամբողջանուէր տարածիչ՝ Պօղոս Առաքեալի կեանքին եւ մտածողութեան մէջ չատ լայն եւ որոշադրիչ տեղ ունի Քրիստոսի Յարութիւնը: Իր դարձը ի քրիստոնէութիւն՝ Յարուցեալ Փրկչի երեւման զօրութեամբն էր որ տեղի ունեցաւ: Ինք չէր նմաներ միւս առաքեալներուն, տասներկուքին, որոնք Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի ընթացքին եւ չաղուածքին մէջ ընդելուզուած էին եւ երկրաւոր Վարդապետը ճանչցած՝ մտերմական հանդիպումի եւ չարունակական աշակերտութեան մէջէն: Սաւղոսը չէր եղած հետեւող, այլ՝ հալածող: Հալածողէն իր անցքը հետեւողի կերպարին՝ եղաւ իր հանդիպումովը մահուան վրայ յաղթանակ տարած, անմահութեան ճամբան բացած, գերեզմանէն յարութիւն առած Քրիստոսի հրաշակերպող ազդեցութեամբը Դամասկոսի ճամբուն վրայ (կարդա՛ ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔ. Թ. 1-9, ԻԲ. 5-6, ԻՋ. 12-18):

Ինք ժողովուրդի պարզ խաւերուն մէջ պարզօրէն ապրող Վարդապետը չէր ճանչցած: Երբեմն ժողովուրդէն, բայց յաճախ թէ՛ հրեայ եւ թէ՛ հռոմէական իշխանութիւններէն արհամարհուած, հալածուած, դատապարտուած, ձաղկուած, չարչարուած, խաչուած եւ ի վերջոյ թաղուած Յիսուսը չէր իր ճանչցած Յիսուսը: Ինք Յիսուսին հանդիպեցաւ յետ Յարութեան շրջանին, աւելի ճիշդ՝ Յիսուս իրեն հանդիպե-

ցաւ երկինքէն լուսեղէն եւ ձայնեղէն հզօր ներգործութեամբ մը, որ յաղթական Տիրոջ ոյժը կը բերէր ու կը ներսուզէր իր կեանքին մէջ։ Ահա թէ ինչո՛ւ յարութեան գաղափարին եւ իրողութեան մեծագոյն, պերճարան եւ հզօրաչեշտ ախոյեանը հանդիսացաւ թէ՛ իր կեանքով, թէ՛ իր նամակներով («Թուղթ») եւ թէ՛ իր գործերով։

Ահա այս առաքեալն է, որ Քրիստոնէութեան ամենէն մեծ ճշմարտութիւնը եւ անոր՝ մարդկային կեանքին մէջ ունեցած ոյժը կ՛արտայայտէ ըսելով. «Մահը ընկլուզուեցաւ յաղթութեանը մէջ յարուցեալ Փրկչին», եւ հարց կու տայ դիմառնական ոճով. «Ո՛վ մահ, ո՞ւր է քու յաղթութիւնդ. ո՛վ դժոխք, ո՞ւր է քու խայթող ասեղը»։

Դարեր չարունակ մահն էր որ մարդուն ըսած էր. «Ո՛վ մարդ, ո՞ւր է քու յաղթութիւնդ. իմ մէջս դուն կ՛ընկլուզուիս եւ ինձմով կը վերջանաս. մի՛ հպարտանար կեանքովդ. ես եմ Տէրը, վճռարճակ դատաւորը եւ վերջակէտը քու կեանքիդ»։

Ի՜նչ համարճակութիւն էր, ուրեմն, Պօղոս Առաքեալին համար դարերու խօսքին ընթացքը հակառակին շրջել եւ մահուան դիմաց կեանալ ու անոր ամենազօրութեան ոյժը խորտակուած տեսնելով՝ մահը մահացած հռչակել։ Ուրկէ՞ կ՛առնէր Պօղոս Առաքեալ պատմութեան մէջ չտեսնուած այս իմաստութիւնն ու քաջութիւնը։ Ինքը՝ որպէս մարդկային հունաւոր եւ մահկանացու էակ՝ մահուան անդիմադրելի ճակատագրին ենթակայ, ի՞նչ ոյժ կը զգար իր մէջ նման յեղափոխիչ հարցում ընելու մահուան, իր բառերը փոխ առնելով մարգարէական խօսքերէն (ՈՎՍ., ԺԳ. 14)։

Իր խօսքին աղբիւրը Քրիստոսի Յարութիւնն էր, որով Յարուցեալ Փրկիչը «մահուամբ զմահ կոխեաց եւ յարութեամբն իւրով մեզ զկեանս պարգեւեաց»։ Մարդկութեան կեանքին մէջ այլեւս մահը իր սպաննիչ, ահագնազօր ոյժին մէջ խորտակուած էր. մահուան վախը որ կապարի ծանրութեամբ կը ճնշէր մարդոց գիտակցութեան վրայ եւ փուչի պէս կը ծակծկէր անոնց սիրտերը, փարատած էր հոգիներէն անոնց, որոնք Քրիստոսի հաւատքը այլեւս խառնած չէին իրենց արեան, մորթին եւ կեանքին հետ։

* * *

Առաքեալի մտածողութեան մէջ մահուան պատճառ նշուած է մեղքը ։ Սա ինքնին գոյութենական իրողութիւն մըն է մեր կեանքին մէջ, որուն չատ քիչ անգամ կ՛անդրադառնանք։ Մեղքը մարդու կեանքին մէջ կը սպաննէ բուն կեանքը, մարդուն հոգեկան ապրումներուն, բարոյական հասկացողութիւններուն եւ աստուածադրոշմ կենցաղին մէջ մահուան դատապարտելով անոր անանց եւ անմեռ որակն ու բո-

վանդակութիւնը։ Մարդ կայ, որուն ապրած օրերուն մէջ իսկ մահը իր տիրապետութիւնը հաստատած կ՛ըլլայ, անոր մէջ ոչնչութեան կամ անգործութեան դատապարտելով յաւիտենական, անմահական ճշմարտութիւններն ու արժէքները։ Յաւիտենականութեան ներկայութիւնը սկիզբ չ՛առներ միայն մահէն ետք. ան ներկայ է մեր մէջ այս երկրի վրայ, ֆիզիքական ու չնչաւոր մեր գոյութեան իսկ պայմաններուն տակ։ Ինչպէս երկնաւոր Վարդապետը ինք ըսաւ, «արքայութիւնն երկնից ի ներքս ի ձեզ է»։ Ան որ իր ժամանակային եւ երկրաւոր կեանքը կ՛ապրի յաւերժական արժէքներու գիտակցութեամբն ու գործնական արտայայտութեամբը, մասնակի՛ց է Յարութեան խորհուրդին, որովհետեւ յաւիտենականութիւնը կ՛ապրի արդէն ժամանակով ու երկրային տարածքով պայմանաւոր եւ հունաւոր իր գոյութեանը մէջէն։ Մեղքին չէզոքացումը եւ չքացումը կը հարթեն ճամբան այդ յաւիտենականութեան։ Սրբութեան ձգտումը մարդուն մէջ երբ կենդանի է եւ գործօն՝ յաւիտենականութեան ներկայութեան երաշխիքը կը բերէ անոր։ Այդ չէ՞ պատճառը որ քրիստոնէական եկեղեցին Քրիստոսի յարութեան տօնէն առաջ քառասուն օր Մեծ Պահոց շրջանը հաստատած է, որպէսզի հաւատացեալները պայքարին իրենց մէջ մեղքին գրաւած դիրքին եւ ազդեցութեանը դէմ եւ մաքրեն իրենց ներքին աչխարհը, որպէսզի կարենան ճաշակել յարութեան, յաւիտենականութեան չունչը իրենց կեանքին մէջ։ Մահուան վախը մարդոց հոգիներէն մշուշի նման կը փարատի, երբ սրբութեան չունչը փչէ այնտեղ, մեղքին խայթոցը բթանայ եւ աստուածատիպ պատկերը վերստին գտնէ իր լուսեղէն պայծառութիւնը, որուն ճառագայթն է մարդկային երջանկութիւնը, երկնքի թագաւորութիւնը, յաւիտենականութեան բարիքին վայելումը։

Մահը իր ոյժը կը կորսնցնէ նաեւ այն իմաստով, որ այլեւս չ՛ըմբռնուիր որպէս վերջը կեանքին, որովհետեւ կեանքը՝ ինք՝ հոգեկան անմահական իր էութեամբը վե՛ր կը մնայ փճացումի տիրութենէն. փճացողը, նիւթը եւ նիւթեղէնն չինուածքը, արդէն իր իսկ մէջ ունի իր քայքայումի սաղմն ու օրէնքը։ Կայսրին տրուած բաժինը կայսրին հետ կ՛անցնի։ Աստուծոյ տրուածը աստուածային է եւ աստուածայինը՝ անմահ։ Ահա ա՛յս է Քրիստոսի յարութեան դէպքին անհերքելի փաստն ու անառարկելի վկայութիւնը։

* * *

Պատմութիւնը, որպէս մարդկային կեանքի կենսագրութիւն, ուրիշ խօսք չունի քան խօսքն այս յարութենական ճշմարտութեան։ Յորենին կեղեւն ու յարդը միշտ գացեր են եւ ցորենի կենսատու ոյժն է

մնացեր եւ դարձեր կենսածնունդ ոյժ մարդոց կեանքին մէջ: Դիտեցէ՛ք այս աշխարհի մէջ այս աշխարհէն վեր մնացած ստեղծագործութիւններու հրաշախօս արժէքները: Գացեր են ձեռքերն ու մատները մեծ արուեստագէտներուն. մնացեր են, եւ մնալու են, անսահմանելի հոգեկան տաղանդէն յաւերժութեան փոխանցուած կայծերը:

Հայոց պատմութիւնը մէկն է անոնցմէ, որոնք այս ճշմարտութեան հանդիսարանն են եւ այս հաւատքին զանգակատունը: Ինչե՛ր, ինչե՛ր են քանդուեր մեր պատմութեան երկայնքին եւ մեր հայրենի աշխարհի տարածքին: Ի՛նչ մարդիկ են անցեր, աշխարհի հողին հետ խառնելով իրենց մարմիններու բջիջները: Բայց մնացեր են հաւատքը, ոգին, գաղափարը, իտէալը, տաղանդը, տեսիլքը, այն բոլորը, որոնք յաւիտենականութեան անգիծ ու անտեսանելի թելերուն վրայ վերածուեր են գեր-երկրային, անդր-անցական, անդենական նուագի, որուն ունկնդրութիւնը ե՛ւ վայելք է ե՛ւ նորանոր ստեղծումներու ներշնչման:

* * *

Քանդարար ոյժի կոյր, ընդերկրային, տարերաչարժ հոսանք մը վերջերս, 1988-ի Դեկտեմբերի 7-ին, հեղ մը եւս անցաւ հայոց մայր հողին մէջէն եւ աննկարագրելիօրէն ծանր աւերակումներու ենթարկեց մեր հայրենի աշխարհին մէջ անմահութեան տենչով ապրող եւ ստեղծագործական զօրութեամբ իր կեանքը անմահութեան հետ խառնող ժողովուրդին կառուցած քաղաքներն ու չէնքերը, Լենինականի, Կիրովականի, Սպիտակի, Ստեփանաւանի եւ այլ, մերձակայ, շրջաններու մէջ ի հիւսիս-արեւմտեան կողմն աշխարհին մերոյ: Մահը վերստին փորձեց իր իշխանութիւնը հաստատել եւ իր անէացնող թագաւորութիւնը տարածել մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ: Տարաւ տասնեակ հազարներով մարմինները մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն. տառապանքի, անձկութեան, տնաւէրութեան մատնեց բիւր բիւրաւոր ուրիշ հայորդիք: Մահը սոսկ մահ չէր այնտեղ, այլ՝ դժոխքի պատառ:

Աւերածութեան եւ ողբերգութեան դժոխանման այդ տեսարաններուն դիմաց, մահը ուզեց անգամ մը եւս ըսել հայուն. «Ո՞ւր է յաղթութիւն քո»: Բայց, ի՛նչ ակնավայել պատկեր — հայ ժողովուրդը կեցա՛ւ մահուան դիմաց եւ թէ՛ իր մայրենի հողին՝ Հայաստանի մէջ եւ թէ՛ աշխարհի անծայրածիր տարածութեանց վրայ սփռուած իր գոյութեան վիճակին մէջ դարձաւ եւ ըսաւ, ու կ՛ըսէ մանաւանդ այսօր, Զատկի այս լուսապայծառ տօնին. «մահ ընկլա՛ւ ի յաղթութիւն. ո՞ւր է, մահ, յաղթութիւն քո»: Ցարութեան հաւատացող, անմահութեան կչռոյթով ապրած եւ ապրող այս ժողովուրդը, մէկ սիրտ, մէկ հոգի, մէկ կամք եւ մէկ ձեռք դարձած՝ իր հայրերու հոգիին նոր խօսք

տուաւ, ըսելու համար աշխարհին, թէ՝ յարութիւնը մեր կենսուղին է, որմէ չեղիլ, որուն դաւաճանել՝ մեր կենսագրութեան մէջ տեղ չունին:

* * *

Սիրելի՛ք,

Այս տարուան Զատիկը հայութեան համար տարբեր նկարագիր, տարբեր համ, տարբեր պատգամ ունի: Ամբողջ աշխարհը վկան եղաւ մեր վերյառնելու կամքին եւ, աւելին, մասնակից դարձաւ մեր վերականգնումի, վերապրկումի եւ վերակառուցումի համայնական եւ հրամայական առաքելութեան: Այս տարուան Զատիկը իւրայատուկ հրաւէր մը կ՛ուղղէ մեզի երկաձայն կոչով.-

ա.- Կոտրե՛լ մեղքին խայթոցը, որ խայթոցն է մահուան: Վերակազմել, վերամաքրել, վերաչինել, սրբացնել մեր հոգին, արմա՛տը մեր անմահութեան: Ազգովին կոչուած ենք քրիստոնէական հաւատքը վերաթարմացնելու եւ ջրդեղելու մեր հոգիներուն մէջ: Լենինականի աղէտը մեզի համար մարտահրաւէր մըն է: Կ՛ըսէ մեզի.- մահը իրական է. չենք կրնար խուսափիլ անկէ. մահը անհրաւէր եւ անսպասելի հիւր մըն է. ո՛չ ժամանակը յայտնի է եւ ո՛չ ալ գալու կերպը: Մահը, սակայն, տիրական չէ երբ մեր մէջ չի վերածուիր հոգեմաչումի եւ հոգեքանդումի: Իրական է, երբ դուրսէն կու գայ, առանց մեր կամքին, ընդառաջումին, նոյնիսկ երբեմն մեղսակցութեան: Նիւթէն ու նիւթեղէնէն անդին չի կրնար անցնիլ: Այո՛, կրնայ անցնիլ միայն այն ատեն, երբ մեր հոգիները գտնէ նիւթականացած, նիւթեղէնով տիրապետուած, մեղքով նուաճուած: Անոր ճարակի արօտավայրը ճահճացեալ հոգիներուն մէջ կը գտնուի: Մահը չի կրնար մօտենալ հոն, ուր անմահական սկզբունքներու, գաղափարներու, արժէքներու, գործերու թագաւորութիւնը կը տիրէ:

բ.- Փարատեցէ՛ք մահուան վախը ձեր հոգիներէն: Նորոգեցէ՛ք այն կենարար հաւատքը, որով կեանքը կ՛ըմբռնուի որպէս գերեզմանէն անդին եւս տարածուող գոյավիճակ, զուտ երկրայինէն տարբեր գոյակերպով: Երբ մարդ այդ հաւատքը իր մէջ վերածէ կեանքի գործօն ազդակի, իր ապրումներն ու կատարումները այս երկրագունդի վրայ տարբեր որակ, տարբեր տարողութիւն, տարբեր արժէք կը ստանան: Անոնց դիմաց՝ վախը խոյս կու տայ, ինչպէս խաւարը լոյսէն: Անոնցմով մարդուն մէջ անմարելի չունչ կ՛առնեն արիութիւնն ու ինքնավստահութիւնը, ստեղծագործականութիւնն ու երջանկութիւնը: Երկրային մեր գոյութիւնը երբ այցելուի հաւատքով մեր անդր-երկրային եւ ան-անցական կեանքին, այն ատեն Քրիստոսի յարութիւնը նոր ոյժի կը վերածուի մեր կեանքին մէջ եւ մենք անմահութեան քաղաքացինե-

րու իրաւունքը կը ստանանք այս երկրի վրայ ապրած կեանքի օրերուն իսկ մէջ։

* * *

Ահա թէ ի՛նչ հոգեկան ապրումներով, տրամադրութիւններով կ՚ողջունենք ձեզ բոլորդ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլոր թեմերուն մէջ, Թեմակալ Առաջնորդները, հոգեւորական դասը, ազգային ժողովականութիւնը, բոլոր համայնքային կազմակերպութիւնները ու միութիւնները, կրթական, մշակութային, ընկերային, երիտասարդական հաստատութիւնները եւ համայն հաւատացեալ ժողովուրդը, ի խորոց սրտի աղօթելով, որ Յարուցեալ Փրկիչը ձեզ վերածնցնէ Իր Յարութեան հաւատքին մէջ, որպէսզի անով զօրանաք եւ յաղթէք մահուան՝ թէ՛ կեանքին մէջ եւ թէ՛ կեանքէն ետք։

Տօնական այս առիթով, քաղցր սիրով եւ հոգեւոր անխորտակելի միութեամբ կ՚ողջունենք Մեր սիրեցեալ հոգեւոր եղբայրը՝ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսը։ Ի խորոց սրտի կը մաղթենք որ Հայաստանի երկրաշարժին վէրքը չուտով դարմանուի մեր բոլորի անվերապահ աջակցութեամբը եւ մասնակցութեամբը եւ նորին Վեհափառութիւնը վայելէ գալիք օրերը Հայաստանի վերապայծառացման եւ Ս.Էջմիածնի լուսաշող ճառագայթումին։

Եղբայրական սիրով կ՚ողջունենք նաեւ Հայց. Եկեղեցւոյ Պատրիարքական գոյգ Աթոռներու Գահակալները՝ յերուսադէմ եւ ի Կ. Պոլիս, հայցելով Աստուծմէ, որ Յարութեան նոյն հաւատքի ոյժովը պարգեւէ իրենց քաջառողջ կեանք եւ իրենց հոգեւորականութեան եւ ժողովուրդին վերածագումը՝ անմահութեան կեանքի բարիքներով առլցուն։

Թող յարուցեալ Փրկիչը Իր յարութեան չունչը տարածէ պատերազմէն հարուածուած եւ մահէն այնքան յաճախուող Լիբանանի մէջ, որպէսզի խաղաղութեան վերահաստատումով նոր եւ անմահական իրագործումներու շրջան մը բացուի մեր սիրելի երկրին եւ համայն Լիբանանի ժողովուրդին համար, որպէսզի բոլորս կարենանք միաբերան ու ինքնավստահ ըսել.

«Մահ, ո՞ւր է յաղթութիւն քո»։

1989

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՌԻԹ ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆՈՒԹԵԱՆ

«Նորացուցէ՛ք զօրինութիւն յարուցելոյն ի մեռելոց, որ նորոգեացն զտիեզերս։ Եկայք ժողովուրդք, նոր օրինութիւնս երգեցուք»։
(ՏԱՂԱՐԱՆ)

Փառք եւ գոհութիւն կ՚ընծայենք Աստուծոյ, որ բոլորիս չնորհեց երջանիկ ապրումը այս տարի եւս ողջունելու իր Միածին Որդւոյն Յարութեան կենդանարար աւետիսը։

Այսօր, Զատկի տօնին, ողջ քրիստոնեայ աշխարհը վերստին յոյսի եւ հաւատքի մակընթացութեան մէջ է։ Ամէն տեղ, Քրիստոսի թափուր գերեզմանէն մինչեւ Մինչին Արեւելքի, Եւրոպայի, Ծայրագոյն Արեւելքի, Ափրիկէի, Ամերիկաներու անծայրածիր տարածքներուն վրայ անհաշուելի թիւով քրիստոնեայ հաւատացեալներ իրենց մէջ կ՚ապրին այն մեծ գաղափարը, Յիսուսի Յարութեան պատմական իրողութեամբը նուիրականացած, թէ՝ մարդկային կեանքը տարիներու գումարին եւ տարածութեան սահմանաւորումին մէջ չունի իր ամբողջ բնութիւնը, տարողութիւնը եւ կոչումը. թէ՝ մարդ իր կեանքը իմաստաւորապէս ապրած կ՚ըլլայ ա՛յն ատեն եւ ա՛յն չափով երբ եւ որքան իր օրերը ապրի եւ իր ֆիզիքական գոյութիւնը արժեցնէ յաւիտենական կեանքի, անմահութեան տեսիլքին լոյսովը։

Բնական երեւոյթ է, որ ամէն օր մարդ իր կեանքը իրագործելով ժամանակի եւ տարածութեան պայմանադրական տուեալներուն մէջ, զրաւուած ըլլալով այդ ժամանակաւորին եւ տեղայնականին առօրեայ մտածումովը, քիչ անգամ առիթը կ՚ունենայ անդրադառնալու որ իր մէջ անմահութեան ձգտումը այնքան իրական է որքան կեանքը՝

ինք: Ահա Յարութեան Տօնը իր առջեւ կը բանայ սքանչելի պատեհութիւնն ու կարելիութիւնը իր մտածման սլաքն ուղղելու դէպի իր ներքնագոյն եւ հարազատագոյն աշխարհը եւ այնտեղ տեսնելու յաւիտենական կեանքի զգացումի առկայութիւնը, Քրիստոսի յարութեան հաւատքովը ջրդեղուած եւ իր գոյութենական ապրումներուն սերտօրէն եւ անքակտելիօրէն ընդելուզուած:

Որքա՛ն կը փոխուի մարդուն կեանքը երբ այսպիսի գիտակցութեան եւ հաւատքի լոյսով ներթափանցուի: Իր արարքները յանկարծ նոր իմն իմաստ կը զգենուն: Մահուան գաղափարին եւ հեռանկարին այն ահաւոր ճնշումը որով կը կքի հոգին վախի ծանրոցին տակ կամ անստուգութեան փշաթելին առջեւ, Յարութեան աւետիսովը կը փարատի, կ'անէանայ: Մարդը կը դառնայ արի, անվեհեր, յանդուգն, ազատ եւ երջանիկ: Այլեւս իր արարքներուն մղիչ ոյժը կը դառնան անմահութեան տենչն ու հաւատքը: Նոր իմաստ կը զգենու իր կեանքը, ինչպէս եղաւ այն տասներկու Առաքեալներունը եւ այն բազում հաւատացողներունը, որոնց անձկութիւնն ու յուսալքութիւնը՝ Քրիստոսի խաչելութեան եւ թաղման դրուագներէն յառաջացած՝ յանկարծ փարատեցան եւ անոնք դարձան հաւատքի անվախօրէն համարձակաձայն քարոզիչները: Իրենց այսերկրեայ կեանքը իմաստաւորուեցաւ յետ մահու՝ անդրերկրեայ կեանքին յոյսովը, որուն վրայ լոյս էր իջեցուցած Քիստոս Իր Յարութեամբը:

* * *

Սիրելի՛ք,

Այս տարի Ս. Յարութեան տօնին համար ընտրեցի մեր Ս. Եկեղեցւոյ ծիսական Տաղարանէն երգ մը, զոր շատ քիչ անգամ կը լսենք այլեւս մեր եկեղեցւոյ մէջ: Նորոգութեան գաղափարին ներբողն է ան, Ս. Յարութեան խորհուրդէն կեանք առած: Սրբազան հեղինակը յորդորական ոճով կոչ կ'ուղղէ մեզի՝ հաւատացեալներուս, մեզ հրաւիրելով որ նորոգեալ չունչով օրհներգենք Քրիստոսի յարութեան հրաշքը:

«Մեռելներէն յարութիւն առնողին նորութեան չունչով օրհնութիւն ընծայեցէք», կ'ըսէ ան, որովհետեւ «Ան է որ տիեզերքը նորոգեց»:

Մայր գաղափարը, կը տեսնէք, նորոգութե՛ն գաղափարն է: Քրիստոսի յարութիւնը նոր իմաստ տուաւ մարդկային կեանքին, նոր դարձակէտ եղաւ մարդկային պատմութեան մէջ, նոր մարդը վերածնցուց հնացեալ մարդուն մէջ:

Նորութեան երեւոյթը եւ նորոգութե՛ն ընթացքը բնութեան եւ մարդկային կեանքին մէջ անյեղլի օրէնք է: Բնութիւնը ամէն տարի կը

վերանորոգուի. մարդը մարմնով եւ մտքով կ'աճի, կը վերանորոգուի: Երբ ծառը դադրի վերանորոգուելէ՝ կը վերածուի փայտի...: Երբ մարդ դադրի աճելէ՝ մահուան զառիթափին վրայ կը գտնէ ինքզինք, ֆիզիքական կազմալուծումի եւ հոգեկան մաշումի ընթացքով, օր մը հասնելու համար հողեղինութեան անչարժ դոյավիճակին:

Հոգեւոր վերանորոգութիւնն է որ մարդու կեանքին կու տայ թարմութեան չունչ եւ կենդանութեան վառ ուժգնութիւն: Ս. Յարութեան տօնին առիթով, Քրիստոսի բերած անմահութեան չունչը հոգեւոր աւիշի՛ կը վերածուի քրիստոնեաներու կեանքին մէջ, որուն ներոյժ ազդեցութիւնը անոնց մէջ վերակենդանութեան բարիքներով կ'իրանայ եւ կը ներգործէ: Այս չէ՞ խորագոյն իմաստը Պօղոս Առաքեալի այն յաճախակի յիշեցումներուն, որոնցմով մեզ կը հրաւիրէ նորոգութեան չունչը արծարծ պահելու մեր մէջ, «ինչպէս Քրիստոս մեռելներէն Հօր Աստուծոյ փառքով յարութիւն առաւ», կ'ըսէ ան, «նոյնպէս նաեւ եկէք մենք կեանքի նորոգութեան մէջ ապրինք մեր օրերը» (ՀՌՈՄ. Զ. 4): Ահա այս հաւատքով եւ հրաւէրով ան կը յորդորէ իրեն հետեւողները. «Նորոգուեցէ՛ք ձեր մտքերու նորոգութեամբ, որպէսզի կարենաք քննել եւ ըմբռնել ինչ որ լաւն է, ինչ որ կամքն է Աստուծոյ, այսինքն՝ բարին, Իրեն հաճելին եւ կատարեալը» (ԺՔ. 2):

Արդարեւ, ջինջ հայեցողութեամբ դիտուած՝ խորապէս իմաստալից են Առաքեալին բառերը: Մարդու կեանքը հիմնովին կը նորոգուի երբ Քրիստոսի Յարութեան լոյսէն ողողուի ան: Երջանկութիւնը, բարին իրեն բաժին կը դառնան եւ յաւիտենութեան ճամբուն մէկ կը դնեն զինքը: Երկնքին համը ան կ'առնէ երկրի վրայ...:

* * *

Որքա՛ն թելադրական կրնայ ըլլալ իւրաքանչիւրիս համար անդրադառնալ որ ներկայիս աշխարհի մէջ հսկայական յեղաշրջումներ, արմատական փոփոխութիւններ յառաջ կու գան, հին, աւելի ճիշդ՝ հնացեալ դրութիւններ մարդկային ընկերութեան եւ համայնական կեանքի կառուցուածքներուն հետ առնչուած, կ'անհետին: Նորութիւններ կը յայտնաբերուին եւ կ'առաջանան: Ձեր չուրջը նայեցէք եւ լաւ զննեցէք: Հայ ժողովուրդն ալ փոփոխութիւններու եւ նորոգութեան քուրային մէջէն կ'անցնի: Դիտեցէք Ղարաբաղն ու Հայաստանը եւ անոնց վերանորոգութեան ճառագայթներու չառաւիղումը արտասահմանեան մեր կեանքին մէջ...:

Հարկ է, սակայն, որ այդ փոփոխութեանց եւ նորոգութեանց մէջ որակային արժէչափեր եւ մօտեցումներ որդեգրուին: Փոփոխութիւնը պէտք է վերածուի բարեփոխութեան: Նորոգութիւնը՝ վերակենդա-

նուիրեան։ Քրիստոսի հաւատքին ոյժը, որ ծնունդ տուեր է Գանձասարի նման վանքերու եւ կամ այսօր Սպիտակի մէջ յանկարծաբուխ յորդումեամբ ծնունդ կու տայ նուիրեալ նիւթականօրէն մեսրոպաշէն ու փայտաշէն բայց հոգեւորապէս հաւատաշէն եկեղեցիներու, այդ հաւատքին ներգործուիլիւնը փաստօրէն մեծ նշանակուիլիւն ունի վերանորոգման շարժումին որակն ու ոյժը, ազդեցուիլիւնն ու ներգործուիլիւնը բարերար արդիւնքի հասցնելու տեսակէտէն։ Պէտք ունինք քրիստոնէական այդ մաքուր, մաքրարար, արիաշունչ հաւատքին, որուն գագաթնակէտն է մեր Տիրոջ Յարուիլիւնը, իր մահուամբ եւ յարուիլեամբ՝ մահուան իսկ խորտակումով յաղթականաւորուած։

Եթէ քննական խորհայեաց մօտեցումով կարդանք Հայոց պատմուիլիւնը, մեր իսկ հասարակաց, հաւաքական կենսագրուիլեան կեդրոնի մատեանը, յատակօրէն պիտի յայտնագործուի ճշմարտուիլիւնը, ըստ որուն՝ Հայուիլեան կեանքը եղած է վերանորոգուիլեան չղթայ մը։ Օղակները փոխուած են, տարբեր տարբեր անուններ, տարազներ եւ կերպեր զգեցած։ Բայց օղակները իրար կապող եւ զանոնք ի մի պահող թելը մնացեր է անբեկանելի, անքակտելի։ Այդ թելին անունն է քրիստոնէական հաւատք, Յարուիլեան հաւատքով իր ամրուիլիւնն ու անքակտելիուիլիւնը ունեցող։

Եղածը յաճախ քանդուեր է, հնացեալի է վերածուեր, բայց հինը, հնուիլիւնը, աւերակուիլեան պատկերը փոխուեր են միշտ նորին ստեղծումովը եւ մշակումովը։ Նմաններ ենք ծառի մը, որուն տրուած հարուածները վիրաւորեր են զայն. վէրքը սպիացեր է. բայց չէ յաջողեր սառեցնել, կորդացնել ծառը, որովհետեւ ան դարմանուեր է նոր ընձիւղներով, նորաբեր կանաչացումով եւ նորահամ պտղաբերուիլեամբ։

* * *

Այստեղ, Լիբանանի մէջ, այս տարի, Զատիկը ուրիշ համ ունի, ուրիշ գոյն եւ՝ ուրիշ իմաստ։ Մեր սիրեցեալ ժողովուրդը Ս. Յարուիլեան տօնը կանխող երկու ամիսները Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ անցուց…։ Աւագ Ուրբաթը չատ կանուխ եկաւ եւ բազմիցս այցելեց մեր ժողովուրդին։ Քանդումն ու մահը, վիրաւորեալն ու հիւանդացեալը, վախն ու անձկուիլիւնը, նեղուիլիւնն ու տառապանքը — զո՞րն ասեմ — տիրական, գրեթէ այլամերժ, ներկայուիլիւն եղան մեր կեանքին մէջ, զինեալ ծանր բախումներու չարիքներէն ծնունդ առած։

Բայց այսօր Զատիկ է։ Վերանորոգուիլեան եւ վերազօրացման օր է։ Վհատուիլիւնը այսօրուան յարուիլեան բոցաճաճանչ լոյսին դիմաց՝ ստուերի պէս պէտք է հեռանայ մեր ժողովուրդի զաւակներու սիրտերէն։ Լաւ տոկացին։ Ապրի՛ն։ Բայց, հարկ է չարունակել տոկալու, եւ՝

տոկալով յաղթելու մեր հայկական առաքինուիլիւնը, որ կարծես ալ առաքելուիլիւն է դարձած, չըսելու համար ճակատագիր։

* * *

Զատկի այս լուսապայծառ առաւօտուն, սրտագին կոչ կ'ուղղենք Լիբանանի մեր թանկագին ժողովուրդին, որ ոյժ առնեն Ս. Յարուիլեան խորհուրդէն, ինչպէս ոյժ առեր էին միշտ մեր հայրերը մեր պատմուիլեան ամենէն դժխեմ օրերուն։ Յարուիլեան ժողովուրդ ենք եղած։ Խաչապաշտ ըլլալը՝ յարուիլեան նախադուռն է միայն։ Որովհետեւ զոհողուիլիւը մահ չէ, երբ յոյսով, հաւատքով եւ սիրով է զսպանակուած։ Յարուիլիւնն է պսակը նման զոհողուիլեան։

Կոչ կ'ուղղենք արտասահմանի մեր բոլոր թեմերուն, Առաջնորդներուն, Թեմական Իշխանուիլեանց եւ ժողովուրդին, եւ առհասարակ մեր ազգի բոլոր զաւակներուն, որ հոգեկան եւ բարոյական զօրակցուիլեամբ եւ նիւթական աջակցուիլեամբ իրենց եղբայրուիլիւնը եւ միասնուիլիւնը յայտնեն այս ամենադժուարին օրերուն եւ յարուիլեան չունչը վերանորոգուիլեան կամքովը ընծայաբերեն իրենց հարազատ եղբայրներուն եւ քոյրերուն Լիբանանի մէջ։ Անգամ մը եւս պատմուիլեան առջեւ լուսատես դէմքով ներկայանանք ըսելու համար որ մենք դիտեենք մեր կեանքովը «նոր օրհնուիլիւն երգել նորոգողին տիեզերաց»։ Եւ այդ օրհնուիլիւնը միասնականօրէն գործի վերածել եւ գործքով Յարուցեալը փառաւորել։

Կ'աղօթենք առ յարուցեալ Փրկիչն մեր, որ մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, Իր յարուիլեան չունչովը վերակենսաւորէ, որպէսզի մենք զգանք եւ զգացնենք, որ երբեք չենք տկարացած մեր քրիստոնէական հաւատքին մէջ, որով կը մնանք հաղորդ Ս. Յարուիլեան անմահացուցիչ զօրուիլեան։

1990

«ԿԵՑՑԵՍ...»
(«ՊԻՏԻ ԱՊՐԻՍ»...)

«Եթէ խոստովանեսցես Տէր զՅիսուս
եւ հաւատասցես ի սրտի քում թէ
Աստուած յարոյց զնա ի մեռելոց, կեցցես»:
(ՀՌՈՄ. Ժ. 9)

Տօն է դարձեալ Յարուբեան։

Դարձեալ եւ՝ միշտ։ Որովհետեւ՝

Յարուբիւնը Քրիստոսի՝ սիրտն է քրիստոնէութեան, բանալին՝ քրիստոնէական հաւատքի հասկացողութեան, գաղտնի եւ անյաղթահարելի ոյժը՝ կեանքի յաղթութեան։

Մտածել անոր մասին՝ կը նշանակէ հաղորդուիլ անոր խորհուրդին հետ, ներթափանցուիլ անոր ներզօր ազդեցութեամբը, զգալ անոր ներգործութիւնը իրողապէս եւ գործնապէս ապրուած մեր կեանքի շաղուածքին եւ դնացքին մէջ։

Տեսականօրէն մտածել յարութեան մասին, իմացապէս խորհրդածել անոր ինչ-ութեան եւ ինչպէս-ութեան մասին, մտայղացական մակացութեամբ, ընդհանցական հայեցողութեամբ քննարկել անոր էութիւնը, պատմագիտական վերլուծական հետազօտութեամբ ճշդորոշել անոր պատմական-իրողական տուեալները ոեւէ տեղ չեն հասցներ մեզ, որովհետեւ մեռած անձի մը վերստին կեանք առնելը, մահուան վերջնային եւ քայքայիչ վիճակէն վերադարձը դէպի կեանք՝ մարդկային մեր գոյութեան յատուկ մտածողութեան եւ փորձառութեան սահմաններու պարագրումին մէջ չիյնար։ Աստուածային, այսինքն՝ «ի-վեր-քան-գմիտս-եւ-գբանս» ճշմարտութեան եւ անոր զօրութեան նե-

թոյժ թափանցումն է ան մեր գոյութեան եւ կեանքին մէջ որ իւրայատուկ, բացառիկ եւ անկրկնելի իմաստ մը, տարողութիւն մը, գոյն մը, համ մը, տեսիլք մը կու տայ մեր ապրած կեանքին՝ ի վերայ երկրի։

* * *

Պատմական ակնառելիւրային իրողութիւն է, որ Քրիստոսի առաքեալները եւ այլ մտերիմ ժամանակակիցները, որոնք վկաները եղան յարութեան դէպքին, երբ տեսա՛ն յարուցեալ Տէրը, որ նոյնինքն խաչեալ եւ թաղեալ վարդապետն էր, անօրինակ հոգեփոխութեան մը մէջէն անցան իրենք։ Մահով չնուաճուած ու գերեզմանէն դուրս եկած, մեռելներէն վեր կանգնած, յարութիւն առած Տիրոջ լուսատեսիլ եւ չողարձակ անձնաւորութեան տեսքը, եւ մանաւանդ այն հաւատքը թէ «առ աչօք» տեսերեւոյթ չէ ան, այլ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս, էապէս եղաշրջեցին անոնց միտքն ու հոգին, կերպարանափոխեցին զանոնք։ Յարուցեալ Փրկչին յարութեան իրողութիւնը կեանքին նոր իմաստ բերաւ։ Յատկապէս այն թէ՝ մահը, որ մարդուն գոյութեան պայմաններէն մէկն է, եւ անխուսափելի վախճանը մարդու ֆիզիքական կազմութեան, վերջը չէ մարդուն, ամբողջական մարդուն, աստուածային պատկերով դրոշմուած մարդուն, թէ՝ մահը անցք մըն է, աւարտ մ՚ըլլալէ աւելի, փակումն է բանի մը որ չնչաւոր մարմին կը կոչենք, բայց բացումն է այլ բանի մը որ յաւիտենաչունչ մարդուն կեանքն է անդենական տարածքին մէջ։ Իր մահով չէ չեղաւ Յիսուս, այլ չէ աստ եղաւ, որովհետեւ յարեաւ յաստենականէն եւ բացաւ դռներն անդենականին։

Այնպիսի յեղաշրջում մըն էր իր տարած յաղթանակը ամենազօր եւ ամենայաղթ նկատուած մահուան վրայ, որ անոր հաւատքովը ապրող մարդիկ ձերբազատուեցան մահուան երկիւղէն եւ կաշկանդիչ բռնական գօրութենէն։ Սկսան իրենց կեանքը ապրիլ յոյսովը անմահութեան, իրենց գործերը վարել տեսիլքովը յաւիտենական արժէքներու։ Անարգեցին մահը, դարձան անվախ՝ մահաբեր սուրին դիմաց, աննկուն՝ մահուան սպառնալից չունչովը իրենք զիրենք հզօր զգացող եւ ըմբռնող բոլոր էակներուն դիմաց, նիզակաբարձ մարդ ըլլային անոնք թէ կրկէսի վայրաբարոյ ու անասուաղ գազան։ Հալածանքը, տառապանքը, չարչարանքը իրենց ակռաները բթացած գտան յարութեան հաւատքով բնակուած եւ անմահութեան յոյսովը իրենց կեանքը ապրելի դաւանող մարդոց՝ ճշմարիտ քրիստոնեաներուն դիմաց։

Այդ հաւատքով սպունդացեալ եւ Թամասկոսի ճամբուն վրայ յարուցեալ Փրկչէն այցելուած մարդը՝ մինչ այդ՝ Այցելուն հալածող Սաւղոսը՝ յարութեան հաւատքովը Պաւղոս դարձաւ. այդ դարձին զո-

րութեամբը՝ հալածանքը վերածուեցաւ տարածանքի, տեսլութիւնը՝ սիրոյ, վախը՝ արիութեան, կեանքը՝ առաքինութեան, գործը՝ առաքելութեան։ Պօղոս Առաքեալն է ահա որ Հռոմայեցի նորադարձ քրիստոնեաներուն ուղղած իր թուղթին մէջ կը գրէ. «Եթէ բերնով (կենդանի խօսքով) Յիսուսը որպէս Տէր դաւանիս եւ հոգիակես, եւ սրտովդ հաւատաս թէ Աստուած մեռելներէն յարութիւն տուաւ անոր, պիտի ապրիս» (ՀՌՈՄ. ժ. 9)։ Առաքեալին եւ բոլոր քրիստոնեայ մեծ խորհողներուն, սրբակեաց անձերուն եւ նուիրեալ սպասաւորներուն վկայութեամբ, անձնական փորձառութեամբ եւ մտածողութեամբ՝ կեանքին, անվախճան կեանքին աղբիւրը յարութեան հաւատքն է։ Այլ տեղ նոյն Առաքեալը աւելի չեչտակի կարեւորութեամբ եւ յստակութեամբ ըսած է. «Եթէ Քրիստոս յարութիւն չէ առած՝ ապա դատարկ է մեր քարոզութիւնը եւ դատարկ է նաեւ ձեր հաւատքը» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14)։

* * *

Պատմութեան ընթացքին եղան բազում մարդիկ, երբեմն միտքի հզօր կարողութեան տէր մարդիկ, որոնք զուտ իմացական հայեցողութեամբ, տրամաբանական խորհողութեամբ՝ անհեթեթ, անհաւատալի եւ անընդունելի գտան եւ հռչակեցին Քրիստոսի յարութիւնը։ Անոնցմէ ոմանք յայտարարեցին որ յարութեան այդ հաւատքի հիման վրայ բարձրացած քրիստոնէական եկեղեցիները պիտի վերածուին Քրիստոսի մնայուն վերջնափակ դամբարաններու։ Մահուան ամենազօրութեան այդ մարգարէներն ու առաքեալները, սակայն, իրենք գերեզման մտան, բայց Քրիստոսը չկրցան գերեզմանել, ինչպէս հրեաները եւ հռոմայեցիները չէին կրցած գերեզմանափակել զԱյն։ Ոչ միայն անհատ մարդիկ, փիլիսոփաներ, ձախողեցան իրենց գերեզմանափորի առաքելութեան մէջ, այլ նոյնիսկ գաղափարաբանական վարդապետութիւններ, անաստուածեան խորհողութիւններ եւ զանոնք բռնի ոյժով հալածանքի հոսանքներու վերածող պետութիւններ եւ իշխանութիւններ, հակառակ իրենց մոլուցքային սաստկութեան եւ անդիմադրելի կարծուած բռնական միջոցներուն՝ չկրցան գերեզմանաքարը ամրացած պահել Քրիստոսի չիրիմին վրայ։ Ահա վերջին փորձերն մէկը՝ եօթանասուն տարի գերեզմանապահի դեր կատարող հակաստուածեան Խորհրդային վարչակարգը ի վերջոյ ընդունեց իր անզօրութիւնը Քրիստոսի յարութեան դիմաց։ Գերեզմանափորի իր գործիքներն են ահա որ այժմ բեկանուած են եւ իրենք՝ մահուան դատապարտուած։

* * *

Սիրելի՛ք,

Ներկայիս մեր ժողովուրդը կ՛անցնի յարութեան չունչի նորոգեալ հոսանքի մը մէջէն։ Իր դարաւոր կեանքին մէջ բազմիցս խաչելութիւնը ապրած Հայ ժողովուրդը իր հայրենիքին մէջ եւ հայրենի հողէն հեռու եւ դուրկ ապրող արտասահմանի տարածութեան մէջ, կը զգայ նորոգեալ կեանքի մը տրոփը իր երակներուն մէջ։ Այսօր կարծէք բնական մղումն ունինք մեր չարականագիր վարդապետին խանդալից բառերով ըսելու. «Երգեսցուք երգ նոր Աստուծոյ Փրկչին մերոյ»։ Հալածանքի, ջարդի, ցեղասպանութեան եւ բռնութեան լուծի ենթարկուած մեր ժողովուրդը այսօր կը զգայ որ նոր կեանքի թարմ չունչն է, Քրիստոսի յարութենէն արձակուած չունչին շառաւիղն է, որ կը լեցնէ իր համայնական գոյութեան տարրերը։

Սա մեզ կը դնէ նո՛ր դիտակցութեան եւ նո՛ր պարտաւորութեանց ու պատասխանատուութեանց առջեւ։ Կարելի չէ այցելուիլ յարուցեալ Փրկչէն եւ մնալ... անտարբեր։ Հաղորդութեան ազդեցութիւնը պէտք է գիտակցականօրէն իւրացուի մեր կողմէ եւ դառնայ ներկայի եւ ապագայի մեր կեանքին մղիչ ոյժը եւ առաջնորդող ուղին։ Չարկ է թօթափել տարիներու գումարով մեր հոգիներուն մէջ ամբարուած մեղկութեան եւ անտարբերութեան թանձր փոշին։ Նոր արթնութեամբ մը բացուինք եւ երթանք դէպի «Աղբիւրը Լոյսին», դէպի հոգեւոր եւ բարոյական արժէքներու գիտակցութեան եւ տիրապետութեան ըմբռնումը եւ ձեռք բերենք անոնց թափանցումը եւ տարածումը մեր ամենօրեայ կեանքին մէջ։

Հրամայական անհրաժեշտութեան բնոյթ եւ տարողութիւն ունի այս առաքելութիւնը մեր ողջ ազգի բոլոր զաւակներուն համար ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի։ Որովհետեւ, արդի աշխարհի տարապայմանօրէն աշխարհայնացած կենսոլորտը ծանր եւ վտանգալից փորձութիւն է դարձած ինչպէս այլ ազգերու նաեւ մեր հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ։ Բայց, լա՛ւ դիտեցէք ձեր չուրջը։ Նիւթապաշտութեան, հաճոյապաշտութեան, մեքենականացումի դիւրասահ ճամբաններուն առաջնորդող արդիապաշտ մշակութային կենցաղի հոսանքները չեն որ պիտի տոկան եւ երջանկութիւն ընծայեն մարդկութեան։ Արդէն ձեր չուրջը, համայն աշխարհի մէջ, կը տեսնէք ակնբախ նշանները հոգեւոր վերազարթօնքի։ Մեր եկեղեցին, Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, Յարութեան յաւերժաձայն զանգակատունն է մեզ համար։ Լսեցէ՛ք անոր ձայնը, բոլորուեցէ՛ք անոր չուրջը, համախմբուեցէ՛ք անոր կամարներուն ներքեւ եւ յարուցեալ Փրկչի վրկարար խօսքը լսեցէք անոր խորաններէն, բեմերէն, աստուածային խորհուրդներու մատուռակումէն, հայոց չարականներու հոգեբուխ ակունքներէն, ՙհայ խորասոյզ աղօթասացներու հոգեանուշ մրմունջներէն։

Օտար աշխարհներէ, օտարախօս բերաններէ, աստուածային խօսքի չահամոլ վաճառականներէ մի՛ ստանաք Աւետարանական այն «կենդանի ջուր»ը, «կեանքի հաց»ը, զոր Քրիստոս տուաւ — եւ կու տայ — մեզի իր անձովը, իր խօսքովը, իր խաչովը եւ մանաւանդ իր յարութեամբը։ Օտարի ձայնը, աղանդաւոր պատեհապաշտներու ճարտարահնար եւ ըստ էութեան անամէջ քարոզութիւնները վանեցէք ձեր հոգիներուն մէջէն, լեցունութեամբը մաքուր հաւատքին եւ ճշմարիտ հոգեւոր կեանքին։ Ժա՛յռ եղէք այդպիսի հովերու դիմաց, ջո՛ւր թափեցէք անոնց խօսքերու կրակին։ Ինչպէս Քրիստոս նախատեսեց, շատեր եկան եւ չատ սուտ վկայութիւններ տուին, բայց հովի պէս անցան ու գացին։ Քրիստոսի Յարութեան հիմքին վրայ բարձրացած մեր եկեղեցին մնաց անխորտակելի եւ անայլայլ։

Պօղոս Առաքեալի խօսքը որպէս ամրութեան կամար կապեցէք ձեր մէջքերուն, թէ «Ան որ կը հաւատայ Քրիստոսի յարութեան՝ պիտի ապրի»։ Մեր ժողովուրդը հաւատաց եւ ապրեցա՛։ Կը հաւատայ եւ կ՛ապրի։ Պիտի հաւատայ եւ պիտի ապրի։ Որովհետեւ յարութիւնը կեանքին գեղեցկութեան եւ յաւիտենութեան դրաւականն է։ Մեր կեանքին մէջ կը բերէ ճաշակն անմահութեան եւ նախադուռն է յաղթութեան։

Հաւատա՛ եւ պիտի ապրիս։

1991

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝
ԼՈՅՍ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴԱՐՁԻ

«Ձի՞ հալածես զիս»
(Գործք Առաք. Թ. 5)

Մարդկային պատմութեան ամենէն ուժալից եւ թելադրականութեամբ թաթաւուն դրուագներէն մէկն է Պօղոս Առաքեալի դարձին դէպքը, Դամասկոսի ճամբուն վրայ, որ պատահեցաւ 35 թուին եւ որուն յիշատակը ամենէն ազդեցիկ ներգործութիւններէն մէկը մնաց քրիստոնէական երկհազարամեայ կեանքին մէջ, եւ՝ կը մնայ՝ յաւիտեանս։

Պօղոսը դեռ Պօղոս չէր։ Սաւուղ անունով եւ իր ազգային կրօնքին՝ հրէութեան օրէնքներուն եւ աւանդութեանց մէջ կազմաւորուած անձ մըն էր, որ օժտուած էր նախանձախնդրութեան բուռն ոգիով մը։ Մտահոգ էր իր ազգին մէջ ծագում առած նոր կրօնական չարժումի մը տարածումովը։ Խաչուած եւ թաղուած եւ Յիսուս անունով ճանչցուած րաբբիի մը հետեւորդները տենդագին քարոզութեան լծուած էին չորս կողմ սփռելով ոչ միայն անոր յայտնած ճշմարտութիւնները, այլ նաեւ ու մանաւանդ այն անօրինակ եւ անհաւատալի լուրը թէ՝ իրենց վարդապետը խաչի վրայ իր մահացումէն եւ թաղումէն երեք օրեր ետք յարութիւն էր առած։ Եւ իսկապէս անոր գերեզմանը դատարկ էր գտնուած։ Շատ չատեր ալ աչքերով տեսած եւ ձեռքերով չօշափած էին մեռելներէն յարութիւն առած վարդապետը։

Հրեայ ազգի կրօնապաշտ ղեկավարութիւնը լուրջ մտահոգութեան եւ ծանր խռովքի էր մատնուած։ Վճռած էր ամէն գնով առաջքն առնել այս նոր չարժումին որ կը սերժէր հրէական կրօնքի օրինապաշտութեան բացարձակութիւնը, եւ վտանգ մըն էր դարձած հրեայ

ազգին: Ամէն կողմ հրահանգ էր տրուած որ խիստ միջոցներով նեղուի Հալածանքի եւ հալածանքի ենթարկեն, նոյնիսկ մահուան մատնեն, Քրիստոսի հետեւող եւ Անոր անունով խօսող ու գործող անձերը:

Հակաքրիստոնեայ այս քաղաքականութեան ղեկավար դէմքերէն մէկն էր դարձած նոյնինքն Սաւղոսը: Ոչ միայն ան անձամբ ներկայ էր գտնուած այդ հալածանքի առաջին զոհին՝ Ստեփանոս նախասարկաւագի քարկոծութեան եւ սպանութեան, այլեւ, իր իսկ վկայութեամբ, «կամակից» էր անոր սպանութեան (ԳՈՐԾՔ ԱՌԱՔ. ԻԲ. 20):

Հալածանքի չարժումը Երուսաղէմէն դուրս ալ տարածուեցաւ, որովհետեւ Հրէաստանէն դուրս ալ հրեաներ քրիստոնէութեան դարձած էին եւ հետեւաբար այդու իսկ ազգադաւ յանցապարտներ կը նկատուէին: Զանոնք եւս ձերբակալելու եւ Երուսաղէմ բերելով պատժի ենթարկելու առաքելութեամբ էր որ Սաւղոս հրէական վերջին իշխանութենէն, Մերակոյտէն լիազօրագրեր առնելով, օգնականներու ընկերակցութեամբ, ուղեւորուեցաւ Դամասկոս:

Քաղաքին հազիւ մօտեցած, երկինքէն յանկարծակի լոյս մը փայլատակեց իր չուրջը. այնքան ուժգին՝ որ ինք գետին իյնաւ եւ լսեց ձայն մը որ կ'ըսէր.

- Սաւուղ, Սաւուղ, ինչո՞ւ զիս կը հալածես:

- Ո՞վ ես դու Տէր,- բացագանչեց:

- Ես Յիսուսն եմ զոր դուն կը հալածես:

Ողջ էութեամբը ցնցուած՝ Սաւուղի աչքերը փակուած էին արտաքին աշխարհին վրայ: Յորհայեաց նայուածքով անոնք սեւեռուած էին իր իսկ անձի ներքին էութեանը վրայ, ուր յեղաշրջական էական փոխուիւններ տեղի կ'ունենային: Լոյսը իջած էր ներքին խաւարին մէջ. նոր մարդն էր որ անոր մէջ կը յայտնաբերուէր հետզհետէ յառաջացող դիմայեղութեամբ եւ դիմագծութեամբ:

Սաւղոս դարձաւ Պաւղոս.

Հալածիչը՝ տարածիչ.

Առելութիւնը՝ սէր.

Իշխանութիւնը՝ ծառայութիւն.

Որովհետեւ՝

Յարուցեալ Փրկիչը լուսածնունդ ներգործութեամբ հանդիպած էր անոր...:

* * *

Առանց Պօղոս Առաքեալին, մարդկայնօրէն ու պատմականօրէն դիտուած՝ քրիստոնէութեան տարածումը պիտի չըլլար այնպէս խոր եւ համայնատփիւռ, ինչպէս փաստօրէն եղաւ Պօղոս Առաքեալի քարոզչական յաճախակի ուղեւորութիւններով եւ տենդագին գործունէութեամբ: Սա պատմական անառարկելի եւ անհերքելի իրողութիւն է, միջազգայնօրէն ճանչցուած:

Բայց Սաւուղ հրեան ալ դարձած պիտի չըլլար Պօղոս Առաքեալ եթէ երբեք յարուցեալ Փրկչին յարութեան ճշմարտութեան լոյսը ողողած չըլլար անոր անձը: Ցիսուսի խօսքերուն եւ գործերուն ազդեցութիւնը չէր որ յառաջ բերաւ Պօղոսի հոգեվարքը այնքան եւ այնպէս՝ ինչպէս Ցիսուսի մեռելներէն յարութիւն առած ըլլալու ճշմարտութիւնը, որ ուժգին, ներզօր ազդեցութեամբ էափոխեց Պօղոսը:

* * *

Յարութեան տօնի այս առաւօտուն երբ մեր Ս. Եկեղեցին աշխարհի այլ եկեղեցիներուն հետ միասին կը կենսակոչէ Ցիսուսի Յարութեան հրաշապատում դրուագը, մենք բոլորս կոչուած ենք հեղ մը եւս բացուելու անոր հրաշակերպող զօրութեան մեր մէջ ներգործութեան: Այն գաղափարը, հաւատքը եւ իրողութիւնը թէ՝ Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց, եւ թէ՝ մենք եւս յառնելոց ենք, այնպիսի հոգեկան ոյժով մը կ'ոգեկնդեն մեզ որ երկրի վրայ մեր ապրած կեանքը կը դարձնէ մեզ համար ըլլալէ զուտ եւ սոսկ երկրաւոր, սահմանուած՝ հողեղէն եւ ժամանակային չափանիշերով: Անմահութեան, աւելի ճիշդ՝ մահուան վրայ մահն անդրանցնող կեանքով յաղթանակ տանելու քրիստոնէական հասկացողութիւնը կը դառնայ վարիչ եւ ուղղիչ ոյժը մեր աստեղական կեանքի արարքներուն: Երբ Պօղոս Առաքեալի նման այցելինք Յարուցեալ Ցիսուսէն եւ ներթափանցուինք յարութեան հաւատքին ոյժովը, երբ մեր գոյութեան հիւսկէններուն մէջ տարրանայ անմահութեան գաղափարն ու տենչը, երբ մեր ճամբորդութեան ուղին դառնայ Դամասկոսեան ուղի, այնատեն մենք ապրած — վերապրած — կ'ըլլանք մեր ներքին հոգեկան դարձը, որուն կարիքն ունինք անպայման, ճշմարիտ մարդ, ճշմարիտ քրիստոնեայ եւ ճշմարիտ հայ ըլլալու համար:

Երբ նայիք պատմութեան յարաչարժ թատերաբեմին՝ չէք կրնար այնտեղ չտեսնել այդ հաւատքին ներգործութեան չքեղ տեսարանները, Քրիստոսի առաքեալներէն եւ անմիջական հետեւողներէն սկսեալ մինչեւ մեր դարու սրբակենցաղ մարդերն ու յարութեան հաւատքով մահուան ընդառաջող մարտիրոսները: Այդ պատճառով է որ քրիստոնէական սիեզերական եկեղեցիին մէջ Յարութեան տօնը եղած է եւ կը մնայ գագաթնակէտային իմաստով ամենէն փառապանծ եւ ներշնչող տօնը, փառապսակը Քրիստոսի կեանքին եւ կատակին:

Երբ մանաւանդ վերապատկերացնենք մեր առողջ հայեցողութեան դիմաց մեր սեփական հայրերուն, մեր ողջ անցեալի կեանքը, ոչ

սոսկ որպէս յիշատակ եւ անցեալի պարզ ժառանգութիւն, այլ որպէս ապրուած կեանքի հարազատախօս եւ կենդանի վկայութիւն, չենք կրնար չտեսնել Քրիստոսի յարութեան Արարատանման սաւառնումը մեր պատմութեան երկնակամարին վրայ։

Յարութի՛ւնը...։

Մեր Հայաստան աշխարհի մէջ արեան ծովացեալ տեսարաններուն վրայ՝ ծիածան։

Գորշացեալ ամպերու սեւութեան թանձրամած եւ հեղձուցիչ երկնապաստառներէն բացուած լոյսի եւ յոյսի ճառագայթ։

Աչք վիրաւորող եւ սիրտ կսկծեցնող աւերակներու պատկերներուն վրայ՝ վերակենդանութեան եւ վերաշինութեան կամքի պրկում։

Մահաչունչ ու անծայրածիր անապատներու տխրամած հորիզոններու վրայ՝ ովասիսեան կանանչութեան տեսիլք։

* * *

Այսօր, մեր ապրած սա վերջին տարիներուն, Յարութիւնը մեր ժողովուրդին մէջ վերստին ապրուած կեա՛նք եղաւ, նորոգութեան պայծառակերպող զօրութեամբ յեղաշրջելով մեր երկիրը եւ լուսափոխելով մեր ժողովուրդը Ազատ ու Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան վերստեղծումով, եօթանասուն տարիներու «Գեթսեմանի»ի մռայլ անձկութիւններէ, «խաչի ճանապարհ»ներէ, «Golgotha»յի աղբիւսացեալ դագաթներու վրայ քառաթեւ — բազմաթիւ — խաչումներէ, սեւ «Աւազ Ուրբաթ»ներէ ետք։

Հակառակ սա մօտիկ անցեալի մթագնային երեւոյթներուն, Յարութեան առաւօտը դարձեալ ծագեցաւ Հայոց աշխարհին վրայ։ Նոր իմաստով եւ նոր եղանակներով վերստին ճչմարտուեցաւ ոսկեդարեան լուսաշող պատկերը. «Ձայնմ ժամանակի երանելի ցանկալի եւ անպայման սքանչելի լինէր աշխարհն Հայոց...։ Անդ էր այնուհետեւ սրտալիր ուրախութիւն եւ ակնավայել տեսիլ հայելւոյն» (ԿՈՐԻՒՆ). «պայծառացան եկեղեցիք, չուք առին վկայարանք սրբոց, միշտ ծաղկելով ի նոսա ուխտ կաւակարանաց ընծայիւք» (Ղ. ՓԱՐՊԵՑԻ)։

Անցեալն ափսոսալ, անցեալէն դառնանալ այնքան իմաստ եւ արժէք չունին որքան ներկայի անելիքներով ներգրաւուիլ եւ ապագայի տեսիլքներով ոգեւորուիլ։ Յարութեան լոյսին մէջ երբ բացուինք՝ դառնութիւնը կը փոխակերպուի լուսաշինութեան, ցաւը՝ կորովի, ընդվզումը՝ ստեղծագործութեան։

Այո՛, Հայաստանը վերստին յարութիւն առաւ։ Ոչ երեք օրէն, այլ եօթանասուն տարիներու խաչելութենէն ետք։ Հիմա որպէս «որդիք լուսոյ եւ որդիք տուընջեան» դիւերէն ետք գիտնանք ցերեկին նայիլ եւ

լեցուիլ յարութենաշունչ զօրութեամբը որ մեզ կը մղէ մահէն դէպի կեանք, կեանքէն դէպի առաւել կեանք եւ դէպի յաւիտենականութիւն։

Հայաստանէն քիչ մ'անդին, յարութեան լոյսը իրենց հոգիներուն մէջ, բայց դեռ խաչելութեան բեռը իրենց ուսերուն վրայ՝ մեր հայ եղբայրներն ու քոյրերը Արցախի մէջ կարիքն ունին մեր հոգեկցութեան, զօրակցութեան եւ ձեռնտուութեան։ Ցարուցեալ մարդն ու ազգը չեն կրնար հաշտուիլ մահուան գաղափարին հետ։ Մանաւանդ չեն կրնար մոռնալ ու զլանալ իրենց յարութեան չունչին արդար բաչխումը իրենց չորս դին ուր կարիքը կայ այդ չունչին ներգործութեան, քանի դեռ մահուան ստուերը ամբողջութեամբ չէ փարատած այնտեղ։

* * *

Սաւուղ հալածեց Քիստոսը։

Պօղոս պաչտեց ու քարոզեց Քիստոսը։

Օտար մարդիկ եւ օտարներու օտարութեամբը օտարացեալ հայեր հալածեցին Քիստոսը մեր աչխարհի իր կայքերէն, բնակարաններէն եւ օճախներէն։ Նոր հայը, նորացեալ Հայաստանին մէջ եւ հայաստանացեալ սփիւռքին մէջ, հարկ է որ իր հայրերու օրինակով վերստին պաչտէ Քիստոսը, վերստին տարածէ Քիստոսի հաւատքը որ մեր մարդկային եւ ազգային առողջութեան ամենէն ուժգնազդեցիկ զօրութեան աղբիւրն է։ Քրիստոնէական հաւատքը պէտք է հասկնալ իր վաւերական իմաստին, տարողութեան եւ արժէքին մէջ։ Ի՞նչ կայ մահուան յաղթող ոյժին աւելի ուժեղ եւ ստեղծարար։ Ցարութեան հաւատքին մէջ իր իրաւութեան եւ յաղթանակի ոյժն ունեցող քրիստոնէութիւնը՝ մեր գանձերուն գանձն է, զոր պէտք է արժեւորել գիտնալ մեր այսօրուան կեանքովն ու գործովը։ Եթէ յարութեան հաւատքին ոյժովը բուռ մը պարզ մարդիկ, Քիստոսի տասներկու առաքեալները, կրցան Հռոմէական կայսրութեան նման հսկայածաւալ եւ ամենազօր ըմբռնուած կայսրութիւնը նուաճել, մենք՝ որպէս յարութենական գաղափարաբանութեամբ ապրած ազգ՝ յարութեան հաւատքին անդիմադրելի զօրութեամբը կրնանք — եւ պարտաւոր ենք — նուաճել մեր իսկ մէջ տուն չինած թերահաւատութեան եւ տկարութեան բոյները եւ թօթափել վախի, կասկածի, երկմտութեան, յուսահատութեան, բարոյալքումի, անտարբերութեան եւ նեղմտութեան ու պառակտումի կեղեւանքները, որոնք թօթափեցան Պօղոս Առաքեալի թարթիչներէն երբ լոյսը իջաւ անոր աչքերուն մէջ։

Այս հոգեկան տրամադրուածութեամբ, եկէք ողջունենք յարութեան տօնը, որ կեանքի՛ տօն է, մահուան վրայ յաղթանակի պանծացումն է, եւ՝ նորոգեալ հոգիով հետեւինք Քրիստոսի կենսատու պատ-

գամին, որով ան ինքզինք հռչակեց որպէս Յարութիւն եւ կեանք ըսելով. «Ես իսկ եմ Յարութիւն եւ կեանք, որ հաւատայ ինծ՝ թէպէտ եւ մեռանի, կեցցէ։ Եւ ամենայն որ կենդանի է եւ հաւատայ ինծ՝ մի՛ մեռցի ի յաւիտեան» (ՅՈՎՀ. ԺԱ. 25-26)։

1992

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՋԱՅՆԸ՝ ՅԱՒԵՐԺԱՋԱՆԳ

«Ճանաչել զնա եւ
զզօրութիւն յարութեան նորա»։
(ՓԻԼԻՊՊ. Գ. 10)

Պօղոս Առաքեալի քարոզչական գործունէութիւնը ոչ միայն քրիստոնէութեան, այլեւ ամբողջ աշխարհի կրօնական պատմութեան մէջ բացառիկ երեւոյթ մըն է։ Նոր Կտակարանի գրականութեան մէջ ի յայտ եկած պատկերին համաձայն՝ Քիստոսի տասներկու առաքեալներէն ոչ մէկը այնքան տենդագին եւ բազմաբեղուն առաքելական գործունէութիւն ծաւալած է քրիստոնէական հաւատքի տարածման եւ առաջին քրիստոնեայ համայնքներու կամ եկեղեցիներու կազմակերպման համար, որքան Պօղոս Առաքեալ։

Պատմական պարզ իրողութիւն մըն է որ քրիստոնէութիւնը հաստատող դարձաւ քրիստոնէութիւնը տարածող ամենէն եռանդագին աշխատողներէն մէկը, որուն աշխատանքը պտղաւորուեցաւ առատ արդիւնքներով։ Նոյնպէս պարզ իրողութիւն մըն է որ Պօղոս Առաքեալ, որ անձամբ չէր ճանչցած մարմնացեալ Քիստոսը անոր երկրաւոր կեանքին ընթացքին եւ միայն յարուցեալ Քիստոսին էր հանդիպած տեսիլքով, Դամասկոսի ճամբուն վրայ, այնքան խոր կերպով ազդուած էր Տէրունական այդ այցելութենէն, որ իր ամբողջ կեանքն ու գործը հնութենապէս եւ տիրապէս կրնանք ըսել՝ ողողուած եղաւ անկէ ճառագայթուած եւ միշտ ճառագայթարձակ մնացած հաւատքի եւ նախանձախնդրութեան զօրութեամբը։

Ահա այդ փորձառութեան եւ հոգեխառնութեան անդիմադրելի մղումովը, բոլոր այն նորակազմ համայնքներուն որոնց Թուղթ (նամակ) ուղարկեց, մշտահունչ կոչնակի ղօղանջին պէս յիշեցուց Քրիստոսի Յարուցեալ Տէր ըլլալու պարագան, եւ զանոնք հաղորդ դարձուց Յարութենէն արտաբխող ոյժին։

Այսպէս, երբ իր Թուղթը կ'ուղղէր Յունաստանի հիւսիսը՝ Թրակիոյ Փիլիպպէ քաղաքի քրիստոնեայ հաւատացեալներուն, լսած ըլլալէ ետք անոնց կրած նեղութեանց եւ մանաւանդ նորադարձ քրիստոնեաներու միջեւ ծագած անհարկի վէճերու, տարակածութեանց եւ հակամարտութեանց մասին, որոնք համայնքին կեանքը կը խռովէին, չեզոտակի պատգամ մը ուղղեց անոնց ըսելով.- զգոյշ եղէք, մտիկ մի՛ ընէք չարիք մշակողներուն. կարեւորը այն է որ դուք կառչած մնաք ո՛չ թէ հրէութենէն ժառանգուած եւ այլեւս իրենց այժմէականութիւնը կորսնցուցած օրէնքներուն, այլ Քրիստոսի կենդանարար հաւատքին, մանաւանդ անոր յարութեան զօրութեան։ Էականը, կենսականը այն է որ «ճանչնաք զՔրիստոս եւ անոր յարութեան զօրութիւնը»։

* * *

Քրիստոսի յարութեան տօնի այս առաւօտուն, կը հրաւիրեմ ձեզ որ ձեր մտահայեացքը կեդրոնացնէք այս բառերուն վրայ եւ անոնցմէ քաղէք յարութեան իմաստն ու ոյժը ձեր կեանքերուն համար։

Ի՞նչ կը նշանակէ ճանաչել։

Պարզ է որ ճանաչել չի նշանակեր գիտնալ, տեղեակ ըլլալ, ծանօթութիւն ունենալ։ Կը նշանակէ անձամբ հաղորդ ըլլալ։ Մեր խօսակցական լեզուին մէջ յաճախ երբ կ'ըսենք. «կը ճանչնամ այս անձը», ըսել կ'ուզենք որ անձամբ հաղորդ եղած ենք — կամ ենք — անոր հետ, անձնական փորձառութեամբ կը ճանչնանք զայն։ Ճանչնալը սոսկ իմացական ճանաչողութեան իմաստ չունի այստեղ։ Ջուտ միտքով գիտնալու երեւոյթին չ'ակնարկեր Առաքեալը, մանաւանդ երբ կ'աւելցնէ «եւ զզօրութիւն յարութեան նորա»։ Ճանչնալ, այստեղ, կը նշանակէ անձին մէջ զգա՛լ այդ ներկայութիւնը եւ այդ ներկայութենէն ճառագայթող ոյժը, որ այս պարագային յարութեան ընծայած հաւատքի եւ յոյսի ոյժն է որ մեր մարդկային կեանքին յարափոփոխ, տարուբերուող, երբեմն ալեկոծուող պայմաններուն մէջ վստահութեան, ամրութեան եւ զօրութեան աղբիւրը է։

Այդ իմաստով է որ Քիսուս ըսաւ. «Ճանաչեմ զիման եւ ճանաչիմ յիմոցն» (կը ճանչնամ իմիններս եւ կը ճանչցուիմ իմմիններէս) (ՅՈՎՀ. ԺԴ. 14)։ Կամ «Ես ճանաչեմ զնոսա եւ զկնի իմ գան» (Ես կը ճանչնամ զանոնք եւ անոնք իմ ետեւէս կու գան) (ԺԴ. 27)։ Բառին այս

իմաստով է որ ըսուած է Առակաց Գիրքի առաջին իսկ համարին մէջ. «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»։ բառեր՝ որոնք առաջին անգամ հայերէն տառերով դրոշմուեցան երբ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց ստեղծեց հայերէն այբուբէնը...։ Մէկ խօսքով՝ ճանչնալ, Աստուածաչունչի հասկացողութեամբ, կը նշանակէ անձամբ հաղորդ ըլլալ ճանչցուած անձին կամ գաղափարին կամ հաւատքին եւ ընդունիլ զայն ու միախառնել մեր անձերուն ամբողջ չաղուածքին մէջ, մեր ըլլալու եւ գործելու բնական ընթացքին մէջ։

* * *

Քրիստոսի յարութիւնը միտքով ըմբռնուելիք ծանօթութեան հարց չէ։ Մարդկային մեր գոյութեան տարողութեան եւ փորձառութեան հասողութենէն վեր կը մնայ։ Շատ մարդիկ ջանացած են զայն բացատրել այլազան եղանակներով եւ մօտեցումներով եւ ան մնացած է խորհուրդ անհասանելի։ Բայց անոր իրականութիւնը այնպէս իրական է եղած, եւ է, որ առաքեալները եւ անոնց յաջորդող քրիստոնեայ սերունդներ բոլոր դարերու եւ մինչեւ մեր օրերու, անո՛վ են համագրաւուած եւ զայն ընդունած են, եւ կ'ընդունին, այնպէս ինչպէս կը զգան ու կ'ըմբռնեն իրենց գոյութիւնը։ Պատմութիւնը վկայ՝ որ առանց անոր՝ ո՛չ Քրիստոսի կրօնքը եւ ո՛չ ալ քրիստոնէութեան տարածումն ու ազդեցութիւնը մարդկային կեանքին մէջ կրնան բացատրուիլ։ Քրիստոսի յարութիւնը բանալին է քրիստոնէութեան հասկացողութեան եւ եկեղեցւոյ իսկ գոյութեան։

Խաբկանք ու կեղծիք չէ ան, եւ՝ չի՛ կրնար ըլլալ։ Դարերու պատմութիւն մը, ստեղծագործութեան բազմադարեան կեանք մը, զօրութեան եւ յաղթանակի այս անդիմադրելի ոյժը, չեն կրնար յերիւրածոյ, պատրանքային, ինքնախաբէական դէպքի մը արդիւնքը ըլլալ, մինչդեռ ողջ քրիստոնէութիւնը չօշափելի կեանք մըն է եւ այն ալ՝ աշխարհի բոլոր ազգերուն եւ երկրամասերուն մէջ։

Անոր էութիւնը «հասկնալ» փորձողները երկու դասակարգի մէջ կրնան դրուիլ. ա) անո՛նք, որոնք բանական մտածողութեամբ չկարենալով հասկնալ՝ մերժած են զայն, եւ կը մերժեն, եւ բ) անոնք որոնք նոյն բանական մտածողութեամբ չկարենալով հանդերձ «հասկնալ» անոր էութիւնը, ընդունած են զայն, եւ կ'ընդունին, այնպիսի հայեցողութեամբ մը, որուն աղբիւրը հաւա՛տքն է, մարդուն մէջ գործող այդ անսահմանելի զգայնութեան կարողութիւնն ու ոյժը։

Հաւատքը, մարդու հինգ զգայարանքներէն եւ տրամախոհական կարողութենէն վեր, այդ տեսակ մը վեցերորդ զգայարանքը, մեզի կ'ընծայէ կեանքի այն հասկացողութիւնը, յարութենական փիլիսոփա-

յուժիւնը, ըստ որուն մարդկային կեանքը առանց անմահութեան՝ անիմաստ ու աննպատակ գոյութիւն մըն է, ինչպէս առանց մեր աչքին, լոյսին հաղորդ դառնալու կարողութեան, տեսանելի այս աշխարհը խաւարային անիմաստ գոյութիւն մըն է: «Ինչո՞ւ ապրիլ» հարցումը կը մնայ անպատասխանի, առանց յարութեան ներշնչած անմահութեան ըմբռնումին եւ յաւիտենական կեանքին...:

* * *

Հաւատքի այդ զգայնութեան ամենէն հաղորդ եւ ատակ ազդերէն մէկը եղած է մեր հայ ժողովուրդը: Ինչպէս նախորդ տարիներու Մեր խօսքերուն մէջ փորձած ենք ցոյց տալ, հայութեան պատմութիւնը չի հասկցուիր առանց յարութեան հաւատքին ներգործութեան մեր ժողովուրդի դարաւոր կեանքին մէջ: Բազում թելադրական դրուագներու եւ պատմական դէպքերու վերլուծումով ջանացեր էինք լուսարձակի տակ դնել այդ ճշմարտութիւնը:

Այս տարի հայոց պատմութենէն քաղուած ուրիշ դրուագ մը կը ներկայացնենք մեր ժողովուրդի հայեցողութեան. դրուագ՝ որուն մէջէն հայութեան հաւատքը Քրիստոսի Յարութեան այնքան խորհրդանշանական զօրութեամբ եւ բացայայտ պարզութեամբ կը հանդիսադրուի մեր հայեացքին դիմաց.-

Պատմականօրէն, պետական ու եկեղեցական, ընկերային եւ մշակութային տեսակէտներէ պանծացուած քաղաք մըն էր Անի մայրաքաղաքը, որ կը պատմէ «փառքը Բագրատունեաց Թագաւորութեան», մեծ պատմաբան Նիկողայոս Ադոնցի բացատրութեամբ: Քաղաքի պարիսպէն դուրս միայնակ, փոքրիկ ու աւերակ եկեղեցի մը կայ որ կը կոչուի «Հովուի Եկեղեցի», ժողովրդական ասութեամբ «Զոպան-Քիլիսէ»: Անոր ծագման եւ կառուցման պատմութիւնը պերճախօս մեկնաբանութիւն մըն է յարութեան խորհուրդին:

Այսպէս, կը պատմուի որ Անի մայրաքաղաքի չէն օրերուն, 10-11-րդ դարերուն, օր մը, սարերուն վրայ ապրող համեստ, պարզահոգի եւ ծերունի հովիւ մը իր տարեկան սովորութեան համաձայն մայրաքաղաք կու գայ, Զատկի տօնին, Աստուածոյ տան մէջ իր մոմը վառելու, աղօթքը կատարելու, Քրիստոսի յարութեան չարականները լսելու եւ հոգեւին քաղաքին ոգեւորեալ մթնոլորտէն ոյժ քաղելու, սարերու վրայ ապրած իր մենութիւնը ճեւով մը կենսաւորելու համար:

Զատկի օրը կանխող երեկոյին ճամբայ կ'ելլէ հասնելու համար սուրբ պատարագին: Լեռնագնաց կածաններէ մուխ գիշերին քալած ատեն դեւեր կը հետապնդեն զինք, կը կպին ու կը կառչին անոր ոտքերուն, քարեր կը գլորեն քայլերուն առջեւ, կը հրմշտկեն զինք, ճամբէն

դուրս կը հանեն եւ դէպի անդունդ գլորել կը փորձեն: Տառապալից նեղութիւններու ու դժուարութիւններու մէջէն անցնելով՝ առաւօտեան շատ ուշ կը հասնի քաղաք, ուր պատարագը աւարտած էր արդէն եւ ուր կը տեսնէ որ խուռներամ բազմութիւններ դուրս կու գային յոյսվաթիւ եւ հոյակերտ եկեղեցիներէն: Կը փորձէ այս ու այն եկեղեցին մտնել. ժողովուրդի խճողեալ բազմութենէն չի կրնար մտնել: Հետեւաբար, չի յաջողիր պատարագը ունկնդրել: Հոգեպէս կ'ընկճուի եւ հրապարակի վրայ ու բազմութեան մէջ կը սկսի արտասուել:

Քաղաքացի ժողովուրդը յոգնախուռն շարքերով դուրս կու գար եկեղեցիներէն, ամէնքը ճոխ հագուստներով եւ փարթամ զարդերով պճնուած: Կը տեսնեն քուրձ հագած այս լեռնական ալեհեր հովիւը որ դառնացեալ սրտով արցունք կը թափէր: Ոչ ոք իրեն կարեւորութիւն կու տայ: Ցանկարծ քաղաքին Եպիսկոպոսը եկեղեցական չքեղ հանդերձանքներով եւ եկեղեցականներու մեծավայելուչ թափօրով դուրս կու գայ եկեղեցիէն եւ կը տեսնէ խեղճ ծերունին: Կը դառնայ ու կ'ըսէ անոր.

-Ինչո՞ւ կու լաս, հայրիկ, ցնծալից օրուան այս առաւօտուն:

-Դառն օրերու եմ հասեր, Սրբազան, կը պատասխանէ ծերունին, ժողովուրդի այս հոծ բազմութիւնները թոյլ չտուին որ կարենամ Աստուծոյ եկեղեցին մտնել:

-Ծերունիներուն չի' վայելեր ուշ արթննալ. երիտասարդներէն առաջ պէտք էր որ եկեղեցի գայիր, յանդիմանական շեշտով կ'ըսէ Եպիսկոպոսը:

-Տէր իմ, ես չծուլացայ. սարերէն կու գամ. ամբողջ գիշերը քալեր եմ. չար ոգիները ամէն ջանք ըրին խափանելու իմ քայլերը. անոնց դէմ կռուելով եմ եկեր: Կը տեսնես ծերացեր եմ. այլեւս առիւծի մկանները չունիմ, ոչ ալ եղնիկի ոտքերուն արագավազութիւնը: Ժողովուրդը խստասիրտ, ամբարտաւան է դարձեր. երիտասարդները ալ չեն յարգեր մեծերը: Թող անոնք աղօթեն սա փառաշէն եկեղեցիներուն մէջ: Դուն խեղճ եւ ծերացեալ հովիւին համար առանձին եկեղեցի մը չինէ:

Եպիսկոպոսը անոր պարզամտութեան վրայ թէ' արգահատելով եւ թէ' կարծէք հաճոյանալով կ'ըսէ անոր.

-Ո՛վ մարդ, Անի քաղաքին մէջ եկեղեցի չինելու համար շատ ու շատ ոսկի եւ արծաթ է հարկաւոր: Քու հագած քուրձերով եւ թափած արցունքներով քեզի համար եկեղեցի՞ կրնամ չինել:

-Բարին խօսեցար, ո՛վ Հայր, բայց մի' մոռնար որ ոսկի կայ որուն տակ քուրձ կայ եւ քուրձ կայ որուն տակ ոսկի կայ: Առաւօտուն, թմբուկը երեք անգամ չհնչած՝ մեծ հարստութիւն մը պիտի գայ քու

մօտ աղքատիկ կողովի մը մէջ եւ ցիւռի (վայրի հէյի) մը վրայ։ Ա՛ռ այդ հարստութիւնը եւ աղքատ ծերունիիս համար եկեղեցի մը չինէ։

Ըսաւ ու թողուց, սարերը գնաց...։

Լուսաբացին, Անի քաղաքին մէջ սրինգի եւ թմբուկի ձայները հնչեցին։ Թմբուկի երրորդ հարուածին, երբ Եպիսկոպոսը իր մարմարեայ պալատին պատշգամն էր ելած՝ յանկարծ կը տեսնէ ցիւռ մը, որ վարը հրապարակի վրայ չատրուանէն ջուր կը խմէր, մէջքին՝ հին կողով մը, զոր մուրացկանները առհասարակ կը գործածէին։ Երեք պատանիներ կ'երթան եւ հազիւ կը յաջողին կողովը վառ առնել ցիւռին կռնակէն. կողովին մէջ ծանր հարստութիւն կար — ոսկի...։

Եպիսկոպոսը ատուգելու համար ոսկիին անխարդախ ըլլալը, օրհնուած ջուր կը սրսկէ անոր վրայ եւ կ'ըսէ. «եթէ անմաքուր ոյժ ես՝ հող ու մոխիր դարձիր»։ Ոսկին ո՛չ հող եւ ո՛չ մոխիր կը դառնայ...։ Այն ատեն ճարտարապետները կը կանչէ եւ գեղեցկաշէն եկեղեցի մը կը կանգնեցնէ, քաղաքէն դուրս արօտավայրի մը մէջ. այդ եկեղեցին էր որ կոչուեցաւ

Հովուի Եկեղեցի

ի վկայութիւն պարզահոգի հովիւին ջինջ եւ չքեղ հաւատքին՝ Քրիստոսի յարութեան վրայ։ Եւ այդ եկեղեցին է, եռայարկ ու բոլորաձեւ, որ մինչեւ այսօր, իր աւերակներով, նոյնիսկ, «անլուելի գանգակատուն» իբրեւ՝ կը հնչէ Անիի չուրջ եղող տարածութեանց մէջէն ամէն գիտակից հայու հոգիին մէջ...։

* * *

Պատմութիւնն ինքնին այնքան թելադրական է որ աստուածաբանական վերլուծումներու պարզաբանած իմաստներէն շատ աւելի պարզաբանիչ ոյժ ունի հոգեւոր զգայնութիւն եւ հոգեկան հայեացք ունեցող ոեւէ անձի համար։ Յաւելեալ մեկնաբանութեան չի կարօտիր։

Ոսկին՝ հաւա՛տքն է. Յարուցեալ Աստուծոյ յաղթանակին համար բարձրացուած «հազար ու մի» եկեղեցիները Անիին եւ բոլոր Անիներուն հայոց աշխարհի եւ այժմ նաեւ արտասահմանի չորս ծագերուն վրայ՝ անընդհատ ու անձայն լեզուով կ'երգեն

«Փառք յարութեան քո, Տէ՛ր»։

Այդ սրբաշունչ եւ հաւատալից ձայնը երբեք չլռեց հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ։ Շատեր ուզեցին զայն լռեցնել, փնտռեցին անոր ակունքը։ Այդ ակունքը ո՛չ եկեղեցւոյ քարին մէջ էր, ո՛չ ալ հողին ու մարդու ֆիզիքական գոյութեան պարունակին մէջ։ Հայու հոգիի խորքին մէջ ծլարձակուած ա՛յն «մանանեխ»ի հատիկն էր, որուն զօրութեամբը «լեռները տեղերէն կը չարժուին» եւ որով «ոչինչ անկարե-

լի կը դառնայ ձեզի համար» Քրիստոսի խօսքին համաձայն (Տե՛ս ՄԱՏԹ. ԺԷ. 19 ԵՒ ՀՄՄԿ՝ Մարկ. Դ. 31 եւ ՂՈՒԿ. ԺԳ. 19)։

Այդ ձայնը ուժգին հնչեց, եւ՝ քանի՛ անգամներ։ Հնչեց նոյնիսկ Տէր Զօրի անապատներէն. հնչեց Սիպերիոյ տափաստաններէն, հնչեց բոլոր տեսակի խաչի ճանապարհներէն եւ Գողգոթաներէն։ Բացէք ու բաց աչքերով կարդացէք ձեր իսկ պատմութիւնը...։

Այդ ձայնը այսօր ալ կը հնչէ։

Հակառակ բոլոր այն խժալուր ձայներուն, որոնք կը հասնին մեզի մեր այսօրուան ազատագրեալ եւ անկախացեալ Հայաստանի նեղութեան հովիտներէն, հակառակ այն բոլոր խափանիչ ոյժերուն, որոնք կը ձգտին արգելակել դէպի ազատութիւն եւ արդարութիւն գնացքը Արցախի մեր եղբայրներուն եւ քոյրերուն, այդ ձայնը կը հնչէ մեր ականջներուն եթէ մաքուր եւ անաղարտ պահենք զանոնք եւ զերծ՝ աշխարհային խաժամուժէն եւ յուսահատութեան փորձութենէն...։

Ս. Յարութեան տօնի այս առաւօտուն, լսենք Յարութեան մեծագոյն քարոզիչին՝ Պօղոս Առաքեալի պատգամը. «Ճանչչե՛լ զնա եւ զզօրութիւն յարութեան նորա»։ Մաքրենք մեր հոգեկան ունկնդրութեան, հոգեւոր ընկալչութեան բոլոր «զգայարանքները» եւ լսենք զիլ ու ջինջ ձայնը որ կու գայ «Հովուի Եկեղեցի»էն.

-Փառք յարութեան քո, Տէ՛ր։

Եւ մե՛նք դառնանք ձայն ու արձագանգենք.

«Ես ոչ դադարեցայց օրհնել զքեզ, Տէ՛ր,
Զամենայն աւուրս կենաց իմոյ»։

* * *

Ահա այս խոհերով եւ հայրական յանձնարարութեամբ կ'ողջունենք եւ կը շնորհաւորենք Կիլիկեան Ս. Աթոռի հոգեւորական դասը եւ հաւատացեալ ժողովուրդը, Ս. Ջատկուան տօնին առիթով։ Կ'աղօթենք առ Յարուցեալն Փրկիչ, որ Իր յարութեան զօրութիւնը արեւու լոյսին պէս հեղու մեր բոլոր թեմերու Առաջնորդներուն, թեմական իշխանութեանց եւ համայնքային կազմակերպութիւններուն եւ առհասարակ բոլոր հաւատացեալներու կեանքերուն մէջ, որպէսզի «ճանչնան զԱյն եւ Անոր յարութեան զօրութիւնը», որպէսզի անոր ազդեցութեան տակ ստեղծագործականօրէն ապրին իրենց օրերը Աստուծոյ փառքին եւ մեր ազգի չէնութեան եւ զարգացման սուրբ նախանձախնդրութեամբը։

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալք չնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւէտ օրհնեալք ի Մէնջ. Ամէն։

1993

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ՅԱՐԱՅՈՅՑ ԿԵԱՆՔԻ ԱՐԺԵՒՈՐՄԱՆ

«Գիտեմք եթէ Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց. Այսուհետեւ ոչ մեռանի, եւ մահ նմա ոչ եւս տիրէ»:
(ՀՌՈՄ. Զ. 9)

Զատիկ է դարձեալ: Արեւափառ խնդութիւն բոլոր քրիստոնեաներու սրտերուն եւ կեանքերուն մէջ. քանզի «յարեաւ Աստուած»:

Ուրախութիւնը սահման չունի. որովհետեւ յաղթուած է ան որ կը կործտուէր ամենայաղթ եւ անյաղթելի — մահը: Ցեղաշրջուած է մարդուն հասկացողութիւնը կեանքի եւ մահուան մասին: Նոր փիլիսոփայութիւն մը, Քրիստոսի անունով կնքուած, ընթացք առած է մարդոց մտքերուն մէջ, ուր Քրիստոսի անունը սոսկ անուն չէ, Քրիստոսի անձը միայն պատմական յիշողութիւն չէ, պարզ խօսքով՝ ուր Քրիստոս կ'ապրի՛ իբրեւ անձ եւ իբրեւ խօսք, որպէս ճշմարտութիւն եւ կեանք:

Ըսուած է միշտ, բազմայոլով անգամ կրկնուած՝ որ քրիստոնէութեան բարձրագոյն տօնն է Քրիստոսի Յարութեան տօնը, որովհետեւ անոր մէջ իրենց ճշմարիտ զօրութիւնը կը ստանան Քրիստոսի բոլոր քարոզութիւնները եւ կը դառնան զիրենք համազանգող եւ պսակող, գաղափնացնող իմաստակէտը: Եւ այս իրողութիւնը լոկ այսօր չէ որ անբաղդատելիօրէն իւրայատուկ նշանակութիւն եւ բարձրակէտային արժէք կու տայ Յարութեան դէպքին, քրիստոնեայ մարդկութեան գիտակցութեան մէջ: Սոսկ պատմական հոլովոյթի մը արդիւնքը չէ մեր այս պարզ հաստատումը: Յարութեան դէպքին բնութենական էութեան հետ իսկ է կապուած ան: Այդ դէպքին զօրութեամբն էր որ առա-

ջին իսկ վայրկեանէն, երբ անոր իրողական ճշմարտութիւնը եւ անոր հաւատքը դպան Քրիստոսի առաքեալներու եւ այլ ժամանակակիցներու ու ականատես վկաներու գիտակցութեան, այս վերջինները էապէս, գոյութենապէս կերպարանափոխուեցան։ Այն աստիճան եւ այնքան ամբողջականութեամբ որ այլեւս իրենց մէջ յայտնաբերուած էր նոր մարդը, անստուեր հաւատքի, անբեկանելի յոյսի եւ ամենանուաճ սիրոյ մարդը, որ գիտէր ամէն ինչ զոհել չզոհելու համար այդ հաւատքը, յոյսն ու սէրը, որոնք մահուան հակաթոյնն էին, մարդու կեանքին անխորտակելիութիւնը եւ յաւերժութիւնը ապահովող ամենազօր ոյժն ու մարդկային երջանկութեան անպատռելի աղբիւրը։

Այդ զօրութիւնը մնաց կենդանագործ՝ քրիստոնէութեան այժմ երկհազարամեայ պատմութեան մէջ, այնտեղ արձանագրելով հրաշապատում դրուագներ այլալեզու եւ այլագոյն բազմահարիւր ազգերու կեանքերուն մէջ։ Հոն ուր հասաւ քրիստոնէութիւնը՝ հոն խաւարը չմնաց խաւար, կեանքը դադրեցաւ մահուան ժամանակաւորման կնիքովը կողպուած ըլլալու ճակատագրէն։ Ինչպէ՞ս բացատրել անմահական եւ անմահարար իրագործումներու այն մշտագնաց ոսկի չղթան որ ազգերու պատմութեան դրասեանդը կը կազմէ։ Լո՛յս եղաւ ան խաւարին դիմաց, յոյս՝ վհատութեան առջեւ, թռիչք՝ թեւաբեկումի պարագային, կեանք՝ մահուան վրայ եւ փրկութիւն՝ կորստեան դիմաց։ Եւ այս բոլորը եղա՛ւ ոչ միայն Քրիստոսի քարոզած բարոյական ճշմարտութիւններու եւ կեանքի ակզբունքներու կիրարկումովը մարդոց եւ ազգերու կողմէ, այլ նաեւ ու մանաւանդ անոնց դերադոյն իմաստը կազմող, զանոնք կենսաւորող Յարութեան լոյսովը, հաւատքի վերածուած համոզումի զօրութեամբը։ Որովհետեւ, անգամ մը եւս վերյիշենք Առաքեալին խօսքը.- «Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ՝ ընդունայն է քարոզութիւնն մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն ձեր» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14)։ Բայց «ընդունայն» չեղաւ այդ քարոզութիւնը, «ընդունայն» չեղաւ այդ հաւատքը։ Եւ այս անընդունայնութեան, աւելի ճիշդ՝ հաւատքի լեցունութեան ճառագայթումովը պատմութիւնը իմաստ զգեցաւ, մարդը մահուան վրայ յաղթանակ տարաւ։ Յիսուսի յարութիւնը չարունակաբար, անընդմիջաբար եւ տիրականօրէն ներգործեց քրիստոնէութեան մէջ։ Զմնաց անցեալի յուշ, ոմանց համար՝ անընդունելի պատմական դէպք, այլոց համար՝ յերիւրածոյ առասպել եւ շատերուն համար՝ անըմբռնելի իրողութիւն։ Բայց ան ներգործե՛ց։ Փաստօրէն մարդոց եւ ազգերու կեանքերուն մէջ իրական եւ չօչափելի արտայայտութիւններով, արդիւնքներով ճշմարտուեցաւ որպէս գործօն եւ չարժիչ ոյժ՝ հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ երրեակ ճառագայթումներով եւ անոնցմէ չառաւիղող եւ մարտիրոսութեան հասնող արարքներով եւ նուիրումի այլ վկայութիւններով։

Այո՛, պատմութեան մէջ եղան շատեր, նոյնիսկ Քրիստոսի յարութենէն առաջ ու յարութենէն անմիջապէս ետք, որոնք ըսին «չիք յարութիւն մեռելոց»։ Սադուկեցիներ յարութեան մերժումը վերածած էին իրենց դաւանանքին մաս եւ բաժին։ Նոյնինքն Յիսուսի առաքեալներուն եւ հետեւողներուն մէջ եղան շատեր, որոնք կասկածի, տարակուսանքի վերաբերումով ցոյց տուին Յիսուսի յարութեան հանդէպ. «առ աչօք», սոսկ «տեսիլք» նկատեցին զայն։ Բայց իրողութիւնը իրողութիւն էր թէ՛ պատմականօրէն եւ թէ գաղափարականօրէն, այսինքն՝ թէ՛ որպէս պատահած դէպք եւ թէ որպէս հոգեկանօրէն ու իմացականօրէն ընդունուած, հաւատացուած եւ ապրուած ճշմարտութիւն, որ իւրայատուկ իմաստը կը չինէ մարդկային կեանքին՝ Քրիստոսի կեանքի եւ ուսուցման պրիսմակէն դիտուած։

* * *

Հաւատացող եւ այդ հաւատքը կեանքով արտայայտող ազգերէն մէկը — եւ չմոռնանք՝ առաջիններէն մէկը — եղաւ հայոց ազգը։ Առաջին իսկ դարէն «յարութեան չունչը փչեց» Հայաստան աշխարհի վրայ։ Այդ չունչը ազգային կերպ ու մարմին առաւ երբ հայոց պետութիւնը զայն վերածեց դաւանանքի՝ ողջ ազգին համար խոստովանելի եւ գործադրելի։ Պատմական որոշադրիչ այդ թուականէն (301 թ.) ասդին, մեր կեանքը ապրուեցաւ խաչի նշանին ներքեւ եւ յարութեան տեսիլքին ճառագայթին ուղղութեամբ։ Խաչը, որուն պաշտամունքին համար մեր ազգը ինքզինք կոչեց ու ուրիշներուն յայտնաբերեց որպէս խաչապաշտ ազգ, դարձաւ նախադուռ։ Խաչի ճանապարհը, հաւատքով յանձն առնուած զոհողութեան ճանապարհը, դարձաւ դէպի յարութիւն արեւելուած եւ յարութեան գաղափարով իրացուող կեանքի ուղեգնացութիւն։ Պարզապէս նայեցէք մեր պատմութեան էջերուն։ Այնտեղ խաչի քարաթեւ տարածքին վրայ լուսապսպիւռ հանդիսաղրութեամբ պիտի տեսնէք յարութեան պատկերը...։

* * *

Մեր հայեացքը երկկէն բերենք եւ սեւեռենք այսօրին։ Մենք՝ ապրողներս, նոյն հաւատքին ժառանգորդներս՝ եթէ գիտակցօրէն կ'անդրադառնանք մեր այսօրուան կեանքին, չենք կրնար չհաստատել եւ չընդունիլ որ ծնունդն ենք յարութեան հրաչքին։ Մեր հայրերը մահը ճաշակեցին. եւ՝ բազմիցս։ Ամենէն դառնագոյնը եղաւ ցեղասպանութեան աննախընթաց ոճիրը, Ապրիլեան Եղեռնը, որուն վէրքը չէ գոցած եւ որուն արիւնէն, սակայն, նոր կեանք առաւ մեր ժողովուրդը, ինչպէս Յիսուսի կողէն ի վերայ խաչին հոսած արիւնէն կեանք առաւ

քրիստոնէութիւնը՝ յարութեան յոյին անդիմադրելի զօրութեամբը եւ վերակենդանութեան անպարփակելի արդիւնքովը։

Ես այնպէս կը զգամ որ յարութեան յոյսին խորհրդակից ներգործութիւնը, որ երբեք դադար եւ նուաղում չարձանագրեց մեր ժողովուրդի հոգեխառնութեան եւ ապրումներուն ու կեանքի գործնական արտայայտութիւններուն մէջ, ցեղասպանութեան մահտարաժամ եւ սեւաթոյր օրերէն ետք ահա պտղաւորուեցաւ հայ ազգի ընդհանուր վերակենդանութեան պայծառ իրականութեամբը թէ՛ սփիւռքի մէջ եւ թէ մեր մայր հայրենիքին մէջ, մանաւանդ անոր անկախացման լուսապայծառ իրողութեամբը, որ ահա վերջին քանի մը տարիներու ընթացքին յարութեան չունչով կը կենսաւորէ ողջ հայութեան գոյութիւնը թէ՛ հայրենի հողին վրայ եւ թէ արտերկրի տարածքին։ Եթէ վերակենդանութեան յոյսը մեռած ըլլար մեր ժողովուրդին մէջ՝ մենք վստահաբար գոյութենէ դադրած պիտի ըլլայինք։ Յարութեան տեսիլքն էր, հաւատքով թրծուած, որ կենդանի պահեց մեր մէջ վերապրումի, յաւիտենօրէն ապրելու այդ կենսալից եւ կենսատու յոյսը, եւ խափանեց մահուան սպառնալիքին կաչկանդիչ եւ ջլատիչ ոյժը։

Բնականօրէն, ինչպէս անցեալին, նաեւ ներկայիս, չատեր տրամախոհական եւ գիտական զուտ առարկայապաշտ մօտեցումով՝ կրնան հարց տալ — եւ արդարօրէն կու տան — թէ ինչպէ՞ս մեռելը վերստին կ'ապրի, թէ ինչպէ՞ս գերեզմանը վերջակէտ չի դառնար, թէ ինչպէ՞ս բնութեան օրէնքները կը հակասուին։ Բայց ինչպէս կ'ըսէ Ժ.Դ. դարուն մեր եռամեծ եւ բանիբուն, «տիեզերալոյս» վարդապետը՝ Գրիգոր Տաթեւացի, «Բնականապէս ըմբռնէ գիտութիւնն զոր ինչ ներգործէ բնութիւնն»։ Գիտութիւնը բնական, ստեղծեալ բնութեան հետ առընչուած երեւոյթներն է որ կրնայ իր զօրութեամբը բռնել։ Բայց, նոյն վարդապետին բառերով՝ «Յարութիւնն գործ է սքանչելեացն Աստուծոյ եւ ո՛չ բնութեան. զի բնութիւնն հունաւորեալ է զօրութեամբ... իսկ Աստուած անհուն է զօրութեամբ» (ԱՄԱՐԱՆ հատոր)։ Ճչմարտօրէն Աստուծոյ հաւատացողը չի կրնար չհաւատալ Յարութեան։ Ան որ վեր է բնութենէն եւ մանաւանդ ստեղծիչը անոր, բնականօրէն պայմանաւորեալ չէ բնութեան տուեալներովը. վեր է բնութենէն եւ իր ամենատեղծ եւ ամենակարող զօրութեամբը կը կատարէ հրաշքներ «սքանչելիք»ներ, որոնք «ի վեր են քան զմիտս եւ զբանս»։

Կարեւորը այդ հաւատքն է. ինչպէս Առաքեալը կը վկայէ. «Քրիստոս յարութիւն առած է. այսուհետեւ ան չի մեռնիր եւ մահը անոր վրայ այլեւս տիրութեան ոյժ չունի» (ՀՌՈՄ. Զ. 9)։ Այս համոզումը ունեցողն է որ բաժնեկից կը դառնայ Քրիստոսի յարութեամբ ճչմարտուած յաւիտենական կեանքին։ Եւ իսկապէս, եթէ մենք՝ Քրիստոսի հետեւողներս՝ այնպէս խորհինք թէ կեանքը այս երկրին վրայ եւ

այս երկրով կը վերջանայ, բնականօրէն կը ծագի մեր մէջ անբացատրելի հարցումը.- ինչո՞ւ կ'ապրինք. հետեւաբար, «եկէք ուտենք, խմենք, քանի վաղը պիտի մեռնինք» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 33)։ Այդպիսի կեանք չի կրնար ըլլալ մարդկային կեանք, որովհետեւ մարդուն մէջ կայ անմահութեան ոյժը, քանի ան ստեղծած է «Աստուծոյ պատկերին համաձայն»։ Ճիշդ է որ մեր նիւթեղէն բնութիւնը ապականացու է. բայց հարկ է որ մեր «ապականացու բնութիւնը զգենու անապականութիւնը, եւ մահկանացուներս զգենուն անմահութիւնը։ Եւ երբ մեր մահկանացու բնութիւնը զգենու անմահութիւնը եւ մեր ապականելի բնութիւնը՝ անապականութիւնը, այն ատեն է որ պիտի ճչմարտուի այն խօսքը, (Հին Կտակարանի) որ կ'ըսէ, 'մահը պարտուեցաւ եւ խորտակուեցաւ'» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 53-54)։

Յարութեան տօնին պատգամն այն է, որ մենք մեր կեանքը ապրինք անմահութեան հաւատքովը, ձգտումովը, անմահական գործերու գաղափարովը, առանց որոնց՝ կեանքը կը դադրի կեանք ըլլալէ եւ ի վերջոյ կը յանգի նիւթեղէն գոյութեանց յատուկ վախճանին այսինքն՝ անիմաստութեան եւ փճացումին։

Սիրելի՛ հաւատացեալներ,

Ներկայ դարու այսպէս կոչուած գիտական եւ գիտարուեստական բոլոր նուաճումները, որոնցմէ ոմանք գլխու պտոյտ տալու աստիճան ազդուութիւն եւ արագութիւն ունին, չեն կրնար մարդկային կեանքը փրկել փճացումէ, եթէ մարդուն մէջ պակսին անմահութեան հաւատքը, յոյսը յարութեան եւ անոնցմէ ճառագայթող սէրը կեանքին եւ ստեղծագործութեան։ Ով որ, անհատ մարդ թէ ազգ, կը դադրի այս հոգեկան ոյժերու ներգործութենէն, կեանքին մէջ իսկ ճաչակած կ'ըլլայ մահը։ Ո՛չ տնտեսական զօրութիւնը, ո՛չ հարստութիւնը, ոչ ալ իմացական կարողութիւնը, գիտական հմտութիւնը կամ ընկերային դիրքն ու այլ այսպէս կոչուած առաւելութիւնները մարդու կեանքին կրնան տալ անմահութեան ճաչակը եւ ապահովութիւնը։

* * *

Նախ փառք տանք Աստուծոյ որ մեզի չնորհած է այդ կարելիութիւնը՝ մեր հաւատքին զօրութեամբը Քրիստոսի յարութեան, անմահութեան մասնակից դառնալու հնարաւորութիւնը։ Փառք տանք Իրեն որ մեզի չնորհուեցաւ նո՛ր վերակենդանութիւն որպէս տեսակ մը գինը մեր արեան, պսակումը մեր զոհողութեան եւ վարձքը մեր հաւատքին։ Փառք տալէն անդին անցնինք. այնպէս ապրինք այսօր որ նոր ոյժ քաղենք Յարութեան տօնէն, վերաթարմացնենք յարութեան հաւատքը մեր հոգիներուն մէջ։ Մանաւանդ մեր կեանքն ու գործը վերածենք այդ հա-

լատքին բնական արտայայտութիւնը եղող անմահական գործերու վկայութեան մը։ Այլապէս կը մնանք աղքատ ու տկար ազգ մը՝ անատակ մահուան դէմ պայքարելու եւ անկարող՝ զայն նուաճելու։

Ահա այս հաւատքով եւ ակնկալութեամբ, այս մաղթանքով եւ սպասումով կոչ կ'ուղղենք մեր համայն ժողովուրդին որ մնայ միշտ յարութենապաշտ ըլլալով ճշմարտօրէն խաչապաշտ։ Ձեր կեանքերը վեր պահեցէք զուտ սպառողական եւ հաճոյապաշտական կեանքի անցաւոր երեւոյթներէն, որոնց մէջ մարդը իսկապէս կը փճանայ։ Ցաւիտենական արժէքներու սպասաւորներ եղէք, որպէսզի յաւիտենապէս ապրիք եւ ապրի ձեր ազգը։ Ձեր եկեղեցին զանգակատունն է այս ճշմարտութեան։ Լսեցէք անոր ղօղանջը։

Զատկի տօնին գարնանահամ այս եղանակին, երբ մեր կեանքի ցորենը կը ցանենք մեր գիտակցութեան «հող»ին մէջ հունձքի ակնկալութեամբ, երբ վերակենդանութեան չունչն է ողողած մեր կեանքի ոլորտը, հայրական ամենայջերմ սիրով Մեր ողջոյնները կ'առաքենք Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հոգեւոր խնամքը վայելող մեր բոլոր թեմերու հոգեւորական եւ աշխարհական դասերու պատասխանատու անձանց եւ կազմակերպութեանց եւ հաւատացեալ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն, անխտիր, աղօթելով որ Յարուցեալ Փրկիչը այցելէ բոլորին, մեղքն ու մահը խորտակէ եւ կեանքին ու ստեղծագործութեան չունչը տարածէ ամենուրեք։

Կ'աղօթենք որ Յարուցեալ Տէրը վերակենդանութեան յարութենական չունչովը ողողէ մեր մայր հայրենիքը՝ Հայաստան աշխարհը, իր պետութեամբ եւ ժողովուրդով։ Թող նոր իմն վայելչութեամբ եւ պաղաբերութեամբ ծաղկի Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը իր վեհափառ Հայրապետով եւ բոլոր թեմերով ու համայն ժողովուրդով։ Թող այդ չունչը դառնայ մղիչ ոյժը մեր Ս. Եկեղեցւոյ Պատրիարքական Աթոռներուն, անոնց հոգեւոր սպասարկուներուն եւ հաւատացեալ ժողովուրդին, յերուսաղէմ եւ ի կ. Պոլիս։

Մեր խօսքը կը փակենք հրաւիրելով մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները ի ծագս աշխարհի, որ սա բառերը մեր սրբազան չարականագրէն փոխ առնելով լեցնեն իրենց հոգիներուն մէջ եւ անոնց նոր չունչ տալով, իրե՛նց սեփական չունչը անոնց խառնելով ըսեն.

«Այսօր այս տօնով հրճուինք եւ պայծառանանք.
Աստուծոյ հաճութեամբ իրարու հետ ողջագուրուինք
Եւ միաբան գոչենք՝
Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»։

1994

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԾՈՒՆՉԸ ՄԵՐ ԵՐԿՐՈՒՄ

«Այսօր եւ մեք զուարճացեալք
Պայծառասցուք տօնիւս.
Ընդ հաշտութեանն Աստուծոյ
Սիմեանց արկցուք գիրկս սիրով
Եւ միաբան գոչեսցուք.
Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»։
(ՇԱՐԱԿԱՆ)

Ինչ խորհրդաստ եւ յանկուցիչ պատկեր է չարականագիր հայ վարդապետին այս գեղանկարային բնորոշումը Յարութեան տօնին նշանակութեան եւ մեր կեանքի մէջ առաջացուցած հոգեկան վիճակին։ Զատկի տօնին ներգործութեամբը մենք պայծառանում ենք եւ գերազանցօրէն երջանկանում։ Միմեանց հետ ողջագուրւում ենք սիրալիր հոգով, իրար աչքերի մէջ ենք նայում, նրանց մէջ ժպիտ ենք տեսնում որպէս բերկրանքի ճառագայթում, իրար ձեռքերն ենք սեղմում քրիստոնէական հաւատի եւ համերաշխութեան զգացումների զօրութեամբը, եւ միաձայն գոչելիս ասում ենք միմեանց.

«Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց»։

Ես չեմ կարող պատկերացնել ուրիշ աւելի հարազատ եղանակ՝ ողջունելու համար Յարութեան աւետիսը մեր կեանքում, որովհետեւ Քրիստոսի յարութեան դէպքի պանծացումը տալիս է մեզ այն մեծ գաղափարը, որ Քրիստոս յաղթել է մահուան, որը մարդկանց համար նկատւում էր մեծագոյն չարիքը։ Քրիստոս մեր առաջ բացում է յաւիտենական կեանքի ճանապարհը։ Իր յարութեամբը մեզ ներշնչում է այն հաւատքը, թէ՝ կեանքը գերեզմանով վերջ չի գտնի, թէ՝ հոգեւոր կեանքը նիւթական գոյութեան օրինաչափութիւններից վեր է մնում։ Ոյժ է տալիս մեզ՝ կեանքն ապրելու անմահութեան յոյսի զօրութեամբ-

րը: Այլապէս կեանքն ապրել մի օր մեռնելու եւ փճանալու համար, դա անիմաստ գոյութեան կը վերածէ մեր ապրելու ընթացքը:

Թէ Քրիստոս ինչպէս յարութիւն առաւ, մարդկանցից ոչ ոք չէ կարող հաւկնալ եւ բացատրել: Նոյնիսկ Յիսուսի առաքեալները եւ ամբողջ սրտով եւ հոգով Նրան առաջին հաւատացողները չէին կարողացել ըմբռնել թափուր գերեզմանը...: Բայց տեսան իրենց Տէրը յարուցեալ: Զգացին Նրա մշտակենդան եւ յաւիտենական ներկայութիւնը իրենց մէջ: Յարութեան իրականութիւնն ու զօրութիւնը ներթափանցեց նրանց գոյութեանը եւ ողջ կեանքին մէջ եւ հոգեկան արիութեամբ զինեց նրանց: Երէկուայ երկչոտ առաքեալները, Յիսուսից խոյս տուող, նոյնիսկ Նրան ուրացող աշակերտները կերպարանափոխուեցին, հոգեկան մի աննկարագրելի զօրութիւն ստացան, դարձան անվախ, համարձակախօս՝ մահն իսկ արհամարհելու աստիճան:

Յիսուսի հետեւողները ուրիշ ի՞նչ ոյժ ունէին Քրիստոսի հաւատը կարենալ տարածելու համար: Ո՛չ գահ ունէին եւ ո՛չ մական, ո՛չ զէնք եւ ո՛չ բանակ, ո՛չ գիտութիւն եւ ո՛չ հեղինակութիւն, միայն եւ միայն իրենց հաւատքը յարութեան վրայ: Իրենց վարդապետը յաղթել էր մահուան. իրենք այլեւս չէին վախենում ո՛չ սրից եւ ո՛չ նիզակից, ո՛չ կայսրից եւ ո՛չ հռոմէական կրկէսների գազաններից: Յարութեան հաւատքի անդիմադրելի ոյժով նրանք կարողացան Պաղեստինում ծագում առած քրիստոնէական կրօնը տարածել ողջ աշխարհում եւ բոլոր ազգերին՝ առանց գոյնի խտրութեան:

* * *

Այդ հաւատքի առաջին օրրաններից մէկը հանդիսացաւ մեր Հայաստան աշխարհը: Յարութեան գաղափարը միախառնուեց մեր ժողովրդի համոզումներին եւ ապրումներին, չաղախեց մեր բարոյական ուժականութիւնը եւ դարբնեց մեր տոկունութիւնը:

Մահը ինք իրեն կարծեց մօտիկ հայ ժողովրդին. քանի՛-քանի՛ անգամներ համատարած տարողութեամբ նա փորձեց մանգաղել մեզ եւ մեր Հայկեան տունը, մայր Հայրենիքը վերածել գերեզմանատուն...: Բայց յարութեան յոյսով լիցքաւորուած մեր ժողովրդի զաւակները խափանեցին մահը իրենց ստեղծագործական կեանքի յաւիտենական զօրութեամբը, եւ կարծես միանալով Պօղոս Առաքեալին՝ ասացին. «Ո՞ւր է մահ յաղթութիւն քո»: Այո՛, Հայաստանը անթիւ մահեր տուեց, բայց ինք մահ չտեսաւ, որովհետեւ հայ ժողովուրդը իր ողջ գոյութեամբը հաւատաց Յարութեան: Նա հաւատաց, որ Յիսուս «մահուամբ զմահ կոխեաց եւ յարութեամբն իւրով մեզ զկեանս պարգեւեաց»: Նա հաւատաց եւ իր կարգին ինքն էլ ասաց. «Մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է»:

Ահա թէ ի՛նչ պատճառով ես այնպէս եմ զգում, որ մենք՝ հայերս, իրաւունք ունենք անփոխարինելի եւ անգերազանցելի բերկրանքով ողջունելու Քրիստոսի Յարութեան տօնը: Մենք մեր հայրենի հողի վրայ, եւ ահա չուրջ երկու հազարամեակներ տեւողութեամբ, ապրել ենք եւ ապրում ենք յարութեան հրաշքը: Եթէ հաշտուած լինէինք մահուան գաղափարին հետ, վաղուց դադարած կը լինէինք կեանքից, եւ մեր երկիրը վերածուած կը լինէր խաչքարերի երկրի, եւ մեր գոյութիւնը վերածուած կը լինէր յուշարձանային մեռելութեան...:

Ներկայ դարի սկզբին, 1915 թուի Ապրիլեան ահաւորագոյն եղեռնը եկաւ եւ աւելի քան մէկ եւ կէս միլիոն հայեր հնձեց ու տարաւ եւ հողի վերածեց, մեր սեփական հողերից մեզ դուրս պոկեց եւ աշխարհով մէկ ցրիւ տուեց: 80 տարիներ ետք մենք ահա կանգնել ենք ողջ աշխարհին դիմաց եւ ասում ենք.

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց
Յարեաւ եւ ազգն Հայոց
Փառք Յարութեան քո Տէր»:

Յարութեան չունչը ուժեղ ներգործութեամբ մեզ վերստին այցելեց այս վերջին տարիներին, եւ մենք «նորափետուր զարդարեալ» վերստին սկսեցինք ազատութեան շնչով ապրել մեր կեանքը անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան գոյատեւումով եւ օրից օր զօրացումով:

Մի՛ մոռանաք, որ Յարութեան տօնը ծիսականօրէն կը համընկնի այն տօնին, որ եբրայեցի ժողովուրդը կը կոչէր պասքա (պասեք) եւ որով նրանք կը նշէին իրենց ազատագրումը գերութիւնից, իրենց անցքը գերութեան երկրից դէպի աւետեաց երկիրը: Քրիստոնէական ըմբռնողութեամբ՝ Յիսուսի յարութիւնը ազատագրումն է մարդ էակին մեղքի եւ մահուան գերութիւնից: Մեր մարդկային ազատութիւնը եւ ազգային իրաւունքը կաշկանդող ոյժից դուրս եկանք եւ մեր աւետեաց երկրում սկսեցինք վերստին մեր սեփական չնչաւորութեան կշռոյթով ապրել:

Ինձ համար մանաւանդ բերկրանքի բացառիկ եւ աննախընթաց օր է այս օրը, որովհետեւ առաջին անգամ է, որ ես իմ կեանքում Զատիկ եմ տօնում իմ ազատ, անկախ հայրենիքում, իմ հայրենաբնակ ժողովրդի հետ, Յարութեան ձայնին արձագանք եմ տալիս Յարութեան հայկապեան այս «անլռելի զանգակատնից», որի հիմքը դրեց յարուցեալ Փրկիչը Ինք իր էջքովն ի Հայաստան եւ որի սկզբնահունչ ղօղանջն գալիս է Իրենից, Իր բառերից. «Ես յաղթեցի աշխարհի»:

Ահա այս սրբաշունչ եւ հոգեբարբառ Մայր Աթոռից ողջունում եմ մեր համայն հայ ժողովրդին ի Մայր Հայրենիք եւ ի չորս ծագս աշխարհի: Լսեցէ՛ք զաւակունք Ս. Լուսաւորչի, լսեցէ՛ք Յարութեան ձայնը ձեր հոգեւոր մայր տնից՝ Ս. Էջմիածնից: Նոր չունչ է ծաւալուել ձեր վերանկախացեալ հայրենիքում: Այդ չնչով կենսաւորուեցէք եւ նորոգուեցէք: Շարականագիր վարդապետին ձայնակցենք.

«Այսօր զերազուարճ հոգով
Պայծառանանք այս տօնի չնորհիւ,
Աստծու առաջ հաչտ սրտով
Միմեանց ողջագուրենք եւ
Միաձայն բարբառով գոչենք
Քրիստոս յարեա՛ւ ի մեռելոց»:

«Շնո՛րհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ. ամէն»:

1995

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐԿՐԻ ԵԻ Ի ՅԵՐԿԻՆՍ

Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի վերջին օրերու ամենէն զարմանահրաշ դէպքերէն մէկը այն էր, որ Իր խաչի մահէն եւ յաղթական յարուԹենէն առաջ Ան յարուԹիւն տուաւ իր բարեկամին՝ չորեքօրեայ ի մահ ննջեալ եւ ի գերեզմանի ամփոփեալ Ղազարոսին: Յովհաննէս Աւետարանիչ կը պատմէ, Թէ ինչպէս երբ Յիսուս լսեց Ղազարոսի մահը, փուԹաց ի Բեթանիա, այս վերջնոյն տունը, որպէսզի զայն վերարԹնցնէ մահուան քունէն, վերստին կեանք չնորհէ անոր: Ղազարոսի երկու քոյրերէն մէկը՝ բարեպաշտն ՄարԹան, ընդառաջ երԹալով Մեծ Վարդապետին, ըսաւ անոր.

«Ով Տէր, եԹէ այստեղ ըլլայիր, եղբայրս չէր մահանար»:

Յիսուս պատասխանեց.

«Քու եղբայրը յարուԹիւն պիտի առնէ»:

«Գիտեմ»,- ըսաւ սգաւոր քոյրը.- «պիտի յառնէ ան յարուԹեան վերջին օրը»:

Այն ատեն էր, որ Յիսուս յայտարարեց.

«Ես իսկ եմ յարուԹիւնը եւ կեանքը. ան որ ինծի կը հաւատայ, ԹէպէԹ եւ մեռնի, պիտի ապրի: Եւ այն, որ կ՛ապրի եւ ինծի կը հաւատայ, յաւիտեանս պիտի չմեռնի» (ՅՈՎՀ. ԺԱ. 25-26):

Յիսուս բացայայտօրէն ըսել ուզեց, որ յարուԹիւնը միայն մահէն ետքը ապրուելիք վիճակ չէ, այլ նաեւ այս երկրի վրայ ապրուելիք կեանք, որ Իրմով՝ Քրիստոսով է ներշնչուած եւ ներԹափանցուած ու տիրապետուած: Ան, որ կը հաւատայ Քրիստոսի, այսինքն՝ իր կեանքի մէջ ներկայ կ՛ունենայ զՔրիստոս, կ՛ապրի ու կը գործէ Անոր ապրած

եւ ուսուցած ճշմարտութիւններով, բարոյական սկզբունքներով եւ հոգեւոր արժէքներով, մահ չի ճանչնար, մէկ խօսքով՝ յաւիտենական արժէքներով կը յաւերժացնէ իր կեանքը թէ՛ երկրի վրայ եւ թէ՛ երկինքի մէջ։

Մենք առհասարակ սովոր ենք Քրիստոսի յարութիւնը առնչելու կամ նոյնիսկ նոյնացնելու անդենական կեանքին հետ։ Անմահութիւնը սակայն սոսկ մահէն ազատ ըլլալու հոգեկան գոյավիճակը չէ, ֆիզիքական եւ ժամանակաւոր աշխարհէն վեր եւ անդին։ Յիսուս ըսաւ. «Ես իսկ եմ յարութիւն եւ կեանք», մահը խորտակեց կեանքո՛վ։ Այնպէս ապրեցաւ եւ սորվեցուց մեզ ապրիլ, որ մահը չկարենայ վերջ դնել այդ կեանքին, ոչ թէ անչուշտ մարմնաւոր գոյութեան, այլ այդ գոյութիւնը իմաստաւորող եւ արժեցնող կեանքին, որուն մէջ կան ապրումներ, իրագործումներ, որոնց մէջէն անմահ հոգին ինքզինք կ'արտայայտէ եւ կը յաւերժացնէ, ինչպէս Բարին մարդկային արժէքին մէջ, Գեղեցկութիւնը՝ քարին, գոյնին եւ ձայնին մէջ, Ճշմարտութիւնը՝ խօսքին ու կեանքին մէջ։

Յիսուս աւելցուց. «Ան որ ինծի կը հաւատայ, թէպէտ եւ մեռնի (այսինքն՝ իր ֆիզիքական գոյութիւնը վերջ գտնէ աստուածաստեղծ մեր նիւթեղէն բնութեան աստուածադիր օրէնքով), ան պիտի ապրի»։ Պիտի ապրի թէ՛ իր երկրաւոր կեանքի ընթացքին դրսեւորած անմահ ապրումներովը եւ թէ՛ իր թողած եւ յաւերժօրէն ապրող ու խօսող վկայութիւններովը, գործերովը։ Եւ երբ հողը փճանայ իր մէջ՝ հոգեայնութենէն վեր մնացող եւ հոգեղէն բնոյթ, տարողութիւն ու արժէք ունեցող իր արարքներովը ան կը մնայ անմեռ յաւերժայիշատակ եւ վկայ՝ անմահական արժէքներու։

* * *

Այսպէ՛ս հաւատացին բոլոր ճշմարիտ քրիստոնեաները աշխարհի չորս ծագերուն, քրիստոնէական պատմութեան բոլոր ժամանակներուն՝ առաջին օրերէն սկսեալ մինչեւ մեր այսօրուան օրերը։ Այս հաւատքով ապրեցան եւ նոյնիսկ մարտիրոսական վկայութեամբ մահը դիմակալեցին անոնք որոնք, երբ հարկը պահանջեց, նոյնիսկ իրենց երկրաւոր կեանքն ընծայեցին որպէս գին իրենց անմահական եւ երկնային կեանքին համար։ Յարութեան հաւատքը եղաւ անոնց կեանքին մղիչ ոյժը։ Անմահութեան գաղափարով ապրուած կեանքը եղաւ անոնց կեանքին հարազատ ոճը։ Յարութեան յոյսը անդրչիրիմեան անմահութեան՝ յոյսը եղաւ անոնց կեանքի յարացոյց փարոսը։ Քրիստոսի հետ յաւերժօրէն յաղորդ մնալու փափաքը եղաւ անոնց կեանքին անդրադարձն ճգտումն ու տեսիլքը։

Ան որ պիտի ճիշդ կարդալ քրիստոնէական եկեղեցւոյ երկհազարամեայ պատմութիւնը, չի կրնար այնտեղ չտեսնել յարութեան գաղափարին, հաւատքին եւ կենսատու ոյժին ներգործութիւնը։ Սուրբերու եւ նահատակներու անվերջ շարանը այդ ճշմարտութեան պերճախօս հանդիսադրութիւնն է որեւէ բանիմաց եւ անկեղծ մարդու համար։ Քրիստոնէութեան պատմութիւնը միանգամայն արիւնոտ եւ արեւոտ պատմութիւն մըն է։ Արեան հեղումը, սակայն, կեանքին վերջակէտն ըլլալէ աւելի՝ անմահութեան բանալին է, որովհետեւ յարութեան հաւատքին եւ յոյսին վկայութիւնն է ան։

* * *

Մեր հայ ժողովուրդի ողջ պատմութիւնը, դրականութիւնը, արուեստը անստուեր եւ անհերքելի փաստը կու տան Յարութեան հաւատքին եւ ոյժին յաղթանակին՝ մեր ազգին այնքան յաճախակիօրէն սպառնացած մահուան հարուածներուն դիմաց։

Մեր հայրերը միշտ երդեցին եւ երգել կու տան մեզի այսօր.

«Փա՛ռք յարութեան Քո, Տէր
Ոչ դադարեցայց, Քրիստոս, օրհնել զՔեզ
Զամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»։

Այո՛, մենք չդադրեցանք հաւատալէ Անոր յարութեան, չդադրեցանք օրհնելէ Անոր յարութիւնը մեր ամբողջ կեանքի ընթացքին։ Անոր յաւիտենաչունչ կեանքը ընդելուզուեցաւ մեր կեանքին, մեր ազգի համայնական կեանքին, ինչպէս կրակը կը տարրանայ երկաթին մէջ եւ երկաթը կը զգենու հրեղինութեան բնութիւնն ու ոյժը, որոնց դիմաց ժանգը կը մեռնի, փոշին ու կեղտը կը չքանան, մեղքը մեր կեանքին վրայ կը դադրի ունենալէ իր մահացնող ազդեցութիւնը։

Այսօր, ազատ ու անկախ մեր Հայրենիքին մէջ, երբ լծուած ենք այն վճռական եւ ապագայատեսիլ գործին, որուն նպատակն է վերագտնել մեր ազգային ինքնութեան ամենէն հարազատ ապրումներն ու զգաւափարները, կեանքի ուղղութիւնն ու նկարագիրը, քրիստոնէական հաւատքի վերակենդանութիւնը ամենէն էական ոյժերէն մէկն է մեր փրկութեան եւ յաւերժագնաց ուղեւորութեան համար դէպի մեր ապագան։ Այդ հաւատքին սիրտը յարութեան գաղափարն է, որ կոչուած է կեա՛նք դառնալու, իր իսկատիպ հարազատութիւնը եւ ճշմարտութիւնը ունենալու համար։ Իմացական, տեսական գաղափար չէ ան, ոչ ալ սոսկ անդենական կեանքին իմաստ տուող, այլ Աստուծոյ կեանք-տուրքը բարեաց աղբիւրի վերածող, երջանկութեան ոսկի բանալին մեր ձեռքերուն մէջ դնող։ Այո՛, Հայաստանը եղաւ յաճախ Գեթսեմանի անձկալից պարտէզ, եղաւ քարքարոտ Գողգոթա, եղաւ խաչի

ճանապարհ եւ դարձաւ արիւնաքամ խաչելութիւն։ Յարութեան պատմութիւնը, սակայն եղաւ մի՛չտ յարութեան յաղթանակ։

* * *

Այդ պատմութեան չարունակման եւ զարգացման պարտաւորութեան առջեւ կը գտնուինք բոլոր ապրող հայերս թէ՛ Հայաստանի, թէ՛ Արցախի եւ թէ՛ արտասահմանի մէջ։ Յարութեան չունչը միայն կրնայ ըլլալ մեր ներկայ գոյութեան կենսընթացային չարժիչ ոյժը։ Յարութեան հաւատքին հպարտ ժառանգորդները չենք կրնար ըլլալ միայն. պէտք է դառնանք անոր յառաջապնաց ջահակիրները։

Աչխարհի այսօրուան դրութեան մէջ մարդիկ առհասարակ կ'ապրին երկրասահման կեանքով եւ երկրագնաց ընթացքով։ Հոգեւոր արժէքներու, յաւիտենական ճչմարտութիւններու անհաղորդ մթնոլորտ մը կը տիրէ չորս դին։ Գիտական, ճարտարարուեստական քաղաքակրթութեան մը յառաջ բերած փորձութիւնն է այդ. այսինքն՝ գոհանալ միայն չօչափելի տեսնուածով եւ մարմնական հաճոյքներու վայելքներով։ Հարկ է զգոյչ եւ զգաստ կեցուածք որդեգրել, որպէսզի մեր բո՛ւն եղածը, մեր հոգեղէն, անմահական գոյութեան տարածքը զոհ չերթայ մեր ունեցածին, մեր մարմնաւոր պարունակին, զի «հոգին է կենդանարար, մարմին ինչ ոչ օգնէ» (ՅՈՎՀ. Ջ. 64), ինչպէս կ'ըսէ մեր Տէրը եւ ճչմարտութեան երկնառաք Վարդապետը՝ Յիսուս Քրիստոս։

Նոյն այդ աչխարհին մէջ, այսօր չենք կրնար չնչմարել այն դրական եւ լուսաւոր նչանները, որոնք հոգեւոր վերարթնութեան մը յուսալից երեւոյթները կը պարզեն։ Հետեւինք կեանքի ա՛յս դիծին, ոյժ տանք հոգեւոր անանց արժէքներուն։

Քրիստոսով մարմնաւորուած ճչմարտութիւնները անմահացուցիչ են, ինչպէս ինք ըսաւ. «Ես իսկ եմ յարութիւն եւ կեանք» ու իր Յարութեամբը ցոյց տուաւ անմահութեան ճամբան ողջ մարդկութեան համար։ Եթէ հաւատանք Իրեն եւ հետեւինք Իր կեանքին եւ ուսուցումներուն, անմահութեան անսպառ երջանկութիւնը կ'ապրինք մեր մէջ։ Յաւիտենական կեանքի գիտակցութեամբ ապրիլ մահկանացու մեր կեանքը՝ կը նչանակէ փրկել այդ կեանքը մահուան, ոչնչացման վտանգէն։ Յիսուս յստակ ու չեչտ բառերով ըսաւ. «ան որ կ'ապրի եւ ինծի կը հաւատայ՝ յաւիտեանս պիտի չմեռնի»։

* * *

Հաւատացեալ հայորդիք,

Եկէք Զատկի այս առաւօտուն վերանորոգենք մեր մէջ անմահական կեանքի ճգտումն ու ճաչակը։ Բիւրեղացնենք եւ զօրացնենք մեր

հաւատքը Յիսուսի Յարութեամբ մեզի տրուած ճչմարտութեան վրայ, թէ՝ եթէ անմահական արժէքներու դիտակցութեամբ ապրինք մեր կեանքը երկրի վրայ՝ յաւիտենական կեանքը ապրած կ'ըլլանք մեր մահկանացու կեանքին մէջէն եւ կը հասնինք անդենական կեանքի երանութեան։ «Երկնքի արքայութիւնը» միայն երկնքի մէջ չէ, այլ մե՛ր մէջ, մեր ապրած կեանքի ներաչխարհին մէջ, մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի բառերով՝ «արքայութիւնն երկնից ի ներքս ի ձեզ է» (ՂՈՒԿ. ԺԷ. 21)։

Երկու չաբաթներ ետք, Ապրիլ 24-ին, պիտի վերապրեցնենք մեր մէջ Ապրիլեան եղեռնի զոհերուն յիչատակը։ Յարուցեալ ազգի աչքերով պիտի նայինք անոնց մահուան եւ այդ մահուան մէջ պիտի տեսնենք մեր ազգի յարութեան չքեղ իրողութիւնները։ Այսինքն՝ յարութեան յոյսով կնքուած անոնց մահովը խափանուած պիտի գտնենք մահը մեր ազգին եւ պիտի ողջունենք նոր արեւածագով բացուած յարութեան նոր չրջանը մեր ազատ ու անկախ Հայաստանի հողին վրայ եւ ողջ հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ ի Մայր Հայաստան, Արցախ եւ ի սփիւռս աչխարհի։

Այդ լուսավառ հոգեկան ապրումներով կ'ողջունենք ձեզ բոլորդ 1700 տարիներ առաջ յարութեան հաւատքին՝ Քրիստոնէական կրօնին՝ ազգային հաւատք, պետական կրօն հռչակման այս սրբազնասուրբ կեդրոնէն՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն։ Ի բոլոր սրտէ կ'աղօթենք, որ յարութիւնը ապրիք ի վերայ երկրի եւ ի յերկինս եւ ձեր կեանքը վերածէք փառաւորութեան առ Աստուած եւ սպասաւորութեան ազգիս հայոց անմահութեան. ամէն։

1996

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԿԵԱՆՔԻ ՈՒՂԵՑՈՅՑ

«Եթէ Քրիստոսի հետ յարութիւն առիք, ուրեմն փնտռեցէք վերնայինը, հոն՝ ուր Քրիստոս կը նստի, Աստուծոյ աջ կողմը: Ձեր խոհերը սեւեռեցէ՛ք վերնային բաներու վրայ եւ ոչ թէ այն բաներու վրայ որոնք աստեղական են եւ երկրային» (ԿՈՂ. Գ. 1-2):

Փառք Քեզ, Յարուցեալ Քրիստէ մեր, որ անգամ մը եւս մեր կեանքի ընթացքին մեզ դէմ յանդիման դրիր Քու հրաշազան եւ անճառելի Յարութեան դիմաց, Զատկի տօնի այս առաւօտուն: Զարին ներգործութիւնը եւ մահուան սարսափը այսօր հեղ մը եւս նահանջեցին մեր գիտակցութեան մէջ, որովհետեւ վերստին ներշնչեցիր մեզի անմահութեան յոյսն ու հաւատքը Քու Յարութեան իրողական, թէեւ անբացատրելի ճշմարտութեան ներթափանցումովը մեր կեանքի ըմբռնումին եւ ապրումներուն մէջ:

Այսօր աշխարհի բոլոր քրիստոնէական եկեղեցիներուն մէջ պայծառօրէն կը չողայ պատկերն այն աննախընթաց եւ գերահրաշ դէպքին, որով օր մը, չուրջ երկու հազար տարիներ առաջ, Քու երկրաւոր մարմինդ իր մէջ ամփոփող գերեզմանը՝ ծանր, անշարժելի քարով դռնփակ եւ Հռոմէական բանակի լեգէոնական զինուորներով պահպանուած, յանկարծ բացուեցաւ եւ դատարկուեցաւ՝ դառնալով թափուր ու անբովանդակ չիրիմ, որովհետեւ դուրս Դուն եկար անկէ եւ որպէս լոյս պայծառաշող վերածագեցար մարդկային պատմութեան թատերաբեմին վրայ:

«Ջէ աստ, այլ յարեա՛ւ...»:

Այսօր հայ ժողովուրդի զաւակներս, մեր մայր հայրենիքին թէ աշխարհի չորս ծագերուն, կ'ողջունենք մեր Տիրոջ՝ Յիսուս Քրիստոսի յաղթանակը անյաղթահարելի նկատուած մահուան վրայ: Այսօր քրիստոնեայ ուրիշ ազգերու եւ ժողովուրդներու հետ միասին մենք ալ յարութիւն կ'առնենք մեր Փրկչին հետ, մեր մէջ վերակենդանացնելով գաղափարն ու յոյսը, հաւատքն ու կամքը անմահութեան:

Ս. Պօղոս՝ Յարուցեալ Փրկչի յետ-յարութեան երեւման ծնունդ եղող Առաքեալը, վերյիշեցնելով մեզի մեր վերստին ծննդեան՝ մկրտութեան խորհուրդով անմահական կեանքը ժառանգած ըլլալու չնորհը, կը հրաւիրէ մեզ, որ իբրեւ «որդիք յարութեան» վերաբերեցնենք մեր մէջ քրիստոնէական հաւատքի եւ կեանքի իսկատիպ պատկերը եւ քալենք յարութեան խորհուրդով ըմբռնուած կեանքի շաւիղը:

Այսօր մենք կոչուած ենք վերստին զգալու որ Քրիստոսի հետ միասին մենք է որ յարութիւն կ'առնենք, այսինքն՝ յարութեան գաղափարով կ'ըմբռնենք եւ կ'իրագործենք մեր կեանքը: Աւելի պարզ բառերով նոյն ինքն Պօղոս Առաքեալին՝ հրաւիրուած ենք այսօր «փնտռելու վերինը», «վերնայինը»:

Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ Առաքեալը Կողոսացիներուն ուղղուած իր այս խօսքերուն մէջ:

- Մարդ էակը, որ համադրոյթն է գոյութեան մարմնեղէն եւ հոգեղէն տարրերու, իր մէջ գերակշռութիւն պէտք է տայ իր անձին ու կեանքին մէջ «վերնային», հոգեւոր անանցելի, անմեռանելի տարրերուն եւ երեւոյթներուն եւ ոչ թէ տիրապետուած մնայ մարմնեղէն, նիւթային տարրերու ազդեցութեամբը: Քրիստոս որ մեր մարմինը զգեցաւ, մարդու կատարեալ բնութիւնը իւրացուց մեր փրկութեանը սիրոյն, չմնաց հոգին մէջ բանտուած, այլ յարութիւն առաւ յաւիտենական կեանքին ճշմարտութիւնը բանալով մեր գիտակցութեան մէջ եւ անոր կարելիութիւնը փաստելով մեր կեանքին համար: Ան որ մարդ է, Աստուծոյ պատկերով ստեղծուած, Քրիստոսի հաւատքով լուսաւորուած եւ կենսաւորուած՝ չի կրնար ինքզինք եւ իր կեանքը ըմբռնել սոսկ երկրաւոր, հողեղէն գոյութեան մը սահմաններուն մէջ պարփակուած էակի գոյավիճակ: Այս երկրի ու աշխարհի մէջ կ'ապրի, բայց աստեղնական եւ ժամանակաւոր գոյութեան սահմաններէն անդին կ'անցնի ու մասնակից կը դառնայ յաւիտենական կեանքին: Եթէ մարդ էակի աստեղնական կեանքին մէջ անդենականին գիտակցութիւնը կորսուի, եթէ անոր մէջ մահէն անդին անմահ կեանքին գաղափարը անհետի, մարդը խոտի կը վերածուի:

Այդ հաւատքով էր որ Քրիստոսի Առաքեալները եւ անոնց հետեւորդները ապրեցան իրենց կեանքը եւ այդ կեանքը վերածեցին յարութեան յաւերժաբարբառ քարոզի:

Այդ հաւատքով զրահուած՝ եւ իրենց չրջապատէն, պետական, ազգային եւ կրօնական իշխանութիւններէն արհամարհուած, հալածուած եւ յաճախ մահուան դատապարտուած քրիստոնեաները յաղթեցին իրենց մահասփիւռ հալածողներուն եւ դահիճներուն իրենց Տիրոջ՝ Յարուցեալ Փրկչին օրինակովը, իրենց մարմնին մահացումով «մա՛հը կոխելով», մահուան երկիւղը փարատելով եւ անմահութեան, յարութեան չունչը տարածելով: Քրիստոնեաներու այդ չարքին, մեր հայ ժողովուրդի զաւակները եղան առաջին գծի այն հաւատացեալները, որոնք Քրիստոսի Յարութիւնը ըրին իրենց կեանքի ուղեցոյցը: Դարեր չարունակ, մահուամբ այնքան յաճախաբար այցելուած եւ սպառնացուած այս ժողովուրդը երգեց.

«Փա՛ռք յարութեան քո Տէր
Ոչ դադարեցայց օրհնել զՔեզ
Զամենայն աւուրս կենդանութեան իմոյ»:

Եւ մինչեւ այսօր չարունակեց, ու ներկայիս կը չարունակէ երգել, որ իր ամբողջ կեանքին մէջ չդադրեցաւ ու պիտի չդադարի օրհնել Յարուցեալ Փրկիչը:

Դարաւոր մեր կեանքը Հայաստանի մէջ թէ այլ ուրեք եղաւ Յարութեան գաղափարին, հաւատքին եւ տեսիլքին հաւատարիմ կեանք մը: Եւ այսօր ալ չի կրնար չըլլալ: Որովհետեւ հայութեան լինելութեան հետ է չաղախուած մահուան վրայ յաղթանակ տանելու կենսափիլիսոփայութիւնը իր որոշադրիչ ներգործութեամբը մեր կեանքին մէջ:

Մարդիկ, ան-քրիստոնեայ եւ հակաքրիստոնեայ ոյժեր, միշտ փորձեցին դադարեցնել յարութեան երգը մեր շրթներուն վրայ, յարութեան երթը մեր կեանքին մէջ: Ո՛չ ցեղասպանութեան փորձը թուրքին կողմէ եւ ոչ ալ եօթանասուն տարիներու բռնութիւնը Խորհրդային Իշխանութեանց կրցան չիջեցնել մեր հոգիներուն մէջ յարութեան հուրը եւ անմահութեան չունչը:

Այսօր, Հայաստան աշխարհի, Արցախի եւ արտասահմանի հայ ժողովուրդի կեանքի այս նոր դարձուածքին, ազատութեան եւ անկախութեան բարիքներով վերստին օժտուած մեր նոր Հանրապետութեան շրջանին, մենք կոչուած ենք նոր վերարժեւորումով կեանքի կոչելու յարութեան զօրութիւնը մեր նոր կեանքին մէջ:

Ի՞նչ է Քրիստոսի Յարութեան բարոյական դասը մեր այսօրուան կեանքին համար: Ի՞նչ պէտք է ըլլան մեր պարտաւորութիւնները որպէս հետեւութիւն մեր յարութենական հաւատքին:

Հետեւելով Ս. Պօղոս Առաքեալի ուսուցողութեան՝ յարութեան կեանքը յատկանշուած է «վերնային բաներուն» վրայ մեր ուշադրութիւնը սեւեռելու կենսափիլիսոփայութեամբ: Ան որ անմահութեան կը հաւատայ՝ չի կրնար գոհանալ, բաւականանալ զուտ մարմնական, հողեղէն արժէքներով: Յարութեան հաւատալ՝ կը նշանակէ մասնակից դառնալ Անմահ Աստուծոյ անմահական կեանքին, անոնց արժէքներու նուիրելով մեր կեանքը աստուածախօս առաքինութիւններու ճամբով, սէրը եւ բարութիւնը ճառագայթելով մեր կեանքին մէջ: Աւետ համար անմահութիւնը վայելած կ'ըլլանք նոյնիսկ այս երկրաւոր եւ աստեղական կեանքին մէջ, եթէ «վերնային»-ին՝ աստուածայինին ներգործութիւնը զգանք եւ ապրինք մեր կեանքին ու գործին մէջ:

Քրիստոս Յարութիւն առաւ մեզի տալու համար անմահութեան բարիքները: Առաքեալը կ'ուսուցանէ.- «Որպէս Աստուծոյ ընտրեալ եւ Աստուծմէ սիրուած ու սրբուած անձեր, հագուեցէ՛ք գթասիրութիւնը, ողորմութիւնը, քաղցրութիւնը, խոնարհութիւնը, հեզութիւնը, համբերատարութիւնը: Հանդուրժող եղէք իրարու հանդէպ, ներողութեամբ եւ չնորհով վարուեցէք իրարու հետ երբ մէկը միւսին դէմ տրտունջ ունենայ, ինչպէս Աստուած Քրիստոսի միջոցաւ մեզի ներում չնորհեց, այնպէս եւ դուք ներող եղէք: Եւ այս բոլորէն վեր (հագուեցէք) սէրը որ իր մէջ կը խտացնէ ամէն ինչ» (ԿՈՂ. Գ. 12-14):

Աս՛նք են Յարութեան հաւատացող մարդուն կեանքի զէնքերը: Ան որ աստնցմով կը սպառազինուի, անմահական կեանքի պտուղները վայելած կ'ըլլայ աստեղական կեանքին մէջ եւ Քրիստոսի Յարութեան չունչը տարածած կ'ըլլայ իր չուրջը:

Մեր ազգը, ուրիշ ազգերու նման, նիւթապաշտութեան, երկրապաշտութեան թաւր դարձած այս դարուն, կարիքն ունի հոգեկան վերանորոգման, անմահական կեանքի երջանկաստիւռ սկզբունքներուն վերակենդանացումովը իր ազգային կեանքին մէջ:

Կոչ կ'ուղղենք մեր սիրեցեալ ժողովուրդին որ իր մէջ յարութիւն տայ Յարուցեալ Փրկչին անմահացուցիչ ուսուցումներուն, որոնց հետ միախառնուած է մեր հայ ժողովուրդի Սրբազան Հայրերու հարազատ եւ կենդանարար աւանդութեան դարաւոր ժառանգութիւնը Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջ մարմնաւորուած: Վերագտնենք մեր իսկատիպ քրիստոնէական նկարագիրը եւ վերակենդանացնենք յարուցեալ ազգի կերպարը մեր ողջ գոյութեամբը եւ աստուածահաճոյ ու հայրենաշէն կեանքովն ու գործունէութեամբը:

Այս տարի, որպէս այդ վերակենդանութեան առիթ եւ միջոց, մեր Ս. Եկեղեցւոյ պաշտօնական հիմնադրութեան 1700-ամեակի շրջագծին մէջ, Հայաստանի եւ արտասահմանի մեր հաւատացեալներուն ուշադ-

րութեանը կը յանձնենք մեր հայրենիքի սիրտին վրայ, մեր Հանրապետութեան մայրաքաղաք Երեւանի մէջ կառուցուող Մայր Եկեղեցին, որուն շինարարութեան աշխատանքները արդէն իսկ սկիզբ առած են: Ջհպարտանանք միայն մեր հայրերու կառուցած ճարտարապետական օրէնքն գեղատեսիլ եկեղեցիներուն անցեալի փառքովը: Յարութեան հաւատքը անցեալին մէջ չէ պարփակուած: Կենդանի է՛ ան մեր ժողովուրդի հոգիին մէջ այսօր, ինչպէս էր երէկ եւ պիտի ըլլայ միշտ: Իւրաքանչիւր նորոգելն է այդ հաւատքին գիտակցութիւնը եւ ներգործութիւնը մեր այսօրուան կեանքին մէջ:

Նոր կառուցուող Մայր Եկեղեցին (Քաթեթրալը), մեր Հաւատքի Հօր՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անունով մկրտուելիք եւ մեր առաջին քրիստոնեայ թագաւորին՝ Տրդատ Արքայի եւ առաջին քրիստոնեայ թագուհիին՝ Աշխէն Արքայուհիին անուններով կնքուելիք մատուռներով ճոխացած՝ պիտի ըլլայ յարութեան նոր իմն չարական, քարեղէն լեզուով ու քարաճայն երաժշտութեամբ հնչող հաւատքի նոր գանձատուն:

Մեր խղճն է եւ կոչը որ ամէն մէկ հայ իր բաժինը ունենայ մեր հաւատքի յարութենաշունչ այս նոր իրագործումին մէջ: Կը հաւատանք որ այդ մասնակցութեամբ մեր մէջ մեր քրիստոնէական սուրբ հաւատքն է որ պիտի վերակերտուի եւ պիտի վերակերտէ մեր Ազգն ու Հայրենիքը Յարուցեալ Փրկչի փառքին եւ Անոր հայազարմ ժողովուրդի պայծառութեան համար:

Ողջ լերուք ի Տէր, գօրացեալք չնորհօք Սուրբ Հոգւոյն, եւ յաւէտ օրհնեալ ի Մէնջ. ամէն:

1997

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ ԿԵՂՏԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

«Աշակերտքն նորա եկեալ գիշերի գողացան զնա, մինչ մեք ի քուն էաք... եւ ել համբաւս այս ի հրէից մինչեւ զայսօր»:
(Անոր աշակերտները գիշեր ատեն, մինչ մենք քունի մէջ էինք, եկան եւ գողցան զայն... Այս լուրը հրեաներուն մէջ տարածուած է մինչեւ այսօր):
(ՄԱՏԹ. ԻԸ. 13, 15)

Դարձեալ դէմ առ դէմ ենք կանգնած մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի, բայց ոչ Անոր ծաւալած քարոզութեան եւ կատարած հրաշքբարիքներուն, խօսած առակներուն, խաչելութեան պահուն կամ քրով կնքուած գերեզմանին դիմաց, այլ՝ Յարուցեալ Փրկակերպին, մահէն դուրս եկած ու յաւերժ ապրող անձին դիմաց:

Զարմանահրաշ դէպք է նկատուած Անոր յարութիւնը: Անհաւատալի ըլլալու չափ դերբնական, անբնական եւ անկարելի նկատուեցաւ այդ դէպքը նոյնիսկ այն պահուն, երբ տեղի ունեցաւ եւ գերեզմանը թափուր գտնուեցաւ ու գերեզմանեալը անձնապէս յայտնուեցաւ, տեսնուեցաւ հարիւրաւորներու եւ խօսեցաւ չատերու հետ: Անհաւատալի նկատուեցաւ ան չատ-չատերու կողմէ անցնող քսան դարերու ընթացքին: Անհաւատալի կը թուի նաեւ այսօր, գիտութեան, բանականութեան, առարկայապաշտ գործնականութեան տիրապետութեան ներկայ ժամանակներուն, նոյնիսկ իրենք զիրենք քրիստոնեայ, այսինքն՝ Քրիստոսի հետեւող ճանչցող բազում անձերու կողմէ:

Եւ զարմանալի չէ որ անհաւատալի թուի: Պարզ է որ նման դէպք մը — մեռեալ վիճակէն դուրս գալ եւ ապրիլ այնպիսի կեանքով մը որ վեր է ժամանակի եւ տարածութեան սահմանափակումներէն — մարդ

էակի բանական խորհողութեան ու կեանքի փորձառութեան մէջ տեղ չունի:

Բայց իրակա՛ն էր դէպքը ինք: Յիսուս դուրս էր եկած գերեզմանէն: Ինչպէ՞ս բացատրել այդ երեւոյթը: Խիստ մտահոգուած էին մանաւանդ անոնք որոնք Յիսուսը մահուան էին դատապարտած, խաչ բարձրացուցած եւ գերեզմանի մէջ գետեղած, գերեզմանն ալ մեծդի քարով կնքած ու հռոմէական լեգէոնական զինուորներ պահակ կարգել տուած: Երբ հրեայ ազգի այդ օրուան իշխանաւորները տեղեկացան իրականութեան, երբ պահակ զինուորներէն ոմանք եկան եւ յայտնեցին որ իրապէս գերեզմանէն դուրս էր եկած խաչեալ ու թաղեալ Նազովրեցին, ահի ու սարսափի մատնուեցան: Ինչպէ՞ս արդարացնէին իրենց ըրածը: Ինչպէ՞ս իրենց ժողովուրդին կարենային բացատրել որ երեք օր առաջ Յիսուսի գոյութեան վերջ դրած էին եւ այժմ վերջը նոր սկիզբ էր դարձած...: Ուստի, իրենց յատուկ հնարամտութեամբ դիմեցին յերիւրանքի, կեղծիքի, ինչպէս անոր մահացումէն առաջ դիմած էին մատնութեան, անիրաւ դատավարութեան, անարդար դատաստանի անազնիւ ճաղկումի, անմարդկային չարչարանքի եւ խաչապատութեան: Պահակ զինուորներուն յանձնարարեցին որ ժողովուրդին մէջ տարածեն այն լուրը, թէ երբ խոր գիշերին իրենք քնացած էին, Յիսուսի աշակերտները եկեր էին եւ գողցեր՝ Անոր մարմինը: Աւելին: Եթէ պատահէր որ այդ կեղծիք-լուրը դատաւոր-կառավարիչին ականջը հասներ՝ իրենք կը համոզէին այդ իշխանաւորը եւ զինուորները իրենք կրնային ապահով գալ, որ որեւէ վնաս, պատիժ ու չարիք չէր հասներ իրենց: Դեռ աւելին, դրամ տուին, կաշառեցին զինուորները, որոնք այդ կեղծ լուրը տարածեցին ժողովուրդին մէջ:

Հետաքրքրական է վերջին տողը Աւետարանի այս հատուածին, որուն մէջ Մատթէոս Աւետարանիչ կ'ըսէ որ այդ լուրը տարածուեցաւ եւ մինչեւ Աւետարանի գրուած ատենը («մինչեւ ցայսօր»), այսինքն՝ Յիսուսի յարութենէն 30-40 տարիներ ետք, հրեաներու մէջ այդ լուրը տարածուած կը մնայ:

Եւ ոչ միայն այն օրերուն, այլ յաջորդող դարերուն եւս այդ լուրը տարածուած մնաց: Եւ ոչ միայն հրեայ ժողովուրդին մէջ, այլ նաեւ ուրիշ ազգերուն, քրիստոնեայ անհատներու մօտ: Եւ մինչեւ այսօր, երբ կը մօտենանք Քրիստոսի 2000-րդ տարեդարձին, դեռ որքա՛ն մարդիկ կը մնան ընդառաջող եւ նոյնիսկ տարածող այդ լուրին, թէ՝ գերեզմանը թափուր էր ո՛չ անոր համար որ Յիսուս յարութիւն էր առած, այլ անոր համար որ Յիսուսի մարմինը գողցուած եւ անհետացուած էր...:

Այդպէս մտածողներ ոչ միայն պատմական իրողութիւն չեն նկատեր Յիսուսի յարութեան դրուագը, այլ կ'ուրանան բոլոր յետ-յարութեան այն երեւումները, որոնց մասին այնքան պերճախօս վկայութիւններ կան Պօղոս Առաքեալի թուղթերուն եւ Աւետարանիչներու պատումներուն մէջ: Աւետարաններու խմբագրումէն առաջ Կորնթացւոց ուղղած իր թուղթին մէջ Պօղոս Առաքեալ սքանչելի վկայութիւն մը կու տայ Յիսուսի յարութեան մասին զոր անտեսել կը նշանակէ կամաւոր եւ յամառ, եւ յառաջագունէ կասկածող ըլլալ ամէն բանի մասին: Ան կ'ըսէ. «Ես ձեզի փոխանցեցի այն (հաւատքը) ինչ որ նախ ե՛ս ընդունեցի. Այն՝ թէ Քրիստոս մեր մեղքերուն համար մեռաւ, ըստ Սուրբ Գիրքին, թէ՝ ան թաղուեցաւ եւ երրորդ օրը յարութիւն առաւ, դարձեալ Սուրբ Գիրքին համաձայն, ու երեւցաւ Պետրոսին եւ ապա տասնմէկ առաքեալներուն: Յետոյ երեւցաւ միատեղ խմբուած հինգ հարիւրէ աւելի հետեւորդներու, որոնցմէ չատերը կ'ապրին մինչեւ այսօր եւ ոմանք մեռած են: Այնուհետեւ երեւցաւ Յակոբոսին եւ ապա բոլոր առաքեալներուն: Ի վերջոյ, բոլորէն յետոյ, երեւցաւ նաեւ ինծի՝ անարժանիս» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 3):

Բայց ի՞նչ փոյթ: Կարեւորը, սակայն, պատմութիւնը չէ, որպէս դէպքերու ընթացք, որ այնքան յաճախ մեկնաբանութեան առարկայ է: Յիսուս պատմութիւն չէ: Կարեւորը իրականութիւնն է: Այն որ պայծառ եւ ապրուող ճշմարտութիւն է, անառարկելի, թէ՝ Յիսուս մահով վերջ չգտաւ: Կ'ապրի այսօր այնպէս, ինչպէս ապրեցաւ իր երկրաւոր կեանքի օրերուն, բայց ո՛չ մարմնեղէն, հողեղէն գոյութեամբ, այլ յաւիտենական կեանքի այնպիսի որակով մը որ վեր է մեր զուտ մարդկային տրամախոհական մտածողութեան չափանիշներէն: Բայց ո՞վ կրնայ ըսել որ մարդ ամէն ինչ գիտէ կամ կրնայ գիտնալ իմացական հայեցողութեամբ եւ սահմանաւոր կեանքի փորձառութեամբ: Խորհող մարդուն առաջ կայ գոյութեան եւ կարողութեան այնպիսի տարածք, որուն անունն է հաւատք եւ որ այնքան իրական է, որքան բանական տարածքն ու կարողութիւնը:

Եւ եթէ նոյնիսկ գործածենք մեր ամբողջական մարդկային բնութեան տրամախոհական ոյժը, ինչպէ՞ս չտեսնել այն չօշափելի իրականութիւնը, որ Եկեղեցւոյ կեա՛նքն իսկ է դարերու վրայ տարածուած եւ տարածուող, որ յարութեան վրայ է հիմնուած: Ամենէն կասկածոտ գիտական միտքերն անգամ չեն կրնար բացատրել այն յստակ իրողութիւնն ու պայծառ ճշմարտութիւնը, թէ Առաքեալները, Յիսուսի մտերիմները, որոնք յարութենէն ետք իրենք ալ կասկածով ընդունեցին յարութեան լուրը էապէս կերպարանափոխուեցան, երբ նոյն իրենց վարդապետը՝ Յարուցեալը՝ երեւցաւ իրենց, խօսեցաւ իրենց, երբ իրենք տեսան ու հաւատացին: Եթէ իրենք գողցած ըլլային մարմինը,

կեղծիք մը յառաջ բերած ըլլային, ինչպէ՞ս սուտի եւ կեղծիքի, խաբէութեան եւ յերիւրանքի ոյժով պիտի կերպարափոխուէին: Ինչպէ՞ս իրենց կեանքերը պիտի զոհէին իրենց իսկ չինած սադրանքին համար: Այն անձերը՝ որոնք Ցիսուսի խաչելութենէն եւ թաղումէն ետքը ծայր աստիճան յուսալքուած, իրենք զիրենք պարտուած, իրենց ակնկալութիւններուն եւ սպասումներուն մէջ յուսախաբուած կը զգային, ինչպէ՞ս յանկարծ դարձան արի, անվախ, յանդուգն, բարձրաքարոզ, արհամարհեցին նախատինքն ու հալածանքը, չարչարանքն ու մահը եւ պատրաստակամ, յօժարամիտ կեցուածքով ու երջանիկ զգացումով յանձն առին մարտիրոսութիւնը: Ո՛վ իր կեանքը կու տայ իր սարքած սուտին եւ կեղծիքին համար...: Ինչպէ՞ս Սողոմոնէն յանկարծ դարձան Պօղոս...:

Քրիստոնէական հաւատքին տարածումը ողջ աշխարհի մէջ մանաւանդ հատիկի առակին (ՄԱՏԹ.ԺԳ. 31-32) ամենէն ճշմարտախօս եւ պերճաբարբառ վկայութիւնն է: Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ կեանքը, քսան դարերու վրայ տարածուած, Քրիստոսի Ցարուբեան չարունակուող երգահանդէսն է մարդկութեան կեանքին մէջ: Ցարուցեալ Փրկչի խօսքը «Երանի անոնց, որոնք առանց տեսած ըլլալու պիտի հաւատան» (ՅՈՎՀ. Ի. 29) կեդրոնական մեղեդին եղաւ այդ համամարդկային երգահանդէսին, որուն մէջ իր առանձնակի տեղն ունեցաւ Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցին Քրիստոսէն չառաւիղած զոյգ Առաքեալներով եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Միածնակէզ տեսիլքով մինչեւ մեր հայ ժողովուրդի նոր օրերու նոր կեանքը՝ իր Քրիստոսադրոշմ հայրենիքով եւ ազատ ու անկախ պետութեան վերստեղծումով:

Կարիք կա՞յ աւելին ըսելու: Դիտեցէ՛ք հայ ժողովուրդի կեանքը անցնող երկու հազարամեակներուն: Ինաչելութեան բազմադրուագ եւ բազմաբնոյթ տեսարաններուն մէջէն, եւ տեսարաններէն անդին, պիտի անպայման զգաք յարութեան չունչին անընդմէջ ներգործութիւնը: Ցարութեան չունչը անչէզ մնաց հայ ժողովուրդի կուրծքին տակ, կրակին նման՝ որ երբեմն-երբեմն մոխրով կը ծածկուի, բայց երբեք չի մարիր, երբեմն-երբեմն ուրիշ ոյժեր հող կը թափեն անոր վրան, բայց հողն անզօր կ'ըլլայ անոր լոյսն ու ջերմութիւնը խափանելու: Մեր ողջ մշակոյթը, մեր ազգի հարազատ ինքնարտայայտութիւնը՝ իր բոլոր կողմերով ու երեսներով, արիացեալ եւ արիացնող զօրութեամբ, տոկունութեան առաքինութեամբ, յուսահայեաց ուժգնութեամբ, քարով ու մագաղաթով, դիրով ու ձայնով, նոյնիսկ արցունքով ու արիւնով եղաւ անմահութեան հաւատքին լուսապայծառ եւ անսուտ ճառագայթումը: Հաւատացինք Քրիստոսի Ցարութեան եւ յաղթեցինք մահուան: Ա՛յս է ամենապայծառ յառաջաբանն ու վեր-

ջաբանը եւ յաւերժաբան կարգախօսը հայ ժողովուրդի երկհազարամեայ պատմութեան:

Այսօր այդ հաւատքին կրակը վերստին նոր չունչ է ստացած: Եւ չմոռնանք, այդ հաւատքին կայծէն միշտ բոց կ'առնէ ազատութիւնը, որ մարդուն մէջ Աստուծոյ չունչին առկայութիւնն է: Գիտնանք մեր այդ աստուածադրոշմ բնութիւնը պահել անաղարտ, դարձնել կենդանի եւ կենդանարար, ստեղծագործ եւ երջանկաբեր մեր գոյութեան այս նոր դարձուածքին որ մեզ կ'առաջնորդէ Ցարուցեալ Փրկչի 2000-ամեակէն դէպի 3000-ամեակ, կնքուած մեր պետականօրէն ճանչցուած քրիստոնէութեան 1700-ամեակով: Կեղծիքը մեզ կ'այլացնէ, հաւատքը մեզ կը մարդկայնացնէ եւ կը հայացնէ:

Քրիստոսի Ցարութիւնը չինչ իրականութիւն է տեսնել գիտցող աչքին, զգալ գիտցող սիրտին, խորհիլ գիտցող միտքին, խորհուրդ ընկալել գիտցող հոգիին եւ այս բոլորն իր մէջ ճշմարտօրէն եւ գեղեցկօրէն ներդաշնակել գիտցող ազգին համար:

Զատկի այս առաւօտուն, ծաղկող բնութեան այս եղանակին, եկէք կենսատու արեւին լոյսը իջեցնենք մեր հոգիներուն, մեր սեփական, անհատական կեանքերուն մէջ, մեր հայրենի աշխարհին եւ ողջ հայութեան համայնական կեանքին մէջ ի սիրուս աշխարհի:

«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց
Ցարեաւ եւ ազգս հայոց
Օրհնեալ է Ցարութիւնն Քրիստոսի.
Շնորհաւոր Ս. Զատիկ:

1998

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԻՄԱՍՏԸ ԱՅՍՕՐՈՒԱՆ ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

«Յարեաւ, չէ՛ աստ»։
(«Յարուներ առաւ, այստեղ չէ»)։
(ՄԱՐԿ. ԺԶ. 6)

Երեք բառեր։

Կարճ, կտրուկ, անսեթեւեթ, պարզ ու մէկին։

Հաստատումը իրողութեան մը, դէպքի մը, երեւոյթի մը, որուն փորձառութիւնը վեր կը մնար — եւ կը մնայ — մարդուն կեանքի պարունակէն։ Մեռեալը, գերեզմանի մէջ երեքօրեայ ամփոփեալը, հսկայածանր վէմով կնքեալը, հռոմէական լեգէոնական զինուորներով պահպանեալն ու հսկեալը ահա դուրս էր եկեր գերեզմանէն, յարութիւն էր առեր մահացեալ գոյավիճակէն եւ նոյնիսկ երեւացեր էր բազմից եւ բազմաց՝ բարեպաշտ իւղաբեր կիներէն սկսեալ մինչեւ առաքեալները եւ հարիւրաւոր պարզ մարդիկ։

Քրիստոսի քարոզութիւնները՝ իր խաչելութեամբ եւ թաղմամբ «աւարտուած», իր անմիջական շրջանակին մէջ չատ-չատ յիշողութեան մը պիտի վերածուէին՝ ինչպէս իրմէ առաջ եւ իր ժամանակ չատերու քարոզութիւններու ճակատագիրը եղած էր։ Գեղեցիկ մտածումներ, բարոյական բարձր սկզբունքներ, քաղցր դէմքի մը ժպիտին հետ պիտի մնային որպէս Քրիստոսի ժառանգութիւնը դարերու տարեգրութեանց մէջ իրենց յատուկ տեղը ունեցող։

Եթէ…

Եթէ պատահած չըլլար աներեւակայելի, աննախընթաց եւ անիմանալի յարութիւնը ի մեռելոց։ Յարութիւնը եղաւ կնիքը, կամ այլ բացատրութեամբ՝ գագաթնակէտը, գմբէթացումը իր ուսուցումներուն եւ անոնց մէջէն բերած եւ մարդոց փոխանցած ճշմարտութիւններուն։

Բոլորդ ալ լաւ կը յիշէք Աւետարանի էջերէն, թէ ինչպէ՛ս Յիսուսի դատապարտութեամբ, խաչելութեամբ եւ մահուամբ Երուսաղէմի մէջ ծայր տուած խռովքը վերջ գտած էր, ալեկոծուած ծով բազմութիւնը խաղաղած էր, եւ Յիսուսի պատմութեան վերջակէտն էր դրուած: Նոյնիսկ Իր Առաքեալները եւ անմիջական այլ հետեւորդներ յուսահատ վիճակի մը մատնուած էին: Ճիշդ էր, որ իրենց վարդապետը խօսած էր Իր յարութեան մասին: Բայց մարդկային պարզ բանականութեամբ դժուար էր հաւատալ, մանաւանդ ոմանք կը զարմանային, թէ Յիսուս ինչպէս կարողացաւ ինքզինք ազատել խաչի մահէն:

Անկարելին եղաւ կարելի,
Աներեւակայելին մարմին զգեցաւ,
Յիսուս յարեա՛ւ...

Որքան ալ մարդկային միտքը իր բնական կարողութեամբ անզօր է ճանչնալու այս ճշմարտութիւնը, տուեալ իրականութիւնը սակայն վեր է միտքի հասողութենէն: Յարութիւնը մարդոց համար, որոնք Յարուցեալը տեսան, այլեւս կասկածէ վեր իրողութիւն էր, անդիմադրելիօրէն հզօր ոյժ մանաւանդ յուսահատեալներու համար, ինչպէս էին Իրեն առաջին հետեւորդները:

* * *

Ահա անցեր են երկու հազար տարիներ այն առաւօտէն ասդին, երբ Յիսուս գերեզմանը թողուց եւ անմահութեան կեանքի դուռը բացաւ: Զինք գերեզման դրին առանց գիտնալու, որ լոյսը, ճշմարտութիւնը, արդարութիւնը գերեզման չեն հանդուրժեր: Իր յարութեամբ խորքին մէջ ինք գերեզմանեց մեղքը եւ այն բոլորը, որ մահուան հետ են առնչուած:

Քրիստոնէական պատմութեան երկհազարամեայ այս շրջանին բնականօրէն եղան մարդիկ — եւ այսօր ալ կան շատեր — որոնք յարութեան հաւատքին համար տակ տեղ մը չգտան իրենց հոգիներուն մէջ: Իրենց միտքի մաղէն չանցաւ յարութեան գաղափարը. մահուընէ ետք կեանքի գաղափարը ներս չթափանցեց իրենց հոգիներու խորքերը: Բայց ի՞նչ փոյթ: Եկեղեցին միշտ կենդանի պահեց այդ հաւատքը իր ժողովուրդի կեանքին մէջ: Եկան հալածանքներ, բազում քրիստոնեաներ իրենց երկրաւոր կեանքը տուին՝ որպէս գինը իրենց հաւատքին, շատ սուղ գին մը, շատերու համար անհասկնալի եւ անկարելի: Քրիստոնէութիւնը օրէ օր աճեցաւ, եւ ահա յաջորդ տարի կը պատրաստուինք տօնելու անոր Հիմնադիրին՝ Յիսուս Քրիստոսի մարդեղութեան 2000-ամեակը:

Երկու հազար տարիներու քրիստոնէական կեանքը յարութեան տօնին մէջ գտաւ իր զօրութեան ներքին աղբիւրը: Ինչպէս Պօղոս Առաքեալը կը յիշեցնէ մեզի. «Եւ եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ՝ ընդունայն է քարոզութիւնն մեր, ընդունայն են եւ հաւատքն ձեր» (Ա. ԿՈՐՆԹ. ԺԵ. 14): Այո՛, եթէ Յիսուս յարութիւն առած չըլլար՝ դատարկութիւն պիտի ըլլար քրիստոնէական կրօնի քարոզութիւնը, եւ, ինչ որ աւելի ծանր է, դատարկութիւն պիտի ըլլար եւ քրիստոնեաներու հաւատքը: Եւ ինչպէ՞ս կրօնք մը կրնար յաղթականօրէն աճիլ եւ ներգործել այնպէս ստեղծագործականօրէն ողջ մարդկութեան կեանքին մէջ եւ այսքան դարեր, եթէ հիմնուած ըլլար դատարկութեան վրայ...:

Որքան ալ գիտութիւնը յառաջացած ըլլայ՝ ան երբեք ոյժ չունի — իր բնութեամբ եւ նպատակովն իսկ երբեք պիտի չունենայ — հաւատքի տարածքին մէջ մտնելու: Մարդը աւելի է, քան իր միտքը, այսինքն՝ սոսկ տրամախոհական կարողութիւնը: Ֆրանսացի մեծ փիլիսոփայ եւ գրագէտ Փասքալ ըսած է. «Սիրտը ունի իր տրամաբանելու (իւրայատուկ) եղանակները, զորս տրամաբանութիւնը չի ճանչնար»: Եւ, արդարեւ, մարդիկ կան, որոնք գիտնականներ են, բնագէտներ, քիմիագէտներ, հիւլէագէտներ, որոնք խոր հաւատք ունին: Բազում վկայութիւններ կարելի է մէջբերել: Հսկայ հատորներ կան գրուած այդ մասին: Բայց ի՞նչ փոյթ: Ճշմարտութիւնը չքեղօրէն պայծառ է: Եկեղեցւոյ կեանքը եւ ստեղծագործութիւնը անցնող քսան դարերու ընթացքին յարութեան երգ մըն է, պիտի ըսէի՝ համերգ մը կամ համանուագ մը, մշտահունչ եւ առինքնող, հակառակ այդ եկեղեցիի մէջ որոշ շրջաններու, որոշ անձերու բերած ստուերներուն եւ փոչիներուն:

Մեր ժողովուրդը յարութեան հաւատքով յաջողեցաւ յաղթահարել բոլոր տեսակի վտանգներն ու կործանարար ոյժերը, որոնք կը սպառնային մեր գոյութեան: Շատեր ջանացին այդ հաւատքը մեր մէջէն պոկել՝ քաջ գիտնալով, որ անոր մէջ է դաղտնի ոյժը մեր դիմադրականութեան եւ ստեղծագործականութեան՝ անմահութեան գաղափարով լիցքաւորուած եւ զսպանակուած: Անհատներ կրնան ըլլալ, որոնք զուտ տրամաբանական հիմքերու վրայ դժուարութիւն կրնան ունենալ հաւատալու յարութեան: Եղեր են միշտ նման անձեր բոլոր դարերուն: Բայց Եկեղեցին, հաւատացեալներու համայնութիւնը միշտ կենդանի պահած է այդ հաւատքը իր կեանքին մէջ: Եւ այդ համայնութիւնն է բուն Եկեղեցին:

Քրիստոնէական հաւատքին ուսուցումը եօթը տասնամեակներ չարունակ գլացուեցաւ մեր ժողովուրդին, ինչպէս ուրիշ ժողովուրդներու, խորհրդային հակաստուածեան վարդապետութեան եւ բռնակարգին բերումով: Բայց ահա չուրջ մէկ տասնամեակէ ի վեր երկաթէ

վարագոյրը հալած է եւ ազատութեան չունչը մեր հայրենի օդին խառնուած...: Աւետարանը ջինջ հայելի է, անբիծ եւ անբեկ: Մեր հայրերու քրիստոնէական ժառանգութիւնը բաց գիրք է՝ առանց չարափոխութեան եւ նենգափոխութեան...:

Սիրելիք, անցեալը ափսոսալու ժամանակը այլեւս անցած է: Նորը կերտելու ժամանակն է մեր նոր Հանրապետութեան այս շրջանին: Նորի կառուցման, հինին — բայց ոչ հնացեալին — վերականգման եւ վերաբարեկարգման պահն է, որուն մէջ կը գտնուինք որպէս նոր բանուորները ազատ ու անկախ Հայաստանի:

Նախ հարկ է քաջութիւնը ունենալ անճնապէս փոխուելու: Այլեւս դադրիլ ըսելէ· «չենք իմանում», «մեզ չեն սովորեցրել», «մեզ հակառակն են սովորեցրել»: Եթէ սկսանք փոխուիլ մեր գործառնութեանց, տնտեսական, ճարտարարուեստական, ճարտարաշինական եղանակներուն մէջ, եթէ սկսանք փոխուիլ ընկերային կեանքի այլազան տարածքներու մէջ, ուրեմն անհրաժեշտ է, նոյնիսկ առաջնային կարեւորութիւն ունի հոգեւոր փոփոխութիւնը՝ մեր կրօնական ըմբռնումներուն եւ բարոյական հասկացողութեանց փոփոխութիւնը: Եւ այս բնագաւառի մէջ հսկայ դեր ունի Յարութեան խորհուրդը: Որովհետեւ ան, որ կը հաւատայ անմահութեան, տարբեր իմաստով, եղանակով եւ արդիւնաւորութեամբ կ'ապրի իր կեանքը, քան այն անձը, որ կեանքը կ'ըմբռնէ որպէս գուտ երկրաւոր երեւոյթ մը եւ կ'ապրի «կեր, արբ եւ ուրախ լեր» նշանաբանի հրամայականի ներքեւ:

Վերագտնա՛նք դէպի մեր ինքնութեան հարազատ աղբիւրները: Վերագտնե՛նք մեր քրիստոնէական իսկատիպ պատկերը: Մաքրե՛նք օտարներէ եւ կամ մեզմէ աւելցուած անհարազատ, վատահաղորդ տարրերը, որոնք կը քանդեն մեր կեանքը բարոյական ապականութեամբ: Ազգի մը թշնամին միայն երկրի սահմաններէն անդին չի գտնուիր: Այդ թշնամին կրնայ գործել — եւ յաճախ կը գործէ — մեր ներքին աշխարհին ու կեանքին մէջ: «Անհետեւոյթ թշնամին» է այդ, որուն դէմ պէտք է պայքարիլ: Վերջ տալ չահագործումներուն, վերջ դնել զեղծումներուն, իսպառ հեռացնել եղբայրասպան արարքները: Քրիստոնեայ հայու կերպարին յատուկ պատիւով պէտք է ապրիլ Աստուծոյ տուած կեանքը, որպէսզի այն դառնայ երջանկութեան աղբիւր մեր նոր հայրենիքին նոր կեանքին մէջ:

* * *

Ահա թէ ի՛նչ խորհրդածութիւններով եւ հայրական յորդորներով կ'ողջունենք մեր ողջ Հայ Ժողովուրդը մեր բոլորի հաւատքի հայաս-

տանեան օրրանէն՝ Մայր Աթոռ Ս· Էջմիածնէն, որ ինքնին յարութեան չարական մըն է մեր ներքին աշխարհի ընկալումին մէջ:

Մեր եղբայրական սիրոյ ողջոյնները Հայց· եկեղեցւոյ Նուիրապետական Աթոռներուն եւ անոնց գահակալներուն՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Երուսաղէմի եւ Կ· Պոլսոյ Պատրիարքութեանց՝ աղօթելով առ յարուցեալ Փրկիչն մեր, որ նոր չունչով առաւել եւս կենսաւորէ եւ զօրացնէ գիրենք՝ իրենց հոգեւորական դասով եւ հաւատացեալ ժողովուրդով:

Մեր հայրական սիրոյ ողջոյնները մեր բոլոր Թեմակալ Առաջնորդներուն, Թեմական Ազգային-Եկեղեցական Իշխանութեանց, համայնքային կազմակերպութիւններուն եւ հաստատութիւններուն, որպէսզի օրէ օր առաւել եւս բարգաւաճին որպէս «Տիրոջ այգի»ներ Հայաստանի, Արցախի եւ արտասահմանի բոլոր անկիւններուն մէջ: Սիրոյ նոյն զգացումներով կ'ողջունենք մեր հայրենի Հանրապետութիւնը, անոր վեհաշուք Նախագահը, Ազգային Ժողովը, Կառավարութիւնը, մեր բանակը եւ պետական բոլոր կառոյցները, որպէսզի բարւոք եւ առոք արդիւնաւորութեամբ յառաջ տանին մեր հայրենիքի կեանքը խաղաղութեան, միասնութեան եւ ներդաշնակ ու անճնուէր գործունէութեան մէջէն:

Ժողովուրդ հայոց, որ ի Հայաստան, յԱրցախ եւ ի սփիւռս աշխարհի, նորոգուի՛ր յարութեան հաւատքով եւ ապրի՛ր յարութեան չունչով, որպէսզի կեանք ունենաս, ինչպէս Աւետարանը կը բնորոշէ՝ «առաւել կեանք», յաւիտենական կեանք· ամէն:

1999

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Հատորիս վերջաւորութեան, օգտակար համարեցինք Յարութեան խորհուրդի մասին Հայոց գրական ժառանգութենէն, հին մատենագրութենէն եւ նոր գրականութենէն, որպէս մեր ժողովուրդի հաւատքի կենդանութեան վկայութիւն, կարդ մը էջեր վերաբանալ ի խնդիր մեր ընթերցողներուն հոգեկան հարստացման։

Ա. Առաջին երեքը հայ մատենագրութեան երեք ընտրելագոյն դէմքերէ կու գան։

Առաջինը՝ 5-րդ դարու մատենագիր եւ Վարդանանց պատմութեան դիւցազներգական վկայագիր Եղիշէի «ի Յարութիւն Քրիստոսի» ճառն է, զոր կու տանք լրիւ բնագրով եւ մեր կողմէ կատարուած աշխարհաբար թարգմանութեամբ։

Երկրորդը հայ խորհրդազգած սրբազան մատենագիր ու խորհայեաց բանաստեղծ Ս. Գրիգոր Նարեկացիի «Տաղ Վասն Յարութեան», վազգէն Յակոբեանի թարգմանութենէն առնուած։

Երրորդը աղօթասաց բանաստեղծ հայրապետին՝ Ս. Ներսէս Շնորհալիի «Բան Հաւատոյ» («Խօսք՝ Հաւատքի մասին») ընդարձակ եւ ոտանաւոր գրութենէն հատուած մը, ուր Քրիստոսի յարութիւնն ու անոր առընչուած դրուագները այնքան գրաւիչ կերպով ու ապրումով են վերարտադրուած իր գրչի սահուն մշակութեամբ. զայն կու տանք իր պարզ ու անփոխարինելի գրաբար բնագրով։

Բ. Երկրորդ բաժինով կու տանք երկու բանաստեղծութիւններ արդի հայ գրականութենէն. ա) Եղիշէ Պարք. Դուրեանի «Եմմաւուսի ճամբորդները» խորագրով բանաստեղծութիւնը, եւ բ) Վահան Թէքէեանի այնքան ծանօթ բանաստեղծական կտորը՝ «Յարութեան չունչն է ահա» բառերով սկսող։

Կարդացէ՛ք եւ վայելեցէ՛ք։

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Շատ կը սիրեմ այդ տեղը, եւ չեմ ուզեր հեռանալ գերեզմանի դուռէն. կ'ուզեմ այնտեղ նստիլ հրեշտակներուն հետ եւ տեսնել այն հոյակապ սքանչելիքները, նոյն հրեշտակներու բերնէն լսել այն ինչ որ կը խօսէին կիներուն հետ. անոնց աւետիսին խօսքը կը հնչէ ամբողջ աշխարհին մէջ: Որովհետեւ այդ կիները Տիրոջ մայրեր (տեառնամայրք) անունով կը կոչուին. իսկ իրենց հաւատքովը մեծ եւ սքանչելի կը ճանչցուին: Որովհետեւ կը ճանչնան նոյն Տէրը որ անմայր էր երկինքի մէջ եւ անհայր երկրի վրայ. եւ այն մեծ եւ գթառատ սիրովը զոր ունէին անոր հանդէպ անուշաբոյր իւղեր բերին որպէսզի սփռեն անոր գերեզմանին վրայ:

Քանի քունը կտրուած էր անոնց աչքերէն այդ երեք ցերեկներուն եւ երեք գիշերներուն ընթացքին՝ Մարիամ Մագդաղինացին չատ կանուխ հասաւ գերեզման. եւ որովհետեւ հրեշտակը վերցուցած էր քարը, ներս նայեցաւ եւ Տիրոջ մարմինը այնտեղ չտեսաւ. Ատոր համար ողբաձայն լաց ու կոծ եղաւ եւ ըսաւ.

— Ի՞նչ ընեմ, ո՞ւր երթամ, ո՞ւր փնտռեմ: Նաչէն իմ եղեցւոյն մարմինը, գերեզմանին մէջ դրին, եւ զգուշութեամբ կը պահպանէին: Քալ գիտեմ ու կը վկայեմ որ ամբողջ գիշերը աշակերտները իրենց տեղերէն չշարժեցան. հրեաներէն ոչ ոք ասիկա չէր ըներ քանի չաբաթի օրը մեծ պատուով կը պահէին. հեթանոսներուն հոգն անգամ չէր. սովորաբար ալ մարդիկ դիակներ գողնալու համար չեն չրջիր. վայրի կենդանիներէն ալ չէ կարելի կասկածիլ քանի քարը չատ ծանր է. առաւել եւս չէ կարելի կասկածիլ պահապան գինուորներէն: Եթէ ենթադրեմ որ եղածը յարութիւն է, այս ալ չատ կանխահաս է. ուրբաթ երեկոյին էր որ թաղուեցաւ եւ ահա մէկ օր եւ երեք ժամ կ'ընէ. իսկ ինք (Քրիստոս) ըսած էր որ երեք օր եւ երեք գիշեր երկրի սիրտին մէջ պիտի մնայ: Ինչպէ՞ս ան որ ամէն բանի մէջ արդարութեամբ կը խօսէր,

կրնար այստեղ ստել. քաւ լիցի. անոր մասին չեմ կրնար երկմիտ ըլլալ. ան երբեք սուտ չէր խօսեր. ամէն բանի մէջ արդար էր. որովհետեւ այն բոլոր բաները զորս ըսաւ իր ողջուրեան՝ եղան, կատարուեցան. արդ, ա՞յս կէտին մէջ միայն սուտ խօսեցաւ։ Արդ, ես չեմ գիտեր յարութիւն առա՞ծ է թէ ոմանց կողմէ նենգաբար անհետացուած է։

Այս բոլորը ինք իրեն ըսելով իր կուրծքը կը ծեծէր եւ արցունք կը թափէր. չէր համարձակեր բարձր ձայնով ճչալ քահանայապետներու վախին եւ պահապաններուն հսկողութեան պատճառով, եւ այսպէս իր սիրտին մէջ կը փղձկէր եւ կը խեղդուէր առանց կարենալ մխիթարութիւն գտնել։ Այնքան՝ որ հրեշտակը խորապէս գթացաւ անոր եւ ըսաւ.

— Կին դու, ինչո՞ւ յուսահատօրէն կու լաս եւ սգակոծ ու անմխիթար կը դառնաս. ըսէ ինծի պատճառը, թերեւս գտնես ճշմարիտ պատասխան։

Ան ըսաւ.

— Տէրը վերցուցին այս գերեզմանէն եւ չեմ գիտեր ո՛ւր դրին զայն։

Հրեշտակը պատասխանեց.

— Որքա՛ն գեղեցիկ է քու սուրբ հաւատքիդ սէրը. բայց խելացութեամբ չես չարժիր երբ դառն արտասուք կը թափես այս գերեզմանին վրայ։ Ո՞վ եւ ո՞ւր լսուած եւ տեսնուած է որ մեռելները ողջերը փնտռեն եւ կամ մարդկիկ կենդանի Աստուծոյն փնտռտուքի ելլեն. ինծի կը թուի որ դուն պահապաններէն աւելի անխելք ես։ Եթէ կ'ուզես մօտեցիր այստեղ եւ տես թէ յարութիւն առաւ, այստեղ չէ. հետեւաբար, ինչո՞ւ այսպէս ողջը կը փնտռես մեռելներուն մէջ։

Այս ըսելով՝ կինը մեծ տարակուսանքի մէջ կը ձգէր։ Դարձեալ հրեշտակը ըսաւ անոր.

— Եթէ ինծի չես հաւատար, քանի ես օտար աշխարհացի եմ, հարցուր քու հարազատ հայրենակիցներուդ որոնք հաւատարիմներն են դատաւորին եւ անոր խորհրդական ձեր քահանաներուն. անոնք կը պատմեն ոչ միայն ձեզի որ սիրելիներն էք (Յիսուսի), այլ նաեւ անոր թշնամիներուն։ Հաւաստի գիտեմ որ յարութիւն առաւ. բայց թէ ո՞ր ժամուն՝ չեմ գիտեր։ Բայց երբ երկիրը չարժեցաւ՝ կարծեցի որ ան յարութիւն առաւ. այս գերեզմանին մօտ էի ես եւ իմ չատ մը ընկերները. անոնցմէ ալ ոչ ոք գիտցաւ. Գերեզմանին դրան նայեցանք բոլորս, վէմը անխախտ իր տեղը կը մնար եւ կնիքն ալ յայտնապէս կը տեսնուէր։ Իսկ մենք (երկրի) չարժումէն մղուած եւ թելադրուած՝ դուռը բացինք եւ զայն ներսը չգտանք, մինչեւ որ ինք գթացաւ մեզի մէկ անգամ. այս բոլորը մեզ կը մղեն հաւատալու որ դարձեալ պիտի ողորմի մեզի եւ

մենք արժանի պիտի ըլլանք ուրիշ անգամ տեսնելու զինք՝ որ մեռելներէն յարութիւն առաւ։

Մինչ հրեշտակը կը խօսէր կնոջ հետ, ահա պահապաններէն ոմանք փութացին եւ մտան քաղաք պատմելու քահանայապետներուն.

— Ի՞նչ կեցեր էք, ինչո՞ւ կը նստիք այսպէս։ Նայեցէք, ի՞նչ պիտի ընէք. ճշմարտապէս յարութիւն առաւ. չենք կրնար թագցնել. ահա դատաւորի ապարանքին մէջ բարձրաձայն կը յայտարարենք եւ ամբողջ քաղաքը աղաղակով կը լեցնենք. չենք կրնար ուրանալ յարութեան երկիւղալի տեսիլին պատահումը, որովհետեւ մեծ էր եւ գերազանց՝ երկրի չարժը։ Որովհետեւ մենք խաչելութեան պահուն ալ այնտեղ էինք եւ տեսանք ահագին եւ մեծամեծ պատահմունքները։ Այդ օրը մեզի համար աւելի դիւրին էր տեսնել քան այս օրը, որովհետեւ միայն երկրի չարժումէն չէր որ մեր սիրտերը կոտրուեցան. այլ նաեւ անոր համար որ կարգ մը մարդիկ յանկարծ երեւցան. չգիտենք ուրկէ էին. երկրէ՞ն թէ երկինքէն. անհնարին կերպով լուսաւոր էին եւ երկիւղ կ'ազդէին. այնքան լուսաւոր էին որ եթէ կէսօրուան մէջ երեւէին՝ արեւու ճառագայթները կը ծածկուէին անոնց ճառագայթող անմատչելի լոյսով։ Բայց մենք կը զարմանանք թէ դուք ինչպէ՞ս չէք տեսած եւ կամ անոնց բոցին ջերմութիւնը ինչպէս այստեղ չազդեց. այնտեղի քարերը եռացին եւ հողը չորցաւ ու ցամքեցաւ. մենք կիսամահ վիճակի մէջ վար ինկանք եւ մեզմէ չատերը որ այնտեղ մնացին՝ այժմ թերեւս դեռ մեռեալ վիճակի մէջ են։

Երբ քահանայապետները այս բոլորը լսեցին զինուորներու բերաններէն, սկսան այսպիսի պատասխան տալ։

— Երբ այդպիսի դէպքեր տեղի ունեցան, ինչպէս դուք կը պատմէք, դուք ինչպէ՞ս կրցաք գալ եւ մեզի պատմել։

Զինուորները պատասխանեցին.

— Կարգ մը երանելի կիներ գերեզման եկան երբ տակաւին գիշերը կը յամենար. անոնք իրենց հետ անուշահոտ իւղեր եւ սքանչելի խունկեր բերած էին որպէս աստուածային նուէր։ Երբ կիները գերեզմանին մօտեցան՝ այն ժամուն մեզի համար դիւրութիւն ստեղծուեցաւ. օրհնեա՛լ ըլլան այդ կիները, եւ երանի՛ այն քաղաքին ուրկէ են անոնք. իսկապէս երանի՛ կու տանք այդպիսի կիներուն։ Մենք այսպէս թմրած գետին ինկած էինք։ Անոնցմէ մէկը անվախ եւ անվարան մօտեցաւ գերեզմանին եւ ներս նայեցաւ. երբ մարմինը այնտեղ չտեսաւ՝ արտասուքի բռնուեցաւ եւ սկսաւ դառնօրէն լալ։ Իսկ մեռեալին մասին պատասխան ստացաւ մարդերէ որոնք կ'ըսէին թէ ան յարութիւն առաւ եւ թէ՝ ողջ է։ Այդ պահուն ի յայտ եկաւ որ անոնք հրեշտակներ էին, ոչ թէ մարդիկ, որոնք մտերմիկ ձեւով կը մատնանշէին կիներուն ըսե-

լով թէ հարկ է որ խաչին վրայ բարձրացուածը Աստուած դաւանէին եւ ոչ թէ մարդ, կենդանի եւ ոչ մեռեալ։ Մենք անձամբ այդ երեւցող մարդոց բերնէն լսեցինք տրուած պատասխանը, անոնք կ'ըսէին. ինչո՞ւ ողջը մեռելներուն մէջ կը փնտռէք. չէ՞ք յիշեր ինչ որ նախապէս ըսած էր, թէ՝ «Մարդու Որդին պէտք է որ մեռնի, թաղուի եւ երեք օրէն յարութիւն առնէ»։ Եւ եթէ ասիկա չէք յիշեր, ահա տեսէ՛ք — յարութիւն առաւ, այստեղ չէ. ձեզմէ առաջ Գալիլեա պիտի երթայ. այնտեղ պիտի տեսնէք զայն. ահա՛ ըսի ձեզի։

Քահանայապետները ասիկա լսելով՝ զարմացան, ապշեցան եւ իրենց սիրտերը խորտակուեցան. իմացան թէ կեղծաբար չեն խօսիր. խորհրդակցութեան մէջ մտան եւ ըսին. «ի՞նչ ընենք. քանի այսպէս յայտնաբար յարութիւն առաւ, մարդիկ եւ հրեշտակներ տեսան, պահապաններն իսկ, զորս մենք պահանջեցինք ունենալ դատաւորէն, անոնք ալ հրաշապատում ձեւով այսպէս բարձրաձայն կը պատմեն յարուցեալին մասին. տակաւին Գալիլեա ալ պիտի երթայ եւ այնտեղ ալ մեծամեծ յայտնութիւններ պիտի ընէ»։

Զկարենալով ուրիշ հնարք գտնել, իրենց ձեռքերը ձգեցին Տաճարին գանձանակին մէջ. մեծ գումարներ տուին պահապաններուն եւ սորվեցուցին անոնց այն բացատրութիւնը տալ որ հրամայուեցաւ անոնց դատաւորին կողմէ (թէ՝ աշակերտները գիշեր ատեն գողցան անոր մարմինը. Թ.)։

Իսկ Մարիամ, այնտեղ, հրեշտակներէն շրջապատուած, կը փարէր գերեզմանին եւ յարուցեալը կը փնտռէր։ Իր ամենաջերմ սիրոյն բերումով՝ իր աչքերը անդադար չորս դին կը դարձնէր, մինչեւ որ իրեն չնորհուեցաւ ցանկալի երեւումը ունենալ, ո՛չ հրեշտակի մը, այլ նոյն ինքն Տիրոջ՝ Յիսուսի։ Որովհետեւ Աւետարանագիրը կը գրէ. «երբ հրեշտակը ասիկա խօսեցաւ անոր, ան նայեցաւ դէպի այն կողմը ուր խաչ հանուած էր Յիսուս. այնտեղ տեսաւ Տէրը, բայց զայն չկրցաւ ճանչնալ. այլ կարծեց թէ պարտիզպանն է. խանդաղատանքով լեցուն բառերով անոր ըսաւ.

— Տէ՛ր, եթէ դուն վերցուցիր, ըսէ ինծի, ո՞ւր դրիր զայն, որպէսզի ես առնեմ զայն։

— Ո՛վ Մարիամ, որքա՛ն բարի է որ այսպէս աքնեցար ամբողջ գիշերը. գեղեցիկ է փնտռտուքդ որ կը կատարես այս առաւօտ. մարդոցմէ ոչ ոք կը գրկէ իր վաստակաւորները. Աստուած ալ չի զլանար քու վաստակիդ վարձքը։ Գիշերուան աքնութեանդ վարձը ահա կը հատուցանէ քեզի այդ հրեշտակը մեռելներէն յարութիւն առնողին աւետիսը քեզի՛ տալով, այդ պարտիզպանին երեւումը կը փարատէ սրտիդ անձկութեան տաքութիւնը։

Ինծի այնպէս կը թուի որ գողը գտար. եւ ոչ միայն գողը, այլ եւ գողին հետ միասին գողօնը. ամուր կերպով հաւատա՛ որ այդ է ճշմարիտը. ուրիշ մէկը չէ գողցողը. այլ ինքն ինքզինք առած ունի. մի ըսեր, թէ՝ դուն վերցուցիր, որպէս մէկը ուրիշ մէկը (կը վերցնէ)։ Ան է որ դրուեցաւ գերեզմանին մէջ. ա՛ն է որ յարութիւն առաւ անկէ, ա՛ն է որ խաչուեցաւ, ա՛ն է որ մեռելներուն մէջ գնաց, ա՛ն է որ հզօրին տունը մտաւ, ա՛ն է որ ձերբակալեց հզօրը, ա՛ն է որ անոր գանձը աւար առաւ, ա՛ն է որ չատերուն պարգեւներ բաշխեց, ա՛ն է ճշմարիտ պարտիզպանը, ա՛ն է որ աւազակը պարտէզ տարաւ. ա՛ն է որ կը փնտռէիր, անոր համար կու լայիր, անոր համար հրեշտակէն լսեցիր թէ յարութիւն առաւ, անոր սիրոյն կ'ողբայիր, անոր համար հրեշտակը գերեզմանին չուրջը կը դառնայ, անոր համար բերիր իւղդ եւ խունկը. եթէ անոր համար բերիր, ուրիշը մի՛ փնտռեր։ Բայց այն որ ըսիր թէ՝ «ո՞ւր դրիր զայն, ցոյց տուր ինծի, որպէսզի ես առնեմ զայն եւ երթամ», գիտեմ որ սիրոյս համար ըսիր ատիկա։ Եթէ տայ ինքզինքը, դուն զքեզ չես կրնար տանիլ, նոյնպէս նաեւ ոչ միւս Մարիամը, Յակոբեանց եւ ոչ Մարիամը Կղէովպեանց եւ ոչ Ղազարու քոյրը եւ կոյս Մարիամը, որ անոր մայրն է։ Եթէ բոլորդ միանաք՝ չէք կրնար զայն բառնալ, որովհետեւ չատ ծանր է։ Այսուհետեւ ան ծանր է անոր համար որ կ'ուզէ մարմնապէս մերձենալ անոր. եւ յոյժ թեթեւ՝ անոնց համար, որոնք հաւատքով կը մօտենան անոր։ Որովհետեւ անո՛վ, անոր մէջոցաւ պիտի ձեռք բերեն, իւրացնեն եւ ժառանգեն անչարչարելի կեանքը, ուր Աստուծոյ Որդին կը նստի Աստուծոյ աջ կողմը, մշտապէս փառաւորուած հրեշտակներէն եւ մարդերէն։ Որովհետեւ անոր կը պատկանին փառքը, պատիւը եւ զօրութիւնը յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

ՏԱՂ ՎԱՍՆ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

Փա՛ռք Քրիստոսի ամենազօր յարուԹեան։
Սայլն այն իջնում էր Մասիս լեռն ի վայր,
Եւ նրա վրայ աթոռներ կային կարգով չարեչար,
Եւ նրա վրայ գահոյք ոսկեղէն,
Եւ նրա վրայ բեհեզ ծիրանի,
Եւ նրա վրայ որդին արքայի։
Աջից վեցԹեւեան սերովբէներն են,
Ձախից՝ բազմաչեայ քերովբէներն են,
Առջեւում նրա՝ մանկունք գեղեցիկ,
Գրկերում նրանց՝ խաչ տէրունական,
Ձեռքերում՝ քնար ու սաղմոսարան,
Որ երգերով ասում էին։
Փա՛ռք Քրիստոսի ամենազօր յարուԹեան։

Բերել են, բերել են սայլիկը,
Բերել են կանգնեցրել։
Եւ ահա չէր չարժւում սայլիկն այն,
Եւ ահա չէր խաղում անիւն այն։

Վրան հարիւր բարդ խոլրճան, վեց՝ կորնկան,
Մի՝ մանուշակ խրճադիզած՝
Սայլիկը աջ կողմից Մասեաց
Բերել են ու կանգնեցրել։
Եւ ահա չէր չարժւում սայլիկն այն,
Եւ ահա չէր խաղում անիւն այն։

Սամիները արծաթից են, լուծը՝ ոսկուց,
Սամոտիները՝ ապրշումից։
Շարանման վրան չարուած
Փոկերն են հոյլ մարգարտահուռ
Խարազանը փնջուած ծաղիկ։
Եւ ահա չէր չարժուում սայլիկն այն,
Եւ ահա չէր խաղում անիւն այն։

Ճկուն էր ճորտն այն ու ճապուկ
Դալարամէջք, հաստաբազուկ,
Լայնաթիկունք, խարտիշագեղ, ահեղագոչ։
Նա ճայնում էր եզնամոլին,
Խայտում, ցնծում ու կանչում էր աթոռակին։

Եզներն էին սաթ ու սպիկատ,
Ծաղկախայտուց, քաջընթացիկ, արագաքայլ,
Եղջիւրները՝ խաչանման,
Իսկ մազերը՝ հոյլ մարգարիտ։
Եւ ահա չարժուում էր սայլիկն այն,
Եւ ահա խաղում էր անիւն այն
Օրօրելով կուրծն առեղին՝
Ընթանում էր անուշ բուրմամբ։

Սայլն Մովսէսի երկրորդ օրէնքն էր Սինայում.
Այն հարիւր բարդ խոլրճանը՝
Նահապետներ, մարգարէներ,
Կորնկանը վեցը բարդոց՝
Տիրոջ գործերը վեցօրեայ
Մանուշակն այն մի բարդոցով՝
Միաւորեալ Երրորդութիւն,
Այն մանուկը խարտիշագեղ՝
Սուրբ Յովհաննէսն էր Մկրտիչ,
Իսկ սայլիկի չորս կրծերը՝
Աւետարանը Քրիստոսի։

Գիլ գալիս էր գլգլալէն սայլիկն ի գիլ,

Գալիս էր աջ կողմից Մասեաց,
Սայլիկն ի գիլ գալիս էր գիլ գլգլալէն
Ու մոնում էր ճռնչալով երուսաղէմ
Իսկ որդիները Սիոնի
Երգում էին այս ասելով.
Փա՛ռք Քրիստոսի ամենազօր յարութեան։

ԲԱՆ ՀԱԻԱՏՈՑ
(Հատուած)

Նոյն Բանն, որ էր ծընունդ նա Հօր
Եղեւ մարմին յորովայն մօր·
Ճըշմարտապէս մեռաւ մարմնով,
Զի փըրկեսցուք մեք Աստուծով։
Անմահ բնութիւնն աստուածային
Մեռաւ բնութեամբ մահկանացուին
Եւ մահացուն խառնեալ ի նմին
Եղեւ անմահ ընդ անմահին։
Ոչ ոմն անմահ ումըն մեռեալ,
Զի այս երկուք են բաժանեալ,
Այլ որ անմահ, նոյն եւ մեռեալ·
Եւ որ մեռեալ, նոյն եւ մնացեալ։
Որպէս ծընունդըն աքանչելի,
Նոյնպէս եւ մահըն հրաշալի·
Եւ երկոքեան անքըննելի,
Զի Աստուծոյ է արարչի։
Զի անդ որ էր դարձեալ լինի,
Եւ էութիւնն ոչ կորընչի·
Եւ աստ անմահըն մեռանի,
Եւ ի մահուն էր կենդանի։

Որպէս եւ հուր ընդ երկաթոյ
Տանջի ուռամբ հարկանելոյ·
Թէ եւ նըման չէ այս ազդոյ,

Զի երկոքեանն են ի նիւթոյ.
Այլ դուզնաքեայ նըմանելով,
Հոգի կրակից մարմնոյ գոլով։
Բայց չէ եւ այս ճըշմարտելով,
Զի բաժանի մեռանելով.
Իսկ էութիւնն աստուածական
Ցառեալ բնութիւնըս նիւթական
Անքակտելի է միական
Ցորովայնէն մինչ յաւիտեան։
Ուստի հոգի իւր մարդկային,
Զոր աւանդեաց առ Հայր յերկին,
Հանդերձ բնութեամբն աստուածային
Էջ ի հոգիսն որ ի բանդին։
Էր բովանդակ եւ ի մարմին,
Մինչ բաժանեալ եղեւ հոգին.
Եւ ոչ թափուր ծոց հայրենին,
Եւ ընդհանուր էից բնութիւն։

Եւ զի Աստուած էր որ մեռաւ,
Ցայտնեն զարմանքն որ գործեցան,
Երկիր հիմամբք սասանեցաւ,
Եւ վայրագոյր ընդ մէջ հերձաւ.
Վէմք ի յինքեանց պատառեցան,
Եւ գերեզմանք մահու բացան.
Մարմինք սըրբոց բազմաց յարեան,
Ի հաւատալ մեզ յարուցեան։
Եւ զի մեռեալն էր կենդանի,
Թէպէտ եւ մահն էր հաւաստի,
Ցայտնէ կողին խոցուած տիգի,
Կայլակ աղբերցըն կըրկնակի.
Զուրն ի լուանալ մեղուցելոց
Ի մահ նորա մըկըրտելոց,
Արիւնն ի սնունդ մաքուր հոգւոց
Առ ի Քրիստոս տղայացելոց։
Կողին խոցմամբն, որ պատառեաց
Ընկողածնին մեղըս ջընջեաց.
Զեկեղեցի այնու չինեաց,

Եւ ընդ դրախտին մեզ պարգեւեաց։

Որ եղելոցըս չնորհ բաչխէ,
Ըզնա պարգեւս Ցովսէփ հայցէ.
Եւ զոր փառաց լոյսըն ծածկէ,
Մաքուր կտաւօք ըզնա պատէ։
Բանն որ ըզբանըս ստեղծանէ,
Ի բարբառոյ բանից լըռէ.
Որ չունչ բոլոր զգայնոց չնորհէ
Հոտոտելօքն ոչ տարբերէ։
Զաչս որ զանդունդըս նըկատէ,
Ցովսէփ ձեռօք կափուցանէ.
Զունկն որ լըռեալ չըրթանց լըսէ
Դիպուած մահուն խըփուցանէ։
Զձեռսն որ զերկինըս հաստատէ
Երիզապինդ պարաւանդէ.
Զոտս որ ընդ օդ վերաթեւէ,
Տըկար բնութիւն կտաւոյ կապէ։

Խունկ եւ զըմուռ նըչան թաղման
Մարմնոյն բերին անապական.
Որոյ եթերն է օթարան,
Մարմնով եղաւ ի նոր տապան։
Վիմովն ընդդէմ եղեալ դըրան
Զվէմն արգելին ըզգլուխ անկեան.
Եւ զարեգակն անստուերական
Ի գուբ ծածկեն նըսեմական։
Անքուն էից պահապան
Նընջէ մահուամբ ի գերեզման.
Եւ յոր երկինք չեն բաւական,
Կընքի յայրին պարագրական։
Որով մեռեալք համանգամայն
Ցառնեն ձայնիւ կենդանական,
Ինքըն մեռեալ տնօրինական
Կայր ի բանդին դըժոխական։
Ցորմէ սարսեն զօրքըն վերին,
Զինուք պահեն ազգ երկրածին.

Եւ տըրտմութեան մեր բարձողին
Կանայքն ողբով եւղըս բերին։

Նընջէր առիւծն ի խոր բանդին,
Մըռընչելով չար գազանին,
Այն որ ըզծնունդն աղամային
Կըլեալ պահէր յորովայնին։
Մինչեւ ժայթքեաց զամենեսին,
Զինքըն կորոյս դիւօք նորին։
Զաւարն առեալ ըզգերողին,
Դարձոյց անդրէն առ հայրենին։

Ոչ արգելեաց վէմն երկրաւոր
Ցելից ըզվէմըն հոգեւոր
Այլ յառաւօտն երրորդ աւուր
Ծագեաց յերկրէ լոյս երկնաւոր։
Ի կոյս մօրէ ծընեալ մարմնով,
Ըզկուսութիւնն ոչ խախտելով.
Ի կոյս երկրէ նոյն յառնելով,
Եւ զկնիքն ամբողջ իսկ պահելով։
Մի զօրական զնորա տեսեալ
Դասք զինուորացն, եղեն մեռեալ.
Ըզկափարիչ վէմըն բարձեալ,
Ահեղ լուսով վերանըստեալ,
Զայն աւետեաց կանանցն երգէր,
Նըման փողոյն հընչման գոչէր.
Ցարեաւ խաչեալըն գոր խնդրէք.
Մի՛ զարհուրիք, այլ խընդացէք.
Աչակերտացըն պատմեցէք,
Եւ զԵւայի պարտըն լըցէք.
Ի Գալիլեա երթայք տեսէք,
Եւ աշխարհի քարոզեցէք։

Այլոցն երթեալ վաղվաղակի,
Բայց Մարիամ կայր յարտասուի.
Նոցա ի գնալըն պատահի,
Ցողջոյն ոտիցն երկըրպագի։

Մարիամու Մագդաղենի
Ցուցաւ նըման պարտիզպանի։
Կարծէր ըզնա անյուսալի,
Բարձող մարմնոյն տիրականի։
Մանօթըս տայր ընդել ձայնով
Ի յանուանէ զնա կոչելով.
Զոր Մարիամ բաղձմամբ սիրով
Հընդել ի նա փափաքելով,
Տէրն արգելու զնա ասելով,
Մի մերձենար զգալի գըլխով,
Զի չեմ ելեալ առ Հայր ամպով,
Աղամային զգեցեալ մարմնով։
Եւ յերկնայինն ծառըս կենաց
Նախ աղամեանքն են մերձակաց,
Եւ ոչ Եւայ ձըգմամբ ձեռաց,
Որ հան զԱդամ՝ յանճառ փառաց։
Այլ գյարուխեան պտուղս առաջին
Պարտ է նուիրել Հօրըն վերին,
Որ իմ բնուխեամբ է Հայր յերկին,
Եւ ձեր չնորհօք աւազանին։
Աստուած կոչի իմ ըստ մարմնոյ,
Զի է սա մասն արարածոյ.
Եւ ձեր Աստուած բնուխեամբ բարւոյ
Տէր եւ ստեղծիչ գոլ յանգոյց։

Ընդ հակառակս ընթանալով
Պետրոս եւ Ցովհաննէս սիրով,
Զպատանսըն լոկ տեսանելով
Եւ զվարչամակն ուրոյն դնելով,
Ի հրեշտակաց ծալեալ գոլով
Առ ի պատիւ մեծ խորհըրդով,
Զինքըն գըլուխ մեր պատմելով
Եւ զմեզ անդամըք յօդելով։
Բայց զինուորացն անդէն դարձեալ,
Հրէից պատմեն զհրաշըքն տեսեալ.
Զորս արծաթով կուրացուցեալ,
Ցիւրոցն ասեն զնա գողացեալ։

Ի նմին աւուր յայլում դիմաց
Յայտնի երկուցըն կղէովպանց.
Ըզվիճմանէ նոցա եհարց,
Իբր ըզտըզէտըս կըշտամբեաց։
Ի Մովսիսէ կարդաւ պատմեաց
Զոր վասն ինքեան նա գուշակեաց.
Ի բեկանել հացին յայտնեաց,
Եւ նոյնժամայն զինքըն ծածկեաց։
Եւ մինչ դարձան եւ պատմէին
Առաքելոց մեռասանին,
Միաշաբաթին երեկոյին
Եմուտ փակեալ դրամբք առ նոսին.
Շնորհեաց նոցա փըչմամբ զՀոգին,
Զայն որ կորոյս մարդն առաջին.
Իչխան արար յերկրէ յերկին
Թողուլ ըզմեղըս մարդկային։
Ցորում Թովմաս անդ ոչ գոլով,
Ցասել նոցա չհաւատալով,
Ցետ ութ աւուր դարձեալ գալով,
Ցոր հաւատաց չօշափելով,
Չխոցուած տիգին ձեռամբ տեսեալ
Ի նոյն մարմինն որ յարուցեալ,
Տէր եւ Աստուած խոստովանեալ
Զայն որ ի խաչըն բեւեռեալ։

Ոչ յարութեամբն այլափոխէր,
Կամ ի նուաստից փառաւորէր.
Որպէս եւ չար ոմըն կարծէր,
Անապական նա ոչ ասէր։
Վրկայէ բան ընդդէմ չարաց,
Զոր յարուցեալ վասն իւր ասաց,
Թէ նոյն մարմին եմ յոսկերաց,
Եւ ի յառնելս ոչ փոփոխած։

Բայց աշակերտք նորա գնացին
Ի ժամադրեալ նոցա տեղին,

Այլակերպեալ զտէրըն տեսին
Որպէս երբեմն ի սուրբ լերինն։
Ուժն ի նոսա յերկուանայլին,
Բայց ի յերից՝ որ նախ տեսին։
Տէրըն խօսէր մեռասանին,
Եւ առաքէր յերկիր զնոսին.
Ըզհեթանոսս աշակերտել,
Երրորդութեամբըն մըկըրտել.
Ըզպատուիրանն ուսուցանել,
Ինքըն յաւէտ ընդ մեզ լինել։

Դարձեալ յայտնի այլանըման
Առ ծովակին տիբերական,
Ցուցեալ գործովքըն հրաշական
Զինքն ի բնութիւն արարչական։
Զըկանց ծովուն հրամայելով,
Ցուռկանս նոցա ըմբռնելով,
Եւ նորաստեղծ հաց առնելով,
Զուկն ի կրակին խորովելով,
Եւ ընդ նոսին ճաշակելով,
Զիւր գյարութիւնըն ստուգելով։
ԶՊետրոս երից հարցանելով,
Զուրացութիւնըն քաւելով.
Եւ զկընի իւր հրաւիրելով,
Զարչարանօք խաչակցելով։
Եւ զՅովհաննէս յաւէտ սիրով
Ասաց պահել բանիւն իւրով։

Եւ ի յաւուրս քառասուն
Զինքըն յայտնէր ամենեցուն.
Խօսէր ըզբանն ոգւոցն արթուն,
Արքայութեանն առնէր գիտուն։
Եւ ի լընուլ քառասնեկին,
Ըզկերակուր խընդրէր վերջին,
Զմասըն ձըկան խորոված՝ին
Եւ ըզխորիսխ քաղցըր մեղուին։

Հանէ զնոսա Բեթանիա,
Իբր ըզմովսէս լեառնն Սինեայ.
Եդ ի վերայ գըլխոց նոցա
Ձձեռն իւր յօրհնել բանիւ զնոսա.
Եւ զաւետիսըն հայրական,
Որ է Հոգին սուրբ մաքրական,
Ասէր ինքեամբ առաքական,
Որպէս մի տէր եւ համակամ։
Եւ ի յերկինըս վերացեալ,
Վերայ թեւոց հողմոց ելեալ.
Նովին մարմնովըն համբարձեալ,
Որով մեռաւն եւ յարուցեալ։
Նըստոյց յաջմէ Հօրըն փառաց
Զբնութիւնս անկեալ կոխան ղիւաց.
Երկըրպագեալ ի հրեշտակաց
Եւ յամենայն երկնաւորաց.
Մինչեւ ներքոյ գարշապարաց
Նորա դիցին հոյլք թշնամեաց
Աներեւոյթ հակառակաց
Ի երեւելի մարդկան չարաց։

ԵՄՄԱԻՈՒԻՍԻ ՃԱՄԲՈՐԴՆԵՐԸ

«Առ մեզ ագիր, զի ընդ երեկս է
եւ տարաժամեալ է օրս»
(ՂՈՒԿ. ԻԴ. 29)

Խոնջ ու տըրտում կ'երթան երկուքն Եմմաւուս.
Անդիմադիր վիշտ մը զիրենք կը տանի…
Ո՛րքան յոյսեր իր հետ թաղած էր Յիսուս
Ու աչք մը դեռ չէր տեսած գինք կենդանի։

Ճամբուն վրայ, արեւու գո՛ւնդը նըւաղ՝
Որ ամպայարկ գոգն անդունդին կ'իջնէր ցած՝
Կանգ առած մերթ՝ կը դիտէին մըտազբաղ,
Սըրտաճըմլիկ խոկումներով ծանրացած։

— Ո՛վ Կղէովպաս, Անոր արե՛ւն ալ իջաւ
Հրաշանըշան խորհուրդներու խորքն ի վար,
Ու անշըշուկ իբրեւ ասուպ մը չիջաւ
Կենդանութեան կայծերու հնոցն այն հրավառ։

Քիչ մ'ալ յետոյ տիրապետող խաւարին
Թանձրը լեզուն պիտի պատմէր թէ ի՛նչպէս
Մեծ Հաւատքի արեւամուտն ալ խորին
Պիտի բերէր հոգիներու մութին անտես։

Խոնջ ու տըրտում կ՚երթան երկուքն Եմմաուս՝
Խաբկանքներու խայթ մը զիրենք կը տանի…
Ո՞վ տեսաւ զինք մեռելներէն եկած դուրս,
Հրեշտա՞կ թէ կին, ա՛հ, խօլ երազ Սատանի։

Երբ իրիկուան առկայծեց չողն ալ վերջին,
Ու յամրօրէն կը սողար սեւն ու սարսուռ,
Անծանօթ մարդ մը մօտեցաւ… ու Խաչին
Բացաւ ճառէն էջ մը կարմիր՝ ոսկեհո՛ւռ։

«Ինչո՞ւ անհուն խռովք մ՚է պատեր ձեր հոգին,
Թախծութեան մէջ կ՚ալէկոծիք դիր ու տար։
Անյոյս հոգին մերժումն է լոկ հաւատքին,
Աչք մ՚որ հրաչքի լոյսին անգամ է օտար։

«Ինչ որ կանուխ խակ սահմանած էր երկինք,
Նազովրեցին գայն իր գոհովն հանեց յանդ,
Ու անիրաւ խաչի մահուամբն եղաւ Ինք
Հօրն իրաւա՛նցը դատաւոր ու ժառանգ։

«Ի՞նչ է մահը արդարին. կա՛րճ դիշեր մ՚ուր
Կը լուծուի խոր երկունք մը նոր արեւու,
Անդորր ու կարճ քան այս դիշե՛րը տըխուր՝
Որ վերահաս սոսկումով զձեզ կը լընու։

«Կենդանի է Նա իր փառքին մէջ դարձեալ.
Հաւատացէ՛ք, երբ Աստուծոյ մեծ գործին՝
Անմեղութիւնն երկնի՝ երկրի սուրբ սէրն ալ՝
Հրեշտակ ու կին՝ կը վրկայեն առանձին։

«Մե՛ղք այն աչքին՝ որ վայելեց լոյսն Անոր՝
Ու կը հաւատայ անէութեան դիշերին.
Մե՛ղք այն խիղճին որ լըսեց ձայնն երկնաւոր՝
Ու կը պաշտէ ամայութի՛ւնը լըռին։

«Պիտի քալէ՞ք դեռ այսպէս խոնջ ու տըրտում,

Ջառնելով վե՛ր ճակատ ու սիրտ անվեհեր.
Դուք Հրեշտօրին ճոխ մեծութեանն անպատում
Կ՚ուզէ՞ք ըլլալ հեղգ ու տրկար վրկաներ»…։

Անծանօթին խանդաղակաթ ձայնին չեչտ
Այդ երկուքին ցընցեց աչխա՛րհը ներքին,
Եւ երբ կ՚ուզէր ընդհատել անոնց տալ հրաժեշտ՝
Տենդոտ մըղմամբ մը փարեցան իր ոտքին։

«Մի՛ հեռանար մեզմէ, կ՚ըսեն անձկութեամբ,
Ով որ ալ ես, մեզ մօտ հանգչէ այս գիշեր,
Ա՛հ, Քու խօսքերդ փարատեցին հոծն այն ամպ՝
Որ գմեզ վիհի մը դարն ի վար կը քըշէր»։

Մըտան յարկի մը տակ յոյսով անսասան.
Բայց անծանօթն երբ սեղանէն առաւ հաց՝
Օրհնե՛ց, տըւա՛ւ… բացուած աչքերն ա՛լ չտեսան
Աներեւոյթ խուսափող Տէ՛րը փառաց։

— Ո՛վ կղէոպաս, ինքն էր ուրեմն որ մեզի
Հանդիպեցաւ անյուսութեան ճամբուն վրայ,
Ջե՛մ կասկածիր, պատրանք մը չէ՛ր երազի,
Իր չունչն ու կեանքն է որ մեր չուրջ կը թրթռա՛յ—

Ա՛յդ թրթռումէն առած թեւեր երկնասլաց՝
Դարձան երկուքն ալ դիշերուան մութին մէջ՝
Հո՛ն՝ անոնց մօտ՝ որոնց աչքե՛րը դեռ բաց
Կ՚ողջունէին Յարուցեալին լոյսն անշէջ։

* * *

Քանիններո՛ւ դեռ անծանօթ մ՚ես, Յիսուս,
Որք սըրտամաշ լըքումներով կասկածի՝
Ուրացումի ընդվզումով մ՚ալ անյոյս՝
Կ՚ընդդըրկեն մութն՝ որ թեւաբախ կը յածի։

Գիշերագնաց անոնց ճամբուն վրայ մոլար՝
Ուր կը թաքչի անըստուեր փայլն արեւուդ՝

Իբր անծանօթ մը մօտեցիր, ու մի՛ դլար
Զարչարանքիդ պատմելու փառքն ու խորհուրդ։

Վեհ մատներուդ ծաւալէ բոյրն օրհնութեան
Սեղանի վրայ՝ ուր կայ նըւէր մը հացի,
Ու յարկի տակ՝ ուր պատգամներդ կը թընդան՝
Աներեւոյթ տեսլեամբդ եղի՛ր մեզ դրացի։

Ուշ կամ կանուխ պիտի հասնի արդարեւ
Տարաժամած օրն անցաւոր մեր կեանքին,
Բայց թող հոգին չը հետեւի անարեւ
Տարակոյսի մըռայլ ճամբու երկայնքին։

Խոնջ ու տըրտում թէ եմմաւուս երթանք մենք՝
Մեզ երեւցի՛ր, մեզ հետ խօսէ՛ իբր ընկեր,
Հընչէ՛, ցոլա՛, մեր էութեան խորն աննենգ՝
Ո՛վ անծանօթ Աստուծոյն Զա՛յն ու Պատկեր։

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԾՈՒՆԶՆ Է ԱՀԱ

Յարութեան չունչն է ահա, ջարդակոտոր Ա՛զգըդ իմ,
Հորիզոնէն ծայր տըւած, ու կը փըչէ մարմնոյդ վրայ…
Ամայութի՛ւն լըռութի՛ւն… Օրօրոց չէ· այլ չիրի՛մ
Երկիրն ամբողջ՝ ուր երէկ դուն զոհուեցա՛ր անխընայ…

Բայց Յարութեան չունչն է այս, ու զայն զգաս պիտի դուն
Գերեզմանիդ իսկ խորէն՝ կուրծքի՛դ վրայ ջախջախուած
Ու չուրթներուդ մըսաթափ… եւ քու աչքերըդ ի քուն,
Մարա՛ծ աչքերդ արթննա՛ն պիտի լոյսին նորաբաց…

Քու արիւնէդ բողբոջած խոտերը քեզ քաուելով
Պիտի տան քեզ նոր կեանքի գըթոտ գգուա՛նքն առաջին,
Մինչ, կառչելով դուն անոնց, յամըր սակայն ապահով
Շարժմամբ մ՚ոտքի պիտ՚ելլես՝ թափած պատանքը հողին…

Մեղմի՛ւ, մեղմի՛ւ, վախնալով քեզ տալ յուզում մը սաստիկ,
Պիտի անցնին գարնային ծիծեռնակներն երկինքէն.
Մեղմի՛ւ կուռնկը իջնէ պիտի ճեռքիդ քու մօտիկ
Եզ սոխակները հեռուն պիտի մեղմի՛ւ դայլայլեն…

Բայց դուն արդէն մօտեցած ես առուակի մը ահա՛
Եւ քու վէրքերդ իր ջուրին մէջ խընամքով կը լըւաս,
Զայն կը խըմե՛ս, եւ հակած իբր հայելւոյ մը վրայ՝
Ո՛վ խըռովիչ տեսարան, քիչ մ՚արդուզա՛րդ ալ կու տաս…

Ու փլատակներդ ահա կը հարթըւին քիչ առ քիչ,
Մոխիրներուդ ներքեւէն փոքր ածուներ կը յառնեն,
Ամենուրեք կը չարժին արօր ու բահ ու բրրիչ,
Եւ լուսասփիւռ դաշտերուդ սա՛ կանանչ քօղն է որեն...:

Ու զօրացած, աղուորցած՝ հունձքի գիշեր մը երբոր
Դուն կը հսկես գորովով զաւկիններուդ վրայ կայտառ
Որ արտին մէջ կը նիրհեն, ահա՛ աստղերը բոլոր,
Ո՛վ Յարուցեալ, գլխուդ չուրջ կ'ըլլան պըսա՛կ մը պայծառ: